

SLOVÁCKO

LXII

2020

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

**SPOLEČENSKOVĚDNÍ RECENZOVANÝ ČASOPIS
PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ**

**SLOVÁCKO
LXII
2020**

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2020

Společenskovědní recenzovaný časopis pro moravsko-slovenské pomezí • Ročník LXII • Vychází 1× ročně • Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace, Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště dne 30. 6. 2021 • Odpovědný redaktor: Ivo Frolec • Tajemník redakce: P. Číhal • Redakční rada: P. Číhal, J. Čoupek, I. Frolec, M. Frolcová, L. Galuška, R. Habartová, T. Chrástek, M. Kondrová, L. Malina, H. Myslivečková, Z. Pokluda, L. Poláček, B. Rašticová, K. Slobodová Nováková, M. Šimša, L. Tarcalová, E. Večerková, A. Vyskočil • KODIAK print s.r.o., Nábřeží 599, 760 01 Zlín-Prštné • Náklad 200 ks

ISBN 978-80-87671-41-2

ISSN 0583-5569

OBSAH

Etnologie

<i>Petra Hrbáčová</i> : Ženský lidový oděv na jižním Kyjovsku	11
<i>Luboš Kafka</i> : Lidová sakrální dřevorezba ve sbírkách Slovákého muzea	31
<i>Martina Bocánová</i> : Lubostná mágia – magické predmety a mágia slova v archívnych materiáloch z Bošáckej doliny z druhej polovice 19. storočia	47
<i>Pavol Krajčovič</i> : Habáni na Záhorí ako súčasť nemeckého etnografického výskumu.....	65
<i>Agáta Petrakovičová Šikulová, Katarína Slobodová Nováková</i> : Keramický slovník Heřmana Landsfelda ako sekundárny prameň poznania spoločenstva hrnčiarov a džbankárov v Modre.....	75
<i>Lenka Havlíková</i> : Josef Kopecký – učitel. Osobnost kulturního, společenského a národopisného života na Podluží konce 19. a začátku 20. století	87
*	
Jubileum Josefa Jančáře (<i>Ivo Frolec</i>)	103
Výstava „Když ruce pracují srdcem“ (<i>Petra Hrbáčová</i>)	111
Zlínský kraj v lidové písni I. Okres Uherské Hradiště; Zlínský kraj v lidové písni II. Okres Zlín (<i>Marta Toncrová</i>)	113
Gerda Lechleitner, Christian Liebl, eds. František Pospíšil's Recordings from the Slovácko and Haná Regions (1910) (<i>Petr Číhal</i>)	115
Janko Rapant: primáš ze Žitkovej (<i>Jan Káčer</i>)	118
Bedřiška Jandásková, Jiří Petru, ed. Čeložnice ve vzpomínkách a písních (<i>Petr Číhal</i>).....	120
Kunovice: „Knihovna Fanka Jilíka“ (<i>Jiří Jilík</i>).....	122

Archeologie

<i>Alžběta Čerevková, Alena Humpolová, Martin Kuča, Jaromír Šmerda</i> : Výsledky výzkumu nového sídliště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou v Hovoranech (okr. Hodonín)	127
<i>Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek, Klára Augustinová, David Hons</i> : Halštatské osídlení v povodí říčky Okluky na Uherskohradištsku ve světle nových archeologických výzkumů	163
<i>Dana Menoušková</i> : Opus lemovicense. Křížek s románskou plastikou ukřižovaného Krista ze Starého Města u Uherského Hradiště	195
*	
Za Jiřím Pavelčíkem (<i>Jiří Jilík</i>)	211
Významné životní jubileum archeologa Ludka Galušky (<i>Pavel Kouřil</i>).....	212
Stručné laudatio na Lumíra Poláčka (<i>Tomáš Knoz</i>)	214
Záchrané archeologické výzkumy Slovákého muzea v roce 2020 (<i>Tomáš Chrástek, Jaroslav Bartík, Dana Menoušková, Jiří Novotný</i>)	216

Historie

<i>Vojtěch Navrátil</i> : Voliči a „experiment“ s přednostním hlasováním v obecních volbách na Slovácku v letech 1935–1938	225
<i>Jiří Gregor</i> : Za tmy za oceán – příběh Jaroslava F. Stáry, Čecha a amerického vědce.....	239
*	
<i>Jiří Mitáček a kol.</i> Vážany: dějiny a život obce (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	249
<i>Alena Bazalová, Jakub Veselý</i> . Huštětínovice v osmi stoletích 1220–2020 (<i>Ludmila Tarcalová</i>).....	250
<i>Hana Jordánková, Ludmila Sulitková</i> . Předbělohorské Brno: hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel (<i>Jiří Čoupek</i>).....	252

Dějiny umění

<i>Josef Maliva</i> : Cyril Mandel – k životu a předčasně ukončené malířské tvorbě	257
<i>Vladislava Říhová</i> : Jano Köhler a Dominik Fey u zrodu prvních řezaných keramických mozaik na Moravě	275
<i>Tereza Habartová</i> : (Ne)zapomenutá díla manželů Vaculkových	291
*	
Pomník Marie Terezie v Praze od Jana Kováříka a Jana Proksy (<i>Lukáš Malina</i>)	307

Muzejnictví

<i>Ivo Frolec, Iveta Mátlová</i> : Slovácké muzeum v roce 2020, výroční zpráva.....	313
<i>Romana Habartová</i> : Cena Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti a krajské ocenění Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje 2020.....	333
<i>Jan Káčer</i> : Zděné a roubené zvonice na luhačovickém Zálesí	359
<i>Jan Káčer</i> : Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje v roce 2020	383
*	
Výběrový přehled publikací vydaných v roce 2020 (<i>Iveta Mátlová</i>).....	387
Výstavy Slováckého muzea v roce 2020 (<i>Iveta Mátlová</i>)	395
Nabídkový list publikací Slováckého muzea v Uherském Hradišti (<i>Iveta Mátlová</i>).....	397
Technické pokyny redakce pro publikování v časopisu Slovácko (<i>Redakce</i>).....	407

SUMMARY

Ethnography

<i>Petra Hrbáčová</i> : Female Folk Costume in the South of Kyjov Region	11
<i>Luboš Kafka</i> : Folk Sacral Woodcut in the Collections of Moravian Slovak Museum	31
<i>Martina Bocánová</i> : Love Magic – Magical Objects, Incantations and Magic Formulas in Bošáca in Context of Archive Materials from the Second Half of 19 th Century.....	47
<i>Pavol Krajčovič</i> : Habaners in Záhorie as a Part of German Ethnographic Research.....	65
<i>Agáta Petrakovičová Šikulová, Katarína Slobodová Nováková</i> : Dictionary of Ceramics by Heřman Landsfeld as a Secondary Source of Knowledge of the Community of Potters and Jug Makers in Modra.....	75
<i>Lenka Havlíková</i> : Josef Kopecký – A Teacher. Personality of Cultural, Social and Ethno-graphic Life in Podluží in the End of 19 th and the Beginning of 20 th Century	87
*	
Messages	103

Archeology

<i>Alžběta Čerevková, Alena Humpolová, Martin Kuča, Jaromír Šmerda</i> : Results of the Research of a New Settlement of Younger Degree Culture of People with Moravian Painted Ceramics in Hovorany (the District of Hodonín)	127
<i>Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek, Klára Augustinová, David Hons</i> : Hallstatt Settlement in the Basin of the River Okluky in the Region of Uherské Hradiště in the Light of Modern Archaeological Research.....	163
<i>Dana Menoušková</i> : Opus lemovicense. A Cross with Romanesque Sculpture of Crucified Christ from Staré Město near Uherské Hradiště.....	195
*	
Messages	211

History

<i>Vojtěch Navrátil</i> : Voters and the Experiment with Preferential Voting in Municipal Elections in Moravian Slovakia in 1935–1938	225
<i>Jiří Gregor</i> : Across the Ocean in the Dark – the Story of Jaroslav F. Stára, Czech American, Patriot and a Scientist.....	239
*	
Messages	249

History of Art

<i>Josef Maliva</i> : Cyril Mandel – to the Life and Untimely Finished Painting Production....	257
<i>Vladislava Říhová</i> : Jano Köhler and Dominik Fey at the Birth of Cut Ceramic Mosaics in Moravia.....	275
<i>Tereza Habartová</i> : (Un)forgotten Works of Mr and Mrs Vaculka	291
*	
Messages	307

Museums

INHALTVERZEICHNIS

Ethnologie

<i>Petra Hrbáčová</i> : Die Frauentracht südlich von Kyjov.....	11
<i>Luboš Kafka</i> : Holzschnitzereien der sakralen Volkskunst in den Sammlungen des Museums der Mährischen Slowakei.....	31
<i>Martina Bocánová</i> : Liebeszauber – magische Gegenstände, Beschwörungen und Verwünschungen in Bošáca im Kontext von Archivunterlagen aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.....	47
<i>Pavol Krajčovič</i> : Die Habaner in Záhorie als Teil der deutschen ethnografischen Forschung.....	65
<i>Agáta Petrakovičová Šikulová, Katarína Slobodová Nováková</i> : Keramikwörterbuch von Heřman Landsfeld als Sekundärquelle über die Töpfer und Fayencemacher in Modra.....	75
<i>Lenka Havlíková</i> : Josef Kopecký – Lehrer. Persönlichkeit des kulturellen, gesellschaftlichen und ethnografischen Lebens in der Region Podluží Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts.....	87
*	
Nachrichten.....	103

Archäologie

<i>Alžběta Čerevková, Alena Humpolová, Martin Kuča, Jaromír Šmerda</i> : Grabungsergebnisse einer neuen Siedlung der jüngeren Phase der Mährisch Bemaltkeramischen Kultur in Hovorany (Landkreis Hodonín).....	127
<i>Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek, Klára Augustinová, David Hons</i> : Hallstattzeitliche Besiedlung im Einzugsgebiet der Okluky in der Umgebung von Uherské Hradiště im Licht neuer Grabungen.....	163
<i>Dana Menoušková</i> : Opus lemovicense. Ein kleines Kreuz mit romanischer Christusplastik aus Staré Město bei Uherské Hradiště.....	195
*	
Nachrichten.....	211

Geschichte

<i>Vojtěch Navrátil</i> : Die Wähler und das „Experiment“ mit den Vorzugsstimmen bei den Gemeindewahlen 1935–1938 in der Mährischen Slowakei.....	225
<i>Jiří Gregor</i> : Im Finsternen über den Ozean – die Geschichte von Jaroslav F. Stára, eines amerikanischen Tschechen, Patrioten und Wissenschaftlers.....	239
*	
Nachrichten.....	249

Kunstgeschichte

<i>Josef Maliva</i> : Cyril Mandel – sein Leben un sein vorzeitig beendetes malerisches Schaffen.....	257
<i>Vladislava Říhová</i> : Jano Köhler, Dominik Fey und das Entstehen der ersten geschnittenen Keramikmosaike in Mähren.....	275
<i>Tereza Habartová</i> : (Un)vergessene Werke des Ehepaars Vaculka.....	291
*	
Nachrichten.....	307

Museum

ETNOLOGIE

ŽENSKÝ LIDOVÝ ODĚV NA JIŽNÍM KYJOVSKU

Petra Hrbáčová, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Při pohledu na historické fotografie z jižního Kyjovska je zřejmé, jak výraznou proměnou prošel zdejší lidový oděv v posledních sto dvaceti letech. Srovnáváme-li jeho současnou podobu s tím, jak se oblékali jeho nositelé a nositelky na počátku 20. století, uvědomíme si, jak v podstatě s totožnými základními prostředky můžeme dosáhnout odlišného vizuálního dojmu a účinnosti.

Lidový oděv z jižního Kyjovska patří k nejznámějším moravským krojům. Tradice jeho nošení je dodnes živá, na Kyjovsku se stále obléká na hody, významné církevní svátky a v některých případech i k rodinným obřadům. Stejně jako u všech ostatních slováckých krojů, jejichž vývoj nebyl nikdy přerušen a nosí se kontinuálně do současnosti, prošel i vzhled jihokyjovského kroje řadou změn. Tato studie je zaměřena na identifikaci proměn a inovativních prvků u ženského lidového oděvu, s důrazem na jejich uplatnění a časové určení. Výzkumná práce je založena především na studiu ikonografických pramenů, sbírkových předmětů a terénním výzkumu. Při vymezení předmětu bádání vycházíme z Klvaňova dělení slováckých krojů, v rámci kterého se kroj oblékaný v obcích Milotice, Dubňany, Vacenovice, Ratíškovice, Svatobořice a Místřín označuje jako jihokyjovský (milotsko-dubňanský) a řadí do širší skupiny krojů břevlavo-hodoňských.¹ Svě členění Josef Klvaňa založil na charakteristikách mužského a ženského svátečního kroje, který ve všech výše jmenovaných obcích vykazoval shodné prvky.

Je až s podivem, jak málo informací nalezneme o lidovém oděvu na jižním Kyjovsku v odborné literatuře. Kromě J. Klvani, který zdejší kroj popsal ve své syntéze *Lidový kroj na moravském Slovensku*,² se bádání o tomto tématu věnovalo pouze několik málo autorů. Z nich je třeba se zmínit např. o Janu Koutném,³ který publikoval stať o miloticko-dubňanském kroji, cennou pro dataci některých inovací, a dále o člancích Vlasty Svobodové⁴ a Václava Šťastného.⁵ Vzhledem k popularitě kyjovského kroje vyšlo v minulosti také několik návodů na jeho výrobu, obsahujících stručný popis sváteční varianty kroje.⁶ Obsáhlejší práce byla uveřejněna v publikaci *Kyjovsko*, která vyšla v roce 1970 jako součást *Vlastivědy Moravské*.⁷ Milada Bimková a Vlasta Svobodová zde zpracovaly kapitolu věnovanou lidovému oděvu a jeho výrobě. Vzhledem k zaměření publikace zde však nemohlo být takto široké téma zpracováno vyčerpávajícím způsobem a lze jej považovat spíše za základní přehled o problematice. Ratíškovickým krojem se zabývala Vladimíra Furyová,⁸ později i Martin Šimša, který napsal kapitolu věnovanou odívání v lokální monografii této obce.⁹ Lidový oděv v obci Svatobořice-Místřín popsala Michaela Zálešáková.¹⁰

Nejstaršími vyobrazeními lidového oděvu na Kyjovsku jsou litografie Wilhelma Horna, které vznikly v roce 1836 v souvislosti s návštěvou císaře Ferdinanda V. v Brně. Grafické listy zachycují svobodný a ženatý pár z panství Milotice ve slavnostním oděvu. Vedle obrazové podoby se zachoval i slovní popis krojů.¹¹ Z první poloviny 19. století také pocházejí nejstarší dochované oděvní součásti. Jedná se např. o límce k rukávcům a zástěry, uložené ve sbírkách Moravského zemského muzea v Brně. Tyto doklady jsou však natolik ojedinělé, že nám dovolují učinit si pouze základní představu o tehdejší lidové oděvní kultuře. Větší počet relevantních pramenů, poskytujících nám dostatek informací o tom, jaké oděvy lidé nosili, ale také jak je kombinovali a k jakým příležitostem oblékali, nacházíme až od osmdesátých let 19. století.

Josef Šíma zachytil v roce 1886 na dvou akvarelech postavu svobodné dívky a chlapce z Ratíškovic ve svátečním oděvu.¹² Později modely z Kyjovska zpodobnil na svých malbách také Joža Uprka, ať již jako součást svých studií vázání šátků (Děvče ze Svatobořic 1915, Děvče z Ratíškovic 1915), nebo ženských kožichů (žena z Ratíškovic 1921, žena ze Svatobořic 1921). Kyjovsko bylo na konci 19. a na počátku 20. století cílem řady fotografů zabývajících se lidovou kulturou, např. Erwina Rauppa, Josefa Klvani, Karla Dvořáka a dalších, jejichž snímky jsou uloženy ve sbírkách muzeí. Současnou podobu kyjovského kroje zachytil v obrazových publikacích Vladimír Židlický.¹³

Velkou důležitost pro výzkum však mají časově určené rodinné snímky pocházející ze soukromých archivů. Nejstarší ojedinělé doklady lze datovat koncem osmdesátých let 19. století, z počátku 20. století je však těchto fotografií poměrně velké množství čítající desítky kusů. Jejich význam tkví nejen ve zpravidla verifikované lokalizaci a dataci, ale také v identifikaci osob na nich zobrazených a vědomí si z toho pramenících souvislostí (pro poznatky o konkrétním oděvu může být důležitá nejen znalost lokality, ve které osoba žila, ale také odkud a z jakých majetkových poměrů pocházela).

Terénní výzkum, který je jedním ze základních zdrojů této práce, probíhal v letech 2019 a 2020 v obcích Vacenovice, Svatobořice-Mistřín, Dubňany a Milotice. Výzkum byl zaměřen nejen na získání faktických informací, ale také na dokumentaci trojrozměrného a ikonografického materiálu z rodinných sbírek.

Ženský lidový oděv se v minulosti, stejně jako dnes, skládal z několika druhů základních oděvních součástí. Tyto základní součásti musela vlastnit každá žena, přičemž jejich počet, materiál a způsob výzdoby závisely na jejím sociálním postavení a stavu.

Součásti ženského oděvu

Rubáč

Základem ženského oblečení byl *opléčkový rubáč*, který se skládal z horní úzké části kryjící trup a spodní sukňovité části, v pase nařasené, jejíž obvod dosahoval přibližně 150 cm. V přední části býval horní díl rozstřížen kvůli snadnějšímu oblékání. Na horní díl se našívala jedno nebo dvě ramínka, která rubáč přidržovala na těle. Rubáč se zhotovoval z konopného nebo lněného plátna, později také z plátna bavlněného. Materiály se přitom mohly kombinovat – vrch se šil z plátna konopného, spodní díl, který měl přesahovat délku sukní a byl viditelný, z plátna jemnějšího. Spodní okraj rubáče býval hladký, ve 20. století se však objevují i rubáče lemované úzkou krajkou.¹⁴ Rubáč začal z běžného užívání mizet na počátku 20. století, ve čtyřicátých letech ho ve Svatobořicích ženy střední generace už nenosily.¹⁵ Nejdéle se tato archaická oděvní součást udržela v Ratíškovicích a v Dubňanech, v Ratíškovicích v ojedinělých případech ještě v šedesátých letech 20. století. *Opléčkový rubáč* byl nahrazen spodní košilí a *opasovacím rubáčem*, což je úzká a krátká spodní sukně.

Rukávce

Na rubáč se oblékaly plátěné rukávce. V jihokyjovské oblasti se vyskytují rukávce jak raglánového, tak příramkového střihu, s charakteristickými objemnými rukávy *baněmi*.¹⁶ Starší vrstva rukávců uložených v muzejních i soukromých sbírkách je střihu raglánového, proto se domníváme, že tento střih je pro jižní Kyjovsko původnější. Dalším faktem svědčícím pro tento předpoklad je skutečnost, že většina ratíškovických rukávců, uložených v muzejních sbírkách, je právě raglánového střihu. Přitom vycházíme z teze, že Ratíškovice jsou, co se

týká lidového oděvu, nejkonzervativnější jihohykovskou vesnicí, ve které se dodnes uplatňují prvky, jež z jiných vesnic vymizely již před sedmdesáti a více lety. Rukávce mají trupovou část dlouhou, tak aby je bylo možné zakasat do sukní.

Rukávy se na spodní straně řasily do pevného pásku a zakončovaly volány, tzv. *kadlemi*. Mladší variantou je zrasení spodní části rukávů pomocí tunýlku, který se stahoval šňůrkou. Součástí rukávců býval malý obdélný límeček, *obojek*, který se později od rukávců oddělil a začal se oblékat samostatně.¹⁷

Rukávce si ženy šily samy, nejprve z konopného a lněného, v průběhu 19. století i z jemného bavlněného plátna, tzv. *brněnského* nebo *vapéru*. Ve čtyřicátých letech 20. století už bylo běžné šít sváteční rukávce také z etamínu (molu). Etamínové rukávce jsou průsvitné a musí se pod ně oblékat ještě jedny rukávce, které jsou z plátna a silně se škrobí.

Pracovní rukávce z hrubšího plátna bývaly nezdobené nebo pouze s jednoduchou výšivkou na pásku *kadlí*, u příramků, na límečku nebo na *předničce*. Mnohdy se na *předničce* a límečku nejednalo o výšivku, ale pouze o našité průmyslově vyšívané nebo vytkávané stuhy. Častá byla modrá barevnost nebo kombinace modré a červené.

Oproti tomu sváteční rukávce bývaly zdobeny bohatě. K slavnostnímu kroji se oblékaly rukávce vyšívané černě, *po* černu, s černobílou tzv. *jadéřkovou* paličkovanou krajkou na *kadlích*. K nim patřil černě vyšívaný límeček se stejnou krajkou. Zvláštním druhem svátečních rukávců byly tzv. *přes rukávy*, které nesly plnou černou výšivku i příčně středem rukávů. Nosil se k nim stejný obojek jako k rukávcům *po* černu. Tento typ je vyobrazen už na Hornových litografiích, u vdané ženy v černé barevnosti, u svobodné v červeno-černé kombinaci. *Přes rukávy* se nosily i v ostatních jihohykovských vesnicích, dnes se oblékají pouze v Ratíškovicích a Vacenovicích. Dalším druhem byly rukávce vyšívané černobíle (*strakatě*) nebo bíle s výšivkou podle počítané niti nebo podle předkreslovaných vzorů. K nim se našívaly jemné bílé paličkované vláčkové krajky, tzv. *nožícové*. Bíle vyšívané rukávce *na hvězdy* byly v Ratíškovicích určeny pro nevěstu. Černě i bíle vyšívané límečky a rukávce se začaly už na začátku 20. století v místech ažurové nebo dírkové výšivky podkládat červenou, modrou nebo zelenou (ve Svatoborčicích) látkou (vlněným *delinem*).¹⁸ V minulosti se *kadle* a límečky vyšívaly také světle modře, k nim se přišívaly bílé vláčkové krajky. Dnes se ve většině vesnic už nenosí, pouze v Ratíškovicích.

Jiným typem rukávců byly tzv. malé rukávce. *Kadle* měly lemované bílými krajkami a vyšité černě a bíle. Tyto rukávce se nosily bez obojku. Vdané ženy je oblékaly např. v kombinaci se sukní, štofou, a šátkem, šátkou, na menší svátky (např. do kostela na svátek sv. Cyrila a Metoděje). V současné době se tato kombinace příliš často nenosí, důvodem je nedostatek příležitostí k jejímu uplatnění.

Jako polosváteční (např. k muzice) se uplatnily rukávce s červeně vyšívanými *kadlemi*, *předničkou* a stojatým límečkem, oblékané bez *obojku*. Polosváteční rukávce se často na *předničce* a límečku zdobily pouze průmyslovými, barevně vytkávanými stuhami v různých barvách, např. černé, modré, červené nebo zelené. Jejich *kadle* mohly mít výšivku jiné barvy, než byla na límečku. Na jižním Kyjovsku se rukávy ve většině případů nepřevazují nad *kadlemi* stužkami.

Podobně jako se měnila výzdoba rukávců, měnil se i jejich tvar a proporce. Na ikonografických dokladech z konce 19. a první třetiny 20. století můžeme pozorovat velké a výrazné *baně*. Už ve třicátých letech 20. století bylo zřejmě obvyklé nosit dvoje rukávce na sobě. Ve druhé polovině 20. století se oproti tomu rukávy zmenšují a do oblíby se dostávají rukávce z etamínu. Pod ně, vzhledem k průsvitnosti této jemné a tenké látky, už jsou druhé rukávce nezbytností. Spodní plátěné musí být silně naškrobené. Zdobené jsou jen na *kadlích*

obyčejnou bílou bavlněnou krajkou nebo dírkovou výšivkou. Vrchní rukávce mají tělo plátěné, ale rukávy z etamínu. Rukávce *přes rukávy* bývají výhradně plátěné.

Kadle se časem z praktických důvodů od rukávů oddělily úplně. Rukávce je potřeba poměrně často prát, a přitom je nutné pokaždé odpárat barevné podložení výšivky a černou krajkou. *Kadle* samotné se tolik nešpiní, a tak jejich oddělení přineslo ženám ulehčení práce. Samostatné *kadle* se šijí z etamínu nebo plátna a mají tvar dlouhého pruhu, který je na jedné z delších stran opatřen tunýlkem na protahování šňůrky. Na straně druhé je našita krajka. *Kadle* bývají bohatě zdobené prolamováním a plnou výšivkou.

Dalším zjednodušením je nahrazení spodních rukávců pouhými rukávy, tzv. *anděle*. Jedná se o samostatně ušitý rukáv z plátna, který má v náramenkové části všitou manžetu a ve spodní části *kadle* s bavlněnou krajkou. Před oblékáním se *anděle* vsunou do vrchních rukávů a na několika místech v oblasti průramku k rukávcům přistehují.

Košile

Ke konci 19. století se dostává do oděvu žen spodní košile. Spolu s *opasovacím rubáčkem* nahrazuje funkci *opléčkového rubáče* jako spodního prádla. Ženy ji oblékaly pod jupku, kabaju i rukávce. Na historických snímcích je zdokumentována jako spodní oděv pod kordulkou už kolem roku 1900. Starší košile měly střih podobný rukávcům, raglánový nebo příramkový. Rozdílem byl úzký rukáv sahající k lokti. Košile se šila z bavlněného plátna, na stojatém límečku a přednici se zdobila strojově vyšívanými stužkami (barva červená, modrá, zelená nebo i jejich kombinace). V druhé polovině 20. století už košile mají jednodušší pravoúhlý střih vycházející z konfekčních oděvů. Rukávy se také poněkud zkrátily a začaly zdobit příčně našívanými krajkami.

Kordulka

Živůtek neboli kordulka je vizuálně dosti podobná mužské. Jejím dominantním rysem je široké lemování po celém spodním obvodu, na přednicích, výstřihu a průramcích a tři ozdobné terčíky *kytky, růže* na zádech. Kordulky mají hranatý, v rozích zakulacený výstřih a zapínají se na kovové knoflíčky. Materiálem k jejich výrobě bylo barevné (červené, modré, fialové, zelené, bílé) hedvábí nebo brokát s květy, doplněné lemováním z červených stuh. Podle materiálu, ze kterého se kordulky šily, se nazývaly *bakoňová, orlová, hedvábná*. V Ratíškovcích se oblékala i *delínová* kordulka s *modrýma pantlama*.¹⁹ Podél lemů se zdobily výšivkou a našívanými dracouny, *parádami*, dnes často flitry a perličkami. Kromě těchto svátečních variant se nosily také kordulky všednější, stejného střihu, ale z levnějšího materiálu, bez vyšívání. V minulosti se kordulky šily kratší, mezi jejich spodním okrajem a *opasůvkou* byl často vidět poměrně široký pruh rukávců. Dnes bývají kordulky dlouhé až do pasu.

Na počátku 20. století se jako pracovní oděv uplatnila také kordulka s menším kulatým výstřihem z černého klotu nebo tištěného kartounu. Pod ni se oblékaly pracovní rukávce nebo spodní košile. Ve druhé polovině 20. století se tyto živůtky šily ze světlých bavlněných látek a nosily jako součást prádla na spodní košili.

Sukně

Sukně se na Kyjovsku obecně nazývá *kanafaska*. Pod tímto názvem je ve většině jihokypovských vesnic chápána jakákoliv sukně ke všednímu, polosvátečnímu i svátečnímu kroji.²⁰ Označení *sukně* se vztahuje pouze na vlněnou černou nebo zelenou sukni, která je součástí obřadního kroje.

Svobodné dívky na Kyjovsku oblékaly k nejslavnostnějším příležitostem zelenou vlněnou *sukni* obroubenou na spodním okraji červenou stuhou a lemovanou dvěma modrými stuhami. Černá vlněná *sukně*, lemovaná červeně, také se dvěma modrými stuhami, patřila k nejslavnostnějšímu oděvu vdaných žen. Počtem stuh se liší od sukni nošených na severním Kyjovsku, které lemuje pouze jedna stuha.²¹

Sukně se původně sešivaly, což se do dnešní doby uchovalo u slavnostních vlněných *sukní*. V případě *kanafasek* se už od počátku 20. století běžně setkáváme s nesešitým předním švem. Část sukně skrytá pod zástěrou se šila z odlišného, levnějšího materiálu než zbytek *kanafasky* a nazývala se *ledaco*.²² Délka *kanafasek* byla už v polo-

Obr. 1. Dívka ve svátečním kroji, rukávce *přes rukávy*, Vacenovice, dvacátá až třicátá léta 20. století. Soukromá sbírka.

Obr. 2. Dívky ve svátečním kroji. Foto K. Dvořák. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 11028.

vině 19. století poměrně krátká. Po kotníky dlouhé sukně, zobrazené na Hornových litografiích, zřejmě neodpovídají tehdejší realitě. V popisu kroje, který provedli vrchnostenská úředníci na panství v roce 1836, je totiž vysloveně uvedeno, že ženská sukně je krátká.²³ Nejstarší fotografie z konce 19. století dokládají *kanafasky* pod kolena. „Sukně měly být tak dlouhé, aby nebylo vidět křivé, (koleno). To by byla hanba.“²⁴ J. Klvaňa uvádí, že klečícímu děvčeti měly sukně dosahovat jen po zem.²⁵

Kanafasky bývaly dřív skutečně z *kanafasu*, tedy z bavlněné červeno-bíle pruhované látky. Později se začaly šít i z různých bavlněných, polovlněných, vlněných, hedvábných látek, velmi často však červené barvy s drobným bílým nebo barevným vzorem. Na konci 19. století se ke svátečnímu kroji nosily soukenné *kvítkovice* nebo *delínky* (*slámková*, *palašková*, *haluzová*). Jako méně slavnostní, např. na neděli odpoledne nebo k muzice, se oblékaly různě tištěné *kanafasky*, většinou s červeným podkladem, např. puntíkatá, tzv. *kapečková*, nebo s černýma *tulipánkama*.²⁶ Ve dvacátých letech 20. století se začaly

Obr. 3. Dívky v pracovním kroji, v zámecké zahradě, Milotice, kolem 1910. Soukromá sbírka.

objevovat vlněné sukně s bílými kvítky s fialovým středem, tzv. *pávky*. Už ve čtyřicátých letech 20. století byly velice rozšířené a od padesátých let tvoří pevnou součást nejslavnostnější varianty svátečního kroje. V zimě se ke svátečnímu kroji s oblibou nosily plyšové sukně, *plyšky*.

Sukně se dříve nijak neupravovaly. Od konce 19. století se však začaly skládat do volnějších skladů a přibližně od roku 1910 pak tzv. řádkovat, tj. skládat do drobných kulatých skladů. Od třicátých let 20. století se pak sukně kulmovaly velkou železnou kulmou do pravidelných obloučků a z tohoto důvodu je bylo nutné podkládat naškrobeným organtýnem. *Sukně* a některé *kanafasky* se nosí nijak neupravené, pouze volně rozžehlené (*rozhoděné*).

Spodní sukně

Spodní sukně se na Kyjovsku nazývají *suknice*. Šily se ze dvou až pěti dílů bavlněného plátna (o šířce 70 cm) a jejich celková šířka byla od 140 do 350 cm. Spodní okraj *suknic* byl dříve nezdobený, *holý*, na počátku 20. století se na něm začaly v Miloticích a Svatobořicích vyšívat *zoubky* nebo se lemoval úzkou krajkou.²⁷ V Ratíškovicích se zvyk zdobit jejich okraj ujal až po druhé světové válce. K jihokyjovskému kroji po dlouhou dobu patřila tradice nosit spodní sukně tak, aby přečnívaly pod svrchní sukní. Tento způsob úpravy údajně zavedla mezi roky 1860 a 1870 Kristýna Chvostáková z Milotic, která byla zaměstnaná v prádelně na milotickém zámku, kde se naučila pracovat se žehličkou. Protože si uměla spodní sukně pěkně vyžehlit, *vypiglovat*, nosila je tak, aby byly dobře vidět. Podle ní se pak začala strojit další děvčata.²⁸ Lem spodničky vyčníval původně přibližně o 8 cm,²⁹ postupně se ale zkracoval. Ve třicátých letech 20. století už přečníval jen přibližně 4 cm, po polovině 20. století pak už jen minimálně nebo vůbec. Nejdéle se tradice delších spodních sukní udržela v Ratíškovicích. V dnešní době se *suknice* nosí většinou zarovnané s *kanafaskou* nebo se nechávají vyčnívat pouze špičky jejich krajk.³⁰

Počet spodních sukní a způsob jejich úpravy závisel a dodnes závisí na variantě kroje a také věku jeho nositelky. Největší důraz na úpravu kroje, a tedy i počet a tvar *suknic*, byl vždy kladen u mladých dívek, se stoupajícím věkem jsou pak požadavky na vzhled klesající. Dokonce je společensky nežádoucí, aby např. stará žena nosila sukně stejně „*natrčené*“ jako mladá a naopak. Ke svátečnímu kroji patří obvykle čtyři (někdy i pět) *suknic*, k méně slavnostním variantám dvě až tři, ke všednímu kroji jedna. Nejvíce spodních sukní se nosilo

vždycky v Miloticích a Svatobořicích-Mistříně, v Ratíškovicích a Dubňanech méně.

Suknice jsou kvůli snadnější manipulaci při jejich žehlení nesešité a teprve po jejich oblečení se sešpendlují. Od konce 19. století se spodní sukne skládaly do volnějších skládů, později pak řádkovaly, tj. silně naškrobené sukne se vyžehlily, ještě mírně vlhké ručně (např. za pomoci velké vařečky) naskládaly na drobné oblé sklady, zafixovaly převázáním tkanic a nechaly proschnout. Sklady se navíc ještě protáhly tenkou nití, která se při oblékání nevyvlékla, ale pouze povolila a po svlečení sukne se opět jejím utažením sklady zpevnily. Přibližně od třicátých let 20. století se začaly sukne kulmovat. K tomu se používala dlouhá železná kulma nahřívána na kamnech. Kulmovala se na tuho naškrobená suchá a vyžehlená spodnice. Před kulmováním se uložila do sklepa na řepu a brambory, ve kterém nabrala potřebnou ideální vlhkost.³¹

Tvar sukni a způsob jejich úpravy patřil vždy k velmi důležitým parametrům v hodnocení kroje. Ve druhé polovině 20. století platilo pravidlo, že pod všední kroj se nosí spodní sukne jen hladce vyžehlené. Ve svátek nebo šla-li žena do města, oblékala naskládané spodnice (ke stejnokroji), k nejsvátečnějšímu kroji patřily sukne nakulmované.³² Větší pozornost se obecně věnovala úpravě suknic mladých děvčat a žen, starší ženy již nenosily sukne tak pečlivě naskládané, nebo dokonce kulmované. Dnes se v některých vesnicích už suknice nekulmují (např. Svatobořice-Mistřín) a nosí se pouze naskládané, což je však při pečlivé práci považované za stejně hodnotnou úpravu sukni jako kulmování.

V současné době se k docílení správného tvaru oblečených sukni (v pase se silueta prudce rozšiřuje, poté tvoří oblý zlom a následně pozvolné zvonovité rozšíření) používá také tzv. sedlo. Jedná se o našasenu sukénku krátkou přibližně 20 cm, která je ovšem velice silně naškrobená. Váže se úplně naspod tak, aby její tuhé sklady tvořily oporu pro suknice.

Nažehlené, naskládané nebo nakulmované spodní sukne se skladovaly zásadně uložené naplocho, v truhle, šupletí prádelníku nebo za trámem v jizbě. Dnes se ukládají do prádelníků nebo do kartonových krabic.

Zástěra

V rámci lidového oděvu se na Kyjovsku rozlišují dva základní druhy zástěr odlišující se od sebe stářím, podobou i hodnotovým významem. V první řadě se jedná o tzv. *fěrtúšek*, zástěru lemovanou krajkou při spodním okraji, která se uplatňuje zejména v obřadním a svátečním kroji. Mladší *zástěra* je krajkou nebo dírkovou výšivkou lemována ze tří stran a obléká se zejména k polosvátečnímu kroji, stejnokroji a v některých variantách i ke kroji svátečnímu nebo obřadnímu (nevěsta).

Obr. 4. Žena z Milotic v čepci. Foto P. Hrbáčová. Národní ústav lidové kultury, 2020.

Fěrtúšky bývaly v 19. století plátěné, zdobené jednoduchou výšivkou plným stehem, sešité ze dvou dílů plátina uprostřed spojených spojovacím švem, *stinkem*. Výšivka se soustředila hlavně do spodních rohů kolem středového švu a rozvíjela se horizontálně i vertikálně. Byla méně bohatá než dnes, zato velmi pečlivě provedená, s drobnými ornamentálními a stylizovanými vzory. Sváteční tmavě modré tzv. *vyvazované fěrtúšky*³³ se vyšívaly krémovou nebo bílou přízí kombinovanou s červenou a po roce 1870 i se zelenou a žlutou barvou.³⁴ Jejich spodní okraj je vždy zdoben paličkovanou *malovanou* krajkou s červeným a zeleným motivem.³⁵ Ve sbírkových fondech se však z tohoto období dochovaly i zástěry ze vzorovaných kartounových nebo kašmírových látek (např. tmavý kašmír s drobnými kvítky), které se vyšívaly bílou stylizovanou květinovou výšivkou. Okraj těchto zástěr lemovala široká tylová krajka. Na některých svátečních zástěrách je vyšito datování, což nám umožňuje správně časově zařadit jednotlivé vývojové fáze.³⁶ Všednější zástěry z bavlněných kanafasů zdobil jednoduchý, červeně vyšíváný rostlinný vzorek *halúzka* a jejich spodní okraj byl často tvarován do *ostinkovaných* zoubků nebo obloučků.

Už od konce 19. století se zástěry šily i z dalších materiálů, jako je samet, klot nebo hedvábí. Jejich barevnost byla různá, od černé přes tmavě modrou, středně modrou, růžovou, zelenou a další. Protože zde již chybí středový *stinek*, kompozice výšivky je odlišná, tvoří ji horizontální pruhy vrstvené nad sebou. Jako výzdobný prvek se začaly používat také ozdobné stuhy. Zástěry s nimi se nazývají *portové fěrtúšky*. Od počátku 20. století se výšivka na zástěrách stává čím dál více výraznější. Rozvíjí se prostorově i barevně. Poměr červené, žluté a zelené barvy oproti dominantní bílé je větší a zástěry tak působí pestřejším dojmem. Motivy přecházejí od stylizovaných ornamentů k naturalistickým květům. S naturalismem nabývají zástěry i na bohatší barevnosti – přidávají se lomené odstíny jako fialová, růžová, modrá a další.

K obřadnímu ženskému kroji (k černé sukni) se oblíkal bílý, na tylu vyšíváný *tylangrový fěrtúšek*. Přibližně ve třicátých letech 20. století jej vystřídaly bílé brokátové zástěry s *halúzkou*, na které pak navázaly brokátové zástěry zdobené portami, lemované ze tří stran *tylangrovou* krajkou.

Tyto svatební zástěry již řadíme mezi *zástěry*, které do jihokyjovského kroje pronikly vlivem mutěnicko-hovoranského typu kroje. Nejprve se v prvních desetiletích 20. století uplatnila tzv. *kocúrka*, bílá plátěná zástěra s výraznou dírkovou výšivkou, nošená ke svátečnímu i polosvátečnímu kroji. Později si ženy začaly pořizovat zástěry z různých materiálů a lemovat je ze tří stran krajkami. Tyto zástěry se uplatňují nejčastěji v méně slavnostních variantách kroje nebo ke stejnokroji.

K jihokyjovskému kroji se původně nenosily žádné zvláštní pentle do pasu. Zástěry se uvazovaly kupovanými, barevně vytkávanými stuhami, *trháčky*, *opasúvkami*, které se obtočily kolem těla a vpředu zavázaly na jednoduchý uzel. Kolem roku 1915 už jsou ale na ně-

Obr. 5. Ženy v šatkách. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 11503.

kterých fotografiích zachyceny dívky s *opasůvkami* uvázanými tak, aby jejich konce visely posunuty mírně do stran. Kolem roku 1920 se už používaly hedvábné stuhy, pouze však při svatbách. Přibližně od čtyřicátých let 20. století se *opasůvky* postupně přesouvají více a více na boky (např. v šedesátých letech leží ještě více vpředu nebo přesně po stranách) až k současnému stavu, kdy se přišpendlí v pase tak, aby se dotýkaly okrajů zástěry a přesunuly se tím téměř na zadní stranu sukní. V polovině 20. století se také už většinou jednalo o různé zdobené pentle, dnes jsou *opasůvky* zpravidla strojově vyšíváné nebo ručně malované. Pouze v Ratíškovcích se dosud uchovaly *trháčky* zhotovené z vytkávaných stuh a povijanů vázané dopředu.

Marýnka

Marýnka patřila k svrchnímu oděvu, který se oblékal na rukávce a kordulku. Proto měla tvarované rukávy, nahoře velmi široké, směrem k zápěstí zúžené. Strih tělové části byl princosový, těsně vypasovaný, a tak krátký, že byl vidět spodní lem kordulky (přitom musíme vzít v úvahu, že v dřívější době bylo zvykem nosit kordulky kratší než dnes). Jako materiál k výrobě *marýnek* se používal bílý nebo tmavě modrý *futterbarchan*.³⁷

Kacabajka

Kacabajka, tedy úzký pod pás sahající kabátek, rozšířený plochými šúsky, se údajně v jihokyjevském kroji objevila kolem roku 1860. J. Koutný uvádí dokonce autorky tohoto „vý-nálezu“, švadleny „Slobodky“.³⁸ *Kacabajky* se šily většinou z červeného (bordó, fialového) sametu nebo plyše, na spodním obvodu, přednicích a okrajích rukávů byly lemovány černým sametem a zdobeny portami a perličkami. Méně sváteční varianty se zhotovovaly z různobarevného barchetu, na okrajích lemovaného černým *glotem*. *Kacabajka* se nosila s obojkem nebo bez něj, na hlavu se k ní vázal turecký šátek pod bradu či pod krkem překřížený a vázaný dozadu nebo šatka (*zamotávka*). *Kacabajky* postupně nahradily nejen *marýnky*, ale pro běžné nošení postupně také *kožichy*.

Jupka

Jupka se v lidovém oděvu na Kyjovsku objevila na počátku 20. století.³⁹ Na rozdíl od *kacabajky* je krátká pouze do pasu a její spodní část tvoří pruh látky, vertikálně naskládaný do úzkých skládů. Původně byl tento pruh užší, dnes u svátečních jupek sahá skoro až k podpaží. Podél horního okraje skládaného pruhu, podél zapínání i na spodní části rukávů se *jupky* zdobí našívanou *parádou*, portami, krajkami apod. Pod *jupku* se oblékala *košile* a někdy

Obr. 6. Žena z Milotic v *šatce*, rukávce *po bílu*, bez *obojku*, sukně *plyška*. Foto P. Hrbáčová. Národní ústav lidové kultury, 2020.

i všední bavlněná kordulka. Jupka se uplatnila nejprve ve všedním oděvu, kde nahradila pracovní rukávce s kordulkou. Velmi rychle však pronikla do polosvátečního a svátečního oděvu. Podstatný byl materiál, ze kterého byla ušita, na všední nošení se používaly tištěné bavlněné látky, na svátečnější varianty vlněné a polovlněné materiály. Pro chladnější období se jupky podšívaly flanelovými látkami. V druhé polovině 20. století se začaly nosit i jupky s krátkým rukávem.

Ještě v první třetině 20. století bylo obvyklé oblékat jupku a sukni ušitou z rozdílných materiálů. Po druhé světové válce se však rozšířil tzv. *stejnokroj*, kdy je sukně a jupka zhotovena ze stejného materiálu. Stejnokroj se stal velmi oblíbeným zejména ve druhé polovině 20. století, kdy jej nosily takřka všechny generace žen oblékající lidový oděv. V současné době oblékají *stejnokroj* především ženy starší generace, mladší ženy jej využívají k příležitostem, kdy si nechťejí brát rukávce.

Kožich

Na jižním Kyjovsku ženy nosily bílý kožich lemovaný černou beránčinou. Vepředu byl krátký, pouze do pasu, vzadu delší. Přední spodní cípy se překládaly dozadu, čímž vznikla „křídla“ sepnutá na zádech koženým knoflíkem. Šosy, výstřih a rukávy lemovala černá beránčina, rukávy navíc ještě černá kůže, která zdobila také přednice. Kožichy se obvykle kupovaly na jarmarku ve slovenské Skalici nebo v Holíči. Kolem roku 1900 se údajně šily v rodině Měchurové v Šardicích.⁴⁰ Kožichy byly poměrně choulostivé, nesmělo se v nich zmoknout, proto se při dešti ženy zahalovaly do konopné plachty, později vlnáku. Pod kožich se původně oblékaly rukávce, jejichž rukávy se stáhly dolů, později se pod něj začaly nosit jupky. Kožichy se ukládaly přes léto v truhlách v komoře a bylo třeba je pravidelně větrat.

Čepec

Na hlavě se nosil jednoduchý čepec, *drnda*, *drndula* nebo také *gargula* (Svatobořice). Oblékaly jej ženy všech generací a také malá děvčátka, když měla na hlavě uvázaný šátek. Pro vdanou ženu byl tento čepec nezbytností, považovalo se za společensky nevhodné, aby chodila prostovlasá. *Drnda* se mohla nosit i samotná, přesto se většinou, zejména na veřejnosti, doplňovala šátkem.

Drnda má jednoduchý střih, skládá se z přední, kolem obličeje vykrojené části *laty* a zadního *dénka*, které kryje vlasy. V Ratiškovících je, na rozdíl od ostatních jihohyavských obcí, *dénko* menší a kopíruje tvar hlavy. Všední *drnda* byla nezdobená, pouze olemovaná krajkou. Často se zhotovovala ze vzorovaného kanafasu nebo bývala háčkovaná. Sváteční *drnda* měla *latu* zdobenou výšivkou, případně dracounem nebo perličkami (*paráda*). Okraj čepece byl lemován naskládanou paličkovanou krajkou, která se podkládala modrou nebo růžovou stuhou. V minulosti měly *drndu* s *parádou* pouze vdané ženy, svobodné si ji nezdobily. Dnes oblékají zdobenou *drndu* i dívky, její výzdoba je však skromnější než v případě žen.

K běžnému, každodennímu nošení přestaly mladé ženy *drndu* oblékat většinou po druhé světové válce. Na hlavě nosily pouze šátek a *drndu* s šátkem jen k polosvátečním, svátečním a obřadním variantám oděvu. Takto *drndu* využívají i poslední současné nositelky lidového oděvu (v podstatě se jedná o tutéž generaci žen).

Pod označením čepec se na Kyjovsku rozumí obřadní pokrývka hlavy, která náleží pouze vdaným ženám. Jeho střih je podobný jako u *drndy*, rozdíl je však v bohatém zdobení skleněnými korálky a zrnky, a to jak na *dénku*, tak na *latě*. Součástí čepece jsou mašle, jejichž dlouhé konce sahají až k okraji sukně (v Ratiškovících jsou mašle dvě, v ostatních vesnicích

jen jedna). V Ratíškovicích se krajka lemující obličejovou část čepce řasí (*trúbelková* čipka), v ostatních vesnicích je naskládána stejně jako u *drndy*. Čepce není možné práť, proto se pod něj nosí ještě *drnda*.

Čepců dostávala nevěsta ve svatební den hned několik (mohlo jich být třeba i sedm). Ten *nejparádnější*, s *holickou latú* (kupovala se na jarmarku v Holíči), kterým byla nevěsta *začepena*, byl dar od křtící kmotry, další od ostatních vdaných žen z blízkého příbuzenstva. Podle zvyklostí musela nevěsta během večera obléct všechny čepce, které dostala, a musela v nich zatančit sólo.

Samostatný *holý čepce* bez šátku oblékaly vdané ženy mladší a střední generace na velké rodinné a církevní svátky. Tato skutečnost je doložena od dvacátých let 20. století množstvím historických snímků, např. ze svateb. V dnešní době je nošení samostatných čepců k svátečním příležitostem u vdaných žen poměrně hojné. Ještě častěji čepce uvidíme jako součást slavnostního kroje děvčátek. Tato tendence je patrná z historických snímků již ze třicátých let 20. století, naplno se pak uplatnila ve druhé polovině 20. století.

Šátek

K nezbytným součástem ženského oděvu patřil šátek. Ve druhé polovině 19. století se nosily různé kartounové šátky, nejprve s bílým podkladem tzv. *lipské*, které v osmdesátých letech téhož století vystřídaly červené nebo černé *turecké* šátky, *turečáky*.⁴¹ *Turecké* šátky se nosily *zarejdené* do zvláštního úvazu *na rožky*, tj. šátek byl v zátylku uvázan na uzel, přičemž jeden z jeho cípů spadal na záda a druhý přes rameno dopředu. Jinou variantou byl šátek vpředu pod krkem překřížený a zavázaný vzadu nebo prostý úvaz na uzel vpředu pod bradu. Posledním jmenovaným způsobem se nosily jak velké, tak malé *turečáky*, tzv. *podbradníčky*.

K obřadnímu kroji vdaných žen patřil v některých obcích (Svatobořice-Mistřín, Dubňany, Milotice) kašmírový šátek černé nebo červené barvy (*harasák*, *cirkasák*, *tibeták*) omotaný kolem hlavy a vázaný dozadu.

Kromě tištěných šátků ženy na počátku 20. století oblékaly i bílé bavlněné šátky (*šatky*, *zamatávky*), které se vázaly pod bradu. Ke svátečním příležitostem byly velké, s okraji lemovanými krajkou nebo ozdobně tvarovanými do zoubků nebo obloučků. Cíp spadající až hluboko na sukni zdobila bílá dírková výšivka. Ke všednějším příležitostem se nosily menší bílé šátky lemované dírkovou výšivkou nebo krajkou, vyšívané bíle, červeně nebo modře. Někdy byl šátek po celé ploše vyšit drobnými kytičkami. Po první světové válce se sváteční *šatky* začaly zhotovovat z etamínu, což podstatně změnilo charakter i styl výšivky. Také jejich rozměr byl mnohem menší.

Jiným typem svátečních nebo polosvátečních šátků, nošených převážně v zimním období, byly šátky s třásněmi, které se kupovaly na jarmarcích. Pro všední dny se už od počátku 20. století rozšířily malé bavlněné šátečky vázané pod bradu, zpravidla světlé barevnosti s drobným vzorkem.

Vyjma kašmírového *harasáku* všechny zmiňované typy šátků v minulosti nosily jak svobodná děvčata, tak vdané ženy. K diferenciaci dle věku a stavu došlo v průběhu 20. století. Na snímcích z prvního desetiletí tohoto století jsou ještě *rejdení* zachyceny i vdané ženy, nicméně o třicet let později už tento úvaz šátku náležel pouze svobodným dívkám, což platí i dnes. Oproti tomu *turecké* šátky vázané pod bradu, které dnes oblékají pouze vdané ženy, si ještě kolem roku 1940 vázala i mladá děvčata. Zásadou ale bylo, že všechny šátky (mimo *rejdení* nebo úvaz kolem krku dozadu) se vždy vázaly pod bradu. Dnes široce rozšířené vázání pracovních šátků vzadu v týle tedy nemá žádný podklad v tradici.

Další změnou, která se v oblasti nošení šátků udála kolem poloviny 20. století, je postupné vymizení úpravy šátku „na rýnu“ ve většině jihohykovských vesnic. Šátek při ní tvořil nad čelem charakteristické prolomení směřující k čelu nositelky. Toto prolomení bylo vytvořeno podškrobením šátku a jeho přelomením ve středu. V současné době se takto nosí šátky už pouze v Ratíškovicích. V ostatních vesnicích se rozšířila úprava, kdy je šátek nad čelem posunut dozadu a nechává vyniknout krajkový okraj *drndy*, na kterou těsně přiléhá. Tato transformace probíhala postupně a nerovnoměrně od třicátých let 20. století a byla ukončena v šedesátých letech.

Proměnou prošlo ve druhé polovině 20. století také *rejdní*. S tím, jak celkově rostl důraz na precizní úpravu kroje, se dříve nikterak komplikovaný úvaz stal pracnějším a složitějším. Dominuje mu především do výšky zvednutý cíp šátku, který tvoří po straně hlavy nositelky velký přehyb. Jednodušší typ úvazu se dochoval pouze v Ratíškovicích a dlouho také v Dubňanech, kde se dnes už šátky vážou stejně jako v Miloticích. *Drnda* ještě ve třicátých letech 20. století vyčnívala zpoza *rejdní* pouze na skráních. V padesátých letech téhož století už ale bylo všeobecně rozšířené vázání šátku po vzoru sousedních Šardic, kdy šátek odkrývá krajkou a zdobení *drndy* po celém jejím obvodu, tedy i nad čelem.

Boty

Pro vysoké ženské boty, *krabovačky*, nebo také *faldovačky* je charakteristické množství drobných vrapů na holínce a bohatá výšivka na nártu a patě boty. Měkká holínka, šitá z kozinky, měří před skládáním až 90 cm a má pouze jeden podélný šev na vnitřní straně nohy.⁴² Bota dosahuje skoro až po koleno, přičemž její horní část je vykrojena do oblouku. Podpatek má středně vysoký a tvarovaný, zdobený mosaznými hřebíčky a opatřený podkůvkou. Špička boty, nárt a pata jsou vyšívány zelenou, červenou, žlutou a bílou nití. Dalším způsobem výzdoby může být perforování kůže a její podložení růžovým delínem.⁴³ Na patu a špičku se někdy používá lakovaná kůže.

Na konci 19. století bývaly boty nezdobené nebo pouze s mosaznými hřebíčky na podpatku, později se začaly vyšívát na patách. Ve třicátých letech 20. století se na ikonografických dokladech v některých případech setkáváme s obuví v podstatě totožného vzhledu, jako jsou dnešní boty, většina ale, zvláště v případě starších žen, byla ještě v tomto období nevyšívána. V Ratíškovicích se nosily boty vyšívané pouze na nártu a na patě, ne na špičce.⁴⁴

V dnešní době jsou už sklady na botách zafixované, takže je není při každém obouvání třeba vrapit. Dříve se musely vrapy pracně naskládat, což bylo poměrně časově náročné. Proto při větších církevních svátcích, hodech a podobně, kdy se sváteční kroj a boty oblékaly opakovaně, některé ženy v naskládaných botách i spávaly, aby druhý den ráno, kdy se chystaly do kostela, „ušetřily čas“.⁴⁵

I v dnešní době není obouvání *krabovaček* úplně jednoduchou záležitostí. Sklady jsou sice zafixované, ale i tak je potřeba postupovat opatrně. Aby nakrabené boty na noze dobře držely, děvčata si v nejužší části kolem kotníků nohy ovazují pruhem látky a na něj si teprve oblékají černé punčochy.

K běžnému nošení v 19. století také sloužily tzv. *jojky*, úkladové boty. Byly to vysoké boty s měkkou holení a bez podpatku, levné a pohodlné. Nakupovaly se na jarmarcích v Čejči, Holíči nebo Skalici. Nosili je bez rozdílu ženy i muži.

Kromě vysokých bot se v devadesátých letech 19. století ke kroji začaly nosit kotníkové šněrovací boty. K nim patřily černé nebo hnědé punčochy. Zásahu na tom měl údajně milotický hrabě František Seilern (1852–1916), který projevoval o venkovský lid na svém panství velký zájem a často jej i materiálně podporoval. Pochopení pro tuto „novotu“ však údajně

neměli milotičtí chlapci, kteří u muziky nechtěli tancovat se „střevíci“.⁴⁶ Polobotky se obouvaly především k méně svátečním variantám kroje, k muzice apod.⁴⁷ Dnes se polobotky nosí především ke stejnokroji nebo k všednímu kroji.

Způsob užití jednotlivých výše uvedených oděvních součástí a jejich variant byl dán příležitostí, ke které se oděv oblékal, stavem a věkem nositelky i jejím sociálním postavením. Těchto kombinací bylo a dodnes je velké množství, navíc jejich užití se v jednotlivých jihohykovských vesnicích liší. Popis variant je natolik obsáhlý, že jej není možné do předkládané studie zařadit, proto následuje alespoň stručný popis jednotlivých oděvních kategorií dle kvality, tedy kroje pracovní, kroje sváteční a kroje obřadní. Na pomezí mezi krojem svátečním a pracovním stojí kroj polosváteční.

Obr. 7. Ženy v obřadním kroji ke křtu. Prostřední žena v *cirkasáku*. Žena napravo oblečená v *kožichu* a *zarejděná*, žena vlevo oblečená v *kacabajce* a *vyvazovaném fěrtochu*, *zarejděná*. Foto K. Dvořák. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 11034.

Pracovní kroj

Základem pracovního nebo také všedního kroje byly plátěné oděvní součásti, které se zhotovovaly podomácku, nejprve z konopného a lněného plátna, později z továrně vyráběných bavlněných, často tištěných látek. Zpravidla se jednalo o oblečení, které původně sloužilo jako polosváteční (např. *kanafasky*, rukávce, *jupky*) nebo i sváteční a postupným obnošením se z něj stal oděv pro všední dny. Do konce 19. století jej tvořily *opléčkový rubáč*, pracovní rukávce, pracovní nebo obnošená sváteční kordulka, *kanafaska* a modrá či černá zástěra. Na hlavě se nosila *drnda* a *zarejděný* velký tištěný šátek. Chodilo se bosky nebo v *jojkách*. Za chladného počasí ženy oblékaly obnošené kusy svrchního oděvu, *kacabajky*, *marýnky* i *kožichy*. Na konci 19. století se složení oděvu proměnilo, ženy odkládaly *opléčkový rubáč* a nahradily jej *opasovacím rubáčem* s košilí. Na ni oblékaly pracovní *kordulku* nebo *jupku*. Pracovní zástěry byly z bavlněných *kanafasů* s jednoduchou výšivkou nebo jednobarevné modré nebo černé. Na hlavu se stále vázala *drnda*, přes ni však malé tištěné nebo vyšívání šátky vázané pod bradu. Místo *jojek* měly ženy kotníkové boty a *punčochy*. Za chladného počasí se pracovalo ve starších *kacabajkách* či *zateplených jupkách* a přehození *vlňáku*.

Polosváteční oděv

Polosváteční oděv oblékaly ženy v okamžicích, kdy se nechtěly strojit do kroje svátečního, situace si ale vyžadovala reprezentativnější oděv než kroj pracovní. K takovýmto příležitostem patřila např. návštěva bohoslužby ve všední den, nedělní odpoledne, návštěva města apod. Do polosvátečního kroje se ale také např. převlékala nevěsta a družičky na svatební hostinu. Jeho podobu na počátku 20. století tvořila zpravidla *kanafaska* a pod ní jedna nebo dvě *suknice*, pracovní rukávce a obyčejná kordulka nebo svátečnější varianta *jupky*, bílá zástěra, barevný portový *fěrtúšek* nebo zástěra s jednoduše vyšíváním *halúzkou*. Nesměla chybět *drnda*, vyšívání, tištěný nebo štrápcový šátek pod bradu a na nohou *punčochy* a *polobotky*. V chladnější dny pak mohly *jupku* vystřídat *kacabajka* a *vlňák*.

V období čtyřicátých let 20. století se rozšířilo nošení *stejnokoroje*, sukně a jupky zhotovených ze stejného materiálu. Ten se stal zejména ve druhé polovině 20. století velmi oblíbeným. Dnes, zejména u starší věkové kategorie, představuje také sváteční typ oděvu. Se *stejnokrojem* je možné kombinovat různé typy *zástěr* (také *kocúrku*), nikdy však *fěrtúšek*. Na hlavu se obléká *drnda* a šátek pod bradu, na nohy patří světlé punčochy a polobotky. K polosvátečním variantám kroje se nenosí *obojek*.

Sváteční oděv

Do svátečního kroje se ženy a dívky strojily k nedělní návštěvě bohoslužby a v církevní svátky, na *fašankovou* nebo hlavní hodovou muziku, na druhý svatební den apod. Nejsvátečnější *parádní* varianta dívčího kroje se dodnes příliš neodlišuje od kroje z počátku minulého století (samozřejmě vyjma siluety a délky sukní). Tvoří ji rukávce vyšívané *po černu*, *kanafasky pávka* nebo šálka, červený nebo černý *zarejdný turecký šátek* a *vyvazovaný fěrtúšek*. V zimním období k *parádnímu* kroji patřil kožík.

Dalších variant svátečního kroje je velké množství, všechny jsou ale složeny z oděvních součástí zhotovených z kvalitních materiálů a bohatě zdobených výšivkou, krajkami nebo portami. Mezi ně počítáme bílé vyšívané rukávce často kombinované s *šatkou*, bílou hedvábnou *zástěrou* nebo *kocúrkou*. Rukávce *po černu* nebo vyšívané černobíle se kombinují s různými typy *zástěr*, např. brokátovými, sametovými nebo plátěnými modrými nebo černými s naturalistickou květinovou výšivkou. *Kanafasky* na svátek jsou polovněné, vlněné *delínky* nebo *plyšky*. V chladnějším období se oblékají *kacabajky* a na ně *obojek*, v případě potřeby také vlnák. Za svátečnější druhy vlnáků byly považovány např. *haluzový zelený*, *haluzový bílý* nebo černý vyšívaný.⁴⁸

Vdaná žena může ve svátek oblékat v podstatě stejný oděv jako dívka, rozdíl však je v úpravě hlavy. Už od počátku 20. století si postupně vdané ženy přestávaly *turecký šátek rejdit* a vázaly si jej pod bradu nebo s překřížením pod krkem a uzlem vzadu. Dnes nosí nejčastěji bohatě vyšívanou bílou *šatku*. K svátečnímu oděvu se vždy nosí vysoké boty.

Obřadní oděv

Obřadní oděv tvoří obecně nejstabilnější část lidového oděvu. Podobně jako u *parádního* kroje se jeho současná obřadní podoba příliš od minulosti neliší. Jedná se o oděv, který byl vyhrazen pro nejslavnější životní okamžiky nebo ty největší církevní svátky (svatba, křest, úvod, pohřeb mladého člověka, primice, Boží hod vánoční...). Dnes se však v praxi často zaměňuje s krojem svátečním.

K obřadnímu kroji svobodné dívky patřila zelená sukně, rukávce vyšívané *po černu*, hedvábná kordulka (v Ratíškovcích zelená *orlová* nebo černá),⁴⁹ a černý *vyvazovaný* nebo *klotový fěrtúšek*. Hlava dívky byla ozdobena obřadním *drúžením*, jehož pentle byly v minulosti červené (dnes už pouze v Ratíškovcích), nyní jsou bílé a pastelové barevnosti (růžová, modrá). Nevěsta byla oblečena v černé sukni, bílém *tylangrovém fěrtúšku*, dnes většinou brokátové *zástěře*, bílých rukávcích, na hlavě měla *drúžení*, které po *zачepení* nahradil bohatě zdobený čepce. K němu už se ale nevěsta převlékala do svátečního kroje – *pávky*, *vyvazovaného fěrtúšku* a rukávců *po černu*. Jinou variantou obřadního kroje je oděv oblékaný na obecní pouť, Boží tělo nebo na pouť do Žarošic. Na pouť ve Svatobořicích-Místříně mohou dívky nosit *drúžení* a k němu kombinaci *pávky* s bílým *kocúrovým fěrtúškem* a bílými rukávci. Na Boží tělo nebo na pouť do Žarošic chodily družičky *po bílu*, tedy v bílých rukávcích, bílém brokátovém *fěrtúšku*, bílé sukni, na hlavě měly *drúžení* nebo jen věneček. Obřadní oděv

na sebe oblékali také mladí lidé při pohřbu svého vrstevníka, který byl do rakve oblečen jako ženich nebo nevěsta.

Základ obřadního kroje vdané ženy tvořila černá sukně, rukávce *po bílu*, bílý *fěrtúšek* nebo zástěra, čepec, a v Miloticích a Svatobořicích-Mistříně také červený nebo černý tibetový šátek. Oblékat mohla ale i zelenou sukni, *vyvazovaný fěrtúšek*, rukávce *po černu*, čepec a *tibetový šátek*. K zimnímu obřadnímu kroji dívek i žen patřil kožich.

Závěr

Ženský lidový oděv na jižním Kyjovsku se v minulosti vyvíjel kontinuálně a v souladu s životním stylem jeho hlavní uživatelské vrstvy – venkovské agrární komunity. Každá generace žen do něj vnášela nové prvky, v úzké návaznosti na svoje materiální možnosti a na to, co jim nabízel trh, tj. obchodníci s textilním a galanterním zbožím. Ačkoliv každá generace měla „svou módu“, nové prvky pronikaly do kroje pozvolna a přirozeně do něj zapadaly (i když ne vždy se setkávaly s pochopením a jejich přijetí nebylo jednoznačné).

V každé inovaci se projevovaly generační i stavovské rozdíly, byla otázkou osobních postojů a vkusu. Tyto aspekty působily na nerovnoměrné přijímání novinek a nikdy tedy nelze stanovit přesné datum změny. Vždy se jedná o časové určení s velkou tolerancí k prolínání jevů. Komparací datovaných historických pramenů, oděvních součástí a výpovědí informátorů se podařilo v rámci předkládané studie alespoň přibližně časově určit většinu podstatných proměn kroje.

Na konci 19. a na počátku 20. století pozorujeme odkládání některých oděvních součástí (marýnka, *opléčkový rubáč*) a naopak jsme svědky zařazování nových prvků (*opasovací rubáč*, spodní košilka, jupka, kotníkové boty). Tyto změny byly důsledkem modernizace venkova, jejímž projevem byl mimo jiné průnik městského oblečení do vesnického prostředí. Významným faktorem působícím na vzhled zdejšího ženského oděvu byl vždy způsob úpravy spodních *suknic* i svrchních sukní a *kanafasek*. Už na konci 19. století bylo běžné tvarovat je do volnějších skladů, v prvním desetiletí 20. století se začaly „řádkovat“ a ve třicátých letech formovat pomocí kulmy. S úpravou *suknic* souvisel i zvyk nechat je vyčnívat zpod *kanafasek*. Tento způsob nošení sukní je zachycen na všech dostupných ikonografických pramenech z jižního Kyjovska poslední čtvrtiny 19. století. Během první poloviny 20. století se přesahující spodničky postupně zkracovaly, až se v jeho druhé polovině zcela srovnaly s délkou svrchních sukní nebo se omezily na pouhé vyčnívání zdobeného spodního okraje.

Podobu jihokyjovského kroje ovlivnilo ve čtyřicátých letech 20. století využívání etamínu ke zhotovování rukávčů a šátků, které tímto získaly odlišný charakter, změnila se jejich velikost, tvar i výzdoba. Ve stejné době dochází k postupnému přesunutí stuhy, *opasůvky*, z přední části zástěry na sukni na bocích i k čím dál častějšímu používání hedvábných stuh místo původních tkaných.

Významným milníkem pro vývoj lidového oděvu byla padesátá a šedesátá léta 20. století. V tomto období se kroj vyvinul v podstatě do té podoby, ve které jej známe z terénu dnes. K vizuálně nejvýraznější změně došlo v oblasti siluety oděvu, která byla proměněna výrazným zkrácením a rozšířením sukní způsobeném silným naškrobením *suknic*. Dále na ni působilo zmenšení rukávčů a odlišný způsob vázání šátků.

V průběhu 20. století také můžeme v rámci této krojové skupiny pozorovat změny, způsobené vlivem sousedního mutěnicko-hovoranského typu kroje. Nejvýrazněji se tato tendence projevuje ve Svatobořicích-Mistříně, určité prvky se však projevily napříč téměř všemi jihokyjovskými vesnicemi. Jedná se např. o uplatnění zástěry, *kocůrky*, způsob nošení šátků a jejich úprava.

Naprostu zásadní změna ale v padesátých letech proběhla v oblasti funkce lidového oděvu, a to jak pro jednotlivce, tak i pro celou komunitu. Kolektivizací a socializací venkova byly narušeny tradiční vesnické společenské struktury i po generace udržovaný řád. S postupně klesajícím podílem obyvatel žijících se zemědělstvím souviselo pozvolné odkládání lidového oděvu pro každodenní nošení a jeho vytěšňování pouze pro vybrané příležitosti. Tak jak postupně těchto „příležitostí“ ubývalo, nastolovaly se konvence a pravidla, někdy až dogmaticky určující, které oděvní součásti, jakým způsobem a za jakých okolností oblékat. Lidový oděv začal ztrácet na své druhové pestrosti, některé součásti lidového oděvu se téměř vyřadily (barevné *portové fěrtúšky*, malé *turečáky*, *střapcové šátky*...), jiné se omezily pouze na určitou příležitost, konkrétní oděvní kombinaci nebo věkovou či stavovskou kategorii.

V dnešní době už k příliš velkým změnám v rámci lidového oděvu nedochází. Krojové švadleny i vyšivačky stále vyrábí nové krojové součásti, většinou už ale nevytváří nové vzory, nýbrž pracují podle starších předloh. Jejich zákazníci v některých případech požadují i realizace vycházející z vývojově starších fází kroje, např. z první třetiny 20. století, které se vyznačují barevně i rozměrově méně výraznými vzory. Stejně tak se někteří nositelé lidového oděvu snaží zařazovat do svých krojových variant i součástky, které se řadu let v lokalitě nenosily a jsou již téměř zapomenuty. Tyto tendence jsou dle mého názoru pozitivní, protože podporují druhovou pestrost a variabilitu, která lidový oděv v minulosti provázela, a i dnes by měla být jedním z jeho charakteristických prvků.

Studie vznikla na základě institucionální podpory pro dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Národního ústavu lidové kultury poskytované MK v roce 2020. Dílčí cíl: Výzkum tradičních postupů lidového odívání v českých zemích od konce 19. století do 2. poloviny 20. století na základě rozboru sbírkových kompletů, ikonografických pramenů s využitím řízených rozhovorů s respondenty.

Poznámky:

- 1 K l v a ň a, Josef. Lidové kroje na moravském Slovensku. In: Húsek, Jan et al. *Moravské Slovensko. Svazek I.* Praha: Národopisná společnost československá, 1923, s. 108.
- 2 Tamtéž, s. 97–252.
- 3 K o u t n ý, Jan. K vývoji slováckého kroje miloticko-dubňanského. *Časopis Moravského musea zemského* 13, 1913, s. 180–186.
- 4 S v o b o d o v á, Vlasta. Ratiškovská „drůžka“. In: *Historický sborník* 1956. Gottwaldov: Krajské muzeum v Gottwaldově, 1957, č. 13, s. 105–115; S v o b o d o v á, Vlasta. Lidový kroj z okolí Kyjova v pozůstalosti Josefa Klvani. *Slovácko* 10–11, 1968–1969, s. 27–42.
- 5 Např. Š t a s t n ý, Václav. Čižmy z Kyjovska, Podluží a Hornácka. *Malovaný kraj* 17, 1981, č. 4, s. 21.
- 6 M a c k ů K a f k o v á, Antonie. *Lidové kroje. Kroj kyjovský.* Brno: Národopisný odbor Vesny, 1924, 1 list, 9 obr. příloha.
- 7 B i m k o v á, Milada a S v o b o d o v á, Vlasta. Lidový kroj a jeho výroba. In: Hurt, Rudolf a kol. *Kyjovsko.* Brno: Musejní spolek, 1970, s. 200–221.
- 8 F u r y o v á, Vladimíra. *Lidový kroj v Hroznové Lhotě a Ratiškovcích.* Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1981. 21 s.
- 9 Š i m š a, Martin. Odívání. In: *Ratiškovice: minulostí slovácké obce.* Ratiškovice: Obec Ratiškovice, 2010, s. 582–617.
- 10 Z á l e š á k o v á, Michaela. Proměny lidového oděvu ve Svatobořicích-Mistříně. In: Synek, František a kol. *Svatobořice-Mistřín: 1964–2014 – půlstoletí života obce.* Svatobořice-Mistřín: Obec Svatobořice-Mistřín, 2014, s. 171–175.
- 11 S v o b o d o v á, Vlasta. Brněnské slavnosti v r. 1836 a Hornovo album lidových krojů. In: *Brno v minulosti a dnes* 2, 1960, s. 239–243; B i m k o v á, Milada a S v o b o d o v á, Vlasta. c. d., s. 205.

- 12 B e r á n k o v á, Helena, ed. *Josef Šíma (1859–1929): kreslíř a fotograf*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2009. 71 s.
- 13 Ž i d l i c k ý, Vladimír. *Kyjovsko: lidé, kroje, tradice*. Brno: Ateliér Židlický, 2011. 399 s.
- 14 B i m k o v á, Milada a S v o b o d o v á, Vlasta. c. d., s. 210.
- 15 J. H. (nar. 1938); Svatobořice-Mistřín 7. 2. 2020.
- 16 Raglánový střih spolu s velkým obdélným límcem spojují rukávce z jižního Kyjovska se sousedním Podlužím a také s mutěnicko-hovoranským krojem, příramkový střih je naopak charakteristický pro severokyjovský typ rukávců.
- 17 Rukávce s pevně přišitým límcem jsou doloženy ještě na počátku 20. století v Ratiškovcích a v Dubňanech, kde už však i v této době byly přežitkem. K o u t n ý, Jan. c. d., s. 184–185.
- 18 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 150.
- 19 Státní okresní archiv Hodonín, fond Vlastivědný materiál hodonínského okresu, Hrubá Vrbka, inv. č. 29.
- 20 Ve Svatobořicích-Mistříně se termín kanafaska používá pouze na určité typy sukní.
- 21 Klvaňovy výzkumy, retrospektivně sahající až do poloviny 19. století, nám dokládají, že černé vlněné sukně byly v tomto období rozšířeny na daleko širším území, než je Kyjovsko. Jejich výskyt je uváděn na Strážnicku, v Kloboukách u Brna, širším Kyjovsku i na Břeclavsku. Š i m š a, Martin. c. d., s. 587.
- 22 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 149.
- 23 B i m k o v á, Milada a S v o b o d o v á, Vlasta. c. d., s. 205.
- 24 M. L., (nar. 1962); Milotice 27. 2. 2020.
- 25 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 149.
- 26 Státní okresní archiv Hodonín, fond Vlastivědný materiál hodonínského okresu, Hrubá Vrbka, inv. č. 29.
- 27 K o u t n ý, Jan. c. d., s. 184.
- 28 Tamtéž, s. 180. Zde je publikována také fotografie Chvostálkové jako stařenky v marýnce. Existuje i další varianta vzniku tradice nošení přesahující spodní sukně. Autorkou je podle ní také Kristýna Chvostálková z Milotic, která však v této variantě příběhu sloužila ve zdejších mlýně. Při jednom praní si prý mlynářka všimla, že Kristýnin rubáč je bělejší než ostatní, a tak ji vybidla, aby si jej popustila, aby jej dole bylo vidět. Kristýna mlynářku poslechla a tento nápad se ostatním děvčatům zalíbil natolik, že jej začaly napodobovat. Š ť a s t n ý, Václav. Rubáče na Kyjovsku. *Malovaný kraj* 33, 1997, č. 2, s. 24.
- 29 B e r á n k o v á, Helena. c. d., s. 58.
- 30 Číselné údaje délky přesahujících spodních sukní jsou uváděny pouze přibližně. Při zkoumání fotografií, kterých je od počátku 20. století již poměrně velké množství, můžeme vypořádat obecné principy i některá pravidla, stejně tak však můžeme konstatovat, že tato pravidla nebyla nikterak dogmaticky dodržována.
- 31 K r á t k á, Ludmila a F l o r o v á, Jarmila. *Tetičko, ušijte mně kroj*. Ve Vlkoši u Kyjova: vlastním nákladem, 2020, s. 106.
- 32 B i m k o v á, Milada a S v o b o d o v á, Vlasta. c. d., s. 204.
- 33 *Vyvazované fěrtušky* na sobě mají visulé pruhy zhotovené pomocí tzv. vyvazované batiky, kdy se do látky před jejím barvením zašívá obilná nebo kukuřičná zrna.
- 34 L u d v í k o v á, Miroslava. *Moravská lidová výšivka*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1986, s. 130.
- 35 Tyto krajky se na Kyjovsku nepalčikovaly. Údajně se dovážely z Kraňska a ze severních Uher. Později také z Čech.
- 36 K letopočtům vyšitým na zástěrách je však třeba přistupovat kriticky. Na konci 19. století, kdy bylo módou v měšťanských domácnostech vlastnit něco lidového, se kyjovské zástěry vyšívaly na prodej. A protože datované zástěry byly žádané, leckdy se letopočet na zástěru vyšívá i dodatečně, bez souvislosti s jejím skutečným stářím. L u d v í k o v á, Miroslava. c. d., s. 137.
- 37 Kolem roku 1815 bylo v Miloticích v užívání ještě na osm marýnek. K o u t n ý, Jan. c. d., s. 180.
- 38 Tamtéž, s. 181.
- 39 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 216.

- 40 Š t a s t n ý, Václav. Lidové kožichy na Kyjovsku. *Malovaný kraj* 26, 1990, č. 2, s. 21.
- 41 B i m k o v á, Milada a S v o b o d o v á, Vlasta. c. d., s. 208.
- 42 Nad kotníky se bota skládá, *drapí*, do úzkých skladů, kterých musí být alespoň třicet tří. Š t a s t n ý, Václav. Čížmy z Kyjovska, Podluží a Hornácka. *Malovaný kraj* 17, 1981, č. 4, s. 21.
- 43 Boty k severokyjovskému kroji jsou stříhem a tvarem hodně podobné, liší se ale výšivkou, která je pouze na patě.
- 44 V době mezi dvěma světovými válkami bylo populární, aby boty vrzaly. Proto si nechávala děvčata mezi stélku a podešev boty vložit suchou, tříslučinnou kůži, která vrzání způsobovala. Š t a s t n ý, Václav. Čížmy z Kyjovska, Podluží a Hornácka, c. d., s. 21.
- 45 M. L., (nar. 1962); Milotice 27. 2. 2020.
- 46 B o č k o v á, Miroslava a S e l u c k á, Veronika. *Milotice 1341–1945*. Milotice: Obec Milotice, 2003, s. 182.
- 47 K o u t n ý, Jan. c. d., s. 185.
- 48 F u r y o v á, Vladimíra. c. d., s. 19.
- 49 Tamtéž, s. 20.

Mgr. Petra H r b á č o v á, Ph.D. (n. 1978), etnografka, vedoucí Centra hmotného kulturního dědictví v Národním ústavu lidové kultury ve Strážnici. Ve svém odborném zájmu se věnuje zejména lidovému stavitelství, nábytku, stravě, textiliím a oděvu převážně z oblasti Slovákka.

Female Folk Costume in the South of Kyjov Region

Abstract

Folk costume from the south of Kyjov region is one of the best-known Moravian costumes. It is worn in the villages of Svatobořice-Mistřín, Milotice, Ratíškovice, and Vacenovice. The tradition of wearing folk costume is still alive in these villages, the costume is worn during feasts, important religious holidays and in some cases on the occasion of family ceremonies. Since the end of 19th century, the appearance of south Kyjov region folk costume has gone through many changes. This study is aimed at the identification of innovative features and changes in the appearance of the costume with the stress on its function and time role. The research is mainly based on studying of iconographic sources, collection items and terrain research. The research is focused on basic parts of the costume according to occasions and their varieties and on differentiation according to quality (working, semi-festive or festive and ceremonial costume). There are twelve kinds of costumes which were identified by the research in localities in question. Each kind of costume exists in several varieties which differ in the way they are made, decorated, and named.

Through comparison of historical sources, various parts of the costume, and also through responses of the informers it was possible to identify at least majority of changes in time. The most important changes were for example changes of skirts by the so-called diagonal parallel ribs since 90s of 19th century, different shape of scarves since 30s of 20th century or noticeable shortening of skirts and changes of outline in 40s and 50s.

Key words: folk clothes, costume, Moravian Slovakia, south Kyjov region, lace, embroidery

Die Frauentracht südlich von Kyjov

Zusammenfassung

Die Volkstrachten aus den Ortschaften südlich von Kyjov zählen zu den bekanntesten mährischen Trachten. Getragen werden sie in den Gemeinden Svatobořice-Mistřín, Milotice, Dubňany, Ratiškovice und Vacenovice. Die Tradition des Trachtentragens ist in diesen Dörfern bis heute lebendig, die Trachten werden zur Kirmes, wichtigen kirchlichen Feiertagen und in einigen Fällen auch zu Familienfeiern und -zeremonien angezogen. Seit Ende des 19. Jahrhunderts durchlief das Aussehen der Frauentracht südlich von Kyjov zahlreiche Änderungen. Diese Studie widmet sich der Identifizierung innovativer Elemente und Veränderungen im Äußeren und bei der Gestaltung der Trachten mit Betonung ihrer Verwendung und zeitlichen Zweckbestimmung. Die Forschungsarbeit geht insbesondere vom Studium ikonografischer Quellen, Sammlungsgegenstände und Feldforschungen aus. Forschungsgegenstand sind alle Hauptteile der Frauentracht und deren Varianten. Ferner das Tragen der einzelnen Teile je nach Gelegenheit und deren Differenzierung nach ihrer Qualität (Arbeitstracht, Halbfeiertagstracht, Feiertagstracht oder Festtracht). In den untersuchten Ortschaften wurden durch ethnologische Forschungen bei den Frauen zwölf Arten von Trachtenbestandteilen ermittelt. Jeder Trachtenteil tritt dabei in mehreren Varianten auf, die sich in Material, Ausführung und Schmückung sowie in der Bezeichnung unterscheiden.

Durch Vergleich von datierten historischen Quellen, Trachtenteilen und den Aussagen von Zeitzeugen gelang es im Rahmen der Untersuchung zumindest annähernd den Zeitpunkt der meisten wesentlichen Wandlungen bei den Trachten zu bestimmen. Zu den wichtigsten und auffälligsten gehören eine Tuchsgestaltung durch sog. Gratbildung seit den neunziger Jahren des 19. Jahrhunderts, eine abweichende Gestalt der Kopftücher seit den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts oder die deutliche Kürzung der Röcke und Veränderung ihrer Silhouette in den vierziger und fünfziger Jahren des vorigen Jahrhunderts.

Stichwörter: Trachten, Mährische Slowakei, Ortschaften südlich von Kyjov, Spitze – Stickerei

LIDOVÁ SAKRÁLNÍ DŘEVOŘEZBA VE SBÍRKÁCH SLOVÁCKÉHO MUZEA¹

Luboš Kafka, Etnologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Praha

Lidová sakrální dřevorezba představuje specifický oddíl tzv. lidového náboženského umění. Z větší části ji tvoří výklenkové, závěsné, skříňkové či oltářkové sošky. Tyto artefakty doplňují rozměrnější plastiky, jež byly součástí vybavení vesnické a maloměstské sakrální architektury. Tematika dřevorezeb se vztahuje především k mariologickému, christologickému a hagiografickému okruhu. Vzhledem k tomu, že se lidová díla již zpravidla nenacházejí ve svém původním prostředí, jsou cenným pramenem pro poznání fenoménu lidového řezbářství muzejní sbírky.

Zlidovělé (dále lidové) sakrální sochařství je svébytnou součástí výtvarné kultury lidových vrstev, tzv. lidového náboženského umění. Na místech svého původního určení se dnes dochovaly rustikalizované sakrální dřevorezby pouze ojediněle. Většina z nich se dostala do veřejných nebo soukromých sbírek. Cenným pramenem pro poznání tohoto kulturního fenoménu, ale zprostředkovaně též specifik tzv. lidové zbožnosti, regionální historie a řemesel jsou muzejní sbírky. Na území České republiky bylo od doby konstituování národopisu jako vědecké disciplíny shromážděno odhadem mezi 12 až 15 tisíci sbírkových exemplářů lidové dřevorezby.²

Sbírkový fond sakrálního sochařství Slováckého muzea (dále SM) se se svými 201 exempláři³ řadí k významným kolekcím, jejichž význam po kvantitativní i kvalitativní stránce přesahuje hranice Zlínského kraje. Tvoří ji 145 dřevorezeb, 3 keramické plastiky, 15 sádrových odlitků a 38 kopií lidových sošek.

Historie sbírky se odvíjí od dob založení muzea v roce 1914.⁴ Zhruba čtvrtina sbírky pochází z nejstarších fondů muzea a do inventární knihy byla zapsána bez bližších okolností v roce 1941. Významnější akvizice proběhly v první polovině šedesátých let, kdy se inventarizované položky rozrostly o dalších třicet exemplářů. Čtvrtina sbírkových předmětů, včetně několika kopií, byla do sbírek zapsána v sedmdesátých letech. V následujících desetiletích se podíl akvizic, většinou darů nebo koupí, průměrně pohyboval okolo patnácti. V budoucnosti lze předpokládat nižší kvantitativní nárůst sbírky, protože se lidové plastiky staly poměrně žádaným, a tudíž obtížně dostupným sběratelským artefaktem.

Lidové sakrální sochařství vytváří celá škála artefaktů, které jsou různorodé po materiálové, funkční a formální stránce.⁵ Na okraji sakrálního sochařského projevu stojí reliéfy sloužící pro různé účely, včetně praktického využití. Náleží k nim formy a matrice obvykle vytvořené technikou mělkého negativního reliéfu. Přestože mají náboženskou tematiku, v první řadě sloužily k reprodukčním účelům. Reprezentují je formy pro odlévání a vytlačování devocionálií z různých materiálů (chlebové a papírové hmoty, vosku, hlíny, sádry či kovů), formy na perník a máslo nebo tiskařské štočky pro tisk dřevorezů apod. Specifickým typem jsou dále užitkové předměty a pracovní nástroje zdobené reliéfními náboženskými motivy.⁶

Náboženské reliéfní obrazy s primární devoční funkcí nedoznaly příliš širokého rozšíření. Reprezentují je mj. díla lidových kameníků, které zdobí drobné sakrální objekty (např. podstavce kamenných statuí, křížů, sloupů a božích muk), náhrobky nebo přírodní útvary.

Dále to jsou např. výtvoř hrcnířů a džbánkařů v podobě keramických obrázků a plaket, k nimž lze připojit plasticky zdobené výklenkové kachle kachlových kamen.

Rovněž v lidové sakrální dřevorezbě nad reliéfními obrazy jednoznačně převažují trojrozměrné artefakty.⁷ Dřevěné reliéfy zastupuje ve sbírce SM plastický obraz sv. Urbana s hroznem vína a dvojicí andlíků v duchu tzv. selského baroka.⁸ Ikonograficky neobvyklý je narativní reliéf, který zobrazuje sv. Martina dělícího se o plášť se žebrákem.⁹ Další dva dřevěné reliéfy znázorňující Pannu Marii ze Svatého Kopečka u Olomouce a Krista v Getsemanské zahradě¹⁰ jsou nelidové proveniencie a původně pravděpodobně tvořily součást mobiliáře sakrálních objektů.

Nejběžnějším typem lidového sakrálního sochařství jsou dřevorezby v podobě výklenkových, závěsných, skříňkových a oltářkových sošek. Za nimi s odstupem následují sošky, sochy, statue, boží muka, funerální plastiky a další trojrozměrné artefakty z odlišných materiálů. Rustikalizovaný kamenosochařský projev se rozvíjel zvláště v regionech s kamenickou produkcí, např. na Šumavě, Tachovsku, Šumpersku, Horním a Dolním Pojizeří nebo Jičínsku.¹¹ Relativně sporadicky jsou dochovány keramické plastiky, které v lidovém prostředí plnily devoční úlohu podobně jako dřevorezby.¹² Ve sbírkách SM jsou reprezentovány dvěma plastikami z pálené hlíny znázorňujícími Pietu ze slovenského Šaštína¹³ a pozoruhodným vyobrazením Panny Marie Křtinské z roku 1876 od Albína Žitného (1836–1914).¹⁴

Značná část dřevorezeb byla určena k zavěšení na zdi nebo do skříněk a skříňkových oltářků v interiérech příbytků. Velké procento sošek umísťovali jejich vlastníci jako symbol Boží ochrany do výklenků obytných domů, v menší míře bran a hospodářských stavení. Rozměrnější sochy lidových řezbářů, tzv. procesní plastiky, se nosily při poutích na nosidlech jako odznaky farností a jednotlivých oddílů procesí nebo byly součástí mobiliáře vesnické a maloměstské sakrální architektury.¹⁵

Lidová sakrální dřevorezba má genetické kořeny ve slohovém sochařském umění. Po formální stránce vykazuje styčné rysy zvláště s částí starší sochařské produkce, která nedosahuje špičkových kvalit a vykazuje známky technického omezení tvůrců. Jistá neumělost jejich děl bývá označovaná jako projev rustikalizace. Setkáváme se s ní např. v románském období nebo v 16. století.¹⁶ Jako doklad paralel goticko-renesančního řezbářství a pozdějšího lidového řezbářského projevu slouží ve sbírkách SM plastika sv. Anny Samotřetí, která je z umělecko-historického hlediska nejhodnotnější plastikou celé kolekce.¹⁷

Nejstarší, unikátně dochované artefakty, které lze zahrnout do oblasti lidové dřevorezby, pocházejí ze 17. století. Na proces zlidovění sochařského projevu, který je zvláště markantní v 18. století, mělo podíl zlepšující se ekonomické postavení horních vrstev obyvatelstva vesnic a malých měst. Umožnilo jejich příslušníkům uspokojovat estetické

Obr. 1. Sv. Anna Samotřetí – Čechy (?), po roce 1500, slohová dřevorezba se znaky rustikalizace, v = 60 cm (inv. č. E 26232).

potřeby na vyšší úrovni a vybavit si privátní prostory předměty sloužícími k osobní zbožnosti. Dílčí roli sehrály josefínské náboženské reformy. V důsledku rušení klášterů, na ně vázaných dílen a úbytku církevních zakázek se část řemeslníků pracujících se dřevem (zvláště řezbáři a soustružníci) přeorientovala na širší odběratelské vrstvy a přizpůsobila se lidovému vkusu. Artefakty, které vykazují znaky zlidovění a stojí na okraji lidové produkce, pocházejí především ze druhé poloviny 18. století. Do lidového prostředí se však druhotně dostávala rovněž díla slohových nebo řemeslných řezbářů, např. v důsledku rušení nebo modernizace vybavení sakrálních staveb.

Ve sbírce SM se nachází více než dvě desítky artefaktů, které se řadí do okruhu slohové a řemeslné dřevorezby. Kromě zmíněné sv. Anny Samotřetí pochází ze 17. století ještě soška Panny Marie, původně patrně součást výjevu Narození Páně.¹⁸ U některých děl tohoto okruhu převažují rysy řemeslné barokní tvorby.¹⁹ Znamky pokračující rustikalizace jsou nejprůkaznější u plastik Svatohorské madony, sv. Anny vyučující Pannu Marii a sv. Jana Nepomuckého.²⁰ Na formální podobě nejmladších plastik ze závěru 19. a počátku 20. století se pak projevuje nazarenismus a historizující styly.²¹

Základna tvůrců dřevorezeb, které lze označit přívlastkem lidové, byla poměrně široká. Kromě autorů z kategorie rustikalizovaného řemesla ji tvořili především domácí řezbáři a celé rodinné dílny, pro něž se tato činnost stala hlavním nebo aspoň doplňkovým způsobem obživy.

Necechovní dílny rodinného charakteru působily v první řadě poblíž známých poutních míst. V Čechách k nim patřila Příbram se Svatou Horou, Chlum sv. Maří, Česká Kamenice, Bohosudov, Hejnice, Králíky; na Moravě pak Štípa, Svatý Hostýn, Svatý Kopeček u Olomouce, Dub na Hané nebo Vranov u Brna. V českém Slezsku představoval nejvýznamnější řezbářské středisko spojené s poutním ruchem Frýdek.

V rámci jednoho řezbářského centra obvykle působil větší počet řezbářů. Na Příbramsku takto nalezlo obživu dokonce několik desítek rodin.²² Do výroby a distribuce se v provozech zapojoval větší počet pracovníků. Pro příbramskou rodinu Procházkových např. pracovalo několik desítek nájemných sil.²³ Sériově vyráběné dřevorezby byly určeny pro hromadný prodej. Díky přílivu poutníků měly tyto provozy zajištěný významný díl poptávky přímo ve svém působišti. Produkce některých těchto center je zastoupena rovněž ve sbírkách SM.

K tvůrcům, pro něž řezbářství znamenalo doplňkový zdroj obživy, patřili mj. drobní zemědělci, havíři na Příbramsku či v Krušných horách. Samostatnou kategorií tvořili neškolení výtvarní autodidakti a příležitostní řezbáři.

Obr. 2. Panna Maria ze Svaté Hory u Příbrami – střední Čechy, Příbramsko (?), první polovina 18. století, řemeslná plastika se znaky rustikalizace, v = 58,5 cm (inv. č. E 2134).

Vrchol vývoje lidové dřevorezby koresponduje s vrcholným údobím rozkvětu tzv. tradiční lidové kultury trvajícím zhruba sto až sto padesát let od počátku druhé poloviny 18. století. V souladu s proměnou tzv. lidové estetiky a postupující nivelizací lidové kultury prakticky nahradily během druhé poloviny 19. století dřevorezby průmyslově vyráběné porcelánové a sádrové plastiky. Ve fondu lidových devočních plastik SM zastupuje sádrové odlitky poměrně početná skupina patnácti exemplářů.²⁴

Ukončení posledních relikvů lidové dřevorezby znamenal poválečný vývoj, včetně ideologické tabuizace víry a odsunu německého obyvatelstva, které se ještě v té době místy zabývalo tvorbou dřevorezeb (např. Králicko). Na činnost tradičních autorů navázaly nové kategorie tvůrců, zvláště insitní řezbáři a naivisté – amatérští tvůrci i profesionální řezbáři tvořící v tzv. lidovém duchu.²⁵ V některých regionech došlo k prakticky kontinuálnímu vývoji (Příbramsko, Beskydy).²⁶ V tvorbě těchto autorů však sakrální tematika stojí obvykle za jinými motivy.

Formální podobu lidové dřevorezby ovlivnilo nejvýznamnější měrou barokní umění. Kromě toho se však do ní promítly také starší vývojové etapy (zvláště gotika a renesance) a v omezené míře umělecké styly 19. století. Lidové dřevorezby se vyznačují několika výraznými znaky. Zřídka kdy bývaly vystaveny pohledům konzumenta ze všech stran. Opracovaná bývá proto hlavně jejich přední strana a boky pro frontální pohled zhruba v úhlu 120°. ²⁷ Žáda plastik jsou často plochá a nepolychromovaná nebo hruběji řezbářsky opracovaná s náznakem polychromie.

Základní hmotu sošek tvůrci maximálně přizpůsobovali tvaru dřeva – nejčastěji plochým silným deskám, válcovitým kulatinám nebo trojbokým hranolům. Příznačné jsou dřevorezby Svatohorské madony na trojbokém půdorysu, kterým se přezdívalo polínkové madony. Vyčnívající části (např. ruce s atributy) bývaly vyřezány, případně vysoustruženy samostatně a k soškám se čepovaly nebo přiklížily.

Vzhledem k omezenějším schopnostem tvůrců a snahy po co nejjednodušší reprodukci témat je zřetelná tendence opracovávat povrch plastik reliéfně a převádět objemovou modelaci do plochy, v krajních případech do prakticky grafické soustavy zářezů a vrypů. Plněplasticky tak bývají v řadě případů opracovány pouze hlavy. Dřevorezby mívají pestrou polychromii, která konvenovala lidové zálibě v zářivé barevnosti.

Vzhledem k různorodému okruhu tvůrců se další formální znaky sošek liší. Díla vyslovených samouků a příležitostných tvůrců se zhusta vyznačují neumělou a expresivní podobou. Někteří badatelé přitom tento rys nepovažují za kvalitu lidového výtvarného projevu, ale za výtvarný diletantismus.²⁸ Nedostatky jsou zjevné zvláště při ztvárnění lidského těla v jeho přirozených tělesných proporcích a pohybu. Zvýrazňování významově dominantních

Obr. 3. Panna Maria Křtinská – střední Morava, Blanensko, polovina 19. století, v = 37 cm (inv. č. E 26567).

partii (např. hlavy, rukou, ústředních postav u vícefigurálních motivů) se řadí mezi projevy intelektuálně citového realismu, případně hieratické perspektivy.²⁹

V řezbářských dílnách se naproti tomu řada témat reprodukovala v delším časovém horizontu, a to až po několik generací. Obvykle šlo o tamní kultovní objekt, případně zázračné obrazy z dalších poutních míst a několik populárních světců.³⁰ U největších dílen dosáhla produkce vysoce sériového stupně. Na Příbramsku se tak např. v rodinných provozech denně vyrobilo až deset plastik Svatohorské madony.³¹ Intenzivní reprodukci prošlo téma jakýmsi výbrusem a tvůrci dospěli k silně stylizované výtvarné zkratce oproštěné od podružných detailů. U poutních předloh se např. soustředili na základní identifikační znaky originálu, aby byly repliky pro zákazníky dobře rozpoznatelné. V rámci mezigeneračního transferu přecházelo ustálené výtvarné schéma na další generaci výrobců.

Z tematického hlediska vytvářejí lidovou sakrální dřevořezbu tři základní okruhy: christologický, mariologický a hagiografický. Mariologický oddíl je nejčetnějším ikonografickým okruhem sbírky SM. K šedesáti devíti lidovým dřevořezbám se navíc řadí třicet kopií těchto sošek a tři insitní dílka. Pannu Marii dále znázorňují tři keramické a devět sádrových plastik, čtyři nelidové řemeslné dřevořezby a tři řemeslné sochy se známkami rustikalizace. Podle četnosti stojí v čele madony s Ježíškem, dále následují piety a Panna Maria bez Ježíše. Větší část plastik se řadí mezi repliky poutních vzorů a podává doklad nejen o intenzitě mariánského kultu v regionu, ale též o poutních okruzích kultovních center.³²

Vyobrazení Panny Marie s malým Ježíškem se váže k několika poutním předobrazům. Nejčetnější soubor dvanácti dřevořezeb znázorňuje sochu Panny Marie Křtinské pocházející z první poloviny 13. století. Díky své popularitě se tato madona stala jedním z nejčastějších ikonografických typů jihomoravské lidové dřevořezby.

Obr. 4. Panna Maria Vambeřická – východní Čechy, Králicko (?), druhá polovina 19. století, v = 24,5 cm (inv. č. E 26682).

Většina sošek ze sbírky SM je produktem sériového poutního řezbářství. Plastiky akcentují podstatné rysy originálu. Zobrazují stojící Pannu Marii s dítětem na levé ruce a žezlem v pravici. Ježíšek zahalený v pláštíku se pravou rukou v žehnajícím gestu téměř dotýká koruny na hlavě své matky. Vzhledem k určité technické náročnosti mívá Ježíšek na lidových replikách ruku toporně položenou podél svého boku. Neméně charakteristické je zdůraznění křídlatých cípů paramenta až do podoby křídel svěšených k zemi.

Pět plastik svojí barevností, stylem řezby a některými detaily (mj. pojednání tváří a záhybů na draperiích) evokuje příbramskou řezbářskou tvorbu.³³ Není jednoznačné, zda jde o výrobky řezbářů z okolí, anebo o středočeské importy.

Pro dílenské dřevořezby, které patrně vznikly poblíž Křtin, jsou příznačné výrazné odstávající cípy paramenta. Bývají vytvořeny ze dvou tenkých destiček připevněných k soškám a zdobených malovaným květinným dekorem.³⁴

Druhá v četnosti je s deseti exempláři madona z Vambeřic v Kladsku. Rozsáhlý poutní areál nazývaný Slezský Jeruzalém náleží k nejvýznamnějším evropským poutním místům. Rovněž tamní středověká socha Panny Marie se stala objektem rozsáhlé produkce dřevořezb v okolí i vzdálenějších oblastech, např. na Králicku.

Lidové repliky zdůrazňují především zvoncovitý plášť Panny Marie, který se ze předu rozevírá a po stranách ho lemují klikatý okraj draperie. Ježíšek bývá umístěn na pravé ruce matky. Ruce mívá sepnuté k modlitbě nebo drží jablko. (Na originální soše v ruce drží ptáčka.)

Sjednocený výtvarný charakter devíti artefaktů sbírky³⁵ svědčí o analogickém okruhu výrobců. Na rozdíl od pestře polychromovaných sošek, které pocházejí z polské strany hranice, mají tyto dřevořezby většinou barevně pojednány pouze inkarnátové partie a některé detaily (např. bederní roušku Ježíška). Zbytek plastik bývá pozlacen nebo pozlacení imituje. Řezbářský styl je rutinní, sériový a vykazuje styčné rysy s řezbářstvím na Králicku, kde se nacházelo významné řezbářské centrum napojené na poutní areál Horu Matky Boží.

Ke skupině lze volně připojit dřevořezbu, jejíž výška dosahuje téměř 80 cm a která je patrně dílem příležitostně tvořícího samouka.³⁶ Socha má zrcadlově obrácenou kompozici a na Vambeřickou madonu poukazuje výrazná klikatice lemovky na plášti.

Za těmito dvěma poutními vzory následují s odstupem další typy. Čtyři plastiky dokládají obrovskou popularitu poutního místa Svaté Hory u Příbrami. Věhlas tamní zázračné gotické sošky přesáhl hranice rakouské monarchie a zasáhl mj. na území Bavorska.³⁷

Rozsáhlou produkci replik zázračné sošky lze doložit již v 17. století. Náročněji pojaté řemeslné plastiky dodržují charakter originálu včetně esovitého prohnutí Mariina těla a hruškovitých tváří Panny Marie a Ježíška. K vrstvě těchto replik ze 17. a 18. století náleží ve sbírce SM 60 cm vysoká socha.³⁸

Svatohorské madony jsou jedním z nejčetnějších typů české lidové plastiky. Vyráběly se v různých velikostech od 5–10 cm až k jednomu metru.³⁹ Ve sbírce SM je zastupují tři exempláře.⁴⁰ Charakteristickým znakem je postoj Panny Marie v lehkém kontrapostu s nakročnou pravou nohou. Příznačné je gesto pravé Mariiny ruky položené na hrud' Ježíška.

Rozsáhlá výroba dřevořezb byla spojena rovněž s poutním kostelem Narození Panny Marie ve Štípě. Plastika bývala vystavována veřejně účt v barokních pláštících, jež zakrývají její individuální rysy. Zjevná zůstala pouze základní kompozice stojící Panny Marie s žezlem v pravici a dítětem na levé ruce, která je analogická u dalších poutních madon, např. Žarošické Panny Marie.

Obr. 5. Panna Maria Štípská – jihovýchodní Morava, první polovina 19. století, v = 38 cm (inv. č. E 20390).

K typu Štípské madony se ve sbírce hlásí čtyři sošky.⁴¹ Lidoví řezbáři používali vysokou míru stylizace až abstrakce. Vyřezávané ploché silné desky dodržují základní tvar většího, na spodní straně zaobleného trojúhelníku pláště Panny Marie a menšího trojúhelníkového pláštíku Ježíška na levé straně, ze kterých vyčnívají pouze hlavičky. Pláštíky jsou obvykle zdobeny malbou, rytím nebo mělkým reliéfem. K soškám někdy bývá přičepována Mariina pravice s drobným soustruženým žezlem.

Téměř totožné výtvarné a kompoziční řešení mají dvě plastiky, které jsou oproti replikám Štípské Panny Marie zrcadlově obrácené.⁴² Jsou pravděpodobně rovněž moravského původu. Vzhledem k tomu, že Ježíšek je umístěn u pravého boku své matky, jde patrně o repliky neobyčejně populární románské plastiky trůnící Panny Marie z Mariazell. Pro věřící z jižní Moravy se toto kultovní centrum stalo hlavním cílem tradičních poutí, odkud si zhusta přinášeli dřevěné sošky v různých velikostech. Tato dílka rakouských řezbářů však až na výjimky zobrazují plastiku bez jejích pláštíků, takže vynikají charakteristické znaky originálu, zvláště tzv. hra s hruškou a jablkem.⁴³

V souvislosti se Štípou je třeba zmínit jednu z neoriginálnějších sošek sbírky – madonu s Ježíškem v bohatě zdobených pláštících a dvěma klečícími andílky po stranách.⁴⁴ Určení přesného ikonografického typu je nejisté. Pravděpodobně však jde o Štípskou nebo Žarošickou madonu. Neobvyklým detailem je krátký plášť Panny Marie, zpod kterého vyčnívají bosé nohy světice.⁴⁵

Třemi exempláři je zastoupena Panna Marie ze sv. Kopečku u Olomouce – zázračný opukový reliéf Madony podávající Ježíškovi jablko. Reliéfní formu originálu dodržuje zobrazení madony v barokním rozvilinovém rámci, které bylo patrně součástí kostelního mobiliáře.⁴⁶ Také zbylé dva exempláře⁴⁷ pocházejí z 18. století a blíží se provinční slohové dřevořezbě.

Další z proslulých moravských poutních center Svatý Hostýn je zastoupený dvěma artefakty.⁴⁸ Z legendistického prvku záchranu obyvatelstva před vpádem Tatarů je odvozen svazek blesků, který svírá v ruce Ježíšek. Poměrně frekventované lidové repliky pocházejí většinou z okolí Hostýna. Atribut v podobě blesků často schází v důsledku poškození nebo proto, že jeho znázornění přesáhlo technické možnosti tvůrců. Nejtypičtějším znakem je tak trojúhelníkový cíp modrého pláště zužující se od pravého boku Panny Marie směrem k Ježíškovi.

Dvěma replikami je zastoupena rovněž Panna Maria z Tuřan u Brna. Trůnící plastika Madony, tzv. Matky Boží v trní, jejíž původ legenda odvozuje od sv. Cyrila a Metoděje, pochází již z doby okolo roku 1300. Přes svou někdejší popularitu však v lidovém výtvarném projevu nedoznala četnějšího ztvárnění. Jedna ze sošek spadá do okruhu řemeslné produkce druhé poloviny 18. století.⁴⁹ U druhé lidové plastiky⁵⁰ je

Obr. 6. Panna Maria Štípská nebo Žarošická – jižní nebo jihovýchodní Morava, první polovina 19. století, v = 46 cm (inv. č. E 1917).

ikonografické určení vzhledem k míře poškození pouze hypotetické a zakládá se na celkové kompozici sošky.

Jedním artefaktem je ve sbírce zastoupena kojící Madona z Provodova.⁵¹ V lidovém výtvarném projevu obraz ztvárňovali především malíři podmaleb. Plněplastická provedení jsou poměrně unikátní zvláště vzhledem k tomu, že poutní obraz zachycuje pouze polopostavu Marie.

Zbývajících sedm madon sbírky⁵² jsou z hlediska identifikace předloh nejednoznačné typy. Porušením proporcí a expresivitou výrazu na hranici pozoruhodného výtvarného primitivismu stojí za pozornost především plastika stojící Panny Marie s dítětem na pravé ruce.⁵³

Druhým velkým ikonografickým okruhem jsou piety – vyobrazení Panny Marie ve zralém věku s tělem Ježíše sňatým z kříže. Pro lidovou zbožnost se stalo velmi významných několik kultovních obrazů a soch na území českých zemí a sousedních států. Hlavním identifikačním znakem je vzájemné umístění těl Panny Marie a Ježíše Krista, poloha a gesta jejich rukou.

Repliky Piety ze Šaštína jsou ve sbírce nejfrekventovanějším typem dřevorezeb spojených s určitým poutním vzorem.⁵⁴ Výtvarná podoba těchto patnácti sbírkových artefaktů je poměrně různorodá. Všechny sošky však respektují základní kompozici originálu, především tělo Krista v horizontální poloze na matčině klíně s pravou rukou bezvládně spuštěnou k zemi.

Tři artefakty pocházejí z rodinných dílen na Příbramsku.⁵⁵ Vyznačující se charakteristickou barevností příznačnou pro tamní výrobky (kombinace červené, bílé, modré a zelené). Typická je rovněž úsporná výtvarná zkratka, která umožňovala snadnou reprodukci. Šaštín bylo jedno z poutních míst, pro které podle dochovaných sošek pracovali příbramští řezbáři ve velkém.

Zbylých dvanáct replik vzniklo patrně v rámci poutního okruhu Šaštína jak na moravské, tak slovenské straně. Některé z nich vykazují známky řezbářského rukopisu produktivnějších tvůrců.⁵⁶ Jiné se vyznačují neopakovatelnými rysy naivní tvorby, jejichž technické nedostatky vyniknou zvláště při znázornění nahého těla Ježíše.⁵⁷

Odlišná je proveniencí miniaturní sošky Piety z Maria Taferl, která díky paramentu Panny Marie nabyla trojúhelníkového tvaru.⁵⁸ Exemplář ve sbírce zastupuje sériovou řezbářskou produkci, která se rozvinula poblíž tohoto slavného dolnorakouského poutního místa.

K některému z blíže neidentifikovatelných poutních vzorů se patrně vztahují zbylé čtyři dřevorezby.⁵⁹ Tyto artefakty, které pocházejí patrně ještě z 18. století, znázorňují typ heroické piety s korpusem Krista nakloněného téměř do vertikální polohy. Plastiky vynikají relativně dynamickým pojetím, v němž jsou zřetelné ohlasy slohového barokního sochařství.

Obr. 7. Panna Maria Provodovská – jihovýchodní Morava, první polovina 19. století, v = 78 cm (inv. č. E 21576).

Pannu Marii bez Ježíše představuje celkem třináct lidových plastik.⁶⁰ Sedm z nich jsou někdejší součásti větších celků: klečící Panna Maria z výjevu narození Páně⁶¹ a Panna Maria ze zobrazení Kalvárie.⁶²

K poutním předlohám se vztahuje trojice sošek znázorňujících Pannu Marii v dívčím věku (typ Panny Marie klasové) podle zázračného, pozdně gotického originálu z Vranova u Brna.⁶³ Produkci tamních dílen, která podle počtu dochovaných sošek dosáhla rozvitého stupně, zastupuje silně stylizovaná, pestře polychromovaná soška inv. č. E 20206 s velmi útlým pasem a trojúhelníkovou zploštělou sukni.

Ve zbylých případech plastiky vycházejí z mariánských zjevení v Lurdech (1858) a pařížské ulici Rue du Bac (1830). Ikonografické typy, které vznikly na jejich základě, se staly nesmírně populárními v době nivelizace tradiční lidové kultury. V lidovém výtvarném projevu se již nestihly plně prosadit, staly se však vděčným objektem poutní industrie. Panna Maria z Rue du Bac s rozpraženými rukama, ze kterých proudí paprsky Boží lásky, byla reprodukována v milionových nákladech na svatostkách, medailkách či přívěskách k růžencům. Ve sbírce ji zastupují dvě plastiky.⁶⁴

Lurdskou Pannu Marii v jejím typickém bílém oděvu s modrou šerpou zastupuje jediný exemplář.⁶⁵ Masově rozšířené však bylo toto téma v podobě průmyslově vyráběných tisků, keramických, porcelánových a sádrových plastik a dalších poutních suvenýrů.

Hagiografický oddíl tvoří více než tři desítky lidových sošek, dvanáct řemeslných dřevorezeb, tři sádrové plastiky a šest kopií originálních exemplářů.

Obr. 8. Šaštínská Pieta – střední Čechy, Příbramsko, druhá polovina 19. století, v = 22 cm (inv. č. E 1755).

Obr. 9. Sv. Jan Nepomucký – Čechy, druhá polovina 18. století, dřevorezba na pomezí řemeslné a lidové produkce, v = 36 cm (inv. č. E 1901).

Dvacet lidových plastik sv. Jana Nepomuckého dokládá nesmírnou popularitu světce, mj. zemského patrona Čech a Bavorska, ochránce proti povodni, pomluvě nebo patrona mlynářů. Artefakty odrážejí celou škálu sochařského projevu. Na jedné straně stojí řemeslná, technicky dobře zvládnutá díla.⁶⁶ K nim mají blízko sošky vykazující vyšší tvůrčí ambice řezbářů a snahu vyrovnat se s barokními slohovými podněty.⁶⁷ Opačný pól zaujímají neumělé, silně expresivně působící sošky.⁶⁸

Většina sošek je patrně jihomoravského původu. K plastikám, které nejsou zdejší provenience, náleží silně stylizovaná plastika s trojbokou základnou z Příbramska.⁶⁹ Na základě analogií s betlémovými figurkami lze usuzovat, že plastika inv. č. E 1764 vznikla pravděpodobně v okolí Králík.

K vysoce uctívaným světcům, kteří obecně zaujímají čelní místo v tematice lidové dřevorezby, náleží sv. Anna a sv. Florián. Všechna tři vyobrazení matky Panny Marie

Obr. 10. Sv. Urban – jižní Morava, 19. století, mělký reliéf, v = 47 cm (inv. č. E 2167).

Obr. 11. Loučení Krista s Pannou Marií – jižní Morava (?), druhá polovina 19. století, v = 48 cm (inv. č. E 1926).

ze sbírek SM se však vymykají z oblasti lidové dřevorezby a původně byly nejspíše součástí vybavení sakrálních interiérů.⁷⁰

Tři artefakty znázorňují sv. Floriána.⁷¹ Díky své hlavní patronaci ochraně proti ohni představuje světec spolu s Pannou Marií nejrozšířenější typ výklenkových plastik. Z etnologického hlediska vyniká plastika inv. č. E 2135, do jejíhož podstavce je vyřezán přípis „S. Frolian“ s půvabnou gramatickou chybou.

Skupinu světců, kteří jsou znázorněni více než jedním artefaktem, uzavírá sv. Urban. Obliba patrona vinařů náleží k jihomoravským specifikům. Na ostatním území u nás je toto téma v lidové dřevorezbě prakticky neznámé. Světce zobrazuje soška a již zmíněný reliéf.⁷² Jedním artefaktem jsou zastoupeni sv. Jan Evangelista pocházející patrně ze skupiny Kalvárie, sv. Josef pěstoun, sv. Martin a sv. Mikuláš.⁷³

Hagiografický oddíl doplňuje skupina osmi sošek světců, kteří nejsou jednoznač-

ně identifikovatelní v důsledku absence individuálních atributů nebo scházejících částí plastik. Náleží sem dva světci biskupové, kteří mohou znázorňovat sv. Mikuláše, světec – snad sv. Josef nebo Jáchym, sv. Jan Křtitel nebo Kristus Zmrtvýchvstalý, klečící řeholnice (sv. Bernadetta?) a dvě další světice.⁷⁴

S odhlédnutím od korpusů Ukřižovaného je christologický okruh ve sbírce zastoupený pouhými osmi plastikami. Torzo nepolychromované plastiky nejsvětější Trojice v podobě Boha Otce⁷⁵ se řadí do okruhu řemeslné tvorby 18. století s výraznými znaky rustikalizace. K liturgickým účelům spojeným s oslavami Velikonoc sloužila dřevořezba vzkříšeného Krista, jejíž výtvarné pojetí již zcela odpovídá principům lidové tvorby.⁷⁶ Ikonograficky ojedinělým artefaktem je výjev loučení Krista s Pannou Marií,⁷⁷ téma v trojrozměrném lidovém provedení prakticky neznámé. Svěbytným pojednáním vyniká dále sousoší Kalvárie s Pannou Marií, sv. Máří Magdalenou a sv. Janem Evangelistou.⁷⁸

K poutním místům Krista a nejsvětější Trojice se vztahuje sériová soška Krista padajícího pod křížem z Kalvarie Zebrzydowske,⁷⁹ kde patřila k rozšířenému sortimentu zboží a odkud ji přinášeli také poutníci z českých zemí. Obdobně se k nám patrně dostala i drobná soška Krista odpočívajícího na kameni,⁸⁰ která patřila k oblíbeným motivům řezbářů na území nynějšího polského Horního Slezska. Plastika nejsvětější Trojice bolestné typu trůnu Milosti ztvárňuje nejoblíbenější poutní obraz svého typu z dolnorakouského Sonntagbergu.⁸¹ Charakter a polychromie dřevořezby nasvědčuje, že by mohla být tamního původu. Poslední sousoší christologického souboru znázorňuje Korunování Panny Marie.⁸² Kompozice bohatě zladené plastiky s polonahým Kristem a paprsky vycházejícími z holubice Ducha svatého má nejbliže k zázračnému sousoší z franckého poutního místa Gössweinstein.

Mezi zbývajícími plastikami fondu lidových plastik se vyskytují dřevořezby, které byly součástí větších celků, především domácích oltářků nebo betlémů.⁸³ Unikátní je plastika většky Sibyly v prorockém gestu.⁸⁴ Po tematické stránce stojí na okraji lidové dřevořezby náboženského charakteru. Kniha v její ruce odkazuje na to, že se může jednat o Sibylu Tiburskou či Kumskou, které předpověděly příchod křesťanství. Rovněž formální stránka sošky má spíše blíže k tzv. insitnímu umění.

V průběhu 20. století na tradiční řezbářství navázaly odlišné kategorie tvůrců, především tzv. insitní či naivní tvůrci, ale též kopisté lidových plastik. Tento okruh tvorby zastupuje ve sbírkách trojice reliéfních artefaktů od Františka Gevěry z počátku devadesátých let 20. století, který v muzeu pracoval jako údržbář.⁸⁵

Součástí fondu lidových plastik je dále soubor téměř čtyř desítek kopií sbírkových artefaktů Slováckého muzea a Městského muzea z Veselí nad Moravou, které muzeum nechalo vytvářet od první poloviny sedmdesátých let pro výstavní účely. Jde o poměrně věrné repliky ze dřeva, dvousložkové pryskyřice nebo polychromované sádry. V rámci hledání optimální autenticity výrazu byl podle některých originálních artefaktů vytvořen větší počet kopií.⁸

Obr. 12. Kristus klesající pod křížem z Kalvarie Zebrzydowske – Polsko (Halič?), druhá polovina 19. století, v = 13 cm (inv. č. E 1800).

Poznámky:

- 1 Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076.
- 2 Komplexní průzkum sbírek nebyl dosud proveden. Odhad vychází ze skutečnosti, že sbírky lidových plastik jsou kvantitativně srovnatelné se sbírkami lidových podmaleb na skle, u kterých již proběhl dlouhodobý průzkum. K a f k a, Luboš. Etnokartografické zpracování hmotných aspektů zbožné peregrinace. In: Holubová, Markéta, et al. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IX, Duchovní a materiální aspekty zbožné peregrinace*. Praha: Etnologický ústav akademie věd České republiky, v.v.i., 2020, s. 108–112.
- 3 Vzhledem ke své specifčnosti nebyl zahrnut soubor 77 nástěnných křížů, který by se měl stát předmětem samostatné studie.
- 4 Za informace o historii sbírky a přístup k fotodokumentaci artefaktů děkuji Mgr. Martě Kondrové.
- 5 H a s a l o v á, Věra. Lidové sakrální sochařství, jeho evidence a katalogizace. *Muzejní a vlastivědná práce* 4, 1966, s. 136–150. K sortimentu řezbářské produkce M i n á ř, Marek. *Lidové řezbářství*. Praha: Grada, 2008. 156 s.
- 6 Viz např. H a s a l o v á, Věra a V a j d i š, Jaroslav. *Die Volkskunst in der Tschechoslowakei*. Hanau am Main: Verlag Werner Dausien, 1974, s. 201–223.
- 7 Lidové řezbářství bylo do značné míry spjaté s poutním ruchem a reprodukovalo zázračné obrazy. Do podoby dřevěných reliéfů však bylo častěji přepisováno jen velmi málo poutních typů, u nás zejména zázračné obrazy Panny Marie Pomocné, Čenstochovské, Králické, Klatovské a škapulířové z Kostelního Vydří. K reprezentantům užitkových artefaktů příležitostně zdobených náboženskými reliéfními motivy náleží mj. dřevěné úly.
- 8 Inv. č. E 2167.
- 9 E 20153.
- 10 E 3525 a E 1903.
- 11 Viz např. S c h e y b a l, Josef V. a S c h e y b a l o v á, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství ve spolupráci s Ústavem pro etnografii a folkloristiku, 1985, s. 205–304; P r o c h á z k a, Zdeněk. *Příběhy vepsané do kamene, aneb Putování za drobnými kamennými památkami Domažlicka a Tachovska. Díl II. Barokní plastika, morové sloupy, kameník Georg Böhm, práce lidových kameníků*. V Domažlicích: Nakladatelství Českého lesa, 2009, s. 83–130.
- 12 K typologii hrnčířských plastik S c h e u f l e r, Vladimír. *Lidové hrnčířství v českých zemích*. Praha: Academia, 1972, s. 40.
- 13 E 19150 a E 20393.
- 14 E 20392. T a r c a l o v á, Ludmila. Hrnčířské výrobky Albína Žitného ve sbírkách Slováckého muzea v Uh. Hradišti. *Studie Muzea Kroměřížska* 1982, s. 94.
- 15 K původnímu složení a rozsahu fondu plastik v terénu viz např. S t a ň k o v á, Jitka. *Prácheňský poklad*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. 122 s.
- 16 Rysy pozdější zlidovělé tvorby jsou patrné např. na naší nejslavnější poutní sošce Panny Marie ze Svaté Hory u Příbrami, kterou podle legendy vyřezal z hruškového dřeva pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic (1297–1364).
- 17 E 26232. Ke známým rustikalizace náleží např. neúměrné protažení těl a anatomická zkreslení na nahém těle Ježíška.
- 18 E 4972.
- 19 Např. Kristus Zmrtvýchvstalý (E 1789) nebo plastika trůnící Tuřanské madony (E 30382).
- 20 E 2134, E 1901 a E 4968.
- 21 Např. sv. Alois (E 36237), sv. Jáchym a sv. Anna (E 38619-20).
- 22 Řezbářské rodiny působily ve městě, jeho blízkém a vzdálenějším okolí, např. v Březových horách, Podlesí, Bohutíně a Orlově nebo v Nepomuku, Bukové a Zalánech na Rožmitálsku. Byly to např. rodiny Procházků, Kopáčků, Kršňů, Kotrbatých, Turkových či Malečkových z Příbramě nebo Pazderníkovi a Romovi ze Zalán. D a ň k o v s k á, Drahomíra a S l o u p, Stanislav. *Příbramské Vánoce, jesličky a tvůrci betlémů*. Příbram: Okresní muzeum v Příbrami, 2001, s. 41–132, 178–183.
- 23 Tamtéž, s. 59–60.

- 24 Tyto artefakty ilustrují kromě změn lidového vkusu také posun lidové zbožnosti. Pregnantní je zvláště obliba nových ikonografických typů Panny Marie, především Panny Marie Lurdské (ve sbírce zastoupena šesti exempláři) nebo Panny Marie Pomocnice křesťanů (E 39683).
- 25 J e ř á b e k, Richard. Výtvarná kultura lidu (Minitermologie). *Umění a řemesla* 1979, č. 2, s. 4–7.
- 26 Např. D a ň k o v s k á, Drahomíra a S l o u p, Stanislav. c. d., s. 119–131; D v o ř á k, Jaroslav a M i c h a l i č k a, Václav. *Řezbáři a betlemáři: sondy do řezbářské a betlemářské tvorby na moravsko-slezsko-slovensko-polském pomezí*. Nový Jičín: Jaroslav Dvořák, 2009. 197 s.
- 27 T u č n ý, Petr. Prostorová organizace lidové plastiky. *Český lid* 35, 1948, s. 24.
- 28 J e ř á b e k, Richard. O mytologizaci v lidovém umění. *Český lid* 51, 1964, s. 17.
- 29 Naddimenzováním určitých partií zdůrazňuje tvůrce jejich význam a soustřeďuje na ně pozornost konzumenta.
- 30 V okolí Příbrami se kromě Svatohorské madony mj. ve velkém vytvářely sošky piety pro západo-slovenský Šaštín, Panny Marie z Chlumu sv. Maří, Lomce u Netolic a Křtin, pražského Jezulátka, sv. Jana Nepomuckého či sv. Anny učitelky.
- 31 H a l l e r, Reinhard. České madony v Bavorsku. *Příloha ke zpravodaji příbramských betlemářů* 24, 2007, s. 11.
- 32 K identifikaci mariánských zobrazení viz Š t a j n o c h r, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2000. 326 s.
- 33 E 1762, E 1767, E 1795-6 a E 26566.
- 34 E 1770, E 3524 a E 26567.
- 35 E 1772, E 1778, E 1794, E 1797, E 1920-2, E 20387 a E 26682.
- 36 E 2136.
- 37 H a l l e r, Reinhard. „Einmal im Leben auf den Heiligen Berg...“ *bayerische Wallfahrten nach Böhmen*. Grafenau: Morsak, 1995. 251 s.
- 38 E 2134.
- 39 Jejich výrobci je označovali podle velikosti jako tzv. podsortovky, sortovky, trojky až sedmičky apod. H a v r l í k, Svatopluk. Lidové umění na Podbrdsku. *Český lid* 33, 1946, s. 121.
- 40 E 1757, E 1775 a E 33429.
- 41 E 4969, E 8898, E 20389-90.
- 42 E 1759 a E 30007.
- 43 Ježíšek drží v ruce jablko a Panna Maria mu podává hrušku.
- 44 E 1917.
- 45 Stejný kompoziční detail se vyskytuje u sošky Madony ze sbírek Etnografického ústavu MZM v Brně, inv. č. P 266, kterou jako Štípskou Pannu Marii určila znalyně lidového umění PhDr. Miroslava Ludvíková. Za informaci děkuji PhDr. Aleně Kalinové.
- 46 E 3525.
- 47 E 1905 a E 1911.
- 48 E 1798 a E 2138.
- 49 E 20382.
- 50 E 8896.
- 51 E 21576.
- 52 E 1790, E 1908, E 1913, E 2861a, E 21584, E 28430 a E 29003.
- 53 E 2861a. Podle plastiky byly v roce 1973 zhotoveny dvě dřevěné kopie inv. č. E 27767-8.
- 54 Pannu Marii Šaštínskou navíc zobrazují dvě plastiky z pálené hlíny (E 19150 a E 20393).
- 55 E 1755, E 1774 a E 8899.
- 56 E 2133, E 16837, E 33430.
- 57 Např. plastika inv. č. E 20381 se silně naddimenzovanými hlavami a rukama Panny Marie a Ježíše Krista.
- 58 E 30343.
- 59 E 1904, E 20383-4 a E 33428.
- 60 Do tohoto okruhu patří dále čtyři kostelní dřevorezby a šest sádrových plastik.

- 61 E 1787 a E 2137.
 62 E 1766, E 2132, E 4971, E 16838 a E 40023.
 63 E 2178, E 4970 a E 20206.
 64 E 1758 a 1760.
 65 E 2139.
 66 Tři pozdně barokní plastiky ze druhé poloviny 18. století – E 1779, E 1901 a 1907.
 67 Např. E 2146, E 2168 a E 20391, na kterých je patrné úsilí po zachycení těla v pohybu, případně barokně dynamické soustavy záhybů textilií.
 68 E 1756 – plochá nepolychromovaná plastika modelovaná vrypy do dřeva; E 2148 – polychromovaná plastika s výrazně naddimenzovanými rukama a hlavou.
 69 E 1923.
 70 Již zmíněné zobrazení sv. Anny Samotřetí (E 26232) a dvě sousoší sv. Anny vyučující Pannu Marii (E 4968 a E 20385).
 71 60 cm vysoká dřevořezba na pomezí řemeslné a lidové produkce (E 40025) a dvě menší lidové plastiky (E 1761 a E 2135).
 72 E 21587 a E 2167.
 73 E 1781, E 1788, E 20153 a E 21578.
 74 E 1786, E 1915, E 16836, E 1924, E 1769, E 1909 a E 21577.
 75 B. č. 2.
 76 E 1927.
 77 E 1926.
 78 E 1914.
 79 E 1800.
 80 E 1777.
 81 E 40024.
 82 E 3307.
 83 Klečící anděl (E 1776, E 1782, E 1792) a modlící se chlapci (E 1784-5).
 84 E 1793.
 85 Reliéfy trůnicí madony, Panny Marie Štípské (?) a Ukřižovaného s Maří Magdalenou (E 25535-7). Za informaci o autorovi děkuji Mgr. Martě Kondrové.
 86 Podle sošky sv. Floriána (E 2135) byly např. zhotoveny kopie inv. č. E 27756-60, podle Šaštínské Piety (E 1755) repliky inv. č. E 27740-3.

Foto: Tomáš Heřmánek, fotoarchiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti

PhDr. Luboš K a f k a (n. 1962), vědecký pracovník Etnologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i. Zaměřuje se na lidové výtvarné umění s náboženskou tematikou, především podmalby na skle.

Folk Sacral Woodcut in the Collections of Moravian Slovak Museum

A b s t r a c t

Folk sacral woodcutting represents a specific part of the so-called folk religious art. It consists mostly of niche, hanging, cabinet or altar sculptures. These artifacts are complemented by larger sculptures which were parts of equipment of rural and small town sacral architecture. The themes of woodcuts relate mostly to mariological, christological and hagiographic circle. Because these artifacts are not found in their original environment museum collections are valuable source of knowledge of the phenomenon of folk wood carving. There are approximately 12 to 15 thousand examples of folk woodcuts in museum collections.

The collection of sacral sculpture in Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště consists of 201 items. It is an important collection the significance of which exceeds the border of Zlín region. Its main

part consists of 145 woodcuts of different quality ranging from artistic and craft woodcuts to sovereign folk artifacts. These are complemented with three ceramic sculptures, 15 plaster castings and 38 copies of folk sculptures.

Approximately two thirds of the collection belongs to the mariological circle especially replicas of miraculous pictures from places of pilgrimage (e.g., Mary with Jesus from Křtiny, Vambeřice, Štípa, Svatá Hora near Příbram, Svatý Kopeček near Olomouc, Šaštínská Pieta or Virgin Mary from Vranov near Brno). The hagiographic circle consists of pictures of the saints who are popular in folk environment, namely John of Nepomuk. The collection is closed by eight woodcuts depicting Jesus Christ.

Besides its artistic and cultural value, the collection from Moravian Slovak Museum is also a proof of specific folk devoutness in the area of south-east Moravia.

Key words: folk art, folk sculpture, craft, places of pilgrimage, Moravian Slovak Museum

Holzschnitzereien der sakralen Volkskunst in den Sammlungen des Museums der Mährischen Slowakei

Zusammenfassung

Die sakralen Holzschnitzereien stellen einen spezifischen Teil der sog. religiösen Volkskunst dar. Zum Großteil sind dies Nischen-, Hänge-, Schrank- oder Hausaltar-Statuetten. Diese Artefakte ergänzen größere Standbilder, die zur Ausstattung der Sakralbauten in den Dörfern und Kleinstädten zählen. Die Thematik der Volkskunstschnitzerei bezieht sich vor allem auf den mariologischen, christologischen und hagiografischen Themenkreis. Da sich die Volkskunstwerke in der Regel nicht mehr in ihrer ursprünglichen Umgebung befinden, sind die musealen Sammlungen eine wertvolle Quelle für das Studium der Volkskunstschnitzereien. Auf tschechischem Gebiet wurden bis heute schätzungsweise 12 bis 15 Tausend Belege der Volksschnitzkunst zusammengetragen.

Der Bestand an sakralen Skulpturen im Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště umfasst 201 Gegenstände. Damit zählt er zu den wichtigen Sammlungen und in seiner Bedeutung überschreitet er die Grenzen des Bezirks Zlín. Die Grundlagen der Sammlung bilden 145 Holzschnitzereien von verschiedenem Qualitätsniveau, das von stiltreuen und handwerklichen Holzschnitzereien zu höchst volkstümlichen Artefakten reicht. Ergänzend bereichern den Fundus drei Keramikplastiken, 15 Gipsabgüsse und 38 Kopien von Statuen der Volkskunst.

Etwa zwei Drittel der Sammlung gehören zum mariologischen Themenkreis. Ihr Gros sind Repliken von wundertätigen Bildern und Statuen aus Wallfahrtsorten (z. B. der Madonnen mit Jesuskind aus Křtiny, Vambeřice, Štípa, Svatá Hora bei Příbram, Svatý Kopeček bei Olomouc, der Pieta aus dem slowakischen Šaštín oder der Maria im Ährenkleid aus Vranov bei Brünn). Den hagiografischen Kreis bilden Darstellungen von im ländlichen Milieu populären Heiligen, vor allem von Johann Nepomuk. Die Sammlung runden acht Jesus Christus darstellende Holzschnitzereien ab.

Außer ihrem kunsthistorischen Wert ist die Sammlung im Museum der Mährischen Slowakei ein Beleg für die Spezifika der Volksfrömmigkeit in Südostmähren.

Stichwörter: bildnerische Volkskunst, volkstümliche Plastiken, Handwerk, Wallfahrtsorte, Museum der Mährischen Slowakei

LÚBOSTNÁ MÁGIA – MAGICKÉ PREDMETY A MÁGIA SLOVA V ARCHÍVNYCH MATERIÁLOCH Z BOŠÁCKEJ DOLINY Z DRUHEJ POLOVICE 19. STOROČIA

Martina Bocánová, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Lúbostná mágia zohrávala významnú úlohu v živote jednotlivca v kontexte fungovania spoločnosti na Bošáci v 19. storočí. Patriarchálna spoločnosť vymedzovala nezanedbateľným spôsobom možnosti seberealizácie mladých ľudí, predovšetkým žien. Ich postavenie, vnímanie ostatnými a vnímanie vlastnej hodnoty vo veľkej miere záviselo od ich vzťahu k mužom. Dobrý vydaj, tým aj spoločenskú prestíž a materiálne zabezpečenie sa snažili dievčatá ovplyvniť aj magickým zposobom. Muži využívali praktiky lúbostnej mágie v oveľa menšej miere, predovšetkým pri snahe zabezpečiť si autoritu a rešpekt budúcej manželky. V príspevku približujeme praktiky, ktoré boli zapísané v 19. storočí a neboli nikdy publikované.

Lúbostná mágia tvorila v minulosti dôležitú súčasť života ľudí. Hoci častokrát boli manželské zväzky dohodnuté rodičmi, prípadne bolo nevyhnutné rešpektovať zaužívané stereotypy o vhodnosti a adekvátnosti výberu partnera na celý život, ľudia si uvedomovali závažnosť takéhoto rozhodnutia. Z tohto dôvodu sa usilovali o to, aby v manželstve bola láska, i keď pričarovaná. Mladé ženy, ktorých rozhodovacie právomoci v patriarchálnej spoločnosti boli oklieštené a ich životná perspektíva vo veľkej miere závisela od manželského partnera, sa snažili dozvedieť, kto bude ich partner a či sa vôbec vydajú, či budú schopné porodiť zdravé potomstvo. To všetko boli dôležité prvky, ktoré určovali postavenie ženy v tradičnej patriarchálnej spoločnosti v minulosti.

Lúbostná mágia bola v minulosti veľmi živá a záujem o ňu, ako vieme z terénnych výskumov, neúficha ani dnes. V minulosti však nebola v centre záujmu bádateľov a pokiaľ áno, neboli jej venované súborné diela, ktoré by vyšli tlačou.¹ Predpokladáme, že hlavne preto, že táto časť ľudovej kultúry bola považovaná za nízku a nedôstojnú, hlavne pre intelektuálnu elitu a kňazov v 19. storočí, ktorí sa v tomto období venovali zberateľskej činnosti. Takéto záznamy zapisovali skôr ako kuriózne ukazovatele poverčivosti ľudí, zaznamenávané skôr sporadicky ako systematicky.² Nasledujúce poznámky k oblasti lúbostnej mágie čerpajú z archívnych záznamov, z rukopisného zošitka Ľudovíta Riznera, ktorý v druhej polovici 19. storočia žil a pôsobil na Bošáci, kde robil dialektologický, topografický a národopisný výskum (1878–1890).³

Mágia

Ľudia v minulosti verili na účinky kontaktnej mágie aj mágie podobnosti. Na týchto princípoch bolo založené čarovanie a vôbec pôsobenie na ľudí, zvieratá a veci nadprirodzenou cestou.⁴ Na zlepšenie životných podmienok ľudia nielen aktívne konali, ale aj nosili pri sebe rôzne predmety či bylinky, ktoré im mali pomáhať v rôznych trápeniach. V oblasti lúbostnej mágie nachádzame uplatnené obidva princípy mágie – podobné vyvoláva podobné a predmety, ktoré boli vo vzájomnom kontakte, si udržiavajú súvis aj po tom, čo sú

oddelené. Na základe tohto presvedčenia sa predpokladalo, že pokiaľ pôsobíme na predmet, ktorý patrilo niekomu inému alebo s ním bol aspoň v kontakte, pôsobíme na samotnú osobu. Tiež veci, ktoré sa na seba podobajú, gestá, ktoré niečo napodobňujú, majú vplyv na tieto činnosti, osoby či veci, sú také isté. Pokiaľ sa využíva kontakt, hovoríme o kontaktnej mágii, ak podobnosť o mágii podobnosti, prípadne homeopatickej mágii.⁵

Lúbostná mágia je chápaná ako systém názorov, úkonov a prostriedkov, ktorých cieľom je vzbudiť záujem u osoby opačného pohlavia a zabezpečiť manželského partnera. Tou môže byť presne špecifikovaná osoba, alebo aj nie.⁶

Mágia slova

V ľudovom prostredí bola pevne zakorenená viera, že je možné pôsobiť na človeka na diaľku, na jeho správanie, konanie, zdravie, život, ale aj vôľu, rozhodovanie a životné preferencie rôznym spôsobom. Tieto zmeny mohli byť dosiahnuté pomocou špeciálnych giest, slov alebo zástupných predmetov. Verilo sa, že každého jednotlivca je možné ovplyvniť v každom okamihu jeho života, pokiaľ jeho protivník ovláda určité overené praktiky. Nie všetky mohol vykonávať sám, často potreboval skúseného človeka, ktorý bol vnímaný z tohto pohľadu v spoločenstve ako „profesionál“. Dôležitým prvkom v oblasti získavania a udržania lásky boli veštby, ktoré sa zameriavali na spoznanie, resp. odhalenie totožnosti budúceho partnera. Na Bošáci sa verilo, že každý človek má svojho osúdenca/osúdenicu, ktorý je Bohom určeným partnerom.⁷ Na vstúpenie do vzťahu s osúdencom využívali hlavne dievčatá magické praktiky, čarovanie.⁸ Na čarovanie sa využívali rôzne predmety, byliny, živly v kombinácii s gestami a slovami, ktoré mali priniesť želaný účinok. Reálny účinok a dopad sa pripisoval aj zariekaniam. Správne prednesené slová – v presnom poradí, určitým spôsobom – pošepky, nahlas, rytmicky mali pomôcť dosiahnuť želaný stav.⁹ Magické lúbostné praktiky obyčajne sprevádzali zaklínacie a zariekacie formuly, no jestvovali zaklínania a zariekania, pri ktorých sa nevykonávali nijaké úkony, len sa odriekala čarovná formula.¹⁰

Zariekania a zaklínania, ktoré sa používajú, patria k najstarším prejavom ústnej ľudovej slovesnosti. Ľudia verili v silu slova, čokoľvek, čo človek vyslovil, malo potenciál sa naplniť. Tak ako sa mohli vyplniť úprimné blahopriania šťastia a zdravia, tak sa mohli ovplyvniť aj prelínania, zariekania a zaklínania. Z tohto dôvodu boli ľudia opatrní v reči.

Pri zaklínaniach a zariekaniach nebol dôležitý len text, ktorý bolo potrebné odriekať s presnosťou, pokiaľ človek chcel, aby mali slová reálny dopad na toho, na koho boli zamerané, ale aj spôsob podania, rytmus a sprievodné úkony. Zariekania a zaklínania sa využívali na zvýšenie a zachovanie plodnosti, úrodnosti – poľnohospodárstvo a chov dobytká, liečenie a zažehňovanie chorôb, privolávanie osobného úspechu a šťastia, lásky a škodenie v tejto veci.¹¹ Vyžadovalo sa, aby sa texty menili „*pokiaľ možno čo najmenej, pretože od presného dodržiavania všetkých detailov čarovania, do toho rátajúc i presný prednes zariekacích a zaklínacích formúl, bol závislý predpokladaný želateľný účinok. Táto skutočnosť zapríčinila predovšetkým to, že zariekania a zaklínania uchovali v sebe mnoho archaických črt*“.¹²

Veštby, ktoré smerovali k odhaleniu možného sobáša, prípadne aj totožnosti budúceho ženicha, patrili k azda najrozšírenejším typom veštíeb, ktoré sa dotýkali života jednotlivca. Venovali sa im dievčatá a mladé ženy, pre ktoré bol dobrý vydaj zabezpečením sa na celý život.¹³ V praktickej oblasti sa snažili zaujať pracovitnosťou, dobrými mravmi, poslušnosťou, čo sa od budúcej nevesty očakávalo. V kompetencii rodičov zasa bolo pripraviť materiálne podmienky na to, aby bola nevesta žiadaná.

Prirodzene, že bohatá nevesta sa vydala ľahšie ako chudobná, na ktorú platili prísnejšie kritériá. Mladé ženy nenechávali nič na náhodu. Snažili sa o to, aby boli príťažlivé nielen svojou povahou, ale aj fyzicky. Okrem používania bylín, ktoré sa považovali za bežný prostriedok na odstraňovanie rôznych vád hlavne na pokožke a ktoré mali praktický účinok, používali na zvýraznenie svojej krásy aj magické prostriedky.¹⁴ Ludovít Vladimír Rizner zaznamenáva, že na Bošáci dievčatá drhnú na Veľký piatok riad, aby bol úplne čistý. Potom sa aj oni budú mládencom tak páčiť ako ten riad.¹⁵ Na Veľkonočný pondelok chodia o polnoci na „šťastné vody“, ktorými umývajú pitvory a priedomie, aby ich šťastie neobchádzalo.¹⁶ Krásu si zabezpečovali aj tak, že sa umývali pod „belicou“ ovčím mliekom, aby boli pekné, biele.

Využívanie špeciálnych typov vôd – začítaných, mlynských, odvarov či výluhov patrilo k rozšírenej praxi pri praktickej starostlivosti o krásu, ale i tej, ktorej nechýbal magický rozmer.¹⁷ Ludovít Holuby poznamenáva, že dievky „odvarkom zarečeného šimunka (*Lithospermum purpureocoeruleum*), turánka (*Erigeron acer*), tolíje [nemôžem sa dozvedieť, ktorú to rastlinu u nás pod tým menom rozumejú], strieborníčka alebo zlatníčka (*Potentilla anserina*) sa devy zmývajú — nepoviem ale, ako — aby boli voňavé“.¹⁸

L. Rizner je v tejto oblasti otvorenejší a hovorí o umývaní sa odvarom šimunka, „aby voňali a vzácne boli“.¹⁹ Pre krásu a príťažlivosť varili „*Erigeron acer*, turánek, šimúnek *Lithospermum purpureocaeruleum* a tolíju, strieborníček alebo zlatníček nátržník husí, *Potentilla anserina* a odvarom sa umývajú“.²⁰ Šťastie v láske si dievčatá magicky privolávali taktiež pomocou bylín. „...všetkým zelinám mať *Potentilla apaca*, lubeníček, [...] drevo, a ešte niečo pred východom slnka zbierajú spolu varia a odvarkom sa umývajú alebo celé kúpu, aby boli v láske šťastné“.²¹ Aby boli mládencom vzácne, nosili pod pravou nohou v čižme láskavec (*Arpenium trichomanes*), potom ho uvarili a umývali sa v ňom, aby boli vzácne pre tanečníkov.²²

J. L. Holuby pri písaní statí o vode a vosku v Bošáckej doline poznamenáva nasledovné: „*Krásu napomáhajúcich prostriedkov užívajú dievčatá a ženy všetkých národov sveta nepočtené množstvo, zvlášte ale tie, ktoré samy toho potrebu cítia, aby trochu snad chybnéj prírode umele pomáhaly. Není teda nič zvláštneho, že takých prostriedkov k nadobudnutiu lebo zvýšeniu krásy telesnej aj u nás hojná zásoba sa nachodí. Jeden z najpodivnejších je voda, v ktorej sa zelená žabka pred Jurom chytená [pred 24. aprílom] za deväť dní močila. Túto vodu v zapchaných džbánoch opatrujú, a kým trvá, každé ráno si ňou tváre myjú.*“²³

Na zvýraznenie krásy či privolanie zdaru, lásky, zvýšenie príťažlivosti sa nevyužívali len odvary a výluhy bylín, ale aj čarované vody. Ich použitie bolo podľa Riznerových záznamov na Bošáci v druhej polovici 19. storočia rozšírené. Voda sa využívala rôznym spôsobom – dievčatá sa v nej umývali, dávali ju vypíť svojmu náprotivku, zapravovali ju do jedla. L. Rizner zaznamenal niekoľko zariekaní vôd, ktoré súvisia s ľúbostnou magiou. Vo všetkých rezonuje túžba, aby bolo dievča obľúbené a žiadané v širokom spektre mužov a aby sa tak dobre vydalo.

Beriem ťa vodička čistá,
od pána Ježiša Krista,
od Jordána miesta.
Beriem ťa vodička,
piatimi prstami
a šiestou dlaňou
aby išli všetci mládeni za mňou.
Kupci, vdovci,
remeselníci.

Tak mi pomáhaj, Boh otec, syn aj Duch svätý,
Svätá trojička.
Budeš ty mne rozdelnička.²⁴

Ďalej v záznamoch L. Riznera čítame: „*K ľúbezným čarom zhusta upotrebované vody berávajú z brodov cez polnoc, lebo aspoň ešte za tmy, hodne pred východom slnka; a aby zmývanie sa tými vodami tým istejší žiadúci účinok malo, zariekajú ich nasledovne.*“

Kaluža, kaluža,
daj muža!
Vyše mosta,
niže mosta,
aby nemal nikde miesta
len u nás!
Vyše lávky,
niže lávky,
aby nemal nikde stávky,
len u nás!
Neodlievam,
ale prilievam:
Mládencov, vdovcov,
kupcov, aj hudcov,
aj tých maličkých chlapcov
za sebou volám.
Za mým telom,
za mými šatami,
za mými patami,
za tým naším domom.
Ja to nehovorím ze svej moci.
lež to hovorím z Božskej moci,
od Pána Ježiša Krista do pol noci.
A k tomu mi dopomáhaj Bôh Otec, Bôh Syn, Bôh Duch svätý,
Svätá Trojica,
buď mi dobrá pomocnica,
k všetkému dobrému,
k stavu manželskému.²⁵

L. Rizner si poznamenáva, že toto zariekanie len málo dievčat a vydajuchtivých vdôv pozná, a ktorá ho upotrebuje, ozaj má „na spech“, aby toho muža si pričarovala, napriek tomu, že neraz počula, že „ženích čarovaný — chrbát maľovaný.“

Iné o mnoho známejšie zariekanie čarovnej vody sa robilo na Veľký piatok alebo z Veľkonočný pondelok po polnoci. Vtedy naberali vodu určenú na umývanie tela, ale aj na polievanie domov, dvorov a preddomia. Samozrejme, voda bola čarovaná slovami:

Vítaj!
Zavítaj,
má milá čistá

vodička bystrá!
Berem Ťa, vodička čistá,
od Pána Ježiša Krista,
od Jordána miesta.
Berem Ťa, vodička, piatimi prstami, šiestou dlaňou,
aby išli všetci mládenci za mnou:
Kupci, vdovci,
remeselníci.
Ja to nehovorím ze s vej moci atď. [jako vyše].
Tak mi pomáhaj atď. [jako vyše]
Svatá Trójička,
budeš ty mne rozdelníčka.²⁶

Zariekanie z Bošáče pozná a potvrdzuje aj J. E. Holuby, ktorý poznamenáva, že podobné uverejnil L. Rizner v časopise Orol v roku 1874. Pre úplnosť dodávame ešte dve zariekania vôd, ktoré mali dopomôcť k tomu, aby dievča bolo žiadané a obľúbené medzi mláďencami.

Vítaj!
Zavítaj
má milá čistá
bystrá
vodenka čistá!
Jako tečeš,
jako ponáhlaš,
jako pospiechaš
aby tak z mnou ponáhlali
horní, dolní,
okolní, prespolní,
chudobní, bohatí,
mládenci, vdovci,
aj tí maličkí chlapci.
Tak mi pomáhaj svatá Trojica,
buď mi pomocnica
mne N. krstenej
na kostelném praze
Meno menujem.²⁷

A na inom mieste sa uvádza nasledovné zariekanie vody:

Berem vodu
pravou rukou,
žehnám sa ja
Bohu duchu.
Vyše lávky,
nižšie lávky,
aby nemal nikde stávk,
len u nás!²⁸

Potom čarovanou vodou mala dievka polievať násyp a odriekať:

Neodlievám,
neprilievám,
švárnych mládencov,
vdovcov pytačov,
namlúvačov,
kupcov, remeselníkov,
všetkých mládencov
Za sebou volám.
Vitaj, zavítaj
má vodička čistá,
bystrá.
Odkiaľ tečeš?
Od pána Ježiša Krista.²⁹

Tanečné zábavy, i keď za prítomností dospelých ako dozoru, boli vítanou príležitosťou nielen sa zabaviť, ale zblížiť sa s ostatnými mladými ľuďmi pri veselej príležitosti, spoznať svojho prípadného partnera. Mladí ľudia, osobitne dievčatá, aj z týchto dôvodov venovali svojej príprave náležitú pozornosť. Tá sa týkala nielen oblečenia, úpravy tela, ako sme ukázali vyššie, ale snažili sa aj magickým spôsobom zabezpečiť si dostatok tanečných partnerov, aby boli v tanci žiadané. Na tieto účely využívali hlavne bylinku netatu (*Lysopodium davatum*), ktorú trhali nie holými, ale do ručníka zavinenými rukami, a keď išli do tanca, vkladali si ju do čižiem, prípadne si ju uviazali do pása. Verili, že nebudú vychádzať z kola von a pretancujú celý večer.³⁰ Odras tejto praktiky nachádzame aj v ľudovej piesni, ktorá sa spievala na Bošáci.

... a ja mám netátu
zašitú nad patu
abych privolala mojeho milého...³¹

Verilo sa, že keď túto bylinku nosí dievča zašitú v páse, obracajú sa za ňou všetci chlapi. Vratičku (*botvychium*) nosievali aj za opleckom aj v čižmách.³² Verilo sa tiež, že pokiaľ dievča nosí vo vrkoči zapletené káčerove pierka, budú za ňou šuhaji chodiť celý večer. Samozrejme nielen pri spoločenských príležitostiach chceli mladé ženy pútať pozornosť. Aby sa za nimi chlapi obzerali a vyhľadávali ich spoločnosť, nosili za pásom zašitý petržlen, láskavec, santičokku či netatu.³³ Na inom mieste L. Rizner spomína tiež *botvychium* pod názvom obrátka.³⁴

Veštby a čary vydaja a lásky

Autorita muža v spoločnosti bola v minulosti nespochybniteľná, zastupoval rodinu navonok v každom oficiálnom styku, či už to bolo obchodovanie, vybavovanie vecí vo vzťahu k úradom a vrchnosti, rozhodoval o všetkých zásadných záležitostiach v rámci rodiny a hospodárstva. Rozhodovacie právomoci žien, ich autorita v rámci rodiny a spoločenstva, ich postavenie a akceptácia záviseli v mnohom od mužov – otcov či manželov, i keď v oblasti ženských prác ich právomoc bola jasná. Nielen pôvod, zámožnosť, sociálny status rodiny, ale aj to, ako sa správali ženy k ostatným mužom, mládencom v dedine, mohlo ovplyvniť ich vnímanie ostatnými. Úlohou mladej ženy bolo si vo vzťahu k potencionálnym nápadníkom

zachovať morálny kredit a snahou do budúcnosti zasa dostať vhodného manžela. V ideálnom prípade to bol človek, ktorý ju dokázal nielen materiálne zabezpečiť, ale zároveň nadviazať vo vzťahu aj citové puto. Uzatvorenie vhodného manželstva v tomto kontexte bolo najdôležitejším momentom v živote mladého človeka. Aj toto je jeden z dôvodov, prečo v našej ľudovej kultúre, a dokladujú to aj archívne zápisy, sú také pestré a rozmanité veštbý a čary v oblasti lásky.

Dievčatá sa snažili zistiť, či sa vydajú, alebo nie pri každej vhodnej príležitosti, ktorá spravidla bola niečím výnimočná. Najčastejšie veštili počas významných dní roka, cez predvianočné adventné obdobie, kde strídzie dni poskytovali priestor na takéto typ nazerania do budúcnosti. Išlo predovšetkým o sviatok sv. Ondreja a Štedrý večer. V jarnom období to boli dni Veľkého piatku a Veľkonočného pondelka.

Ak sa chcela dievčina dobre vydať, musela mať veľa nápadníkov, aby mohla vyberať ona, resp. jej rodičia. Magicky sa to snažili mladé ženy zabezpečiť napríklad tak, že kradli na Veľký piatok súčiastku z mlynov, ktorá im mala v tejto veci pomôcť. *„Kradnú mlynárom zástavnice a zakopávajú ich pod izebný prah, aby sa mládenci u nich zastavovali. Zvyknú tak aj na Štedrý večer.“*³⁵ V tento jarný deň hľadali aj mraveniská, z ktorých si naberali mravce spolu s hlinou, a obsýpali nimi dom. Mravce museli byť červené a nabraté do nového rubáča. Ten si potom obliekali na veľkonočnú omšu v nedeľu do kostola.³⁶ Verilo sa, že tak ako mravce behajú okolo domu, tak budú do domu aj mládenci behať.³⁷

Na sviatok sv. Ondreja lámali čerešňové halúzky a dávali si ich do džbánka. Polievať sa mali každé ráno vodou, ktorú prinieslo dievča nalačno v ústach, a bolo treba čakať až do Vianoc. Ak halúzka rozkvitla, bol to jasný prísľub svadby. *„A na Vianoce rozkvitnutú halúzku si do hlavy – vlasov zastrčí, keď ide do kostola.“*³⁸ Prúty alebo halúzky sa využívali aj počas roka, a to vŕbové. Dievča ich zakopalo do hnoja a sledovalo, na ktorú stranu začali rašiť púčiky. Na tú stranu, kam sa v raste naklonili, sa mala vydať.³⁹

Na Štedrý deň veštili svoju budúcnosť hádzaním čižiem *„ku dverám jak padnú tie čižmy patami dovnútra izby obrátenými, nevydajú sa do roka, jak padnú ven obráteno vydajú sa“*.⁴⁰ Poznali tiež veštenie pomocou jedla. Na Štedrý večer sa vybrali dievky ku hati s kúskom báľša. Ktoej báľš prvý pochytený bude (prúd ho strhne), tá sa prvá vydá.⁴¹ Keď dievča *„na Vianoce z kostola domov príde, nech vezme otcovi z každej lyžice jedla trošku, zavinie to do jeho onuce, z pravej nohy a to aby si na noc pod hlavu položila. Aby sa jej prisnilo o súden-covi, za ktorého sa vydá“*.⁴²

E. Rizner zaznamenal aj veštenie lásky na sviatok sv. Juraja. *„Na Jura berú prút hrabútia [clematis ...neta] a na to ovíňajú veniec z oziminy, čerešne, [...] egrešu, materinej dúšky, a dobrej myslí [dobrá myseľ aby šuhaj prišiel] a hádžu ten veniec tam, kde sa voda krúti. Tam kam sa veniec stočí, tam sa dievča vydá. Jak sa veniec len na jednom mieste krúti, nevydá sa toho roku. Medzi vitím venca spievajú – Hoja Ďuňďa, hoja...“*⁴³

Svojho osúdenca mohlo dievča spoznať, keď si počas jánskej noci natrhlo zeliny (Ophioglossum vulgatum) a dalo si ich na noc pod hlavu. Mladík sa jej mal v noci prisniť.⁴⁴ Podobne sa používala čakanka na sviatok sv. Kataríny.⁴⁵ Na Bošáci sa verilo, že sa dá poznať nastávajúci ženích z „jánskeho oziminového venca“. *„Do jánskeho oziminového venca musí ísť devatero drevo: vaz, hrab, klen, dub, buk, jablň, čerešň, egreš, psí trň. Na to naokrucujú oziminy a tie vence hádžu na vodu. Kde sa krúti. Jak veniec pláva hore prúdom, vydá sa deva na kopanice, jak dole vydá sa do dediny. Tiež po uvití vencov gúlajú sa devy po oziminách, aby obilie vyrástlo. Gazda sa ráno tak dogúlanej ozimine teší a hovorí: Ale mi ju vygúlali. Budú tu klasy jako boli tie devy!“*⁴⁶

Využitie predmetov a jedla v ľúbostnej mágii

Keď sa dievča zaľúbilo, alebo bolo presvedčené, že v sne poznala svojho osúdenca, snažilo sa o to, aby sa aj z jeho strany prejavila náklonnosť. Prirodzene okrem snahy zaujať bežnými prostriedkami, volili mladé ženy aj prostriedky magické. K takýmto prostriedkom sa prikláňali hlavne vtedy, ak chceli mať istotu, že ich mládenec bude ľubiť a nikdy ich neopustí. V Bošackej doline sa využívali rôzne praktiky, pri ktorých sa verilo, že dopomôžu k chcenému stavu, a využívali sa nielen byliny, ale aj rozmanité predmety, zariekanie a zaklínanie.

L. Rizner často spomína vo svojich záznamoch využívanie vlasov či chĺpkov dievčat a mládencov na čarovanie alebo aspoň veštenie. Zaznamenáva rozšírenú prax, ktorá odporúčala získať vlasy z temena mládenčovej hlavy a zapraviť ich nad čeluste pece. Verilo sa, že tak ako plameň šľahá a páli na čeluste pece, tak bude „mládenec za dievčatom páliť“. ⁴⁷ Informáciu dopĺňa príbehom o mlynárovi, ktorý túto praktiku vyskúšal. „O jednom mlynárovi sa rozpráva, jako sa chválil, že z temena jednej dievky vlasy zapravil nad čeluste a ona potom za ním všade behala.“ ⁴⁸

Keďže sa všeobecne verilo, že s tým, s čím prichádza človek bežne do styku a čo je jeho súčasťou, je možné čarovať, žiadosť o takúto vec sa nebrala na ľahkú váhu. Príkladom je príbeh zaznamenaný L. Riznerom: „Vojak, ubytovaný v dome, kde mali peknú dcéru, keď s plukom odchádzal, pýtal si odo toho dievčata, aby mu dala na pamiatku jeden vlas z hlavy. To sa poradilo s matkou a na jej radu vyťahlo jeden vlas z sita v kuchyni na klinku visiaceho, a dalo zakrútený do handierky vojakovi. Vtom bolo počuť bubnovať a vojak sa vybral z domu. Sotva zo dverí vykročil, zoskočilo sito z klinka a kotúľalo sa samo od seba za vojakom.“ ⁴⁹ Podobne mládenci čarovali pomocou špendlíka, ktorý sa snažili vytriahnuť z odevu dievčata. Ak ho získali, zatlačili ho do osiky a verili, že tak ako sa osika neprestajne trasie, tak sa bude dievča triasť za nimi, pokiaľ bude špendlík v dreve. ⁵⁰

Dôležitou súčasťou privolávaní lásky prostredníctvom predmetov boli pokrm. Jedlo pripravené špeciálnym spôsobom, prípadne s pridaním zvláštnych ingrediencií, na prvý pohľad vyzeralo ako bežný pokrm, ľudia však boli presvedčení, že dokáže privolať lásku a vašeň opačného pohlavia. Okrem bylín, ktoré sa pridávali do jedla, o ktorých sa verilo, že majú takúto moc, sa na Bošáci takto pripravovala napríklad praženica, o ktorej podáva svedectvo L. Holuby. ⁵¹

Špeciálne bolo treba pripraviť aj cukor, ktorý mal pripútať vyvoleného mládenca. Musel byť kúpený bez jednanja a nevážený a dievča ho nosilo pod pazuchou. Musela ho deväť krát vytancovať a „keď ten cukor jakýmkoľvek spôsobom dá šuhajovi zjesť, bude ju mať rád“. ⁵²

Okrem potu či menštruačnej krvi sa pridávali do jedla aj chĺpky z tela osoby, ktorá čarovala, a pripravovali sa z nich pagáče. „Jeden mládenec dostal začarovaných pagáčov. Nejedol jich, ale jich hodil psovi k sežraniu. Ten pes potom za tou dievkou ktorá tie pagáče frajerovi bola uchystala, ustavične behal až ho konečne horko ťažko odčarovali.“ ⁵³

Na čarovanie sa využívala aj menštruačná krv, ktorá sa považovala za osvedčený prostriedok nielen na udržanie, ale aj na vzbudenie lásky muža voči žene. „Informácie získal farár, ktorý bol farárom 10 rokov na Starom Hrozenkove a zistil túto poveru od svojho farníka: Farár sa ho pýtal, či nepoznal pred svadbou vlastnosti svojej nastávajúcej. Kopaničiar odpovedal: ‚Ja veru, velebný pán, som poznal aj nepoznal, čo to ale bolo všetko platné, keď ma ona počarovala.‘ Samozrejme, farár sa opýtal, akým spôsobom to jeho žena urobila. Odpovedal: ‚Po sobáši sa mi priznala, že keď mala svoj čas, vzala handričku, utrela sa a potom tú handričku omočila, čo som nevedel, v čaji. Ako som ja ten potvorný čaj vypil, bol by som potom letel za ňou aj na strechu.‘“ ⁵⁴

Na to, ako sa využívali veci, ktoré prišli do kontaktu s človekom, na ktorého sa mali čary zamerať, poukazujú nasledovné príklady. L. Rizner zaznamenáva: „*Keď frajer u frajerky zaspi, vyškrábe mu opatrno z pravého opatku blato a hodí ho na oheň. Keď oheň rozkladá: Bárš by sa nebe so zemou styklo, nikto nezabráni, aby si ju vzal.*“⁵⁵ Na inom mieste zasa čítame: „*Keď mládenec príjde prvýkrát na vohľady a odejde, posype sa to miesto, kde sedel teplým popolom, a dopichá sa dokola špendlíkom medzi odriekaním týchto slov: Abys nemal nikde miesta, len u nás.*“⁵⁶ Pokiaľ sa niekomu nedarilo v nahováraní nevesty, verilo sa, že sa naň niekto pozrel cez rozťahnuté prsty ruky, prípadne cez ne aj fúkol. „*Starého Križku žena vyplieskala po hube, keď počula, že sa na jej brata, nevestu si nahovárať odchádzajúceho, cez rozťahnuté prsty ruky poďíval, lebo že preto nevestu si nahovoriť nemohol.*“⁵⁷ Na inom mieste sa však hovorí, že pokiaľ dievča pozrie na mládenca cez prsty a fúkne na neho, nikdy ju neopustí. Magické slová mali zabezpečiť naplnenie priania, pričom texty sa spravidla ukazujú ako dvojzložkové – jednu zložku tvoria archaické priania vo forme príkazu, druhú zložku tvorí krátka modlitba či zývanie Panny Márie, Ježiša Krista či niektorého zo svätcov. Zarietkanie, kde sa využívajú názvy bylín a nariaďuje sa, čo majú robiť s mládencom, na ktorého sa posielajú čary, uvádzame nižšie.

A ty klen, ty ho žeň,
a ty lieska, za ním vrieskaj,
a ty vřba, ty ho poháňaj, (?)
a ty svřb, ty ho řib,
a ty říp, ty ho řtřp,
a ty vaz ty ho has.⁵⁸

Rizner zapisuje ešte jedno veľmi podobné zaklínanie, avšak v rozvinutejšej forme.

A ty vaz – ty ho vřž,
a ty đub – ty ho řřb,
a ty hrab – sem ho hrab,
a ty gbez za nřm bež,
a ty řřp ty ho řřp,
a ty řřn sem ho hrř,
a ty klen sem ho řen,
a ty lieska za nřm vrieskaj,
a ty oman ty ho omřm,
a ty oves, sem ho dovez.⁵⁹

Už sme poukázali na význam tanečných príležitostí v živote mládeže. Byť tou s ktorou nikto nechce tancovať a zostať stáť v kúte, bola veľká hanba. Preto dievčatá, idúc do tanca, zarietkali tanečníkov slovami:

Stojte dievky v tanci
ako kura v vajci.
Ja budem tancovať
so řvřrnymi chlapci.
Stojte dievky, stojte
ako blato svřnskř.
Ja budem tancovať
ako kolo mlynskř.⁶⁰

Už doma sa dievča pripravovalo aj magicky na tanečnú zábavu a pred odchodom potichu odriekalo slová, ktoré jej mali zabezpečiť, aby bola neodolateľná pre všetkých.

Ozrite sa ľudie!
Anjel medzi vás ide!⁶¹

Po ceste na zábavu potichu odriekala:

Heš vrany
na dve strany!
Já, žitné zrníčko medzi vámi!
Najpeknejšie.
Najkrásnejšie.
Najradovidenejšie.
Nade všetky panny.
Nade všetky vdovy.
Nade všetko mužské ženské pokolenie.
Len mimo Panenky Márie.
Stojte stojte, studice,
všetky po mej r..i družice!
Potom vy budete tancovať,
až vám ja budem gajdovať.
Stál by vás zlatý kríž,
aby ste mi žiadna nemohla urobiť ništ.
V tomto dome štyri kúty piata pec,
dajto Bože aby mi urobili títo mládenci
závozci hneď
čo ja budem količko chcet!⁶²

Zariekanie zori:

Mrkajte, mrkajte
mé milé...
mé milé tri večerné zoričky.
Idzte vy na mého milého,
osúdenca opravdového.
Keby on bol za horami
za vodami,
za železnými mrežami.
Aby sa mohol cez tie hory preváľať,
cez tie vody preplávať,
cez tie mreže prelámať
a za mnou sa ponáhľať.
Za mým menom,
za mým telom,
za mými šatami,

za mými patami,
za tým naším všetkým domom.⁶³

Zariekanie pri tanci:

Stojte dievky, stojice!
Mojej ri..i družice!
Moj predek,
prestredek,
mojim tovaryškám všetkým zadek!⁶⁴

Na záver uvádzame rýchle zariekania, ktoré mali vyzdvihnúť krásu dievčata a zvýšiť ich atraktivnosť pre tanečníkov.

Heš vrany
na vše strany!
Já žitné zrnéčko medzi vami!
Poľom idem
Ružou a fialečkou kvitnem
Rozmarýnom rostem
Všetkým mládencom
Do srdiečka lipnem.⁶⁵

V zápiskoch sa stretávame aj so zaujímavými informáciami, napríklad popis praktiky, ktorá hovorí o tom, ako dievča v tanci odhaliť/obnažiť. Na nový štvrtok po novmesiaci, keď odpadne z putne obruč a tú na prach treba spáliť a tým prachom dievča v tanci posypať. Všetky šaty z nej mali spadnúť.⁶⁶ Táto informácia síce bola zaznamenaná, ale L. Rizner ju prečiarkol. Pre úplnosť je treba poznamenať, že pokiaľ aj zaznamenával informácie, ktoré boli z jeho pohľadu nevhodné pre útlocitné povahy, alebo mali ráz príliš sexuálny, píše v azbuke, ale prepisuje tak slovenský jazyk.

Prirodzene v každej spoločnosti sú ľudia, ktorí sú pre ostatných atraktívnejší a o ktorých je väčší záujem. Pokiaľ dievča tušilo sokyňu v láske, mohlo sa s ňou vysporiadať bez osobnej konfrontácie, a to magickým spôsobom. Na Bošáci sa odporúčalo, aby išla nahá pred východom slnka naberať vodu z brodu do džbána. Načierať mala raz dolu prúdom, raz krížom a raz cez prúd. S touto vodou sa mala ponáhľať domov bez toho, aby sa obzrela, nesmela sa zastaviť a ani klapku vody rozliať. Keď prišla pred dom, mala vyliť vodu z džbána do tvaru kríža, pritom myslieť na sokyňu. Po tomto úkone bola chránená a jej protivníčka jej už nemohla nijakým spôsobom uškodiť.⁶⁷

Ako je možné vidieť, zariekania, zaklínania a čary boli vo veľkej miere v kompetencii žien a dievčat. Ako poznamenáva J. L. Holuby, čarovali aj chlapci, ale oveľa menej, veď za nich čarovali ich matky.⁶⁸ Aj mládenci však mali záujem na tom, aby ich dievčatá milovali a manželky im boli verné. V Riznerových poznámkach čítame, že mladík mal držať pod jazykom počas sobáša tri hrebíčky, potom sa za inými túlať nebude.⁶⁹ Tiež kupovali na trhoch a jarmokoch bez jednania medovníkové srdcia. Takýto dar mal zabezpečiť, aby bolo dievča verné v láske.⁷⁰ Nielen dievčatá zažívali sklamanie v láske, to isté platilo aj pre chlapcov. Pokiaľ sa mladík sklamal a nemohol na dievča zabudnúť, odporúčalo sa mu nasledovné: „*Keď milá šuhajovi nevernou ostane a tento ju zabudnúť nemôže, vezme hrotek, zastrčí ho rýchlo dolu*

*otvorom a hore dnom do tečúcej vody a zase rýchlo ho vytiahne, tú na dne hrotka postekajú vodou vypije: a nikdy viac mu tá neverná milá na myseľ nepríjde.*⁷¹

Napriek všetkým snahám, a možno i obojstrannej náklonnosti, nie vždy sobáš dospel k želaniu mladých ľudí. Rodičia mali predsa len rozhodujúce slovo a ženích či nevesta pripadli inému človeku. V takomto prípade si mohla pomôcť oklamaná dievčina podobne ako mládenec rôznymi magickými praktikami. Ohrdnuté dievča mohlo bývalému milému čarovat tak, že keď išiel na sobáš s inou, dala do vreca psa a mačku. Tak ako sa bili zvieratá vo vreci, také malo byť na princípe mágie podobnosti aj nové manželstvo.⁷²

V manželstve bolo dôležité prerozdelenie úloh. Prirodzene sa rešpektovalo patriarchálne usporiadanie rodiny a tiež úlohy z toho vyplývajúce pre každú stranu. Pre ženy však bolo dôležité, aby sa ich manžel nesprával násilnícky, rešpektoval ich v medziach, ako sa patrilo, a tiež aby im bol verný v láske. Verilo sa, že už pri sobáši môže mladá žena ovplyvniť správanie sa svojho manžela, pokiaľ je znalá magických praktík, ktoré tomu napomáhajú.⁷³ Ak chcela mať nevesta hlavné slovo v rodine, mala pri prísaha ženicha v duchu povedať „*Ja sekera, ty nátoň, alebo Aby bolo po mojej vôli.*“⁷⁴ Viac sa však spoliehali na povzbudenie lásky u oboch partnerov. Neveste sa odporúčalo porezať sa na malíčku pravej ruky a kvapnúť trochu krvi do pohára s červeným vínom, ktorý mala podať ženichovi na svadobnej hostine. Ak ho vypil, mal k nej byť dobrý a nebiť ju. Z tohto dôvodu nedávali neveste z domu do výbavy na Bošáci praslicu. Verilo sa totiž, že ak by prišla s takým predmetom, muž by ju s ňou bil. Nevesta mala držať pod jazykom pri sobáši tri hrebíčky a tie potom doma utĺcť a dať ich mužovi vypiť, aby jej bol verný. Ženích zasa do handričky zaviazal trochu medu a na sobáš si dal šatku pod palec ľavej nohy. Potom to primiešal žene do nápoja, aby mu bola verná.⁷⁵ Aby sa nevesta vyhla v budúcnosti bitke zo strany manžela, ako šla zo sobáša, mala za seba zahodiť tri grajciare: prvý, aby ju muž nebíjal, druhý, aby druhé neľúbil, a tretí, aby nebol kartárom a pijákom. Ak chcela zabezpečiť vzájomnú lásku, dávala si pod pravý palec do čižmy štvorgrajciar, ktorým po sobáši zaplatila pivo, ktoré vypila spolu so ženichom, aby sa mali radi.⁷⁶ Vzájomnú lásku mala zabezpečiť aj spoločná konzumácia medu, ktorý na Bošáci ponúkala mladému páru kuchárka po príchode zo sobáša. V zápiskoch máme aj zmienku o podávaní makových slížov postriekaných materským mliekom, aby sa mali mladí radi.⁷⁷

Po sobáši bolo tiež dôležité, aby si mladá žena zachovala krásu, aby bola pre manžela stále príťažlivá, a taktiež bola významná otázka rodičovského správania sa mladého páru. Vo vzťahu mladého páru prirodzene vstupovala otázka plodnosti a schopnosti priviesť na svet zdravé potomstvo.⁷⁸ Na to, aby bola mladá žena krásna a príťažlivá aj po svadbe, mala sa snažiť vložiť svoj čepiec ženichovi do vreca po ceste na sobáš. Bolo žiadané, aby bola žena plodná a rodila bez komplikácií. Aby do roka porodila, udierali ju múčnym mechom, aby rodila ľahko zasa piestom po ceste k oltáru.⁷⁹ V Riznerových poznámkach čítame, že kostelníčka videla, ako jedna matka vystrájjajúca svoju dcéru k sobášu do múčneho mecha dala piest a ním tú devu po zadku bila – aby nemala detí.⁸⁰ Na Bošáci sa verilo, že tá nevesta, ktorá nechce mať deti pred tým, ako ide na sobáš, vhodí do studne zamknutý zámok. Údajne potom ženy nariekali, ak nemali deti, že si život zamkli.⁸¹ Po sobáši ženichova matka ručníkom z hlavy strhnutým zviaže mladý pár, aby vo svornosti žili.

Napriek všetkým snahám nie vždy čarovné zariekania, zaklínania, úkony ani gestá pomohli k tomu, aby mladí ľudia žili šťastne. V rodinách sa objavovali rôzne neduhy, hlavne alkoholizmus, nevera či násilie.

„Jednu ženu muž bíjal. Išla teda o poradu k „bohyni“ Táto nabrala z 9 močidiel, z 9 brodov, 9 studničiek proti východu vytekajúcich do džbánka. Nad tou vodou zariekanie hovorila a džbán hlohovým klínom jako špuntom zapravila. Tou vodou ženu umyla a zbývajúcu vodou

kázala i s džbánom vložiť do pazuchy vykúrenej pece, aby tam bola až do druhého dňa. Na to kázala vodu vyliať do putne a z putne do diery kolovej v plote a obrátený kôl zase naspäť do tej diery zastrčiť. Na to ju zase tak pripravenou vodou umývala na povale nad stolom a zbývajúcu vodu kázala vyliať na šíp a takto obliaty šíp šípovým mládom šľahať a hovoriť: Jaké požičiavansko, také vracansko. Na tvé škaredé telisko! To boli čary proti mužovi nastrojené, ktorý svoju ženu bíjal a jej nebol verný v láske. Jak tie čary dokonávali, prišiel vraj muž te ubitej ženy a prosil ju, aby išla domov, že ju jakživ viac bíjať nebude. Tú bosorku Papalačku zvanú, ktorá tie čary prevádzala v Bošáci nad Kozáčkech/~/Kováčkech [...] povíchrice schytila a zahodila ju až do dediny. To mi celkom vážne rozprávala baba Janička, ktorá vraj pri tom čarovaní prítomná bola a tú počarovanú vodu putni do kolovej diery niesla a vylievala pred východom slnka. Ale, že prišiel na ňu veľký strach a samé straky na ňu lietali, takže aj putňu odbehla, ešte v humne spadla na zem a domov ju doniesť museli.⁶⁸²

Dohodnuté sobáše, nútené formálne správanie, malé možnosti prežívania intímnych chvíľ osamote, ale aj iné príčiny spôsobovali existenciu nevery v manželstve. Rozchody neprichádzali do úvahy, a tak sa snažili ženy svojho muža privábiť späť do svojho náručia magickým spôsobom. Múdre ženy na Bošáci radili, aby si ženy umyli prirodzenie a túto vodu dali vypiť svojmu manželovi, ktorý k nej mal byť zasa dobrý.⁸³ Nielen muži, ale aj ženy mali sklony k nevere, čo nám dokumentuje zvyk dávať nevestám do perín vazové drevo „aby ju nepokúšalo a aby pohoršenia nebolo“.⁸⁴

Záver

Lúbstná mágia zohrávala významnú úlohu v živote nielen mladých ľudí. Limity patriarchálnej spoločnosti, kde každý mal svoje presne určené miesto a kde postavenie ženy v mnohom záviselo od dobrého vydaja a možnosti rodiť zdravé deti, bola otázka vhodného manžela, s ktorým by žena bola schopná plnohodnotne prežiť život nanajvýš dôležitá. Na príklade archívnych materiálov sme zdokumentovali význam kontaktnej mágie a mágie podobnosti v oblasti Bošáckej doliny.

V rámci spracovania textu sme sa prioritne orientovali na záznamy L. Riznera, ktoré spísal počas svojho výskumu na Bošáci, a doplnili ju adekvátne prácami J. L. Holubyho z tej istej oblasti. Treba určite oceniť skutočnosť, že bolo možné pracovať s archívnym zdrojom, kde aspekty jednotlivých úkonov neboli morálne vyhodnocované, prípadne len skratkovito.

V práci sprístupňujeme viaceré konkrétne informácie o bylinkách, ktoré sa používali nielen na pričarenie milého a lásky, ale aj krásy dievčaťa. K najčastejšie spomínaným patria podľa záznamov: tolija, všetkým zelinám mati (*Potentilla opaca*), hľad' na mňa (*Listera ovata*), traslica (*Briza media*), láskavec (*Asplenium Trichomanes*), ľubenička alebo ľubezník (*Hypericum perforatum*), dobrá myseľ (*Origanum vulgare*). Zaujímavé tiež je, že k týmto bylinkám patria aj vysvetľujúce slová ako napríklad „Dobrá myseľ — aby milý prišiel“, „Tolija, dobrá zelina, kto si ňou čaruje, veru nebanuje“. Popri zbieraní bylín, ktoré boli v každej domácnosti, sa stretávame aj s razantnejšími príkazmi magického charakteru, s privolaním lásky, ale aj s odstraňovaním sokýň. Týmto záznamom prikladáme osobitný význam, keďže sa uchovávali skôr v prostredí dievockej skupiny, prípadne boli majetkom len osoby, ktorá sa špeciálne venovala magickým praktikám. Okrem nich zaznamenávame aj využívanie rôznych predmetov, čarovaných vôd, kúpeľov, ktoré mali pomôcť vo veciach lásky.

Snahou príspevku je pomôcť k systematickejšiemu náhľadu na jednotlivé prvky ľúbstnej mágie v Bošáckej doline na základe vzácnych archívnych materiálov, ktoré doteraz, okrem dvoch krátkych statí, neboli publikované.

Poznámky:

- 1 Archívnymi zdrojmi výskumu v tejto oblasti sú ojedinelé záznamy z 19. a začiatku 20. storočia, súdne protokoly z 16.–18. storočia, ktoré sa zameriavajú na bosoráctvo (*magicae incantationes*).
- 2 Z tohto dôvodu máme ambíciu sprostredkovať záznamy rukopisné L. Riznera, v ktorých venoval pomerne veľký priestor práve týmto javom ľudovej kultúry.
- 3 Ludovít Vladimír Rizner (ďalej L. Rizner) – pseudonym Obrov. Narodil sa 10. 3. 1849 v Zemianskom Podhradí, dnes časť Bošáče, okres Trenčín, kde aj zomrel 7. 10. 1913. Bol to bibliograf, zberateľ, študoval na lýceu v Bratislave, Modre a na gymnáziu v Revúcej. Od roku 1870 pôsobil v Zemianskom Podhradí ako učiteľ. Zberateľstvo zahájil po výzve Matice slovenskej uverejnenej v Sborníku Matice slovenskej v roku 1870. V rokoch 1878–1890 robil dialektologický, topografický a národopisný výskum Bošáckej doliny. Väčšina jeho národopisných prác zostala len v rukopisných záznamoch. Publikoval v Slovenských pohľadoch – Príslovia, idiomatické výrazy a slová z Bošáckej doliny, Názvy chorôb ľudu a Magické recepty hospodárske. Je známy skôr ako spracovateľ bibliografií. V Českom lide publikoval krátky text – bibliografický prehľad činnosti J. L. Holubyho. L. Rizner. Literárna činnosť Jos. Lud. Holubyho. *Bibliografický prehľad XV*, Praha, nákladom F. Šimáčka, 1906, redakčne pripravil Č. Zíbrt, s. 473–474. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda, 1995, s. 118–119. Rukopis L. Riznera sa nachádza v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK) pod signatúrou LA SNK Martin C 515, Rizner Ludovít, 8 jd. 498 ss.
- 4 M a r e c, Jozef. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 18–161.
- 5 F r a z e r, James George. *Zlatá ratolesť*. Praha: Odeon, 1977, s. 24–30.
- 6 *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. sv. Bratislava: Veda, 1995, s. 122.
- 7 Každá žena má svojho osúdenca, o ktorého sa má právo uchádzať, aj keby bol ženatý a jeho žena žila, a to akýmikolvek prostriedkami. Proti moreniu sa dalo aj odrobiť, ale prostredníctvom na to určenej osoby. Tento druh pôsobenia nebol bez negatívneho spoločenského hodnotiaceho dopadu na osobu, ktorá to robila, pokiaľ sa aktivita tohto druhu prezradila. Preto museli byť osoby opatrné a máme len málo záznamov o tejto praxi. K o s o v á, Mária. Magické usmrcovanie protivníka na dialku: rozbor úkonu imitácie mágie. *Slovenský národopis* 21, 1974, č. 4, s. 513–534.
- 8 Čarovanie – staroslovanský termín pôvodne označujúci veštenie rytých alebo kreslených čiar. Neskôr sa rozšíril na všetky mantické úkony, na nekromanciu, na magické a iné praktiky [...] Pomocou čarovania sa mal dosiahnuť výsledok, ktorý by bol reálnym spôsobom dosiahnuteľný len pomaly alebo nedostatočne, prípadne by bol vôbec nedosiahnuteľný [...] Čarovanie sa používalo aj v erotickej mágii, podľa folklórnych podaní na okamžité privolanie určitej osoby, či bola živá alebo mŕtva, obvykle milenca, ktorý odišiel ako vojak alebo ako tovariš do sveta a niekoľko rokov nedal o sebe vedieť. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 1. sv. Bratislava: Veda, 1995, s. 69.
- 9 Zariekania a zaklínania mohli mať formu krátkych výrokov – Soľ ti do očí! Alebo aj dlhých textov, ako ukážeme nižšie. Práve zariekania lásky patria ku kompozične najrozvinutejším. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 2. sv. Bratislava: Veda, 1995, s. 337–338.
- 10 K o m o r o v s k ý, Ján. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1976, s. 32.
- 11 M e l i c h e r č í k, Andrej. *Slovenský folklor: chrestomatia*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 50.
- 12 Tamtiež, s. 51.
- 13 Pravidlá voľby manželov vychádzali z požiadaviek partnerov a ich rodín. Vzájomná láska mladých, spoločenská rovnosť, majetková rovnosť, usídlenie v mužovej či v ženinej rodine, v rodnej obci alebo v iných sídlach, neodporovali praxi pri výbere manžela. Často si však odporovali navzájom [...] Čím väčší závisela budúcnosť dievky od založenia rodiny, a v minulosti to bola zväčša jediná akceptovateľná možnosť, tým väčšími otriasala dievkinými perspektívami a pridávala rodičom starosti. B o t í k o v á, Marta, J a k u b í k o v á, Kornélia a Š v e c o v á, Soňa. *Tradicie slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, 1997, s. 81–83.

- 14 Zväčša boli založené na princípe mágie podobnosti. Ak sa dievka umývala bielym mliekom, mala zostať tiež krásna – biela. Podobne aj čistý riad symbolizoval čistotu a tým aj krásu mladej žen.
- 15 Na Veľký piatok sa na celom Slovensku čistili riady, aby na nich nezostala ani masť a ani vôňa po fašiangových jedlách.
- 16 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 89. Rizner tiež píše, že „*Z mlyna si berú spiatočnú vodu – tá ktorá z kolesa naspäť padá, aby sa v nej umývali, aby boli pekné a páčili sa chlapcom.*“ LA SNK Martin, C 515, Rizner, Ľudovít, s. 17.
- 17 Význam vody v slovenskej ľudovej kultúre je nesmierny. Z praktického hľadiska mať zdroj pitnej vody bolo nevyhnutným prvkom pre všetky sídla. V stredoveku hodnota studne mala cenu dvojnásobku hodnoty usadlosti. O zdroje pitnej vody sa ľudia starali, známe je napríklad jarné čistenie studničiek. Voda zohrávala významnú úlohu v obradnosti v rámci kalendárneho roka i rodinných zvykov. Plnila úlohu média medzi predmetmi, ktoré boli do nej vložené, alebo ňou omyté (prišli s ňou do kontaktu) a objektom, na ktorý mala pôsobiť. Preto sa vo veľkej miere využívala nielen napríklad pri liečení, ale aj pri čarovaní. V ľúbostnej mágii mala širokospektrálny diapazón pôsobenia. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. sv.* Bratislava: Veda, 1995, s. 310–311. M a r e c, Jozef. c. d., s. 298–307.
- 18 H o l u b y, Jozef Ľudovít. *Magické rastiny*. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1984/Holuby_Voda-a-vosk-v-poverach-a-caroch-ludu-slovenskeho-1
- 19 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 5.
- 20 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 45.
- 21 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 51.
- 22 Tamtiež.
- 23 M j a r t a n, Ján, ed. *Národopisné práce*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. Štúdia Holubyho: Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského, s. 288–302. Významu vôd u Slovanov sa venovala sústredenejšia pozornosť a významu vody v rodinnom a výročnom zvykoslóvi máme množstvo záznamov hlavne v regionálnych monografiách.
- 24 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 13
- 25 Tamtiež, s.14.
- 26 Tamtiež.
- 27 Tamtiež, s. 29.
- 28 Tamtiež, s. 44.
- 29 Tamtiež, s. 44.
- 30 Tamtiež, s. 51.
- 31 Tamtiež, s. 33.
- 32 Tamtiež, s. 49.
- 33 Tamtiež, s. 34.
- 34 Rizner spomína ženu, ktorá ich údajne nosila v grguli zapletené, čím sa vysvetľovala jej obľuba u mužov. LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 17.
- 35 Túto prax popisuje L. Rizner na dvoch miestach. Na prvom tak ako uvádzame, na druhom píše, že zástavnicu naštepajú na menšie kúsky, a tak ich pod prah zahrabú. Tak ako zastavuje zástavnica mlynské koleso, tak sa majú mládenci v dome zastavovať. LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 17, 89.
- 36 Tamtiež, s. 42.
- 37 Tamtiež, s. 89.
- 38 Tamtiež, s. 41.
- 39 Tamtiež, s. 9.
- 40 Tamtiež, s. 26.
- 41 Tamtiež, s. 54.
- 42 Tamtiež, s. 33.
- 43 Tamtiež, s. 8.
- 44 Tamtiež, s. 37.
- 45 Tamtiež, s. 45.

- 46 Tamtiež, s. 45.
- 47 Tamtiež, s. 26.
- 48 Tamtiež, s. 26.
- 49 Tamtiež, s. 27.
- 50 Tamtiež, s. 13.
- 51 Popis nájdeme napríklad u Komorovského, „Čarujúce dievča si odhalilo spodnú časť tela, zohlo sa a matka alebo doktorá zo spolahlivých žien so slovami zariekania rozbíjala na krížoch dievčata vajcia, ktorých obsah stekal po chrbte dievčata do podloženej naberačky. Z takýchto počarovaných vajec pripravili potom škvareninu, ktorou počastovali frajera. Keď čo len trošku zjedol, vraj nikdy viac dievča neopustil.“ K o m o r o v s k ý, Ján. c. d., s. 36. Podobne tiež M j a r t a n, Ján, ed. c. d., s. 190.
- 52 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 23.
- 53 Tamtiež, s. 30.
- 54 H o f f e r, Josef. Čím a jak léčili jesuité před 200 lety na Starém Hrozenkově. *Slovenský národopis* 11, 1963, č. 4, s. 553–564.
- 55 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 23.
- 56 Tamtiež, s. 68.
- 57 Tamtiež.
- 58 Tamtiež, s. 14.
- 59 Tamtiež.
- 60 Tamtiež, s. 22.
- 61 Tamtiež, s. 20.
- 62 Tamtiež.
- 63 Tamtiež, s. 24.
- 64 Tamtiež, s. 28.
- 65 Tamtiež, s. 23.
- 66 Tamtiež, s. 20.
- 67 Tamtiež, s. 50.
- 68 H o l u b y, Jozef Ľudovít. Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1984/Holuby_Voda-a-vosk-v-poverach-a-caroch-ludu-slovenskeho-/1
- 69 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 53.
- 70 Tamtiež, s. 13.
- 71 H o l u b y, Jozef Ľudovít. Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1984/Holuby_Voda-a-vosk-v-poverach-a-caroch-ludu-slovenskeho-/1
- 72 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 88.
- 73 Na tomto mieste chceme pripomenúť, že aj čas sobáša či prípravy na sobáš bolo možné využiť v kontexte ľúbostnej mágie. Počas prípravy venca sedí nevesta na drevenom mažiari, ako náhle z neho vstane, hneď ho dievča schytí a chce si na neho sadnúť, aby sa do roka vydala. Pri svadbe sa tiež mladí ľudia ohadzujú lieskovicami, tam kde nájdú dve jadrá – tí dvaja budú pár. LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 88.
- 74 Tamtiež.
- 75 Tamtiež.
- 76 Tamtiež, s. 23.
- 77 Tamtiež, s. 16.
- 78 B o t í k o v á, Marta, J a k u b í k o v á, Kornélia a Š v e c o v á, Soňa. c. d., s. 190–194.
- 79 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 89.
- 80 Tamtiež, s. 16.
- 81 Tamtiež, s. 55.
- 82 Tamtiež, s. 48.
- 83 Tamtiež, s. 19.
- 84 Tamtiež, s. 37.

PhDr. Martina B o c á n o v á, Ph.D. (n. 1973), riaditeľka Západoslovenského múzea v Trnave, odborná asistentka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa výskumu v oblasti duchovnej kultúry, symboliky, folkloristiky, etnolingvistiky, európskeho folklóru a urbánnej etnológie. V rokoch 2014–2020 bola predsedníčkou Národopisnej spoločnosti Slovenska.

Love Magic – Magical Objects, Incantations and Magic Formulas in Bošáca in Context of Archive Materials from the Second Half of 19th Century

A b s t r a c t

The article deals with the problem of love magic which played an important role in the life a person in context of functioning of the society in Bošáca in 19th century. In patriarchal society the possibility of self-fulfilment of young people and mainly women were delimited in a very essential way. Their social status its perception by other people and also the perception of their own value was largely dependent on their relationship with men who shared their social status. These circumstances considered it was very important if a girl is going to get married and whom she is going to marry. Girls tried to influence a possible good marriage and social prestige as well as material wellbeing by magic which as is shown by preserved archive materials. Men used the magic practices lot less than women mainly in trying to secure their authority and respect of their prospective wives. In the article we outline the practices which were recorded in 19th century and have ever been published.

Key words: love magic, prophecy, incantation, magic of contact, magic of similarity

Liebeszauber – magische Gegenstände, Beschwörungen und Verwünschungen in Bošáca im Kontext von Archivunterlagen aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Problematik der Liebesmagie, die im 19. Jahrhundert eine wichtige Rolle im Leben des Einzelnen im Kontext des Zusammenlebens der Einwohner in der Ortschaft Bošáca spielte. Die patriarchalische Gesellschaft beschnitt erheblich die Selbstverwirklichungsmöglichkeiten der jungen Menschen, vor allem der Frauen. Ihre Stellung, ihre Wahrnehmung in den Augen der anderen und das eigene Wertgefühl hingen in hohem Maß von den Beziehungen zu den Männern ab, deren Stellung von den Frauen geteilt wurde. Daher war es sehr wichtig, ob und wen ein Mädchen heiratete. Eine gute Heiratspartie und damit auch gesellschaftliches Prestige und materielle Sicherstellung versuchten die Mädchen auch mit Magie zu erreichen, wovon die von uns bearbeiteten Archivquellen zeugen. Männer nutzten Praktiken des Liebeszaubers in wesentlich geringerem Umfang, vor allem beim Bemühen, sich Autorität und Respekt bei der zukünftigen Ehefrau zu verschaffen. Im Beitrag bringen wir Praktiken näher, die im 19. Jahrhundert niedergeschrieben und nie publiziert wurden.

Stichwörter: Liebeszauber, Wahrsagung, Besprechen (Beschwören), Berührungszauber, Analogiezauber

HABÁNI NA ZÁHORÍ AKO SÚČASŤ NEMECKÉHO ETNOGRAFICKÉHO VÝSKUMU

Pavol Krajčovič, *Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií,
Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda*

Štúdia sa zaoberá etnografickým výskumom nemecky hovoriaceho obyvateľstva tzv. habánov na Záhorí v časoch existencie Tretej ríše (1933–1945). V tridsiatych rokoch 20. storočia v značnej miere narastala popularita výskumov tzv. nemeckých jazykových ostrovov (Sprachinselforschung). Hlavnými protagonistami bádania boli predovšetkým nemeckí či sudetonemeckí vedeckí pracovníci. V pozadí vedeckej práce však bola ideológia vtedajšieho nacistického Nemecka. Cieľom štúdie je analýza odborných prác, článkov a monografií Franza Josefa Beraneka, Huga Grotheho a Heinricha Kunnerta, ktorí sa počas svojej vedeckej kariéry venovali výskumu habánov.

Úvod

Československá republika (ČSR), vyhlásená dňa 28. októbra 1918, bola jedným z nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska. Na jej území žilo viacero etník, medzi ktoré patrila aj približne tri a pol miliónová nemecká menšina. Napriek tomu, že najvyšší politickí predstavitelia Československa považovali nemecky hovoriace obyvateľstvo za dôležitú súčasť nového štátu, postupom času na oboch stranách prevládli negativistické tendencie.¹ Nemci totiž z veľkej časti nechceli byť súčasťou nového štátu. Táto situácia však otvorila viaceré možnosti pre nemeckú menšinu v oblasti kultúrneho rozvoja, vzdelávania v materskom jazyku i v spolkovej činnosti.²

Hlavnými nositeľmi tejto kultúrno-osvetovej činnosti Nemcov žijúcich v Československu boli predovšetkým zástupcovia sudetonemeckých národno-vzdelávacích inštitúcií. Súčasťou ich kultúrno-osvetovej činnosti bol aj etnografický výskum, ktorý slúžil konkrétnym národnopolitickým cieľom. Tak sa postupne medzi sudetskými Nemcami vytvárali dovedy nebývalé podmienky pre oživenie nemeckého povedomia a presadzovanie koncepcií vychádzajúcich z idey tzv. veľkonemeckého národa.³

Postupne od dvadsiatych rokov 20. storočia začali zástupcovia sudetonemeckých národno-vzdelávacích inštitúcií, medzi ktorými boli predovšetkým historici či etnografi, prichádzať aj na Slovensko.⁴ Boli to predovšetkým skupiny študentov nemeckých vysokých škôl z Prahy a Brna, ktorí pôsobili v mládežníckom hnutí tzv. „*Stahujících vtákov*“ (*Wandervogel*). V spolupráci s miestnymi spolkami *nemeckých kultúrnych zväzov* (*Deutscher Kulturverband*) boli títo študenti pridelení do nemeckých miest a dedín v časoch žatevných prác. Ich činnosť spočívala predovšetkým v prednáškovej činnosti týkajúcej sa histórie nemeckého národa, zvykoslovía či folklórnych tradícií.⁵ Ucelenejší vedecký charakter však mal predovšetkým zájazd nemeckého vysokoškolského spolku *Wolframbruder* na Slovensko a Podkarpatskú Rus v roku 1925, ktorý bol sprevádzaný sudetským Nemcom Eduardom Winterom (1896–1982).⁶ Zhromaždené poznatky z tejto vedecko-výskumnej cesty zhrnul Winter o rok neskôr v kolektívnej monografii s názvom: *Nemci na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi* (*Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorussland*).⁷

Nevyhnutnosť kultúrnej politiky v zahraničí si uvedomovali aj samotní Nemci žijúci vo vtedajšej Weimarskej republike (1918–1933). Začali tak vznikáť viaceré kultúrne

a celonárodné organizácie. Jednou z nich bol aj *Nemecký zahraničný ústav* (*Deutsches Auslandsinstitut – DAI*), ktorý bol založený už v roku 1917 v Štutgarte.⁸ Jadrom práce DAI bolo zhromažďovanie informácií a poznatkov o zahraničných Nemcoch. Do nástupu nacizmu v roku 1933 sa ústav snažil orientovať najmä na demokratické kruhy v nemeckej politike a vyhýbal sa kontaktom s krajne pravicovými stranami a organizáciami. DAI vydával taktiež časopis *Zahraniční Nemci* (*Der Auslandsdeutsche*), v ktorom boli okrem iného pravidelne publikované informácie o nemecky hovoriacom obyvateľstve na Slovensku.⁹

Zásadný zlom nastal v tridsiatych rokoch 20. storočia. V tej dobe už boli národno-vzdelávacie inštitúcie a z nich vychádzajúce publikácie výraznou mierou ovplyvnené národnosocialistickou (nacistickou) ideológiou, prenikajúcou z vtedajšej Tretej ríše.¹⁰ K najznámejším inštitúciám, ktoré mali dosah aj na Slovensko, patrili najmä: *Sudetonemecký vlastivedný ústav* (*Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung*)¹¹ a *Sudetonemecký ústav pre výskum krajiny a ľudu* (*Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung*).¹² Obe tieto inštitúcie boli pôvodne sudetonemecké.

V tomto období sa vo vtedajších odborných štúdiách, predovšetkým vlastivedného zamerania, objavovali vo zvýšenej miere aj publikácie zameriavajúce sa na tzv. nemecky hovoriacich habánov. Je to názov jednej z anabaptistických (novokrstenských) skupín z nemeckých krajín, ktorá sa v priebehu 16. storočia začala usádzať na južnej Morave a neskôr aj na západnom Slovensku.¹³ Ich najvýznamnejšie usadlosti sa nachádzali predovšetkým v regióne Záhoria (Sobotište, Velké Leváre, Moravský Svätý Ján). Habánske osídlenie sa však nachádzalo aj na druhej strane malokarpatského pohoria (Horné Orešany, Modra, Častá, Chtelnica). Prenikli dokonca aj na územie v údolí Váhu (Dubnica, Soblahov, Teplá pri Trenčíne).¹⁴ Kvôli mnohým vojenským konfliktom, počas ktorých boli mnohokrát ich usadlosti vyrabované, a predovšetkým z dôvodu náboženských perzekúcií (protireformácia) začali postupne habánske usadlosti zanikať. Mnohí habáni začali opúšťať územie Slovenska a usádzali sa v Sedmohradsku, južnom Rusku, Kanade či Spojených štátoch amerických.¹⁵ Na prelome 19. a 20. storočia už boli tí habáni, ktorí ostali žiť na Slovensku, takmer úplne slovakizovaní.¹⁶ Napriek tomu však ešte v prvej polovici 20. storočia existovali explicitne na troch miestach (Sobotište, Velké Leváre, Moravský Svätý Ján) habánske dvory, kde žili potomkovia habánov s určitou vlastnou samosprávou.¹⁷ Práve tento fakt spojený s uvedením si zanikajúceho „habánskeho Nemectva“ prinútil viacerých sudetonemeckých a taktiež nemeckých vedecko-výskumných pracovníkov vykonať na týchto troch miestach, ktoré sú dnes súčasťou regiónu Záhorie, etnografický výskum.

V rámci môjho príspevku som sa zamerlal explicitne na osoby a práce tých sudetonemeckých, resp. nemeckých bádateľov, ktorých štúdie o habánskej komunite boli spojené taktiež s terénnym výskumom dovtedy existujúcich habánskych usadlostí. Z tohto dôvodu som zvolil práce osôb Franza Josefa Beraneka, Huga Grotheho a Heinricha Kunnerta.¹⁸ Napriek rozdielnej odbornej afiliiácii sú ich štúdie priamo zamerané na región Záhoria a poskytujú mnohoznačný obraz habánov z pohľadu vtedajšej nemeckej vedy.

Cieľom príspevku je analýza odborných prác, článkov či monografií troch vyššie uvedených autorov, ktoré sa habánmi zaoberajú primárne alebo sekundárne. Väčšina autorov sa doteraz buď zaoberala len osobou Beraneka¹⁹ a jeho výskumom na území Moravy či Slovenska, alebo sa venovala habánskej problematike len vo všeobecnosti. Metodický postup s cieľom analýzy výskumu tvoria predovšetkým: a) Heuristika ako metóda získavania a triedenia historických prameňov a informácií; b) Kritická analýza prameňa a jeho následná interpretácia – zhromaždené pramenné materiály získané heuristickým postupom je nevyhnutné hodnotiť z hľadiska ich historickej hodnoty, pravosti, vierohodnosti a vyťažiteľnosti z nich

maximum, čo sa dá pre poznanie historickej skutočnosti. Z hľadiska môjho výskumu je kritická analýza dôležitým prvkom na skúmanie objektívnej historickej reality. Výskumy a z nich vychádzajúce práce sudetonemeckých, resp. nemeckých autorov totiž boli od tridsiatych rokov 20. storočia poznačené národnosocialistickou (nacistickou) ideológiou; c) Vyššie uvedené metodické postupy mi umožnili syntetizovať a zároveň koncipovať výsledky môjho výskumu.

1. Franz Josef Beranek

Azda najväčšmi sa spomedzi všetkých sudetonemeckých, resp. nemeckých bádateľov venoval výskumu habánov sudetonemecký etnograf a lingvista Franz Josef Beranek (1902–1967).²⁰ Nateraz je však problematické určiť celkový počet vedeckých článkov a štúdií, ktoré o habánoch napísal. Vo svojej práci som využil predovšetkým materiály z jeho monografie: *Nemecké osídlenie bratislavského kraja (Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus)*²¹ a taktiež z časopisov *Karpatsko (Karpatenland)*, *Nemecké hlasy (Deutsche Stimmen)* či napokon z jeho prednášky o *Nemeckom osídlení na západnom Slovensku (Die Deutsche Besiedlung der Westslowakei)*²² z roku 1942.

Od začiatku štyridsiatych rokov 20. storočia sa Beranek prechodne zdržiaval na Slovensku a už v roku 1941 uverejnil monografiu s názvom: *Nemecké osídlenie bratislavského kraja*. Okrem iných nemecky hovoriacich skupín obyvateľstva v tejto práci spomenul aj habánov. Vo všeobecnosti popísal históriu habánskeho osídlenia v rámci celého územia západného Slovenska. Vplyvom silnejúceho katolicizmu od 18. storočia, migrácie a taktiež kvôli výraznému pôsobeniu slovenského prostredia (slovakizácia), habánsky spôsob života na Slovensku takmer úplne vymizol. Uviedol však, že na Záhorí sa ešte stále nachádzajú tri obce (Sobotište, Veľké Leváre, Moravský Svätý Ján), v ktorých existujú habánske dvory s istou formou vlastnej samosprávy. Zvyšky habánskeho obyvateľstva vlastnili majetky a profesijne boli zameraní na výrobu nožov, krajčírstvo a obuvníctvo.²³ Vyjadril sa aj k jazykovej situácii habánov. Podľa jeho slov sobotištskí habáni prestali používať svoj špecifický dialekt nemčiny okolo roku 1900. V Moravskom Svätom Jáne to bolo v prvých desaťročiach 20. storočia. Habánske nárečie sa však podľa Beraneka naďalej používalo medzi niektorými habánskymi seniorami, ktorí žili vo Veľkých Levároch.²⁴ Sumárne je však v tomto texte možné badať istý Beranekov skepticizmus ohľadne habánskej problematiky na Slovensku. Konkrétne to naznačuje pri zmienke o nemecky hovoriacich drevorubačoch, tzv. Huncokároch. Podľa jeho slov im (Huncokárom) hrozil podobný osud ako habánom, po ktorých zostali len reliktky v podobe ich priezvisk a tri habánske dvory.²⁵ Súčasťou Beranekovej práce však bola aj mapa. Bola čiernobiela a v generalizovanej podobe v mierke 1: 200 000. Jej cieľom bolo zobrazenie rôznych skupín nemeckého obyvateľstva na území juhozápadného Slovenska, medzi ktorými sa nachádzali aj vtedajšie sídla habánov. Beranek na mape označil celkovo sedem habánskych usadlostí, avšak ani jednu z nich nepomenoval. Päťica z týchto usadlostí bola umiestnená do oblasti Záhoria.²⁶

Istý obrat v Beranekovom ponímaní habánov nastal v roku 1942. Počas svojej prednášky o *Nemeckom osídlení na západnom Slovensku* síce uviedol, že vedomie o nemeckom pôvode je u habánov už viac než stratené. Avšak vo vtedajších rokoch (štyridsiate roky 20. storočia) sa podľa jeho slov začína nová epocha.²⁷ Od istého času totiž v Moravskom Svätom Jáne a Veľkých Levároch existuje vedomie spolunáležitosti k nemeckému národu. Spôsobené to malo byť v tom období predovšetkým navštevovaním nemeckých škôl. Veľké Leváre boli podľa neho dokonca značne nemeckou *novokrstenskou kolóniou (Wiedertäuferkolonie)*. Rozdielna situácia bola v Sobotišti. Dúfal však, že sa situácia v tejto usadlosti zmení.²⁸

V priebehu roku 1942 sa Beranek začal výraznejšie zaoberať stavom jednotlivých nemeckých nárečí na Slovensku. Za problémové označil predovšetkým nárečia tzv. *rozdrobených skupín* (*Splittergruppen*) nemeckého obyvateľstva. Medzi nich patrili aj habáni, ktorí podľa neho rozprávali istým bavorským nárečím. Toto nárečie si habánske obyvateľstvo precvičovalo prostredníctvom čítania starých kroník, modlitebných kníh a čiastočne spievaním piesní.²⁹ Piesne mali pôvod v časoch reformácie (16. storočie) a vďaka tomu si podľa Beraneka zachovali svoje *starobylé zafarbenie*.³⁰

Dovtedajšie výsledky svojho výskumu habánskeho nárečia Beranek predniesol 23. marca 1943 na podujatí, ktoré organizovala slovenská jazykovedná spoločnosť. Už na začiatku uviedol, že z časových dôvodov sa nebude venovať značne obsiahlej histórii habánov. Označil ich však za *skupinu ľudí* (*Menschengruppe*), ktorá sa postavila na odpor vtedajšej cirkevnej vrchnosti. Pôvod pomenovania habán/habáni bol podľa neho *posmešným* označením (*spottisch*). Svoje typické zamestnania ako hrnčiarstvo, výroba nožov vykonávali *v prísnej uzavretosti* (*strengen Abgeschlossenheit*). Uviedol taktiež, že vykonávali len tie zamestnania, ktoré boli v súlade s ich tzv. *dobrym komunizmom* (*Güterkommunismus*). Ich *centrom* (*Mittelpunkte*) na západnom Slovensku kedysi bola obec Sobotíšte.³¹

Napriek doterajšiemu názoru, že je neisté, či Beranek skutočne navštívil niektoré z habánskych usadlostí, môžem toto tvrdenie vylúčiť.³² Na základe rozhovorov s nemenovanými habánskymi seniormi v niektorej zo záhorských habánskych usadlostí si už pred niekoľkými rokmi urobil zápisky. Podľa neho aj osoba, ktorá nie je jazykovedcom, už pri počutí habánskeho dialektu spozoruje jeho spojitosť s bavorským nárečím. Na základe svojho výskumu *zanikajúceho* (*absterben*) habánskeho jazyka dospel Beranek k názoru, že tento jazyk bol ovplyvnený viacerými inými nárečiami. A tak sa v habánskom nárečí nachádzali juhotirolské, juhobavorské, švábske či dokonca stredno-nemecké elementy. Istú slovnú zásobu podľa neho prebrali aj zo zaniknutého *pomoravského nárečia* (*Marchtalmundart*) a taktiež zo slovenčiny. Základ tohto nárečia je však *juhobavorský* (*südbairisch*). Na záver uviedol, že habánska nemčina predstavuje *filologický unikát* (*philologisches Unikat*) a zároveň jedinečnú kultúrno-historickú pamiatku.³³ Rovnaký názor ohľadne habánskeho dialektu uviedol Beranek aj vo svojom krátkom článku v *Nemeckých hlasoch* (*Deutsche Stimmen*) ešte v januári toho istého roku (1943).³⁴

V *Nemeckých hlasoch* uverejnil Beranek 18. septembra 1943 ešte jeden zaujímavý článok. Mal názov *Tajné písmo Habánov* (*Eine Geheimschrift der Habaner*)³⁵ a venoval sa šifrovanému jazyku, ktorý používali niektorí habáni pri zapisovaní ich receptov na výrobu farieb, ktorými sa skrášľovala nimi vyrábaná keramika. K tomuto receptu sa podľa vlastných slov Beranek dostal spolu so svojou manželkou Herthou Wolf-Beranek (1912–1977) počas ich návštevy jedného bratislavského archívu. V tom archíve vypátrali rukopis z 18. storočia, ktorý dokázateľne patrila habánom a obsahoval už spomínané recepty na výrobu farieb. Prekladu šifrovacieho jazyka sa mal venovať už jeden habánsky veľmajster, ktorý patrila do mladšej generácie, no *šifrovací kľúč* (*Chiffreschlüssel*) napokon stratil. Beranekovi sa však spolu s jeho manželkou, vďaka niekoľkoročnej práci, podarilo tento šifrovací kľúč nájsť, a tým pádom rozlúštiť aj šifrovanú časť receptu. Toto šifrovanie podľa neho habáni používali doteraz (prvá polovica 20. storočia). Pozostávalo z rôznych obyčajných dvojitych hákov a štvorcov. Používali až tri bodky alebo krátke čiarky. Hodnoty písmen tohto systému tvorili súbor znakov, ktoré mali význam len v habánskom nárečí. Tento výskum však mal byť len akýmsi úvodom k tejto problematike v rámci jeho výskumu habánov. Na záver Beranek skonštatoval, že keďže sa v rukopise na niektorých miestach nachádzajú niektoré alchymi-

stické značky na označenie Slnka, existuje možnosť, že habáni základ tohto písma odvodili z písma stredovekých alchymistov.³⁶

Viac o habánoch Beranek nestihol napísať, pretože v decembri roku 1943 sa definitívne skončilo jeho pôsobenie na Slovensku. Nemecké autority ho spolu s jeho manželkou premiestnili do Prahy. Po konci druhej svetovej vojny sa napokon usadili v Nemecku.³⁷

2. Hugo Grothe

V rámci môjho výskumu je najobsiahlejšou prácou o habánoch štúdia nemeckého orientalistu a geografa Huga Grotheho (1869–1954). V roku 1933 vydal podrobnú štúdiu s názvom *Rozšírenie, putovanie a sociálne rozdelenie Habánov na západnom Slovensku (Verbreitung, Wanderung und soziale Gliederung der Habaner in der westlichen Slowakei)*.³⁸ Túto prácu napísal na základe svojej návštevy v Sobotišti a taktiež na základe písaných prameňov.

Grotheho cesta započala v Piešťanskom múzeu, kde si všimol, že jednotlivé vystavené habánske exponáty pochádzali zo Sobotišťa a Veľkých Levárov. To Grotheho zaujalo až natoľko, že sa rozhodol odísť na druhý deň do Sobotišťa. Tam sa stretol s predstaveným miestnej habánskej usadlosti, istým osemdesiatročným mužom s menom Baumgartner. Ten Grotheho následne sprevádzal po *habánskej štvrti (Habanerviertel)*. Z kedysi známeho novokrstenského centra v Sobotišti podľa Grotheho ostal už len *habánsky dvor (Habanerhof)*, ktorý sa nachádzal na miernej vyvýšenine. V centre štvrte sa nachádzala modlitebňa so štvorcovou vežičkou, habánsky obecný dom, obilný mlyn, habánsky hostinec a niekoľko domov. Grothe z časti uviedol aj fyziognomický opis habánov, resp. habánskych detí. Podľa jeho vlastných slov ho v habánskej štvrti obklopovali *blondavé (blondköpfige)* habánske deti.³⁹ Je však otázne, či tento opis zodpovedal skutočnej realite. Grothe totiž bol výrazným podporovateľom nacizmu a blond farba vlasov zodpovedala vtedajšej nacistickej rasovej ideológii.⁴⁰

Predstavený Baumgartner taktiež Grothemu ukázal *truhlicu miestnej usadlosti (Gemeindelade)*, v ktorej sa nachádzalo viacero listín. Tie pochádzali z rozličného časového obdobia a obsahovali informácie o začiatkoch usádzania sa habánov v Sobotišti a taktiež o habánskom živote v priebehu takmer troch storočí. Na základe týchto listín Grothe skonštatoval, že v časoch najväčšieho rozkvetu žilo v Sobotišti štyristo až päťsto habánov. V čase jeho návštevy žilo v Sobotišti už len tridsaťdeväť rodín. Napriek tomu, že sobotištští habáni mali aj naďalej svojho vlastného predstaveného a dvoch ďalších správco, kazateľa mali naposledy pred osemdesiatimi rokmi (tj. v roku 1853).⁴¹

Zaujímavou udalosťou v Sobotišti bola beseda, ktorá bola pravdepodobne usporiadaná v súvislosti s Grotheho príchodom. Konala sa v habánskom hostinci a na základe rozprávania s jednotlivými habánmi Grothe uviedol, že nemajú žiadne spoločné náboženské väzby, no spájajú ich *spomienky na ich spoločný pôvod (Erinnerungen gemeinsamer Abkunft)*. Neskôr ho po skončení besedy niektorí habáni sprevádzali po svojich majetkoch. Okrem domov vlastnili aj záhrady a istá habánska rodina dokonca mala okrem domu a záhrady aj sad. Väčšina sobotištstských habánov podľa Grotheho vykonávala dve zamestnania. Boli sedliakmi a zároveň aj kováčmi.⁴²

Zaujímavý údaj priniesol ohľadne známej habánskej keramiky. V čase Grotheho návštevy už habáni keramiky nevyrábali. Odôvodnil to tým, že už neexistoval trh, na ktorom by sa predaj týchto produktov mohol uplatniť. Navyše sobotištští habáni zabudli recept na prípravu farby na keramiky. Napriek tomu stále vlastnili niekoľko keramických výrobkov, ktoré boli ochotní predať za tisíc československých korún.⁴³

Čo sa týka jazykovej situácie sobotištých habánov, Grothe priniesol odlišný pohľad na túto situáciu než Beranek. Podľa neho v Sobotišti stále žilo niekoľko habánov, ktorí ovládali habánske nárečie. Zachovalo sa taktiež aj v Moravskom Svätom Jáne a Veľkých Levároch. Grothe taktiež rozdelil sobotištých habánov do dvoch kategórií: Tí, ktorí mali slovakizované priezviská, a tí, ktorí ešte stále boli nositeľmi *čisto (rein)* nemeckých priezvisk. Medzi typické nemecké priezviská habánov zo Sobotišťa patrili: *Wolf, Walter, Berhauser, Wirth, Schulz, Müller, Albrecht, Zeiderle atď.*⁴⁴

Do svojho rozprávania o habánoch však Grothe nezabudol doplniť už v tej dobe sa strednou Európou rozširujúcu nacistickú ideológiu. Paradoxne k tomu použil dielo českého historika Josefa Becka (1814–1887) s názvom *Historické knihy Novokrstencov v Rakúsko-Uhorsku (Die Geschichts-bücher der Wiedertäufer in Österreich-Ungarn)*.⁴⁵ Táto dovtedy nevyužívaná kniha podľa neho odzrkadľovala na základe niektorých habánskych zásad to, že sa u nich uplatňoval tzv. *vodcovský princíp (Führerprinzip)*. Sociálne stanoviská habánov a výchova mladých ľudí boli podľa Grotheho názoru presne tou zložkou, ktorej sa venoval aj národný socializmus.⁴⁶

3. Heinrich Kunnert

Posledným bádateľom, ktorému sa vo svojom príspevku venujem, je Heinrich Kunnert (1904–1979).⁴⁷ Tento rakúsky bibliotekár a archivár v roku 1941 vykonal krátku cestu na Záhorie. Počas nej navštívil Moravský Svätý Ján, v ktorom mal možnosť nahliadnúť do miestneho habánskeho archívu. Do svojho výskumu zapojil aj troch študentov, istého Tallera, Gratzera a Mehzera, ktorí boli súčasťou karpatskonemeckého školského zväzu. Prístup k archívu mu udelil predstavený habánov z Moravského Svätého Jána, istý Wollmann. Vo svojom výskume sa chcel Kunnert dostať aj k výňatkom nemenovanej habánskej kroniky, ktorá sa nachádzala v bratislavskom mestskom archíve. To sa mu však nepodarilo.⁴⁸

Na základe údajov z archívu bol Kunnert schopný predovšetkým zrekonštruovať istú časť ranej histórie habánskeho obyvateľstva žijúceho na Záhorí. Usadenie habánov v Sobotišti pripadá na 29. júna 1546. Čoskoro po roku 1605 vtedajší majiteľ panstva Ostrý Kameň (Scharffenstein) Martin Czobor povolil habánom z Moravy usídlieť sa vo viacerých záhorských obciach, ako napríklad: Borský Svätý Jur, Plavecký Peter, Kuklov či Sekule. Podobnú dohodu o usadení sa uzavreli sobotiští habáni s Františkom Nyárom v roku 1591. Habáni z Veľkých Levár ju zas uzavreli so šľachtickým rodom Koloničovcov v roku 1601. V roku 1647 predĺžil gróf František Keglevič habánskemu obyvateľstvu, ktoré zastupovali Georg Leopold, Hans Albrecht a Hans Meyer, zmluvu o ďalšie tri roky. Viazala sa na bratský dvor Kaniža (Kanischa), ktorý sa nachádzal na konci Moravského Svätého Jána.⁴⁹

Kunnert opísal aj pohromy, ktoré postihli záhorských habánov. V roku 1605 bol Moravský Svätý Ján dvakrát vyplienený. Najprv sa tak udialo počas bojov cisárskych vojsk s Gabrielom Betlenom a neskôr, konkrétne 4. novembra, bola obec a jej okolie napadnutá zmiešaným tureckým a tatárskym vojskom. V roku 1663 Turci opäť napadli Sobotište. Počas tohto útoku niektorých habánov zabil a niektorých odvieďli do otroctva.⁵⁰

Od druhej polovice 17. storočia sa voči habánom začínala niektorými cirkevnými zločkami uplatňovať násilná rekatolizácia. Kardinál Leopold Kolonič začal niektoré habánske deti krstiť. Ak sa voči tomu habáni vzopreli, čakal ich ťažký peňažný trest. S týmto trendom (krstenia habánskych detí) pokračoval v 18. storočí rád jezuitov. Počas vlády cisárovnej Márie Terézie nastalo systematické prenasledovanie habánov. Vážne ohrozenie pre nezávislosť habánskych usadlostí predstavovala uhorská revolúcia z roku 1848. Kvôli revolúcií im hrozilo zrušenie ich špecifických privilégií, a tak sa rozhodli vyslať do Bratislavy posolstvo

k Ludovítovi (Lajošovi) Košútovi. Po potlačení revolúcie viedenská vláda upevnila svoju moc centralizáciou monarchie, a tak vznikol tzv. Bachov absolutizmus. Ten priniesol habánom značné výhody. V Moravskom Svätom Jáne bola v tomto období založená základná škola, ktorú navštevovalo celkovo šestnásť žiakov (desať chlapcov a šesť dievčat). Škola bola jednotriedna a nachádzala sa v dome, ktorý bol pokrytý slamou. Vyučovanie v nej prebiehalo každý deň formou piatich školských hodín a bolo výlučne v nemeckom jazyku.⁵¹

Situácia sa však onedlho dramaticky zmenila. Od roku 1882 totiž začalo platiť nariadenie, podľa ktorého bola vo vtedajších ľudových školách zavedená ako povinný jazyk – maďarčina. Toto nariadenie postupne viedlo k pomaďarčeniu školy v Moravskom Svätom Jáne. Miestni habáni sa však s touto situáciou nehodli zmieriť. 5. septembra 1883 adresovali cisárovi Františkovi Jozefovi I. prosbu, v ktorej ho žiadali o zachovanie svojej nemeckej školy. Kunnertovi však nebolo známe, ako táto habánska prosba dopadla.⁵²

Na základe archívnych údajov z Moravského Svätého Jána dokázal Kunnert taktiež opísať aj demografickú krivku. Podľa nej bolo možné sledovať klesajúci počet habánskeho obyvateľstva. V roku 1880 žilo v Moravskom Svätom Jáne sto sedemdesiat šesť habánov, v roku 1890 sto šesťdesiat šesť a v roku 1900 sto tridsať dva obyvateľov. Už o dva roky neskôr v roku 1902 však nastal zásadný zlom, počet obyvateľov habánskeho pôvodu klesol až na číslo štyridsať štyri.⁵³ Zaujímavý je aj Kunnertov poznatok ohľadne habánskeho jazyka. Ten podľa neho v Moravskom Svätom Jáne celkom úplne zanikol. Na záver sa Kunnert rovnako ako Grothe vo svojom texte nevyhol implementácii nacizmu. Podľa neho sú habáni z Moravského Svätého Jána a z Veľkých Levár na dobrej ceste *nasledovať hlas svojej krvi (Stimme ihres Blutes zu folgen)*, ktorý ich vedie k dedičstvu ich nemeckej národnosti.⁵⁴

Záver

Napriek tomu, že habánska problematika bola akcentovaná už v 19., resp. na začiatku 20. storočia, nový rozmer vo výskume priniesli predovšetkým tridsiate a štyridsiate roky 20. storočia. Počas nich sa začal výraznou mierou kvôli vtedajším celospoločenským podmienkam rozvíjať sudetonemecký, resp. nemecký etnografický výskum. Jeho neoddeliteľnou súčasťou boli aj Franz Josef Beranek, Hugo Grothe a Heinrich Kunnert. Analýza výsledkov ich práce priniesla niekoľko zistení.

Beranekov výskum mal vzostupný charakter. V roku 1941 sa v jeho práci odráža tzv. opisný charakter týkajúci sa výskumu habánov, pričom túto nemecky hovoriacu skupinu obyvateľstva považoval za už takmer slovakizovanú. Obrat v jeho výskume nastal v priebehu rokov 1942 až 1943. V tomto období napísal niekoľko článkov a odborných štúdií, v ktorých využil predovšetkým svoje jazykovedné znalosti. Vďaka nim dokázal analyzovať pôvod habánskeho nárečia a taktiež nájsť nové pramenné materiály, prostredníctvom ktorých zistil, že habáni používali aj tzv. šifrovaný jazyk.

Práce Grotheho a Kunnerta boli podopreté aj o ich terénny výskum, počas ktorého navštívili niektoré z habánskych usadlostí nachádzajúcich sa na Záhorí. Grotheho práca bola viac zameraná na vtedajšiu dobu (prvá polovica 20. storočia). Zúčastnil sa habánskej besedy v Sobotišti, počas ktorej mal možnosť porozprávať sa s vtedy ešte žijúcimi habánmi o ich každodennom živote. Počas toho si všimol aj čiastočne zachované poznatky o histórii ich predkov a predovšetkým v tej dobe stále existujúcu kolektívnu identitu sobotištských habánov.

Kunnertov výskum sa odvíjal od jeho odborného zamerania. Ako archivárovi sa mu podarilo zosumarizovať písomnosti z habánskeho archívu v Moravskom Svätom Jáne, prostredníctvom ktorých opísal takmer tristoročnú históriu habánov nielen v tejto obci, ale aj v jej blízkom okolí.

Poznámky:

- 1 K u r a l, Václav a kol. „*Sudety*“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem: Albis international, 2002, s. 20–23.
- 2 H o r v á t h o v á, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2002, s. 109.
- 3 B o t í k, Ján. *Etnická história Slovenska: k problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Nitra: Lúč, 2007, s. 96.
- 4 Medzi nemeckým obyvateľstvom v Čechách a na Slovensku počas existencie prvej československej republiky existoval jeden podstatný rozdiel, ktorý museli vedeckí pracovníci vo svojom výskume brať do úvahy. Nemecké obyvateľstvo na Slovensku, na rozdiel od sudetských Nemcov v Čechách, neobývalo nikdy súvislé územie. Bolo to spôsobené predovšetkým časovou disparitou príchodu jednotlivých skupín nemeckého obyvateľstva. Následkom toho bola geografická heterogenita ich osídlenia. Oblasti osídlenia možno geograficky rozdeliť do troch väčších regiónov: 1. región juhozápadného Slovenska; 2. región stredného Slovenska; 3. Spišský región. Pozri: G a b z d i l o v á – O l e j n í k o v á, Soňa a O l e j n í k, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005, s. 9.
- 5 Ď u r k o v s k á, Mária. Nemecká menšina na Spiši – jej spolky a kultúrno-spoločenská činnosť v 20. a 30. rokoch 20. storočia. *Človek a spoločnosť* 14, 2011, s. 8–15.
- 6 K o v á č, Dušan. *Nemcko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. Bratislava: Veda, 1991, s. 63.
- 7 W i n t e r, Eduard. *Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorusland*. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1926. 96 s.
- 8 K o v á č, Dušan. c. d., s. 49.
- 9 Tamtiež, s. 49.
- 10 H o r v á t h o v á, Margaréta. c. d., s. 108–109.
- 11 J o s e f o v i č o v á, Milena. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923-1945: od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu“*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 9–10.
- 12 Tamtiež, s. 12–15. Čulú aktivitu na území Slovenska začiatkom štyridsiatych rokov 20. storočia taktiež vyvíjali nacistické organizácie: *Dedičstvo predkov (Ahnenerbe)* a *Nadácia Reinharda Heydricha (Reinhard Heydrich Stiftung)*. Pozri: O b e r m a i r, Robert. *Kurt Willvonseder: vom SS-Ahnenerbe zum Salzburger Museum Carolino Augusteum*. Salzburg, Wien: Otto Müller, 2016, s. 46–50; W i e d e m a n n, Andreas. *Die Reinhard-Heydrich-Stiftung in Prag (1942-1945)*. Dresden: Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung an der Technischen Universität Dresden, 2000, s. 91, 111.
- 13 H o r v á t h o v á, Margaréta. c. d., s. 27–28.
- 14 Z i m m e r m a n n, Franz. *Pressburger Land und Leute: deutsche Siedlungsgeschichte des Pressburgerlandes. Bilder von Alt Pressburg. Ausgabe 2*. Wien: Verlag der Karpathendeutschen Landsmannschaft, 1985, s. 46.
- 15 H o r v á t h o v á, Margaréta. c. d., s. 29.
- 16 Z i m m e r m a n n, Franz. c. d., s. 46.
- 17 Tento fakt potvrdzovali ako nemeckí, tak aj niektorí vtedajší slovenskí autori. Pozri: B e l a v ý, Miloš. Sobotište. *Devín* 3, 1934, s. 54–55; B e r a n e k, Franz Josef. *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*. München: Max Schick, 1941, s. 85; K i š š, Laco. Sobotištiskí Habáni. *Devín* 3, 1935, s. 147–149.
- 18 Zaujímavosťou je, že všetci traja títo výskumníci boli súčasťou výskumnej rady tzv. *Inštitútu pre výskum vlasti (Institut für Heimatforschung – IHF)* so sídlom v Kežmarku. Tento inštitút bol založený 9. januára 1941. Slúžil najmä ako nástroj kultúrneho a politického usmerňovania slovenských Nemcov. Pozri: M o r r i s e y, Christof. *Ethnic Politics and Scholarly Legitimation: The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941–1944*. In: Haar, Ingo a Fahlbusch, Michal, eds. *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1919-1945*. New York: Berghahn Books, 2005, s. 100–109.
- 19 K u b i s a, Tomáš. Franz Beranek and his activities in Slovakia. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 8, 2020, s. 76–89; P a n c z o v á, Zuzana. Pôsobenie Franza J. Beranka na Slovensku v 30. a 40. rokoch 20. storočia: výskum „Huncokárov“ a Institut für Heimatforschung. *Ethnologia Europae Centralis: Journal of Central European Ethnology* 14, 2017, s. 23–39.
- 20 Habánska problematika bola jednou z ústredných tém Beranekovho výskumu na území vtedajšieho juhozápadného Slovenska. Viedol kvôli nej už v rokoch 1932 až 1933 korešpondenciu s rakúskym

- historikom, filozofom a taktiež odborníkom na dejiny habánov Robertom Friedmannom. Pozri: K u b i s a, Tomáš. c. d., s. 76–89; Beranek bol pomerne kontroverznou postavou tzv. mladej sudetonemeckej inteligencie. Študoval germanistiku a slavistiku a neskôr sa stal súčasťou útočnej polovojenskej jednotky SA (Sturmabteilung) a taktiež členom NSDAP. V rokoch 1942–1943 viedol Inštitút pre výskum vlasti. K tomuto miestu mu výraznou mierou dopomohli styky s Ahnenerbe. Pozri: M o r r i s e y, Christof. c. d., s. 100–109; P a n c z o v á, Zuzana. c. d., s. 23–39.
- 21 B e r a n e k, Franz Josef. *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*, c. d., s. 91.
- 22 B e r a n e k, Franz Josef. Die deutsche Besiedlung der Westslowakei. In: Beranek, Franz Josef, ed. *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum: [Vorträge der v. 23. bis 27. September 1942 in Käsmark abgehalten ersten Deutschen Hochschulwoche]*. Käsmark: Roland Verl, 1943, s. 56–77.
- 23 Beranek, Franz Josef. *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*, c. d., s. 83–85.
- 24 Tamtiež, s. 86.
- 25 Tamtiež, s. 85.
- 26 Tamtiež, s. 91.
- 27 B e r a n e k, Franz Josef. Die deutsche Besiedlung der Westslowakei, c. d., s. 56–77.
- 28 Z Beranekovej vety jasne vyplýva, že habánska usadlosť v Sobotišti bola už značne slovakizovaná. Pozri: Tamtiež, s. 56–77; Beranekov optimizmus je nutné brať s rezervou. Bol zjavne ovplyvnený tým, že na konferencii sa nachádzali popredné osobnosti sudetonemeckého, resp. nemeckého národopisného či etnografického výskumu. Medzi nimi bola napríklad jedna z vedúcich postáv germanistiky na pražskej nemeckej Karlovej univerzite – Eric Gierach či napríklad riaditeľ Nadácie Reinharda Heydricha (Reinhard Heydrich Stiftung) – Hans Joachim Beyer. Pozri: Was brachte uns die Hochschulwoche? Rückblick und neue Aufgabengebiete unserer Volkstumarbeit. *Deutsche Stimmen* 9, 1942, s. 6.
- 29 B e r a n e k, Franz Josef. Stand und Aufgaben der deutschen Mundartforschung in der Slowakei. *Karpatenland* 13, 1942/1943, s. 60–63.
- 30 Beranek taktiež dodal, že *habánskou nemčinou (Habanerdeutsch)* sa rozprávalo ešte v časoch jeho výskumu (prvá polovica 20. storočia) na viac než tridsiatich novokrstenských dvoroch v Severnej Amerike či dokonca v sedmohradskej obci Alwinz. Pozri: Tamtiež, s. 60–63.
- 31 B e r a n e k, Franz Josef. Die Sprache der Habaner in der Westslowakei. *Karpatenland* 13, 1943, s. 139–149.
- 32 Porov. K u b i s a, Tomáš. c. d., s. 76–89.
- 33 B e r a n e k, Franz Josef. Die deutsche Besiedlung der Westslowakei, c. d., s. 139–149.
- 34 B e r a n e k, Franz Josef. Das Habanerdeutsch. *Deutsche Stimmen* 10, 1943, s. 4.
- 35 B e r a n e k, Franz Josef. Eine Geheimschrift der Habaner. *Deutsche Stimmen* 10, 1943, s. 4.
- 36 Tamtiež, s. 4.
- 37 M o r r i s e y, Christof. c. d., s. 100–109.
- 38 G r o t h e, Hugo. *Verbreitung, Wanderung und soziale Gliederung der Habaner in der westlichen Slowakei: auf Grund eines Besuches in Sobotischt an der Hand der Quellen dargestellt*. München: Archiv für Wanderungswesen und Auslandkunde, 1933. 21 s.
- 39 Tamtiež, s. 1–5.
- 40 M o r r i s e y, Christof. c. d., s. 100–109; Rozšírený fyziognomický opis habánov, ktorý z časti súhlasil s Grotheho opisom, zaznamenal nemecký geograf a národopisec Paul Erich Petzold. Počas svojej pracovnej cesty na Slovensku v krátkosti navštívil Veľké Leváre. Podľa neho boli habáni (z Veľkých Levár) *vysokí, blondávi a mali ušľachtilé tvary* (pod ušľachtilými tvarmi mal pravdepodobne na mysli ich telesnú konštrukciu). Pozri: P e t z o l d, Paul Erich. Die Habaner. *Deutsche Stimmen* 7, 1940, s. 3; Fyziognomický opis Grotheho aj Petzolda je nutné považovať prinajmenšom za zámerne nepresný, keďže zodpovedal predovšetkým vtedajším ideálom árijskej, resp. nordickej rasy. Pozri: H u t t o n, Christopher. *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectic of Volk*. Cambridge-Malden: Polity Press, 2005, s. 101–105.
- 41 G r o t h e, Hugo. c. d., s. 5–6; Grotheho údaje z veľkej časti korešpondujú s reportážou slovenského spisovateľa Laca Kišša (1914–1989), ktorý navštívil Sobotište v roku 1935. Habánsky hostinec, ktorý spomínal Grothe, mal podľa Kišša názov *Klučiareň*. Pozri: K i š š, Laco. c. d., s. 147–149.
- 42 G r o t h e, Hugo. c. d., s. 6–7.
- 43 Tamtiež, s. 6.
- 44 Tamtiež, s. 6, 21.

- 45 B e c k, Josef. *Die Geschichts-bücher der Wiedertäfer in Österreich-Ungarn: Betreffend deren Schicksale in der Schweiz, Salzburg, Ober- und Nieder-Oesterreich, Mähren, Tirol, Böhmen, Süd-Deutschland, Ungarn, Siebenbürgen un Süd-Russland in der Zeit von 1526-1785*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1883. 654 s.
- 46 G r o t h e, Hugo. c. d., s. 8, 15–16.
- 47 Kunnert bol príslušníkom bezpečnostnej služby (Sicherheitsdienst-SD). Táto organizácia bola spravodajskou službou nacistickej strany (NSDAP) a taktiež ochranného oddielu (Schutzstaffel-SS). Pozri: M o r r i s s e y, Christof. c. d., s. 100–109.
- 48 K u n n e r t, Heinrich. Beiträge zur Geschichte der Habanersiedlung St. Johann a. d. March. *Karpatenland* 12, 1942, s. 292–303.
- 49 Tamtiež.
- 50 Tamtiež.
- 51 Tamtiež.
- 52 Tamtiež.
- 53 Tamtiež.
- 54 Tamtiež.

Mgr. Pavol K r a j č o v i č (n. 1992), historik, interný doktorand na katedre etnológie a mimo-európskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa problematike historickej antropológie a historickej geografie. Aktívne sa zaoberá výskumom nemecky hovoriacich drevorubačov, tzv. Huncokárov, v minulosti žijúcich na území západného Slovenska. Pracoval v rámci projektu APVV Rozmery revitalizácie etnickej minority. V súčasnosti pracuje v rámci projektu VEGA Dynamika a revitalizácia kultúrneho dedičstva v kontexte transformácie kolektívnej identity.

Habaners in Záhorie as a Part of German Ethnographic Research

A b s t r a c t

The article deals with the ethnographic research of German speaking population the so called Habáni in Záhori during the existence of the Third Reich (1933–1945). In the 30s of 20th century the research of the so-called German language islands (Sprachinselforschung) became very popular. The main protagonists of the research were mainly German or Sudeten German scientists. The background of the scientific research was dominated by German Nazi ideology. The aim of the article is the analysis of scientific works, articles and monographies by Franz Josef Baranek, Hugo Grothe and Heinrich Kunnert who devoted their scientific work to the research of Habaners.

Key words: Habaners, Záhorie, west Slovakia, ethnographic research, Third Reich

Die Habaner in Záhorie als Teil der deutschen ethnografischen Forschung

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dieser Beitrag befasst sich mit der ethnografischen Erforschung der deutschsprachigen Bevölkerung der sog. Habaner in der Region Záhorie (deutsch windische Marchauen) in den Zeiten des Dritten Reichs (1933–1945). In den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts wuchs in hohem Maß die Popularität der Erforschung der sog. deutschen Sprachinseln (Sprachinselforschung). Die Hauptrolle in dieser Forschung spielten deutsche oder sudetendeutsche Wissenschaftler. Im Hintergrund der wissenschaftlichen Arbeit stand jedoch die Ideologie des damals nazistischen Deutschlands. Ziel des Beitrags ist eine Analyse der Facharbeiten, Artikel und Monografien von Franz Josef Baranek, Hugo Grothe und Heinrich Kunnert, die sich im Lauf ihrer wissenschaftlichen Karriere der Erforschung der Habaner widmeten.

Stichwörter: Habaner, Záhorie, Westslowakei, ethnografische Erforschung, Drittes Reich

KERAMICKÝ SLOVNÍK HEŘMANA LANDSFELDA AKO SEKUNDÁRNY PRAMEŇ POZNANIA SPOLOČENSTVA HRNČIAROV A DŽBANKÁROV V MODRE

Agáta Petrakovičová Šikulová, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra, Múzeu Slovenskej keramickej plastiky v Modre; Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda
Katarína Slobodová Nováková, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda

Štúdia sa zaoberá obsahovou analýzou a interpretáciou keramickeho slovníka Heřmana Landsfelda, maliara keramiky, zberateľa a dokumentaristu hrnčiarskeho a džbankárskeho remesla. Poukazuje na možnosti využitia slovníka ako materiálu k štúdiu života výrobcov keramiky, techniky výroby keramiky a typológie keramickech výrobkov. Slovník predstavuje mimoriadny prameň, umožňujúci skúmať tri samostatné témy, a to terminológiu týkajúcu sa komunity hrnčiarov a džbankárov, výrazy používané pri keramickeho výrobnom procese a dekorovaní keramiky a zaujímavý lingvistický materiál určený odborníkom zaoberajúcim sa vývinom jazyka. Okrem odborných keramikárskych výrazov, odbornej terminológie totiž obsahuje unikátne záznamy o spôsobe života, kartografické záznamy, perokresby či ukážky z hrnčiarskeho hudobného či slovesného folklóru. Medzi Landsfeldove výskumné lokality a zdroje informácií patrili obce a mestečká na Slovensku (napr. Modra, Dechtice) i na Morave (Velehrad, Vyškov na Morave a pod.).

Úvod

Štúdium keramiky tvorí významnú súčasť tradičnej materiálnej kultúry. Záujem etnológov a múzejníkov sa sústreďoval predovšetkým na samotnú keramiky, jej tvary a ornamentiku. V menšej miere sa sledoval výrobný proces keramiky, technológia výroby, pracovné pomôcky alebo keramicke terminológia, ktorá spolu so sledovaným predmetom tvorí neoddeliteľnú súčasť tradičného keramickeho remesla a je zdrojom cenných informácií. Práve na základe uvedeného poznania sa nám dá lepšie pochopiť nielen samotné remeslo a jeho produkty, ale najmä komunita hrnčiarov a džbankárov a ich sociálne vzťahy.

O popularizáciu keramickeho remesla sa prostredníctvom článkov, prednášok a samostatnej publikácie pokúsil i keramik Heřman Landsfeld.¹ K bohatej činnosti Landsfelda patrili aj keramicke slovník, ktorého cieľom bolo zdokumentovať a zosumarizovať výrazy používané v keramickech dielňach na území Slovenska, Moravy a Čiech. Zápisy v slovníku pochádzajú z jeho výskumov, ktoré realizoval v rokoch 1913 až 1970. Lokality, ktoré Landsfeld skúmal, zodpovedajú prostrediu, v ktorom v danom období žil. Kým v rokoch 1913 až 1939 pracoval na Slovensku a záznamy pochádzajú z územia Slovenska, tak v období od štyridsiatych rokov 20. storočia do roku 1970 sú už predmetom záujmu keramicke strediská z Moravy a Čiech. Jeho slovník však zostal len v rukopisnej podobe a do jeho smrti sa ho nepodarilo spracovať a vydať.

Viaceré výrazy v slovníku zachytávajú aj termíny z keramického strediska v Modre. Rukopis Landsfeldovho slovníka vydala v roku 2011 Modranská beseda v pôvodnom zápise, ktorý bol doplnený o ďalšie autorove záznamy pochádzajúce z jeho pozostalosti a kreslenú vzorkovnicu, ktorú zostavil v rokoch 1919 až 1924 pre Slovenskú keramiku v Modre.² Cieľom príspevku je poukázať, aké možnosti nám pri objasňovaní keramického remesla v Modre môže poskytnúť spomínaný Landsfeldov keramický slovník.

Keramická výroba tvorí súčasť materiálnej kultúry a je úzko previazaná s výtvarnou kultúrou. Na to, aby sme mohli pracovať so slovníkom ako s prameňom, bolo potrebné získať komplexné údaje o keramickej výrobe, poznať technológiu výroby keramiky, výrobný materiál, nástroje, výzdobné techniky a zaužívané názvoslovie. Na základe znalostí, ktoré sme získali z odbornej literatúry a priamo v teréne, sme následne mohli pristúpiť k identifikácii termínov, komparácií a rekonštrukcii keramickej dielne prostredníctvom výrazov. Veľké množstvo údajov k danej téme obsahuje príspevok Heřmana Landsfelda v Zborníku z vedeckej konferencie k 90. výročiu založenia keramickej dielne v Modre.³

Keramickej výrobe na Slovensku sa v minulosti venovalo viacero popredných etnológov, ako napríklad Ester Plicková, Adam Pranda, Irena Pišútová či František Kalesný. Svojím výskumom širokej verejnosti priblížili jedno z najstarších remeselných odvetví, jeho tradíciu i tvorcov. Každé stredisko, v ktorom sa vyrábala keramika, však bolo špecifické nielen svojou provenienciou, technológiou, ale v neposlednom rade aj jazykom či terminológiou.

Hrnčiarske výrazy vznikali pri práci v uzavretom lokálnom spoločenstve, odrážali etnické zloženie dielne, postavenie používateľa i miesto svojho vzniku. V západoslovenskom prostredí keramických dielní obsahovali množstvo nemeckých prvkov, čo odrážalo spolužitie hrnčiarov a džbankárov s nemecky hovoriacim obyvateľstvom a vplyv okolitých habánskych dielní. To isté platí i o používaní českých výrazov. Hrnčiari ich preberali od moravských majstrov, vandrujúcich po západnom Slovensku.

Najkomplexnejší obraz týkajúci sa samostatnej keramickej výroby podal vo svojej publikácii Pravoslav Rada.⁴ Publikácia sa venuje surovinám, výrobnej technike aj jednotlivým pracovným procesom. Kniha je však viac odbornou prácou, pridržia sa najmä technickej stránky a je určená predovšetkým pre keramikov. Napriek tejto odbornej stránke zabieha aj do historických súvislostí a vo viacerých kapitolách sa dokonca odvoláva na práce Heřmana Landsfelda. Na základe publikácie Pravoslava Radu možno identifikovať viacero výrazov z Landsfeldovho slovníka. Vynikajúcou pomôckou je obrazová dokumentácia a všeobecný register.

Ako výskumný materiál pre náš príspevok sme použili výrazy zo slovníka týkajúce sa lokality Modra, ktorá je považovaná za najväčšie a najznámejšie stredisko výroby keramiky na Slovensku v 20. storočí. Jednotlivé výrazy sme rozdelili do skupín podľa tematických okruhov na výrazy zachytávajúce výrobné prostredie a zariadenie, výrazy sledujúce keramické náradie, spôsob výroby výrobkov a jednotlivé typy riadu vyrobené v modranskej dielni.

Heřman Landsfeld a predmet jeho záujmu

Výroba keramiky predstavovala ešte na prelome 19. a 20. storočia dôležitú súčasť uhorského hospodárstva. Pozostávala z podomovej výroby a výroby v malých priemyselných dielnach. Kým malé súkromné dielne roztrúsené po západnom Slovensku zanikali spolu so svojimi majiteľmi, keramický podnik v Modre, ktorý od roku 1883 vychovával nový keramický dorast, prosperoval. To bol tiež dôvod, prečo dielňa, ktorá po prvej svetovej vojne fungovala ako účastinná spoločnosť Slovenská keramika, prevzala na seba úlohu „záchran-

cu“ západoslovenskej keramickej tradície. Uvedenej úlohy sa podnik zhostil aj vďaka jednému z účastinárov Dušanovi Jurkovičovi, ktorý v danom období zastával vysoké miesto vládneho komisára pre zachovanie umeleckých pamiatok na Slovensku. Významný zástoj pri tomto úsilí zohral keramik Heřman Landsfeld.

Heřman Landsfeld sa narodil 12. augusta 1899 v Malenoviciach nad Dřevnicí, zomrel 14. októbra 1984 v Strážnici a pochovaný je v Modre. Vyučil sa v rokoch 1913–1914 za maliara keramiky v Modre. Po prvej svetovej vojne pracoval ako vedúci maliarskej dielne v Slovenskej keramike v Modre. V dôsledku politickej situácie sa v roku 1939 spolu s rodinou presťahoval do Strážnice. Na Morave založil vlastný privátny podnik, ktorý bol v roku 1952 začlenený do Družstva moravskej ústredne pre ľudovú a umeleckú tvorbu v Brne.⁵

Heřman Landsfeld pracoval v modranskej keramickej dielni v období, kedy nastal nebyvalý záujem o modranskú keramik. Po rozpade monarchie vystupovalo do popredia umenie s prívlastkom „národné“. Československá politická a kultúrna elita sa obliekala do krojov a s obľubou si zriaďovala „slovenské izby“. Súčasťou spomenutého českého a slovenského svojrázu sa stala aj modranská keramika. Považovala sa za výnimočnú, ba až nevednú.⁶ So záujmom o keramik rástla aj umelecká úroveň keramických výrobkov. Zabezpečovali ju vynikajúci majstri a umelci, ktorí prichádzali do dielne najmä zásluhou spolujemiteľa podniku Dušana Jurkoviča.⁷ Architektka spomíname v príspevku v súvislosti s Heřmanom Landsfeldom z dôvodu, že intenzívne propagoval myšlienku záchranu ľudového umenia a jeho teoretického skúmania. Poznanie ľudového umenia považoval za dôležitý jav pre poznanie dejín slovenskej kultúry a jej ďalší vývoj.⁸ Jurkovičove myšlienky si intenzívne osvojoval aj vedúci maliarskej dielne v keramickom závode Heřman Landsfeld. Medzičasom sa sám stal jedným z účastinárov podniku i blízkym priateľom Jurkoviča.

Definitívne rozhodnutie stať sa amatérskym bádateľom a záchrancom ľudového umenia a pamiatok dozrelo v Landsfeldovi však až po spolupráci s etnografmi s Rudolfom Bednárikom, Adamom Prandom a najmä s Antonínom Václavíkom. S posledným z uvedených spolupracoval pri vydaní publikácie Podunajská dedina v Československu.⁹ Spolupráca s A. Václavíkom spočívala najmä v tom, že Landsfeld ako vynikajúci maliar zhotovil spolu s manželkou do publikácie všetky ilustrácie.¹⁰ Pri uvedenej práci bolo nutné všetky prezentované artefakty a tiež pamiatky vidieť a následne dokumentovať. Pre Landsfelda to znamenalo nový druh terénnej práce. Táto aktivita predznamenala budúcu Landsfeldovu záľubu v zbieraní ľudového umenia. Po ukončení spolupráce s A. Václavíkom sa Landsfeld začal naplno venovať práci zberateľa a dokumentátora. Svoj pohľad automaticky venoval tomu, čo ho zaujímalo najviac, a to keramike a jej výrobe.

Heřman Landsfeld zasvätil všetok voľný čas bádaniu a objasňovaniu keramického remesla. S touto činnosťou súvisela aj práca amatérskeho archeológa a archivára. Keramik identifikoval rad západoslovenských keramických rodov a početných keramických značiek.¹¹ Zozbierané kusy historickej keramiky tvoria dnes základ viacerých múzejných depozitárov a súkromných zbierok. Zberateľstvo a blízke kontakty s etnografmi podnietili Landsfelda zdokumentovať históriu keramického remesla. Na základe rozhovorov so starými hrnčiarimi, džbankármi a ich rodinnými príslušníkmi zaznamenával tradičné výrobné procesy, techniky, pracovné nástroje a výrobky. Rozsiahle poznámky priviedli zberateľa a dokumentátora k poznaniu špecifického slovníka používaného v keramických dielnach.

V roku 1927 v jednom zo svojich príspevkov, ktoré neskôr vyšli v samostatnej publikácii, uviedol: „*Velmi rád navštěvuji staré džbánkarny, mistry a tovaryše těchto řemesel, pokud jsou naživu.*“¹² Ako keramikára ho zaujímali výrazy, ktoré mohol následne zrovnávať s výrazmi

používanými v dielni, v ktorej sám pracoval. V rukopisných poznámkach si nezvyklé slová často podtrhoval.

Keramický slovník Heřmana Landsfelda

Každý odbor má svoju špecifickú slovnú zásobu a terminológiu, ktorá ho charakterizuje. Tak je to aj v prípade keramickej výroby. Výroba keramiky má na území Modry dlhoročnú tradíciu. Súčasťou zvyklostí je aj terminológia. Keramické výrazy boli ovplyvňované okolitými keramickými dielňami, rôznymi spôsobmi kopirované a prispôsobované. V Modre sa tak uchytli výrazy slovenské i prevzaté z okolitých jazykov, češtiny, maďarčiny a najmä z nemčiny. Spoločné výrazy sa vo veľa prípadoch používali na Slovensku, Morave i v Čechách. Rozširovali sa po dielňach najmä prostredníctvom vandrujúcich tovarišov, alebo ich ovplyvňovala národnosť domáceho obyvateľstva.

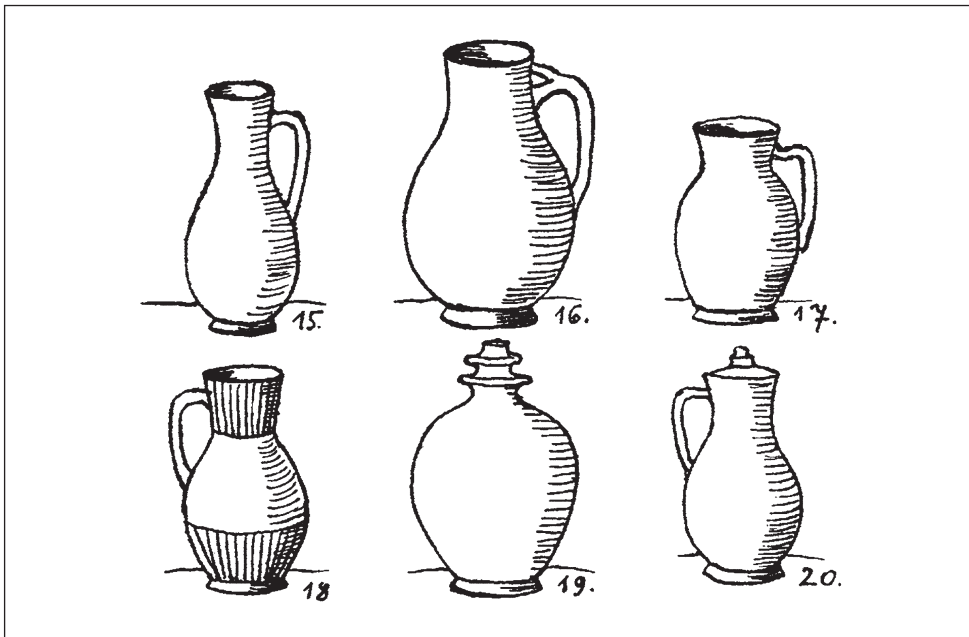
Keramické výrazy, ktoré Landsfeld získal počas výskumov, začal následne cielene dopĺňať a vyhľadávať so snahou vytvoriť uvedený keramický slovník. O tejto práci sa možno dočítať vo viacerých konceptoch listov, ktoré sa nachádzajú v pozostalosti Heřmana Landsfelda v Slovenského národného múzea (ďalej SNM) – Múzeu Ľudovíta Štúra v Modre.¹³ Najviac informácií možno vyčítať z konceptu listu adresovaného Ústavu pre jazyk český. Slovník mal údajne obsahovať hrnčiarsku, kachliarsku a džbankársku terminológiu. Landsfeld v liste uviedol, že slovník obsahuje termíny a mená týkajúce sa keramiky v celej Československej republike, teda výrazy slovenské aj české.

Práca mala zahŕňať: *slová pri práci, názvy nádob, náradí, náčiní, poznámky o hlině, o keramickém materiále vůbec, o pecích, jídle, oblékaní, o rodinném živote. Dále řemeslná rčení, škádlení, pověsti, strašidla, písně, sociální otázky, hry, magické znaky na nádobách, na domech, řemeslné veršování a podobne.*¹⁴ Podľa uvedených informácií mal slovník predstavovať jedinečné dielo, ktoré by komplexne zobralo hrnčiarske a džbankárske remeslo. Osobitosťou práce obsahujúcej 2000 výrazov malo byť 1100 vlastných perokresieb. Podľa Landsfelda malo ísť o *hrnčiarsky Orbis pictus*.¹⁵ S týmto zámerom vzišla pravdepodobne aj objednávka adresovaná Landsfeldovi od Adama Prandu zo Slovenskej akadémie vied, ktorý si podľa autora vzal nad celou prácou dohľad.¹⁶

Heřman Landsfeld bol celoživotným zberateľom hmotných i nehmotných pamiatok týkajúcich sa keramického remesla a mal najlepšie predpoklady takúto prácu zvládnuť. Problémom ľudového keramika bolo však jeho vzdelanie, čo v posudku na Landsfeldovu ďalšiu odbornú prácu uviedla Ester Plicková.¹⁷ Podľa etnografky obsahovala práca množstvo zaťažujúceho archívneho materiálu, zabiehala do naturalizmov, zahŕňala množstvo nevhodných termínov, mala metodologické nedostatky a najmä autor nevedel rozlíšiť podstatný materiál od nepodstatného. Tak zostal keramický slovník v rukopise. V roku 2009 sa torzovitý slovník dostal do zbierok SNM – Múzea Ľudovíta Štúra v Modre.

Zbierka obsahovala škatule s kartičkami zoradenými podľa abecedy. Viaceré heslá boli doplnené perokresbou. Slovník nebol rozdelený do tematických oblastí, bol usporiadaný abecedne a pri väčšine hesiel bolo uvedené meno informátora, od ktorého bola informácia získaná, lokalita, z ktorej daný termín pochádzal, a rok, kedy heslo Landsfeld zaznamenal. Tieto poznámky sú možnosťou, ako výrazy lokalizovať.

Napriek neúplnosti písomný materiál predstavuje originálny prameň, umožňujúci skúmať tri samostatné témy, a to terminológiu týkajúcu sa komunity hrnčiarov a džbankárov, výrazy používané pri keramickom výrobnom procese a dekorovaní keramiky a zaujímavý lingvistický materiál určený odborníkom zaoberajúcim sa vývinom jazyka a dialektológiou.

Príklady textov v slovníku:¹⁸

CHLOPIT, POCHLOPIT – ukladať na dosku riad na stuhnutie, ukladať omaľovaný riad na sušenie (Modra, Dechtice)

CHOVA – názov pre stravu poskytovanú tovarišovi k platu (F. Wirt, Dobrá Voda)

CHRAST – prílepok na hrnci (Važec)

IHRÁNEK – podložka pod riad (J. Surový, Prievidza)

INFANTERISTA – hlinená figúra, ktorú robili a rozmnožovali Tomáš a Martin Lukačovci, džbankári z Dobrej Vody, koncom 19. storočia do domových štítových oblôčkov (F. Wirt, Dobrá Voda, 1934)

IVERO – jamka na dne vytočenej nádoby, vzniknutá slabým hodením hrudy hliny na kruhovú hlavicu (J. Ludvig, Modra, 1913)

JAHELNÍK – pekáč na pečenie kaše (M. Rádek, Svratka, 1960)

JAHŇÁTKO – forma na barančeka

JAMA – označenie miesta, kde sa kopala hlina (Modra)

JAMA PEKLO – predpecie (K. Skalický, Vyškov)

JAMA PREDNÁ (ŠMELCÁK) – miesto vymurované v zemi (A. Skalák, Polná, K. Rutrle, Havlíčkův Brod)

JAMKI – názov pre dolkovnicu v Košolnej (L. Katerinec, Šaštín)

JARMO – miesto na odkladanie a sušenie hotového surového riadu, drevený stĺp držiaci palicu pri mletí (Pozdišovce, 1946)

JAZIK – štondr v peci (Polná)

JEDEN KUS – termín pre súpravu šiesti a viac kusov hrncov pri predaji riadu v Novej Bani (K. Dodek, Nová Baňa)

JENKOVAČKA – názov pre hlinu zmiešanú s preosiatym popolom, ktorá slúžila na polievanie riadu (F. Šrámek, Třebechovice)

Pohľad na keramickú dielňu v Modre prostredníctvom keramického slovníka Heřmana Landsfelda

Modra patrí k najznámejším keramickým strediskám na území Slovenska. Prvým písomným dokladom hrnčiarskeho remesla sú artikuly pochádzajúce z roku 1636. Do roku 1883, kedy bolo v meste založené keramicko-priemyselné učilište, pôsobil v Modre rad keramických dielní orientujúcich sa najmä na hrnčiarsku výrobu. V priebehu 19. storočia zásluhou džbankárov z okolitých stredísk sa uchytila v dielňach aj výroba džbankárskeho riadu. Vznik keramického učilišťa v Modre predznamenal novú etapu vo vývoji keramickej výroby na západnom Slovensku. Postupom času sa dielňa pretvorila na privátny keramický podnik a následne absorbovala do seba takmer celú západoslovenskú ornamentiku aj väčšinu výrobcov keramiky z okolitých keramických stredísk. Od roku 1911 pôsobil podnik ako účastinárska spoločnosť Dielňa na hlinený riad, v roku 1922 ako Slovenská keramika a od roku 1952 ako Slovenská ľudová majolika. Podnik pracuje kontinuálne do súčasnosti.

Na základe štúdia Landsfeldovho slovníka možno sledovať keramickú dielňu v Modre v autentickom prostredí v prvej polovici 20. storočia. Záznamy pochádzajú z rozpätia rokov 1913 až 1923.¹⁹ Hlavnými informátormi Landsfelda boli jeho starší kolegovia pracujúci s ním v keramickej dielni. Medzi informátormi sa nachádzajú keramici dobre známi v modranskom prostredí, zakladateľ keramického učilišťa Jozef Mička, Michal Odler, Daniel Kadlečík, Ján Ludvig, Michal Kalafús a Samuel Hájiček. V záznamoch možno nájsť aj informátorov, ktorých dnes nemožno presne identifikovať, ich krstné mená obsahujú iba začiatkové písmená. Väčšina výrazov je získaná Landsfeldovým vlastným zberom. Viaceré výrazy majú uvedenú iba lokalitu Modra. Možno predpokladať, že Landsfeld nadobudol výrazy prostredníctvom archívneho výskumu, od príslušníkov keramických rodín a od miestnych obyvateľov, ktorí poznali prácu v keramickej dielni.

V sledovanom období sídlila výrobná v historickom objekte južnej bašty. Podnik sa skladal z dvoch dielní *vřstatov*. V prvej sa vyrábala keramika a v druhej bola umiestnená pec, prezývaná *brenhaus*. Oba výrazy majú pôvod v nemeckom jazyku (nem. Werkstatt, Brennenhaus). Prvá dielňa slúžila ako výrobná hrnčiarskeho riadu. Mimo hrnčiarskych kruhov, šajba (nem. Scheibe), sa v dielni nachádzali mlynčeky na mletie hliny, šnek (nem. Schneck). Súčasťou dielenského inventára bolo miesto na miesenie hliny, *klesponk* (nem. Knetten). Vyrobený surový riad sa ukladal, *chlopil*, na drevené police, štondr. V rovnakej miestnosti sa vyschnutý riad polieval bielou polevou, *košelkoval sa*, a maľoval, *dekuroval* (nem. Dekorieren).

Srdce keramickej dielne predstavovala keramická pec. Od výpalu v peci záležala kvalita riadu i zisk hrnčiarov. Z uvedeného dôvodu sa stal priestor pece najviac sledovaným miestom. Pecný priestor so špecifickou *wagramskou*, alebo *kaselskou pecou*, ktorá bola pomenovaná podľa riadu, ktorý sa v Modre vyrábal, bol dômyselným zariadením. Na základe nákresov nachádzajúcich sa v pozostalosti, ktorými Landsfeld priestor zachytil, môžeme výrazy zo slovníka porovnať priamo so zariadením a urobiť si predstavu, ako pec vyzerala a ako sa v nej pracovalo. Pred vypalovacou pecou sa nachádzala jama slúžiaca na vyhrabávanie uhlíkov z pece, prezývaná *peklo*. Uvedený domáci výraz vznikol medzi pracovníkmi dielne, vyjadroval podmienky, ktoré vystihovali prácu v horúcom prostredí predpecia. Otvor v peci nazývali zamestnanci čelešňo. Podľa Landsfeldovho slovníka šlo o priestor, kam kladli paliči drevo pred pálenie. V zadnej časti pece stála murovaná stienka, štondr (nem. Stübbe), a police s hlinenými platňami, šichti (nem. Schichten), na ktoré sa ukladali riady na vypálenie. Iba dobre naložená pec, *namšena pec*, zaručovala dobrý výpal. Platňová podlaha nazývaná *krátna* zaručovala požadovanú teplotu a múrom pod komínom, šédľ (nem. Scheddach), sa reguloval výpal. Maľovaný džbankársky riad bolo nutné vypalovať dva až tri razy. Jedenkrát pálený riad, *klikšír*, bol lacnejším. Takýmto spôsobom sa vyrábal hrnčiaroský riad určený na trhový predaj.

Skúsení peciari za pomoci pomocníkov, *auspráterov* (nem.), museli neustále kontrolovať pecný priestor a regulovať výšku ohňa. Okrem plameňa poznali aj zvuk horiaceho ohňa, šeptanie pece. Zodpovedali za vydarenú *nápočnú robotu* (riad na objednávku) aj za nepodarky, *klecl a aušus*. Vedeli zabezpečiť *dobrú pátku* a mohli v peci *uspat ohen* (vyhasnutá pec) i výrobky *prepáliť*.

Tak ako ostatné remeslá, mala aj výroba keramiky charakteristické pracovné zariadenia a pomôcky. Niektoré sme spomenuli v súvislosti s vybavením interiéru. Ďalšie pomôcky slúžili na výrobu jednotlivých druhov riadu, pri jeho zdobení a pri ďalšej úprave.

Jednotlivé práce vykonávali keramickí majstri, pôvodne *figuli* (lat. Figulus), džbankári, maliari, retušéri a dielenský robotníci s tovarišmi pod vedením správcu dielne, *verkfirera* (nem. Werk, Führer). Džbankári zodpovedali za dobre vytočený riad. Na tento účel slúžili okrem zručnosti základné druhy náradia, šín, drevené alebo hlinené hladítko a *kulmík*, ktorým sa na riadoch vydúvalo bruško. Prebytočná voda, šmic, sa odsávala zo surových vytočených výrobkov pomocou hubky, špondia. Podstavec na keramike sa vyrábal prostredníctvom *fízla* a tak isto sa aj nazýval medzi džbankármi. Výška jednotlivých typov riadu bola presne stanovená vedúcim dielne. Aby nevznikli medzi výrobkami odchýlky, merali ich džbankári drevenou mierou, *míra*. Povrch každého dohotoveného riadu musel byť dôkladne hladký, kruhári túto plochu zahľadzali *kožkou*. Výroba príznačných keramických výrobkov mala špecifické postupy, podľa nich sa rozlišovali a zodpovedali im aj charakteristické výrazy.

Pri výrobe keramiky sa rozlišoval *vysoký* a *nízky riad*. Medzi vysoký riad sa radili hrnce a džbány. Nízky riadom sa nazývali misy, taniere a koláčové formy. Medzi týmito základnými druhmi sa nachádzala ešte široká škála výrobkov prezývaných podľa tvaroslovia. Tak môžeme rozlišovať napríklad rôzne typy hrncov, ako napríklad *dvojuční* alebo *svadební hrniec* (veľkorozmerný hrniec s dvoma ušami), *mastní hrniec* (na masť), *medák* (hrniec na med), *špičák* (hrniec s úzkym dnom), *mléčnák* (hrniec na mlieko), *sadelník* (hrniec na masť), *bradáč* (hrniec s charakteristickým prilepeným výčnelkom), *dvojački* (dva spojené hrnčeky s pokrievkou). Medzi početné druhy riadu patrili aj džbány, *habánski* (džbán so zvislým krátkym hrdlom), *piskatí* (džbán so zvlneným horným okrajom), *nalepovaní* (zdobený s reliéfnymi ozdobami), *pleskaní* (džbán so splošteným bruškom), *čamblaví* (pokrivený džbán). Bohatú škálu výrobkov predstavovali koláčové formy, najmä bábovnice, *kugľufki*,

najmä *cecková* a *cuplíková* (bábovnica s vytočeným kolmým kuželom v strede) alebo *bábovka s krézlom* (forma s ozdobným vyšším okrajom). Ku koláčovým formám možno priradiť aj formy *rak*, *ryba*, *babatko*, používané vo výročných sviatky a pri narodení nového člena rodiny. Typológia jednotlivých druhov riadu vyrábaných v dielni je veľmi široká. Po tom, ako sa riady vytočili, odkladali sa, *chlopili* na police, *krišti*. Kládli sa do sušiarne, aby sa dostatočne preschli. Iba dobre usušený riad sa mohol maľovať.

Osobitnú skupinu v slovníku tvoria názvy a výrazy týkajúce sa dekorovania. Riad sa najskôr obľúbil bielou polevou, šmelcoval *sa* (nem. Schmelz), nepoliatie plochy na výrobkoch boli neprípustné. Džbankári ich prezývali *žid*. Takéto miesta bolo nutné pred maľovaním opraviť, *persovať* (nem. Persenning). Maliari nádoby maľovali štetcami vyrobenými zo zajačích fúzov a volských chlív. V dielni sa používali základné druhy štetcov, *štrichpemzl* (nem. Strich, Pinsel) na konturovanie dekóru, *šikmo zostrihnutý mykáček* na maľovanie lístkov (od slova *mykať*), *štetec prezývaný trasák*, *slúžiaci* na maľovanie vlnoviek a *štetec*, ktorým sa *ringovalo* (nem. Ringel), maľovali krúžky. Okrem štetcov sa riad zdobil *papríkováním* (otláčaním nástroja v tvare trojnožky), *trasakovaním* (potrasením nakvapkanej farby na riade) alebo *ťupkovaním* (otláčaním hubky namočenej vo farbe). Mnohé riady sa nazývali práve podľa spôsobu vyhotovenia. V slovníku možno nájsť aj názvy farieb používaných pri maľovaní. Základnou farbou, ktorou sa dekor nanášal na výrobok, bol *burel* (hnedofialová farba), na výmalbu vzorov používali maliari *kobalt* (modrá farba), *šmolku* (bledomodrá farba), *antimonku* (žltá farba), *mufle* (červená farba) farba.

Každý maliar mal vlastný rukopis, *grif* (nem. Griff), podľa ktorého bolo možné rozpoznať jeho prácu. Zákazky sa vyhotovovali ako objednávky, *nápočná robota*, alebo ako jarmočný riad. Viacerých starých majstrov možno rozpoznať aj podľa vlastnej značky, *címer*, pozostávajúcej obyčajne z maliarových iniciál.

Medzi pozoruhodné výrazy patria termíny, ktoré opisujú záležitosti týkajúce sa džbankárov a ich zvykov. Z množstva pomenovaní a slov môžeme vyčítať aj nasledujúce pomenovania, ako napríklad výraz, ktorým sa nazýval predstavený tovarišov v Modre, *tacík* (pravdepodobne od českého slova *tatík*). Predstavený tovarišov vybavoval všetky záležitosti týkajúce sa tejto skupiny v dielni. Organizoval vianočné hrnčiarске *labovanie*, starý hrnčiarsky zvyk pýtania materiálnej a finančnej podpory pre nezamestnaných tovarišov v zimnom období, kedy bolo v dielnach málo práce. Počas fašiangov organizoval spolu so správcom dielne *hrnčársky* *bál*, nechýbal pri vyhotovovaní *majsterštuku* (nem. *Meister Stück*) každého nádejného majstra a po náročných oslavách povoľoval tovarišom voľný pondelok, *plomontág* (nem. *Blau Montag*).

Slovník predstavuje množstvo onakvých výrazov a slov opisujúcich staré výrobné prostredie, bohatú škálu výrobkov, dekórov a ďalšie svojrázne termíny používané v modranskej keramickej dielni. Na základe výskumu možno konštatovať, že v Modre prevládali výrazy pochádzajúce prevažne z nemeckého jazyka. Modru zasiahla totiž podobne ako mnohé ďalšie malokarpatské mestá a mestečká nemecká kolonizácia, ktorá znamenala okrem iného rozvoj remesiel a s tým spojené rozšírenie nemeckej terminológie. Mnohé výrazy časom zľudovali a hrnčiari si ich prispôbili.

Záver

Keramický slovník hrnčiarov, kachliarov a džbankárov Heřmana Landsfelda nie je odbornou prácou, nie je ani kompletným, napriek tomu predstavuje prameň dokladujúci prácu a život komunity hrnčiarov a džbankárov, z ktorého možno čerpať. Práca, ktorú sa pokúsil Landsfeld zrealizovať, bola jedinečným projektom. Napriek tomu autor na zostavenie takej-

to veľkej práce nemal kapacitu. Predovšetkým mu chýbalo vzdelanie, ktoré by zostavovateľovi umožnilo väčší rozhľad a analytické a kritické myslenie selektujúce získané informácie.

V každom prípade by podobná práca, ktorá by keramické výrazy zoradila systematicky podľa registrov a doplnila ich o obrazový materiál, bola pre etnológov a múzejníkov zaoberajúcim sa keramikou obrovským prínosom. Poznanie technologických postupov, nástrojov, výrobkov a napokon i samotné názvoslovie tvorí základ rekonštrukcie jedného z najstarších slovenských remesiel, hrnčiarstva a džbankárstva.

Poznámky:

- 1 L a n d s f e l d, Heřman. *Lidové hrnčířství a džbankářství: besedy o řemesle džbankářském, hrnčířském a kamnářském*. Praha: Orbis, 1950, s. 213.
- 2 P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Landsfeldov keramický slovník, alebo, Národopisné zápisky z hrnčiar-ských, džbankárskych a kachliarskych dielní na Slovensku, Morave a v Čechách*. V Modre: Modranská beseda, 2011. 132 s.
- 3 L a n d s f e l d, Heřman. *K dejinám Slovenskej ľudovej majoliky v Modre (1883–1938)*.
- 4 R a d a, Pravoslav. *Kniha o technikách keramiky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1956. 290 s.
- 5 P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Heřman Landsfeld: majster a znalec hrnčiarскеj a džbankárskej výroby*. V Modre: Modranská beseda ve spolupráci so SNM-Múzeum Ľudovíta Štúra, 2009. 99 s.
- 6 P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Slovenská ľudová majolika v Modre*. Modra: Slovenská ľudová majolika, 2018, s. 33.
- 7 Medzi umelcami, ktorí spolupracovali s dielňou, boli napríklad výtvarníci Helena Johnová, Ladislav Novotný, Marie Vořechová – Vejvodová, Dagmar Rosůlková, Janko Alexy, Jozef Ilečko a ďalší.
- 8 K o v a č e v i č o v á, Soňa. *Lidové výtvarné umění: Slovensko*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974, s. 14.
- 9 V á c l a v í k, Antonín. *Podunajská dedina v Československu*. Bratislava: Vydavateľské družstvo, 1925. 440 s.
- 10 Manželka Heřmana Landsfelda Alžbeta Landsfeldová, rodená Gajdová, patrila medzi známe strážnické maliarky. Malovala strážnické fasády domov, obrázky na skle i keramiku.
- 11 L a n d s f e l d, Heřman. *Lidové hrnčířství a džbankářství*, c. d., s. 26–39.
- 12 L a n d s f e l d, Heřman. *Lidové hrnčířství a džbankářství*, c. d., s. 213.
- 13 SNM-Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre prevzalo v roku 2009 písomnú pozostalosť od dcéry keramika Zdenky Landsfeldovej.
- 14 Koncept listu H. Landsfelda z 5. 2. 1970 adresovaný Ústavu pre jazyk český, pozostalosť Heřmana Landsfelda, SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre.
- 15 Koncept listu z 12. 2. 1970 adresovaný Štefanovi Bednárovi, pozostalosť Heřmana Landsfelda, SNM – Múzeum Ľ. Štúra v Modre.
- 16 Tamže.
- 17 P l i c k o v á, Ester. *Poznámky k rukopisu H. Landsfelda Z dejín a výroby ľudovej keramiky v Modre*. Pozostalosť Heřmana Landsfelda, SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre.
- 18 Nejde o presné a doslovné prevzatie všetkých hesiel v slovníku, ale o ukážku charakteru a obsahu slovníkovej práce Landsfelda. Heslá i vyobrazenia sú prevzaté z Landsfeldových rukopisov, publikovaných v práci A. Petrakovičovej. P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Landsfeldov keramický slovník*, c. d., s. 39–41.
- 19 V roku 1913–1914 bol Heřman Landsfeld učňom. Od roku 1919 pracoval ako maliar keramiky.

Pramene:

- Osobný archív Heřmana Landsfelda. I. – II. Státny archív v Bratislave, pobočka Modra. Písomnosti, zápisnice, spisy, úradná kniha 1870–1936.
- Osobný archív Heřmana Landsfelda. SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre.
- Osobný archív Heřmana Landsfelda. Modra, Modranská Beseda.

Literatúra:

- Č e r n o h o r s k ý, Karel. *Moravská lidová keramika*. Praha: J. Otto, 1941. 284 s.
- G ü n t h e r o v á – M a y e r o v á, Alžbeta. *Slovenská keramika*. T. Sv. Martin: Matica slovenská, 1942. 63 s.
- K o l l á r o v á, Eva. Dejiny slovenskej ľudovej majoliky v Modre. In: *Etnograf a múzeum VII. Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*. Rimavská Sobota: Gemersko-malohontské múzeum, 2004, s. 136–146.
- K o v a č e v i č o v á, Soňa. *Lidové výtvarné umění: Slovensko*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. 213 s.
- L a n d s f e l d, Heřman. K dejinám Slovenskej ľudovej majoliky v Modre (1883–1938). In: *Slovenská ľudová majolika v Modre (1883–1973)*. Bratislava: Slovenský zväz výrobných družstiev, 1974, s. 16–75.
- L a n d s f e l d, Heřman. *Lidové hrnčířství a džbankářství: besedy o řemesle džbankářském, hrnčířském a kamnářském*. Praha: Orbis, 1950. 341 s.
- L a n s f e l d, Heřman. 70. rokov Slovenskej ľudovej majoliky v Modre. In: *Zborník celoštátneho sjazdu*. Bratislava: Výskumný ústav výtvarnej hodnoty, ekonomie a technologickej výroby v Bratislave, 1953.
- L a n d s f e l d, Heřman. K soupisu názvosloví a řemesla hrnčířského, džbankářského, a kamnářského. In: *Zborník Slovenského národního múzea LXIV, Etnografia 11*, 1970, s. 193–201.
- M l y n k a, Ladislav. Remeselnícky majster vo vidieckom spoločenstve. In: *Etnograf a múzeum VII. Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*. Rimavská Sobota: Gemersko-malohontské múzeum, 2004, s. 9–17.
- P a l k o v i č, Konštantín. *Z nárečia starej Modry: ľudová keramická terminológia*. Modra: Múzeum Ludovíta Štúra, 1993. 88 s.
- P a s t i e r i k o v á, Marta a K a l i n o v á, Alena. *Posthabánske keramické umenie*. Budapešť: Novella, 2016. 320 s.
- P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Heřman Landsfeld: majster a znalec hrnčiarskej a džbankárskej výroby*. V Modre: Modranská Beseda ve spolupráci so SNM – Múzeum Ludovíta Štúra, 2009. 99 s.
- P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Landsfeldov keramický slovník, alebo, Národopisné zápisky z hrnčiarskych, džbankárskych a kachliarskych dielní na Slovensku, Morave a v Čechách*. V Modre: Modranská Beseda, 2011. 132 s.
- P e t r a k o v i č o v á, Agáta. *Slovenská ľudová majolika v Modre*. Modra: Slovenská ľudová majolika, 2018. 212 s.
- P i š ú t o v á, Irena. Vzorník modranskej keramiky Heřmana Landsfelda. In: *Zborník Slovenského národního múzea 68, Etnografia 15*, 1974, s. 84–109.
- P i š ú t o v á, Irena. *Fajansa*. Bratislava: Tatran, 1981. 373 s.
- P r a n d a, Adam. *Súčasní modranskí figuralisti*. Martin: Osveta, 1957. 317 s.
- R a d a, Pravoslav. *Kniha o technikách keramiky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1956. 290 s.
- Ž u d e l, Juraj a D u b o v s k ý, Ján Milan. *Dejiny Modry*. Modra: Mestský úrad Modra, 2006. 688 s.

PhDr. Agáta P e t r a k o v i č o v á Š i k u l o v á (n. 1968), historička, kurátorka v SNM-MEŠ, Múzeu Slovenskej keramickej plastiky v Modre, doktorandka na katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave. Zaoberá sa spracovávaním a prezentáciou zbierkového fondu múzea. Špecializuje sa na kultúrno-spoločenský život medzivojnového obdobia a západoslovenskú džbankársku výrobu. Je zakladateľkou a organizátorkou medzinárodného keramického seminára v Modre, publikuje a spolupracuje s viacerými odbornými inštitúciami.

Doc. Mgr. Katarína S l o b o d o v á N o v á k o v á, Ph.D. (n. 1979), etnologička, vysokoškolská pedagogička na katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave. Špecializuje sa na materiálnu kultúru so zameraním na agrárnu kultúru, transport a kulinárnu kultúru. Aktuálne sa venuje najmä problematike etnojazykovej revitalizácie v minoritnom prostredí. Podieľala sa na riešení viacerých domácich (VEGA, KEGA, APVV, ESF), i medzinárodných (INTERREG) projektov a grantových schém. Výsledky svojej práce publikuje pravidelne vo vedeckých monografiách, štúdiách doma i v zahraničí.

Dictionary of Ceramics by Heřman Landsfeld as a Secondary Source of Knowledge of the Community of Potters and Jug Makers in Modra

Abstract

The study deals with contents analysis and interpretation of the Dictionary of Ceramics by Heřman Landsfeld, pottery painter, collector and documentarist of pottery and jug craft. The dictionary of potters, tile makers and jug makers, is a unique source documenting work and lives of the community of potters and jug makers which can be used up to these days. It refers to possibilities of use of the dictionary as the material for studying the life of ceramics producers, technology of production and typology of ceramic products. As a source the dictionary enables to study three independent topics – terminology concerning the community of potters and jug makers, terms used in production of pottery and jugs as well as decoration of ceramics and interesting linguistic material for those interested in the development of language. Besides specific terms concerning ceramics the dictionary also provides us with unique records of the way of life, cartographical records, pen drawings and examples of potters' musical or verbal folklore. Landsfeld's work was a unique project his dictionary is incomplete and it not strictly scientific as well. In any case a similar work which would systematically categorize all the pottery terms into registers and supplemented them with pictures would represent an enormous contribution for ethnologists and museologists dealing with ceramics. The knowledge of technological processes, tools, products and last but not least, terminology itself is essential for reconstruction of one of the oldest Slovak crafts – pottery and jug making.

Key words: Heřman Landsfeld, production of ceramics, Dictionary of Ceramics, Museum of Ludovít Štúr (SNM), pottery and jug making terminology decoration, potter's workshop, archive source

Keramikwörterbuch von Heřman Landsfeld als Sekundärquelle über die Töpfer und Fayencemacher in Modra

Zusammenfassung

Die Studie beschäftigt sich mit der inhaltlichen Analyse und Interpretation des Keramikwörterbuchs von Heřman Landsfeld, eines Keramikmalers, Sammlers und Dokumentars des Töpfer- und Fayencehandwerks. Das „Keramikwörterbuch für Töpfer, Kachel- und Fayencemacher“ stellt eine eindrucksvolle Quelle zu Arbeit und Leben der Töpfer- und Fayencemacher dar, die bis heute genutzt werden kann. Die Studie verweist auf die Verwendungsmöglichkeiten des Wörterbuchs als Material zum Studium des Lebens der Keramiker, ihrer Techniken sowie der Typologie der Keramikerzeugnisse. Das Wörterbuch als Quelle ermöglicht die Untersuchung von drei selbstständigen Themen, und zwar der die Töpfer- und Fayencemachergemeinschaft betreffenden Terminologie, der im Prozess der Keramikerherstellung und -dekoration verwendeten Ausdrücke sowie als interessantes linguistisches Material für Fachleute der Sprachenentwicklung. Außer Fachausdrücken der Keramiker enthält das Buch nämlich auch einzigartige Aufzeichnungen über die Lebensweise, kartografisches Material, Federzeichnungen oder Beispiele der Musikfolklore und volkstümlichen Wortkunst der Töpfer. Die Arbeit, an der sich Landsfeld versuchte, war ein außergewöhnliches Projekt. Sein Wörterbuch ist nicht komplett und auch nicht aufs höchste fachkundig. Jedenfalls wäre eine ähnliche Arbeit, die die Ausdrücke der Keramiker systematisch, nach Registern ordnen und mit Bildmaterial vervollständigen würde, überaus nützlich für die sich mit Keramik befassenden Ethnologen und Museumsmitarbeiter. Das Kennenlernen der Herstellungsverfahren, Werkzeuge, Erzeugnisse und schließlich die Fachbezeichnungen selbst bilden die Grundlage für die Rekonstruktion eines der ältesten slowakischen Handwerke, der Töpferei und Fayenceherstellung.

Stichwörter: Heřman Landsfeld, Keramikerherstellung, Keramikwörterbuch, Slowakisches Nationalmuseum – Ludovít Štúr Museum, Töpfer- und Fayencemacher-Terminologie, Töpferwerkstatt, Archivquelle

JOSEF KOPECKÝ – UČITEL

Osobnost kulturního, společenského a národopisného života na Podluží konce 19. a začátku 20. století

Lenka Havlíková, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Publikace Slovácká svatba na Podluží je často citovaným pramenem poznání tradiční svatby a svatebních písní v tomto regionu na konci 19. století. Samotná osobnost Josefa Kopeckého však dosud zůstala prakticky neznámá. Kombinací intenzivní badatelské práce, ale i náhody a štěstí, se postupně podařilo život i dílo Josefa Kopeckého odkrýt. Kopecký byl ve své době výraznou osobností, pokrokovým učitelem, obdivovatelem umění i šířitelem sokolských a národopisných myšlenek. Bezesporu si zaslouží, aby kromě Slovácké svatby na Podluží vešlo ve známost jeho jméno i celý životní příběh.

Jméno Josefa Kopeckého je díky jeho publikaci s názvem Slovácká svatba na Podluží pro odborníky v oblasti zvykosloví důvěrně známé. Sběr písní a promluv ke svatbě a jejich zapísání je jedním z jeho hlavních přínosů k bádání o tradiční lidové kultuře na Moravě. S touto prací ale úzce souvisí také několikrát předvedení slovácké svatby podle těchto zápisů. Podíváme-li se na celý život a dílo Josefa Kopeckého, vidíme pestrý a naplněný životní příběh člověka, který zanechal v dějinách regionu výraznou stopu. Rodák z východních Čech, žák Aloise Jiráska, muzikant, amatérský malíř, kronikář, písař, a především pokrokový učitel v Lužicích a Týnci, ale i význačná osobnost společenského a kulturního života na Podluží na přelomu 19. a 20. století. Zejména pro občany Týnce vykonal mnoho práce, kromě svědomité výuky dětí se zasadil o založení místní tělovýchovné jednoty Sokol, byl zakladatelem první obecní kroniky a po třicet let svědomitě vedl pokladnu Spořitelního a záloženského spolku v Týnci, který významně napomáhal místním obyvatelům s jejich hospodařením. Věnoval se též malířství a jeho záliba ve výtvarném umění jej přivedla k přátelství s Aloisem Kalvodou i dalšími známými malíři. K jeho zásluhám patří také to, že se na profesionální malířskou dráhu vydal týnecký rodák Cyril Jančálek.

Rodina

Josef Kopecký se narodil 7. července 1865 v Cerekvici u Litomyšle do selského domu č. 37 manželům Anně a Janovi Kopeckým.¹ Jeho otec se do Cerekvice nad Loučnou přizemnil ke své ženě Anně, roz. Pečenkové, dědičce půlstatku z nedalekých Benátek u Litomyšle, kde rod Kopeckých žil na gruntu č. 15 již v první polovině 19. století. Jeho mladšími sourozenci byli Jan Evangelista (narozen 1. ledna 1868)² a Anna (narozena 26. června 1871), která bohužel zemřela v dětském věku (22. února 1874) na křečovitý kašel.³ Ve věku pouhých osmi měsíců zemřel na psotník, v den pohřbu své starší sestry Anny, také nejmladší bratr Alois (25. února 1874).⁴ Od školního roku 1871/1872 chodil malý Josef Kopecký na obecnou školu v Cerekvici. Ve školním roce 1877/1878 byl žákem německé obecné školy, kterou navštěvoval pravděpodobně proto, aby se zdokonalil v němčině, není ale bohužel jasné, v jaké lokalitě to bylo.⁵ Mohlo se jednat o obecnou školu v Rychnově.⁶ Od školního roku 1878/1879 studoval na litomyšlské městské reálce. Stojí za zmínku, že ve školním roce 1879/1880 a 1880/1881

byl žákem Aloise Jiráska, který ho v této době vyučoval zeměpis a dějepis, přičemž ve školním roce 1879/1880 byl také jeho třídním učitelem. Jméno Josefa Kopeckého se neobjevuje v katalogu 4. třídy (1881/1882) ani v protokolech o maturitních zkouškách reálky v Litomyšli. Maturitní zkoušku zde tedy zřejmě nesložil.⁷

Po studiích se rozhodl pro učitelskou dráhu a dostal se až do vzdálených jihomoravských Lužic u Hodonína. Sem přichází v roce 1885 coby dvacetiletý kandidát učitelství a jako prozatímní podučitel do zdejší trojtřídní obecné školy. Vysvědčení o učitelské způsobilosti mu bylo vydáno 13. listopadu 1888⁸ a 8. června 1891 je jmenován definitivním podučitelem na již čtyřtřídní škole v Lužicích.⁹ V Lužicích potkává svou budoucí manželku Františku Štilárkovou (*1863), dělnici v tabákové továrně v Hodoníně, dceru čtvrtlánika z Lužic Jana Štilárka a jeho ženy Rosálie z gruntu č. 82. Ze šťastného manželství vzešlo několik dětí. První děti,

Obr. 1. Josef Kopecký (7. 7. 1865 – 2. 5. 1938).
Foto B. K. Žižlavský.

Obr. 2. Františka Kopecká (2. 4. 1863 – 3. 3. 1931).
Foto B. K. Žižlavský.

dvojčata, se jim narodily ještě před svatbou 1. a 2. ledna 1889. O den starší syn Jaroslav bohužel v kojeneckém věku osm a půl měsíce 14. září 1889 umírá na střevní katar. Jeho mladší dvojče Božena se dožívá svatby svých rodičů 1. listopadu 1889 a Josef Kopecký ji v matrice narozených vlastnoručně legitimizuje.¹⁰ Matriční záznamy dokládají nelehkou situaci mladého podučitele. Prvorozené děti Jaroslav a Božena se narodily v domě č. 30, Jaroslav umírá v domě č. 32. Bydliště v době svatby je v domě č. 84 – pravděpodobně se jednalo o byt v místní škole, domov jeho ženy je v domě č. 82. Dcera Ludmila, narozená po Kopeckého svatbě 29. května 1890, se narodila v domě č. 59, syn Jaroslav se 13. prosince 1893 narodil v domě č. 10 a syn Vojtěch 4. února 1892 v domě č. 232.

Po odchodu do Týnce se bytová situace ve světle matrik nejeví o mnoho lépe. Dcera Milada Marie Kopecká se narodila 25. června 1898 v domě č. 113. Záhy po po-

rodu však 1. července umírá z příčiny vrozené slabosti. S pevnějším zdravím se naštěstí narodila Květoslava Františka Kopecká 30. května 1901 v domě č. 133. Poslední dcera Mílada Kopecká, narozená 12. dubna 1904, se dožívá pouze několika dnů, umírá 19. dubna 1904. V té době rodina Josefa Kopeckého obývá pravděpodobně nově postavený dům ještě bez přiděleného domovního čísla. Dospělosti se tedy dožilo jen pět dětí – Božena (*2. ledna 1889),¹¹ Ludmila (*29. května 1890), Jaroslav (*13. prosince 1893), Vojtěch (*4. února 1895)¹² a Květoslava Františka (*30. května 1901).

Z prvního působiště v Lužicích odchází Josef Kopecký se svou rodinou v roce 1897 do nedalekého Týnce, kde jako učitel na místní škole strávil třicet let svého života. Po roce 1927 se stěhuje, již jako penzista, do Hodonína, kde v nedožitých třiašedesáti letech umírá. Poslední léta prožil v kruhu své rodiny a přátel, bydlel v Hodoníně na ulici Marxova 42 se svojí ženou a neprovdanou dcerou Ludmilou. Ve stejné ulici v domě č. 44 bydlela jeho druhá dcera

Květoslava se svojí rodinou. Úmrtí Josefa Kopeckého je zaznamenáno také v obecní kronice Týnce: „Dne 2. května 1938 zemřel v Hodoníně Josef Kopecký, řídící učitel v. v., který založil tuto kroniku. Zemřelý působil na zdejší obecné škole od 1./2. 1897 do 1./1. 1927, plných 30 let a v povznesení obce Týnce po stránce kulturní i hospodářské se velmi zasloužil. Založil Společnost a záloženský spolek, Národní Jednotu a Jednotu Sokol. Pohřbu zúčastnilo se v Hodoníně na 130 občanů z Týnce. Zpopelněn byl v brněnském krematoriu.“¹³

Jeho ostatky jsou uloženy v urně na hodonínském hřbitově na hrobě č. 10/15 ve schránce v pomníku.

Slovácká svatba na Podluží

Po příchodu na Moravu Josefa Kopeckého, rodáka z východních Čech, očarovala lidová kultura a brzy v ní spatřil krásu a cenné dědictví předchozích generací. Rozhodl se proto velmi podrobně popsat svatbu na Podluží, aby podpořil zachování tradičních svatebních zvyků a aby s ní seznámil širokou veřejnost. Slovácká svatba na Podluží měla být zároveň podrobným scénářem pro případné provedení tradiční svatby. Poprvé ji s Lužičany nacvičil k posvícenské zábavě v roce 1886, kterou pořádala tělocvičná jednota Sokol v Hodoníně v sále Besedního domu. Na programu bylo předvedení několika částí slovácké svatby v podání lužických mládenců a dívek. Ačkoliv text novinového článku, který o události informoval, neuvádí jeho jméno, můžeme téměř s jistotou říci, že za tímto vystoupením stojí právě Josef Kopecký.¹⁴ Podruhé zajistil předvedení svatby v roce 1892 na Výstavě umělecké, průmyslové a národopisné, která se konala na nádvoří Besedního domu v Hodoníně.¹⁵ Zdejší výstava se těšila nevídané návštěvnosti, která předčila dosud konané moravské výstavy,

Obr. 3. J. Kopecký s rodinou v Hodoníně (1931).
Foto B. K. Žižlavský.

ačkoliv patří mezi ty méně známé. Uspořádání této výstavy spolu se sjezdy, doprovodnými programy a koncerty bylo ve své době na Hodonínsku jedinečným počinem. Výstava trvala přibližně tři týdny, přičemž každou neděli probíhal kulturní program. Na zahajovací neděli se uskutečnila dožínková slavnost z Těšic a Mikulčic (11. září 1892), kterou s účinkujícími nacvičili podle podání starých obyvatel učitelé z Mikulčic Kahoun a Vokoun,¹⁶ druhou neděli (18. září 1892) se uskutečnila slovácká svatba z Lužic, další pak svatba z Rohatce (25. září 1892), tu připravili starosta Bureš a učitel Antonín Černošlávka,¹⁷ a na závěr výstavy (2. října 1892) předvedli své umění hudci a tanečníci z Velké nad Veličkou, toto vystoupení připravil Martin Zeman.¹⁸

K provedení svatby z Lužic vyzvali Josefa Kopeckého pořadatele výstavy – *Hodonští vlastenci*.¹⁹ Vystoupení trvalo celé odpoledne a skládalo se ze čtyř částí: ženich jde pro nevěstu, průvod před kostelem, po kostele a hry před svatebním ložem.²⁰ Svatební průvod z Lužic vzbudil zájem i u hodonínských Němců a Židů, kteří o ryze vlasteneckou českou akci, jakou byla tato výstava, nejevili zájem. Zmíněný svatební průvod z Lužic přijížděl do Hodonína po 14. hodině na čtrnácti vyzdobených vozech, prošel zahradou a celé představení pak bylo předvedeno na jevišti. Jak popisuje tehdejší tisk, na prvním voze jela muzika, za ní pak dívky a chlapci v kroji a ženich s nevěstou, družičkami a družbou. Na místě je vítali organizátoři výstavy F. Hess a J. Schier ml. spolu s hudbou a zástupci Sokola.

Na jevišti ve dvoře se pak konala svatba před zraky velkého publika. Tlampače představoval Antonín Kuběna z Lužic, nevěstou byla Apolena Příkazská, ženichem Štěpán Blaha, rodiči nevěsty pak Pavel a Kateřina Horňáčkoví, starší družba Adam Netík, starší družičkou byla jeho sestra Anna. Na konci svatby nechyběly ani svatební hry – hledání špendlíku, hra na měsíce a na mrtvého. Po programu následovala taneční zábava za doprovodu Padělovy muziky.²¹

Příští neděli – 25. září 1892 byla doprovodnou akcí slovácká svatba z Rohatce, kterou připravili rohatecký starosta Karel Bureš a nadučitel Antonín Černošlávka. I když i toto představení svatby zaujalo, přece jen „*svadba lužická předminulé neděle zůstala nedostižným vzorem*“.²²

Provedení svatby v podání Lužičanů nemělo obdoby a bylo vyzdvihováno nejen u přírodních návštěvníků, ale i v dobovém tisku referujícím o průběhu výstavy. Ohlas vzbudila také u hostů ze zahraničí, kteří byli v tento den na výstavě přítomni.²³

Předvedením svatby na výstavce v Hodoníně ale Josef Kopecký jako autor nekončí, o dvacet dva let později v rámci sokolského sletu na cvičišti v Králově Poli v Brně, který byl připravován na 27. až 29. června 1914, se měla svatba dočkat dalšího provedení. V pondělí 29. června 1914 v rámci slavnosti Moravského roku, jež měla představit starodávné zvyky a obyčeje, měla být součástí programu také Slovácká svatba pod vedením Josefa Kopeckého.²⁴ Slet byl však předčasně ukončen 28. června 1914, kdy přišla zpráva o atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu. Ani v náhradním termínu 12. července 1914 se Moravský rok neuskutečnil z důvodu silné bouře.²⁵

Aby se slovácká svatba zapsaná Josefem Kopeckým nesmazatelně vepsala do historie, a za účelem „*povzbuzení Slovákův, aby vždy pevně o svatbách stáli při zvycích, jež po otcích zdědili...; dále aby ctění čtenářové, jimž osud nepopřál obcovati vzácnému tomu obřadu, nabyli o svatbě slovácké jasné představy; konečně aby vodítkem byla k nacvičení buď celé svatby nebo některé části její k výletům neb jiným zábavám*“,²⁶ dokončil v roce 1896 knihu s názvem Slovácká svatba na Podluží, která se stala významným etnografickým pramenem při studiu v oblasti obřadní lidové kultury. Vydání knihy v roce 1898 přivítal její autor již jako učitel v Týnci.

Popis svatby z pera Josefa Kopeckého je velmi detailní, sám uvádí, že jej nelze srovnávat například s Moravskou svatbou Františka Bartoše z roku 1892. Svým rozsahem, přesným zaznamenáním a vazbou k jedné lokalitě, potažmo menšímu regionu, ji lze porovnat snad jen s Valašskou svatbou od Matouše Václavka. Autor se snaží s pečlivostí sobě vlastní podrobně zachytit podobu svatebních rituálů a zvyků na severním Podluží na konci 19. století. V období, kdy kniha vychází, jsou již mezi čtenáři dostupné výtisky Svadby v národě Česko-slovanském čili svadební obyčeje, řeči, promluvy od Beneše Metoda Kuldy z roku 1858, Valašské svatby od Matouše Václavka a již zmíněná Moravská svatba od Františka Bartoše, dvě poslední vydané roku 1892. Všechny výše uvedené práce spojuje obdobná osnova – popis podle časové souslednosti průběhu celé svatby. Od námluv a příprav svatby včetně popisu svatebního oděvu a zvaní na svatbu přes průvod do kostela, *zdvaky*, svatební hostinu až po zábavu včetně svatebních her. Na Podluží ovšem bez čepení nevěsty, které se zde již na konci 19. století nevyškytovalo. Je patrné, že Josef Kopecký znal Moravskou svatbu Františka Bartoše i písňové sbírky Františka Sušila i Františka Bartoše a u jednotlivých písní na ně přímo odkazuje.

Ze 72 písní, které jsou v knize uvedeny, jich rovných 35 nebylo nikde v žádné do té doby vydané sbírce zapsáno a 19 písní uvádí autor jako podobných a 15 písní obsažených také ve sbírkách Františka Sušila nebo Františka Bartoše.²⁷ Jeho Slovácká svatba se tak stala citovaným pramenem k podlužáckým lidovým písním. Ve starších zpěvnících u písní, především svatebních, s přípisem z Lužic jde právě o první zápis Josefem Kopeckým. Například v publikaci Podluží v lidové písni je uvedeno 10 písní převzatých z jeho díla.²⁸ Jak autoři hodnotí v úvodu této písňové sbírky přínos J. Kopeckého: „*Mimořádný historický význam má pak útlá knížka Josefa Kopeckého Slovácká svatba na Podluží, která přináší soubor svatebních písní, dnes již většinou zapomenutých.*“²⁹ Řada písní zapsaných J. Kopeckým nenávratně zmizela, některé se objevují, často v obměněné podobě, ještě ve druhé polovině 20. století. Některé písně svou jednoduchou melodickou výstavbou, ale také textovým rozsahem naznačují, že patřily ke staršímu svatebnímu repertoáru a starší nápěvové vrstvě. Jméno Josefa Kopeckého se díky jeho práci řadí do společnosti prvních sběratelů svatebních písní.

Zmínka o publikaci J. Kopeckého nechybí samozřejmě ani ve výčtu prací věnovaných svatbám na Slovácku v kapitole Zvyky a obyčeje v díle Moravské Slovensko.³⁰

Po více než sto letech byla svatba podle zápisu Josefa Kopeckého předvedena znovu, tentokrát na folklorním festivalu Podluží v písní a tanci ve Tvrdonicích v neděli 4. června 2017. Předvedli ji opět lužičtí občané: členové chasy, Lužičtí mužáci a vdané ženy, členové Muzejního spolku v Lužicích, seniorky z Lužic a pěvecký sbor Trvalky TJ Sokol Lužice i zástupci vedení obce. Vše za hudebního doprovodu Gajdošské muziky ze Starej Břeclavi. Předvedení svatby inicioval a připravil Mgr. Miroslav Havlík. Vystoupení sestávalo z několika částí se snahou o co nejpřesnější interpretaci podle zápisu J. Kopeckého. Byl předveden zpěv i mluvené slovo části I. Před obřadem, částí II. U svatebního stolu a svatební hry Na šátečkovou a Na ovčáckú. Celý pořad se setkal s velmi pozitivním ohlasem u přítomných diváků. K propagaci tohoto pořadu i samotného autora Slovácké svatby Josefa Kopeckého byl vytvořen na webových stránkách sociální sítě Facebook profil Slovácká svatba na Podluží podle Josefa Kopeckého,³¹ kde je možné zhlédnout fotky z vystoupení v roce 2017 i další zajímavosti spojené s tématem historické podoby svatby na Podluží i se samotnou osobností Josefa Kopeckého.

Není známo, že by byl J. Kopecký autorem dalšího díla, pravděpodobně byla Slovácká svatba na Podluží jeho prvotinou a zároveň jedinou publikací. V další etapě života, kdy změnil

své působiště, se plně věnoval rozvoji školství, povznesení společenského a kulturního života v místě, kde dalších třicet let žil – v malé obci Týnec nedaleko Břeclavi.

Učitel z Lužic a Týnce

Jako ve většině vesnic nebylo ukotvení školní docházky v životě prostých dětí v 19. století jednoduchou záležitostí. V obci se povětšinou řešilo, kde bude vyučování probíhat, zdali budou učebny patřičně vybaveny a budou-li rodiče děti do školy posílat. Své postavení a autoritu si museli učitelé budovat, což se po malých krůčcích postupně dařilo, jak je patrné i na učitelování Josefa Kopeckého.

Budova školy v Lužicích byla vystavěna až v roce 1908. Předtím probíhalo vyučování v místnostech soukromých domů, v hospodě i na obecním domku ve školní světnici, přistavené k obecnímu hostinci v roce 1828. Později rozhodl obecní výbor o zakoupení hostince, který nechal přestavět na školu, v níž se začalo od školního roku 1878/1879 vyučovat.³² Počet žáků školou povinných dosáhl 250, zdejší dvoutrídni škola tak byla na žádost místní školní rady rozšířena na konci roku 1883 na trojtřídní s platností od 1. ledna 1885, přičemž třetí učebna byla zřízena z obecní kanceláře.³³ Josef Kopecký tedy začal pracovat v těchto ne zcela vyhovujících podmínkách pro výuku dětí: „*Dekretem slavné c. k. okr. školní rady v Hodoníně ze dne 27. července 1885 čís. 879 jmenován p. Josef Kopecký, kandidát učitelství rodem v Cerekvici u Litomyšle /Čechy/ zatímním podučitelem na trojtřídní národní škole v Lužici se služným 300 zl., kterýžto úřad dnem 1. září 1885 nastoupil.*“³⁴ S nárůstem počtu žáků na téměř 300 byla v roce 1890 realizována další přístavba školy.³⁵ „*Dekretem vysoké c. k. zemské školní rady ze dne 8. června 1891 číslo 5080 byl p. Josef Kopecký, definitivním podučitelem při čtyřtřídní škole v Lužicích se služným II. třídy (360 zl.) ustanoven.*“³⁶

Za krátkou dobu působení v Lužicích se událo mnohé v jeho osobním životě. Projevil se jako činný člověk v kulturně-společenském dění. Podílel se na přípravách prvního rolnického plesu na Slovácku, který se uskutečnil 25. února 1886 v Lužicích v hostinci u Štorka. Jak uvádí dobový tisk, sál byl pro tuto výjimečnou příležitost patřičně vyzdobený různými rolnickými nářadím, hospodářskými výrobky i polními plody, chvojím a obrazy JJ. Veličenstev, hesly: *Na zdar!, Tužme se!* apod. – i obrazem nakresleným křídou od J. Kopeckého, který znázorňoval orače na poli. Největšího obdivu všech přítomných si podle dobového článku zasloužili mládenci a dívky z Mikulčic českým tancem – besedou, poprvé zatančenou na Podluží. Zásahu o nácvik besedy jakožto i zdárném průběhu plesu měl taktéž Josef Kopecký.³⁷

Další aktivitou, která stojí za zmínku, bylo jeho spolupodílení se s výpomocným učitelem Františkem Zdráhalem na vypracování stanov nově vzniklého mikulčicko-těšického čtenářského spolku Pokrok, které byly po vleklém procesu úředně schváleny 23. října 1887. Při volbách do výboru spolku byl Josef Kopecký zvolen do funkce sbormistra.³⁸ Spolek Pokrok do svých řad získal mládež, se kterou učitel Dojiva a Josef Kopecký taktéž nacvičili českou besedu, jíž zahájili spolkový bál.³⁹

S výnosem Moravské zemské školní rady ze dne 22. prosince 1896 čís. 14.899 přichází v životě J. Kopeckého zásadní změna. Je ustanoven učitelem v Týnci a nastupuje svoji službu 31. ledna 1897 na zdejší škole.⁴⁰ V roce 1896 totiž padlo rozhodnutí o rozšíření školy v Týnci z dvoutrídni na trojtřídní a bylo zapotřebí také dalšího učitele, a přestože se úpravy ve školní budově nestihly, J. Kopecký zde od druhého pololetí nastoupil jako učitel III. třídy.⁴¹ Jeho úkol zde nebyl jednoduchý vzhledem k neuspokojivé situaci v místním školství.

Už roku 1832 byla vystavěna v Týnci budova školy o jedné učebně. Tato budova nahradila dosavadní školu, která byla zřízena z jednoho z domů, ovšem nevyhovujícího vzhle-

dem k počtu žáků, kteří měli školu navštěvovat. Ani nová škola však dlouhodobě nepřinesla uspokojivé řešení výuky týneckých žáků. Proto byla v roce 1874 škola rozšířena na dvoutrídění, nicméně k jejímu faktickému provedení nedošlo, neboť místní školní rada ani obec se nestaraly o zřízení druhé učebny z důvodu, že „v Týnci není zapotřebí dvou učitelů, neboť škola je beztak celý rok prázdná“.⁴² Škola byla tedy nadále jednotřídní s půldenním vyučováním.

Neúčast na vyučování byla skutečným problémem, který velmi dlouho přetrvával, zejména v létě, kdy děti pásly dobytek nebo pracovaly na poli: „Když v r. 1877 v červnu prováděl okr. inspektor Marschall inspekci zdejší školy, bylo ze 145 žáků přítomno 9 žáků.“⁴³ Bylo tedy konečně rozhodnuto o provedení přístavby školy, která byla dokončena v roce 1885. S rostoucím počtem žáků byla škola rozšířena na trojtřídní ve školním roce 1896–1897, kdy nastupoval na zdejší školu jako definitivní učitel právě Josef Kopecký. Situaci v místní škole dokresluje zápis protokolu ze dne 3. června 1897, kdy Josef Kopecký žádá správce školy, aby „při nejbližší schůzi místní školní rady odůvodnil, že nutně je třeba v každé třídě skříňky na sešity, umyvadla, džbánku na vodu a utěráku – tak, aby to po prázdninách počátkem r. 1897-8 bylo zařízeno.“⁴⁴ Svou žádost o vybavení učeben opakuje 3. listopadu 1897 a dodává, „že ve III. třídě bylo dopol. 7° v 8 hodin a 9,5° v 10 hod. Ve II. třídě bylo v 8 hod. 5,5° tepla“.⁴⁵

V roce 1908–1909 byla zřízena pobočka pro III. třídu a znovu se uvažovalo o zřízení nové, patřičně vybavené učebny, nakonec ale bylo rozhodnuto o postavení nové školní budovy, v níž se mohlo začít vyučovat již ve školním roce 1913/1914.⁴⁶ Jednalo se o patrovou budovu, jejíž součástí bylo pět učeben a byt pro učitele.⁴⁷ Měla studnu s pumpou s pitnou vodou, byt pro správce školy, toalety v budově a ke škole přináležela také školní zahrada o výměře 8 arů a pole o výměře 19 arů.⁴⁸ Školství v Týnci se ze začátku nedařilo nejlépe, občané své děti do školy neposílali a ani zástupci obce nepovažovali za důležité podporovat vzdělání místních dětí. Problematické bylo i přispívání obce na školní vybavení.⁴⁹ Jako i v jiných školách řešili učitelé především docházku dětí, často neomluvenou, ať už z důvodu chudoby rodičů, prací doma i na poli či hlídání mladších sourozenců.⁵⁰ Učitelé se tedy dlouhodobě soustředili především na to, aby zajistili pravidelnou školní docházku všech dětí, případně řádné omlouvání jejich nepřítomnosti. Až do roku 1913 byla častým tématem schůzí pedagogů také nedostatečná kapacita tříd, která byla uspokojivě vyřešena až otevřením nové budovy školy.⁵¹

Josef Kopecký se projevoval jako svědomitý učitel, jenž kromě předepsaného učiva vzdělával žáky i v jiných oblastech mimo školní osnovy a rozšiřoval jejich dovednosti. Učil například i zpěv a kreslení.⁵² Vzhledem ke svým vztahům k Lužicím uspořádal na jaře v roce 1902 se svými žáky exkurzi, když se rozhodl za účelem „doplnění nabytých vědomostí se žáky podniknouti poučnou vycházku do uhelných dolů a skelných hutí do Lužic“,⁵³ kterou se svou třídou ještě

Obr. 4. J. Kopecký – amatérský malíř (1929). Foto B. K. Žižlavský.

zopakoval ve druhém pololetí roku 1910.⁵⁴ Od roku 1904 se stal správcem školní zahrady,⁵⁵ která byla tohoto roku dána škole k dispozici na tzv. Stodoliskách.⁵⁶ V roce 1907 inicioval, aby učitelský sbor sebral historická data a pověsti o Týnci pro školní kroniku.⁵⁷

Na jaře během školních prázdnin roku 1911 proběhla v Týnci výstava obrazů akademického malíře Aloise Kalvody, výtěžek z této výstavy byl věnovaný na knihy pro žákovskou a učitelskou knihovnu místní školy.⁵⁸ Lze téměř s jistotou říci, že tuto akci inicioval právě Josef Kopecký, o kterém víme, že se zajímal o umění, sám maloval a svého přítele malíře Aloise Kalvodu, podnikajícího cesty na Slovácko, přivedl i do Týnce. Zde pobýval před první světovou válkou v domě čp. 116 u Fr. Valy⁵⁹ a v této obci čerpal i podněty pro svá díla. Vznikly zde nejen jeho obrazy Děvče v rožkách a Nevěsta z Týnce v kožichu a v růži, které jsou součástí obrazové přílohy publikace Moravské Slovensko,⁶⁰ ale údajně zde vytvořil na čtyřicet dalších děl.⁶¹ Jak už bylo zmíněno, Josef Kopecký má zásluhu na tom, že nadaný malíř, člen SVUMu, Cyril Jančálek⁶² byl přijatý na hodiny kreslení u Joži Uprky v Hroznové Lhotě, kde pracoval jeden a půl roku. Poté působil v Přerově u Františka Sklenáře, malíře jevišť a dekorací, později i u Aloise Kalvody, který mu pomohl ke studiu na Akademii výtvarných umění u prof. Maximiliána Pirnera.⁶³ Josef Kopecký byl po celou dobu působení v Týnci řádným učitelem, od školního roku 1907 se stal dočasným správcem školy, ale pouze do roku 1908, kdy byl ustanovený nový správce školy.⁶⁴ Postupně se stává zástupcem řídicího učitele a v této funkci zůstává až do svého odchodu do penze.

V roce 1910 nastupuje na místo industriální učitelky na obecní škole v Týnci také jeho dcera Ludmila Kopecká.⁶⁵ V důsledku nedostatku učitelských sil během první světové války byla podána správou školy žádost, aby mohla industriální učitelka Ludmila Kopecká výpomocně vyučovat na zdejší škole.⁶⁶ Pro nedostatek učitelů během války působila tedy i jako třídní učitelka. Coby učitelka ručních prací vyučuje až do roku 1924 a zůstává svobodnou emancipovanou ženou. Mezi léty 1920–1921 na místní škole vyučuje i další dcera Josefa Kopeckého Květoslava Kopecká.⁶⁷ 23. července 1924 si bere za manžela Bohuslava Karla Žižlavského,⁶⁸ profesí taktěž učitele.⁶⁹

V nelehkém válečném období potkala Josefa Kopeckého nepříjemná událost. Jak sám píše: „V dubnu 1915 Josef Šenk č. 61, tehdejší starosta a já, byli jsme obžalováni pro velezradu (rozšiřování ruských letáků) a zbavení svých úřadů.“ Připisem c. k. okresní školní rady ze dne 17. června 1915 čís. 1324 je J. Kopecký přerazen do Kněždubu. „Dobrý učitel a příklad mládeže odchází právě v tak pohnuté době, kdy je ho nejen ve škole, ale i v obci potřeba, neboť po vykonávání povinnosti školní věnoval síly své blahu obce. Mládež bude zajisté dlouho na svého učitele a občané na svého rádce vzpomínati.“⁷⁰ Jejich případ souvisel s tzv. kostickou

Obr. 5. J. Kopecký v lázních Poděbrady s dcerou Ludmilou (po roce 1930). Foto B. K. Žižlavský.

aférou.⁷¹ Sám o tom vypovídá na stránkách obecní kroniky: „*Já pak byl jsem službou přidělen na školu v Kněždubě a v lednu 1916 i mne 50letého povolali na vojnu, kde jsem byl veden v seznamu „politicky nespolehlivých“ („P“).*“⁷² Vojenský soud je osvobodil, ale starosta musel na vojnu a úřadováním v obci byl pověřen radní. Josef Kopecký působí v Kněždubě až do 1. září 1917,⁷³ poté se vrací se na své původní místo.

Vzhledem k tomu, že rodina Kopeckých se prakticky proměnila na učitelskou,⁷⁴ došlo v listopadu 1920 ke zvláštní situaci v týneckém učitelském sboru, kdy Ludmila Kopecká onemocněla tyfem, a proto zůstali v domácí izolaci také její otec a sestra, z toho důvodu bylo tehdy v I., II. b, III. a IV. třídě zavedeno polodenní vyučování.⁷⁵ Od ledna 1921 se naštěstí vrací do školy J. Kopecký i K. Kopecká, zatímco Ludmila Kopecká začíná opět učit až na jaře roku 1921.⁷⁶

Konec učitelování Josefa Kopeckého přichází 1. ledna 1927, kdy odchází jako zástupce řídicího učitele do zasloužené penze.⁷⁷

Obecní písař a kronikář

Josef Kopecký byl v letech 1907–1918 ve funkci obecního písaře, za což dostával od obce do pronájmu kousek obecního pole.⁷⁸ Po roce 1900 byl také členem zastupitelstva obce Týnec.⁷⁹ Usnesením obecního zastupitelstva ze dne 3. října 1922 byl jmenován prvním kronikářem obce Týnec, funkce se ujal 1. prosince 1922 a jak sám uvádí, ač není rodák z Podluží, díky čtvrtstoletí života ve zdejší obci zná zdejší poměry dokonale.⁸⁰ Obecní kroniku nejen založil, ale zpětně do ní také provedl zápisy až od roku 1914. Po třiceti letech působení v Týnci se dne 10. března 1927 Josef Kopecký odstěhoval a skončil tak ve funkci obecního kronikáře, kterou od 1. prosince 1922 zdarma zastával.⁸¹

Sokol

Na ustavující valné hromadě TJ Sokol v Týnci 16. listopadu 1919 byl starostou zvolený opět Josef Kopecký a o jeho schopnostech svědčí opakované zvolení do funkce starosty v letech 1921 a 1922, 1923, 1924, 1925, 1926. Byl také kronikářem TJ Sokol v Týnci, kroniku začal psát od 26. března 1925.⁸² Ovlivnil vzhled sokolovny v Týnci, při její stavbě navrhl umístit v průčelí také slovácké žudro. Žudro i interiér tělocvičny byly ozdobeny národními ornamenty, které namalovaly žačky pod vedením jeho dcery Ludmily Kopecké.⁸³ Kromě tělovýchovy se TJ Sokol věnovala kulturní a společenské činnosti, přednáškám, divadlu, organizovala výlety, sokolské hody a plesy, v kronice najdeme zmínku i o pořádání pravopisného kurzu, často se v souvislosti s dalšími aktivitami objevuje právě jméno J. Kopeckého. Řada přednášek a divadelních her se vztahovala k významným výročním událostí z dějin české historie. Například v roce 1924

Obr. 6. J. Kopecký – sokol. Foto B. K. Žižlavský.

k 500. výročí úmrtí Jana Žižky proběhlo v sokolovně několik přednášek,⁸⁴ pořádaly se zde oslavy narozenin TGM, výročí vzniku Československa se pravidelně slavilo přednáškou a divadelní hrou. Josef Kopecký využíval i pomoci své rodiny, nejenže jeho dcery učily na místní škole, ale například i jeho syn Jaroslav Kopecký, poštovní úředník v Rožnově pod Radhoštěm, obstaral valašské kroje pro hru Pasekáři od Františka Sokola-Tůmy, která se uskutečnila v sokolovně 28. února 1926. V roce 1927 oznámil J. Kopecký valnému sněmu TJ Sokol v Týnci, že se bude stěhovat do Hodonína a se všemi se srdečně rozloučil. V roce 1929 se účastnil valné hromady v Týnci už jako zástupce župy v Hodoníně.⁸⁵

Spořitelni a záloženský spolek

Spořitelni a záloženský spolek v Týnci, zapsané společenstvo s neobmezeným ručením, vznikl na ustavující valné hromadě 5. prosince 1897. Za jeho založením nestál nikdo jiný než opět Josef Kopecký. Cílem tohoto spolku bylo ukládání a zapůjčování úspor, aby bylo peněžních prostředků „náležitě využíváno a zvláště zájmy rolnictva, živnostnictva a dělnictva podporovány, při čemž vedle snahy po hmotné podpoře zvláště mravní povznesení členů na zřeteli míti sluší“.⁸⁶ Spolek se připojil k Ústřední jednotě českých hospodářských společenstev úvěrních na Moravě a ve Slezsku, zapsanému společenstvu s obmezeným ručením v Brně. V roce 1898 byl určen také jako delegát na valnou hromadu Ústřední jednoty na 26. května.⁸⁷

Ustavující počet byl sedmnáctičlenný a postupně v průběhu let se navyšoval, na konci roku 1927 to bylo 197 členů.⁸⁸ Zvyšovala se také částka, kterou spolek spravoval. Po roce 1927 byl peněžní obrat přes jeden a půl milionu korun. Je tedy patrné, že spolek velmi dobře fungoval. Možnosti půjčky využil i Josef Kopecký hned v červnu 1898, kdy si zažádal o půjčku ve výši 210 zl. na zaplacení dluhu v občanské záložně v Břeclavi, za podmínek měsíční splátky 5 zl. měsíčně se závazkem, že odměny za práce pokladníka použije k zaplacení dluhu, a navíc dá do zástavy spolku své harmonium.⁸⁹

Od založení v prosinci roku 1897, kdy byl jednohlasně zvolen do funkce pokladníka, působil na této pozici až do svého odchodu do penze, pouze s přestávkou mezi lety 1916–1918, kdy byl přeložen do Kněždubu. Byl spolehlivým členem spolku, při obstarávání potřebného vybavení například „vyhotovil ochotně za náhradu potřebného materiálu“ spolkový závěsný štít s označením Záložna,⁹⁰ který byl umístěn na dům starosty. Naposledy se zúčastnil výroční valné hromady 6. března 1927.⁹¹ V zápisech Spořitelního a záloženského spolku se jeho jméno objevuje ještě v souvislosti s výroční řádnou valnou hromadou 11. března 1928.⁹²

Závěr

Josef Kopecký byl výjimečnou osobností v místech, kde žil a působil. Rozhodl se pro učitelskou dráhu a odešel z rodných východních Čech na Slovácko, kde našel životní partnerku, rodinu i domov. Nebyl lhostejný

Obr. 7. J. Kopecký s vnoučaty. Foto B. K. Žižlavský.

k dění okolo sebe, aktivně vstupoval do kulturních a společenských událostí a sám je také utvářel. Lze o něm hovořit jako o vlasteneckém, pokrokovém učiteli, který inicioval a šířil vzdělanost a osvětu mezi lidmi. Zejména v historii dvou obcí na Podluží – Lužicích a Týnci zanechal nesmazatelnou stopu jako učitel, ale také jako čínorodý člověk na kulturně-společenském poli. I když své úsilí zaměřil spíše lokálně, projevuje se jeho práce i navenek a má široký dosah. Na prvním místě se jedná o jeho Slováckou svatbu na Podluží, která zajistila trvalé uchování podoby tradičního svatebního obřadu na Podluží do současnosti a mezi srovnatelnými publikacemi si zachovává jedinečné místo. Nemluvě o tom, že byla hned několikrát veřejně předvedena. Spolkovou činností a kontakty s umělci pracoval navenek světa malé obce. Přestože stále zůstávají některá místa jeho životního příběhu zahalena rouškou času, za kterou už nelze nahlédnout, většinu jeho života se podařilo uspokojivě zmapovat a věřím, že i díky tomuto příspěvku nebude jeho jméno, život i dílo zapomenuto.

Poznámky:

- 1 Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále SOA v Zámrsku), sbírka matrik Východočeského kraje, matrika N 1837–1872, sign. 1199, s. 84.
- 2 Tamtéž, s. 93.
- 3 Tamtéž, s. 111; SOA v Zámrsku, sbírka matrik Východočeského kraje, matrika Z 1858–1899, sign. 5455, s. 28.
- 4 SOA v Zámrsku, sbírka matrik východočeského kraje, matrika N 1873–1898, sign. 5451, s. 5; SOA v Zámrsku, sbírka matrik Východočeského kraje, matrika Z 1858–1899, sign. 5455, s. 28.
- 5 Státní okresní archiv Svitavy (dále SOkA Svitavy) se sídlem v Litomyšli, Základní devítiletá škola Cerekvice nad Loučnou, inv. č. 948, hlavní matrika školní školy v Cerekvici od r. 1864–1876, s. 237–238.
- 6 SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Reálka Litomyšl, inv. č. 115, Katalog první třídy školního roku 1879, s. 18.
- 7 SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Reálka Litomyšl, inv. č. 115, Katalog 3. třídy školního roku 1881, s. 13.
- 8 Státní okresní archiv Hodonín (dále SOkA Hodonín), OŠR–H, inv. č. 1, Týnec, nestr.
- 9 SOkA Hodonín, NŠ–Lu, inv. č. 2, Kronika školní 1878, s. 21.
- 10 Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), matrika narozených, Lužice, sign. 5597, s. 320.
- 11 Nejstarší dcera Božena se provdala za kolářského mistra Jana Josefa Vacha 7. února 1921 v Týnci a přestěhovala se za svým mužem do Pardubic. MZA Brno, matrika oddaných, Moravská Nová Ves, sign. 3027, s. 226.
- 12 Během války se do zajetí dostal (ať už dobrovolně, nebo nedobrovolně) syn učitele Vojtěch Kopecký, který byl v italské legii. SOkA Břeclav, MNV Týnec, inv. č. 211, Kronika obce Týnce, s. 9.
- 13 Státní okresní archiv Břeclav (dále SOkA Břeclav), se sídlem v Mikulově, MNV Týnec, inv. č. 211, Kronika obce Týnce od r. 1914, s. 136.
- 14 Z tělocvičné jednoty „Sokol“ v Hodoníně, *Moravská Slovač*, 1886, č. 87, s. 3.
- 15 M a r a d o v á, Lenka. *Výstava umělecká, průmyslová a národopisná v Hodoníně r. 1892*. [Rukopis], Brno, 2008, s. 15.
- 16 *Slavnost dožínková z Mikulčic a Těšic*. Velehrad, Kroměříž, 12. 9. 1892, roč. 4, č. 72, nestr.
- 17 *Věstník výstavy hodonské, Slovácká svadba z Rohatce*. Velehrad, Kroměříž, 28. 9. 1892, roč. 4, č. 68, nestr.
- 18 M a r a d o v á, Lenka. c. d.
- 19 K o p e c k ý, Josef. *Slovácká svatba na Podluží*. Praha: Matice hodonská, 1898, s. 2.
- 20 *Věstník výstavy hodonské, Slováckou svadbou*. Velehrad, Kroměříž, 17. 9. 1892, roč. 4, č. 65, nestr.
- 21 *Věstník výstavy hodonské*. Velehrad, Kroměříž, 21. 9. 1892, roč. 4, č. 66, nestr.
- 22 *Věstník výstavy hodonské, Slovácká svadba z Rohatce*. Velehrad, Kroměříž, 28. 9. 1892, roč. 4, č. 68, nestr.

- 23 Podle informací z věstníku hodonínské výstavy byla v tento den hojná účast diváků z řady měst a obcí: Holešova, Hustopečí, Olomouce, Břeclavi, Vídňe, Poštorné, Charvatské Nové Vsi, Lanžhota, Hrušek, Josefova, Ladné, Všechovic, Telče, Židlochovic, Vsetína, Pohořelic, Uherského Brodu, Mikulčic a také delegace vídeňských Čechů. Věstník výstavy hodonské. Velehrad, Kroměříž, 21. 9. 1892, roč. 4, č. 66, nestr.
- 24 *Moravský rok provedený v pondělí 29. června 1914*. Brno: Sletový výbor, 1914. 52 s.
- 25 *Moravský rok. Moravská orlice*. V Brně v pondělí dne 13. července 1914, roč. 52, č. 131.
- 26 *K o p e c k ý*, Josef. c. d., s. 2.
- 27 *K o p e c k ý*, Josef. c. d., s. 3.
- 28 Čísła písni: 58, 196, 202, 211, 212, 213, 217, 227, 268, 284. *H r a b a l o v á*, Olga. *Podluží v lidové písni*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 1988, s. 402.
- 29 *H r a b a l o v á*, Olga. c. d., s. 9.
- 30 Uvedena chybná zkratka křestního jména – Fr. Kopecký. *N i e d e r l e*, Lubor a *C h o t e k*, Karel. Zvyky a obyčeje. In: Boháč, Antonín et al. *Moravské Slovensko, Sv. II*. Praha: Nákladem Národopisného musea Československého, 1922, s. 675.
- 31 <https://www.facebook.com/svatbazluzic>, [online] [cit. dne 25. 8. 2020].
- 32 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 50, okres Hodonín, VIII., Průvodce po místních památkách, Obec Lužice, s. 1. SOKA Hodonín, NŠ–Lu, inv. č. 2, Školní kronika, s. 1–3.
- 33 SOKA Hodonín, NŠ–Lu, inv. č. 2. Školní kronika, s. 7–8.
- 34 *Tamtéž*, s. 11.
- 35 *Tamtéž*, s. 19.
- 36 *Tamtéž*, s. 21.
- 37 *Dopisy, Z Lužic. Moravská Slovač*, 1886, roč. 3, č. 18., nestr.
- 38 Při slavnostní mši „zapěli členové zpěváckého oddělení za řízení svého sbormistra p. Jos. Kopeckého, učitele z Lužic, čtyřhlasně obtížnou píseň „Modlitbu“ z Vlastimila“. *Z Těšic, Otevření Mikulčicko-Těšického čtenářského spolku „Pokrok“*. *Moravská Slovač*, 1887, č. 86, s. 2.
- 39 *R u t a r*, Svatopluk. Čtenářský spolek Pokrok. *Malovaný kraj* 33, 1997, č. 5, s. 14.
- 40 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o konferenčních schůzích na dvojtřídní obecné škole v Týnci. 1891/2–1902, s. 120.
- 41 *Týnec: městečko na Podluží*. [Týnec]: Obec Týnec, 2016, s. 202.
- 42 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 49, Okres Hodonín VI, Škola a její vývoj, Obec Týnec, s. 1.
- 43 *Tamtéž*, s. 2.
- 44 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, c. d., s. 129.
- 45 *Tamtéž*, s. 137.
- 46 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 49, c. d., s. 3.
- 47 *Týnec: městečko na Podluží*. c. d., s. 202.
- 48 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 53. Školské statistické přehledy, Dotazník obce Týnce, nestr.
- 49 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 49, c. d., s. 9.
- 50 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, nestr.
- 51 Stavební účty (náklady činily 81 000 korun) při výstavbě školy v letech 1912–1913 vedl Josef Kopecký. SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, MNV Týnec, inv. č. 211, Kronika obce Týnec, s. 4.
- 52 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 53, Školské statistické přehledy, Dotazník obce Týnce, nestr.
- 53 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učitelských konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, Protokol ze 2. května 1902, nestr.
- 54 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učitelských konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, Protokol 8 sepsaný při poradě sboru učitelského konané dne 5. března 1910, nestr.
- 55 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učit. konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, Protokol 1 ze dne 2. září 1904, nestr.
- 56 SOKA Hodonín, VMHO, inv. č. 49, Okres Hodonín VI, Škola a její vývoj, Obec Týnec, s. 6.

- 57 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učit. konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, Protokol 1 ze dne 2. září 1907, nestr.
- 58 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učit. konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, školní rok 1910–1911, Protokol X, nestr.
- 59 P r o k o p, Jan. Podlužácká dědina Týnec a „maléři“. *Malovaný kraj* 40, 2004, č. 3, s. 26.
- 60 Vyobrazení na neočíslovaných stranách (mezi stranami 156–157) v kapitole K l v a ň a, Josef. Lidové kroje na Moravské Slovesku. In: Húsek, Jan et al. *Moravské Slovensko, Sv. I*. Praha: Nákladem Národopisného musea Československého, 1918.
- 61 *Týnec: městečko na Podluží*. c. d., s. 155.
- 62 Cyril Jančálek se narodil v Týnci 1. ledna 1891 a navštěvoval zdejší školu mezi lety 1896–1904, po studiích a praxi působil jako učitel kreslení na Slovensku v letech 1920–1925. SOkA Hodonín, VMHO, inv. č. 48, Obec Týnec, V., Význační rodáci, Cyril Jančálek, 1 list.
- 63 P r o k o p, Jan. c. d., s. 26.
- 64 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učit. konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, Školní rok 1908–1909, protokol 1, nestr.
- 65 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Protokolní kniha o odbývaných učit. konferenčních schůzích při trojtřídní škole v Týnci, Školní rok 1909–1910, Protokol 6, nestr.
- 66 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Konferenční protokoly národní školy v Týnci, 1911–1923, Zápis č. 2 o poradě sboru učitelského konané dne 8. října 1917, nestr.
- 67 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Konferenční protokoly národní školy v Týnci, 1911–1923, Zápis č. 2. V protokolu o poradě sboru učitelského ze dne 11. října 1920 se objevuje jméno Květoslavy Kopecké poprvé. Naposled pak v Protokolu 11 o závěrečné poradě učitelského sboru ze dne 21. června 1921. SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Konferenční protokoly národní školy v Týnci, 1911–1923, nestr.
- 68 Za zmínku stojí, že manžel Květoslavy Bohuslav Žižlavský byl aktivním učitelem a v Nové Lhotě pořídil fotografie ze života místních obyvatel, čímž vzniklo cenné album přispívající k poznání tradiční kultury na Hornácku.
- 69 MZA Brno, matrika oddaných, Brno, sign. 16899, s. 39.
- 70 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, Národní škola, Konferenční protokoly národní školy v Týnci, 1911–1923, Zápis č. 11 o závěrečné poradě sboru učitelského ze dne 30. června 1915, nestr.
- 71 *Týnec: městečko na Podluží*. c. d., s. 154. Tzv. kostická aféra propukla ve stejnojmenné obci na počátku roku 1915, kdy ruská vojska ohrožovala východní část habsburské monarchie, tehdy se do obce dostal z ruské fronty opis letáku nazvaného Výzva ke Slovanům, který byl vzhledem k obsahu kvalifikovaný jako velezrádný, když nabádal obyvatele k podpoře ruské armády, potažmo celého Ruska. Opis letáku se šířil dál mezi lidmi, ze začátku především členy Sokola, po čemž následovala vlna domovních prohlídek i zatýkání a trestů. Po nástupu císaře Karla I. na trůn byla na počátku července 1917 vyhlášena amnestie pro politické vězně, která se týkala i aktérů tzv. kostické aféry. U n g e r, Josef et al. *Kostice: dějiny a lidová kultura*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1991, s. 67–70.
- 72 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, MNV Týnec, inv. č. 211, c. d. s. 7.
- 73 SOkA Hodonín, OŠR-H, inv. č. 1, Kněždub, nestr.
- 74 Dle sdělení pravnučky J. Kopeckého H. K. (1945) se učitelská profese dědí v rodině potomků Žižlavských dodnes.
- 75 SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, c. d., Konferenční protokol č. 4 ze dne 18. prosince 1920, nestr.

- 76 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Základní škola Týnec, inv. č. 402, c. d., Konferenční protokol č. 9 ze dne 6. května 1921, nestr.
- 77 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, MNV Týnec, inv. č. 211, Kronika obce Týnec, s. 37.
- 78 *Týnec: městečko na Podluží*. c. d., s. 150.
- 79 *Tamtéž*, 151.
- 80 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, MNV Týnec, inv. č. 211, Kronika obce Týnce od r. 1914, s. 3.
- 81 *Tamtéž*, s. 38.
- 82 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, TJ Sokol Týnec, inv. č. 1451. Kronika TJ Sokol Týnec, nestr., úvodní list.
- 83 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, TJ Sokol Týnec, inv. č. 1451, Kronika TJ Sokol Týnec, nestr.
- 84 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, MNV Týnec, inv. č. 211, Kronika obce Týnec, s. 24.
- 85 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, TJ Sokol Týnec, inv. č. 1451, Kronika TJ Sokol Týnec, nestr.
- 86 *Týnec: městečko na Podluží*. c. d. s. 252.
- 87 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Spořitelní a záloženský spolek Týnec, inv. č. 1175, Spořitelní a záloženský spolek v Týnci, Valné hromady 1924–1941, nestr.
- 88 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Spořitelní a záloženský spolek Týnec, inv. č. 1175, Účetní uzávěrky od roku 1898 až do roku 1941 a revizní zprávy, nestr.
- 89 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Spořitelní a záloženský spolek Týnec, inv. č. 1175, Spořitelní a záloženský spolek v Týnci, Protokoly představenstva 1897–1912, Protokol 10, nestr.
- 90 *Tamtéž*.
- 91 SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, Spořitelní a záloženský spolek Týnec, inv. č. 1175, Spořitelní a záloženský spolek v Týnci, Valné hromady 1924–1941, nestr.
- 92 *Tamtéž*.

Foto: Rodinný fotoarchív H. K. (1945), pravnučky J. Kopecského.

Mgr. Lenka H a v l í k o v á (n. 1986), etnografka, pracovnice Národního ústavu lidové kultury, kurátorka etnografických sbírek. Zájmově se věnuje tradiční lidové kultuře na Podluží.

Josef Kopecký – A Teacher

Personality of Cultural, Social and Ethnographic Life in Podluží in the End of 19th and the Beginning of 20th Century

A b s t r a c t

Josef Kopecký's name was only known thanks to his book called *Moravian-Slovak Wedding in Podluží*. The title is connected with several important public demonstrations of wedding in Podluží – the first one was demonstrated in the country fair party in in 1866 which was held by Sokol in Hodonín in the hall of the local clubhouse, the next one was demonstrated at the Artistic and Ethnographic Exhibition in Hodonín (1892), the third demonstration in 1914 at the exhibition called Moravian Year was unfortunately not carried out, but in 2017 a part of the wedding was demonstrated according to his record as a number on the programme of the festival Podluží in Song and Dance in Tvrdonice. If we take a look at Josef Kopecký's life story we can see that apart from his unique work devoted to a traditional wedding his further activities which he carried out during his life are also worth paying attention to. Kopecký was born in 1865 in Cerekvice in East Bohemia, he graduated from a grammar school in Litomyšl and it is worth mentioning that he was a pupil of Alois Jirásek. After graduation he started his teaching career and got his first job In Lužice near Hodonín. There he worked both as a progressive teacher, but he was also an important public and cultural personality. In 1896 he was named a teacher in Týnec near Břeclav where he worked until his retirement in 1927. He was working hard mainly for the citizens of Týnec working not only as a dutiful teacher, but he also contributed

to the establishment of the local physical education union Sokol, he was the founder of the first local chronicle and for thirty years worked as a treasurer of the local savings bank in Týnec which helped local citizens a lot with their economic management. Josef Kopecký was also an amateur painter, musician, chronicler, and scrivener. His taste for painting led him to a friendship with Alois Kalvoda and other well-known painters. He is also credited with the fact Cyril Jančálek, a native from Týnec, started a career as a professional painter. Josef Kopecký was an extraordinary personality in all the places he lived and worked in. He can be mentioned as a patriotic progressive teacher who initiated a spread knowledge and public education among people. As a teacher but also as an active man he left an indelible trace in cultural and social life in the history of two villages in Podluží – Lužice and Týnec. Though his efforts were aimed locally his work is visible and has a wide impact.

Key words: Josef Kopecký, teacher, wedding, Sokol, exhibition, Polduží, Lužice, Týnec, Hodonín

Josef Kopecký – Lehrer

Persönlichkeit des kulturellen, gesellschaftlichen und ethnografischen Lebens in der Region Podluží Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts

Zusammenfassung

Der Name Josef Kopecký war bislang nur dank seines Büchleins *Slovácká svatba na Podluží (Mährisch-slowakische Hochzeit in Podluží)* bekannt. Mit diesem Werk hängt eng auch die nicht weniger wichtige mehrfache öffentliche Vorführung einer Podluží-Hochzeit zusammen – zum ersten Mal war dies 1886 auf dem Kirmes-Tanzvergnügen, das vom Sportverein Sokol in Hodonín im Saal seines Vereinshauses veranstaltet wurde, dann 1892 auf der Kunst-, Gewerbe- und Ethnografie-Ausstellung in Hodonín, zum dritten Auftritt im Jahr 1914 im Rahmen des Mährischen Jahres kam es leider nicht, dafür gelangte 2017 ein Teil der Hochzeit nach den Aufzeichnungen von Kopecký in das Programm des Festivals Podluží in Lied und Tanz in der Ortschaft Tvrdonice. Wenn wir uns die Lebensgeschichte von Josef Kopecký anschauen, stellen wir fest, dass außer seinem eindrucksvollen, der traditionellen Hochzeit gewidmeten Werk unsere Aufmerksamkeit auch weitere Tätigkeiten verdienen, denen er sich im Lauf seines Lebens widmete. Kopecký wurde 1865 in Cerekvice in Ostböhmen geboren, er besuchte das Gymnasium in Litomyšl und erwähnenswert ist, dass er auch ein Schüler von Alois Jirásek war. Nach seinen Studien schlug er die Lehrerlaufbahn ein und zu seiner ersten Wirkungsstätte wurde Lužice bei Hodonín. Hier war er nicht nur als fortschrittlicher Lehrer tätig, sondern auch als bedeutende Persönlichkeit des kulturellen und gesellschaftlichen Geschehens. Im Jahr 1896 berief man ihn als Lehrer nach Týnec bei Břeclav, hier blieb er bis zu seiner Pensionierung 1927. Insbesondere für die Bürger von Týnec leistete er viel Arbeit, außer dem gewissenhaften Unterrichten der Kinder setzte er sich für die Gründung eines örtlichen Sportvereins Sokol ein, er war Gründer der ersten Gemeindechronik und 30 Jahre lang führte er sorgfältig die Kasse des Spar- und Darlehensvereins in Týnec, die den hiesigen Einwohnern wirksam bei ihrer Wirtschaftsführung half. Josef Kopecký war ferner Amateurmaler, Musiker, Chronist und Gemeindeschreiber. Seine Liebe für die bildende Kunst führte ihn zu einer Freundschaft mit Alois Kalvoda und weiteren bekannten Malern. Zu seinen Verdiensten zählt auch, dass der aus Týnec stammende Cyril Jančálek den Weg eines professionellen Mahlers einschlug. Josef Kopecký war an den Orten, wo er lebte und tätig war, eine außergewöhnliche Persönlichkeit. Man kann von ihm als einem patriotischen, fortschrittlichen Lehrer sprechen, der Bildung und Aufklärung unter den Menschen verbreitete und anregte. Insbesondere in der Geschichte der beiden Gemeinden in Podluží – Lužice und Týnec – hinterließ er eine unauslöschliche Spur als Lehrer, aber ebenso als tatkräftiger Mensch auf kulturell-gesellschaftlichem Feld. Obwohl seine Bemühungen eher lokal ausgerichtet waren, äußert sich seine Arbeit auch nach außen hin und zeigt eine große Tragweite.

Stichwörter: Josef Kopecký, Lehrer, Hochzeit, Turnverein Sokol, Ausstellung, Podluží, Lužice, Týnec, Hodonín

Jubileum Josefa Jančáře

Vždy příjemný, usměvavý, šarmantní a mimořádně aktivní. Tak známe PhDr. Josefa Jančáře, CSc., ze Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kam chodí pravidelně na vernisáže, kulturní akce a do odborné knihovny. A vůbec se nám nechce věřit, že pan doktor oslaví v roce 2021 své devadesáté narozeniny. O jeho životní dráze bylo napsáno mnohé, takže se pokusíme o malou rekapitulaci.

Josef Jančář se narodil 16. června 1931 v Těšově. Celý jeho život je spjat s národopisnou oblastí Slovácko. Měšťanku navštěvoval v Uherském Brodě, odbornou školu textilní s praxí absolvoval v Šumperku, gymnaziální studia v Mníšku pod Brdy a Uničově zakončil v Uherském Brodě. V letech 1953–1958 byl žákem profesora Antonína Václavíka na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Po vystudování oboru národopis se vrátil zpět na Slovácko a nastoupil v roce 1958 do bývalého Václavíkova pracoviště – Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kde se věnoval převážně nově vzniklému sborníku Slovácko, sbírkotvorné činnosti a tvorbě výstav. Zájem o tradiční lidovou rukodělnou výrobu jej zavedl v roce 1960 do Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti, kde byl činný na pozici vedoucího dokumentace do roku 1964. V témže roce se vrátil zpět do Slováckého muzea a stal se jeho ředitelem. Vlivem politických událostí spojených s vpádem vojsk Varšavské smlouvy na území Československa a následující normalizace musel Josef Jančář v roce 1970 z muzea odejít a nastoupit tříletou brigádu v Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, po níž se stal na dobu šesti let vedoucím přidružené výroby Jednotného zemědělského družstva v Lipově. I zde však zůstal věrný národopisu, neboť spolupracoval s Ústavem lidového

umění ve Strážnici na realizaci staveb v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy. Naplno se mohl vědecké práci opět věnovat od roku 1979, kdy nastoupil díky Vítězslavu Volavému do strážnickému ústavu, jehož se stal v roce 1990 ředitelem. Působil zde do svého odchodu do důchodu v roce 1996. Tím však odborné aktivity Josefa Jančáře zdaleka neskončily. Naopak získal větší prostor pro další již tak bohatou publikační činnost, pokračování spolupráce s Národním ústavem lidové kultury, Ministerstvem kultury, Muzejní a vlastivědnou společností v Brně, Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně, akademií věd, Slováckým muzeem a řadou dalších institucí včetně regionálních. Tyto aktivity přetrvávají dodnes a byly oceněny Stříbrným odznakem Středoevropské sekce CIOFF, Cenou ministra kultury Artis Bohemiae Amicis, Cenou ministerstva kultury za celoživotní péči o tradiční lidovou kulturu i Cenou Zlínského kraje Pro Amicis Musae. Josef Jančář zasáhl i do kulturně-spoločenského dění ve svém bydlišti a stal se jeho významnou osobností. V roce 2008 zde obdržel Cenu města Uherské Hradiště.

K příležitosti významného životního jubilea se sluší Josefu Jančářovi poděkovat za jeho nesmírné tvůrčí práci, popřát mu co nejpevnější zdraví a ať nám i moravskému národopisu přináší ještě dlouhá léta další užitek a radost!

Ivo Frolec

Josef Jančář – výběrová bibliografie (1996–2020)

Předkládaná bibliografie navazuje na osobní bibliografii Josefa Jančáře, kterou v roce 1996 vydal Národní ústav lidové kultury ve Strážnici v rámci edice Bibliografická příloha Národopisné revue č. 7.

I. Český národopis

- 1 Aplikace Doporučení UNESCO v České republice. *Národopisná revue* 6, 1996, č. 3, s. 122–124.
- 2 Mezinárodní spolupráce ÚLK v roce 1995. *Národopisná revue* 6, 1996, č. 3, s. 152–154.
- 3 Proměny Ústavu lidové kultury ve Strážnici. *Národopisná revue* 6, 1996, č. 2, s. 55–62.
- 4 Výstava Slovácka 1937: na okraj jejího šedesátého výročí. *Slovácko* 39, 1997, s. 155–157.
- 5 Lidová kultura v globální informační společnosti. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 2, s. 62–63.
- 6 *Principes de la protection de la culture traditionnelle et populaire contre la commercialisation impropre = Principes of traditional culture and folklore protection against inappropriate commercialization = Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997, s. 5–58. ISBN 80-86156-07-9. Editor Jan Krist.
- 7 UNESCO a lidová kultura. *Umění a řemesla* 39, 1997, č. 4, s. 54.
- 8 Kultura a tradice. In: CEKOTA, Vojtěch et al. *Napajedla: příroda, dějiny, kultura*. Napajedla: Město Napajedla, 1998, s. 151–165. ISBN 80-238-3059-7.
- 9 Poznání zdrojů mravních norem a postojů jako podmínka spolupráce v multikulturální společnosti. In: *Etika a tradiční lidová kultura: 14. strážnické sympozium, 5.–6. května 1998: sborník příspěvků*. Ve Strážnici: Ústav lidové kultury, 1998, s. 10–20. ISBN 80-86156-17-6.
- 10 *Ethics and traditional folk culture: study on moral consciousness and conduct in manifestations of traditional folk culture = Ethique et la culture traditionnelle et populaire: étude sur la conduite morale dans les manifestations des cultures traditionnelles et populaires = Etika a tradiční lidová kultura: studie o mravním vědomí a jednání v projevech tradičních lidových kultur*. Vyd. 1. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1999. 123 s. ISBN 80-86156-29-X. (Společně s J. Kristem – úvod do studie.)
- 11 Folklorismus a komercializace lidové kultury. *Národopisná revue* 9, 1999, č. 2, s. 67–72.
- 12 Slovácko 1959–1999: (Čtyřicet let regionálního sborníku). *Slovácko* 41, 1999, s. 123–125.
- 13 Studium proměn mravního vědomí a jednání v lidové kultuře. In: JAKUBÍKOVÁ, Kornélia, ed. *Tradicia, etika a civilizačné zmeny*. Vyd. 1. Bratislava: Matičné združenie priaznivcov ľudovej kultúry Prebudená pieseň, 1999, s. 30–34. ISBN 80-88926-05-X.
- 14 Principy mravnosti a morálky v projevech lidové kultury. *Český lid* 87, 2000, č. 4, s. 289–293.
- 15 Lidová kultura v České republice (její dokumentace a interpretace). In: ONDRUŠOVÁ, Vlasta, ed. a ZEZULOVÁ, Věra, ed. *Tradicie lidové kultury v kulturním vývoji České republiky: 17. strážnické sympozium, 25.–26. září 2001: sborník příspěvků*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2001, s. 8–16. ISBN 80-86156-41-9.
- 16 Nad deseti lety Ústavu lidové kultury ve Strážnici. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 1, s. 51–52.
- 17 Nové projekty UNESCO. *Národopisná revue* 12, 2001, č. 1, s. 62–63.
- 18 Etnografie a koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice. In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice: 18. strážnické sympozium, 24.–25. září 2002: sborník příspěvků*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2002, s. 19–22. ISBN 80-86156-51-6.
- 19 Proměny studia lidové kultury a jejího využívání v České republice. In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky: úvahy o jejím studiu a využívání*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2002, s. 39–78. ISBN 80-86156-50-8.
- 20 Z historie národopisných slavností na Moravě. *Malovaný kraj* 39, 2003, č. 3, s. 24–25.
- 21 Péče o tradice lidové kultury v České republice. *Slovácko* 46, 2004, s. 349–352.
- 22 Soudobá péče o tradice lidové kultury. *Malovaný kraj* 40, 2004, č. 4, s. 20–21.
- 23 Dědictví učitelských osobností na Slovácku. In: *Národopisný věstník: Bulletin d'ethnologie* 22 (64), 2005, s. 34–39.
- 24 Dědictví učitelských osobností na Slovácku. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 4, s. 26–27, foto.
- 25 Lidová tradice a současnost. *Veřejná správa*, 2005, č. 4, s. 22–23.
- 26 Národopisná expozice ve Zlíně. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 2, s. 130–131.
- 27 Tradice není stagnace. *Profit* 16, 2005, č. 51–52, s. 19.

- 28 *Strážnické inspirace: 50 let Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2006. 106 s. ISBN 80-86156-76-1.
- 29 *V národním duchu 1895–1925: od národopisné výstavy v Praze k výstavě dekorativních umění v Paříži* [katalog k výstavě]. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2006. 1 list.
- 30 *Etnologie – současnost a terminologické otázky*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2008. 122 s. ISBN 978-80-87261-10-1. (Spolu s Janem Blahůškem).
- 31 *Etnologie a současnost*. (K diskusi o pojmech a jejich kontextech). *Národopisná revue* 18, 2008, č. 1, s. 43–45.
- 32 Poznámky k proměnám etnologického bádání na konci 20. století. In: BLAHŮŠEK, Jan, ed. a JANCÁŘ, Josef, ed. *Etnologie – současnost a terminologické otázky*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2008, s. 40–48. ISBN 978-80-87261-10-1.
- 33 Od národopytu k evropské etnologii. *Národopisný věstník: Bulletin d'ethnologie* 26 (68), 2009, č. 1, s. 9–17.
- 34 *Mravní principy a česká etnologie*. *Národopisná revue*, 2010, č. 3, s. 222–224.
- 35 *Ochránce lidových tradic*. *Malovaný kraj* 46, 2010, č. 5, s. 13.
- 36 *Proměny Slovácka: lidová kultura – od feudálního poddanství k postmodernímu společenství*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011. 142 s. ISBN 978-80-87261-48-4.
- 37 *Netradiční expozice o tradičních řemeslech*. *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 10, s. 5.
- 38 *Vzpomínka na cyrilometodějské slavnosti na Velehradě*. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 23, 2013, č. 4, s. 10.
- 39 *100 let Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. *Malovaný kraj* 50, 2014, č. 3, s. 8–9.
- 40 *Etnografie na Moravě a ve Slezsku v limitech 20. století*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014. 119 s. ISBN 978-80-87261-92-7.
- 41 *Nad proměnami Slováckého muzea: (Od amatérského spolku k profesionální instituci)*. *Slovácko* 56, 2014, s. 341–348.
- 42 *Nová národopisná expozice Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. *Národopisná revue* 24, 2014, č. 3, s. 244–246.
- 43 *60 let Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici*. *Malovaný kraj* 52, 2016, č. 5, s. 16–17.
- 44 *Evropská etnologie a český národopis*. *Národopisný věstník: Bulletin d'ethnologie* 33 (75), 2016, č. 2, s. 133–140.
- 45 *80 let od Výstavy Slovácka 1937*. *Malovaný kraj* 53, 2017, č. 3, s. 12–13.

II. Osobnosti

- 46 *Nad nedožitými šedesátinami Josefa Tomše*. *Národopisná revue* 6, 1996, č. 2, s. 110–111.
- 47 *Josef Beneš osmdesátníkem*. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 2, s. 82–83.
- 48 *Josef Klvaňa a Slovácko*. *Malovaný kraj* 33, 1997, č. 3, s. 13.
- 49 *Josef Klvaňa, příklad tvůrčího života*. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 3–4, s. 144.
- 50 *Vzpomínka na architekta Antonína Kuriala*. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 2, s. 83–84.
- 51 *Za Otakarem Máčelem: (25. 8. 1920 – 24. 6. 1997)*. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 1, s. 43.
- 52 *Odešel PhDr. Vilém Jůza*. *Slovácké noviny*, 25. 3. 1998, roč. 8, č. 12, s. 23.
- 53 *Primáš a výtvarník Jaroslav V. Staněk*. *Slovácké noviny*, 17. 2. 1999, roč. 9, č. 7, s. 13.
- 54 *Za Janou Vignatiovou*. *Slovácké noviny*, 15. 9. 1999, roč. 9, č. 37, s. 13.
- 55 *Pětasedmdesátník Zdeněk Mišurec*. *Národopisná revue* 37, 2000, č. 3–4, s. 112–113.
- 56 *Život s folklorem*. *Malovaný kraj* 36, 2000, č. 6, s. 25. (O J. Kristovi.)
- 57 *Blahopřání Richardu Jeřábkoví: (14. 5. 1931)*. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 2, s. 114.
- 58 *Karel Pavlišťík, člověk a občan: a Strážnice...* *Acta musealia*, 2001, č. 2, s. 23–24.
- 59 *Hrajte, že mně hrajte...: Josefu Benešovi k pětasedmdesátinám*. *Národopisná revue* 39, 2002, č. 2, s. 98.
- 60 *Z Brna na Slovácko a zpět*. *Malovaný kraj* 38, 2002, č. 4, s. 26. (O J. M. Kristovi.)
- 61 *Nad devadesátinami Ludvíka Kunze*. *Slovácko* 46, 2004, s. 93.
- 62 *Za Josefem Benešem: 1. 3. 1917 – 2. 10. 2005*. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 241.
- 63 *Richard Jeřábek (14. 5. 1931 – 14. 10. 2006)*. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 4, s. 236–237.
- 64 *Antonín Václavík a Slovácko*. *Malovaný kraj* 45, 2009, č. 6, s. 15.
- 65 *Václav Frolec – inspirativní osobnost české etnologie: k jeho nedožitým 75. narozeninám*. *Národopisná revue* 19, 2009, č. 3, s. 198–199.
- 66 *Jak etnograf k šedesátce přišel: blahopřání Janu Kristovi k životnímu jubileu*. *Národopisný věstník: bulletin d'ethnologie* 27 (69), 2010, č. 1–2, s. 59–68.
- 67 *Blahopřání k osmdesátinám Bedřichu Čerešňákovi*. *Slovácko* 53, 2011, s. 317–318.
- 68 *Nad nedožitými osmdesátinami Richarda Jeřábka*. *Národopisná revue* 48, 2011, č. 2, s. 142–143.

69. Osmdesátka Karla Pavlišťika. *Slovácko* 53, 2011, s. 140–142.
70. Osmdesátník Karel Pavlišťík. *Národopisná revue* 21, 2011, č. 1, s. 63–64, portrét.
71. Za Miloslavem Petruskem (1936–2012). *Národopisná revue* 22, 2012, č. 3, s. 222.
72. Nad nedožitými osmdesátníky Václava Frolce. *Národopisná revue* 24, 2014, č. 3, s. 240–241.
73. Nestor moravské národopisné muzeologie: (k nedožitým 100. narozeninám Ludvíka Kunze). *Národopisná revue* 24, 2014, č. 3, s. 238–239.
74. Nezapomenutelný PhDr. Jan Souček (16. 9. 1946 – 13. 2. 2014). *Museum vivum: sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*, 2014–2015, roč. 10, s. 175–176, portrét.
75. Vzpomínka na Josefa Beneše. *Národopisná revue* 27, 2017, č. 1, s. 80.
76. Vzpomínka na etnografa Václava Frolce. *Malovaný kraj* 54, 2018, č. 2, s. 17.
77. Za Bedřichem Čerešňákem. *Slovácko* 60, 2018, s. 231.
78. Za prof. PhDr. Bedřichem Čerešňákem. *Malovaný kraj* 54, 2018, č. 4, s. 9.
79. Za Karlem Pavlišťíkem. *Národopisná revue* 29, 2019, č. 1, s. 83–88. (Spolu s Lucií Uhlíkovou, Janem Kristem, Zuzanou Malcovou a Jurajem Hamarem).

III. Lidová kultura hmotná

80. Vlnák jako dokument. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 3, s. 45.
81. *Lidová keramika. část 1.: skripta ke stejnojmenné videokazetě*. 1. vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997. 59 s.: obr + DVD. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice). ISBN 80-86156-10-9. ISBN 80-86156-09-5.
82. *Pletiva. část 1.: skripta ke stejnojmenné videokazetě*. 1. vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998. 63 s.: obr + DVD. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice). ISBN 80-86156-12-5. ISBN 80-86156-09-5.
83. *Práce ze dřeva. část 2.: skripta ke stejnojmenné videokazetě*. 1. vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998. 46 s.: obr + DVD. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice). ISBN 80-86156-18-4. ISBN 80-86156-09-5.
84. Rukodělná výrobní tradice a současnost. *Umění a řemesla* 39, 1998, č. 4, s. 71.
85. Rukodělná výroba jako součást národního kulturního dědictví. In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky (1918–1998): 15. strážnické sympozium, 14.–15. září 1999 ve Strážnici: sborník příspěvků*. Ve Strážnici: Ústav lidové kultury, 1999, s. 7–12. ISBN 80-86156-30-3.
86. Tradice a současnost lidové rukodělné práce v České republice. *Národopisná revue* 9, 1999, č. 3, s. 123–128.
87. Zaměstnání a obživa. In: JANČÁŘ, Josef a kol. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury; Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2000, s. 30–78. (Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada; sv. 10). ISBN 80-7275-005-4 (MVS). ISBN 80-86156-31-1 (ÚLK).
88. Lidoví řemeslníci jako profesní skupina nositelů tradic. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 3, s. 161–162.
89. Novodobá výroba lidových krojů. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 1, s. 29–32.
90. Podomácká výroba na Vsetínsku. In: NEKUDA, Vladimír, ed. *Okres Vsetín: Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*. Vyd. 1. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, 2002, s. 371–382. Vlastivěda moravská. Řada topografická; sv. 68. ISBN 80-7275-024-0.
91. *Pletiva II. část 2.: doprovodná publikace ke stejnojmenné videokazetě*. 1. vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2003. 36 s.: obr. + videokazeta. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice; I. řada, díl II.). ISBN 80-86156-60-5.
92. *Lidová keramika I. část 3.: doprovodná publikace ke stejnojmenné videokazetě*. 1. vyd. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2004. 35 s.: obr. + videokazeta. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice; I. řada, díl I.). ISBN 80-86156-69-9.
93. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. *Český lid* 91, 2004, č. 2, s. 205–219.
94. Péče o lidová řemesla v České republice. *Národopisný věstník* 21, 2004, s. 22–29.
95. Současné formy péče o lidová řemesla v České republice. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 1, s. 60–63, foto.
96. Cena Vladimíra Boučka za uchování a rozvoj lidové umělecké výroby. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2005, č. 6, s. 26.
97. *Lidová umělecká výroba v České republice: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 28. 4. – 11. 9. 2005: [katalog k výstavě]*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2005. 20 s. ISBN 80-86185-43-5. (Spolu s R. Habartovou).

98. Zvelebování řemesel: tradice lidové a umělecké výroby v českých zemích. *Dějiny a současnost* 27, 2005, č. 9, s. 22–23.
99. Proměny prezentace lidové kultury v národopisných muzeích v přírodě. *Museum vivum: sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*, 2006, roč. 2, s. 15–20.
100. *Textilní techniky IV: doprovodná publikace ke stejnojmennému filmovému dokumentu*. 1. vydání. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2006. 47 s. + DVD. ISBN 80-86156-09-5.
101. Vývoj péče o lidová řemesla. *Národopisná revue* 17, 2007, č. 2, s. 75–79.
102. Dokumentace ústředí lidové umělecké výroby a její pokračování. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 3, s. 159–163.
103. Lidová umělecká výbora. In: LOMNICKÁ, Amálie et al. *Tvůrčí dialogy v tradici přes hranici: projekt cezhraničnej spolupráce medzi ČR a SR*. 1. vydání. Kunovice: Občanské sdružení „Kunovjan“, 2012, s. 96–99. ISBN 978-80-903743-6-2. (Spolu s R. Habartovou.)
104. Obnovovaná tradice. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 26, 2016, č. 8, s. 11.
105. Tradice a perspektivy lidové rukodělné výroby na Moravě. *Museum vivum: časopis českých muzeí v přírodě* 11, 2016, s. 34–38.
106. Živnosti a slavné c. k. okresní hejtmanství. *Malovaný kraj* 52, 2016, č. 1, s. 20–21.
- IV. Folklorismus**
107. Čtvrtstoletí Kašavy. *Národopisná revue* 6, 1996, č. 4, s. 220–221.
108. Hornácké slavnosti. *Národopisná revue* 6, 1996, č. 4, s. 194.
109. Folklorní Pražské jaro 1997. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 3–4, s. 161–163.
110. Hradištské jarmaky. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 3–4, s. 166.
111. Hradištské jarmaky. *Slovácké noviny*, 30. 4. 1997, roč. 7, č. 18, s. 14.
112. Masopust 1997 v Kyjově. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 3–4, s. 158–159.
113. Straňanský festival 1997. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 3–4, s. 158.
114. Týden beskydské kultury v Polsku 1996. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 1, s. 47–48.
115. Uherskohradištský festival nástrojů lidové hudby. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 2, s. 85–86.
116. Nad osmým ročníkem festivalu hudebních nástrojů v Uherském Hradišti. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 4, s. 261–263.
117. Ohlédnutí za festivalem hudebních nástrojů v Uherském Hradišti. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 1, s. 41.
118. Perspektivy MFF Strážnice. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 1, s. 38.
119. U nás na Náchodsku 1998. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 3, s. 193–195.
120. Hradišťan na konci 2. tisíciletí. *Slovácké noviny*, 12. 5. 1999, roč. 9, č. 19, s. 13.
121. Chodská hyjta v Domažlicích. *Národopisná revue* 9, 1999, č. 4, s. 244–245.
122. Šumperský mezinárodní folklorní festival. *Národopisná revue* 10, 2000, č. 3–4, s. 128.
123. XXXI. Slezské dny v Dolní Lomné. *Národopisná revue* 10, 2000, č. 3–4, s. 129–130.
124. Pořadem od Brodu k Brodu vrcholí oslavy 50. výročí Olšavy. *Dobry den s Kurýrem*, 29. 10. 2001, roč. 4, č. 44, s. 9.
125. Vracím se k padesátinám souboru Olšava. *Slovácké noviny*, 14. 11. 2001, roč. 11, č. 46, s. 13.
126. Holašovice 2002. *Národopisná revue* 12, 2002, č. 3, s. 179–180.
127. Dokonalost prostého života: lidová kultura, folklor a folklorismus. *Dějiny a současnost* 26, 2004, č. 6, s. 27–31.
127. Rapport Synthétique sur l'application de la Recommandation sur la sauvegarde de la culture traditionnelle et populaire. In: *Séminaire des pays de l'Europe centrale et orientale sur l'application de la Recommandation de l'UNESCO sur la sauvegarde de la culture traditionnelle et populaire 19–23 juin 1995*. Strážnice: Ústav lidové kultury ve Strážnici, 1995, s. 8–17.
129. XIII. mezinárodní festival hudebních nástrojů lidových muzik. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 1, s. 55–56.
130. Folklor ve skanzenech. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 242.
131. Písni a tancem. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 248–250.
132. Strakonice 2004. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 1, s. 68–69.
133. Šedesát let Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2005. 102 s. ISBN 80-86156-71-0.
134. Festivalový a souborový folklorismus jakou součástí masové kultury. In: *Současný folklorismus a prezentace folkloru: sborník příspěvků z 22. strážnického symposia konaného ve dnech 13.–14. září 2006*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2006, s. 61–64. ISBN 80-86156-86-9.

135. Folklorismus jako součást masové kultury. *Veřejná správa* 17, 2006, č. 51–52. *Furiant* [příloha], s. 10–11.
136. Drobtý místních dějin: o folkloru, folklorismu a identitě. *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 10, s. 18–20.
137. *Národopisné slavnosti a folklorní festivaly v České republice: pořádané při návštěvě pana presidenta republiky Dr. E. Beneše a milostivé paní Hany Benešové na Výstavě Slováků 1937 v Uherském Hradišti*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007. 181 s.
138. Folklorismus a soudobá kultura. *Malovaný kraj* 44, 2008, č. 1, s. 16–17.
139. Josef Jančář: Folklor narušuje nynější monokulturu. *Okno do kraje: magazín o životě a dění ve Zlínském kraji* 5, 2009, č. 1, s. 10.
140. Kořeny folklorismu a jeho současný význam. *Národopisná revue* 20, 2010, č. 2, s. 122–126.
141. Soláň 2010. *Národopisná revue* 20, 2010, č. 4, s. 305–306.
142. Folklor a folklorismus: tradice lidové kultury a ideologie. *Dějiny a současnost* 33, 2011, č. 8, s. 20–22.
143. Folklor a folkloristé, národopis a národopisci. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 1, s. 20.
144. Folklor a folklorismus. *Malovaný kraj* 50, 2014, č. 1, s. 14–15.
145. Institucionalizace folklorismu v českých zemích. *Národopisná revue* 25, 2015, č. 4, s. 273–277.
146. Český a slovenský CIOFF: vzpomínka k 100. výročí vzniku Československé republiky. *Národopisná revue* 28, 2018, č. 3, s. 236–237.
147. Z historie Slováckých krůžků. *Malovaný kraj* 55, 2019, č. 2, s. 18–19.
148. Objevování Slováků. *Malovaný kraj* 56, 2020, č. 5, s. 12–13.
154. *Suchovské lidové písně: faksimile rukopisného zpěvníku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2001. 129 s. ISBN 80-86156-40-0. (Autor ediční poznámky.)
155. *Královské město Uherské Hradiště: obnova historického jádra 1990–2000*. 1. vyd. Uherské Hradiště: Nadace pro obnovu městské památkové zóny, 2002. 202 s. (Spolu s P. Titzem a A. Holým.)
156. Nadace pro obnovu městské památkové zóny. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2003, Leden, s. 4.
157. *Rohatec: minulost a současnost obce*. Rohatec: Obecní úřad, 2003. 208 s. ISBN 80-238-9846-9.
158. Kapitola o zdravotnictví na Slovácku: 80 let Zemské nemocnice v Uherském Hradišti. *Malovaný kraj* 40, 2004, č. 3, s. 6–7.
159. Dědictví učitelských osobností na Slovácku. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 4, s. 26–27.
160. Dědictví učitelských osobností na Slovácku. *Národopisný věstník: bulletin dějinnologie* 22 (64), 2005, s. 34–39.
161. Kořeny divadla v Uherském Hradišti. In: LOŽKOVÁ, Hana et al. *Slovácké divadlo Uherské Hradiště 1995–2005*. Uherské Hradiště: Slovácké divadlo, 2005, s. 6–7. ISBN 80-239-9282-1.
162. *U nás v Lipově*. Lipov: Obecní úřad Lipov, 2008. 244 s. ISBN 978-80-254-1421-7.
163. *Uherskohradištská nemocnice: její vznik a proměny*. Uherské Hradiště: Uherskohradištská nemocnice a.s., 2009. 143 s. ISBN 978-80-254-4198-5.
164. Vzpomínka na výročí uherskohradištského Sokola. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 22, 2012, č. 6, s. 21.
165. Velehradský klášter v proměnách času. *Malovaný kraj* 49, 2013, č. 3, s. 12–13.

V. Vlastivěda

149. Drobní strádatelé zaplatí nejen likvidací památky. *Slovácké noviny*, 10. 12. 1997, roč. 7, č. 50, s. 3.
150. Lodní přístav v Uh. Hradišti. *Slovácké noviny*, 23. 4. 1997, roč. 7, č. 17, př. 3.
151. Památník našich nejslavnějších cestovatelů. *Národopisná revue* 7, 1997, č. 2, s. 98–99. (Expozice z cest Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda ve Zlíně.)
152. Počátky vzniku uherskohradištské nemocnice. *Slovácké noviny*, 6. 8. 1997, roč. 7, č. 32, s. 13.
153. Moravské Kopanice. *Bílé Karpaty* 4, 1999, č. 2, s. 13.

VI. Recenze a zprávy

166. Výstava Slováků 1937: (Na okraj jejího šedesátého výročí). *Slovácko* 39, 1997, s. 155–157.
167. R. F. Murphy: Úvod do kulturní a so-cialní antropologie. *Národopisná revue* 9, 1999, č. 2, s. 107–108.
168. C. Geertz: Interpretace kultury. *Národopisná revue* 10, 2000, č. 3–4, s. 130–131.
169. M. Mauss: Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech. *Národopisná revue* 10, 2000, č. 1–2, s. 53.
170. --- a Strážnice. In: *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia* 1, 2001, č. 2, s. 23–24.

171. Acta Musealia. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 2, s. 130–131.
172. L. Holý: Malý český člověk a skvělý český národ. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 4, s. 224.
173. V. Štajnoch: Panna Maria divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa. *Národopisná revue* 11, 2001, č. 2, s. 124–125.
174. A. Vondrušková: Drátenictví. *Národopisná revue* 12, 2002, č. 4, s. 238–239.
175. Acta Musealia 2001/2. *Národopisná revue* 12, 2002, č. 1, s. 57.
176. Acta Musealia – suplementa 2003. Muzeum a škola. *Národopisná revue* 13, 2003, č. 4, s. 243–244.
177. Autentické svědectví o lidové písni v druhé polovině 19. století. *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia* 3, 2003, č. 1, s. 95.
178. Acta Musealia 3, 2003/41. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 3, s. 186–187.
179. Berounské a kunštátské hrnčířské trhy 2004. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 4, s. 235–236.
180. Domácká a řemeslná výroba – tradice a současnost. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 4, s. 231–232.
181. Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě – nová etnografická expozice zlínského muzea. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia* 4, 2004, č. 1, s. 167–168.
182. I. Frolec: Kovářství. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 2, s. 116.
183. J. Jilík: Rebelové proti všednosti. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 1, s. 60.
184. Sociologický časopis 40, 2004, č. 1. a 2. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 4, s. 245.
185. Zapomenuté uherskohradištské folklorní festivaly. *Malovaný kraj* 40, 2004, č. 4, s. 14–15.
186. A. Vondrušková – I. Prošková: Krajkářství. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 3, s. 200–201.
187. D. Luther – P. Salner (ed.): Menšiny v meste. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 252–253.
188. Ediční aktivity Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 258–259.
189. Folklorismy v českém výtvarném umění XX. století. *Prostor Zlín*, 2005, č. 1, s. 14–16.
190. Galerie lidových řemeslníků v Chanovicích. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 259–260.
191. J. Hanzal: Cikáni na Moravě v 15.–18. století. Dějiny etnika na okrajích společnosti. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 1, s. 71.
192. J. Jeroným: C. Höschl – Kde bydlí lidské duše. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 2, s. 134–135.
193. J. Jilík: Žitkovské bohyně. Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 4, s. 257–258.
194. L. Brázdilová: Etnografie vyškovského jazykového ostrova. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 3, s. 202.
195. Moravské výšivky v Anglii. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 2, s. 130–131.
196. Acta musealia 5, 2005, č. 1–2. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 4, s. 248–249.
197. Musaion. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 1, s. 60–61.
198. Z. Jirový: Osvětou k svobodě. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 3, s. 186–187.
199. Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Suplementa 2006/1. Sborník příspěvků z konference František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf. *Národopisná revue* 17, 2007, č. 2, s. 126.
200. Nezapomenutá krása. Kroje a zvyky Kunovic. *Národopisná revue* 17, 2007, č. 1, s. 69.
201. A. Křížová – M. Válka (eds.): Středověk a novověk zdroje tradiční kultury. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 2, s. 117–118.
202. Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 6, 2006, č. 1–2. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 3, s. 179–180.
203. M. Pavlicová: Lidová kultura a její historicko-společenské reflexe. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 2, s. 118–119.
204. Ohlédnutí za padesáti ročníky sborníku Slovácko. *Slovácko* 50, 2008, s. 7–10.
205. P. Burke: Lidová kultura v raně novověké Evropě. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 1, s. 50–51.
206. R. Habartová: Lidoví malíři rodu Hánů z Blatnice pod svatým Antonínkem. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 3, s. 175–177.
207. Sociologický časopis 43, 2007, č. 1. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 4, s. 252–253.
208. Živé dílo Františka Bartoše. *Národopisná revue* 18, 2008, č. 3, s. 182–183.
209. Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně 7, 2007, č. 1–2. *Národopisná revue* 19, 2009, č. 2, s. 139.
210. J. Jilík: Záhadná jízda králů. *Národopisná revue* 19, 2009, č. 2, s. 136–137.
211. Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně 8, 2008, č. 1–2. *Národopisná revue* 20, 2010, č. 2, s. 147–148.

212. D. Drápala – V. Michalička: Zručnost, um a dovednosti lidí na horách. *Národopisná revue* 20, 2010, č. 4, s. 310.
213. Folklor České republiky. *Národopisná revue* 20, 2010, č. 3, s. 235.
214. Ratiškovice. Minulostí slovácké obce. *Slovácko* 52, 2010, s. 270–272.
215. Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 9, 2009, č. 1–2. *Národopisná revue* 21, 2011, č. 2, s. 154–155.
216. M. Válka: Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí. *Národopisná revue* 22, 2012, č. 2, s. 152–153.
217. Richard Jeřábek: Lidová výtvarná kultura: dvacet dva příspěvků k teorii, metodologii, ikonografii a komparatistice. *Slovácko* 54, 2012, s. 131–132.
218. Peter Slavkovský: Slovenská etnografia. *Národopisná revue* 23, 2013, č. 4, s. 302–303.
219. Jarmila Pechová (ed.): Lidová kultura v muzeu. Sbírký Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. *Národopisná revue* 24, 2014, č. 2, s. 160–161.
220. František Bahenský et al.: Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, sv. 4. Lidová kultura. *Národopisná revue* 25, 2015, č. 3, s. 351–352.
221. Olga Danglová, Modrotlač na Slovensku. Blueprint in Slovakia. *Český lid* 103, 2016, č. 2, s. 300–301.
222. Roman Doušek – Daniel Drápala (eds.): Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě. *Národopisná revue* 26, 2016, č. 2, s. 166–168.
223. Výstavy k 125. výročí narození Antonína Václavíka. *Národopisná revue* 26, 2016, č. 3, s. 246–247.
224. Miroslav Válka a kol.: Od národopisu k evropské etnologii. 70 let Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. *Národopisná revue* 27, 2017, č. 3, s. 276–278.
225. Vlastivěda moravská, Nová řada Země a lid, Sv. 1–13. *Národopisná revue* 30, 2020, č. 2, s. 184–186.
- VII. Biografie**
226. MAGULOVÁ, Iva. Blahopřání PhDr. Josefu Jančářovi, CSc. *Národopisný věstník* 23, 2005, sv. 65, s. 121–123.
227. KRIST, Jan. Josef Jančář pětasedmdesátníkem. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 2, s. 119–120.
228. PAVLIŠTÍK, Karel. Blahopřání k pětasedmdesátninám PhDr. Josefovi Jančářovi, CSc. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2006, č. 1–2, s. 113–116.
229. Cena města Uherské Hradiště. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2009, č. 8, s. 7.
230. KAPINUS, Oleg. Cenu města obdržel etnograf a vědecký pracovník Josef Jančář. *Slovácký deník*, 24. 6. 2009, č. 146, s. 2.
231. POTYKA, Miroslav. Dnes představujeme Josefa Jančáře. *Slovácký deník, příloha Slovácké noviny*, 11. 2. 2009, č. 35, s. 4.
232. PAVLIŠTÍK, Karel. Cena města Uherského Hradiště udělena Josefu Jančářovi. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně* 10, 2010, č. 1–2, s. 68–69.
233. HABARTOVÁ, Romana. Nestárnoucí nestor Josef Jančář. *Slovácko* 53, 2011, s. 137–140.
234. JILÍK, Jiří. Josef Jančář osmdesátiletý. *Malovaný kraj* 47, 2011, č. 6, s. 13.
235. KRIST, Jan. Rozhovor s jubilantem Josefem Jančářem. *Národopisná revue* 21, 2011, č. 2, s. 137–138.
236. KUBIČEK, Jaromír. K osmdesátninám Josefa Jančáře. *Vlastivědný věstník moravský* 63, 2011, č. 1, s. 90–91.
237. PAVLIŠTÍK, Karel. K osmdesátninám Josefa Jančáře. *Národopisná revue* 21, 2011, č. 2, s. 139.
238. POTYKA, Miroslav. K jubileu Josefa Jančáře. *Slovácký deník, příloha Slovácké noviny*, 15. 6. 2011, č. 140, př. 8.
239. Rozhovor s jubilantem Josefem Jančářem. *Národopisná revue* 21, 2011, č. 2, s. 137–138.
240. HABARTOVÁ, Romana. Setkání hejtmána Zlínského kraje s osobnostmi folkloru. *Malovaný kraj* 52, 2016, č. 4, s. 15.
241. Od tkalcovského stavu do čela NÚLK: rozhovor s jubilantem Josefem Jančářem. *Národopisná revue* 26, 2016, č. 2, s. 147–151. (Spolu s Lucíí Uhlíkovou.)
242. PhDr. Josef Jančář, CSc. In: HLAVÁČEK, Jiří, ed. a BORTLOVÁ, Hana, ed. *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*. Vydání první. Praha: Academia, 2018, s. 71–85. Paměť; sv. 101. ISBN 978-80-200-2859-4.

Výběrovou bibliografii sestavila
Iveta Mátlová

Výstava „Když ruce pracují srdcem“. Mistři tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje a Nositelé tradice lidových řemesel ze Zlínského kraje

Autoři: Mgr. Petr Číhal, Mgr. Marta Kondrová, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti
25. 5. 2020 – 3. 1. 2021

„Když ruce pracují srdcem, mohou proměnit beztvorou surovinu ve výjimečné dílo.“ Motto výstavy zaměřené na tvůrce v oboru rukodělných technologií dokonale vystihuje skutečnost, že tradičním řemeslem se dnes v podstatě nelze zabývat bez pozitivního vztahu výrobce ke své práci, k materiálu, z něhož tvoří, k tradicím a lidové kultuře. Bez nadsázky lze říct, že tyto vlastnosti jsou pojátkem mezi všemi osobnostmi, které se na výstavě představují a které jsou jinak dosti rozdílné věkem, vzděláním, povoláním i svými osudy.

Výstava, kterou připravili pracovníci Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, si vytkla za cíl přiblížit návštěvníkům tradiční rukodělné technologie a výrobce, kteří se jimi zabývají na území Zlínského kraje. Jed-

ná se o čtyřicet tvůrců, odborníků ve svém oboru, jež v minulých letech obdrželi ocenění „Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje“. Část z nich jsou také laureáty titulu „Nositel tradice lidových řemesel“. Jedná se o prestižní ocenění, kterými jsou vyznamenáváni výrobci, jež na vysoké technické úrovni ovládají jedinečné a zánikem ohrožené technologie lidové výroby a současně s jejich uchováním se aktivně podílejí na propagaci a předávání výrobních postupů svým žákům a následovníkům. Titul Nositel tradice lidových řemesel je na celostátní úrovni udělován ministrem kultury ČR už od roku 2001, cena Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje má působnost krajskou a uděluje se od roku 2012. Je třeba podotknout, že z 84 Nositelů tradice lidových řemesel jich 31 pochází právě ze Zlínského kraje, což je v porovnání s ostatními kraji číslo úctyhodné.

Autoři výstavu rozčlenili do devíti segmentů charakterizovaných materiály, s nimiž tvůrce pracují. Patří mezi ně původní suroviny, jako jsou dřevo, kov, kámen, hlína, přírodní pletiva, kůže, perleť, sklo a textil. Zvláštní kategorii představovali výrobci

hudebních nástrojů a tvůrci zabývající se hotovením drobných zvykoslovných a dekorativních předmětů převážně z těsta a vajec, jedná se např. o vizovické pečivo, kraslice, vánoční ozdoby apod. Každé osobnosti byl věnován samostatný textový a obrazový panel a prostor pro skupinu výrobků představující jeho činnost. Vzhledem ke skutečnosti, že na výstavě bylo prezentováno více než 500 předmětů, měli návštěvníci možnost udělat si dostatečnou představu o sortimentu, vysoké kvalitě i estetické hodnotě výrobků jednotlivých tvůrců. Značná část exponátů přitom byla instalována volně, mimo vitríny, což autorům výstavy umožnilo vytvářet vizuálně atraktivní kompozice předmětů a celou expozici tak oživit. Zajímavým prvkem byla zvuková kulisa výstavy, kterou tvořily charakteristické zvuky doprovázející vybrané výrobní činnosti. Návštěvníkům byly k dispozici také dva audiovizuální panely s filmovými medailony tvůrců. Velkou škodou je, že s ohledem na epidemiologickou situaci nebylo možné realizovat plánované doprovodné programy k výstavě, v rám-

ci kterých měli účinkovat vybraní výrobci, což by celou prezentaci výrazně obohatilo o další, veskrze autentický rozměr.

Lidová řemesla a rukodělné technologie patří k jednomu z nejcennějších prvků naší národní kulturní identity a každý počin přispívající k jejich popularizaci je zároveň přispěvkem k jejich uchování pro další generace. Proto patří Slováckému muzeu díky za realizaci této výstavy, která zajistě napomohla k informovanosti veřejnosti o fenoménu současné rukodělné výroby a jejich nositelích.

Petra Hrbáčová

Zlínský kraj v lidové písni I. Okres Uherské Hradiště

Zlínský kraj v lidové písni II. Okres Zlín.
Sestavili a redakčně připravili: Lucie Uhlíková, Petr Číhal a Jan Káčer. Zlín 2019, 2020.

V dnešní době je k dispozici řada nahrávek lidových písní na různých nosičích, které mohou sloužit k poznání písní mnoha regionů. Po útlumu ve vydávání tištěných edicí v šedesátých až osmdesátých letech 20. století se však znovu vydávají písně také tiskem. Děje se tak v soulase s vyjádřením Leoše Janáčka, který přirovnával zápisy v archivech k popelnicím, kde písně nemohou sloužit žádnému účelu. Zvukové záznamy spíše odpovídají současnosti a jejich výroba je možná jednodušší, nicméně písemná podoba má stále své místo v životě současného člověka, který svůj zájem věnuje hudebně folklorním projevům. Díky vstřícnému vztahu správních orgánů Zlínského kraje k této části hudební kultury vyvstal projekt, který si vytkl za cíl zpřístupnit veřejnosti nepublikované, méně známé i neznámé písně z lokalit spadajících do tohoto kraje. V roce 2019 vzešel podnět a hned v závěru roku vyšel první díl plánované edice s písněmi z okresu Uherské Hradiště. O rok později byl vydán svazek písní z okresu Zlín, následovat bude okres Vsetín a Kroměříž. Edice zahrnuje materiál ze tří národopisných oblastí, ze Slovácka, Valašska a Hané, včetně přechodných oblastí. Písně z těchto regionů jsou početné a zpívají se v různých částech českých zemí. Nicméně jejich znalost je v podstatě hodně omezená. Do širšího povědomí pronikly zpravidla ty, které si vybraly pro svá vystoupení folklorní soubory a které byly zařazeny do nemnohých relací v médiích. K většímu rozšíření dalšího materiálu do jisté míry brání samotní konzumenti, kteří ovlivňují zařazení určitých písní do vystoupení zpěváků. Vyžadují písně generacemi vnímané jako oblíbené a typické, zpívané v soukromí i ve společnosti, anebo žijící jako součást latentního písňového repertoáru. Změnit tuto omezu-

jící situaci v aktivním zpěvu lze vydáváním dalších tištěných materiálů, v nichž si mohou zájemci sami vybírat přírůstky do svého zpěvního fondu, anebo si je vyslechnout v podání jiných zpěváků. Takový je taky cíl zmíněného projektu. Přes technické vymoženosti současné doby zůstává tištěná píseň jedním z důležitých zdrojů k uchování a dalšímu šíření folklorních projevů. Práce na projektu *Zlínský kraj v lidové písni* se ujali odborníci – etnomuzikologové s praktickými zkušenostmi a se znalostí problémů ediční práce. Svou práci odvedli na dobré úrovni, rychle, odborně a zasvěceně.

Vydávat písně tiskem je možné různými způsoby a každý ediční počín může přinést nové problémy. Po souborných edicích z 19. století, obsahujících písně jednoho národa, přišly ke slovu regionální edice, ve druhé polovině minulého století i písně z jedné lokality nebo repertoár jednoho zpěváka. Kromě toho vycházely v menší míře zpěvníky určené podobně jako předkládané sborníky k tomu, aby poskytly písně pro zpěvní praxi. Někdy opakovaně obsahovaly oblíbené a esteticky cenné výtvořky, někdy i písně méně známé, určené pro všední den i pro prezentaci před publikem. Na rozdíl od edicí, které se soustřeďují na určitý region, v recenzovaných zpěvnících je vymezení prostoru, odkud písně pocházejí, jiného rázu – jsou vybrány podle toho, zda jsou součástí Zlínského kraje. Nejde o neobvyklý postup. Tímto způsobem byly publikovány např. písně z okresů Brno-město a Brno-venkov (1995, 2020). Snahou bylo rovněž neopakovat často zpívané skladby a dále vyhnout se estetizujícímu pohledu při výběru. Většina písní pochází z rukopisných písňových fondů oddělení paměťových studií Etnologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně. Byly zapsány v první polovině 20. století, část ještě na konci století předchozího. Drobné doplňky poskytly sbírky Františka Sušila z poloviny 19. století a sběratelů Valeše Lísy, Jana Nepomuka Poláška a Arnošta Kubeší vydané v první polovině 20. století.

Přes vysloveně praktický cíl edice splňují jednotlivé svazky nároky kladené na kritické zhodnocení rukopisných pramenů. Komplettní záznamy (text a nápěv) obsahují informace o místě zápisu, v závěru je připojena úplná pasportizace, tj. incipit písně, její číslo v edici, sběratel, rok zápisu a pramen. Další údaje informují o funkci a obsahu, což poslouží jako pomůcka při využívání písní ke konkrétním účelům. Rejstřík lokalit, v nichž byly písně zapsány, dokládá uvědomělou snahu editorů představit písně z co největšího počtu obcí – pokud v nich byly písně zapsány. Jejich množství je úctyhodné,

v úvodním svazku je to 89 obcí, v dalším 103 (ve 2. dílu je tento rejstřík řešen odlišně od 1. – pomocí odkazů). Jde o méně často uplatňované hledisko v písňových edicích, snahou však je, aby se písně znovu dostaly tam, kde se kdysi zpívaly. Je ovšem třeba počítat s tím, že vkus lidových nositelů je konzervativní, odrážející těsné sepětí s místní tradicí. Ve zpěvu rovněž působí rodinné vztahy a v důsledku toho často probíhá proces mezigeneračního přenosu. Podle funkce a obsahu jsou ve zpěvnících zastoupeny písně baladické, milostné, svatební, o vdavkách/ženění a manželství, vojenské a rekrutské, o zaměstnání, dožínkové, pijácké, žertovné a skupina písní různých. Doplnkem je nářeční slovníček, připojena je mapa národopisných oblastí. Na rozdíl od současné ediční praxe postrádáme jména zpěváků. V regionálních a lokálních edicích někdy uživatelé nacházejí jména svých příbuzných nebo známých, což jim materiál neobvykle přibližuje. Problém je však v tom, že ve starších sběrech sběratelé jména zpěváků neuváděli. Tyto údaje se staly součástí písňového zápisu teprve s uplatněním ekologické metody, která vnesla do sběratelské práce zřetel k tomu, kdo píseň zazpíval, zjišťoval se jeho věk, zaměstnání, vzdělání, rozsah repertoáru a další údaje.

Způsob práce editorů přibližuje ediční poznámka z pera zkušené Lucie Uhlíkové. Bylo nutno provést úpravu pravopisu podle současné normy a konfrontovat text s hudební složkou. Mezi zápisy se někdy najdou takové, u nichž i odborník musí dlouho zkoumat, jak se píseň vlastně zpívala, co se opakovalo, kde byl místo repetice nový text apod. Řešení si žádá také dialekt. Není možné do něj zasahovat, i když se v písních nevykytuje v čisté podobě, jak na to upozorňoval už v polovině 19. století F. Sušil. Jde např. o problém kvantity samohlásek, kolísající a rozdílné v konfrontaci se spisovnou mluvou. V lidové písni českých zemí je to častý problém, zatímco jiné jazyky jej vůbec nemusí řešit. Obecně známé písňové verze, je-

jichž původ je možno hledat ve školním zpěvu nebo v médiích, doplňují méně obvyklé varianty, rozšiřující povědomí o bohatosti tvůrčí aktivity lidových interpretů. Vedle sebe stojí útvary starobylé i novější. Z datace zápisů vysvítá frekvence sběratelské aktivity, s četností sběrů ještě v rámci rakouské monarchie na počátku 20. století, po nichž došlo k poklesu mezi dvěma světovými válkami. Následoval pak rozvoj systematického sběratelství ve druhé polovině 20. století současně s rozvojem folklorního hnutí.

Toto vše je obsahem ediční poznámky, nezbytné součásti písňových edicí. Je možno tak předcházet mylným dohadům o správnosti nebo omylech, které uživatel může v zápisech nacházet. Je to především otázka textu, nápěv svou univerzálností je v tomto směru mnohem jednodušší. Čtenáři neuniknou chybějící údaje o tempu u řady písní. Podle dnešního způsobu práce v terénu by pomohl zvukový záznam, bohužel větší část zápisů je v rukopise. Volba tempa tak vyplývá z charakteru písně anebo bude záviset na způsobu využití písní v praxi. Závazný je původní zápis, a proto do něj editoři zasahovali minimálně, byly pouze odstraněny zjevné chyby.

Úvodní text zaměřený především k cíli edice a k vymezení oblasti (R. Habartová) a pojednání o editorské práci (L. Uhlíková) jsou v obou dílech komponovány podobně, samozřejmě s rozšířením a doplněním podle povahy materiálu. Jde o informace, které někdy pro uživatele nejsou to hlavní, co v publikaci hledá. Nicméně hodně napoví o volbě teritoria a o práci s písňovým materiálem v předtiskové přípravě. Současně ukáže, že lidová píseň není jednou provždy neměnným jevem, nýbrž neustále se vyvíjícím organismem. V něm se může odrazit osobnost zpěváka a jeho kritérium výběru písní při zápisu, práce sběratele, odlesk doby a dobového vkusu. Zrcadlí se v ní také způsob práce editora, který připraví píseň tak, aby se mohla dále vyvíjet v podání zpěváků současné i budoucí generace.

Ve způsobu sestavy zpěvníků nelze jasně rozpoznat způsob řazení písní. Obvyklé a nejjednodušší pořadí podle abecedy nebylo použito, stejně jako sdružování písní do oddílů podle funkce a obsahu. Není to nejdůležitější údaj, písně lze vyhledat podle incipitu, funkce či lokality. Významné je velké množství písní (1. díl obsahuje 240, 2. díl dokonce 299), které je v čisté a jednoduché podobě nachystáno pro využití v kulturní praxi, pro osobní potěšení nositelů i pro reprezentaci. Tento cíl vydané písňové sborníky v dokonalé míře naplňují. Další svazky milovníci folkloru jistě s potěšením uvítají. A editorům je třeba popřát trpělivost, vytrvalost a dostatek prostoru k úspěšnému zdolání tohoto významného edičního počínu.

Marta Toncrová

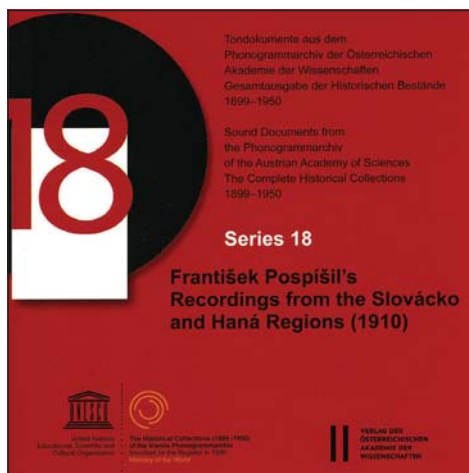
Gerda Lechleitner, Christian Liebl, eds. František Pospíšil's Recordings from the Slovácko and Haná Regions (1910). Sound Documents from the Phonogrammarchiv of the Austrian Academy of Sciences. The Complete Historical Collections 1899–1950. Series 18. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2019, 2 CD (zvukové a datové).

Dnešní digitální doba umožňuje v nebyvalé míře zveřejňování historických zvukových nahrávek uložených dosud v archivech různých institucí. Veřejnost se prostřednictvím edicí těchto zvukových pramenů může seznámit s celou řadou již zaniklých kulturních projevů. Lze k nim zařadit i nahrávky lidových písní prezentované jejich původními nositeli a pořizené přímo v terénu. Na rozdíl od písemných zápisů, které umožňují jen velmi nepřesné zachycení jak písně, tak lidového zpěvu, jsou zvukové záznamy zásadním pilířem ke studiu hudebního folkloru. Zvláště pak, když se jedná o jedny z nejstarších záznamů natočených na našem území. K nim patří veřejnosti dosud prakticky neznámé fonografické

nahrávky etnografa Františka Pospíšila (1885–1958) pořízené roku 1910 v několika moravských obcích. Z řady důvodů zůstaly dosud ve stínu nahrávek vzniklých díky aktivitám Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků Františky Kyselkové a Hynka Bíma v letech 1909–1912 (slovenské písně zaznamenané v oblasti Strážovských vrchů, Javorníků a terčovské doliny a od slovenských sezónních dělnic na Moravě, lidové duchovní a světské písně zachycené ve slováckých Vnorovech) a výzkumům muzikologa Otakara Zicha z roku 1909 (dudácká muzika z Chodska a jihočeských Blat) – obojí v rámci projektu *Das Volkslied in Österreich*.

Vídeňský Fonogramový archiv Rakouské akademie věd (Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften), v jehož fondech jsou Pospíšilovy nahrávky uloženy, patří k nejstarším institucím svého druhu na světě. Pořizování a uchovávání zvukových záznamů hudby i mluveného slova prakticky ze všech kontinentů bylo započato již v roce 1899, přičemž nejstarší zvukové dokumenty představují fonografické nahrávky, v menší míře pak gramofonové desky. Historickou sbírku shromážděnou do nástupu záznamu na magnetický pás v roce 1950 tvoří přibližně čtyři tisíce nahrávek z nejrůznějších kulturních a sociálních prostředí. Jejich jedinečný význam dokládá skutečnost, že byly zapsány do seznamu UNESCO Pamět světa. Od roku 1999 je tento zvukový archiv postupně digitalizován a edičně zpracováván. V roce 2019 přistoupila tato instituce prostřednictvím editorů Gerdy Lechleitnerové a Christiana Liebla také k vydání Pospíšilových nahrávek, a to na dvou CD – zvukovém a datovém.

Zvukové CD obsahuje patnáct stop, které odpovídají obsahu patnácti fonografických válečků nahraných Pospíšilem během letních prázdnin roku 1910 ve slováckých obcích Ježov, Vlčnov a Strání a také na Hané, v jeho rodných Skašticích. Jejich stopáž je limitována technickými možnostmi tehdejších voskových nosičů, na které bylo možné

zachytit maximálně dvě minuty záznamu. První dvě stopy obsahují milostné písně *Mařenko, Mařenko, proč ty tak tvrdě spíš* a *Ó jak je to těžká věc*, které zazpívala dvacetiletá Antonie Zelinková z Ježova. Z Vlčnova pochází pět záznamů: *Chodíme, chodíme křížem po dědině* (zpěv Marie Koničková, 22 let), *Poslyšte, panny také i mládenci* (zpěv Rozálie Machálková, 21 let), *Šly děvčata silnicí* (zpěv Františka Hanáčková, 22 let), *To vlčnovské pole pěkně rozorané* (zpěv Rozálie Machálková a Kateřina Šenková, 23 let) a *Kde si, milá, kde si byla* (zpěv Františka Hanáčková a Kateřina Šenková). Početně nejvíce jsou zastoupeny záznamy ze Strání, především pak písně vázané na fašankovou obchůzku – *Horenka, hora, zelená hora; Spánembohem temu domu; Gajdoš, gajdoš; Ej, gajdošu, gajdošu; Pod šable, pod šable; Kadě gajdoš gajdy vláci; Pod horu jatelinka; Három, fárom, pod močárom; Dneska je fašanek, zitra je konec; Ej, gajdence, gajdence; Ej, chodíme, chodíme, ej, po celej dědině; Hora, hora, dvě doliny; Tancoval tustý s tustú; Vlk s kozú tancuje; Ej, gajdošku s gajdami; V jednej díri netopíri* (zpěv Josef Zámečník, 20 let), *Hop, děvča, marijáš; Ej, Katerinko, Kačo; Pod šable, pod šable; Nechoď ty k nám z Podola, Janičku; Kamaráde, bratě, nechoď k méj galance* (zpěv Martin Zámečník, 26 let). Ženský zpěv reprezentují milostné písně *Studená rosen-*

ka tej noci padala; Zajdi mi, slnečko, vyjdi mi, měsíček (zpěv Magdalena Zámečnicková, 23 let), *Z uprimného srdca vyrostel strom; Prídi ňa, šohajko, dnes večer potěšit* (zpěv Kateřina Bruštíková, 22 let, Anna Zámečnicková, 25 let).

První CD uzavírají dvě vyprávění v hanačském dialektu (o králi Ječmínkovi a o robotě), které Pospíšil zachytil ve Skašticích u tehdy šestasedmdesátiletého Josefa Molčíka. Jde zřejmě o nejstarší nahrávku lidového vyprávění z našeho území. Nutno dodat, že ve srovnání např. s dochovanými fonografickými nahrávkami Janáčka a jeho spolupracovníků, které byly poškozeny jednak častým přehráváním již krátce po svém vzniku, jednak později degradací materiálu způsobenou mj. uložením v nevyhovujících klimatických podmínkách, jsou Pospíšilovy záznamy velmi kvalitní.

Datové CD obsahuje v pěti složkách písemné a fotografické dokumenty, které posluchače detailně seznamují s okolnostmi vzniku nahrávek a jejich digitalizací. Na nich se kromě rakouských editorů podíleli také přizvané odbornice z moravské strany – Lucie Uhlíková z brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR, jejímž úkolem byla zejména transkripce nahrávek a jejich popis, a Hana Dvořáková z Etnografického ústavu Moravského zemského muzea (dále MZM), která objasnila okolnosti vzniku fotografií jednotlivých zpěváků, jež byly pořízeny při Pospíšilově fonografickém nahrávání a jsou dnes uloženy v MZM. První složka nejprve přináší obecnější informace o historické sbírce vídeňského Fonogramového archivu z let 1899–1950 včetně hlavních edičních pravidel. Následuje předmluva editorů, v níž připomínají, že Pospíšil kromě výše uvedených nahrávek pořídil v témže roce (1910) i sedmnáct záznamů mluveného slova a zpěvu moravských Chorvatů z Mikulovska (dnešní obce Dobré Pole a Jevišovka), které byly v ediční řadě vídeňského Fonogramového archivu publikovány již v roce 2009 (v řadě 11/1). Pospíšilovu spolupráci s Fo-

nogramovým archivem přibližuje následující příspěvek G. Lechleitnerové. Zaměřuje se na jeho práci v terénu a srovnává jej se shodným zájmem rakouského etnografa Rudolfa Trebitsche (1876–1918), který na počátku 20. století pořizoval záznamy např. Inuitů v Grónsku či obyvatel v keltsky mluvících regionech nebo v Baskicku a jehož nahrávky s přiloženou písemnou dokumentací jsou rovněž součástí fondu vídeňské instituce. Studie H. Dvořákové pak seznamuje nejen s Pospíšilovou fotografickou dokumentací pořizenou během natáčení, ale také s počátky jeho zájmu o etnografii, dialektologii, fonetiku a o technické novinky v podobě metod záznamu lidského hlasu. Pospíšil totiž vyšel vstříc Janáčkovu požadavku, aby k zaznamenané písni (ať už notačně, nebo pomocí fonografu) fotografoval zpěváka přímo při zpěvu. V případě zvukového záznamu bylo však nemožné, aby obsluha fonografu zároveň pořizovala fotografie, a tak Pospíšil využil služeb amatérského fotografa Karla Dvořáka (snímky moravských Chorvatů) či svého tehdejšího učitelského kolegy Františka Pittnera (snímky z Vlčnova a ze Strání). Pospíšil později působil v etnografickém oddělení MZM a fotografie se tak dostaly do brněnských sbírek, písemnou dokumentaci (tzv. protokol ke každému zvukovému snímku) však odevzdal spolu s fonografickými válci do Vídně. Obě skupiny dokumentů tak propojila až práce na edici zvukových nahrávek. O těch se z dnešní perspektivy rozepsala ve svém příspěvku L. Uhlíková. Upozorňuje mj. na dialektologické nesrovnalosti v Pospíšilově přepisu textu písní, především však nastoluje klíčovou otázku dialektu v lidové písni. Již sběratel František Sušil v první polovině 19. století totiž upozornil na fakt, že písňové texty často neodpovídají dialektu lokality, v níž byly zapsány. Potvrzují to také Pospíšilovy záznamy písní z Vlčnova a ze Strání, kde je počet výrazů odlišujících se od místního dialektu velmi vysoký. L. Uhlíková se dále podrobněji věnuje písňím

k tanci *podšable*, které Pospíšil zaznamenal ve Strání v souvislosti s přípravou studie o mečových tancích, zamýšlí se ale také nad jeho volbou interpretů, prostředím nahrávání a úrovní Pospíšilova notového zápisu, který v některých případech vykazuje množství chyb. Sběratel si vybral věkem mladé osoby (prakticky své vrstevníky – na rozdíl od záznamů generačně starších moravských Chorvatů), zachytil mužský a ženský sólový zpěv, stejně tak dvojhlas (v terciích). Zajímavé je frázování zpěváků, které doznalo v průběhu 20. století i vlivem šířícího se folklorního hnutí výrazných proměn. Závěr první složky obsahuje technické poznámky Franze Lechleitnera a podrobný popis s komentářem a odkazem na protokol všech nahrávek, zpracovaný L. Uhlíkovou.

Druhá složka přináší skeny protokolů (předtištěných formulářů ručně vyplněných Pospíšilem), tedy podrobnou původní písemnou dokumentaci ke každé nahrávce: jméno a příjmení zpěváka, pohlaví, věk, zaměstnání, místo narození s označením vyššího územněsprávního celku, bydliště rodičů s označením jejich domoviny, údaje k samotné nahrávce – počet otáček za minutu, datum a místo natáčení, lokalita písně, jazyk – dialekt, zda jde o vokální nebo instrumentální hudbu, transkripci písně s poznámkou jména přepisovatele, jeho zaměstnání a rodný jazyk. K tomu navíc Pospíšil připojil výřez z fotografie zachycující dotyčného zpěváka.

Třetí složka obsahuje opět všech patnáct nahrávek, tentokrát ve formátu mp3. Čtvrtá složka přináší devět fotografií Františka Pospíšila a Františka Pittnera pořízených během natáčení ve Vlčnově, Skašticích a Strání (zde při natáčení a v průběhu fašankové občůzky s tancem *podšable*) s detailními popiskami jednotlivých osob na fotografii a s odkazy na čísla protokolů. Poslední pátá složka pak obsahuje tři dodatky: známou fotografii tanečníků ze Strání s gajdošem Adamem Krchnavým, pořízenou při předvádění tance pro Pracovní výbor pro českou ná-

rodní píseň na Moravě a ve Slezsku v srpnu 1906 ve Strání (na níž je zachycen také Janáček), správný notový přepis dvou písní chybně notovaných Pospíšilem a konečně nahrávku písně *Studená rosenka* z fonotéky Etnologického ústavu AV ČR, kterou v roce 1955, tedy téměř půlstoletí po Pospíšilovi, pořídil ve Strání etnomuzikolog Jaromír Gelnar. Srovnání obou záznamů ukazuje, že zpěvní tradice se v této obci uchovala poměrně neporušeně až do druhé poloviny 20. století.

Vydání zvukových nahrávek Františka Pospíšila představuje důležitý a záslužný počín. Edice je zpracována příkladným způsobem a zájemce o tuto problematiku získá mnoho zajímavých poznatků. Záznamy jsou cenné nejen svou technickou kvalitou a tím, že patří na našem území k nejstarším záznamům zpěvu lidových písní. Především však umožňují nahlédnout do interpretace tehdejších zpěváků a vnímat její proměny v souvislosti s vývojem hudebního folkloru v průběhu minulého století.

Petr Číhal

Janko Rapant: primáš ze Žitkovej. Starý Hrozenkov: Albert, 2020. 128 s.

Na konci roku 2020 vydalo nakladatelství František Šalé – Albert autobiografii muzikanta, zpěváka, pedagoga, a především znalce hudební lidové tradice na moravských Kopanicích Jana Rapanta nazvanou *Janko Rapant: primáš ze Žitkovej* k jeho 80. narozeninám. Životní příběh Jana Rapanta je obsahově rozdělen do šesti hlavních kapitol, které jsou děleny do dílčích podkapitol. Vzpomínky od dětství až po dnešní dobu zachycují a hodnotí důležité okamžiky v jeho životě. Úvod knihy pojmenovaný *Narodzil sa Janko* začíná narozením autora 24. října 1940 v Bokoch, místní části Žitkové na hranici mezi Moravou a Slovenskem. Pokračuje popisem poměrně početné

rodiny a velmi skromných poměrů života na Kopanicích. Zmiňuje časté rodinné stěhování, jelikož původně neměli vlastní dům, do Čejkovic na Znojemsku za otcovým bratrem a cestu zpět na Žitkovou, kde si jeho rodiče koupili domek v místní části v Dolinách, který následně přistavěli. Obsáhlé podkapitoly věnuje svým rodičům, Janu Rapantovi staršímu, který byl také muzikant, a Anežce Rapantové, rozené Vaculíkové. Informuje čtenáře o elektrifikaci Kopanic, prvním rádiu, ale i o každodenních činnostech člověka. Nechybí ani podkapitola věnovaná žitkovským bohyním, které byly uznávanými a vyhledávanými lidovými léčitelkami. V jedné kapitole se věnuje církevním a lidovým tradicím na Kopanicích, v níž přehledně popisuje zásadní okruhy výročního obyčejového cyklu. Začíná fašjan-
kom (masopustem), pokračuje Velikono-
cemi a chozením po šibáko-
ch (pomlázce),
stavěním májů v květnu, hodovým veselím spojeným s dožínkami, pastvou dobytka či prací na poli. Kapitola uzavírá popisem podzimu, občůzek Mikulášů, Lucíí a průběhu vánočních svátků.

V druhé polovině knihy se věnuje svým studiím. Zápisu a absolvování Národní školy v Žitkové a vyšších ročníků na měšťance ve Starém Hrozenkově, ale také rozhodování pokračovat ve studiu. Jan Rapant absolvoval Střední pedagogickou školu pro vzdělání učitelů národních škol v Kroměříži, kde odmaturoval v roce 1959. Tuto část publikace doplňuje udělení stipendia za dobré studijní výsledky i pedagogické začátky (vyučoval od roku 1961) a povinnou vojenskou službu. Studium chtěl dále prohloubit dalším vzděláním na Pedagogickém institutu v tehdejší Gottwaldově, kam byl přijat, avšak shodou okolností byl následně pozván ke studiu na Pedagogickou fakultu Univerzity J. E. Purkyně v Brně (dnešní Masarykova univerzita), kde nakonec absolvoval více jak čtyři roky dálkového studia a v roce 1967 úspěšně složil státní závěrečnou zkoušku. Výsledkem bylo pedagogické působení a místo ředitele

na Základní škole ve Starém Hrozenkově po dobu plných 42 let. Obsáhlejší kapitola věnoval povinné vojenské službě. Odveden byl měsíc před maturitou v roce 1959 v Kroměříži s umístěním k 10. pohraniční brigádě Ministerstva vnitra do Volar na Šumavě. Pokračuje slavnostní vojenskou přísahou, popisem útvaru, ve kterém sloužil, ale i putováním do Vojenského učiliště pohraniční a vnitřní stráže v Bruntálu. V podkapitolách popisuje výuku na učilišti se vzpomínkou na důstojníky, kteří ho vedli, ale také cestu zpět k útvaru do Volar a jednotlivá vojenská cvičení. Následuje tematicky pojmenovaná kapitola nazvaná *Kdo si hraje, nezlobí*, která popisuje hudební začátky Jana Rapanta, první zkušenosti s hudebními nástroji, ale i vyznání k primáši Mojmiru Vlkojanovi, který jej do souborové hry, konkrétně do hudecké muziky studentů pedagogické školy v Kroměříži přivedl. Popsána jsou jeho působení v místních folklorních souborech, zkušenosti s uherskobrodskou Olšavou nebo celoživotním údělem a posláním v Kopaničáru ve Starém Hrozenkově. V závěru životní

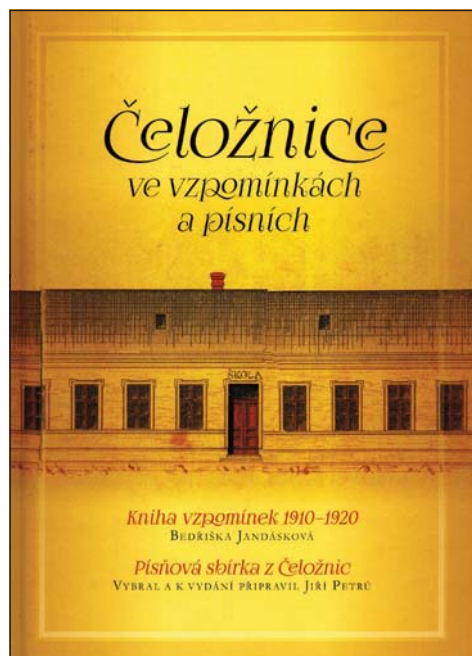
cesty věnuje Jan Rapant několik vzpomínek a informací své rodině a sumarizuje svůj život a působení ve folklorním hnutí na Kopanicích. Dokazuje, že vzdělání má důležitý význam i pro život jednotlivce pocházejícího z nesnadných sociálních poměrů. Celý svůj život se řídil myšlenkou, že kantořina je poslání. Svě žáky vychovával k humanitě, sociálnímu citění a lásce k vlasti a rodnému kraji. Obsah knihy uzavírá osobní vyznání Rapantovy dlouholeté kolegyně a spolupracovnice Ludmily Bosákové z Bojkovic, která jej vyzdvihuje a právem řadí mezi významné osobnosti Kopanic. Kniha je doplněna řadou rodinných fotografií autora a Petra Michalčíka a několika zápisy lidových písní z Kopanic. Útlý rozsah knihy (128 stran) je napsán v lehkém, poutavě čtivém slohu a lze ji přečíst „jedním dechem“. Osmdesátiletý autor, dlouholetý primáš muziky souboru Kopaničář, má o čem upravit.

Jan Káčer

Bedřiška Jandásková, Jiří Petru, ed. Čeložnice ve vzpomínkách a písních. Čeložnice: obec Čeložnice ve spolupráci s brněnským pracovištěm Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., 2019. 206 s.

V roce 2019 byla vydána publikace zachycující všední i sváteční život v Čeložnicích na Kyjovsku v letech 1910–1920 a obsahující zde zapsané lidové písně. Její vznik objasnil v předmluvě starosta obce Jan Zbořil, z jehož iniciativy kniha vzešla. V roce 2014 přivezla na zdejší obecní úřad patrně vnučka autorky Bedřišky Jandáskové její strojopisně psanou knihu vzpomínek. Za přispění Jiřího Petru a odborné spolupráce brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR byla kniha vhodně doplněna o zápisy lidových písní sesbíraných v této obci.

První část publikace představuje životopisné vzpomínky B. Jandáskové z druhého desetiletí 20. století, tedy z období, kdy ne-

jen na venkově došlo k celospolečenským proměnám, což se také v těchto vzpomínkách odráží. Autorka je sepsala ex post v roce 1926 v Rosicích u Brna, kam se její rodina z Čeložnic přestěhovala. Je rozdělena do šestnácti kapitol a každá z nich je vždy tematicky uchopena, chronologicky začleněna do kalendářního roku a doplněna o dobové fotografie. Svě vzpomínky započala prvními dojmy po přestěhování z Moravan do Čeložnic na konci srpna 1910. Její manžel Leopold Jandásek jakožto učitel se snažil pozvednout společenský život v obci a k němu přitáhnout především mládež, což nebylo s počáteční nedůvěrou místních obyvatel snadné. Pořádaly se večírky, nacvičovaly národní tance, připravoval první silvestrovský večer, divadlo, s tím vším byla spojena starost o organizaci jednotlivých akcí. Autorka neopomněla zmínit zvyky masopustního období, Popeleční středy přes postní dobu, Smrtnou neděli až k Velikonocům. Májové období bylo ve znamení výhonu dobytka na pastvu, stavění máje a májových pobožností s průvodem ke kapličky za obcí nebo ke kříži před školou. Zajímavá

je kapitola věnovaná místnímu pověrečnému léčení a čarování pomocí nejrůznějších prostředků či magických úkonů. Letní čas po Svatodušních svátcích byl ve znamení dozrávání prvních ovocných stromů, které byly velkým lákadlem především pro děti. Autorka vzpomínek popisuje zdejší přírodu a místa procházek v blízkém okolí. Zmiňuje se i o žních, které však její rodina trávila většinou na prázdninách mimo vesnici kvůli místním lidem (práci učitele v průběhu školního roku nepovažovali zdejší obyvatelé za skutečnou fyzickou práci, respektive dívali se na ni s mírným despektem). Vzpomenula na několik zdejších romských rodin a jejich zvyklosti i každoroční návštěvu tří vozů uherských Romů. Neopomenula zmínit procesí čeložnických poutníků na známou koryčanskou pouť časově vázanou na svátek narození Panny Marie (8. září). Kapitola s názvem *Na cestě životem* mapuje zvyky rodinného cyklu – narození, úvod, svatbu a pohřeb. Podzim pak charakterizuje dozráváním úrody v sadech, sběrem plodin na polích (brambory, kukuřice) a především popisem hodové neděle a pondělí, jejíž neodmyslitelnou součástí byla i místní muzika. V listopadu pak ženy a děvčata započaly s domácími ručními pracemi a dráním peří. Zimní období s sebou přineslo čas zabijaček a pálení slivovice, ale také dětské radovánky na saních (bruslení tehdy ještě nebylo moc rozšířené). Autorka paměti se zmínila o mikulášské obchůzce a zvycích Štědrého dne. V závěrečných kapitolách popsala smutnou dobu první světové války spojenou s odvody místních mužů, kterou však z velké části prožila v Brně, a nesnadný poválečný návrat zpět do Čeložnic, kdy byla nouze o základní potraviny. V obecné rovině se kriticky zmínila o lidech, kteří naopak na válce zbohatli. S povděkem naopak přijala skutečnost, že obec měla své první studenty, a to včetně děvčat, která navštěvovala měšťanskou školu v Kyjově. V závěru svých vzpomínek se zamýšlela nad názorovými rozdíly obyvatel obce kvůli akci pro postavení pomníku

zdejšími padlými občanům v první světové válce a vyjádřila kritiku katolické církve jako instituce ve složitém poválečném období a svůj vnitřní rozpor katolické víry založené na lásce k Bohu a bližním s tehdejší katolickou životní praxí, která byla těmto hodnotám podle autorky vzdálená. Závěrem pak krátce vzpomíná na loučení a odchod její rodiny do nového domova v Rosicích u Brna.

Druhá část publikace, kterou vybral a k vydání připravil Jiří Petřů za odborné spolupráce etnomuzikoložky Lucie Uhlíkové, obsahuje celkem 87 písní sesbíraných v Čeložnici v letech 1948–2018. Z vlastních sběrů z let 1984, 1986 a 2018 přispěl J. Petřů 37 písněmi, z fondu brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR využil sběrů Alberta a Bertý Pekových z roku 1948 v celkem 41 písních, z Knihy vzpomínek 1910–1920 B. Jandáskové čerpal celkem 8 písní a v jednom případě použil Sušilova zápisu písně *V Čeložnicích, tam je děvče* (sběratelem uvedena jako píseň od Kyjova). Edice přináší pestrou směs lidových, pololidových a zlidovělých písní, stejně tak písně nově složené, světské i duchovní. Do edice nebyly zahrnuty písně kramářské i proto, že některé z nich jsou textově neúplné. Jak v předmluvě sbírky uvedla L. Uhlíková, bylo to proto, že se pro svůj rozsáhlý text v paměti zpěváků většinou neuchovaly celé. Do této sbírky nebyly zařazeny ani písně celonárodní na rozdíl od dobově oblíbených zlidovělých písní (František Bartoš a Leoš Janáček je nazývali jako úpadkové). Zásluhu na jejich rozšíření měly jednak tištěné zpěvníky, jednak dechové hudby, na Kyjovsku velmi rozšířené. Písně jsou ve sbírce uvedeny v abecedním pořadí, jejich přepis provedl J. Petřů, v závěru nechybí abecední rejstřík se základními údaji u každé písně (jméno sběratele, datum zápisu, jméno zpěváka s ročníkem narození, uložení, poznámka zapisovatele), základní informace o sběratelích, ediční poznámku a nářeční slovníček sestavila L. Uhlíková.

Knihy vzpomínek B. Jandáskové je cenným svědectvím života obyvatel malé

vesničky na Kyjovsku v podhůří Chřibů v přelomovém období druhého desetiletí 20. století, let první světové války a vzniku nového státu. Přibližuje nám všednodennost i svátečnost dnů, starosti i radosti našich předků, jejich obživu a celkovou atmosféru slovácké vesnice pohledem všímavé a citlivé pozorovatelky, která i přes skutečnost, že Čeloznice nebyly jejím rodištěm, ji měla v oblibě a prožila zde nejšťastnější chvíle svého života. Písňová sbírka pak v ucelené podobě odráží rozmanitou hudební tvář obce a přináší pestrý repertoár. Její publikování jistě obohatí nejen folklorní kolektivy, ale všechny, kdo o ni projeví zájem.

Petr Číhal

Portrét Fanka Jilíka od akad. malíře Vladislava Vaculky. (Soukromá sbírka.)

Kunovice: „Knihovna Fanka Jilíka“

Rozhodnutím městského zastupitelstva Kunovic nese od srpna roku 2020 městská knihovna jméno místního rodáka, spisovatele a uměleckého kniháře Fanka Jilíka (4. 7. 1914 – 31. 5. 1994). Absolvent Odborné a Mistrovské knihvazačské školy v Uherském Hradišti vstoupil do literatury sbírkou básní **Z Moravěny** (1945) vydanou v Praze, kde tehdy žil a založil si rodinu. Knížku mladému autorovi pochválil básník František Halas, který se stal jeho mentorem a podněcoval ho k další tvorbě. Jilík se stal členem spisovatelské organizace a v době prvního poválečného sjezdu Syndikátu čsl. spisovatelů v roce 1946 pracoval v organizačním štábu vedeném právě Halasem. Pověřený stykem s účastníky sjezdu se seznámil se spisovatelem Františkem Hrubínem, Jaroslavem Kvapilem, Marií Pujmanovou, Fráňou Šrámkem, Vojtěchem Martínkem a mnoha dalšími. Vzdálen rodným Kunovicím, vrátil se do nich aspoň prostřednictvím vzpomínek na dětství, kterým dal literární podobu. Tak v roce 1947 vyšla Jilíkova prozaická prvotina **Děcka**, povídková kniha o radostech

i strastech slováckých dětí. Byla kritikou příznivě přijata, ale to už se stahovala mračna nad uměleckou svobodou. Po únorovém převratu 1948 byla literatura podřízena ideologickému diktátu a díla autorů zastávajících konzervativní hodnoty byla vyřazena z edičních plánů nakladatelství. Zklamán politickým vývojem, postižen likvidací venkovské literatury a zdrčen předčasnou smrtí Františka Halase (1949) opustil na počátku padesátých let Prahu a vrátil se do rodných Kunovic. Zde si zřídil v domě svých sester na dnešní Pekařské ulici knihařskou dílnu a v ní jako zaměstnanec výrobního družstva Lidová tvorba a posléze Komunálního podniku Kunovice vázal knihy a restauroval staré tisky pro víceméně elitní klientelu – vysoké školy, akademická pracoviště a muzea, mimo jiné pro Přírodovědeckou fakultu UK, FAMU, Státní vědeckou knihovnu v Brně i v Olomouci, Moravské zemské muzeum v Brně a další.

Rukopis jeho dalšího románu, který vznikl již v Praze, se dočkal uveřejnění až v době politického uvolnění v šedesátých letech.

Bosá léta (1960) se stejně jako Děcka hlásí k dětské problematice, ale románový formát dal autorovi větší možnost vylíčit předivo rodinných, příbuzenských a sousedských vztahů v zemědělské rodině i v obci. Je to svět, který má daleko k dnešnímu blahobytu, ale přes všechny generační konflikty je to svět trvalých hodnot, křesťanské mravnosti, úcty k práci, přírodě a všemu živému i víry v dobro v člověku.

Další dva románové příběhy stihl autor vydat ještě koncem šedesátých let na pokračování v okresních novinách Slovácká jiskra; nastupující normalizace mu však opět uzavřela cestu do kamenných nakladatelství. Do prvního z obou, humoristického románu o venkovském zlodějíčkovi **Komu se zelení** (1967), autor zakomponoval obraz zvyků, obyčejů, rodinných zvyklostí i pracovních činností, jaké byly součástí života Kunovic v době jeho mládí. Dnes má tato

Malíř František Bezděka coby ilustrátor knih Fanka Jilíka dokázal obdivuhodně vystihnout nostalgii obsaženou v Jilíkových návratech do dětství.

knih hodnotu dokumentu, kunovického „roku na vsi“, jak to naznačují i názvy kapitol: U muziky, Svatba, Křtiny, Hon, U muziky, Na třesně, Na seno, Na kámen, Hody, Bečka atd.

Druhý román **Hesla na vratech** (1968), kritika násilného združstevňování, jak probíhalo na slováckém venkově, se v polovině sedmdesátých let stal předlohou k filmu režiséra Antonína Kachlíka **O moravské zemi** (1977). Ten je pro Kunovice mimořádně cenný jednak obrazy místního zvykosloví (masopust, svatba, jízda králů), v nichž se uplatnili tanečníci souborů Hradišťan a Kunovjan, jednak tím, že si v něm v malých rolích i v davových scénách zahráli desítky občanů Kunovic. Zajímavá je také hudební stránka filmu, na níž se v národopisně motivovaných sekvencích podílel primáš a choreograf Hradišťanu Jaroslav Staněk. Toho jako odborného poradce filmu prosadil režisér filmu Kachlík i proti vůli stranických orgánů, jimiž byl proslulý primáš pro své politické postoje proskribován a měl zákaz veřejného vystupování. Připomeňme ještě, že významný podíl na vzniku filmu měl dramaturg Filmového studia Barrandov Josef Vaculík (1920–1990). (Od narození tohoto rodáka ze Sadů – Derfle, dnes již zapomenutého (původně) herce a posléze filmového dramaturga, uplynulo 13. července loňského roku sto let.)

V literární činnosti Faneček Jilík neustal ani poté, co byly z důvodů nedostatečné ideovosti odmítány nakladateli jeho rukopisy. Prostor mu poskytl vlastivědný časopis Malovaný kraj, do jehož brnělavské redakce jej jako spolupracovníka v šedesátých letech pozval zakladatel časopisu Fanoš Mikulecký. Jilík se stal aktivním členem redakční rady a na stránkách časopisu publikoval vlastní drobnou tvorbu a lektoroval příspěvky dopisovatelů.

Miloval svou knihařskou práci, která ho naplňovala, a výtvarně nadán věnoval se i umělecké knižní vazbě; výsledky výtvarné práce vystavoval jak v regionu (Uherské

Hradiště, Uherský Brod, Buchlovice, Luhačovice), tak na celostátních salonech knižních vazeb (Brno, Hradec Králové). Přes své literární a výtvarné ambice vždy zůstal zakořeněn v rodné obci a aktivně se podílel na jejím kulturním a společenském životě. V poválečném období provozoval dětmi oblíbené loutkové divadlo, dlouhodobě byl organizačním vedoucím Slováckého krúžku Kunovjan a jako respektovaná osobnost zastiťoval pořádní hodů, jízdy králů, dožínků i dalších tradičních akcí. Vedle toho byl členem osvětové besedy i zahrádkářského svazu, neboť miloval přírodu a práci na svém vinohrádku ve Staré hoře a později v sadě na buchlovických Trnávkách.

Jeho knihařská dílna, kde pracoval sám se svou sestrou, se stala místem setkávání. Tetičky si sem přinášely svázat své kancionálky (modlitební knížky), členové spolků zájmové časopisy, na kus řeči se zastavovali „krúžkaři“, z nedaleké školy sem přicházeli domluvit knihařské práce ředitel nedaleké „měšťanky“ Antonín Májíček, Elmar Novotný a Jiří Deml, pravidelně přicházel jeho nejbližší kamarád, přírodovědec Slávek Štěrba, a obdivovatelé Jilíkovy knihařské práce, profesor obchodní akademie Vladimír Vozár a někdejší primář uherskohradištské nemocnice Alois Palacký, který byl za své politické postoje ve „vyhnanství“ v Kunovicích jako „dětský obvodák“.

A mistr knihař zas naopak čas od času zajížděl do Uherského Hradiště, obvykle na vernisáže do Slováckého muzea anebo do městské knihovny na schůzku přátel z kruhu kolem ředitelky Věry Janíkové Voplichové. Setkávali se zde výtvarníci manželé Ida a Vladislav Vaculkovi, primáš Jarin Staněk, básník Otyň Horký, muzikant Honza Vančura, redaktor Slovácké jiskry Zdeněk Černý, jeho bratr Pavel Černý, z mladší generace dramaturg Vojta Vacke a někteří další.

Jako znalec tradic regionu a současně uznávaný regionální autor byl Fanek Jilík členem poradního sboru pro lidové autory a poradního sboru pro lidovou píseň a ta-

nec při okresním kulturním středisku, zasedal v porotách soutěží, besedoval se čtenáři svých knížek a čtenáři Malovaného kraje. Společně s ilustrátorem svých knížek Františkem Bezděkem navštěvoval národopisné slavnosti a zvykoslovné akce v regionu. A rád si zazpíval s Burčáky, kteří se na své každoroční „šlaháčkové pouti“ o Velikonočním pondělí pravidelně zastavovali u Jilíků a vcházeli do domu na Pekařské ulici se zpěvem jeho zamilované písně Když jsem já šel okolo vrat. Žil naplno, zamilován do své knihařiny, bez hořkosti, že nemohl naplnit všechny své literární sny, obklopen rodinou, přáteli a knihami, které při knihvazačské práci bral do rukou s nejvyšší úctou.

Fanek Jilík, jemuž byl v roce 1984 udělen titul „zasloužilý pracovník kultury“, ve svém literárním díle zanechal Kunovicím cenné dědictví. Jeho povídky a románové příběhy nabyly povahy uměleckého dokumentu, v němž je zachycen již zmizelý svět této kdysi zemědělské obce. Pojmenováním knihovny jeho jménem vyjádřila současná generace Kunovjanů svoji úctu k dílu autora, který vytvořil realistický obraz života jejich předků.

První zmínku o knihovně v Kunovicích najdeme v časopise Moravská Slovač z 16. května 1885. V Kunovicích vzniká „Občanská beseda“ a je založen čtenářský spolek. V prosinci roku 1885 se ve stejném časopise píše o „zábavě ku založení knihovny spolkové“. Současná knihovna sídlí od roku 2010 v Komunitním centru Kunovice, které vzniklo v nově zrekonstruovaném objektu někdejší sýpky Panského dvora. V roce 2020 získala titul Knihovna Zlínského kraje 2020. Knihovna disponuje všemi knižně vydanými tituly Jilíkova díla kromě románu Hesla na vratech, který vycházel pouze na pokračování v novinách. Jilíkova rodina Knihovně Fanka Jilíka věnovala i část literární pozůstalosti, mj. rukopis práce Národopisný rok v Kunovicích, literární scénář filmu O Moravské zemi a kolekci Jilíkových uměleckých knižních vazeb.

Jiří Jilík

ARCHEOLOGIE

VÝSLEDKY VÝZKUMU NOVÉHO SÍDLIŠTĚ MLADŠÍHO STUPNĚ KULTURY S MORAVSKOU MALOVANOU KERAMIKOU V HOVORANECH (OKR. HODONÍN)

Alžběta Čerevková, Alena Humpolová, Archeologický ústav, Moravské zemské muzeum v Brně

Martin Kuča, Brno

Jaromír Šmerda, Masarykovo muzeum v Hodoníně

Předkládaná studie prezentuje informace o záchraném výzkumu lokality kultury s moravskou malovanou keramikou v katastrálním území obce Hovorany (okr. Hodonín). Zároveň jsou zde představeny výsledky základního rozboru archeologického materiálu získaného při výzkumu. Lokalita byla již dříve známa díky ojedinělým nálezům pocházejícím z povrchových sběrů, jejichž stáří odpovídalo různým etapám staršího i mladšího pravěku. Naleziště tak představuje významnou polykulturní lokalitu s kontinuálním osídlením. Záchraný archeologický výzkum vyvolaný plánovanou výsadbou vinohradu přinesl dosud jedinou příležitost odborně prozkoumat a zdokumentovat předpokládané zahloubené struktury, což umožnilo doplnit informace o zdejším pravěkém osídlení, zejména pak o závěru neolitu, respektive počátku eneolitu.

1. Úvod

Na základě smlouvy uzavřené mezi objednatelem (ZEMAS, a.s.) a zhotovitelem (Masarykovým muzeem v Hodoníně, p. o.) byl v prosinci roku 2014 a v dubnu roku 2015 proveden záchraný archeologický výzkum před výsadbou vinohradu v trati „Nivky“ v katastrálním území obce Hovorany (okr. Hodonín). Na určených místech bylo investorem nejdříve provedeno základní zpracování půdy orbou a poté předvýsadbová příprava vláčením, přičemž v průběhu dohledu těchto prací došlo k objevu rozptýlených keramických zlomků z horních částí pravěkých sídlištních objektů. Následně bylo přistoupeno k archeologické sondáži, díky níž mohly být zdokumentovány pozůstatky starších sídlištních aktivit bezprostředně ohrožené zemědělskou činností.

2. Poloha lokality

Zkoumaná lokalita se nachází v severní části extravilánu obce Hovorany v nadmořské výšce mezi cca 230–240 m na jižně mírně klesajícím výběžku zdejší terénní vyvýšeniny. Tento prostor je využíván jako zemědělská půda. Poloha zemních prací je vyznačena červenou barvou na výřezu základní mapy České republiky v měřítku 1:10 000 (obr. 1).

3. Přírodní prostředí

Geomorfologie

Bývalý okres Hodonín patří k území Západních Karpat, které náleží k alpsko-karpatskému pásmu v Evropě. Na jeho stavbě se podílejí geologické jednotky flyšového pásma a Vídeňská pánev, zahrnující pahorkatiny (například: Kyjovská, Hlucká, Ratíškovická) a Dolnomoravský úval. Značnou část obou geologických útvarů pokrývají sedimenty kvartérního

stáří. Zájmové území patří do Kyjovské pahorkatiny, což je členitá vrchovina v jihovýchodní části Středomoravských Karpat o rozloze 482 km². Mírně zvlněný pahorkatinný a vrchovinový georeliéf dosahuje střední nadmořské výšky asi 235 m. Je složena z třetihorních usazenin pokrytých vátymi písiky a sprašemi (Demek – Mackovčín 2014).

Rozvodí jsou zčásti plochá a vkládají se do nich úvalovitá a neckovitá údolí. Dolnomoravský úval a Kyjovská pahorkatina náleží k nejušším oblastem České republiky s průměrnou roční teplotou 9,2 °C. Přes uvedené skutečnosti je území okresu jedno z nejvíce osídlených míst v celorepublikovém spektru.

Geologie a pedologie

Prostor zemních prací charakterizovala jednoduchá stratigrafie, tvořená dvěma základními, chromaticky rozlišitelnými horizonty. V první řadě šlo o tmavou šedohnědě zbarvenou nadložní půdu se silnější příměsí humusovitých částic v ornici, dosahující mocnosti v rozmezí 50 až 70 cm. Mocnost této uloženiny kolísala v závislosti na průběhu svahu. Pod ní se nacházelo žlutě zbarvené sprašové podloží s četnými konkrécemi pseudomycélií, do něhož byly zahlobeny sídlištní objekty.

Přírodní a klimatické podmínky se projevíly v četnosti sídlištních aktivit a jejich odrazu v archeologických nálezech.

4. Historie naleziště

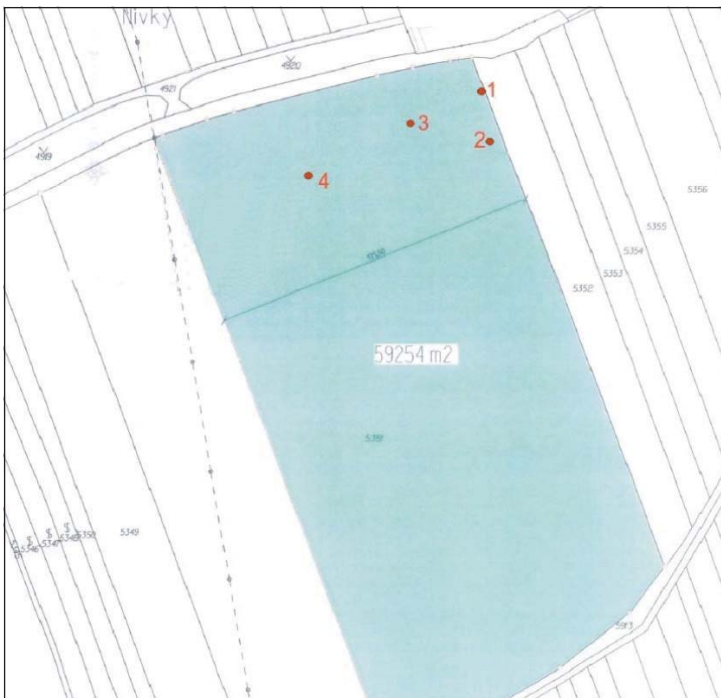
Přítomnost náleзовých celků v této trati byla v minulosti zjištěna pouze na základě povrchových sběrů. Větší část získaného materiálu, většinou ve formě keramických zlomků, broušené a štípané kamenné industrie, kostěné a parohové industrie a výjimečně i bronzových artefaktů, je v současné době uložena v soukromé sbírce Marka Patočky (Hovorany), menší část pak v depozitáři Ústavu archeologické památkové péče v Brně. Přímo v místě zemních prací byly v minulosti zjištěny pouze ojedinělé nálezy, neboť největší koncentrace pozůstatků osídlení se nachází v prostoru severně od asfaltové komunikace. Archeologicky dokumentované sesbírané artefakty náleží rozdílným etapám pravěku, konkrétně období paleolitu, neolitu a eneolitu a zřejmě i době bronzové. Záchranný archeologický výzkum prováděný při výše uvedené akci znamenal první příležitost k plošné exkavaci ve vybrané části této rozsáhlé polykulturní lokality.

5. Metoda a průběh výzkumu

Zemní práce byly zaměřeny na rozšíření stávající plochy vinohradů směrem na východ, tedy příčně přes mírně klesající svah terénní vyvýšeniny. Vzhledem k této skutečnosti došlo na konci roku 2014 po celé ploše parcely, určené k nové výsadbě, k hluboké orbě. Nejnižší oraná úroveň odhalila ve výše položených a také částečně denudovaných místech svahu nejen sprašové podloží, ale také kulturní vrstvu obsahující archeologické nálezy z několika archeologických objektů ukrytých těsně pod povrchem. Na níže položených místech zůstalo evidentní zachování silnější nadložní vrstvy, pod níž mohou i nadále zůstat ještě neporušené objekty. V rámci povrchového sběru relativně značného množství rozmanitých artefaktů a ekofaktů z různých druhů materiálu a po následné drobné sondáži v sesunutých stěnách (orbou vytvořených rýh přibližně ve středu inkriminovaných míst) byly odhaleny minimálně čtyři sídlištní jámy rozdílné velikosti. Poloha jednotlivých objektů byla zaměřena pomocí systému GPS přístrojem Garmin-e-trex. Dokumentace do mapových podkladů

Obr. 1. Hovorany – „Nivky“. Poloha lokality.

Obr. 2. Hovorany – „Nivky“. Lokalizace jednotlivých objektů v rámci zkoumané plochy.

Obr. 3. Hovorany – „Nivky“. Exkavace objektu č. 2/2005. Foto J. Šmerda.

Obr. 4. Hovorany – „Nivky“. Exkavace objektu č. 3/2005. Foto J. Šmerda.

byla dále prováděna měřičskou latí a pásmem na základě investorem dodané situační mapy s geodeticky zaměřenými vyznačenými body.

Narušené objekty nebylo možné vzhledem k charakteru zemních prací a nepříznivým klimatickým podmínkám prozkoumat celé, tudíž po dohodě s investorem došlo po povlácení povrchu v dubnu roku 2015 alespoň k realizaci o něco rozsáhlejší a hlubší sondáže na dvou místech s největší koncentrací keramiky a dalších předmětů hmotné kultury. Oba výkopy relativně úzkých a podlouhlých sond, lišících se orientací i rozměry, poměrně dobře prokázaly existenci a základní prostorové umístění dvou zahloubených objektů. Celkem byly tedy dokumentovány čtyři archeologické situace (obr. 2) v rámci jejich svrchních partií, resp. přímo na rozhraní nadloží a podloží, avšak profily a dna sídlištních objektů bylo možné na základě objektivních skutečností dokumentovat pouze v jednom případě, a to v ručně kopané sondě č. 1 v rámci objektu označeného jako č. 2. Po pečlivém začištění a následném odběru výplně po umělých vrstvách o síle cca 20 cm byl objekt, včetně významnějších koncentrací materiálu, dokumentován fotograficky, kresebně a písemně.

Při výzkumu zjištěných kontextů za účelem přesného určení stáří a funkce bylo příjemným překvapením objevení nezvykle velkého počtu kvalitně zpracovaných keramických fragmentů v podstatě ve všech objektech. Ve větších sídlištních jamách č. 2 a 3 prozkoumaných sondáží šlo také o větší torza, ba dokonce celé nádoby.

6. Nálezová situace

V prostoru zemních prací se při záchranném archeologickém výzkumu našly, mimo povrchové nálezy, celkem čtyři zahloubené celky, ve všech případech porušené působením lidského činitele. Jde o jámy sídlištního kontextu, z nichž dvě měly velkou kubaturu a obsahovaly množství artefaktů i ekofaktů z různých druhů materiálu, a z tohoto důvodu bylo u nich přistoupeno k rozsáhlejší sondáži. Posledně zmíněná charakteristika jejich výplně

svědčí o hospodářském a později také odpadním účelu. S největší pravděpodobností šlo o tzv. hliníky pro těžbu hlíny, která sloužila jako omazávka stěn nadzemních sídelních objektů, tedy chat s dřevěnou konstrukcí, anebo jako základní hmota pro výrobu keramiky.

Objekt 1/2005

Orba v severovýchodní části plochy určené k výsadbě ve vzdálenosti cca 17 metrů od severní hranice parcely umožnila rozpoznat existenci silně narušené jámy sídlištního kontextu o již nezjistitelném průměru. Obsah jámy sice neposkytl nijak početně významný či hodnotný materiál, i tak se dal ale využít k bližšímu kulturně-chronologickému zařazení. Fragменты keramiky nalezené spolu se zvířecími kostmi a kameny dovolují zařadit objekt do časného eneolitu, konkrétně ke kultuře s moravskou malovanou keramikou.

Objekt 2/2005

V blízkosti předchozího objektu ve vzdálenosti cca 44 metrů od severní hranice parcely se naprosto jednoznačně rýsovala oválná deprese o délce cca 395 cm. Poznání funkce a datování proběhlo pomocí přibližně severojižně orientované sondy č. 1 o šířce 60 až 120 cm a délce 520 cm (důsledné začistění na rozhraní nadloží a podloží zhruba 50 cm pod povrchem a postupný odběr chromaticky odlišné uloženiny; obr. 3). Výplň tvořila světlá, šedo-hnědá, středně ulehlá prachová hlína, nahodilě shluky malých zlomků spraše a ojediněle malé až středně velké zlomky mazanice a kameny střední velikosti. Těžbou zachyceného půdorysu se již v první mechanické vrstvě narazilo na kumulaci keramických torz, zvířecích kostí a dalších nálezů. Pod nimi se přibližně v jedné třetině délky objektu ukrývala sprašová mezistěna vydělující dva samostatné výkopy s na sebe navazujícími výrazně skloněnými hranami, zahloubenými v případě jižního mělčího výkopu cca 100 cm a v případě severního výkopu více než 140 cm od současného povrchu.

Při vybírání třetí umělé zásypové vrstvy severního výkopu se objevily další shluky fragmentů keramiky se specifickou plastickou a vhloubenou výzdobou zahrnující kruhovitě i protáhlé výčnělky, pupky, rohatá ucha, vrypy, záseky a rýhy. Z hlubší části výplně této objemnější části jámy byl získán reprezentativní soubor, tvořený navíc také unikátními celými tvary hrnců a jedné zásobnice. Především typologicky charakteristické profilace a výzdoba nádob dokládají stejné chronologické zařazení do časné fáze eneolitu ke kultuře s moravskou malovanou keramikou. Velmi zajímavý byl objev několika zlomků červeno-bíle malované jemné keramiky či červeného sigillátového zboží, svědčící o technologicky náročných výrobních znalostech obyvatel sídliště už na přechodu z mladší do pozdní doby kamenné. Výskyt plošné červené a pastózní bílé malby svědčí z chronologického hlediska zejména pro druhý stupeň této kultury. Spíše raritou byl objev drobného střípku s kolkovanou výzdobou kultury se zvoncovitými poháry z pozdního eneolitu, který lze považovat za mladší intruzi následného osídlení prokázaného povrchovými sběry.

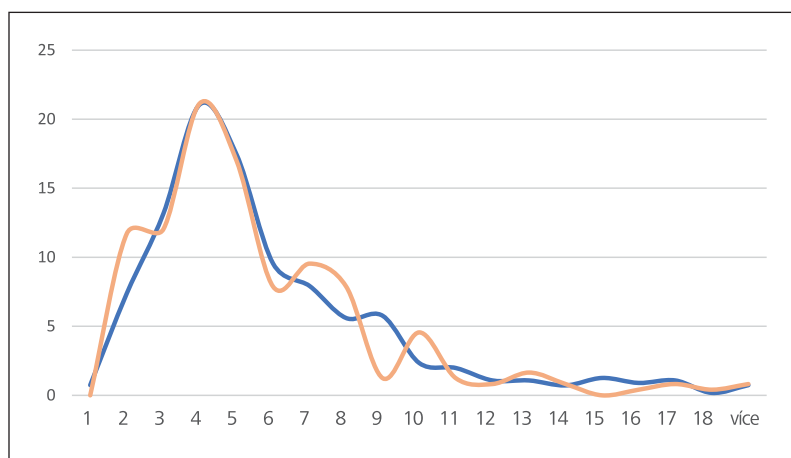
Zjištění nepravidelného dna soujámí s téměř kolmou stěnou na severním okraji a s mírně skloněnou stěnou na jižním okraji společně s typickým větším množstvím keramiky a dalších nálezů – kamenné broušené a štípané industrie, zvířecích kostí i z nich vyrobených nástrojů, mazanice atd. – dávalo tušit na vlastní funkci objektu, který byl zjevně pozůstatkem tzv. hliníky a posléze využit k odpadním účelům.

Objekt 3/2005

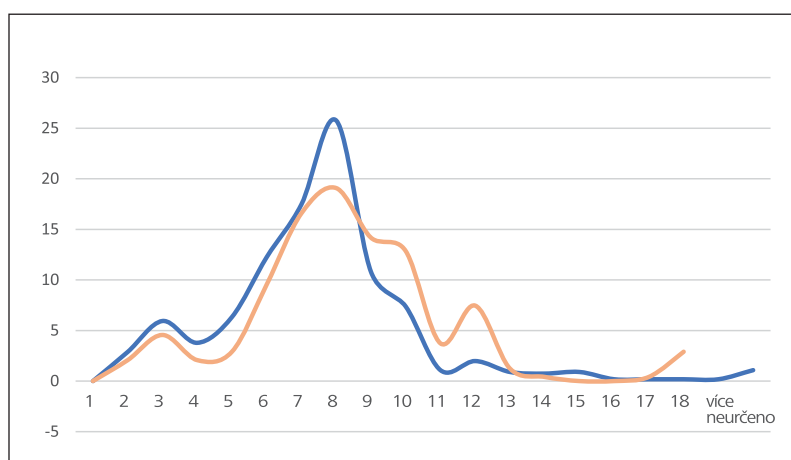
V tmavé ornici o mocnosti 50–70 cm promíchané se žlutě zbarvenou vrstvou podloží se výrazně odlišovala černě zbarvená a dosti rozsáhlá hnědočerná anomálie přibližně kru-

hového tvaru s průměrem přesahujícím šest metrů ve vzdálenosti cca 29 metrů od severní hranice parcely. V sondě kopané v šířce 30 cm a délce 780 cm v přibližně západovýchodním směru bylo, zhruba v jejím středu, dobře patrné značné narušení nejen kulturní výplně, ale i podloží třemi výraznými rýhami předchozí hluboké orby těsně u západního okraje v hloubce cca 50 cm pod povrchem (obr. 4).

Celý soubor, obsahující velmi originálně zpracovanou keramiku s charakteristickou výzdobou a zahrnující i poměrně atraktivní kusy torz, je možné datovat do analogické doby jako výše uvedené objekty. Po vyzvednutí a zhodnocení keramických fragmentů a nálezů kamenné štípané i broušené industrie bylo možné jámu považovat opět za doklad primárních hospodářských potřeb.

Graf 1. Hovorany – „Nivky“. Zastoupení velikostních kategorií fragmentů v objektu č. 2/2005 (modrá) a 3/2005 (oranžová).

Graf 2. Hovorany – „Nivky“. Zastoupení naměřených hodnot síly fragmentů keramických nádob objektu č. 2/2005 (modrá) a 3/2005 (oranžová).

Objekt 4/2005

Tento objekt nepravidelného kruhového tvaru se nacházel níže na svahu ve vzdálenosti cca 41 metrů od severní hranice parcely, poněkud stranou od skupinky sídlištních kontextů uvedených výše. Z velké části byl zničen orbou, a z těchto důvodů tak bylo od rozsáhlejší sondáže upuštěno.

Získané fragmenty keramiky, z nichž vynikají zdobení jedinci, svědčí opět pro zařazení do období popisované kultury, což umožňuje považovat tuto nevýraznou jámu spolu s ostatními objekty za součást jednoho sídlištního kontextu.

7. Rozbor archeologického materiálu

7.1. Keramika

Kolekce keramiky byla podrobena základní kvantitativní analýze za využití deskriptivního systému Numerického kódu moravské malované keramiky (Podborský et al. 1977). Ten byl pro účely studie mírně modifikován. Zejména byly sloučeny některé popisné kategorie, které byly v rámci souboru obtížně rozlišitelné z důvodu degradace materiálu vlivem postdepozicičních procesů či recentních zásahů.

Soubor byl analyzován v závislosti na terénní situaci, tedy podle jednotlivých objektů. Celkový počet fragmentů keramiky byl 797 ks, přičemž většina pochází z objektu č. 2 (556 ks), na objekt č. 3 připadá 241 ks. Materiál z ostatních objektů nebyl k podrobnější analýze vhodný.

V rámci analýzy byla v prvním kroku sledována fragmentarizace, tedy především velikost fragmentu a její potenciální souvislost s dalšími vlastnostmi daného jedince, především se silou střepu. Pro účely sledování velikosti střepu byly stanoveny velikostní kategorie 1 až 10, přičemž kategorie 1 označuje jedince o velikosti nejdelší hrany 10 mm, kategorie 10 pak jedince o nejdelší hraně 100 mm. Střepy přesahující velikostní kategorii 10 jsou značeny číslem n , kdy n = nejdelší hrana střepu/10. V dalším kroku byly sledovány technologické a typologické parametry, které obvykle u moravské malované keramiky sledujeme: kategorie fragmentu a jeho charakteristika, keramická třída, použitá hmota a její příměsí, úprava povrchu a výzdoba. Právě výzdoba se stala hlavním podkladem pro chronologické zařazení souboru, které je ovšem z důvodu absence absolutních dat pouze relativní.

7.1.1. Objekt 2/2005

Fragmentarizace

Fragmenty keramiky nejčastěji spadaly do rozmezí velikostních kategorií 3 až 5 (graf 1), přičemž označení kategorie odpovídá zhruba velikosti střepu v cm². Nízké zastoupení menších kategorií 1 a 2 je pravděpodobně způsobeno metodami výzkumu, kdy při běžné exkavaci bývají snadno přehlédnuty. Rovněž se zvyšující se velikostní kategorií procento dochovaných klesá, což je ovšem způsobeno křehkostí materiálu. Fragmentarizaci ovlivňuje složení keramické hmoty a také síla stěny střepu i tvar výsledné nádoby – příslušnost ke keramické třídě.

Síla střepu se nejčastěji pohybovala od 6 do 10 mm. Vyšší hodnoty jsou spíše ojedinělé a jejich výskyt je menší, než je tomu u hodnot na druhé straně velikostního spektra (2 až 5 mm; graf 2). V rámci síly střepu lze sledovat určitou vazbu na keramickou třídu: jedinci o síle 2 a 3 mm náležely třídě pohárků. Zde je ovšem třeba brát v úvahu častý prvek používaný při modelaci výdutě pohárků, a to zesílení stěny v místě maximální výdutě (respektive jejího lomu). V tomto místě tak může síla střepu dosáhnout vyšších hodnot než v jiných částech nádoby a výsledná data poněkud zkreslit. Často takto bývá zesíleno rovněž

dno. Síla stěny pohárků dosahovala maximálně 6 mm, a to mnohdy právě v místě zesílení; jiná část nádoby nebyla v těchto případech dochována. Jiné keramické třídy byly zaznamenány až v souvislosti s hodnotou síly 4 mm. U několika málo fragmentů nebylo možné sílu střepu s jistotou určit, neboť nebyl kompletně dochován původní povrch. Zejména vnitřní povrch nádoby byl v některých případech poznamenán degradací.

Keramická hmota

Použití keramické hmoty má určitou souvislost s keramickou třídou. To je nejvíce patrné u třídy pohárků, která se vyznačovala použitím výhradně jemně plavené hmoty. Spektrum ostatních druhů keramické hmoty bylo poměrně úzké, hlavním rozlišovacím prvkem byla zrnitost a přítomnost organické příměsi. Jiné příměsi (slída, zrnka barviva, rozdrčená keramika) byly pozorovány jen velmi ojediněle. V objektu č. 2 dominují fragmenty vyrobené ze zrnitého materiálu, přičemž převažuje jemnozrná varianta nad hrubozrnou. Neplavený materiál, který se vyznačuje organickou příměsí, se vyskytl ve třech variantách s různou intenzitou zrnitosti, přičemž nejvíce zastoupená je středně zrnitá varianta. Zrnitá hmota se častěji uplatnila při výrobě hrnců/hrncovitých nádob a puten, neplavený materiál častěji pozorujeme u mís/mís na nožce.

Keramická třída

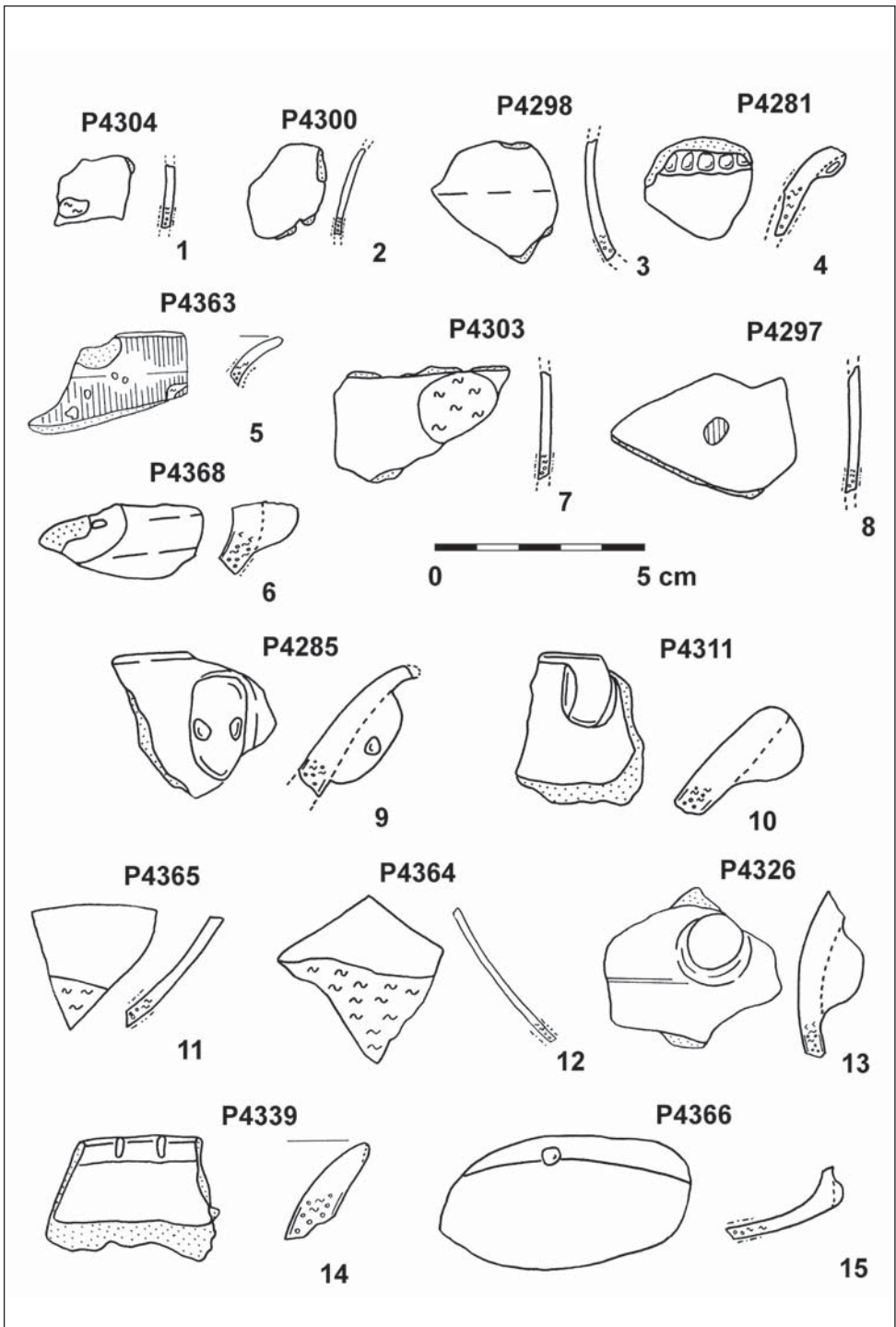
Keramickou třídu se podařilo určit celkem u 196 jedinců, tedy zhruba u jedné třetiny souboru z daného objektu. Z tohoto počtu mají největší zastoupení pohárky/poháry (73 ks), následují mísy/mísy na nožce (69 ks) a hrnce/hrncovité tvary (48 ks). Ojediněle byly zaznamenány putny (6 ks). Procentuální zastoupení keramických tříd je vyjádřeno v grafu 3. Determinace keramických tříd byla ovlivněna fragmentarizací souboru.

Pohárky/poháry

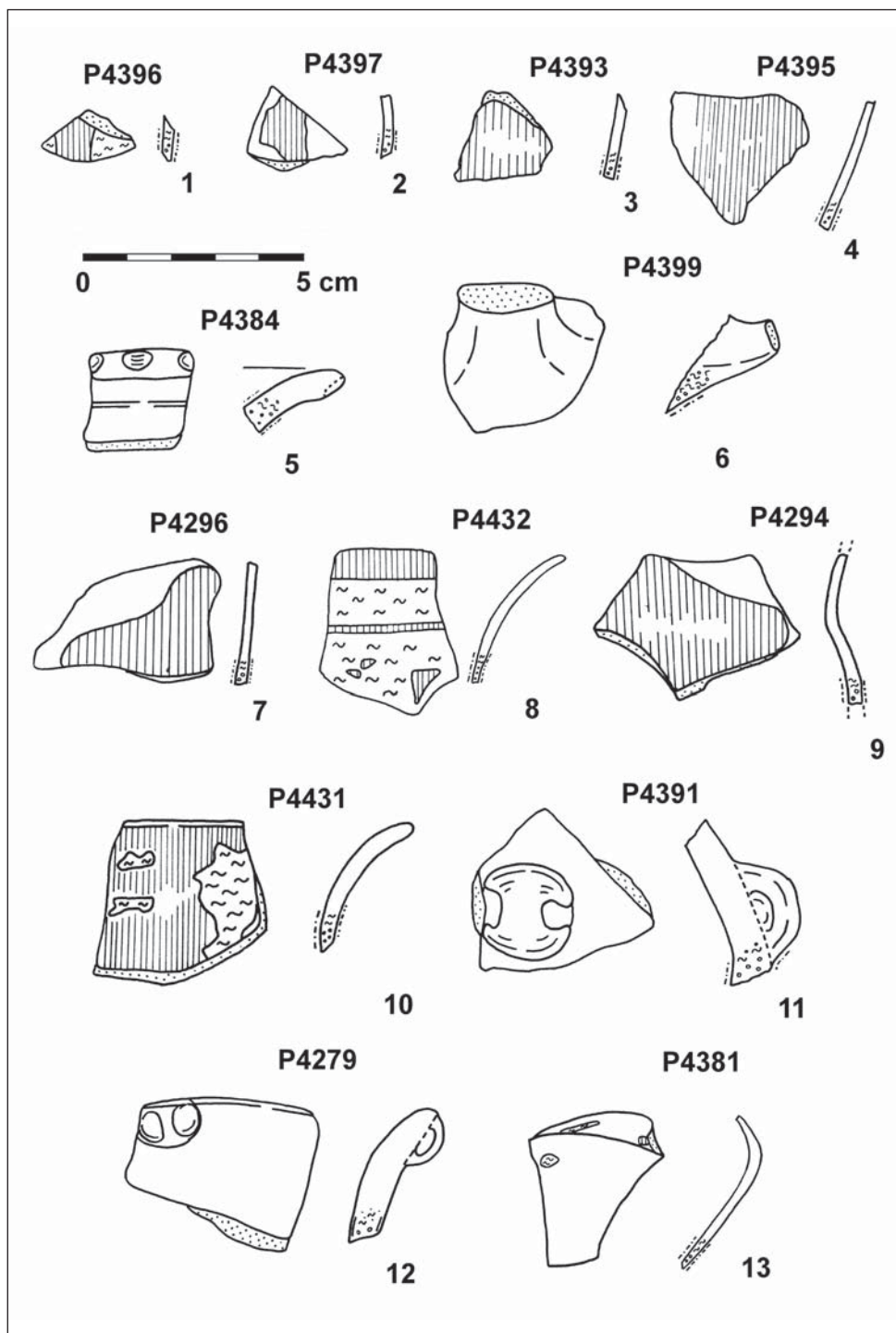
Rozlišení mezi pohárkem a pohárem je většinou prováděno na základě velikosti nádoby (fragmentů), případně síly střepu. Z tohoto hlediska by naprostá většina jedinců náležela k pohárkům. Nejčastěji byly pohárky dochovány ve formě výdutí (53 ks), méně často se vyskytly okraje (13 ks) a dna (6 ks). Pouze jediným kusem byl pak dochován odlomený výčnělek, který byl přiřazen dané třídě na základě použité keramické hmoty. Okraje byly téměř vždy zaoblené, jen v jednom případě byl typ okraje označen jako hrotitý. Průměr okraje, pokud bylo možné jej změřit, dosahoval průměrně 120 mm. Dna byla vždy ostrá, jen velmi mírně dovnitř vklopená a jejich průměr se pohyboval od 30 do 60 mm. Typ pohárku většinou nebylo možné z důvodu fragmentarizace určit, avšak podle přítomnosti ostrých lomů na maximálních výdutích lze předpokládat vyskytující se typ s dvojkónickým tělem.

Výzdoba byla zaznamenána na celkem 30 jedincích (41 %), z toho 25 jedinců neslo malovanou výzdobu, čtyři plastickou a jeden jedinec kombinaci plastické a malované výzdoby (obr. 7: 2). Plastická výzdoba se objevila ve formě drobných polokulovitých výčnělků, které byly aplikovány na maximální výduti, respektive na jejím lomu. K vytvoření malované výzdoby byl použit bílý a červený pigment, případně kombinace obojího. Vyskytly se rovněž stopy černého pigmentu, jehož aplikace ovšem může souviset s reparací nádoby. Vzhledem k fragmentárnosti materiálu a bez použití patřičných analýz však nelze říct, zda šlo o pigment či reparační hmotu. Černý pigment byl zaznamenán pouze v kombinaci s bílým a červeným pigmentem.

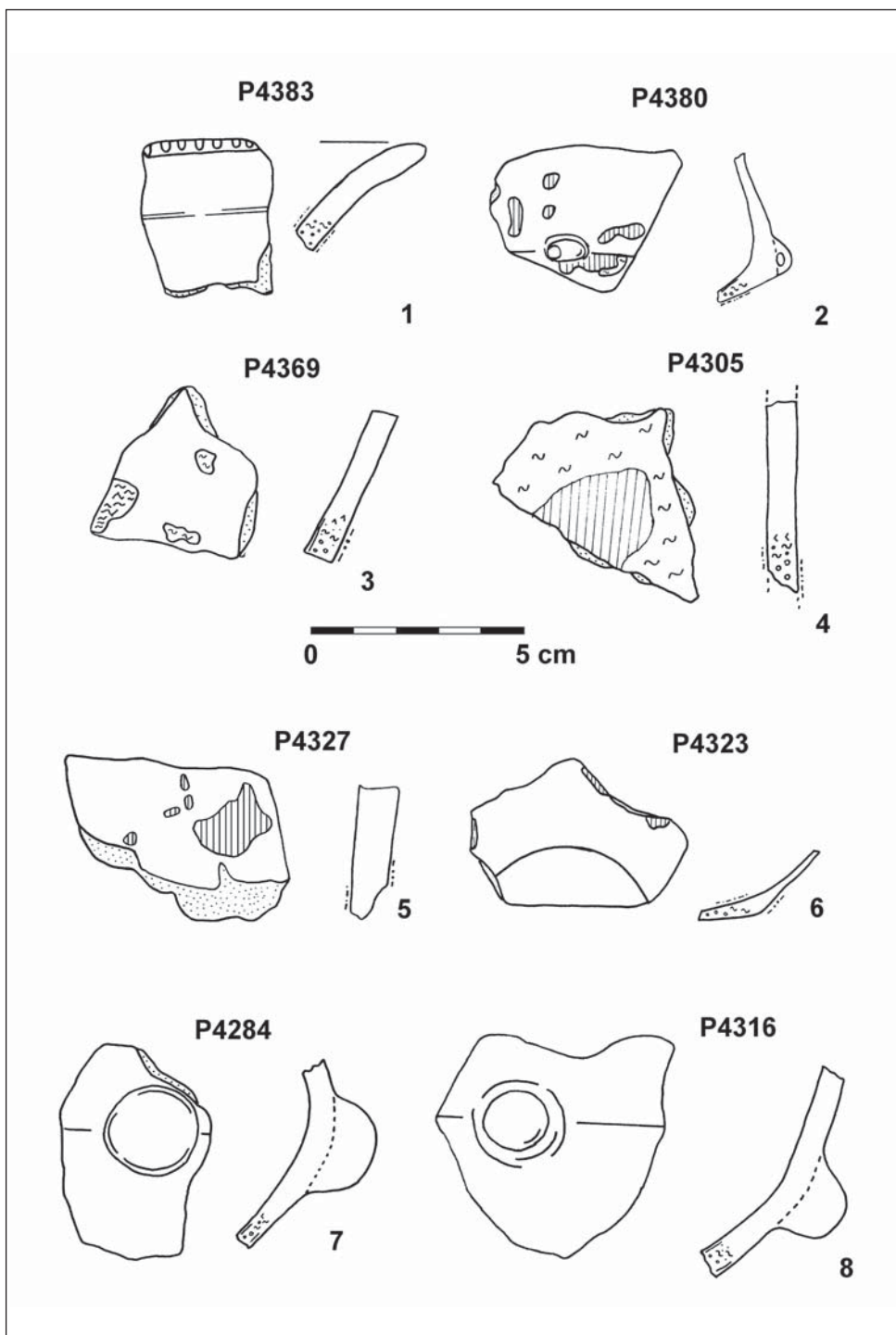
Samostatný bílý pigment byl zaznamenán v devíti případech. Většinou se dochovaly pouze nepatrné zbytky malby, takže nebylo možné zjistit, zda se jedná o plošný nátěr či vzor

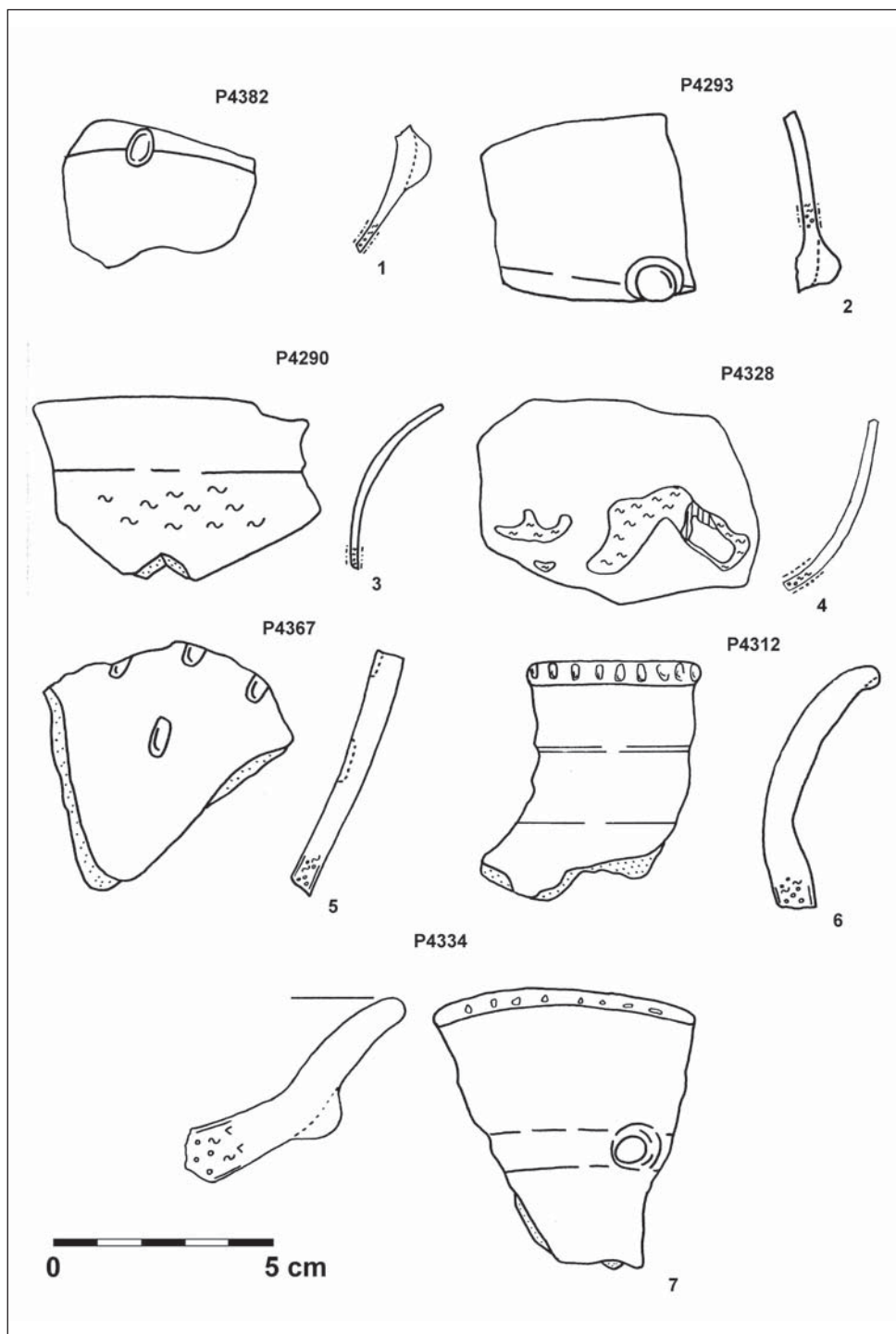
Obr. 5. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 2/2005.
Kresba K. Čerňavová.

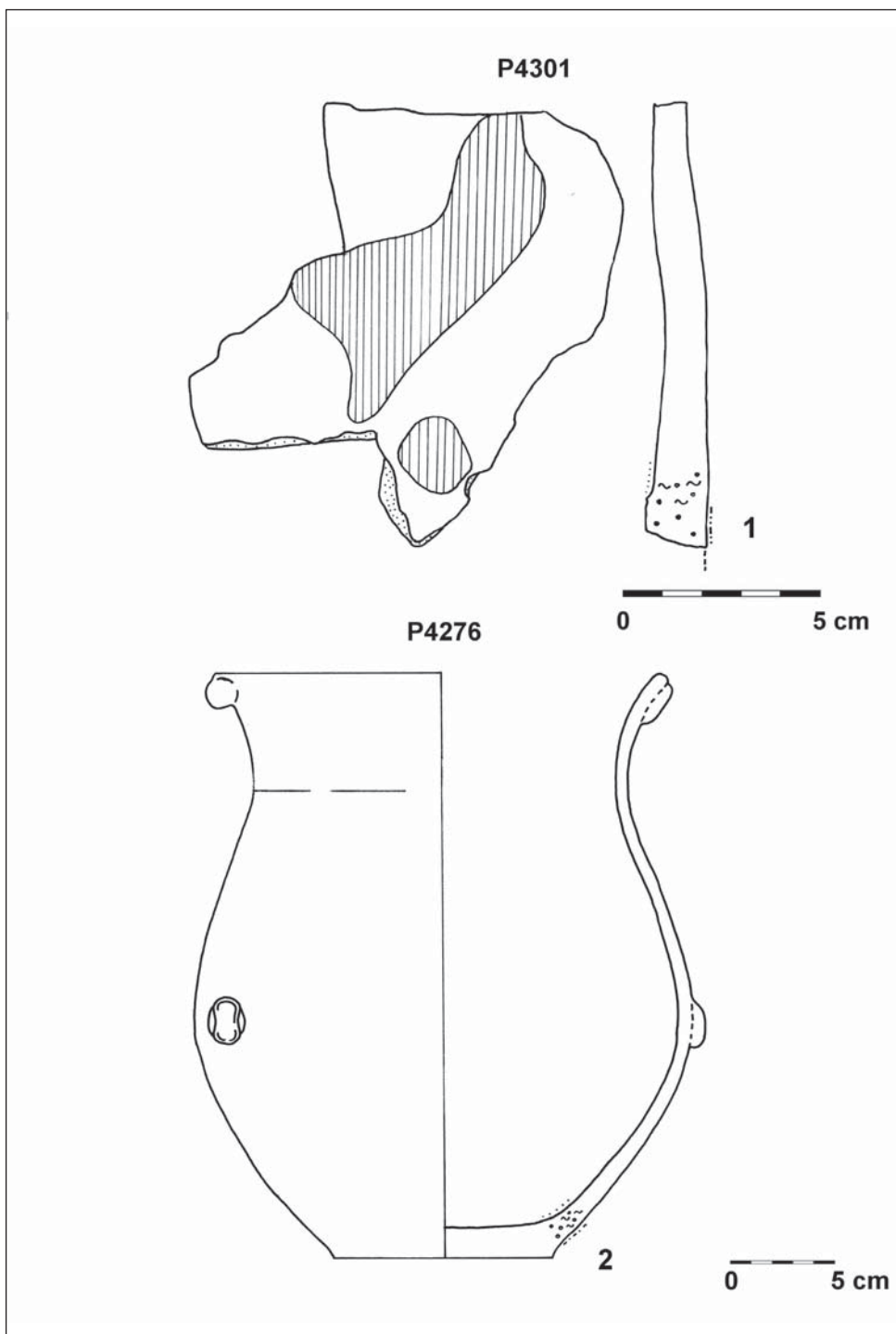
Obr. 6. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 2/2005. Kresba K. Čerňavová.

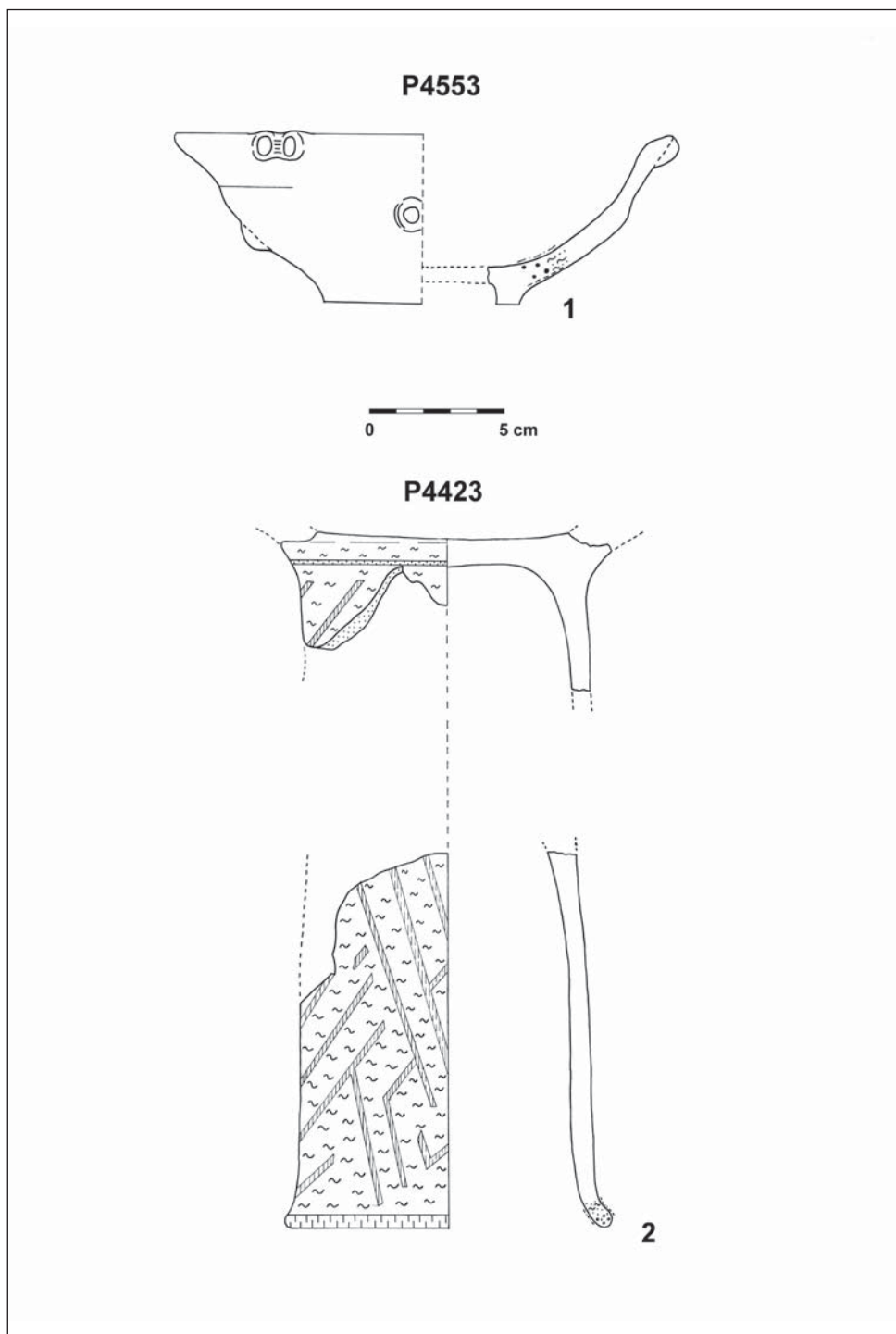
Obr. 7. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 2/2005.
Kresba K. Čerňavová.

Obr. 8. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 2/2005
Kresba K. Čerňavová.

Obr. 9. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 2/2005.
Kresba K. Čerňavová.

Obr. 10. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 2/2005.
Kresba K. Čerňavová.

(např. obr. 5: 11–12; 8: 4). Rozpoznání původního motivu bylo navíc zkomplikováno výskytem sintrové vrstvy na povrchu střepeň. Ve dvou případech bylo možné rozeznat v bílém nátěru vynechaná (vyškrábaná?) místa, pod nimiž prosvítal původní načervenalý povrch nádoby (obr. 8: 3). Samostatně použitá červená barva pak byla zaznamenána na osmi jedincích (např. obr. 5: 8; obr. 6: 2–4, 7, 9). V rámci kombinace barevných pigmentů (8 ks; např. obr. 5: 5; obr. 6: 1, 13) bylo pouze u dvou jedinců možné identifikovat původní ornament: v jednom případě šlo o motiv pruhů (obr. 6: 8), ve druhém případě pak o vzor bílého, blíže nespécifikovatelného ornamentu na červeném podkladě (obr. 6: 10). Vhloubená výzdoba se u třídy pohárků neobjevila.

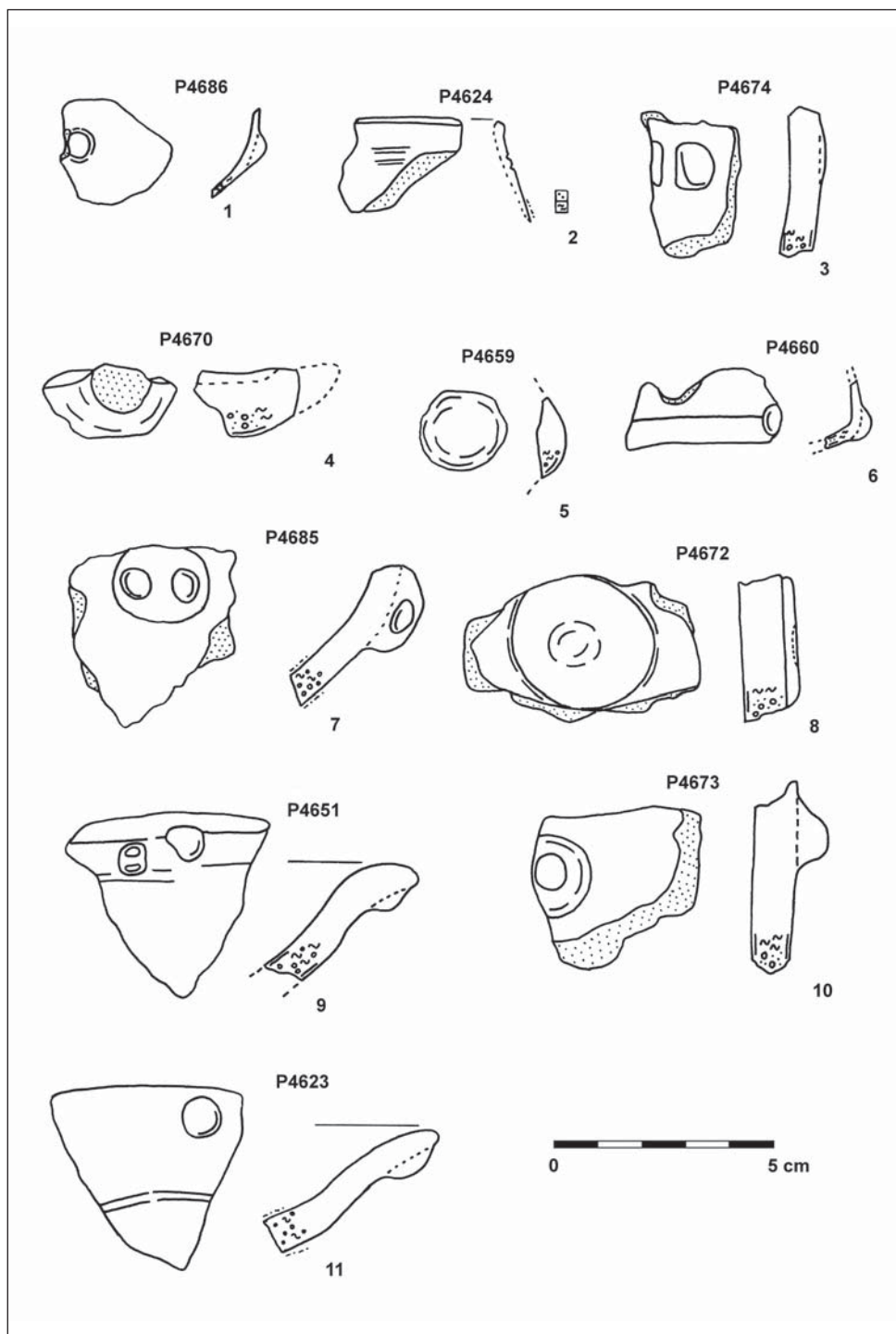
Mísy/mísy na nožce

Rozlišení mezi mísou a mísou na nožce je možné pouze v případě, že se zachová partie spojující mísu s nožkou, případně samotná nožka. Mísu na nožce se tak spolehlivě podařilo identifikovat pouze v patnácti případech. Ostatní fragmenty pocházely převážně z okrajů nádob, méně často z výdutí. Velikost nádob této třídy byla značně variabilní, alespoň nakolik to lze vyvodit z měřitelných průměrů dochovaných okrajů; jejich hodnoty dosahovaly 180 až 500 mm. Na rozdíl od třídy pohárků byla u mís pozorována větší variabilita typů okrajů. Kromě převažujícího zaobleného typu se objevily rovněž typy rovný, seříznutý, ven vyhnutý či zesílený. Tvary mís se vyznačovaly souměrnými či rozevřenými plecemi, přičemž šlo zřejmě o vyšší varianty nádob, i když bez dochovaného dna nelze tuto skutečnost s jistotou potvrdit. Plece byly většinou velmi rozevřené, ojediněle kolmo či mírně šikmo nasazené a prohnuté. U mís na nožce lze kromě tvaru samotné mísy sledovat rovněž tvar nožky. V případě, že bylo možné podobu nožky rekonstruovat, byl zjištěn mírně zvoncovitý tvar (obr. 10: 2), případně kónický s vybočenou podstavou. Specifický případ představuje mísa na nožce, jejíž nožka byla zřejmě již v průběhu aktivního používání odlomena, místo zlomu bylo následně obroušeno a nádoba se dál používala jako prostá mísa bez nožky (obr. 10: 1).

U třídy mís/mís na nožce byl zaznamenán větší podíl zdobených jedinců než u předchozí třídy pohárků, a to zhruba 60 % (42 ks). Vyskytla se malovaná, plastická i vhloubená výzdoba, případně jejich kombinace (obr. 8: 7). Plastická výzdoba byla nejčastěji provedena formou polokulovitých a vertikálně protáhlých výčnělků (obr. 5: 9, 10), ojediněle se objevil výčnělek typu sovi hlavička. Polokulovité výčnělky byly v některých případech opatřeny horizontálním otvorem. Pokud se zachovala větší část nádoby, bylo možné definovat umístění výčnělků. To bylo nejčastěji těsně pod okrajem a na lomu maximální výdutě. Při větším počtu výčnělků pak bylo patrné, že toto umístění se uplatňuje i v rámci jedné nádoby. Výčnělky přitom byly aplikovány na okraj a lom výdutě ve střídavém pořadí (obr. 10: 1).

Vhloubená výzdoba byla spíše ojedinělá. Samostatně byla pozorována na čtyřech jedincích, dále se vyskytla v kombinaci s plastickou výzdobou, a to rovněž u čtyř jedinců. Vhloubená výzdoba byla provedena formou krátkých vertikálních či mírně šikmých linek, žlábků, vrypů či důlků, které byly vždy umístěny na okraji nádoby (např. obr. 6: 5; obr. 7: 1). Charakter jednotlivých zahloubených prvků (jejich velikost a tvar) se lišil, a to i v rámci jednoho motivu. Typy výčnělků byly shodné s typy, které se objevily u samostatné plastické výzdoby.

Malovaná výzdoba (14 ks) využívala, podobně jako u pohárků, červeného a bílého pigmentu. Ojediněle se objevil rovněž černý pigment. Na devíti fragmentech, které pocházely z jedné mísy na nožce, respektive z nožky, byl patrný motiv neúplných červených meandrů či pruhů na bílém podkladě. Ornament vznikl vyškrábáním bílého nátěru na podkladovou červenou vrstvu (obr. 10: 2). U ostatních jedinců nebylo možné původní motiv spolehlivě identifikovat, především z důvodu fragmentarizace a přítomnosti silné vrstvy sintru.

Obr. 11. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 3/2005. Kresba K. Čerňavová.

Hrnce/hrncovité tvary

Tato keramická třída vykazovala oproti ostatním třídám poněkud vyšší míru dochování, neboť zde byly zjištěny fragmenty větších velikostí, části nádoby (torza), a dokonce se podařilo dvě celé nádoby rekonstruovat (obr. 9: 2, obr. 18). Nejčastěji se dochovaly okraje, přičemž nejběžnějším typem byl okraj zaoblený, ojediněle se vyskytly i typy hrotitý, seříznutý či rovný. Průměry okrajů se pohybovaly od 120 do 340 mm, což svědčí o velikostní variabilitě hrnců, jak lze ostatně vidět také u kompletně dochovaných jedinců. Jednotlivé varianty hrnců nebylo většinou možné i přes menší míru fragmentarizace identifikovat, podle charakteru výdutí však lze předpokládat, že šlo o nádoby bez ostré profilace.

Výzdobu nesla polovina jedinců dané keramické třídy (24 ks). Převažovala plastická výzdoba (16 ks), která se vyskytla také v kombinaci s vhloubenou výzdobou (3 ks), samostatná vhloubená výzdoba byla reprezentována čtyřmi kusy. Malovaná výzdoba se vyskytla pouze jednou, a to v podobě zbytků bílé barvy. Původní motiv ovšem nelze identifikovat. Plastická výzdoba byla, podobně jako u výše uvedených tříd, provedena formou výčnělků, nejčastěji polokulovitěho typu. Vyšší zastoupení má také výčnělek typu soví hlavička a vertikálně protáhlý výčnělek. U polokulovitých výčnělků se rovněž objevuje horizontální otvor a také umístění výčnělků na nádobě je shodné jako u mís, tedy střídavě na okraji a na maximální výdutí, zřejmě vždy po čtyřech výčnělcích v jedné „řadě“. Ojediněle byl výčnělek aplikován také na hrdle nádoby. Vhloubenou výzdobu charakterizují drobné důlky, eventuálně rýžky na okraji.

Putny

Putny představují nejméně početnou keramickou třídu v objektu č. 2; byly identifikovány na základě profilace hrdel a výdutí. Podle dochovaných fragmentů šlo o nádoby o výšce cca 30 až 40 cm (obr. 18). Až na jednu výjimku nesly všechny fragmenty plastické prvky v podobě rohatých uch (2 ks), výčnělků typu soví hlavička (2 ks) a rohatého výčnělku (1 ks).

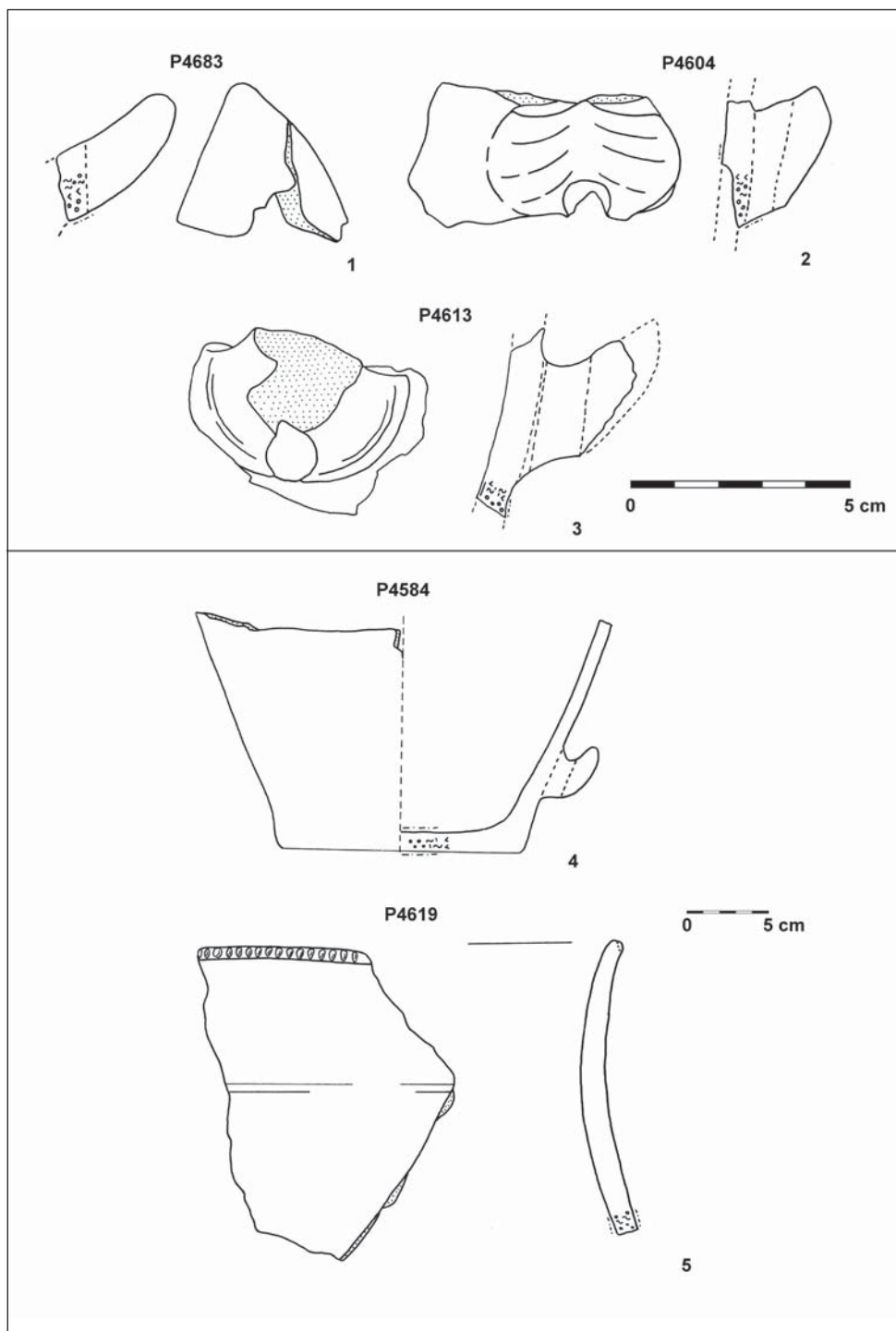
7.1.2. Objekt č. 3

Fragmentarizace

Fragmenty keramiky v objektu č. 3 odpovídaly převážně velikostním kategoriím 2 až 5 (viz graf 1), což se shoduje s fragmenty z objektu č. 2. Síla střepu se pohybovala nejčastěji od 7 do 10 mm, jiné hodnoty jsou spíše ojedinělé (graf 2). Fragmenty o menší síle střepu (2 až 4 mm) náležely pohárkům, o čemž svědčí i vlastnosti keramické hmoty, ze které byly vyrobeny: plavené jemné těsto.

Keramická hmota

Co se týče keramické hmoty, objevily se v objektu č. 3 stejné druhy hmoty jako v objektu č. 2, poměr jejich četnosti se však mírně liší. Znatelný je zejména vysoký podíl neplavené, jemně zrnité hmoty, která je v objektu č. 2 spíše ojedinělá. Případnou vazbu na typ nádob, k jejichž výrobě by daná hmota byla používána, nelze definovat, neboť většina fragmentů z této hmoty náleží z hlediska keramické třídy k neurčitelným jedincům. Určitou souvislost mezi typem hmoty a keramickou třídou lze pozorovat u pohárků, které byly vždy vyrobeny z plaveného jemného materiálu, a u puten, při jejichž výrobě výrazně převažovala zrnitá hmota.

Obr. 12. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 3/2005. Kresba K. Čerňavová.

Keramická třída

Keramická třída byla určena celkem u 57 jedinců, což odpovídá zhruba jedné čtvrtině souboru. Z tohoto počtu mají největší zastoupení pohárky/poháry (24 ks), následují putny (14 ks), hrnce/hrncovité tvary (12 ks) a mísy/mísy na nožce (7 ks). Procentuální zastoupení keramických tříd je vyjádřeno v grafu 4.

Pohárky/poháry

Jde o nejpočetnější keramickou třídu v objektu č. 3 zastoupenou 23 ks. Nejčastěji se objevily ve formě výdutí (13 ks), dále pak okrajů (4 ks), den (3 ks), odlomených výčnělků (2 ks) a v jednom případě bylo zachováno hrdlo. Průměry okrajů, pokud bylo možné je změřit, se pohybovaly kolem 100 mm, průměry den pak kolem 50 mm. Okraje vesměs odpovídaly zaoblenému typu, zatímco dna byla vždy ostrá a jen velmi mírně dovnitř vklopená. Typ pohárku nebylo možné u žádného jedince spolehlivě určit, pouze jeden exemplář výdutě s ostrým lomem lze snad považovat za fragment pohárku s dvojkónickým tělem.

Výzdobu neslo pouze pět jedinců, přičemž byla zaznamenána plastická výzdoba v podobě drobných kruhových výčnělků (4 ks; obr. 11: 1, 5, 6) a kombinace vhloubené a malované výzdoby (1 ks; obr. 13: 1). Vhloubené prvky se zde objevily ve formě vertikálních rýžek na okraji, malovaná výzdoba se dochovala pouze jako drobné zbytky červeného pigmentu. Původní motiv nebylo možné rozeznat.

Mísy/mísy na nožce

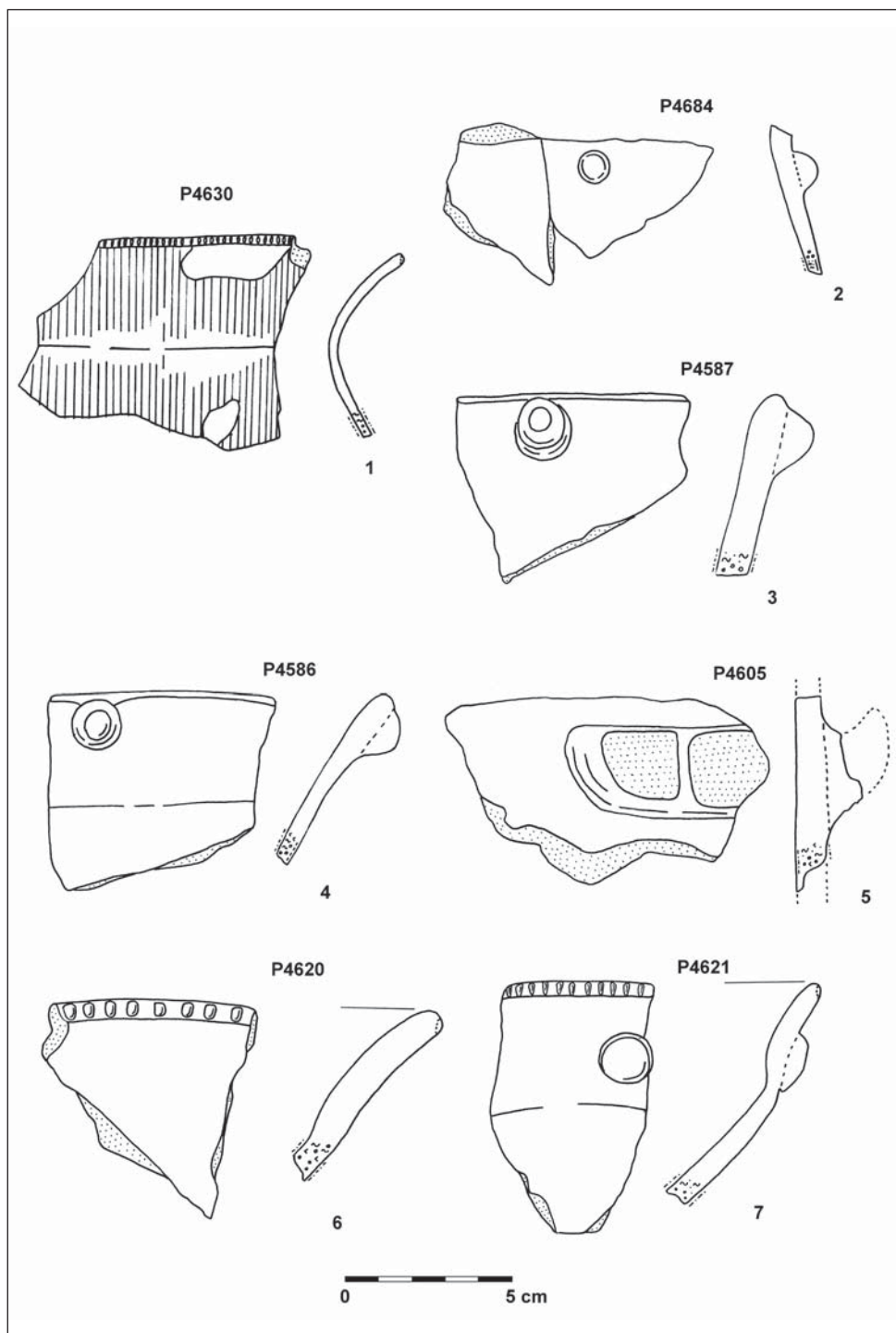
Jde o nejméně početnou keramickou třídu objektu č. 3. Na rozdíl od objektu č. 2 se v tomto objektu nepodařilo s jistotou identifikovat žádnou mísu na nožce, neboť téměř všechny fragmenty této keramické třídy pocházely z okrajů nádob. Pouze jeden jedinec pocházel z výdutě. Původní velikost nádob byla opět poměrně variabilní, o čemž svědčí naměřené hodnoty průměrů okrajů, které se pohybují od 220 do 360 mm. Typ okraje byl převážně zaoblený, ojediněle seříznutý. Typ mísy nebylo možné s jistotou určit, zřejmě šlo o tvary s hodně rozevřenými plecemi.

Výzdoba byla pozorována na pěti jedincích, a to vhloubená (2 ks), plastická (2 ks) a kombinace obojího (1 ks; obr. 11: 9). Vhloubená výzdoba byla bez výjimky umístěna na okraji a byla provedena důlky a krátkými rýžkami (obr. 13: 6). Plastická výzdoba byla přítomna v podobě plochých kruhových až polokulovitých výčnělků a aplikována pod okrajem nádoby (obr. 11: 11). V jednom případě je u výčnělku možné pozorovat odsazení od těla nádoby zdůrazněné žlábkem (obr. 13: 7).

Hrnce/hrncovité tvary

V této keramické třídě převažovaly z hlediska typu fragmentu okraje (8 ks) nad výdutěmi (2 ks) a hrdly (2 ks). Okraje byly ve většině případů zaoblené, dále se vyskytly typy rovný a seříznutý. Hodnota průměru okraje se pohybovala od 130 do 200 mm. Typy či varianty hrnců nebylo možné blíže určit, neboť se na fragmentech zachovalo málo znaků, které by podrobnější rozlišení umožňovaly.

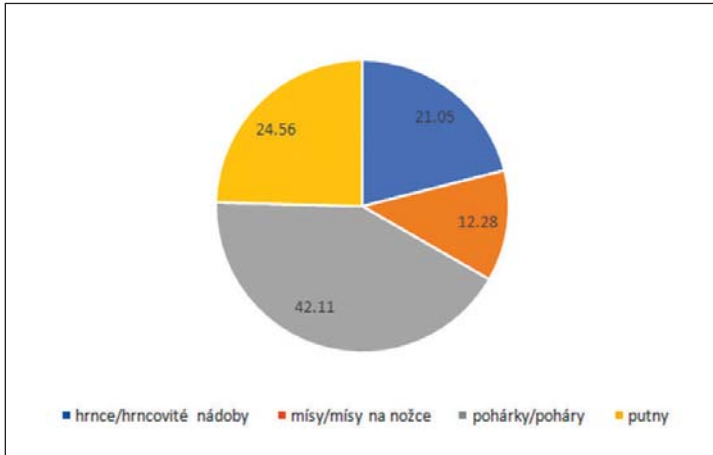
Výzdoba se zachovala na pěti jedincích, přičemž šlo o plastickou (4 ks) a vhloubenou (1 ks) výzdobu. Plastická výzdoba v podobě polokulovitých výčnělků byla aplikována těsně pod okrajem nádoby či na maximální výdutí, vhloubená výzdoba (drobné důlky či vrypy) pak přímo na okraji (obr. 12: 5).

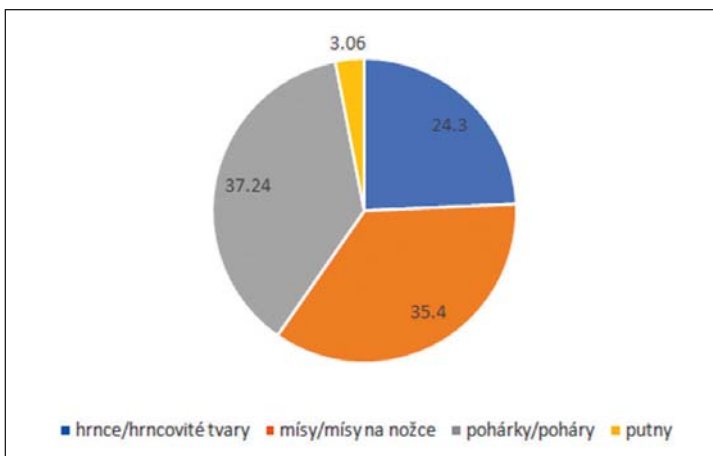
Obr. 13. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 3/2005.
Kresba K. Čerňavová.

Putny

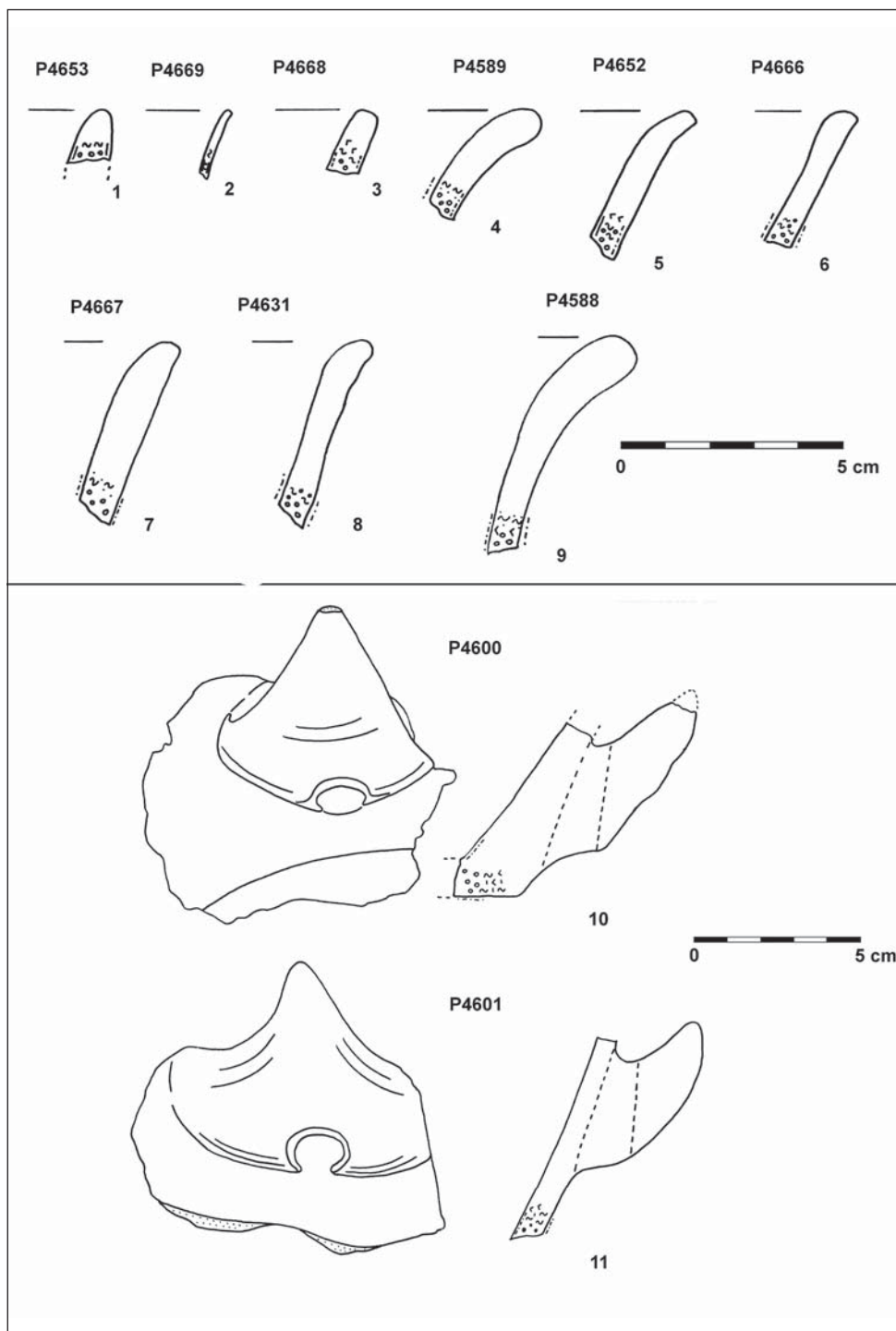
Putny jsou ve fragmentárním stavu obtížně odlišitelné od hrncovitých nádob. K jejich determinaci mohou napomoci např. charakteristické plastické aplikace: tzv. rohatý výčnělek nebo rohaté ucho. V celkem pěti případech šlo ostatně o jediný fragment, který se z původní nádoby dochoval. Dále byly zachovány výdutě (7 ks), dno (1 ks) a část nádoby (zahrnující dno a část výdutě, 1 ks), přičemž všichni tito jedinci nesli plastický prvek v podobě rohatého ucha či výčnělku. Z hlediska typologie lze tyto prvky popsat jako jednoduché protáhlé či mírně stlačené typy uch i výčnělků (obr. 12: 1–3; obr. 14: 10–11; obr. 15: 2–3). Jak vyplývá z výše uvedených informací, byly dle získaných fragmentů aplikovány ve střední i spodní části nádoby (obr. 12: 4).

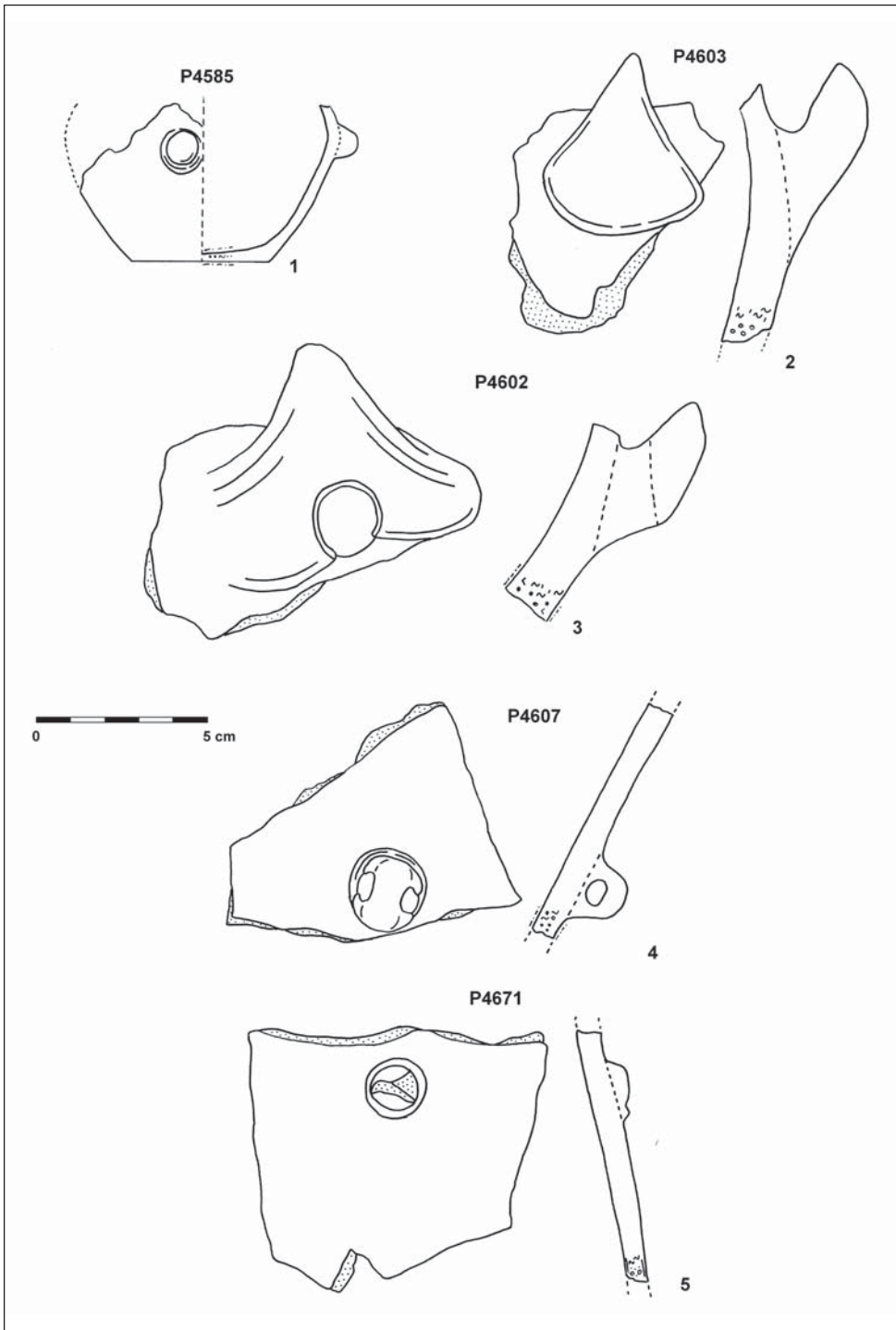
Graf 3. Hovorany – „Nivky“. Procentuální zastoupení keramických tříd v objektu č. 2/2005.

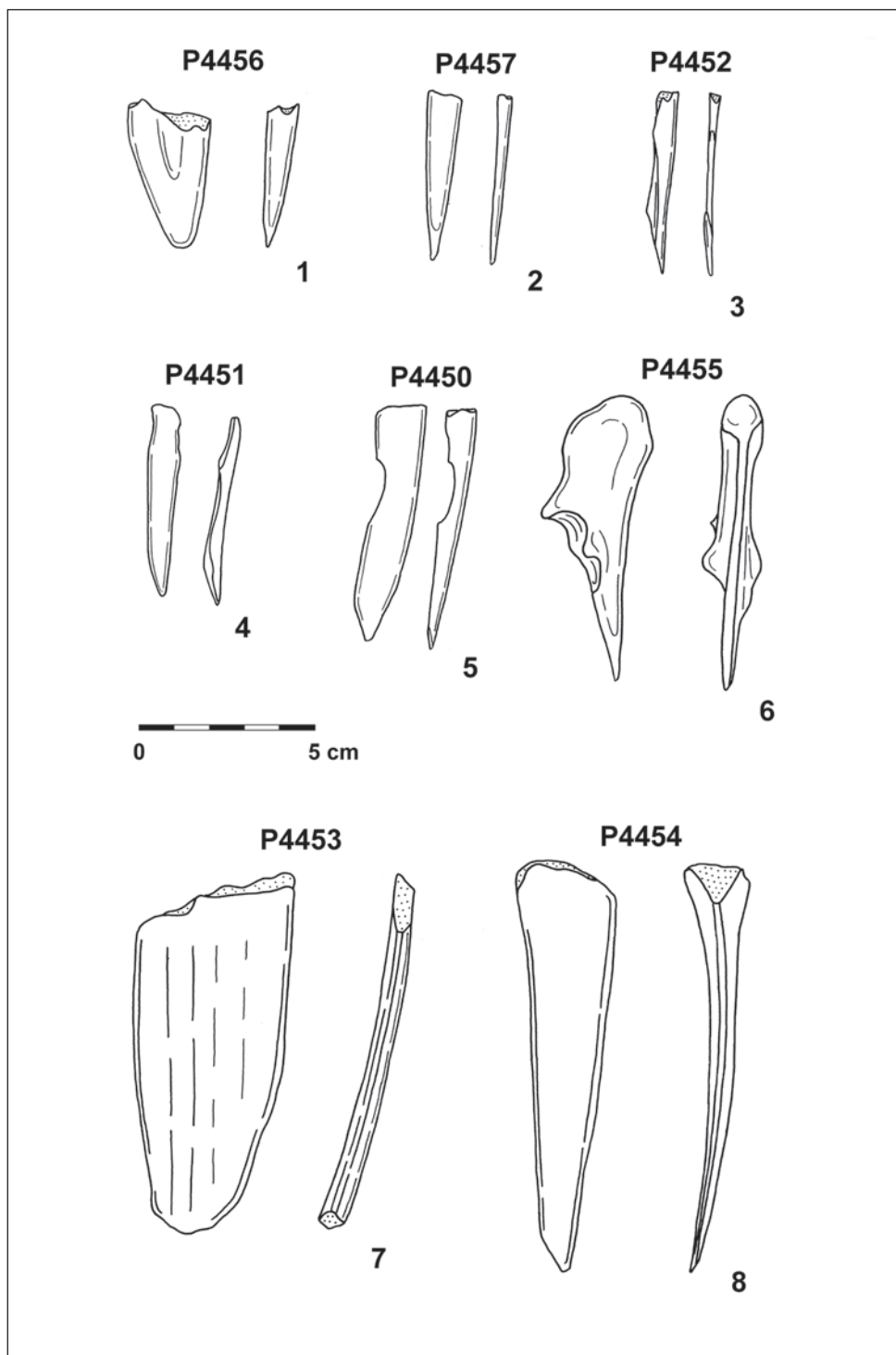
Graf 4. Hovorany – „Nivky“. Procentuální keramických tříd v objektu č. 3/2005.

Obr. 14. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 3/2005.
Kresba K. Čerňavová.

Obr. 15. Hovorany – „Nivky“. Výběr fragmentů keramických nádob z objektu č. 3/2005.
Kresba K. Čerňavová.

Obr. 16. Hovorany – „Nivky“. Kostěná industrie z objektu č. 2/2005. Kresba A. Čerevková.

7.1.3. Diskuse a shrnutí ke keramice

Lze říct, že charakter keramiky z obou objektů je poměrně shodný, a to jak po technologické, tak po typologické stránce. Nepatrný rozdíl je ve fragmentarizaci, kdy v objektu č. 3 pozorujeme větší zastoupení fragmentů vyšších velikostních kategorií, odlišnost však není nijak markantní (graf 1). Podobný jev sledujeme u síly střepu: shodnou míru zastoupení s údaji naměřenými v objektu č. 2 lze pozorovat převážně u nižších hodnot (2 až 7 mm), četnost vyšších hodnot vykazuje drobné rozdíly (viz graf 2).

Poměrně zajímavá je skutečnost, že přestože se v objektu č. 3 zachovávaly fragmenty o větší velikosti, jejich podrobnější rozčlenění do keramických tříd nebylo vždy možné, neboť šlo většinou o výdutě bez výzdoby. Počet určitelných fragmentů v objektu č. 3 činí 23,66 %, zatímco v objektu č. 2 je to 35,25 % (viz grafy 3 a 4). Zastoupení keramických tříd je v obou objektech shodné, bylo možné s jistotou identifikovat pouze čtyři třídy: pohárky/poháry, mísy/mísy na nožce, hrnce/hrncovité tvary a putny. Zcela chybí např. fragmenty naběraček či plastik, které běžně na lokalitách MMK nalézáme. Vzhledem k tomu, že se v nálezovém celku nachází i střepy malých velikostí (byť v menším množství), je nepravděpodobné, že by unikly pozornosti.

7.1.4. Relativní chronologie – datování keramického souboru

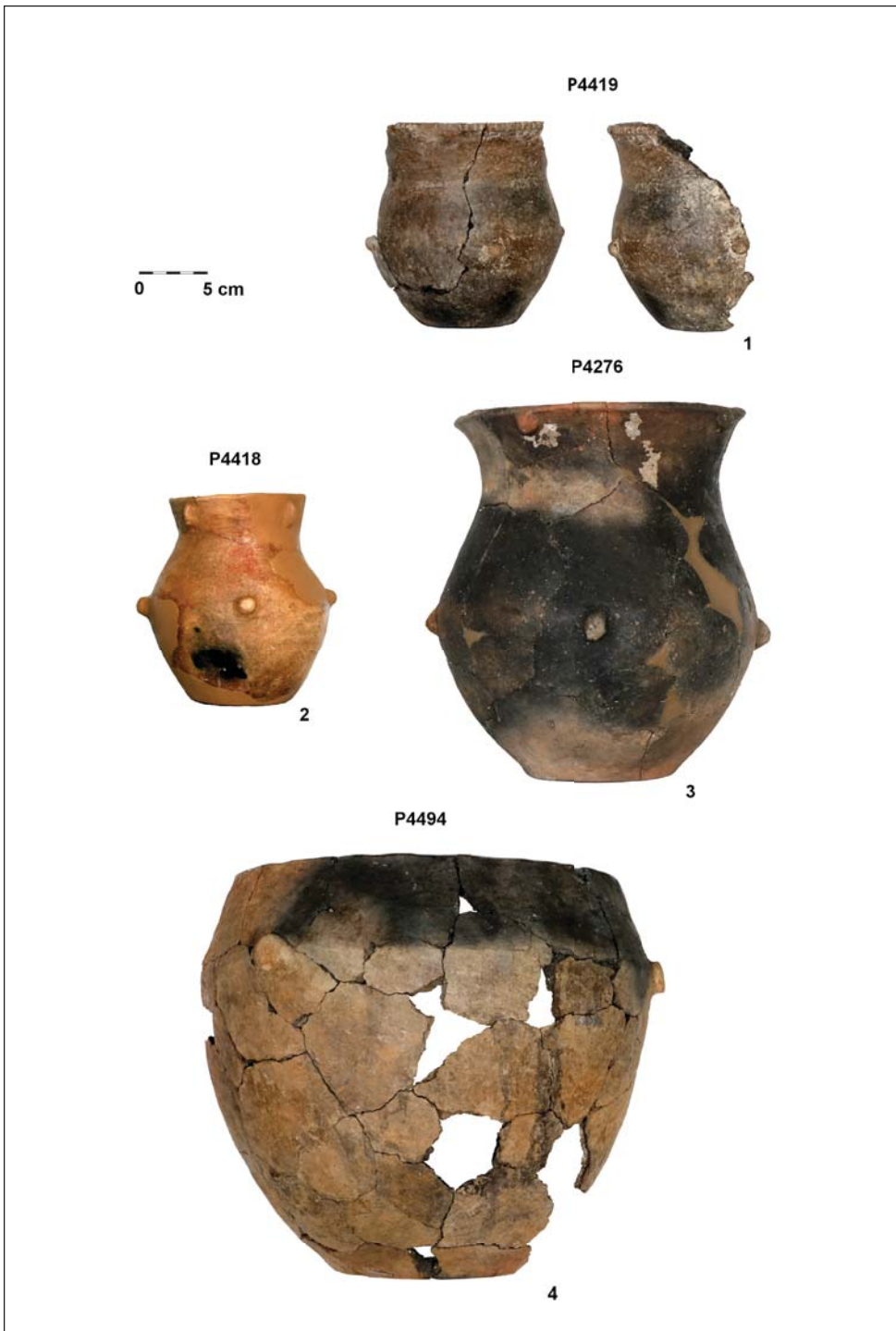
Zesílení plecí mís, které zaznamenáváme především u nálezů z objektu č. 3 (obr. 13: 6, 7), je charakteristické pro mladší stupeň MMK a známe jej např. z jihozápadní Moravy z lokality Slavíkovice (Bartík et al. 2016, 63, 76). K chronologicky směrodatným prvkům mladšího stupně patří např. také odsazení výčnělku zdůrazněné žlábkem (obr. 13: 7). Obecně lze v souboru pozorovat nezanedbatelný podíl plastické a vhloubené výzdoby (rýžky, vrypky, důlky), které počátkem II. stupně nabývá na významu a v jeho závěru převažuje. Vhloubená výzdoba je v tomto případě přítomna zejména na okrajích nádob ve formě řady důlků, respektive šikmých vrypů/záseků. V plastických prvcích je signifikantní přítomnost výčnělku typu sovi hlavička (např. obr. 6: 12; obr. 11: 7) a četný výskyt kulovitých a polokulovitých výčnělků, často s horizontálním otvorem (obr. 6: 11; 15: 4), i když jde o prvky známé i z fáze Ib (Kazdová 1983, 124). Plastická výzdoba je zde poměrně hojná, ale nevykazuje přílišnou variabilitu. Kromě okrajů jsou výčnělky a ucha aplikovaná i na jiných částech nádob (spodek, plece, výduť), což rovněž odkazuje na projevy mladšího stupně MMK (Košťurík 1983, 158–159).

Co se týče malované výzdoby, konkrétní motivy většinou není možné rozeznat z důvodu fragmentarizace materiálu. K dosud identifikovatelným prvkům patří pruhy uspořádané do různých směrů, které lze snad rozeznat i v souboru z Hovorán – zde ovšem může jít i o nedochovaný motiv připomínající meandr (obr. 10: 2), který známe již z fáze Ib (Kazdová 1983, 124). Přežívání některých výzdobných prvků z předchozí fáze ovšem není zcela neznámým jevem (Košťurík 1980, 69). Obecně se v rámci malované výzdoby nejčastěji objevuje bílo-červená bichromie, případně bílá nebo červená monochromie a technika vyškabávání, což jsou rovněž prvky odpovídající mladšímu stupni, zejména fázi IIa, ovšem objevují se i ve fázích Ib a IIb (Košťurík 1980, 71). Do této fáze (IIa) lze tedy předběžně zařadit oba prozkoumané objekty. Pro tuto dataci svědčí rovněž přítomnost červené sigillátové keramiky a absence černého leštěného zboží (nepravé terry nigry), které známe především z fáze IIb. Taktéž převaha malované nad vhloubenou a plastickou výzdobou dokládá spíše starší fázi mladšího stupně (Košťurík 1972, 56–58; 1980, 70; 1983, 158–159).

Z hlediska morfologie nádob lze pozorovat zesílení plecí u mís, které jsou zároveň často velmi rozevřené. Poněkud nejistým znakem mladšího stupně je úbytek zaoblených okrajů

Obr. 17. Hovorany – „Nivky“. Výběr kamenné a broušené industrie. Kresba M. Kuča.

Obr. 18. Hovorany – „Nivky“. Fotografická dokumentace rekonstruovaných či částečně rekonstruovaných nádob z objektu č. 2/2005. Foto K. Čerňavová.

na úkor okrajů zaostřených a hrotitých (např. Ctidružice, Grešlové Mýto), což se ovšem na předmětné lokalitě neprojevovalo a prozatím se zdá, že může jít o regionální trend (Košťálek 1983, 158). Z dalších typických znaků fáze IIa zde postrádáme výskyt nádob s ostřejší profilací (Kovárník 2005, 115), avšak vzhledem k fragmentárnosti materiálu nelze tento fakt s jistotou potvrdit. Ostatně náznak zostřující se profilace lze na některých fragmentech pozorovat (např. obr. 5: 15; obr. 6: 9, 13; obr. 7: 2, 8; obr. 8: 6).

7.2. Mazanice

Během výzkumu v Hovoranech bylo objeveno celkem 99 ks mazanice, přičemž většina (84 ks) pochází z objektu č. 2, na objekt č. 3 tak připadá pouze 15 ks.

U mazanice byla standardně sledována velikost, barva, charakter hmoty včetně případných příměsí, výpal a eventuálně otisky konstrukčních prvků či jiná úprava povrchu. Pro popis velikosti jednotlivých fragmentů byly použity stejné kategorie jako u keramiky. Všechny parametry byly sledovány makroskopicky, barva byla popsána subjektivně.

Mazanice patří k nálezům s velmi malou odolností vůči vnějším vlivům, z jejího celkového množství se tak dochovává pouze nepatrný zlomek. Nejinak tomu bylo i v případě lokality Hovorany.

7.2.1. Objekt č. 2

Velikost mazanice z objektu č. 2 se pohybovala v rozmezí kategorií 2 až 8, přičemž převažovali jedinci o velikostech 2 až 4, větší kusy byly zastoupeny spíše ojediněle. Barva byla nejčastěji okrová, dále se vyskytly různé odstíny oranžové a světle hnědé, výjimečně šedé až bílé. Použitá hmota byla ve všech případech poměrně kompaktní a obsahovala příměs lehčiva v podobě organického materiálu rostlinného původu. Hmota byla vypálena většinou spíše do měkka, tvrdý výpal byl zaznamenán jen asi v jedné osmině případů. Tvrdý výpal téměř vždy korespondoval s oranžovou barvou výsledné hmoty, kdežto při měkkém výpalu bylo dosaženo okrových až šedavých odstínů.

Mezi dalšími parametry nebyla pozorována žádná vzájemná souvislost. Jde však o poměrně malý soubor, takže jeho vypovídací hodnota není ze statistického hlediska příliš velká. Otisk konstrukčního prvku byl zaznamenán u dvou jedinců, šlo o otisk prutu o průměru 2,5 a 3 cm. U jednoho jedince pak byla patrná ohlazená rovná plocha. O charakteru původní konstrukce však nelze říct nic bližšího.

7.2.2. Objekt č. 3

Soubor mazanice z objektu č. 3 je velmi malý a je zde tedy uveden spíše pro úplnost získaných informací. Z objektu č. 3 byly získány spíše drobné fragmenty o velikostech 2 a 3, větší jedinci (kategorie 4 a 6) byli zastoupeni výrazně méně. Barva byla bez výjimky okrová, stejně jako u mazanice v objektu č. 2 byla použita kompaktní hmota s příměsí rostlinného lehčiva. Výpal byl převážně měkký. Také zde se objevil otisk konstrukčního prvku, a to v podobě negativu prutu o průměru 2 cm. Dále byla u dvou jedinců zaznamenána ohlazená rovná plocha. Ani v tomto případě nelze podobu konstrukce blíže interpretovat.

7.3. Kostí

Celkově bylo získáno 59 fragmentů zvířecího osteologického materiálu. V objektu č. 2 bylo nalezeno celkem 27 kusů, zatímco z objektu č. 3 pochází 32 ks. Kostí byly změřeny, dále bylo provedeno pokud možno určení kostí a příslušnost k živočišnému druhu. Toto

podrobnější určení však bylo značně komplikováno fragmentárností materiálu. V takových případech bylo uvedeno alespoň rámcové určení velký/střední/malý savec. Většina fragmentů pocházela z kompaktních dlouhých kostí končetin, případně z žeber a lebky.

7.3.1. Kostěná industrie

Kostěná industrie byla získána pouze z objektu č. 2; celkem šlo o devět artefaktů. Na výrobu nástrojů byly použity kompakty z kostí končetin (např. loketní kost) středního savce, pravděpodobně ovce/kozy (7 ks), či těla žeber velkého savce (tur; 2 ks). Plochá těla žeber sloužila pro výrobu hladítek (obr. 16: 1) či špachtlí (?; obr. 16: 4), z kostí končetin se vyráběla široká škála nástrojů se zašpičatělou distální částí, které nejčastěji interpretujeme jako šidla (obr. 16: 2, 3, 5), případně jejich polotovary (obr. 16: 6–8).

7.4. Ostatní nálezy

Do kategorie ostatních nálezů byly zařazeny artefakty, které nespadaly do žádné z výše uvedených kategorií. Konkrétně šlo o nálezy kamenů, které nebylo možné přiřadit k žádnému typu industrie, a předměty z keramické hmoty, které není možné označit za nádobu nebo figurální plastiku.

7.4.1. Objekt č. 2

V objektu č. 2 bylo objeveno 5 ks křemenných oblázků o průměrné velikosti 30×40×20 mm. Křemenné valouny mohly sloužit např. jako otloukače, mohly však plnit i více jiných funkcí. Zároveň šlo o snadno dostupnou surovinu, která mohla být sbírána v korytech vodních toků. Preferovány byly sice větší kusy suroviny, ale i drobnější oblázky mohly plnit funkci např. drobných hladítek. Většinou je však jejich účel blíže nespecifikovatelný (Vokáč 2008, 83, 86, 124).

Dále odsud pochází jedno keramické závaží kulovitěho tvaru o rozměrech 80×40×47 mm.

7.4.2. Objekt č. 3

Z objektu č. 3 bylo získáno celkem 11 artefaktů z kategorie ostatních nálezů. Kromě dvou křemenných oblázků byly identifikovány fragmenty kamenů (7 ks), které mohly sloužit pro výrobu makrolitické kamenné industrie. Lze je tak označit za polotovary, pouze v jednom případě snad mohlo jít o finální nástroj – brousek. Všechny tyto nálezy byly fragmenty pís-kovců o různém stupni zrnitosti a barvě, je tedy možné, že jako polotovary měly sloužit pro výrobu různých nástrojů.

Zbývající dva nálezy reprezentují závaží bochánkovitého tvaru o průměru zhruba 4 cm. Podobně jako v objektu č. 2 se jedná o spíše menší artefakt, který je většinou interpretován jako závaží tkalcovského stavu, eventuálně přeslen. Pravděpodobně jsou tak tyto předměty dokladem textilní výroby na zájmové lokalitě.

7.5. Kamenná industrie

Hovorany se nachází v Dolnomoravském úvalu na Hodonínsku. V okolí se nevyskytují žádné výrazné zdroje k výrobě štípané a kamenné industrie, čemuž odpovídají výsledky analýzy. Kamenná industrie je nepočítaná, nicméně není pro danou oblast po výpovědní stránce bezvýznamná. Za určení některých kusů patří poděkování prof. RNDr. Antonínu Přichystalovi, DSc. Měření magnetické susceptibility bylo provedeno kapametrem KM-7.

7.5.1. Štípaná kamenná industrie

	<i>jádra</i>	<i>ústěpy</i>	<i>čepele</i>	<i>nástroje</i>	<i>celkem</i>
rohovec typu KL II	-	-	1	-	1
přepálený rohovec typu KL I	1	-	-	-	1
SGS	-	2	1	-	3
SGS?	-	1	-	-	1
SKČJ	-	3	2	2	7
silicifikovaný křemenný pískovec	-	4	-	-	4
přepáleno	-	1	-	-	1
neurčeno	-	1	-	-	1
celkem	1	12	4	2	19

Tab. 1. Hovorany (okr. Hodonín). Přehled štípané kamenné industrie vzhledem k jednotlivým kategoriím. Legenda: KL – rohovec typu Krumlovský les, SGS – silicit glacienních sedimentů, SKČJ – silicit krakovsko-čensterochovské jury.

V malé kolekci odpovídají výsledky po surovinové stránce znalostem získaným v oblasti Pomoraví (cf. Šmarda et al. 2009; Kuča et al. 2009). Suroviny známé z jihozápadní Moravy jsou zastoupeny minimálně (rohovec typu Krumlovský les) a spíše se objevují importy ze severních oblastí (silicit glacienních sedimentů – SGS a silicit krakovsko-čensterochovské jury – SKČJ). Výrobní složku představuje pouze reziduum jádra z přepáleného rohovce typu Krumlovský les, variety I (obr. 17: 9) a úštěpy. Čepele a nástroje jsou zhotoveny především z importovaných surovin, kromě jedné čepele z rohovce typu Krumlovský les, variety II. Specifickou skupinku reprezentují silicifikované křemenné pískovce, dle určení A. Přichystala velice kvalitní, plné minerálu glaukonitu a pravděpodobně flyšového původu. Blíže se k provenienci suroviny nelze v tuto chvíli vyjádřit. Ojedinele se přitom objevuje i na dalších lokalitách vázaných k řece Moravě (Popovice, Březolupy; Kuča et al. 2005; 2010). Jediné nástroje představují čepelové a krátké škrabadlo z polského krakovského silicitu (Tab. 1; obr. 17: 3, 6).

V souboru chybí rohovec typu Boršice (někdy zaměňovaný s typem Olomučany; cf. Hájek et al. 2018) a čokoládový silicit. Vzhledem k nízkému počtu souboru štípané kamenné industrie nelze provést podrobnější rozbor.

Objekt č. 2

P4515: vodící čepel (d – 5,7 cm, š – 1,7 cm, tl – 1,2 cm); rohovec typu KL II.

P4516: úštěp (d – 1,7 cm, š – 1 cm, tl – 0,5 cm); přepálený silicit.

P4403: meziální část čepele (d – 2,4 cm, š – 1,1 cm, tl – 0,3 cm); SGS.

P4411: čepelové škrabadlo (d – 3,1 cm, š – 1,6 cm, tl – 0,7 cm); SKČJ.

P4414: krátké škrabadlo (d – 2,1 cm, š – 1,6 cm, tl – 0,4 cm); SKČJ.

P4410: čepel (d – 4 cm, š – 1,7 cm, tl – 0,4 cm); SKČJ.

P4413: meziální část čepele (d – 1,7 cm, š – 1,4 cm, tl – 0,5 cm); SKČJ.

P4415: úštěp (d – 2,3 cm, š – 1 cm, tl – 0,1 cm); SKČJ.

P4416: úštěp (d – 1,4 cm, š – 1,7 cm, tl – 0,1 cm); SGS?

P4412: úštěp (d – 3,2 cm, š – 1 cm, tl – 0,5 cm); neurčeno.

- P4444: úštěp (d – 5,8 cm, š – 4,2 cm, tl – 1,7 cm); silicifikovaný pískovec?
P4446: úštěp z hrany jádra (d – 5 cm, š – 4,4 cm, tl – 1,7 cm); silicifikovaný pískovec?
P4447: úštěp (d – 4,2 cm, š – 4,1 cm, tl – 1,7 cm); silicifikovaný pískovec?
P4445: úštěp (d – 7,5 cm, š – 1,6 cm, tl – 1,8 cm); silicifikovaný pískovec?

Objekt č. 3

- P4681: úštěp (d – 5,7 cm, š – 3,1 cm, tl – 1 cm); SGS.
P4638: korový úštěp (d – 3,8 cm, š – 3,2 cm, tl – 0,4 cm); SKČJ.
P4639: úštěp (d – 2,7 cm, š – 2 cm, tl – 0,7 cm); SKČJ.
P4680: zbytek jádra s kůrou (d – 3,7 cm, š – 2,5 cm, tl – 2 cm); přepálený rohovec typu KL I.
P4640: korový úštěp (d – 2,9 cm, š – 2,7 cm, tl – 1,1 cm); SGS.
P4677: úštěp (d – 2,5 cm, š – 1,8 cm, tl – 0,9 cm); SKČJ.

7.5.2. Broušená kamenná industrie

Soubor broušené kamenné industrie sestává z osmi kusů. Na rozdíl od štípané industrie zde naopak je v surovinovém spektru jednoznačná vazba na oblast Brněnska, a to na metabazity typu Želešice. Magnetická susceptibilita je u vybraných vzorků poměrně vysoká. Ojedinele se vyskytl amfibolit (zdroj na JZ Moravě?) a blíže neurčené metabazity. Některé kusy nejsou dobroušené. Vrtaný artefakt (obr. 17: 11) nelze vzhledem k velmi fragmentárnímu stavu blíže identifikovat. Sekerky (obr. 17: 8, 12, 14, 15) jsou ploché, ostří mají rovné, archaické plankonvexní tvary nebyly zaznamenány. Víceméně jsou sekerky lichoběžníkovitého až trojúhelného tvaru. Kopytovité klíny (obr. 17: 7, 13) jsou menších rozměrů a odpovídají svým charakterem kultuře s MMK.

Jak bylo řečeno výše, na rozdíl od štípané kamenné industrie jsou vazby na surovinové zdroje u broušené industrie výrazně vázány na západ, především na Brněnsko. Všesměrné amfibolické diority nebo porfyrické diority se zde však nevyskytly. Téměř všudypřítomné metabazity původem ze severních Čech zde překvapivě verifikovány nebyly vůbec. Naznačuje to domněnku, že zdejší (stratifikovaný) soubor působí homogenním dojmem a nebyl kontaminován jinými pravěkými kulturami, což činí nepočetnou kolekci v budoucím výzkumu jako perspektivní. Podrobnější rozbor a komparaci se situací na jiných lokalitách omezuje, podobně jako v případě štípané industrie, nepočetnost souboru a jeho značná fragmentárnost.

Objekt č. 2

- P4408: týlová část ploché sekerky, ostří uraženo, oválný příčný průřez, tyl mírně poškozen, broušení povrchu nedokonalé (d – 5,5 cm, š – 3,5 cm, tl – 1 cm); ZB typu Želešice; 13,43 SI jednotek.
P4438: týlová část úzkého kopytovitého klínku, boky mírně kolmo zbroušené; broušení povrchu nedokonalé (d – 3,5 cm, š – 1,7 cm, tl. 0,8 cm); ZB typu Želešice; 6,62 SI jednotek.
P4439: týlová část vrtaného nástroje (d – 3,5 cm, š – 4,6 cm, v – 2,7 cm); neurčeno; 0,96 SI jednotek.
P4440: celá, mírně asymetrická plochá lichoběžníková sekerka, oválný příčný průřez, ostří rovné (d – 5,3 cm, š – 3,3 cm, tl – 0,6 cm); ZB typu Želešice, 10,30 SI jednotek.
P4441: břitová část sekery, jeden bok mírně zabroušený, oválný příčný průřez, ostří rovné (d – 5 cm, š – 4,9 cm, tl – 1,3 cm); amfibolit; 0,39 SI jednotek.

Okolí objektu č. 2

- P4409: týlová část úzkého kopytovitého klínku, boky mírně kolmo zbroušené (d – 3,5 cm, š – 1,7 cm, tl. 1,1 cm); ZB typu Želešice; 3,78 SI jednotek.

Objekt č. 3

P4635: ostří kopytovitého klínu, oboustranně podélně rozštípnutý (d – 4,7 cm, š – 0,5 cm, tl – 2,8 cm); blíže neurčený MTB; 1,7 SI jednotek.

Sběr

P4634: plochá sekerka, podélně rozštípnutá, ostří nezachováno, oválný příčný průřez (d – 7,9 cm, š – 3,8 cm, tl – 0,6 cm); ZB typu Želešice; 56,64 SI jednotek.

8. Diskuze

Svou polohou se lokalita Hovorany – „Nivky“ poněkud vymyká zažitým představám o sídelní geografii neolitců, kteří svá sídliště zakládali v nižších polohách v blízkosti vodních toků. Dnes už samozřejmě víme, že sídelní areál lidu s MMK byl velice variabilní a zahrnoval jak vyšší polohy vrchovin, tak lokace více vzdálené od vodního toku, což bude zřejmě i případ sídliště u Hovoran. Mladší stupeň kultury s MMK je ostatně spojen také s osídlováním zemědělsky méně výhodných poloh, jejichž funkce mohla být spojená s určitou socioekonomickou strategií. Osídlení bylo zřejmě ve srovnání s předchozím neolitickým vývojem intenzivnější (Podborský 1970; Kuča et al. 2012, 53).

Hovorany svou polohou spadají do prozatím nejspíše poměrně řídké osídlené oblasti mezi Kyjovskou pahorkatinou a jižní částí Žďánického lesa. Kromě těchto geomorfologických útvarů je zde krajina modelována četnými vodními toky, které se nedaleko zájmové lokality postupně stékají do řeky Trkmanky. Z této oblasti známe dosud méně lokalit kultury s MMK, než je tomu např. na Uherskohradištsku. Zároveň z okolí Uherského Hradiště známe lokality nacházející se, podobně jako Hovorany, na svahu terénní vyvýšeniny či přímo na jejím temeni, a to ve větší vzdálenosti od nejbližšího vodního zdroje. Tyto lokality přitom také náleží mladšímu stupni MMK a lze o nich snad uvažovat jako o loveckých stanicích (Vaškových 2006, 66). Otázkou ovšem je, nakolik lze s touto interpretací pracovat v souvislosti se sídlištěm v Hovoranech, které zřejmě, vzhledem k charakteru zachycených objektů a získaného materiálu, představovalo trvalejší osadu „klasického“ zemědělského rázu.

Z hlediska relativní chronologie je z oblasti východní a jihovýchodní Moravy spolehlivě doloženo několik lokalit, s nimiž lze spojit výskyt charakteristických prvků mladšího stupně, konkrétně fáze IIa: Hluk – Dolní Němčí a Nechvalín (Vaškových 2006, 76–77).

Z novějších výzkumů lze v blízkosti Hovoran zmínit lokalitu Domanín (respektive Domanínský kopec, 312 m n. m.), kde snad lze předpokládat osídlení mladšího stupně MMK na základě několika ojedinělých nálezů z povrchových sběrů (Kuča – Škrdla 2010, 311). Pravidelně bývají doklady osídlení kultury s MMK zaznamenávány v katastrálním území Dambořic (Šmerda 2005, 219; 2006, 104; Lečbych 2013a, 139). V západní části Žďánického lesa se ostatně koncentrují lokality kultury s MMK, přičemž většina z nich nejspíše náleží právě jejímu mladšímu stupni, kromě Dambořic např. Bošovice – „Příděl u háječka“ (Kuča – Škrdla 2011, 160), Velké Hostěrádky – „Lichy“ (Lečbych 2013b, 162). Podobně vyvýšené polohy pak zřejmě nositelé mladšího stupně MMK osídlovali i jižně Hovoran, o čemž svědčí nálezy z Mutěnic „Hraniček“, zde je ovšem datace v rámci stupně nejistá (Kostrouch 2011, 167).

Zdá se, že lokalita Hovorany zapadá do sídelního vzorce jihozápadní části Kyjovské pahorkatiny, odkud známe z mladšího stupně MMK především výše položené lokality v blízkosti přírodních dominant či přímo na jejich temenech a s poměrně velkou vzdáleností od vodního zdroje. Tento typ sídliště bývá interpretován jako lovecké (sezonní) stanice či jinak strategicky výhodné polohy (Šmerda 2005, 220; Vaškových 2006, 66). Pro ověření této

hypotézy by však bylo zapotřebí rozsáhlejších plošných výzkumů za účelem získání informace o vnitřní struktuře osady a charakteru materiálu; např. druhové složení zvířat, respektive jejich kostí by mohlo napovědět o subsistenci obyvatel sídliště. K tomuto účelu by ovšem bylo zapotřebí mít k dispozici více stratifikovaných a reprezentativních souborů, ideálně podpořených absolutním datováním. Stav výzkumu je ovšem v dané oblasti, ve srovnání např. s regiony Uherskohradištska či Břeclavska, dosud spíše neutěšený.

9. Závěry

V rámci příspěvku byly představeny informace o záchranném výzkumu v severní části katastrálního území obce Hovorany v okrese Hodonín. Záchranný výzkum byl vyvolán plánovanou výsadbou vinohradu; vzhledem k omezeným možnostem exkavace (v závislosti na postupu terénních prací) byla zvolena metoda sondáže v místech, kde orba zjevně narušila pravěké objekty. Sondáží se podařilo zachytit celkem čtyři jámy (č. 1 až 4/2005), přičemž podrobněji prozkoumány mohly být pouze objekty č. 2/2005 a 3/2005. Z těchto objektů bylo získáno poměrně velké množství archeologického materiálu, zejména fragmentů keramických nádob. Vzhledem k zachyceným parametrům a prostorovému rozmístění zkoumaných jam lze usuzovat na existenci rozsáhlejšího sídliště.

Právě keramika se stala hlavním vodítkem pro chronologické zařazení lokality. Výskyt červených a bílých pigmentů v malované výzdobě, sigillátová úprava nádob a nemalý podíl plastické a vhloubené výzdoby jsou důležitými znaky řadícími soubor do mladšího stupně kultury s MMK, s větší pravděpodobností do fáze IIa. Pro potenciální příslušnost k fázi IIb zde chybí černě leštěné zboží, ze znaků staršího stupně postrádáme především rýsovanou výzdobu a přítomnost žlutého pigmentu v malované výzdobě (Kazdová 1983, 123–124). Nastíněnou dataci potvrzuje také spektrum použitých surovin na výrobu kamenné industrie. Co se týče broušených nástrojů, vazba na metabazity z oblasti Brněnska je patrná již od fáze Ib. U štípané industrie pak převažuje přísun surovin ze zdrojů situovaných severně od zájmové oblasti (Kuča 2008; Kuča et al. 2012, 53). Absolutní data pro danou lokalitu prozatím chybí, ostatně pro srovnání je obecně absolutních dat dosud poměrně málo. Pocházejí přitom především z lokalit na jihozápadní Moravě, případně ojedinele z širší oblasti Pomoraví (Kuča et al. 2012, 59; Bartík et al. 2016).

Svou polohou lokalita Hovorany potvrzuje dosud zjištěné poznatky o rozšiřování sídelní oikumeny kultury s MMK v jejím mladším stupni, což je interpretováno mj. jako snaha o přizpůsobení sídelní strategie měnícímu se klimatu. Tato problematika je ovšem mnohem složitější, její řešení by vyžadovalo získání dalších informací o charakteru osídlení, alespoň se zaměřením na určitou oblast, např. okolí Ždánického lesa a Kyjovské pahorkatiny či dolního Pomoraví. Nechť je tato studie dalším příspěvkem k osvětlení charakteru osídlení dané oblasti v období závěru neolitu, které dosud patří k relativně málo prozkoumaným etapám našeho pravěku.

Prameny:

- V a š k o v ý c h, Miroslav, 2006. *Vývoj osídlení středního a severní části dolního Pomoraví v neolitu a na počátku eneolitu*. Rukopis disertační práce uložený na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- V o k á č, Milan, 2008. *Broušená a ostatní kamenná industrie z neolitu a eneolitu na jižní Moravě se zvláštním zřetelem na lokalitu Těšetice-Kyjovice*. Rukopis disertační práce uložený na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Literatura:

- B a r t í k, Jaroslav, V o k á č, Milan, K u č a, Martin, Č e r e v k o v á, Alžběta, P r o k e š, Lubomír a N ý v l t o v á F i š á k o v á, Miriam, 2016. Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou u Slavíkovice a jeho postavení v kontextu západní periferie lengyelské oikumeny na Moravě. *Přehled výzkumů* 57-1, 59–85.
- D e m e k, Jaromír a M a c k o v č i n, Peter, eds. 2014: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. 2 svazky. 607 s.
- H á j e k, Zdeněk, H u m p o l o v á, Alena, Č e r e v k o v á, Alžběta a K u č a, Martin, 2018. Osídlení lidem kultury s lineární keramikou na katastru obce Bohuslavice u Kyjova. *Slovácko* 59, 109–131.
- K a z d o v á, Eliška, 1983. K vybraným chronologickým znakům kultury s MMK. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 28, 32, 113–126.
- K o s t r o u c h, František, 2011. Mutěnice (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů* 52-1, 167.
- K o š t u ř í k, Pavel, 1972. Hrob kultury s moravskou malovanou keramikou v opevněné části neolitického sídliště v Těšeticích-Kyjovicích. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 17, 21, 55–59.
- K o š t u ř í k, Pavel, 1980. Výšinné sídliště u Oslavan a poznámky k mladšímu období kultury s moravskou malovanou keramikou. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 25, 29, 65–73.
- K o š t u ř í k, Pavel, 1983. Poznámky k II. stupni kultury s moravskou malovanou keramikou na jihozápadní Moravě. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 28, 32, 127–160.
- K o v á r n í k, Jaromír, 2005. Stopy osídlení lidem s moravskou malovanou keramikou mladšího stupně. In: Podborský, Vladimír et al. *Pravěk mikroregionu potoka Těšetičky/Únanovky: k problematice pravěkých sociálních struktur*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie, 113–116.
- K u č a, Martin, 2008. Exploitation of raw materials suitable for chipped stone industry manufacture in the Moravian Painted Ware Culture in the Brno region. *Přehled výzkumů* 49, 93–107.
- K u č a, Martin, K o v á ř, Josef Jan, N ý v l t o v á F i š á k o v á, Miriam, Š k r d l a, Petr, P r o k e š, Lubomír, V a š k o v ý c h, Miroslav a S c h e n k, Zdeněk, 2012. Chronologie neolitu na Moravě: předběžné výsledky. *Přehled výzkumů* 53-1, 51–64.
- K u č a, Martin, P ř i c h y s t a l, Antonín, S c h e n k, Zdeněk, Š k r d l a, Petr a V o k á č, Milan, 2009. Lithic raw material procurement in Moravian Neolithic: Search for extraregional networks. *Documenta Praehistorica* 16, 313–326.
- K u č a, Martin a Š k r d l a, Petr, 2010. Domanín (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů* 51, 311.
- K u č a, Martin a Š k r d l a, Petr, 2011. Bošovice (okr. Vyškov). *Přehled výzkumů* 52-1, 159–160.
- K u č a, Martin, Š k r d l a, Petr a V o k á č, Milan, 2010. Analýza povrchové kolekce z výšinné neolitické lokality v Popovicích-Miloníně. *Slovácko* 51, 139–150.
- K u č a, Martin, V o k á č, Milan a Š k r d l a, Petr, 2005. Březolupy (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 46, 215–219.
- L e č b y c h, Martin, 2013a. Dambořice (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů* 54-1, 139.
- L e č b y c h, Martin, 2013b. Velké Hostěrádky (okr. Břeclav). *Přehled výzkumů* 54-1, 162.
- P o d b o r s k ý, Vladimír, 1970. Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou. *Slovenská archeológia* 18-2, 235–278.
- P o d b o r s k ý, Vladimír et al. 1977. *Numerický kód moravské malované keramiky: problémy deskripce v archeologii*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně. 299 s.
- Š m a r d a, Jiří, H l o ŝ e k, Martin, K u č a, Martin a V o k á č, Milan, 2009. Sídliště s moravskou malovanou keramikou v Koryčanech (okr. Kroměříž). *Slovácko* 50, 141–158.
- Š m e r d a, Jaromír, 2005. Dambořice (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů* 46, 219–220.
- Š m e r d a, Jaromír, 2006. Dambořice (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů* 47, 104.

Mgr. Alžběta Č e r e v k o v á (n. 1989), archeoložka Moravského zemského muzea v Brně. Zabývá se především obdobím neolitu, zvláště se zaměřením na sídelní a subsistenční strategie. Aktivně se účastní také záchranných i systematických archeologických výzkumů.

PhDr. Alena H u m p o l o v á (n. 1950), vedoucí Archeologického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Specializuje se zejména na archeologii neolitu s důrazem na pohřební ritus a figurální plástiku, systematicky zpracovává rozsáhlý nálezový fond kultury s lineární keramikou z lokality Vedrovice.

Mgr. Martin K u č a (n. 1979), pracuje v soukromém sektoru, v současnosti je rovněž zaměstnán na projektu na Mendelově univerzitě v Brně. Specializuje se na problematiku neolitu, zejména kamennou industrii, dále se věnuje historii železnice.

Mgr. Jaromír Š m e r d a (n. 1977), vedoucí archeologického oddělení Masarykova muzea v Hodoníně, p. o., specializuje se na dobu bronzovou, dobu stěhování národů a raný středověk.

Results of the Research of a New Settlement of Younger Degree Culture of People with Moravian Painted Ceramics in Hovorany (the District of Hodonín)

A b s t r a c t

The presented study introduces the information on the course and the results of a rescue archaeological research in Hovorany (the district of Hodonín). The research was initiated by agrarian activities and according to limited possibilities of excavation it was carried out by the method of probing. In its course four countersunk structures were identified. (nr. 1–4/2005) and only the objects number 2/2005 and 3/2005 could be examined in detail. These objects provided quite a lot of archaeological material mainly fragments of ceramic vessels. According to their morphology of the identified countersunk holes and their mutual position we can presume the existence of originally large settlement.

Fragments of ceramic vessels became a main lead in dating of the locality. The existence of red and white pigments in painted decorations, glossy surface and quite a lot of plastic and countersunk decorations are the main features dating the pottery into the younger degree culture of people with painted ceramics (MMK), most probably in the phase IIa. Potential dating into IIb phase is not possible because of the lack items with black glossy surface and as for the features of the older degree there is a lack of drawn decorations and the presence of yellow pigment in in painted decoration (Kazdová 183, 123–124). Supposed dating is also confirmed by the spectre of stone materials mainly chopped one. Prevailing material was delivered from localities north of the place of finding (Kuča 2008; Kuča et al. 2012, 53).

By its location Hovorany belong to the region between Kyjov downs and the southern part of Ždánice wood. Apart from these geomorphological formations the landscape is formed by numerous streams. Only very few contemporary localities are known from this area. Its location confirms already known facts about the spread of settlements of the culture of MMK within the course of younger degree which is interpreted as an effort to adapt the settlement strategy to a changing climate. But more information is needed to confirm the idea with respect to the area of south and south-east Moravia.

Key words: Neolithic, east Moravia, culture with painted Moravian ceramics, younger degree, painted decoration, settlement

Grabungsergebnisse einer neuen Siedlung der jüngeren Phase der Mährisch Bemaltkeramischen Kultur in Hovorany (Landkreis Hodonín)

Zusammenfassung

In der vorgelegten Studie werden Informationen über den Verlauf und die Ergebnisse der Rettungsgrabung in der Gemeinde Hovorany (Kreis Hodonín) vorgestellt. Die Grabung wurde aufgrund landwirtschaftlicher Tätigkeit erforderlich und erfolgte angesichts der beschränkten Ausschachtungsmöglichkeiten als Sondierungsgrabung. Im Verlauf der Sondierungsgrabung identifizierte man vier in den Boden eingelassene Strukturen (Nr. 1 bis 4/2005), detaillierter untersucht werden konnten nur die Objekte Nr. 2/2005 und 3/2005. Aus diesen Objekten wurde eine relativ große Anzahl an archäologischem Material geborgen, vor allem Fragmente von Keramikgefäßen. Anhand der Morphologie der identifizierten eingetieften Gruben und ihrer gegenseitigen Lage lässt sich auf das Vorhandensein einer ursprünglich offenbar recht ausgedehnten Siedlung schließen.

Die Fragmente der Keramikgefäße wurden zum Hauptanhaltspunkt für die Datierung des Fundorts. Das Vorkommen von roten und weißen Pigmentteilchen im gemalten Schmuck, die Sigillat-Gestaltung der Gefäße und der erhebliche Anteil an plastischen und vertieften Verzierungen sind wichtige Merkmale, die die Funde der jüngeren Phase der Mährisch Bemaltkeramischen Kultur (MBK), wahrscheinlich der Phase IIa, zuordnen. Für eine potenzielle Zugehörigkeit zur Phase IIb vermissen wir hier schwarz polierte Ware, an Merkmalen der älteren Phase vermissen wir vor allem gezeichnete Verzierungen und gelbes Pigment in den gemalten Verzierungen (Kazdová 183, 123–124). Die angenommene Datierung wird auch durch das Rohstoffspektrum der Steinindustrie, insbesondere der gespaltenen, bestätigt. Es überwiegt die Einfuhr von Rohstoffen aus nördlich des Fundorts gelegenen Gebieten (Kuča 2008; Kuča et al. 2012, 53).

Hovorany fällt mit seiner Lage zwischen die geomorphologischen Einheiten Gayaer Hügelland (Kyjovská pahorkatina) und südlicher Steinitzer Wald (Ždánický les). Außerdem wird die hiesige Landschaft durch zahlreiche Bäche und Flüsse modelliert. Aus diesem Raum kennen wir bislang relativ wenige zeitgleiche Fundorte. Mit seiner Lage bestätigt der Standort Hovorany die bisher gewonnenen Erkenntnisse über die Ausbreitung des Siedlungsareals der Mährisch Bemaltkeramischen Kultur im Verlauf der jüngeren Phase, was u. a. als Bemühen interpretiert wird, die Besiedlungsstrategie dem sich wandelnden Klima anzupassen. Zur Bestätigung dieser Annahme wäre es jedoch erforderlich, weitere Informationen über die Siedlungsstrategien der betreffenden Kultur zu erlangen. Diese Studie könnte ein weiterer Beitrag zur Beleuchtung des Besiedlungscharakters sein, zumindest in Hinblick auf den Raum Ost- und Südostmähren.

Stichwörter: Jungsteinzeit, Ostmähren, Mährisch Bemaltkeramische Kultur, jüngere Phase, gemalter Schmuck, Siedlung

HALŠTATSKÉ OSÍDLENÍ V POVODÍ ŘÍČKY OKLUKY NA UHERSKOHRADIŠŤSKU VE SVĚTLE NOVÝCH ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

*Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti
Klára Augustinová, David Hons, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta
Masarykovy univerzity, Brno*

Studie představuje výsledky dvou menších záchranných archeologických výzkumů z let 2018–2019, při kterých se podařilo prozkoumat několik sídlištních objektů platěnické kultury. Nově získané poznatky jsou zasazeny do mikroregionálního kontextu vývoje halštatského osídlení v povodí říčky Okluky. Představen je aktualizovaný stav poznání hustoty osídlení a sídelní strategie. Ve studii je rovněž prezentován prediktivní model, jehož testováním by mohly být v budoucnu identifikovány prozatím neznámé lokality.

1. Úvod

Říčka Okluky představuje jeden z drobnějších levostranných přítoků řeky Moravy. Její pramen se nachází u obce Horní Němčí (okr. Uherské Hradiště), a to na západním úbočí vrchu Lesná (696 m n. m.). Kromě Horního Němčí protéká říčka Slavkovem, Dolním Němčím, Hlukem, Ostrožskou Lhotou a Uherským Ostrohem, kde ústí do řeky Moravy v nadmořské výšce 178 m n. m. Do jejího povodí však můžeme zahrnout ještě nejzápadnější výspu katastru obce Nivnice, jižní cíp Vlčnova, JV okraj katastrálního území Ostrožské Nové Vsi a spádovou oblast Boršického potoka (obr. 1). Z geomorfologického hlediska protíná tok Okluky soustavu několika bočních údolí vyběhávajících na východě z Bílých Karpat a vyústujících na západě do Dolnomoravského úvalu. Převážná část povodí se rozprostírá v členitém terénu Hlucké pahorkatiny, pro níž je charakteristická právě zmíněná mozaika menších kotlin obklopená dílčími pahorkatinami a plošinami s erozně-denudačním reliéfem. Podloží Hlucké pahorkatiny je tvořeno převážně flyšovými horninami račanské a bělokarpatské jednotky magurské skupiny příkrovů s omezenými výskyty křídových a neogenních sedimentů vídeňské pánve a vložkami neovulkanitů (Demek – Mackovčín eds. 2006). V její západní části orientované směrem do úvalu řeky Moravy se také vyskytují proměnlivě mocné překryvy spraší a sprašových hlín často vyhledávaných k zakládání lidských osad.

Region byl už v pravěku napojen na významné dálkové cesty. Na západě se napojoval na hlavní komunikační koridor v ose SV–JZ reprezentovaný Dolnomoravským úvalem. V ose V–Z pak skrze něj procházela spojnice „Panonsko-labské stezky“ z Moravy na Slovensko (Martínek a kol. 2014). Díky této skutečnosti a příhodným krajinným podmínkám odtud evidujeme nebývale vysoké množství archeologických lokalit svědčících o intenzivním lidském osídlení v průběhu takřka celého pravěku, rané doby dějinné i raného středověku (cf. Hrubý 1951; Pavelčík 1967; 1968; 1969; 1970a; 1970b; Pernička 1973–74; 1980; 1984; 1986; Koštuřík 1982; Procházka 1985; Hrubý – Pavelčík 1992; Galuška 2000; 2011; Menoušková – Vaškových 2004; Zeman 2003–2004; 2015; Vaškových 2008; 2011; Škrdla – Ježek 2009; Schenk 2012; Válek *et al.* 2012; Chrástek – Bartík 2016; 2017; Bartík 2018; 2019a; 2019b; Bartík – Škrdla 2020 ad.). Na rozdíl od většiny období staršího zemědělského pravěku vykazoval aktuální stav poznání nižší počet doložených komponent ze starší

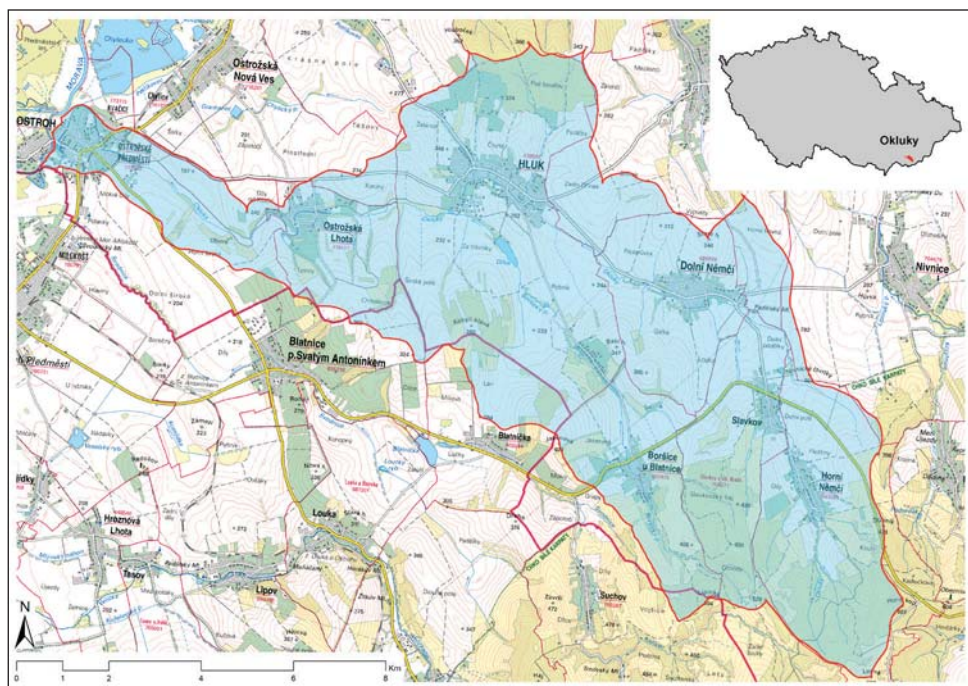
doby železné. Většina dokladů halštatského osídlení pak pocházela ze starých výzkumů bez podrobnější dokumentace, náhodných neohlášených nálezů či nepočtených kolekcí z povrchových sběrů realizovaných amatérskými hledači (Hrubý – Pavelčík 1992; Galuška 2000; Menoušková – Vaškových 2004). Ve srovnání s předchozím obdobím popelnicových polí i následnou dobou laténskou (obě epochy zde reprezentuje dohromady několik desítek sídlišť) vytvářel dosavadní stav poznání poněkud zkršený obraz ukazující výrazný propad zdejšího osídlení ve starší době železné.

V nedávné době se však podařilo v souvislosti se zintenzivněním stavebních aktivit v regionu nově doložit osídlení z doby halštatské hned na dvou lokalitách, a to na katastru Uherského Ostrohu – Ostrožského Předměstí a Dolního Němčí. Studie prezentuje výsledky obou archeologických výzkumů a v mikroregionálním kontextu povodí říčky Okluky sumarizuje dosavadní poznatky, týkající se hustoty osídlení a sídelní strategie v době halštatské. Představen je rovněž prediktivní model, jehož testováním by mohly být v budoucnu identifikovány prozatím neznámé komponenty sídelní struktury.

2. Nově zkoumané lokality z doby halštatské

2.1. Uherský Ostroh – Ostrožské Předměstí – „Louky“

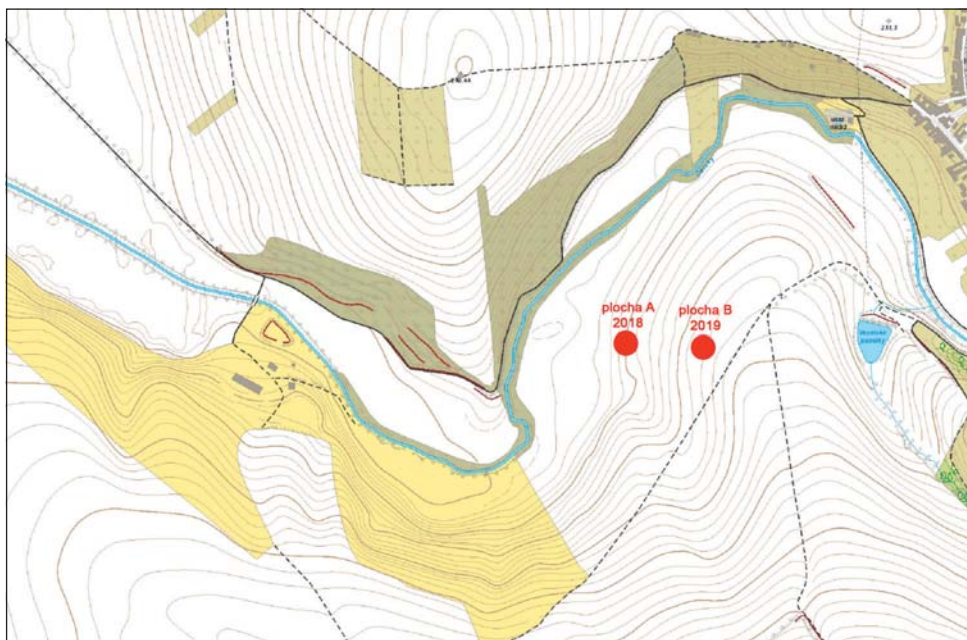
V letech 2018–2019 proběhl záchranný archeologický výzkum na katastru obce Uherský Ostroh – Ostrožské Předměstí, který vyvolala rekonstrukce vedlejší polní cesty a výstavba protierozních opatření. Výzkum byl realizován v závislosti na postupu stavebních prací ve dvou etapách. První etapa proběhla v roce 2018 a byla zaměřena na zdokumentování archeologických situací, jež byly narušeny v souvislosti s výstavbou protierozního opatření PEO1 na parcele č. 6937/2 (výzkumná plocha A). Druhá etapa výzkumu následovala v roce

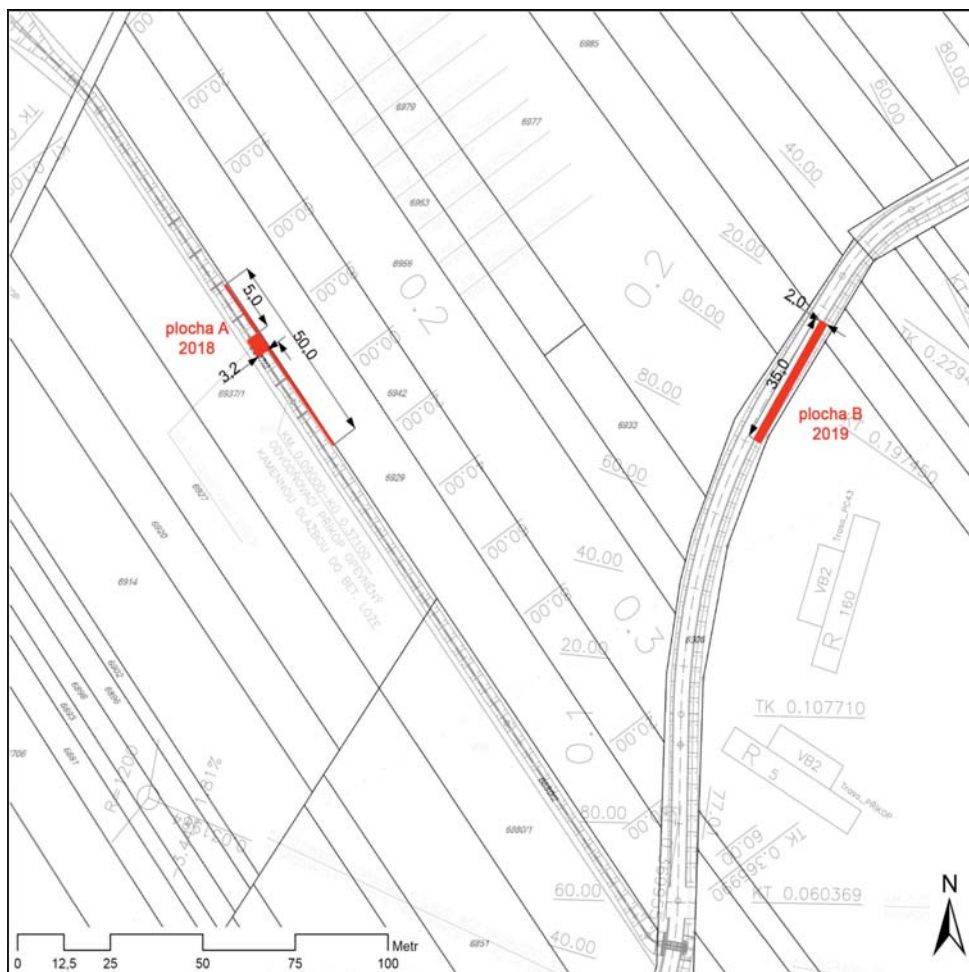
Obr. 1. Lokalizace povodní říčky Okluky. Grafika T. Chrástek.

2019, a to v souvislosti se skrývkou ornice v místě nově budovaného úseku polní cesty na parcele č. 8306 (výzkumná plocha B; obr. 2, 3). Stavba zasahovala menší částí i na katastrální území obce Ostrožská Lhota. Zde ovšem nedošlo k narušení žádných archeologických situací. Zájmová polní cesta PC43 se nachází ve východní výspě katastru Ostrožského Předměstí a vede od hlavní silnice do Blatnice pod Sv. Antonínkem (II/71) směrem na SV do obce Ostrožská Lhota. K narušení archeologických situací došlo pouze v polní trati „Louky“, někdy zvané také jako „Lůčka“ či „Záhoří“, rozprostírající se mezi kilometráží 1,5–2 km (měřeno od hlavní komunikace II/71). Z hlediska charakteru polohy se jedná o rozlehlé ploché návrší (obr. 2, 4), přecházející od SZ po SV prudšími svahy do inundace potoka Okluky, který meandruje cca 280 m od nejvzdálenějšího místa pozitivního na archeologické nálezy. Obě nálezové plochy inklinují ke svahu orientovanému k S až SZ. Nadmořská výška zde osciluje mezi 195–215 m n. m. Geologické podloží je v místě identifikovaných zahloubených objektů tvořeno sprašemi až sprašovými hlínami, na jejichž bázi vystupují spodně eocenní pískovce a jílovce.

V odborné literatuře je pravěké osídlení lokality známo již ze starších povrchových sběrů, a proto byl její prostor před zahájením stavebních prací zařazen k potenciálně nejhroženějším zónám, kterým byla při archeologických dohledech věnována zvýšená pozornost. Vzhledem k tomu, že dotčená poloha se nachází blíže k obci Ostrožská Lhota (obr. 2) než k městu Uherský Ostroh, byla v minulosti nesprávně lokalizována na její katastr. V posledním přehledu archeologických nálezů učiněných na katastru Ostrožské Lhoty (cf. Menoušková – Vaškových 2004) je uvedena pod názvem „Záhoří“ (č. 19). V přiloženém plánu je pak lokalita situována do SV části výše popsaného návrší (Menoušková – Vaškových 2004, obr. 6). Z lokality jsou uváděny doklady osídlení z mladšího stupně lengyelské kultury, popelnicových polí (zřejmě z pozdní doby bronzové) a doby laténské. O neověřené existenci

Obr. 2. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Lokalizace nálezových poloh. Grafika T. Chrástek.

Obr. 3. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Lokalizace náleзовých poloh v rámci rekonstruované polní cesty a protierozního opatření. Grafika T. Chrástek.

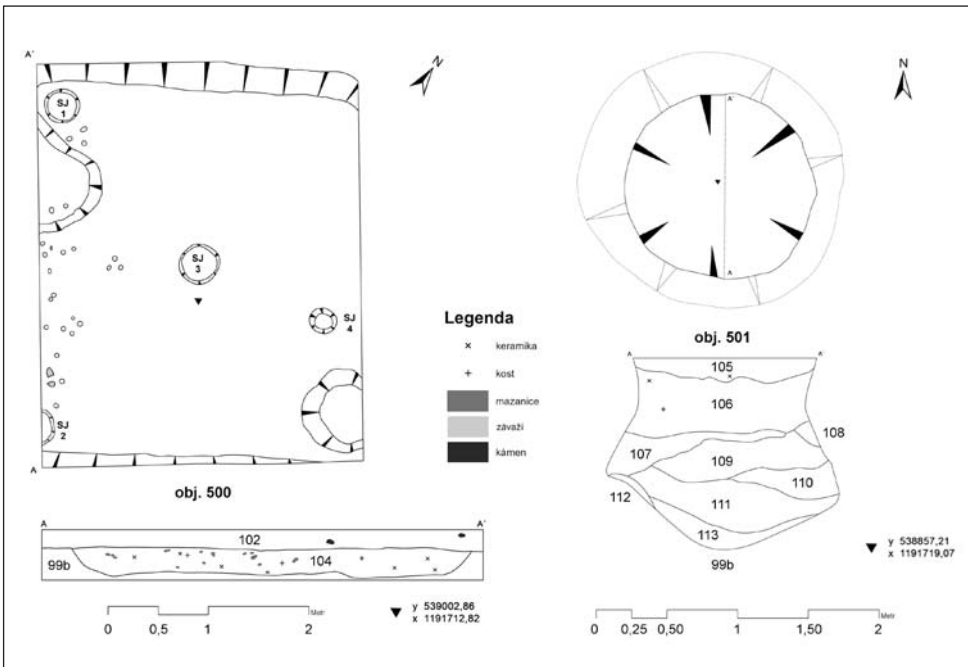
halštatského sídliště v trati „Louky“ se jen letmo zmínil v práci věnované přehledu osídlení na katastru Uherského Ostrohu již Luděk Galuška (2000, 33–34).

2.1.1. Náleзовá plocha A

Plocha A se nacházela v ploše protierozního opatření PEO1 (obr. 3), které bylo řešeno formou odtokového koryta, sloužícího k odvodu srážkové vody ze struh, jež byly vybudovány podél rekonstruované polní cesty. Před samotným vyzděním koryta lomovým kamenem byl v trase jeho průběhu proveden liniový výkop o šířce 3,2 m, jehož stěny byly vysvahovány do profilu ve tvaru písmene „V“ (hloubka výkopu od současného terénu – 150 cm). V blízkosti souřadnice 48,9723617N, 17,4569242E (WGS-84) byl uvedeným liniovým výkopem porušen rozměrnější zahluubený objekt (č. 500) s plochým dnem a pozůstatky vnitřní konstrukce v podobě několika kúlových a sloupových jam (obr. 5). Z důvodu rychle postupujících stavebních prací byla prozkoumána jen centrální část objektu, která byla poškozena

Obr. 4. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Letecký pohled na lokalitu v průběhu výzkumu (od východu). Foto T. Chrástek.

Obr. 5. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Plánová dokumentace exkavovaných objektů. Grafika J. Bartík, T. Chrástek.

výkopem. Jeho celkový rozsah byl ověřen pouze formou liniových sond orientovaných kolmo na osu koryta. Po typologicko-funkční stránce šlo pravděpodobně o polozemnici orientovanou v ose SVV–JZZ. Šířka objektu dosahovala 410 cm, maximální délka se pohybovala okolo 450 cm. Maximální hloubka činila v severní části 26 cm. Jak už bylo zmíněno, uvnitř polozemnice bylo zdokumentováno několik sloupových jam (obr. 5, 6), u kterých předpokládáme nosnou funkci nadzemní konstrukce. Dvě z nich se nacházely při okraji jámy (SJ 1 – průměr 34 cm, hloubka 42 cm; SJ 2 – průměr 28, hloubka 40 cm). Největší spočívala přímo uprostřed struktury (SJ 3 – průměr 37 cm, hloubka 45 cm) a poslední přibližně 1 m východně od ní (SJ 4 – průměr 28 cm, hloubka 17 cm).

Kromě sloupových jam byla ve východním a západním rohu objektu identifikována mělká (max. 10 cm) zahloubení a soustava více jak dvou desítek drobných kůlových jamek kruhového až oválného tvaru o průměru 5–8 cm a hloubce 5–10 cm (celkem 23). Kůlové jamky se koncentrovaly do nápadného seskupení v JZ části objektu, a to především do prostoru pod částečně odkrytým žlabovitým zahloubením. Na jižním okraji koncentrace drobných jamek ležela na podlaze dvě poškozená tkalcovská závaží (obr. 5). Z téhož prostoru pochází i nálezy dvou keramických přeslenů. Po interpretační stránce mohou identifikovaná zahloubení a drobné kůlovky indikovat relikt vnitřního dřevěného vybavení polozemnice. Vyloučena však nemůže být ani možnost, že mohly souviset s tkalcovským stavem stojícím uvnitř stavby. Společný výskyt žlabovitých objektů s koncentrací závaží bývá nejčastěji interpretován právě jako pozůstatek stavů. S těmito situacemi se ve větší míře běžně setkáváme na sídlišťích už od mladší doby bronzové až do starší doby železné (Belanová-Štolcová – Grömer 2010; Grömer 2013, 52–55; Chvojka *et al.* 2019, 268–271; Tichá Bambasová 2019, 124–125). Nejblíže analogie k nálezuve situaci z Uherského Ostrohu pochází z dolnorakouského Hafnerbachu, kde bylo v zaobleně obdélné jámě z doby halštatské nalezeno 50 hliněných závaží v poloze in-situ. Na obou koncích koncentrace se nacházela menší kůlová jáma a pod seskupením závaží také dvě mělká oválná zahloubení (Preinfalk 2003, 15–17, Fig. 12).

Z hlediska polohy v terénu byl objekt z Uherského Ostrohu umístěn na svahu, respektive pod terénní vlnou, která odděluje mírný svah od příkrého, spadajícího do inundace říčky Okluky. Tato situace se promítla i do celkové stratigrafické situace v nadloží. Zatímco na východním profilu byl nad výplní objektu patrný tenký (do 10 cm) horizont kulturní vrstvy (kontext 103), na níže položeném západním profilu nasedala na výplň už jen vrstva svahových sedimentů, tvořených světle hnědým plastickým jílem s ojedinělými drobnými kameny (rozlišeny dvě facie – svrchní světlejší a více šterkovitější – kontext 101, spodní tmavší a jílovitější – kontext 102). Zmíněný zkulturněný horizont tmavě šedočerné půdy obsahující ojedinělá zrnka mazanice a uhlíků byl dokumentován na východním profilu výkopu a dosahoval délky okolo 50 m (obr. 3). Stratigraficky byl opět překryt až 20 cm mocnou vrstvou svahovin. Povrch terénu zde tvoří vrstva ornice (kontext 100) dosahující mocnosti 25–30 cm. Samotná výplň objektu sestávala z homogenní tmavě hnědošedé hlinité uloženi-ny s početnými shluky uhlíků a menších hrudek mazanice (kontext 104; obr. 5, 6). Objekt byl celým svým rozsahem zapuštěn do světle žlutošedé spraše (kontext 99b).

2.1.2. Nálezová plocha B

Nálezová plocha B se nacházela výše po svahu cca 150 m východně od nálezové plochy A (obr. 2). Vytyčena byla v ploše skrývky ornice před výstavbou nového úseku polní cesty na kilometrácii 1,7 km (obr. 3). Veškerá skrytá plocha v trase polní cesty byla kontrolována za účelem případného odhalení zahloubených objektů. To se podařilo pouze v nálezové

ploše B, která byla po identifikaci prvního objektu vytyčena jako pás dlouhý 35 m a široký 2–3 m. V rámci něj posléze došlo ke strojovému zaškrábnutí hladkou lžící a následně ručnímu začištění. Přibližně ve středu výše popsané plochy se po začištění vyrýsovaly dva zahlubené objekty, z nichž jeden (obj. 501) můžeme spojovat se zájmovým obdobím. Objekt 501 lze po typologické stránce klasifikovat jako zásobní jámu hruškovitého tvaru (obr.

Obr. 6. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Pohled na částečně odkrytou polozemnici (obj. 500) a profil její výplně. Foto J. Bartík.

7), sloužící s největší pravděpodobností jako silo k uskladnění obilovin. Průměr jámy na úrovni podloží dosahoval 130 cm, v hrdle se zásobnice zužovala na 112 cm a posléze opět rozšiřovala do maximální výdutě s průměrem 163 cm. Maximální hloubka objektu činila v jeho mísovité profilovaném dně 134 cm. Vzhledem k tomu, že se objekt nacházel v blízkosti okraje skryté plochy, rozhodli jsme se pro jeho výzkum formou obdélné sondy (S1), která byla položena do jeho jižní poloviny (obr. 7). Tento postup umožnil přesněji zdokumentovat výplň zásobní jámy, ale i stratigrafickou situaci v přiléhajícím podloží. Pokud budeme postupovat od shora, tak pod 40 cm mocnou ornici (kontext 100) opět spočívala vrstva (10–12 cm) jílovitých svahovin světle hnědé

Obr. 7. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Fotografická dokumentace zásobní jámy (obj. 501). Foto J. Bartík.

až šedohnědé barvy (kontext 102). Při dohledech skrývky ornice bylo zjištěno, že jejich mocnost v prostoru návrší kolísá a směrem po svahu zpravidla stoupá. V důsledku výskytu této vrstvy nemusely být odhaleny všechny zde se nacházející archeologické objekty, jelikož v některých úsecích nedosáhla skrývka úrovně podloží. Relikty kulturní vrstvy nebyly v této části lokality identifikovány. Na bázi sondy se podařilo rozpoznat dvě facie podloží. Svrchní, více jílovitou a lehce nahnědlou uloženinu (kontext 99a), která přecházela v kompaktnější světle žlutošedou vápnitou spraš s hojnými vysráženinami CaCO₃ (kontext 99b). Přímo na jejich rozhraní se podařilo při začišťování profilu objevit bíle patinovaný štípaný artefakt mladopaleolitického stáří (Bartík 2020, 141–142).

Samotná výplň objektu 501 pak sestávala z devíti makroskopicky odlišitelných uloženin (obr. 5), které si však byly, jak z hlediska homogenity (ulehlá, jílovitá, téměř bez příměsí), tak i barevnosti (světle hnědá až šedohnědá), dosti podobné. Výjimku představovala nejsvrchnější uloženina (kontext 105), která byla nejvíce antropogenně ovlivněna, což se projevilo příměsí ojedinělých uhlíků a jejím zbarvením do tmavě hnědočerné barvy. Ve dvou případech byly ve výplni identifikovány také sprašové čočky (kontext 108, 112), nacházející se při stěnách jámy (opady ze stěn).

2.1.3. Archeologický materiál

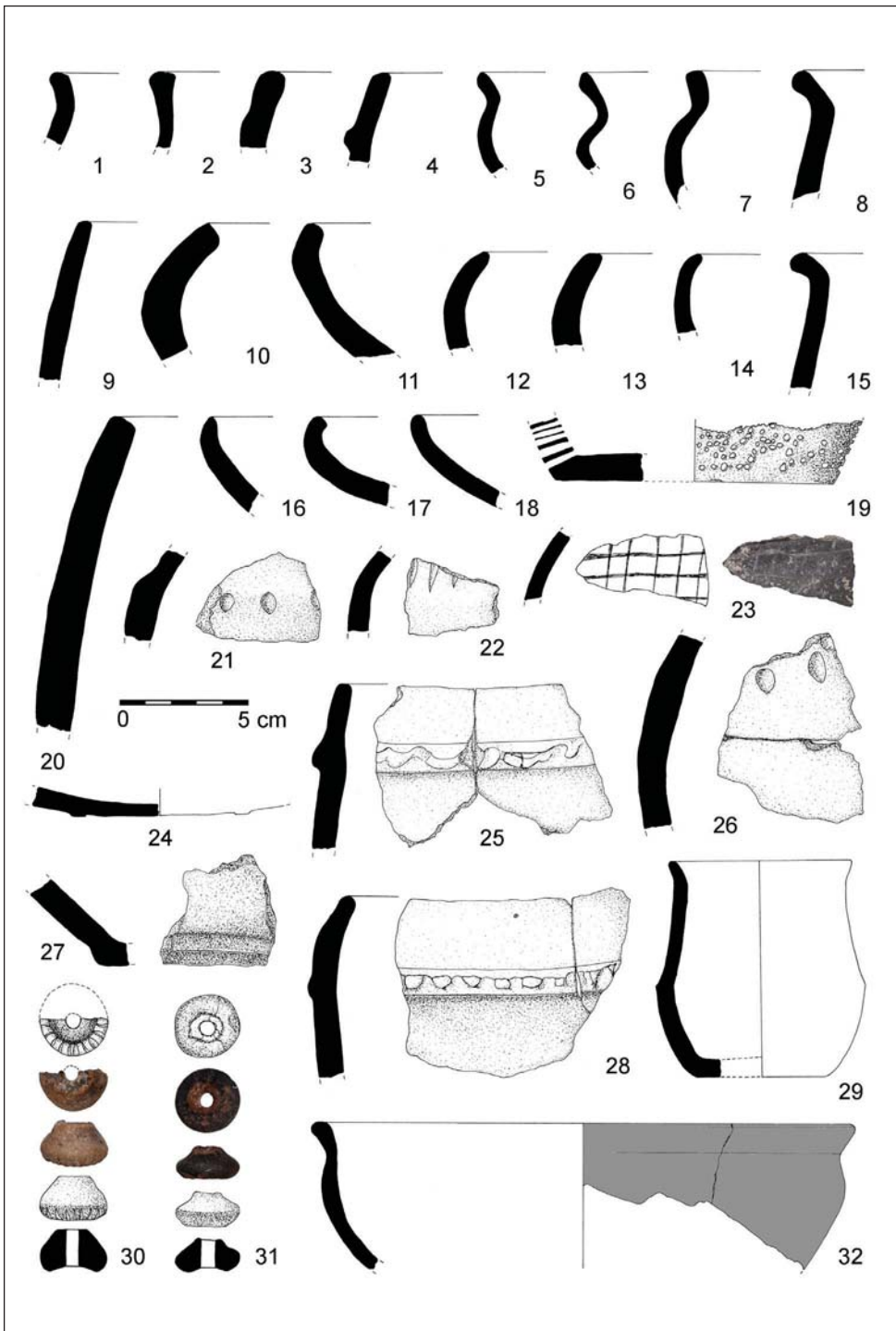
Dva prozkoumané objekty z lokality Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“ poskytly bohatý soubor archeologického materiálu čítající 524 ks. Dominantní část materiálu pochází ovšem z objektu 500. Objekt 501 poskytl jen nepočetnou kolekci nálezů a vykazuje i výrazně nižší zastoupení jednotlivých kategorií artefaktů (tab. 1).

Objekt / Druh nálezu	o. 500	o. 501	Σ
<i>keramika</i>	245	7	252
<i>přeslen</i>	2	-	2
<i>závaží stavu</i>	2	-	2
<i>archeozoologický materiál</i>	109	3	112
<i>mazanice</i>	120	2	122
<i>makrolitická kamenná industrie</i>	2	1	3
<i>broušená industrie</i>	1	-	1
<i>železné artefakty</i>	3	-	3
<i>neopracované kameny</i>	26	-	26
Σ	511	13	524

Tab. 1. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Přehled jednotlivých kategorií archeologického materiálu získaného ze zahloubených objektů.

Keramika

Keramický materiál z objektu 500 reprezentuje soubor téměř dvou a půl stovek fragmentů. Počet jedinců je však výrazně nižší, jelikož u některých zlomků lze předpokládat původ z jednoho keramického tvaru. Vysoká míra fragmentarizace neumožnila jejich slepení a rekonstrukci původního tvaru nádoby. To se podařilo pouze ve dvou případech, kdy dochová-

Obr. 8. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Výběr keramického materiálu z objektu 500. Kresba a foto K. Augustinová, J. Bartík.

ní větší části profilu umožnilo alespoň kresebnou rekonstrukci. V prvním případě se jednalo o hlubší mísu s mírně vně vyhnutým okrajem a precizně vyleštěným potuhovaným povrchem (obr. 8: 32), ve druhém pak o drobnější lahvovitou amforu (obr. 8: 29). Typologické spektrum keramických tvarů dále zastupují hojně se vyskytující mísy se zataženým okrajem (obr. 8: 10–14, 16–18), tenkostěnné zlomky esovité profilovaných šálků (obr. 8: 5–7) a fragmenty větších hrncovitých nádob, popřípadě osudí a silnostěnných hrncovitých nebo amforovitých zásobnic (obr. 8). Za pozornost stojí také dvě spodní partie nádob. První z nich je nade dnem opatřena několika desítkami drobných otvorů (obr. 8: 19), což naznačuje, že nádoba mohla sloužit jako cedník (cf. Baarová 2007, obr. 7: 2, 11: 6; Venclová et al. 2008, 114–116, obr. 69). Podobnými otvory bývala opatřena také vykuřovadla, k nim bývají ovšem řazeny tvary bez dna (Podborský 1970, 95). Druhý keramický tvar má na dně patrně nevýrazné prstencovité odsazení (obr. 8: 24). Výzdoba byla identifikována pouze u šesti jedinců. Determinována byla především vhloubená výzdoba, která se objevuje jak přímo na povrchu nádob ve formě čockovitých vrypů (obr. 8: 21, 26) nebo šikmo orientovaných žlábků (obr. 8: 22), tak i na plastické liště umístěné zpravidla 2–3 cm pod okrajem (obr. 8: 25, 28). Jediným zlomkem je reprezentována vtuhovaná výzdoba, jež se váže na oblou výduť menší nádoby a je provedena formou mřížky (obr. 8: 23). U několika drobnějších keramických tvarů se vyskytovalo vyleštění povrchu, v některých případech i v kombinaci s potuhováním. Grafit však nebyl v rámci analyzovaného souboru využíván jen k úpravě povrchu keramiky a výzdobě, ale podařilo se jej rozpoznat i přímo v keramické hmotě, a to u 18 % fragmentů.

Drobné keramické tvary reprezentují dva dvojkónické asymetrické přesleny. Jeden se dochoval kompletní (hmotnost: 6,6 g) a je bez výzdoby (obr. 8: 31), ze druhého se dochovala polovina a jeho báze je zdobena sérií na husto kladených rytých linií (obr. 8: 30). Pro tento druh výzdoby přeslenů můžeme nalézt v prostředí halštatských sídlišť řadu paralel (Nekvasil 1993, obr. 247: 2, 14; Bambasová 2019, obr. 3–8). S textilní produkcí na lokalitě souvisejí také dvě již výše zmíněná torza jehlanovitých tkalcovských závaží. Obě jsou zhotovena z jemnozrnné hmoty a kvalitně vypálena do odstínu světle oranžové až béžové barvy (obr. 11: 5, 6; celková hmotnost: 176 g).

Na základě uvedených charakteristik keramického materiálu můžeme objekt 500 datovat do pozdní doby halštatské (Ha D2–D3). Tomuto datování by odpovídalo jak typologické spektrum keramických tvarů a jejich výzdoba, tak výskyt grafitu v keramickém těstě (cf. Golec 2003, 140–141). Prvky indikující přežívání osídlení do časného latěnu (LT A) nebyly výzkumem identifikovány, některé starší povrchové nálezy však tuto možnost nevylučují.

Z objektu 501 pochází pouze sedm spíše atypických keramických jedinců. Na základě identického charakteru keramické hmoty a způsobu úpravy povrchu můžeme i tento objekt dávat do souvislosti s osídlením platěnické kultury.

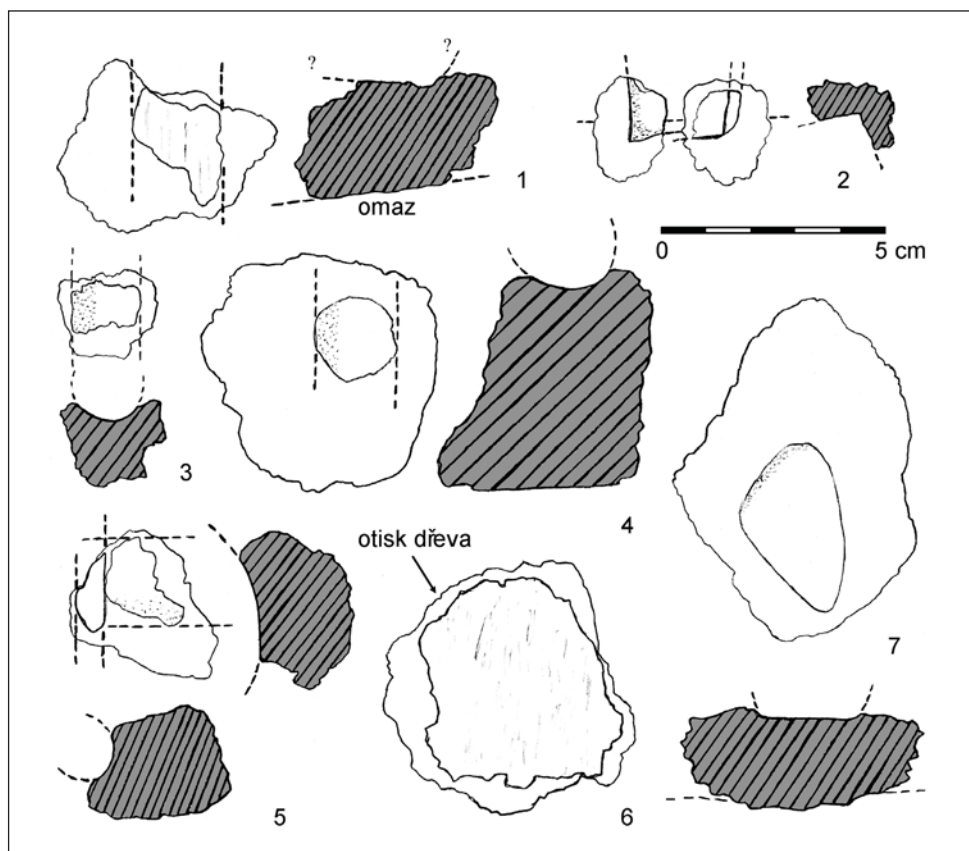
Mazanice

Výplně exkavovaných objektů obsahovaly rovněž běžnou složku sídlištního odpadu v podobě zlomků vypálené hlíny – mazanice (tab. 1). Z objektu 501 pocházejí dva drobné amorfní fragmenty mazanice, reprezentativní soubor však poskytl jen objekt 500. Kolekce sestává ze 120 kusů mazanice, přičemž 68 náleží drobným amorfním hrudkám o celkové váze 1847 g. Do detailnější analýzy (cf. Hons 2020) proto vstupovalo pouze 52 jedinců (o celkové hmotnosti 1644 g), které obsahovaly otisky konstrukčních prvků. Kromě charakteru otisků byla na materiálu sledována struktura hmoty a její chemické složení.

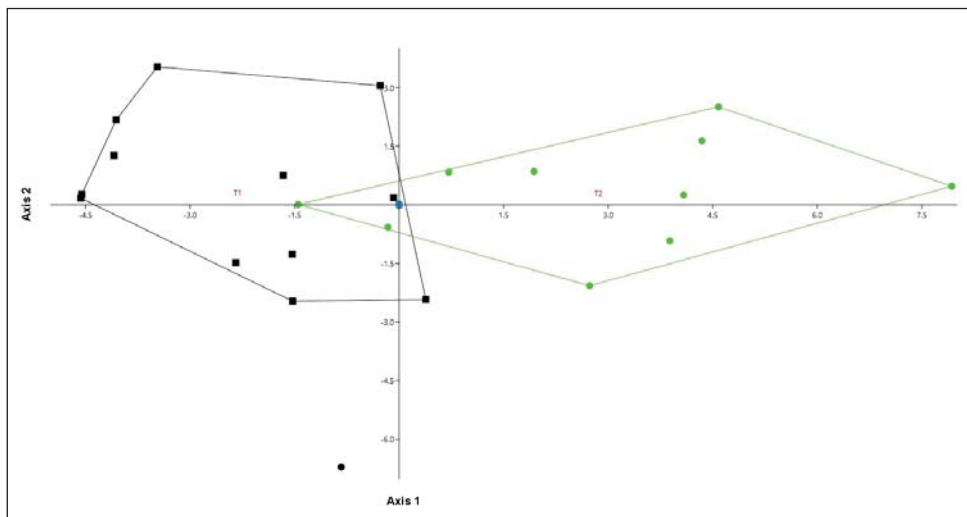
Konstrukční prvky jsou reprezentovány především rovnou vnější plochou omazu (40 ks). Negativy konstrukčních prvků pak zastupují otisky prutů (3 ks; obr. 9: 3), kůlu (1 ks;

obr. 9: 4) a tesaných prvků (5 ks; obr. 9: 1, 2, 6). Vícenásobný konstrukční prvek byl zaznamenán jen v jednom případě, u kterého bylo determinováno křížení prutu a kůlu (obr. 9: 5). Pro účel rekonstrukce nadzemní dřevohliněné konstrukce polozemnice je soubor poměrně malý a nevýrazný, přesto si ale můžeme udělat alespoň rámcovou představu o používaných technikách. V úvahu musí být brán i fakt, že ne všechny nalezené zlomky mazanice musely nutně s touto konstrukcí souviset.

Na základě makroskopické analýzy byly vyčleněny dva základní typy mazanicové hmoty. Typ 1 je tvořen jemně plavenou hlínou, prakticky bez přítomnosti organických příměsí, přičemž ojediněle se ve hmotě nacházejí drobné kaménky. Fragmenty hmoty typu 1 jsou převážně tvrdě vypáleny. Hmotu typu 2 naopak obsahuje výrazný podíl organických příměsí (plevy, stonky trav apod.) a je zpravidla slaběji vypálena než typ 1. Oba typy jsou v souboru fragmentů s konstrukčními prvky zastoupeny z hlediska kvantity téměř shodně. Uvedené členění hmot bylo následně ověřeno pomocí chemické prvkové analýzy za použití ručního i stolního XRF. Pro měření bylo vybráno 10 vzorků od každého typu hmoty a byly sledovány případné rozdíly v jejich složení. Zajímavé zjištění přineslo srovnání výskytu konstrukčních negativů v souvislosti s typem hmoty. Konstrukční prvky jako pruty, kůly a některé tesané prvky se vázaly především na hmotu typu 2 (Hons 2020, 120). Pouze tři tesané prvky vykazovaly vazbu na hmotu typu 1. Tesané prvky na fragmentech tvořených hmotou typu 1

Obr. 9. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Výběr fragmentů mazanice s otisky konstrukčních prvků. Kresba D. Hons.

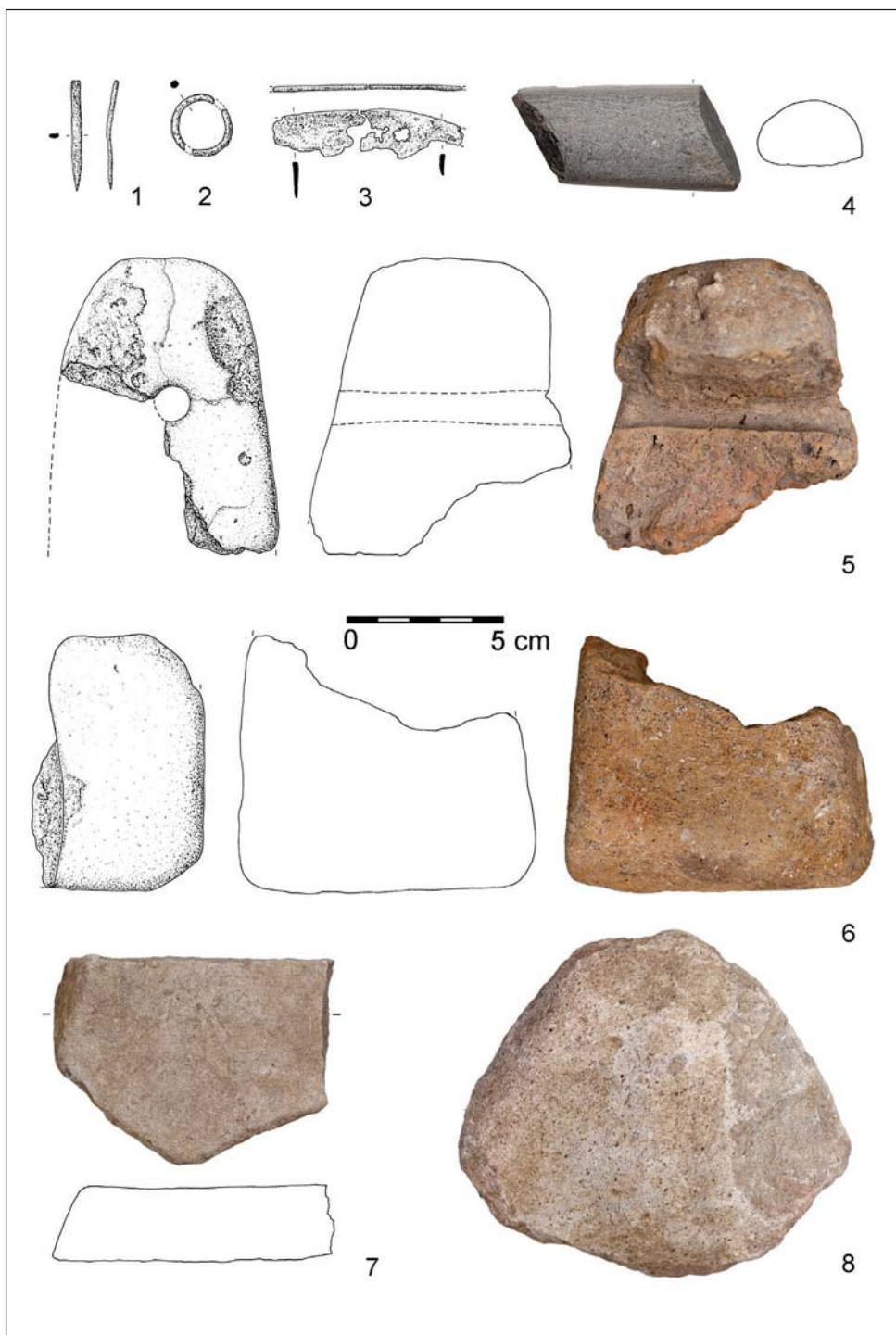
Obr. 10. Výsledný graf diskriminační analýzy mazanického materiálu z Uherského Ostrohu. Černá barva reprezentuje hmoty typu 1, zelená barva hmoty typu 2. Grafika D. Hons.

mohou být po interpretační stránce spojovány například se základovou konstrukcí vnitřního vybavení obydlí, jakými byly „varné“ plotny či vyvýšená ohniště (Hons 2020, 121). Obecně lze konstatovat, že 95 % fragmentů mazanice s negativy konstrukčních prvků je zhotoveno z hmoty typu 2 a můžeme je z funkčního hlediska spojovat především s konstrukcí stěn obydlí.

Prvková analýza prokázala rozdíly v distribuci výsledků obou typů hmot (obr. 10), které se z hlediska chemického složení odlišují. Výsledky tvoří dva oddělené klastry, vykazující jen minimální překryv. Ten může být způsoben chybou při makroskopickém třídění. Vezme-li však v potaz, že materiál na mazanické aplikace či stěny byl pravděpodobně lokálního původu, může být mírný překryv dat způsoben i podobným nebo stejným materiálem. Za zmínku stojí i poněkud hustější distribuce vzorků hmoty typu 1 (černá barva) oproti vzorkům hmoty typu 2 (zelená barva). V případě obdobně analyzovaných lokalit z mladší až pozdní doby bronzové a doby halštatské z regionu JV Moravy je tento trend ještě výraznější (cf. Hons 2020, 114). Čím přesně je rozdíl mezi oběma typy hmot způsoben, není v tuto chvíli jasné a hledání důvodu je předmětem dalšího cíleného výzkumu. Roli může hrát způsob zpracování, přidání aditiva či odlišný účel využití hmoty.

Kovové artefakty

V průběhu exkavace objektů byl veškerý vytěžený sediment podroben kontrole pomocí detektoru kovů. Podařilo se získat tři železné artefakty pocházející ve všech případech z objektu 500. Po typologické stránce se jedná o menší zploštělý hřeb zaobleně obdélného průřezu bez hlavice (rozměry: 35×3×1,5 mm; obr. 11: 1), drobný kroužek o průměru 19 mm (při konzervaci se rozlomil na dva kusy; obr. 11: 2) a dva zlomky čepele náležející patrně jednomu subtilnějšímu noži s mírně obloukovitě klenutým tylem. Část trnu pro zasazení do rukojeti a špička nože jsou odlomeny (dochovaná délka: 61 mm, šířka ostří 14 mm; obr. 11: 3). Menší železné nože tvořily běžnou součást spektra předmětů denní potřeby ve starší době železné a k exempláři z Uherského Ostrohu lze nalézt celou řadu tvarových analogií (např. Podborský 1972, 12, obr. 41: 56, 61, 63; Venclová *et al.* 2008, 92, 120, obr. 50: 16, 17).

Obr. 11. Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“. Nálezy železných artefaktů, tkalcovských závaží a kamenné industrie z objektu 500. Kresba a foto K. Augustinová, J. Bartík.

Kameny a makrolitická kamenná industrie

Z výplně objektu 500 se podařilo vyzvednout 28 kamenů převážně menší velikosti do rozměru max. 10×15 cm o celkové hmotnosti 1721 g. Kameny se vyskytovaly roztroušeny napříč celou výplní a nevykazovaly známky určitých koncentrací. Mezi surovinami byly rozpoznány horniny čistě lokálního původu. Dominantní jsou především jemnozrné až středně zrnité pískovce béžově šedé barvy. Nejméně ve dvou případech nesou kameny známky prokazatelného opracování, a proto je lze klasifikovat jako ostatní makrolitickou kamennou industrii. U několika dalších pak nelze zcela vyloučit, že mohou pocházet z destruovaných ručních mlýnků. Do skupiny artefaktů sloužících k drcení obilovin a dalších organických materiálů náleží i oba výše zmíněné makrolitické artefakty. Rozpoznán byl fragment z okrajové partie mírně sedlovitě prohnutého mlčícího kamene¹ (rozměry: 65×86×22 mm, 79 g; obr. 11: 7) a masivní bochníkovitý drtič s jednou výrazně ohlazenou pracovní plochou (rozměry: 110×109×55 mm, 451 g; obr. 11: 8). Zbytek povrchu drtiče byl precizně osekán a upraven piketáží, což mělo za následek jeho velmi dobrou uchopitelnost.

Ostatní nálezy

Z obou zkoumaných objektů pocházejí taktéž zlomky zvířecích kostí (tab. 1). V případě objektu 500 je doplňuje ještě lastura velevruba, jejíž výskyt dokládá využívání nedalekého vodního biotopu v rámci subsistenční strategie tamních obyvatel. Vysoká míra fragmentarizace a tafonomické variability kostí naznačuje, že se jedná o běžný kuchyňský a porážkový odpad. U 11,1 % kostí bylo zjištěno přepálení do sněhově bílé či v menší míře tmavě šedé barvy. Druhové určení prozatím nebylo provedeno.

Poněkud netradiční nález pro dobu halštatskou představuje zlomek kopytovitého klínu (rozměry: 73×33×22 mm, 88,5 g; obr. 11: 4) z objektu 500, který byl vyroben z metabazitu typu Jizerské hory (MS: $0,952 \times 10^{-6}$ SI jednotek). Broušený artefakt mohl být v době halštatské buďto nalezen a záměrně reutilizován, anebo představuje náhodnou intruzi související se starším osídlením lokality. Náležet by mohl k doloženému osídlení lengyelské kultury, vyloučit zde ovšem nemůžeme ani existenci staršího, prozatím nepodchyceného osídlení nositeli kultury s lineární keramikou. Ojedinelý výskyt datačně starších broušených artefaktů v kontextech z doby halštatské byl zjištěn například i na pohřebišti ve Slavkově u Brna (Dobisíková *et al.* 2010, 90–91).

V neposlední řadě je nutno zmínit existenci početného souboru paleobotanického materiálu, který se podařilo získat proplavením části výplní objektů. Vzorkovány pak byly zejména ty úseky výplní, které byly již po makroskopické stránce bohaté na výskyt uhlíků. Vyhodnocení dat prozatím nebylo provedeno.

2.2. Dolní Němčí – „Průhon“ / „Kráčinky“

Polykulturní sídliště v poloze Dolní Němčí – „Průhon“ nebo také „Kráčinky“ je díky ojedinělým povrchovým nálezům známo už od první poloviny minulého století. Později se jejímu povrchovému průzkumu věnovalo hned několik amatérských badatelů, mezi kterými vynikali zejména L. Ježek, M. Dufka a M. Daněk. K významnějšímu rozšíření poznatků i pramenné základny však došlo až v roce 2018. Díky menšímu záchrannému výzkumu Slováckého muzea, realizovanému v souvislosti s rekonstrukcí polní cesty C15 (obr. 12: A), která lokalitu protíná, a sérii povrchových průzkumů se podařilo blíže upřesnit rozsah a chronologii zdejšího osídlení. Jednoznačně dominantní jsou zde pozůstatky lidských aktivit z období neolitu. Doloženo je ale i osídlení z doby bronzové, latěny a doby římské. Nově se pak podařilo prokázat využívání zájmové polohy i ve starší době železné.

Lokalita se nachází cca 1,1 km JZZ od centra obce Dolní Němčí na mírném svahu uklá-
nějším se pozvolna k S až SV v nadmořské výšce oscilující od 246–251 m n. m. Geologické
podloží je zde tvořeno pískovci a jílovcí, jež jsou pokryty plastickým jílem hnědožluté barvy.
Severní okraj osídlené plochy je od koryta říčky Okluky vzdálený cca 70 m.

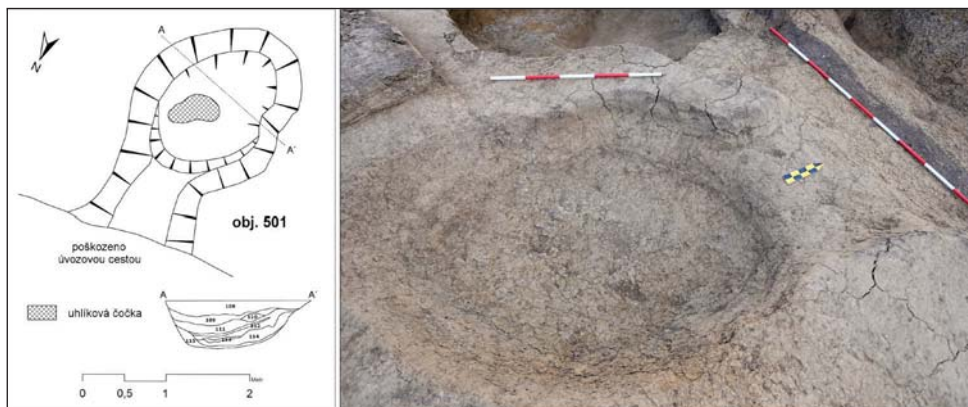
Při záchranném výzkumu v roce 2018 se podařilo zachytit pozitivní archeologické si-
tuace na počátečním úseku polní cesty, která protíná centrální část lokality v ose SV–JZ.
Zkoumaná plocha dosahovala délky 60 m a šířky 4–5 m. Kromě pozůstatků meliorací se
po začištění plochy podařilo identifikovat také průběh dvou raně novověkých úvozových
cest a čtyři zahloubené objekty (obr. 12: B), z nichž tři bylo možné na základě získaného ma-
teriálu datovat do kultury s lineární keramikou a jeden náležel platěnické kultuře (obr. 501).

2.2.1 Objekt 501

Objekt 501 měl původně protáhle osmičkovitý tvar naznačující, že se jednalo zřejmě
o soujámí nejméně dvou jam. Severní ukončení objektu se ovšem nedochovalo z důvodu

Obr. 12. Dolní Němčí – „Průhon“/ „Kráčinky“. A – Letecký pohled na lokalitu v průběhu archeologic-
kého výzkumu v trase rekonstruované polní cesty (od západu, foto T. Chrástek); B – plán zkoumané
plochy (grafika J. Bartík).

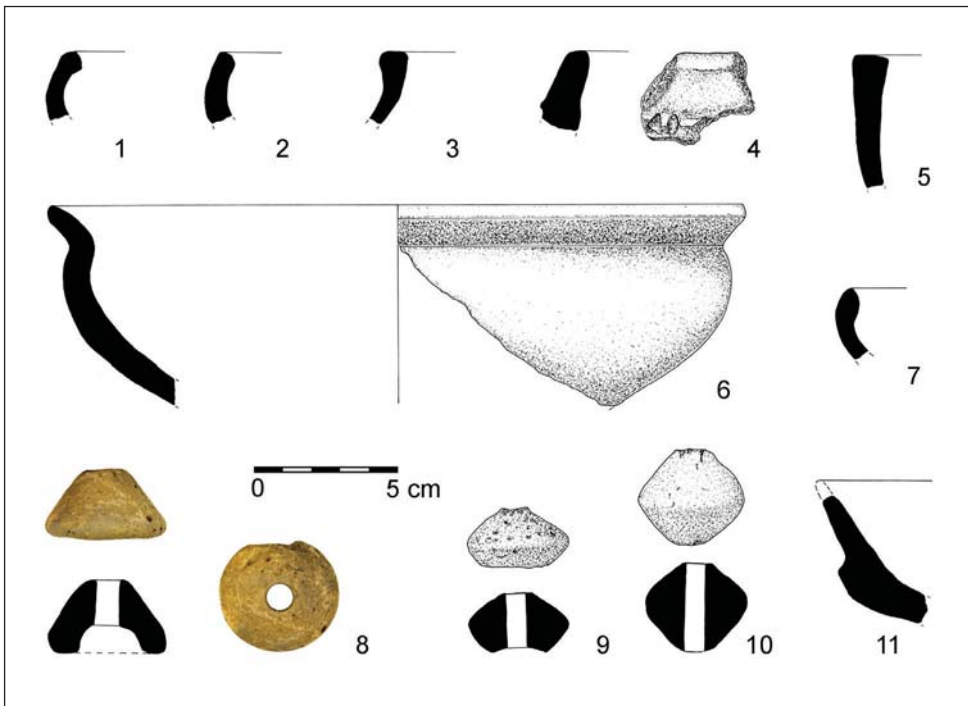

Obr. 13. Dolní Němčí – „Průhon“/ „Kráčinky“. Plánová a fotografická dokumentace objektu platěnické kultury (obj. 501). Autor J. Bartík.

poškození jednou z úvozových cest (obr. 12: B; 13). Dochovaná délka dosahovala 282 cm, maximální šířka v jižní části 206 cm. Dno objektu bylo členité, zatímco v jižní partii měl profil mísovitý tvar s náznakem zploštění báze a hloubku až 64 cm, v centrální a severní části byla jáma výrazně mělká (do 15 cm) a profil nabýval spíše neckovitého tvaru. V nejhlubší části jámy se nacházela přímo na bázi menší uhlíkatá čůčka. Zásyp objektu sestával z osmi makroskopicky identifikovatelných uloženin (obr. 13; k. 108 – tmavě hnědočerná půda s drobnými kaménky, k. 109 – tmavě hnědý jíl s větším množstvím drobných uhlíků, 110 – šedožlutý jíl, 111 – nehomogenní světle hnědošedý jíl s drobnými čůčkami žlutého jílu, 112 – tmavě hnědý plastický jíl, 113 – světle hnědožlutý jíl, 114 – světle hnědošedý jíl, 115 – světle šedožlutý jíl s ojedinělými uhlíky). Kromě výše zmíněného poškození úvozovou cestou se objekt 501 nacházel také v superpozici se starším objektem 500 náležejícím kultuře s LnK.

2.2.2. Archeologický materiál a datování

Výplň objektu 501 obsahovala menší kolekci archeologického materiálu sestávající pouze z fragmentů keramiky (10 ks). Za nejreprezentativnější lze považovat torzo menší mísy s výrazně oble klenutou výdutí a prohnutým vně orientovaným okrajem (obr. 14: 6). Zbytek souboru je nevýrazný a z dalších keramických tvarů se podařilo rozpoznat jen dva zlomky mís se zataženým okrajem (obr. 14: 1, 2) a část profilu prosté hlubší mísy s rovným okrajem (obr. 14: 5). Žádný z fragmentů pak nevykazuje přítomnost grafitu v keramické matrix. V souboru bylo determinováno rovněž několik střepů lineární keramiky, které považujeme za starší intruzi ovlivněnou blízkostí neolitických objektů, ale i superpozici s jedním z nich. Na základě výskytu chronologicky mladšího keramického materiálu však objekt datujeme do doby halštatské. Předpoklad byl později verifikován pomocí radiokarbonového datování. Ze vzorku uhlíku, který byl odebrán z čůčky spočívající na bázi objektu, bylo získáno datum 2485 ± 15 BP, které po kalibraci v programu OxCal v4.2.4 s využitím kalibračního setu IntCal13 (Reimer *et al.* 2013) spadá do intervalu 763–542 calBC s pravděpodobností 2σ (obr. 15). Vysoký pravděpodobnostní rozptyl datování je v tomto případě způsoben přítomností výrazného plata na kalibrační křivce. Při srovnání s aktuálně platnou chronologií (cf. Golec 2007, 439; Golec – Fojtík 2020, obr. 3) by proto datum zahrnovalo značnou část vývoje doby halštatské, přičemž spodní hranice rozptylu by spadala do rozhraní fází Ha D1/D2.

Obr. 14. Dolní Němčí – „Průhon“/ „Kráčinky“. Výběr keramického materiálu z objektu 501 (1, 2, 5, 6) a z povrchových prospekcií lokality (3, 4, 7–11). Kresba a foto K. Augustinová, J. Bartík.

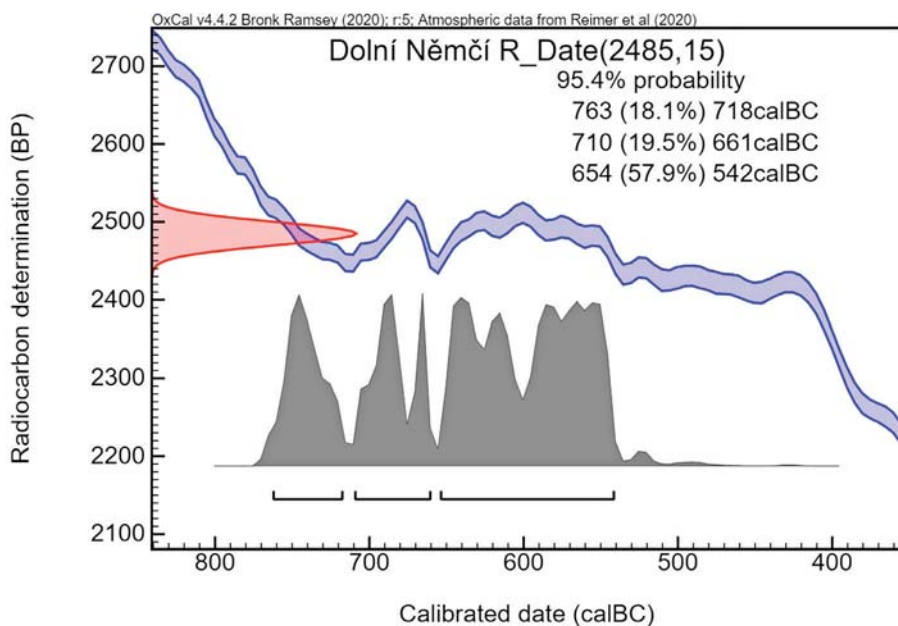
2.2.3. Povrchové sběry

V průběhu záchranného archeologického výzkumu v roce 2018 proběhl na lokalitě také doprovodný povrchový sběr s podporou GPS, kdy byla zaměřována poloha jednotlivých nálezů. Na základě analýzy výsledků plošné distribuce všech artefaktů z povrchových sběrů víme, že prozkoumaný objekt 501 se nacházel na severním okraji několika hektarové polykulturní lokality. S obdobím starší doby železné můžeme prozatím spojovat jen drobnou kolekci keramického materiálu čítající necelé dvě desítky kusů. Z jejich plošného rozmístění vyplývá, že halštatské osídlení se váže především do severovýchodní části tratě „Průhon“ a částečně zasahuje i do sousední tratě „U Kapličky“, která je dnes oddělena od zbytku plochy křovinami zarostlým korytem drobné bezjmenné vodoteče (obr. 12: A). Z typologicky reprezentativnějších jedinců lze uvést fragment ze svrchní části větší nádoby, která byla pod okrajem opatřena plastickou lištou s čokovitými vrpy (obr. 14: 4), zlomek mísy se zataženým okrajem (obr. 14: 7) a několik dalších okrajů z nádob střední a větší velikosti (např. obr. 14: 3). Drobnější tvary reprezentuje téměř kompletně dochovaný keramický přeslen dvoj-kónického tvaru s nízkou položenou maximální výdutí (obr. 14: 8). Několik dalších přeslenů (obr. 14: 9, 10) doprovázených torzem ostře profilovaného šálku (obr. 14: 11) pochází ještě ze sbírky M. Daňka, který se povrchovým sběrům lokality intenzivně věnoval po několik desetiletí. Některé z výše uvedených střepů obsahují v keramické hmotě výraznou příměs grafitu, což umožňuje jejich datování do pozdní doby halštatské. Dosavadní stav poznání tedy naznačuje vícefázové osídlení lokality s pravděpodobným těžištěm v mladší až pozdní době halštatské.

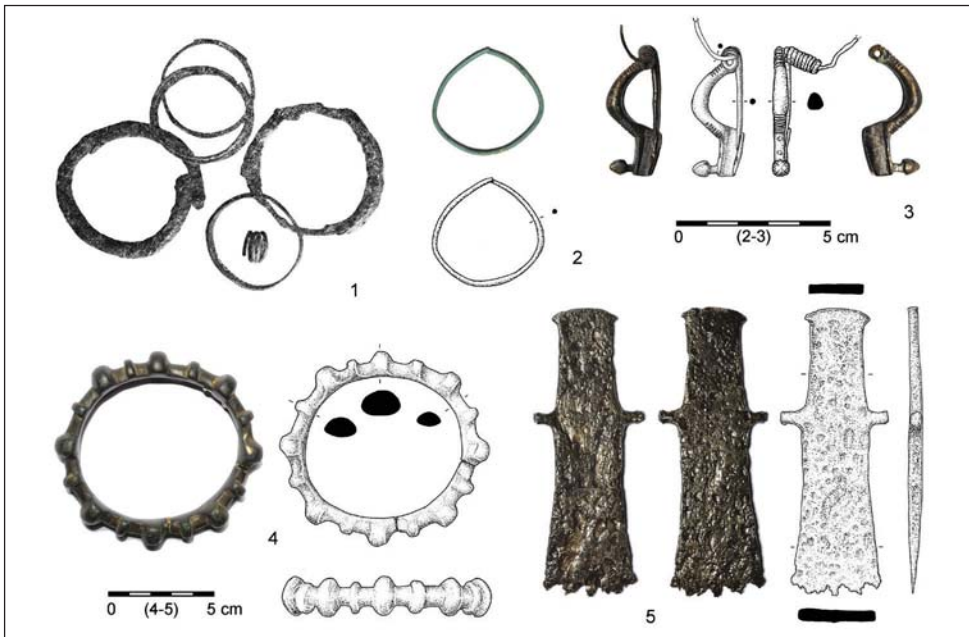
3. Dosavadní stav poznání halštatského osídlení v povodí Okluky

3.1. Struktura osídlení

Největší počet prozatím doložených komponent z doby halštatské v povodí říčky Okluky na Uherskohradištsku náleží sídlištím (obr. 18). Pokud budeme postupovat od ústí směrem k prameni toku, tak nejzápadnější lokality reprezentují povrchovými sběry doložená sídliště v tratích „Ostrožské díly“ a „Podněmčí“ na katastru Ostrožského Předměstí.² Rozsáhlejší sídlištní areál se pak rozkládal v prostoru rozhraní katastrů Ostrožského Předměstí a Ostrožské Lhoty, kde byla zjištěna koncentrace tří sídlištních lokalit v těsném sousedství. Na západním okraji jde o nově částečně prozkoumané sídliště na rozlehlém návrší v trati „Louky“/ „Záhoří“. Další stopy osídlení jsou známy díky povrchovým nálezům a drobným výkopům při stavbě vodní nádrže z vrchu „Hájek“ (Menoušková – Vaškových 2004, 161–162; obr. 16: 2, 3), jenž je vzdálen jen cca 450 m od první pojednávané lokality. Východní okraj areálu pak uzavírá výšinná poloha v trati „Hradištko“. Soubor keramiky dokládající halštatské osídlení lokality zde jako první získal povrchovými průzkumy J. Páč z Ostrožské Lhoty (Menoušková – Vaškových 2004, 161–164 i s vyobrazením vybraných reprezentativních nálezů – obr. 2 a 4). V roce 2010 provedl na „Hradištku“ spolek místních amatérských badatelů menší odkryv hlubokou orbou narušeného objektu, který se podařilo jednomu z muzejních pracovníků alespoň elementárně fotograficky zdokumentovat. Po typologické stránce se jednalo o polozemnici zaobleně trapézovitého tvaru o rozměrech cca 370×290 cm, jež byla zahloubena 45–50 cm do jílovitého podloží. Zajímavou strukturu představovala kamenná podezdívka dochovaná po celém obvodu polozemnice (obr. 17: A–C). Několik větších kamenů se pak nacházelo i přímo na bázi objektu a při jeho stěnách (obr. 17: B). Na západní straně polozemnice se při vybírání výplně podařilo odkrýt výraznou kumulaci mazanice, doprovázenou černou zeminou bohatou na uhlíky, která mohla teoreticky

Obr. 15. Dolní Němčí – „Průhon“/ „Kráčinky“. Kalibrace radiokarbonového data z objektu 501. Autor J. Bartík.

Obr. 16. Vybrané kovové artefakty doby halštatské z povodí říčky Okluky. 1 – Ostrožské Předměstí (upraveno podle Hrubý – Pavelčík 1992, 140, 142); 2, 3 – Ostrožská Lhota – vrch „Hájek“; 4 – Ostrožská Lhota – „Chřib“; 5 – Hluk – „Kobyly hlava“. Kresba a foto K. Augustinová, J. Bartík.

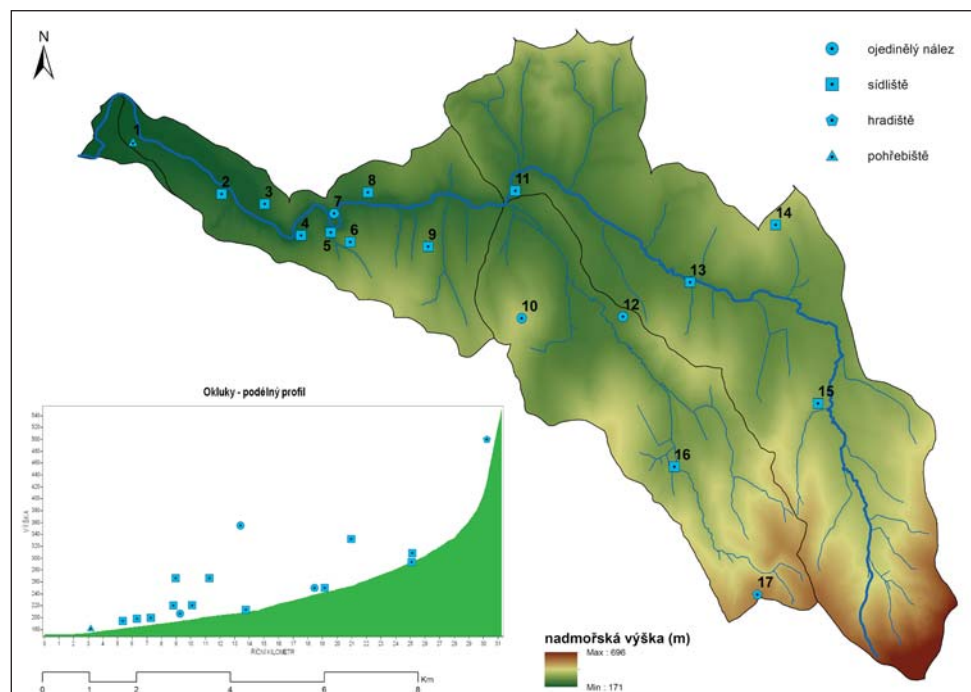
Obr. 17. Ostrožská Lhota – „Hradištko“. Fotografická dokumentace halštatské polozemnice (A–C) a získaných nálezů (D). Foto T. Chrástek.

pocházet z destrukce otopného zařízení (obr. 17: A). Z výplně objektu se podařilo vyzvednout početný archeologický materiál sestávající z hrudek mazanice, zlomků zvířecích kostí, kamenné makrolitické industrie a fragmentů keramiky, která umožňuje datování objektu do pozdní doby halštatské. Přítomnost několika fragmentů s kolkovanou výzdobou pak nevylučuje pokračování osídlení v časně době laténské. Menší kolekce halštatského materiálu byly získány členy místního muzejního spolku formou povrchových sběrů či drobných výkopů orbou poničených objektů ještě v tratích Ostrožská Lhota – „Brodské“, „Mezicestí“ a „Horní díly“.

Další sídlištní areály se rozprostíraly v centrální části povodí říčky Okluky (obr. 18). Nepočtený keramický materiál indikující sídlištní aktivity z doby halštatské uvádí M. Vaškovič (2011, 73) z polohy Hluk – „Panský Paligr“, kterou dlouhodobě monitoruje amatérský archeolog K. Dufka. Již v roce 1998 se zde podařilo z hald v okolí neohlášené stavby výrobní haly v areálu společnosti Niob získat M. Dufkovi kolekci pozdně halštatské až časně laténské keramiky.

O několik málo kilometrů výše po proudu toku bylo identifikováno halštatské sídliště na již popisované poloze Dolní Němčí – „Průhon“ / „Kráčinky“, které zasahuje i do sousední trati „U Kapličky“. Další stopy sídlištních aktivit platěnické kultury byly na katastru Dolního Němčí zjištěny v trati „Nad Vinohrady“, odkud pochází fragmenty keramických nádob vyzvednutých při povrchovém sběru z orbou porušených objektů.

Na horním toku Okluk je poznání halštatského osídlení prozatím značně torzovité. Aktivity sídlištního rázu jsou evidovány pouze z intravilánu Slavkova, kde mělo dojít v roce 1985 k poškození několika objektů při výstavbě nového rodinného domu. Vazbu na Boršický

Obr. 18. Halštatské osídlení v povodí říčky Okluky podle jednotlivých druhů komponent a jejich vzájemná pozice z pohledu nadmořské výšky a vzdálenosti od ústí toku (vyjádřeno v říčních kilometrech). Grafika T. Chrástek.

potok pak vykazuje sídliště na západním okraji obce Boršice u Blatnice. Nevýrazný materiál měl být získán povrchovými průzkumy v prostoru nad fotbalovým hřištěm, který je dnes osazený sadem ovocných stromů. Nedaleko odtud, v místě záhumenek, měly být při rozrůstání zástavby vytaženy z rozrušených objektů větší kusy keramických nádob z doby halštatské.

Komponentu výšinných opevněných lokalit zastupuje v zájmovém regionu pouze jediné hradisko rozkládající se již v zalesněném terénu Bílých Karpat na kopci „Lipinka“ v poloze Boršice u Blatnice – „Hradištko“. Hradisko má nepravidelně oválný tvar o rozloze cca 2,9 ha a je ohrazeno až 3 m vysokým valem a 1 m hlubokým příkopem. Lokalita je známá již od závěru 19. století (Běňa 1888; Červinka 1896) a kromě nálezů halštatské keramiky z něj pochází také soubor jednotlivých železných artefaktů (Pavelčík 1964, 18; Dohnal 1988, 25–26; Parma 1998, 110–111; 2000, 135; Čizmář 2004, 86–87). Množství nálezů je ovšem do značné míry zkresleno vlivem dlouhodobé nelegální činnosti hledačů s detektory kovů.

Prozatím jediné známé žárové pohřebiště bylo objevené při stavbě železnice roku 1886 přímo v intravilánu Uherského Ostrohu, a to v místech křížení železniční trati se silnicí na Blatnici. Celkový počet odkrytých hrobů není znám, podle dostupných zpráv zde pohřbívání přežívalo už z předchozích fází kultury popelnicových polí (Galuška 2000, 31; Vaškových – Menoušková 2005, 131). Z rozrušených hrobů jsou uváděny nálezy bronzové spony, udidel a patrně z nich pocházejí také bronzové šperky a železné kruhy (obr. 16: 1) publikované V. Hrubým a J. Pavelčíkem (1992, 141–142) v souhrnné práci věnované osídlení Uherskohradištska. V Pravekých dějinách Moravy se J. Nekvasil (1993, 357) zmiňuje ještě o pravděpodobné existenci velkého komorového hrobu právě z Uherského Ostrohu – Ostrožského Předměstí. Zda byl tento hrob součástí výše vzpomínaného pohřebiště ovšem není zřejmé.

Doklady lidských aktivit ze starší doby železné v povodí říčky Okluky doplňuje ještě několik ojedinělých nálezů. V Moravském zemském muzeu v Brně je uložen soubor blíže nelokalizovaných přeslenů a keramiky platěnické kultury z katastru Uherského Ostrohu (Vaškových – Menoušková 2005, 135). Z polohy Ostrožská Lhota – „Chřib“ („Křib“) se dochoval bronzový litý žebrovaný náramek (varianta Hallstatt; obr. 16: 4) datovatelný do fází Ha D1–D2.³ K nálezu mělo dojít někdy mezi lety 1912–1927 v souvislosti s regulací jednoho z ramen potoka Okluky a podle výpovědi pamětníků měl být s náramkem vyzvednut také stočený zlatý nákrčník, skleněné korálky a drobné keramické nádoby. Nálezový kontext náramku je tedy nejasný, nelze však vyloučit, že pochází z rozrušeného bohatého hrobu. Další ojedinělý nález s nepříliš šťastným koncem byl učiněn na katastru Hluku někde v prostoru vrcholové kóty návrší „Kobyli hlava“, kde měl být zničen nelegálním výkopem halštatský depot či hrob obsahující kromě keramiky také bronzové a železné artefakty. Ze souboru se dochovala pouze železná sekera s raménky (obr. 16: 5). Ojedinělé nálezy platěnické keramiky měly být vyzvednuty na témže katastru ještě při budování výběhu v trati „U Vřivé vody“. Pouze pro doplnění je nutné zmínit, že s dobou halštatskou byl dříve mylně spojován poškozený bronzový meč KPP, jenž měl být objeven při klučení pařezů v lesním celku „Hluboček“, rozprostírajícím se severně od Hluku (Hrubý – Pavelčík 1992, 141).

3.2. Sídelní strategie

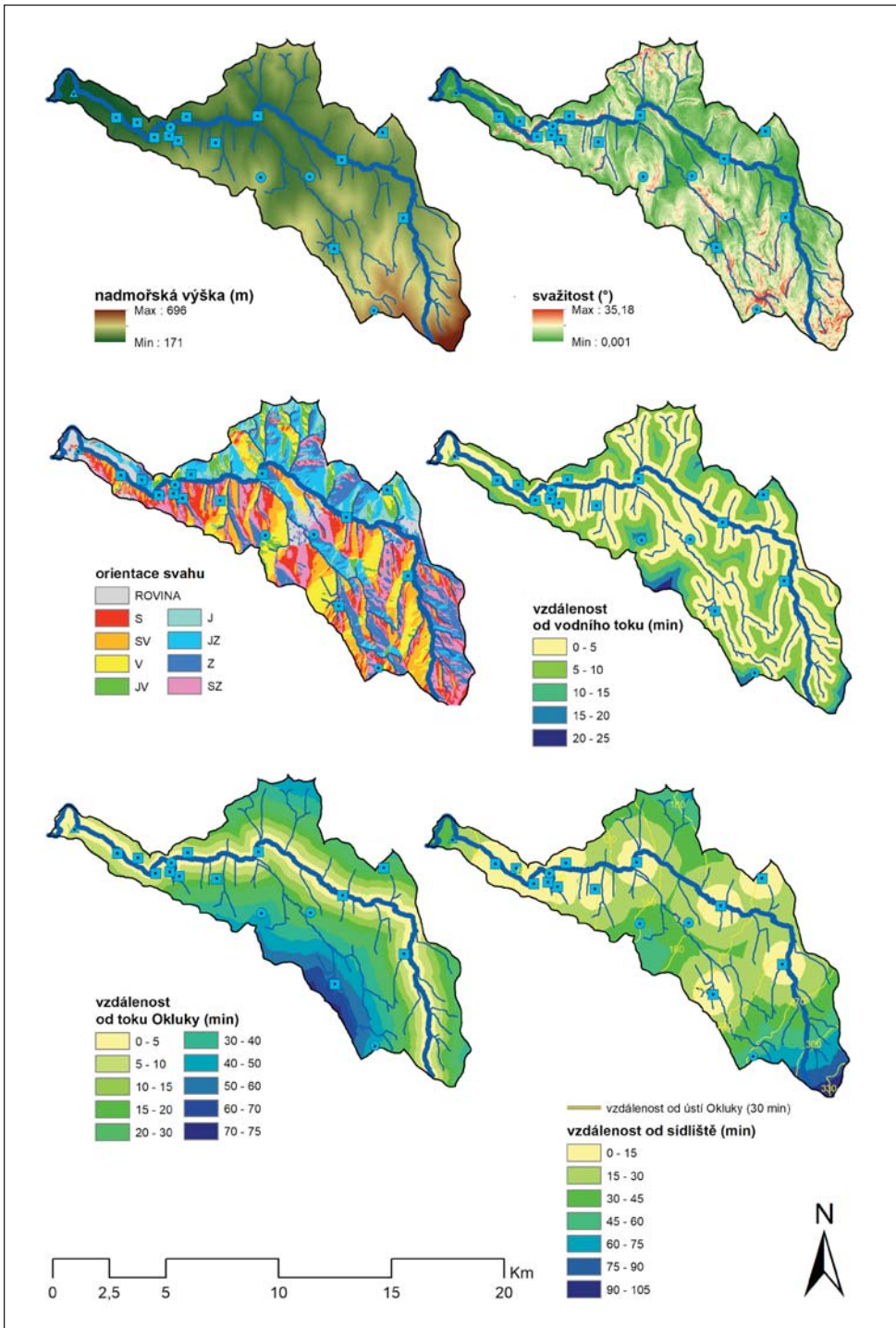
Komplexní pochopení lokace sídlištních areálů v prostoru a identifikace vztahů mezi nimi je poměrně složité a rozsáhlé téma vyžadující aplikaci statistických metod, geografických informačních systémů a následné terénní ověření získaných dat. Cílem naší analýzy bylo identifikovat alespoň základní geografické proměnné, charakterizující polohu sídlištních areálů z doby halštatské v povodí říčky Okluky.

Jako primární geografické vrstvy posloužily digitální vrstevnicové plány v měřítku 1:10 000, vrstva současné říční sítě a vrstva sídlišť sestávající z 12 lokalit. Z primárních vrstev byly následně vytvořeny vrstvy sekundární, reprezentující analyzované geografické proměnné. Jedná se o digitální model terénu v rozlišení 5×5 m. Vrstvu svazitosti terénu, kdy každá buňka udává nejstrmější svah mezi sousedními buňkami. Vrstvu orientace terénu, kdy každá buňka udává úhlovou vzdálenost mezi sousedícími buňkami převedenou do orientace dle světových stran s přesností 45°. U svahů se sklonem do 1° nebyla orientace sledována a byly klasifikovány jako rovina. Další tři sledované geografické proměnné jsou vzdálenost lokality od toku říčky Okluky, vzdálenost od jejího ústí a vzdálenost od sídlištní lokality. Hodnoty lze určit dvěma způsoby, nejjednodušším je přímé určení horizontální vzdálenosti, kdy jedna buňka digitálního modelu terénu odpovídá velikosti dané buňky. Při tvorbě archeologických prediktivních modelů se ovšem častěji využívá údaje o čase, který je třeba pro překonání určité vzdálenosti. Rychlost pohybu v krajině ovšem není konstantní, proto byly vrstvy vzdáleností vytvořeny pomocí nákladových rastrů vycházejících z Toblerovy rovnice (cf. Golář 2003, 75). Celkem bylo tedy pracováno s šesti geografickými vrstvami, které udávají základní charakteristiku sídlištních areálů (tab. 2, obr. 19).

Na základě vzorkování těchto sekundárních vrstev překrytých vrstvou sídlišť můžeme identifikovat následující geografické proměnné. Nadmořská výška sídlištních areálů ve studovaném prostoru se pohybuje v rozmezí 193–331 m n. m. s průměrnou hodnotou 246 m n. m. Osídlovány byly poměrně svazité polohy, v analyzovaném vzorku nabývají hodnoty svazitosti 1,36 – 12,43°, přičemž průměrná hodnota činí 5,66°. Tyto hodnoty jsou o něco vyšší, než je standardní v prediktivním modelování. Za polohy s velkým potenciálem jsou považována místa se sklonem reliéfu menším než 2,9°, při svazitosti větší než 8,5° se již počítá s malým sídelním potenciálem (Golář 2003, 41). Orientace svahů osídlených poloh je převážně severním směrem s odchylkou k západu či východu. Toto je dáno také tím, že většina známých lokalit se nachází na takto exponovaném levobřeží říčky Okluky. Za jeden z hlavních faktorů ovlivňujících polohu jednotlivých lokalit lze považovat dostupnost vodního zdroje. Většina lokalit (2/3) se nachází v časové dostupnosti od toku říčky Okluky do pěti minut. Lokality nacházející se ve větší vzdálenosti jsou potom navázány na některý z jejích přítoků. Maximální vzdálenost sídlištní polohy od libovolného vodního toku je sedm minut, ve většině případů se však pohybuje do pěti minut chůze. Zajímavé je také téměř pravidelné rozmístění sídelních areálů podél vodního toku (obr. 18). Pouze na dolním toku Okluk se nachází kumulace několika lokalit v těsném sousedství ve vzájemné vzdálenosti okolo 10–20 minut. Směrem proti proudu vzájemná vzdálenost narůstá od 30 až do 55 minut. Z tohoto údaje lze odvodit rovněž přibližný rozsah hospodářského zázemí jednotlivých osídlených areálů. Dosavadní data naznačují, že jeho velikost se rovnala v průměru vzdálenosti cca 15–30 minut od sídliště. Proti proudu toku říčky Okluky hustota osídlení klesá, a tedy i velikost zázemí roste. Musíme však vzít v potaz, že model mohou ovlivňovat prozatím neznámé polohy s doklady osídlení. Teorie je limitována také předpokladem současnosti prezentovaných sídlištních lokalit, který však nelze na základě charakteru dosavadních vstupních dat potvrdit.

3.3. Prediktivní model

Cílem prediktivního modelu je, na základě zjištěných geografických dat charakterizujících známé archeologické lokality, identifikovat v terénu polohy s vysokou pravděpodobností výskytu prozatím neznámých archeologických komponent. S ohledem na menší rozsah zájmového území i nižší počet známých lokalit byl prediktivní model vytvořen na principu

Obr. 19. Grafické vyjádření sídelní strategie halštatského osídlení v povodí říčky Okluky z pohledu jednotlivých geografických proměnných. Grafika T. Chrástek.

ČÍSLO	NÁZEV LOKALITY	NADMOŘSKÁ VÝŠKA	SVAZITOST	ORIENTACE SVAHU	ČASOVÁ VZDÁLENOST vodní tok	ČASOVÁ VZDÁLENOST Okluky	ČASOVÁ VZDÁLENOST ústí Okluky	ČASOVÁ VZDÁLENOST nejbližší lokalita
		(m)	(°)		(min)	(min)	(min)	(min)
2	Uherský Ostroh „Ostrožské díly“	193,48	4,52	V	3	3	44	14
3	Uherský Ostroh „Podněmčí“	197,82	8,26	SZ	5	5	55	14
4	Uherský Ostroh „Louky“	199,29	12,43	S	2	2	69	12
5	Ostrožská Lhota vrch „Hájek“	220,41	9,63	SZ	1	4	80	9
6	Ostrožská Lhota „Hradištko“	266,14	5,97	SV	4	10	89	9
8	Ostrožská Lhota „Brodské“	220,67	4,77	Z	4	4	89	20
9	Ostrožská Lhota „Horní díly“	265,83	3,38	V	6	14	116	29
11	Hluk „Panský Paligr“	212,43	2,33	SZ	1	1	136	34
13	Dolní Němčí „Průhon“/„Kračínky“	249,53	4,91	V	1	2	190	34
14	Dolní Němčí „Nad vinohrady“	331,47	3,92	J	7	24	215	34
15	Slavkov intravilán	307,97	6,48	JV	3	4	245	54
16	Boršice u Blatnice „Bařínky“, „Záhumenice“	292,76	1,36	SV	1	57	220	54
	<i>minimum</i>	193,48	1,36	-	1	1	44	9
	<i>maximum</i>	331,47	12,43	-	7	57	245	54
	<i>průměr</i>	246,46	5,66	-	3	11	129	26
	<i>směrodatná odchylka</i>	44,53	3,02	-	3	15	68	15

Tab. 2. Základní charakteristika halštatských sídlišť podle analyzovaných atributů sídelní strategie.

trinární logiky. Vstupní vrstvy pro tvorbu modelu byly vytvořeny převedením ze sekundárních geografických vrstev členěných na hodnoty 0, 1 a 2, přičemž hodnota 0 byla přiřazena místům zcela nevhodným k osídlení, hodnota 1 místům vhodným k osídlení a hodnota 2 místům ideálním (obr. 20). V případě vrstvy nadmořských výšek, svažitosti a časové vzdálenosti od toku říčky Okluky byly jako ideální (hodnoty 2) klasifikovány polohy nabývající hodnot průměru vzorku \pm směrodatná odchylka. Jako nevhodné (hodnoty 0) byly klasifikovány polohy nabývající hodnot minimum vzorku – směrodatná odchylka a maximum vzorku + směrodatná odchylka. Zbývající polohy byly klasifikovány jako vhodné k osídlení (hodnoty 1). V případě orientace svahu byly jako ideální polohy klasifikovány plochy s orientací svahu S a SZ, jako vhodné potom ty, nabývající hodnot SV, V a Z. Ostatní plochy byly klasifikovány jako nevhodné k osídlení. Poslední vstupní vrstva vznikla převedením vrstvy časových vzdáleností mezi nejbližšími lokalitami. Klasifikace jednotlivých hodnot sekundární vrstvy byla zvolena tak, aby zohlednila hledisko pravidelného rozmístění lokalit podél vodního toku a kumulaci lokalit na dolním toku říčky Okluky. Jako mezní hodnota pro vymezení dolního toku byla zvolena průměrná časová vzdálenost sídlištních poloh od ústí Okluky, tedy polohy nacházející se blíže k ústí byly reklasifikovány jako dolní tok, polohy vzdálenější potom jako horní tok. Reklasifikace sekundární vrstvy časové vzdálenosti od sousední lokality byla pro dolní a horní tok provedena samostatně a následně sloučena do jedné vrstvy (tab. 3).

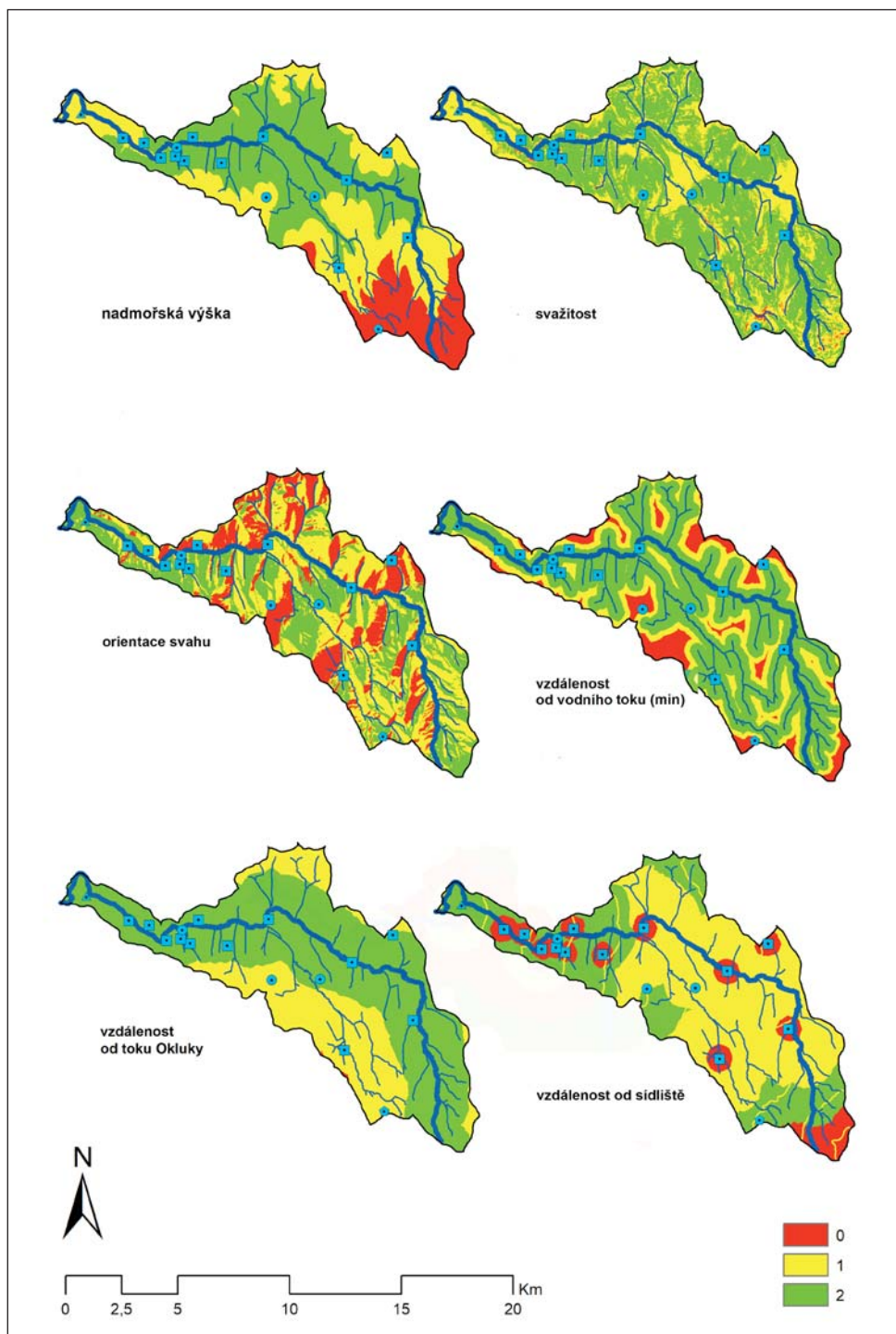
ČAS. VS. NEJBLIŽŠÍ SÍDLIŠTNÍ LOKALITA	DOLNÍ TOK	HORNÍ TOK
minimum	2	1
sm. odchylka	2	1
sm. odchylka + průměr	1	2
sm. odchylka + maximum	0	0

Tab. 3. Reklasifikační škála sekundární informační vrstvy časových vzdáleností mezi jednotlivými lokalitami.

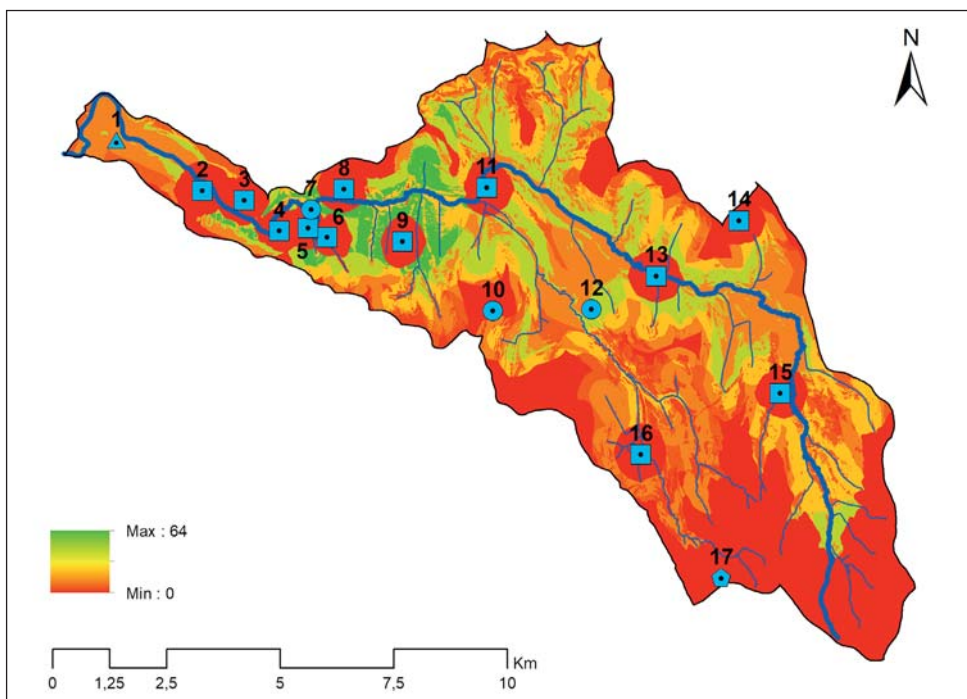
Finální prediktivní model (obr. 21) poté vznikl vzájemným vynásobením takto nově klasifikovaných vrstev. Polohy determinované alespoň v jedné vstupní vrstvě jako nevhodné jsou tedy i ve finálním modelu vyhodnoceny jako nevhodné. Polohy, které jsou potom vyhodnoceny jako ideální, nabývají v případě shody v jednotlivých vrstvách hodnot rovnajících se druhé mocnině čísla 2. Model poměrně přesně vyčleňuje nevelká území s nejvyšším potenciálem výskytu archeologických lokalit ze zájmového období starší doby železné (nabývající hodnot 64), tyto plochy zaujímají pouze okolo 3 % sledovaného území. Naopak polohy vyhodnocené jako nevhodné k osídlení, tj. s nulovým potenciálem, zabírají okolo 34 % rozlohy povodí. Za místa s vysokým potenciálem přítomnosti dosud neznámých sídlištních areálů lze považovat prostory v jihovýchodní výspě studovaného území, na rozhraní dolního a horního toku a v okolí zachycených ojedinělých nálezů (obr. 21). Nastíněné výsledky prediktivního modelu by bylo v budoucnu vhodné validovat pomocí terénních prospekcií.

4. Závěr

Povodí říčky Okluky představuje svébytný mikroregion bohatý na pozůstatky pravěkého osídlení. Předkládaná studie zaceluje alespoň částečně dosavadní torzovitost ve stavu poznání a vůbec poprvé souhrnně sumarizuje doklady halštatského osídlení v zájmovém regionu.

Obr. 20. Reklasifikované grafické vyjádření sídelní strategie halštatského osídlení v povodí říčky Okluky do stupňů (1–3) podle příhodnosti polohy k osídlení. Grafika T. Chrástek.

Obr. 21. Prediktivní model halštatského osídlení v povodí říčky Okluky vytvořený součinem reklasifikovaných informačních vrstev. Grafika T. Chrástek.

Prezentována je základní charakteristika sídelní struktury a strategie, kterou doplňuje prediktivní model, jenž indikuje několik potenciálně zajímavých poloh, kde by mohlo být v budoucnu identifikováno halštatské osídlení. Jedná se především o centrální část zájmové oblasti, kde se nachází také nejvyšší počet poloh v blízkosti soutoků s drobnějšími vodotěči. Druhá potenciálně zajímavá oblast se nachází v jihovýchodní výspě povodí, v okolí Horního Němčí (obr. 21). Celkem bylo identifikováno dvanáct sídlišť, jedno hradiště, jedno žárové pohřebiště a několik ojedinělých nálezů, z nichž pouze tři bylo možné alespoň přibližně lokalizovat. Prozatím u žádného z uvedených sídlišť se nepodařilo doložit vazbu na žárové pohřebiště. Jejich geografická pozice zůstává otevřenou otázkou a vzhledem k jediné známé komponentě nebylo možné aplikovat prediktivní modelování. Zvýšená pozornost byla věnována dvěma sídlištním lokalitám, na kterých proběhl v nedávné době záchranný archeologický výzkum (Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – „Louky“, Dolní Němčí – „Průhon“ / „Kračinky“). Přestože se jednalo o plošně limitované odkryvy, při kterých byly prozkoumány pouze jednotlivé objekty, podařilo se získat cenný soubor archeologických dat, využitelných jednak pro výše popsané analýzy sídelní strategie, jednak pro datování osídlení. Chronologická pozice většiny souborů získaných povrchovými sběry je převážně jen rámcová (doba halštatská). Na základě několika málo datačně zařaditelných kolekcí či ojedinělých nálezů se prozatím zdá, že těžiště osídlení v povodí říčky Okluky se po chronologické stránce váže především na mladší až pozdní dobu halštatskou, která je v této části Moravy nesena platěnickou kulturou (Golec – Fojtík 2020). U některých lokalit pak pokračuje osídlení i v časně době laténské. Ověření platnosti nastíněného modelu sídelní struktury je otázkou budoucího výzkumu podpořeného cílenou realizací nedestruktivních prospekcí (ověření prediktivního modelu), ale i dalšími záchrannými archeologickými výzkumy.

Poznámky:

- 1 Vzhledem k fragmentárnosti artefaktu nelze spolehlivě rozhodnout, zda sloužil jako ležák nebo běhoun.
- 2 Pokud není uvedeno jinak, jsou zmiňované nálezy uloženy v Obecním muzeu v Ostrožské Lhotě. Za poskytnutí informací děkujeme M. Dufkovi.
- 3 Za upozornění na nález a upřesnění jeho datování děkujeme M. Golcovi.

Prameny:

- M a r t í n e k, Jan, a kol. 2014. *Aplikace VectorMap*. Brno: Centrum dopravního výzkumu, software.
- P a v e l č í k, Jiří, 1969. *Dolní Němčí – č. p. 42*. Rukopis nálezové zprávy uložený ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti pod č. j. 183/95.
- T i c h á B a m b a s o v á, Sylva, 2019. *Sídelní strategie v krajině křenovické sídelní aglomerace*. Rukopis magisterské diplomové práce uložený v knihovně sekce archeologie Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Literatura:

- B a a r o v á, Zuzana, 2005. Halštatské hradisko Křižanovice – „Zámeček“. *Pravěk NŘ* 15, 395–418.
- B a m b a s o v á, Sylva, 2019. Přesleny z doby halštatské z polohy Křenovice – „Hradisko“. *Ročenka 2018*, Archeologické centrum Olomouc, 144–163.
- B a r t í k, Jaroslav, 2019a. Dolní Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 60(1), 173.
- B a r t í k, Jaroslav, 2019b. Dolní Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 60(1), 248–249.
- B a r t í k, Jaroslav, 2020. Uherský Ostroh (k. ú. Ostrožské Předměstí, okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 61(1), 141–142.
- B a r t í k, Jaroslav a Š k r d l a, Petr, 2020. Pozoruhodná kolekce paleolitických artefaktů z Dolního Němčí – Babí hory. *Slovácko* 61, 59–69.
- B e l a n o v á - Š t o l c o v á, Tereza a G r ö m e r, Karina. 2010. Loom-weights, Spindles and Textiles – Textile Production in Central Europe from Bronze Age to Iron Age. In: Andersson Strand, E., Gleba, M., Mannering, U., Munkholt, C., Ringgaard, M., eds. *North European Symposium for Archaeological Textiles X*. Oxford, 9–20.
- B é ň a, Matouš, 1888. Z Horné země. *Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci* 5, 124–128.
- Č e r v i n k a, Inocenc Ladislav, 1896. *Pravěká hradiska na Moravě*. Kroměříž: Tiskem a nákladem Národní tiskárny Jindřicha Slováka.
- Č i ž m á ř, Miloš, 2004. *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. 303 s.
- D e m e k, Jaromír a M a c k o v č i n, Peter, eds. 2006. *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Brno: AOPK ČR. 580 s.
- D o b i s í k o v á, Martina, G e i s l e r, Martin, K a l a, Jiří, K o s, Petr, M i k u l k o v á, Blanka, P a r m a, David a P ř i c h y s t a l, Antonín, 2010. Halštatské pohřebiště ze Slavkova u Brna (okr. Vyškov). In: Furmánek, Václav a Miroššayová, Elena, eds. *Popolnicové polia a doba halštatská: zborník referátov z 10. mezinárodnej konferencie „Popolnicové polia a doba halštatská“ Košice, 16.-19. september 2008*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 57–99.
- D o h n a l, Vít, 1988. Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. *Studie muzea Kroměřížska* 88. Kroměříž.
- G a l u š k a, Luděk, 2000. Osídlení katastru Uherského Ostrohu před vznikem Ostrova – Stanice. In: *Uherský Ostroh*. Uherský Ostroh: Město Uherský Ostroh, 23–40.
- G a l u š k a, Luděk, 2011. Hluk v dobách starých Slovanů. In: Mitáček, Jiří, ed. *Hluk: dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 79–102.
- G o l e c, Martin, 2003. *Těšetice-Kyjovice VI, Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu*. Brno: Masarykova univerzita.
- G o l e c, Martin, 2007. Chronologie horákovské kultury aneb stupně v pohybu. *Pravěk NŘ* 15, 419–446.
- G o l e c, Martin a F o j t í k, Pavel, 2020. *Centrum platěnické skupiny východohalštatské kultury na Moravě*. *Archaeologica Olomucensia* 5. Olomouc.

- G r ö m e r, Karina, 2013. Discovering the people behind the Textiles: Iron Age Textile Producers and their Products in Austria. In: Gleba, M., Pászttókai-Szeöke, J. (Hrsg.). *Making Textiles in Pre-Roman and Roman Times. People, Places, Identities. Ancient Textiles Series* Vol. 13. Oxford: Oxbow Books, 30–59.
- H r u b ý, Vilém, 1951. Paleolitické nálezy z Uherskohradištska. *Časopis Moravského muzea*, Sci. soc. 36, 65–101.
- H r u b ý, Vilém a P a v e l č í k, Jiří, 1992. Nejstarší dějiny středního Pomoraví. In: Nekuda, Vladimír, ed. *Uherskohradištsko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, Vlastivěda moravská, 105–196.
- C h r á s t e k, Tomáš, 2014. Model zázemí velkomoravské aglomerace Uherské Hradiště – Staré Město. *Slovácko* 55, 203–220.
- C h r á s t e k, Tomáš a B a r t í k, Jaroslav, 2016. Horní Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 57(1), 206–208.
- C h r á s t e k, Tomáš a B a r t í k, Jaroslav, 2017. Vlčnov (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 58(1), 256–257.
- C h v o j k a, Ondřej, M e n š í k, Petr, Š á l k o v á, Tereza a K u n a, Martin, 2019. Tkalcovská závaží nebo podstavce pod rozně? Hliněná závaží ze sídelního areálu z mladší doby bronzové u Březnice (okr. Tábor) z pohledu archeologie a archeobotaniky. *Archeologické rozhledy* 71, 267–308.
- K o š t u ř í k, Pavel, 1982. Neolitické sídliště s malovanou keramikou z Hluku-Dolního Němčí. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 27, 65–73.
- M e n o u š k o v á, Dana a V á š k o v ý c h, Miroslav, 2004. Archeologické doklady osídlení katastru Ostrožské Lhoty. *Slovácko* 45, 157–171.
- N e k u d a s i l, Jindřich, 1993. Před branami historie (starší doba železná – halštatská). Podborský, Vladimír, ed. *Pravěké dějiny Moravy*. Vlastivěda moravská, Země a lid, nová řada, sv. 3. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 333–378.
- P a r m a, David, 1998. Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě. Výsledky prospekce v roce 1997. *Slovácko* 40, 99–113.
- P a r m a, David, 2000. Boršice u Blatnice (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 41, 135.
- P a v e l č í k, Jiří, 1964. Výšinné sídliště lidu bošáckého typu u Slavkova. *Přehled výzkumů* 1963, 18–19.
- P a v e l č í k, Jiří, 1967. Slovanské sekery z Dolního Němčí, okr. Uherské Hradiště. *Přehled výzkumů* 1966, 52.
- P a v e l č í k, Jiří, 1968. Lengyelské sídliště u Dolního Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1967, 7.
- P a v e l č í k, Jiří, 1970a. Hrob nitranské skupiny v Dolním Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1968, 71–72.
- P a v e l č í k, Jiří, 1970b. Kůlová stavba a příkop u Dolního Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1968, 16–17.
- P e r n i č k a, Radko Martin, 1973–74. Sondážní výzkum v prostoru Hluk-Dolní Němčí: (Předběžná zpráva o etapě 1972). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E18-19, 169–180.
- P e r n i č k a, Radko Martin, 1980. Výzkum archeologické lokality mezi Hlukem a Dolním Němčím v letech 1972–1979. *Slovácko* 22, 41–59.
- P e r n i č k a, Radko Martin, 1984. Laténské osídlení Hluka a jihovýchodní Moravy. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 29, 131–142.
- P e r n i č k a, Radko Martin, 1986. Laténský objekt na lokalitě Hluk-Dolní Němčí. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 31, 69–96.
- P o d b o r s k ý, Vladimír, 1970. Jihomoravská halštatská sídliště I. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E15, 8–102.
- P o d b o r s k ý, Vladimír, 1972. Jihomoravská halštatská sídliště II. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E17, 5–54.
- P r e i n f a l k, Fritz, 2003. KG Hafnerbach. In: Farka, Chr. (Hrsg.). *Die Abteilung für Bodendenkmale des Bundesdenkmalamtes*. Fundberichte aus Österreich 42, 15–17.
- P r o c h á z k a, Rudolf, 1985. Pravěké a slovanské nálezy z Dolního Němčí (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1983, 112.

- S c h e n k, Zdeněk, 2012. Nové sídliště s lineární keramikou v Hluku (okr. Uherské Hradiště). *Slovácko* 53, 161–167.
- Š k r d l a, Petr a J e ž e k, Libor, 2009. Pozdněpaleolitické osídlení na středním toku potoka Okluky. *Slovácko* 50, 131–140.
- V á l e k, David, K u č a, Martin, N ý v l t o v á F i š á k o v á, Miriam a V a š k o v ý c h, Miroslav, 2012. Lengyelské sídliště staršího stupně z Ostrožské Lhoty. *Slovácko* 53, 169–194.
- V a š k o v ý c h, Miroslav, 2008. *Pravěké osídlení Dolního Němčí*. Dolní Němčí. 16 s.
- V a š k o v ý c h, Miroslav, 2011. Pravěké osídlení Hluku. In: Mitáček, Jiří, ed. *Hluk: dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 59–78.
- V e n c l o v á, Natalie, ed., D r d a, Petr, Ch y t r á č e k, Miroslav, K o u t e c k ý, Drahomír, M i c h á l e k, Jan a V o k o l e k, Vít, 2008. *Archeologie pravěkých Čech 6, Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha.
- Z e m a n, Tomáš, 2003–2004. Pozdně římské osídlení germánské osady ve Vlčnově-Dolním Němčí. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M 8-9*, 191–213.
- Z e m a n, Tomáš, 2015. Germánská sídliště a pohřebiště ve Vlčnově – Dolním Němčí na základě nových detektorových nálezů. *Slovácko* 56, 115–141.

Mgr. Jaroslav B a r t í k, Ph.D. (n. 1990), archeolog Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje problematice těžby a distribuce kamenných surovin v době kamenné, archeologii neolitu/eneolitu, realizaci záchranných výzkumů a detektorové prospekci na Uherskohradištsku.

Mgr. Tomáš C h r á s t e k (n. 1987), vedoucí oddělení archeologie a historie Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje aplikaci geografických informačních systémů v archeologii a problematice raně středověkého osídlení v oblasti středního Pomoraví.

Bc. Klára A u g u s t i n o v á (n. 1998), je studentkou archeologie na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Již několik let se podílí jako technik na záchranných archeologických výzkumech Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na pravěké osídlení v povodí říčky Okluky.

Mgr. David H o n s (n. 1994), archeolog muzea Brněnska ve Šlapanicích. Je doktorandem na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Ve svém odborném zájmu se věnuje problematice doby bronzové a halštatské. Dále se zaměřuje na analýzy mazanicových souborů a rekonstrukci stavebních konstrukcí.

Hallstatt Settlement in the Basin of the River Okluky in the Region of Uherské Hradiště in the Light of Modern Archaeological Research

A b s t r a c t

The basin of the river Okluka represents an independent micro-region in the foothills of White Carpathians rich in the remnants of prehistoric settlement. The study fills the gaps in the state of knowledge and for the first time ever summarizes the proofs of Hallstatt settlement the region in question. The study presents the main settlement patterns and a strategy which complements a predictive model indicating several potentially interesting settlement structures in which a Hallstatt settlement could be identified. It is mainly the western part of the region in the place of broader surroundings of confluence with the river Morava. The existence of settlement in this place is also indicated by the occurrence of cremation burial ground. The second potentially interesting region can be found in the south-eastern part of the basin (in the area of Slavkov and Horní Němčí).

In general, twelve settlements were identified, one hillfort, one burial ground and several isolated findings of which only two could be closely localized. It was not possible to prove any connection

between the settlements and cremation burial grounds for the time being. Their geographical position remains an unanswered question and according to the only known component it was not possible to apply predictive modelling.

Closer attention was paid to two settlement localities in which an archaeological research has been carried out recently (Uherský Ostroh, Ostrožské Předměstí – “Louky”, Dolní Němčí – “Průhon” / “Kráčinky”). Even though these were limited exposures in which only respective features were examined it was possible to gather a collection of valuable archaeological data which could be used for both the above-mentioned analyses of settlement patterns and for dating of the settlements.

From the point of view of up-to-date knowledge it seems that chronologically the core of settlement in the basin of the river Okluky is connected with younger to late Hallstatt period which is represented by Platěnice culture. The aim of future research is to verify the presented model of settlement through aimed realization of non-destructive prospections but also through other rescue archaeological researches.

Key words: south-east Moravia, Hallstatt period, Platěnice culture, settlement patterns, predictive modelling, rescue research

Hallstattzeitliche Besiedlung im Einzugsgebiet der Okluky in der Umgebung von Uherské Hradiště im Licht neuer Grabungen

Zusammenfassung

Das Einzugsgebiet des Flüsschens Okluky stellt ein eigenständiges Mikrogebiet im Vorland der Weißen Karpaten mit reichen Überresten urzeitlicher Besiedlung dar. Die vorgelegte Studie beendet die bisherige Torsohaftigkeit unserer Kenntnisse und fasst zum ersten Mal die wichtigen Belege der hallstattzeitlichen Besiedlung in diesem Gebiet zusammen. Präsentiert wird die Hauptcharakteristik der Besiedlungsstruktur und -strategie, ergänzt durch ein Vorhersagemodell, das mindestens zwei potenziell interessante Lagen aufzeigt, wo in Zukunft eine hallstattzeitliche Besiedlung identifiziert werden könnte. Vor allem betrifft dies den westlichen Rand des Flussgebiets im weiteren Bereich der Mündung in die March. Auf das Bestehen einer Siedlung in diesem Raum deutet außerdem ein Brandgräberfeld hin. Das zweite mögliche Fundgebiet befindet sich auf einer osten Landzunge an dem Flüsschen, dort, wo sich sein Lauf von der bisherigen Süd-West-Richtung nach Nordwesten wendet (Gemarkungen von Slavkov und Horní Němčí).

Identifiziert wurden insgesamt zwölf Siedlungen, ein Burgstätte, ein mehrere Einzelfunde, von denen lediglich drei näher lokalisiert werden konnten. Vorerst gelang es bei keiner der genannten Siedlungen, eine Verbindung zu einem Brandgräberfeld nachzuweisen. Deren geografische Position bleibt offen und da nur eine einzige Komponente bekannt ist, konnte kein Vorhersagemodell angewandt werden.

Erhöhte Aufmerksamkeit wurde auch den beiden Siedlungsstandorten gewidmet, an denen unlängst eine Rettungsgrabung stattfand (Uherský Ostroh, Ortsteil Ostrožské Předměstí – Flur „Louky“, Dolní Němčí – Fluren „Průhon“ und „Kráčinky“). Obwohl es sich um Freilegungen mit begrenzter Fläche handelte, bei denen nur einzelne Objekte untersucht wurden, gelang es, einen wertvollen Satz archäologischer Daten zu gewinnen, nutzbar sowohl für die weiter oben beschriebenen Analysen der Besiedlungsstrategie als auch zur Datierung der Besiedlung.

Im Licht der bisherigen Erkenntnisse erscheint es, dass vom chronologischen Gesichtspunkt der Siedlungsschwerpunkt im Einzugsgebiet der Okluky an die jüngere bis späte Hallstattzeit gebunden ist, die in diesem Teil Mährens von der sog. Schlesisch-Platenicer Kultur getragen wird. Die Überprüfung der Gültigkeit des kurz dargestellten Besiedlungsmodells ist eine Frage zukünftiger Forschungen, unterstützt von gezielten zerstörungsfreien Erkundungen, aber auch durch weitere Rettungsgrabungen.

Stichwörter: Südostmähren, Hallstattzeit, Schlesisch-Platenicer Kultur, Besiedlungsstrategie, Vorhersagemodell, Rettungsgrabungen

OPUS LEMOVICENSE. KŘÍŽEK S ROMÁNSKOU PLASTIKOU UKŘIŽOVANÉHO KRISTA ZE STARÉHO MĚSTA U UHERSKÉHO HRADIŠTĚ

Dana Menoušková, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti

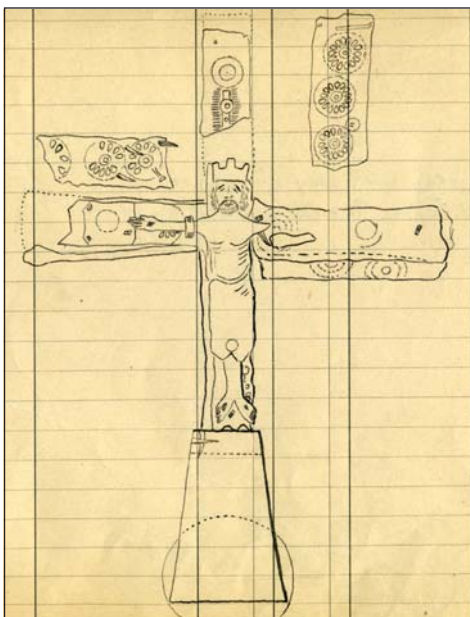
V roce 1940 byl v kapli sv. Jana Křtitele ve Starém Městě u Uherského Hradiště objeven křížek s postavou ukřížovaného Krista, která jevila viditelné známky někdejšího zdobení emailem. Jak ukazují analogické nálezy, jedná se patrně o produkt limogeských emailérských dílen, jejichž výrobky byly dobově velmi populární a masově rozšířené. Známé je pod označením „Opus lemovicense“. Kříž, na kterém je plastika dnes umístěna, není původní. Předkládaný text shrnuje jak nálezové okolnosti staroměstského kusu a technologii výroby, tak další analogie.

Úvod

Mezi významné předměty archeologické sbírky Slovákckého muzea patří i románská plastika ukřížovaného Krista (*Corpus Christi*) získaná spolu s kováním původně dřevěného, patrně latinského kříže v roce 1940 výkopem v kapli sv. Jana Křtitele ve Starém Městě u Uherského Hradiště. Zápis ve staré inventární knize Musejního spolku Starý Velehrad – Staré Město k datu 28. října 1940 uvádí, že se jedná o: „*Fragments byzantského kříže s Kristem, vše tepáno, s podstavcem. Spálenisko ve zvonici, vykopal Dr. Rud. Turek*“ (Obr. 1.)

Exemplář tvoří dutá kovová soška těla Krista, která je modelována bez zadní strany trupu (ten přiléhá ke kříži a nebyl tak vidět). Korpus nese stopy emailu, a to modrý na suknicí a zelený na jejím lemu v pase. Email, resp. skleněná pasta či perly byly patrně původně použity i v očích. Vzhledem k velikosti těla Krista (výška 84 mm, zachované rozpětí paží 51 mm, předpokládané 76 mm, hloubka max. 8 mm) se jedná o drobnou přenosnou plastiku.

Spolu s plastikou bylo objeveno i torzovitě zachované oboustranné plátování původně dřevěného kříže, zdobené puncovanými rozetami (obr. 2–3). Zachované kování představují tři zlomky ze svislého kování kříže (o rozměrech: 1. kus: délka 84 mm, šířka 15 mm, hloubka 10 mm, síla plechu 1 mm; 2. kus: délka 62 mm, šířka 14–18 mm, hloubka 8–12 mm, síla plechu 1–2 mm; 3. kus: délka 46 mm, šířka 19–21 mm, hloubka 9 mm, síla

Obr. 1. Dobový náčrt nalezeného křížku a postavy Krista ve staré inventární knize Musejního spolku Starý Velehrad – Staré Město k datu 28. října 1940.

Obr. 2. Současný stav korpusu a křížku ze Starého Města (po rekonzervaci). Foto L. Chvalkovský.

Obr. 3. Křížek ze Starého Města, pohled na zadní stranu. Foto D. Menoušková.

plechu 1 mm) a dva zlomky pokrývající vodorovné břevno (o délce 42 a 28 mm, šířce 14 a 16 mm a síle 1–4 mm). Celková výška kusu po rekonstrukci dosahuje max. 238 mm, šíře max. 100 mm. Součástí nálezového celku byl ještě dutý kovový kuželovitý podstavec o výšce 63 mm a průměru 42 mm (viz náčrt obr. 1). Hmotnost korpusu lze stanovit jen rámcově, neboť postava Krista a tři kování jsou po poslední konzervaci fixovány k podložce. Hmotnost plastiky tak činila méně než 28 g. Dalších 13 g pak váží zbylé zlomky z kování kříže.

Nálezové okolnosti

Nálezové okolnosti celého krucifixu „starobylého“ vzezření, jehož plastika byla zpočátku považována za byzantskou práci, zaznamenal záhy po objevení Antonín Zelnitius: „*Mezi jinými památkami byl pod úrovní kostnice uvnitř asi 60 cm hluboko vykopán zbytek prastarého kříže, na němž je patrná byzantská práce, jehož vyobrazení o něco zmenšené přinášíme.*“ (Zelnitius 1941, 77–85.)

Nález křížku pochází z kaple sv. Jana Křtitele (obr. 4) sloužící jako kostnice, později jako zvonice, která je spolu s vedle stojícím kostelem sv. Michala považována za jednu z nejstarších dosud stojících zděných staveb Starého Města. Pro dějiny obou staveb a v souvislosti s nálezem křížku je důležité, že na počátku 13. století se Staré Město stalo hospodářským zázemím nově založeného cisterciáckého kláštera, jehož generální kapitula sídlila ve Francii.¹ Průzkumy z let 1997 a 1998 ukázaly, že kaple sv. Jana Křtitele a kostel sv. Michala nevznikly současně. Kaple vykazuje některé archaičtější architektonické prvky. Kaple sv. Jana Křtitele je patrně pozdně románskou stavbou ze 13. století, není vyloučeno, že její vznik spadá již do první poloviny 13. století (Galuška 2000, 112–113). Je pravděpodobné, že se v době

Obr. 4. Místo nálezu krucifixu. Kaple sv. Jana Křtitele ve Starém Městě u Uherského Hradiště. Foto D. Menoušková.

nebezpečí stávala spolu s kostelem sv. Michala útočištěm pro obyvatele tehdejšího Starého Města (Veligradu). Hypoteticky tak krucifix mohl posilovat ochrannou funkci posvátného místa. S ohledem na nejasné nálezové okolnosti předmětu nelze ale bezesbýtku vyloučit ani možnost, že nález s kaplí přímo nesouvisí.

Na přilehlé pohřebišťe, které kapli a karner sv. Jana Křtitele obklopovalo, byly totiž přesunuty i kosterní pozůstatky ze hřbitova u staroměstského kostela sv. Víta, k jehož zrušení a následnému zboření došlo za josefínských reforem v osmdesátých letech 18. století (Hrubý 1965, 78, 191–196; Vaškových 2004, 136). Výzkum, při němž byl krucifix v roce 1940 objeven, probíhal v souvislosti s vyprázdňením prostor karneru a pietním uložením kosterních pozůstatků. Protože se k výzkumu nezachovala žádná dokumentace a zmínky v dobové literatuře či inventární knize o nálezových okolnostech jsou stručné, nelze vyloučit ani případnou souvislost staroměstského krucifixu jako předmětu soukromé pobožnosti s přenesenými hrobovými celky.

Uctívání kříže a staroměstský exemplář

Uctívání Kristova kříže jako relikvie je zaznamenáno od konce 4. století (Fassbinder 2003, 247). Podnět k uctívání kříže dalo obrácení císaře Konstantina na křesťanskou víru a nalezení Kristova kříže sv. Helenou. Do té doby se křesťané této ikonografii vyhýbali, protože ukřižování na kříži bylo spojeno s trestem pro otroky, venkovany a nejhorší typy zločinců (Douglas 1996, 538). Postupem času bylo toto zobrazování ve výtvarném umění hojně používáno. V západním křesťanství známe nejstarší krucifixy z 10. století (Bernhard 1996, 244). Kříž se stal součástí rituálu spojeného s umíráním a smrtí již ve středověku (Berger 1966, 55). Tento zvyk měl navodit souvislost mezi smrtí Krista na kříži a smrtí křesťana.

Záměrem tohoto jednání však patrně byla také víra v apotropaickou moc svatého Kříže.

Samotný staroměstský *Corpus Christi* je poškozený, chybí větší část levé paže. Kristus je na něm zobrazen s korunou o třech výbězcích. Hlava je vztyčená. Vlasy volně splývají na ramena. Otevřené a „vypoulené“ oči byly původně patrně také zdobeny skleněnou pastou či skleněnými perlami. Ústa lemuje krátce střížený plnovous. Výraz obličeje je vážný a unylý, postrádající individuální rysy či znázornění emocí.

Jak ukazuje dochovaná pravá paže, ruce plastiky byly rozpažené, jen mírně prohnuté a s tělem svíraly takřka pravý úhel. Na kříž byly přibité hřebem a přivázané. Odhalený hrudník i břicho nesou snahu po plastické modelaci, k níž měly posloužit i ryté linie lépe prokreslující tyto partie. Od beder po kolena halí tělo zřasená suknice – perizonium² s patrnými zbytky zeleného a modrého emailu. Odhalené nohy Krista se v místě přivázaných kotníků překrývají, ačkoli ke kříži je přibita každá zvlášť, společně jsou však svázané.

Postava je ztvárněna s emocionální zdrženlivostí, ale se vši vážností. Mírný náznak dynamiky nalezneme v prohnutí pasu a pokrčených kolenou, což v konečném součtu dává tušit náznak esovité profilace. Nicméně náklon hlavy na stranu v podstatě chybí. Také drapérie perizonia je ztvárněna staticky, volně splývající v pravidelných záhybech po nohou. Postava Krista je záměrně neproporční: zdůrazněná je hlava, zvětšené jsou dlaně a chodidla, protnuté hřeby. Konzervativní výtvarné zpracování postrádá výrazy emocí: bolesti či utrpení. Zpracováním nabývá figura majestátního vzezření, které podporuje i typizace a zjednodušení např. v oblasti tělesných partií břicha. Náznak žeber a muskulatury vytváří především ryté, dekorativní linie. Kristus je ztvárněn jako triumfující vítěz nad smrtí (*Christus triumphans*, *Christus Victor*), což bylo v době vzniku krucifixu v první polovině 13. století (ale fakticky po celé 13. století) charakteristické zobrazení. Jeho vítězství nad smrtí je symbolicky pojato ztvárněním těla bez známek utrpení s korunou na hlavě. Staroměstský exemplář zachycoval Ukřižovaného původně se čtyřmi hřeby (část ruky s posledním hřebem se nedochovala) a s nohama spočívajícíma vedle sebe na opěrci (suppedaneum). Nicméně už od 12. století se objevuje i typ se třemi hřeby, který posléze v gotickém umění dominuje. Proměna není jen formální a nespočívá jen v počtu použitých hřebů, ale i v důrazu na utrpení mrtvého Krista. Gotika ztvárňuje Krista jako mrtvého či trpícího s patrnými znaky utrpení. Tělo je často až vyzáblé, visící, poseté ranami (Bernhard 1996, 244). Toto drastické znázornění Krista na kříži má původ v dobových zápisech mystických vidění a mělo prohloubit víru, že Mesiáš se obětoval, aby vykoupil lidské hříchy. Mystické proudy v církvi se soustředily na lidský aspekt Kristova utrpení a vybízely věřící ke kontemplaci a ztotožnění. Jsou odrazem změn sociální reality a nárůstu konfliktů, které bývají spojovány s celospolečenskými změnami (Kutal 1984, 222–224). Toto pojetí je staroměstskému exempláři ovšem ještě cizí.

Ještě více než plastika je poškozeno kování zdobené puncovanými rozetami, které se zachovalo v torzálním stavu. Vrcholová část kování kříže chybí. Nicméně dochované kusy kování ke korpusu Kristova těla původně patrně nepatřily.³ Obvykle byly totiž kříže pod tyto korpusy ploché a barevně smaltované, jak bude ještě patrné z analogických ztvárnění.

Technika emailu a limogeské dílny

Na dochované staroměstské plastice Krista je dosud na několika místech patrný zbytkový email, jímž byl kovový korpus původně bohatě pokryt. Email, jinak též smalt, je tvořen křemičitou taveninou na bázi skla nanášenou na kovový podklad s cílem vytvořit hladký a lesklý povlak. Podle techniky a chemického složení se rozlišují dva druhy emailů (smaltů). Starsí tzv. buňkový či příhrádkový je spjatý především s orientálním a byzantským uměním. Email se v něm nanášel do buněk „příhrádek“, které vznikly natavením dalšího kovu.

Po nanesení se vše nechalo projít vysokým žářem, aby se hmota spekla a vytvořila jednotlivý povrch. Pro západní Evropu zvláště v době románské a na počátku gotiky (což je i případ staroměstského kusu) je charakterističtější jemnější jamkový email umožňující práci ve větším detailu. V této technice se místa, která měla být opatřena smaltem, odryla rydlem. Místa musela být oddělena příčkami. Do takto připravených políček se pak nanášel smalt různé barvy. Před použitím emailu (smaltu) bylo nutné ovšem povrch předmětu vyčistit a odstranit všechny nečistoty, mastnotu a korozi. Nanášení a vypalování smaltu se muselo několikrát opakovat, dokud celý povrch nebyl hladký (Černý–Stehlíková 2006, 179–207; Taburet-Délahaye ed. 1996, 48–60).

Významnými evropskými producenty jamkového emailu byly ve 12. a 13. století dílny v povodí Mázy, Rýna, ale také ve střední a jižní Francii (Limoges). V Limoges (v někdejší prestižním sídle starého biskupství) působilo několik dílen zaměřených na jamkový email vyznačující se neobyčejnou intenzitou. Jejich produkce začala již v 11. století a pokračovala až do století 13. Brzy získala charakter sériovosti. Emaily z Limoges byly zdobeny i relikváriové skříňky, knižní vazby, liturgické náčiní a samozřejmě krucifixy (srovnej Taburet-Délahaye ed. 1996). Podle dobových představ byla hodnota těchto emailů na úrovni drahokamů či gem. Byly určeny pro církevní hodnostáře i laiky a často byly předmětem importu. V případě krucifixů se dokonce hovoří o velkosériovosti výroby (Černý–Stehlíková 2006, 181; srovnej též Špaček 1971). Importy z Limoges byly dobově označovány jako „Opus lemovicense“. Vrchol jejich produkce spadá do 12. a 13. století.⁴ Po technické stránce šlo o smalty na měděném podkladě, kdy se rytina v kovu vyplnila skelným práškem a pak vypálila na neprůsvitný opaktní email pěti (základních) kontrastních pastelových barev – červené, modré, bílé, žluté a černé (Černý–Stehlíková 2006, 179–207; Taburet-Délahaye ed. 1996, 48–60).

Porovnání detailů ve ztvárnění hlaviček, ve vousích, vlasech nebo například kolem očí ukazuje, že limogeské trojrozměrné plastiky byly vyráběny pomocí forem (Taburet-Délahaye ed. 1996, 49–52), a to převážně z mědi, respektive z měděné fólie o tloušťce jen několika málo milimetrů (2–5 mm), po sestavení aplikace došlo ke zlacení a nanášení smaltů. Také staroměstský kus (stejně jako další exempláře) je dutý a absence zadní strany sošky ukazuje pragmatičnost výrobního postupu, když šetřil surovinu i práci v místech, která přiléhala ke kříži a nebyla tedy vidět.

Analogie

Řadu analogií ke korpusu Krista ze Starého Města u Uherského Hradiště můžeme najít mezi produkcí emailérských limogeských dílen zachovanou ve sbírkách zahraničních institucí: ať už francouzských, amerických či jiných (viz např. Taburet-Délahaye ed. 1996; 184–187, 331; exemplář z Hornu a některé další východoněmecké nálezy Bönish 2006, 156–183; francouzské a italské sbírky viz např. https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:-Limoges_ename). Nálezy z Čech a Moravy již tak četné nejsou. V tomto případě se jedná o fond galerijních či muzejních institucí získaný již dřívějšími akvizicemi (nezřídka s ne zcela jistými nálezovými okolnostmi) a o novější archeologické nálezy sic s dobře podchytenými nálezovými okolnostmi, ale často dokumentující jen kovové aplikace křížů, tedy plastické figury ukřížovaného Krista. Byť se krucifixy s litou plastikou Krista zdobenou emailem těšily velké popularitě a byly vyráběny jako sériové zboží (Černý–Stehlíková 2006, 179–189), počet dochovaných exemplářů z prostředí Čech a Moravy je spíše skromný.

Litý měděný korpus Krista krále se stopami emailů ze sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze (obr. 5) představuje korunovaného Krista s hlavou mírně vpravo, otevřenými „vypoulenými“ očima ze skleněné pasty, oděného v perizoniu, stojícího na podložce a ukřižovaného čtyřmi hřeby. Plastiku vítězného Krista můžeme hodnotit jako velmi strnulou až s neosobním výrazem. Od staroměstského kusu se liší v detailech: absencí vousu, modelací perizonia i nohou. Ale také celkovými rozměry. Kus dosahuje dvojnásobné velikosti oproti staroměstskému exempláři: výška 172 mm, šířka 125 mm. Dana Stehlíková aplikaci odpadlou z oltářního či procesního kříže nicméně hodnotí po stránce schématu a provedení rytiny pro smalt jako „shodnou“ s korpusem ze Starého Města u Uherského Hradiště a s kusem z Ostrova (Černý–Stehlíková 2006, 186, kat. 57). Jako místo původu je udáváno Nové Město pražské (kostel sv. Petra na Poříčí), kde se ve 13. století nacházelo centrum osady německých kupců. Kus je datovaný do druhého až třetího desetiletí 13. století.

Jinou analogii ukazuje již zmíněný korpus z Ostrova (obr. 6) ze sbírky Národního muzea. Byl vyrobený z mědi s příměsí cínu a nese stopy emailu (v záhybech suknice, modré skleněné perly v očích) a zlacení, levá ruka byla v zápěstí poškozena a opravena, povrch je rozrušen korozí. Jedná se opět o limogeský email z druhého až čtvrtého desetiletí 13. století, zajímavý tím, že to byl historicky první nález limogeského korpusu v českých muzejních sbírkách interpretovaný v době nálezu v duchu vlasteneckých tradic jako slovanský, vytvořený pod vlivem Byzance (srovnej popis staroměstského křížku od A. Zelnitia uváděný v inventární knize v úvodu této stati). Exemplář byl roku 1799 vyplaven při povodni z ruin kláštera benediktinů na Ostrově. D. Stehlíková se domnívá, že aplikace odpadla z kříže a byla zahozena pravděpodobně již během husitského plenění kláštera (Černý–Stehlíková 2006, 193,

Obr. 5. Korpus Krista krále z Prahy, Nového Města. Podle: Černý–Stehlíková 2006, 186, kat. 57.

Obr. 6. Korpus Ukřižovaného z Ostrova. Podle: Černý–Stehlíková 2006, 193, kat. 64.

kat. 64; zde další analogie). Tento kus má nicméně s regionem Uherskohradištska ještě jednu spojitost. Posloužil ke zhotovení falza předaného do sbírky hraběte Berchtolda na hradě Buchlově. Jednalo se o dar Václava Hanky, knihovníka Národního muzea v Praze, který padělek vydával za nález ze slovanského hradiště na Tetíně u Berouna (Černý–Stehlíková 2006, 193; Zelnitius 1942, 19–20, obr. 1). I v případě ostrovského exempláře se jedná v porovnání se staroměstským kusem o relativně velkou aplikaci dosahující výšky 227 mm a šíře 185 mm.

Rozměrově bližší (výška 75 mm, šířka 57 mm) je staroměstskému kusu korpus Krista krále z Oškobrhu (obr. 7) s nohama paralelně ukřižovanými na podložce. Nález z archeologického výzkumu zaniklého hřbitova při kostele sv. Petra a Pavla v Oškobrhu z roku 1960 (ve sbírce Polabského muzea v Poděbradech) je vyroben z mědi se zbytky opaktního emailu a zlacení a je datován do druhé až třetí čtvrtiny 13. století (k nálezo- vým okolnostem a datování více Hrdlička–Richter 1974, 132 a dále; viz též s. 157, obr. 34; 166; technologický rozbor nejnověji Zlámalová–Cílová et al. 2020). Také tento exemplář bývá řazen k sériové produkci limogeských dílen (Černý–Stehlíková 2006, 187, kat. 59; srovnej Zlámalová–Cílová et al. 2020).

Analogie z fondu Moravské galerie v Brně (obr. 8) byla zakoupena do sbírky v 19. století z Paříže. Jde o tepanou a cizelovanou mosaz se zbytky zlacení a modrého emailu (zvláště na levé ruce a obou nohách) s částečně odlomenou korunou. Kus patří mezi „větší“ exempláře s výškou 138 mm a šíří 102 mm, datován je do 13. století (Černý–Stehlíková 2006, 194, kat. 65).

Novější analogií ke staroměstskému exempláři může být rozměrově srovnatelný, nicméně poškozený korpus nalezený v destrukci paláce litoměřického hradu. Dnes se nachází ve sbírce Oblastního muzea v Litoměřicích.⁵ Exemplář pochází z vyrovnávací vrstvy tvořené převážně stavební sutí na nádvoří paláce. Vrstva je dávana do souvislosti s dobou vlády Jana Lucemburského. Kus byl nalezen v roce 2008 a jedná se o měď tepanou do formy, pozlacenou a zdobenou emailem s letovanou korunkou. Rozměry kusu činí 67 a 45 mm (obr. 9).

Jak mohl původně celý staroměstský kus vypadat, ukazují dva nálezy (obr. 10–11). Prvním z nich je měděný krucifix s příměsí cínu a s opaktním jamkovým emailem a se stopami zlacení pocházející z chóru kostela sv. Václava v Bračicích. Nález již z roku 1885 je ve sbírce Městského muzea v Čáslavi a celý krucifix dosahuje výšky 280 mm, šíře 170 mm. Samotný korpus Krista je 155 mm vysoký a 130 mm široký. Datován je do druhé až třetí čtvrtiny 13. století. Základní schéma postavy, jakož i některé detaily jsou shodné se staroměstským kusem. Také bračický kus byl původně považován za domácí práci „rázu byzantského“ a patřil patrně k původnímu vybavení kostela sloužící jako oltářní a příležitostně jako procesní

Obr. 7. Korpus Krista krále z Oškobrhu. Podle: Černý–Stehlíková 2006, 187, kat. 59.

Obr. 8. Korpus Krista krále z fondu Moravské galerie v Brně zakoupený v Paříži. Podle: Černý–Stehlíková 2006, 194, kat. 65.

Obr. 9. Korpus Krista krále nalezený v roce 2008 v destrukci paláce litoměřického hradu. Fond Oblastního muzea Litoměřice. Foto Oblastní muzeum Litoměřice.

Obr. 10. Krucifix z chóru kostela sv. Václava v Bračicích. Podle: Černý–Stehlíková 2006, 186–187, kat. 58.

Obr. 11. Krucifix ze sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze zakoupený v Paříži. Podle: Černý–Stehlíková 2006, 187–189, kat. 60.

(Černý–Stehlíková 2006, 186–187, kat. 58). Dáván je do souvislosti s nedalekou katedrálou řádu německých rytířů v Drobovicích, která držela od roku 1252 patronát nad brachčickým kostelem. Dalším exemplářem, který ukazuje původní vzhled limogeských emailových krucifixů, je kus ze sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze zakoupený v Paříži v roce 1888 o výšce 265 mm a šíři max. 133 mm (obr. 11), datovaný do druhé čtvrtiny 13. století. Koruna na Kristově hlavě je ale v tomto případě vystřídaná svatozáří (Černý–Stehlíková 2006, 187–189, kat. 60). Oproti staroměstskému kusu jsou některé detaily těla Krista propracovanější a jemněji provedené (modelace paží, prohnutí těla, modelace suknice).

Dochovaná produkce limogeských dílen je analytickým způsobem zpracovaná v katalogu editovaném Taburet-Délahaye (1996; zde i podrobná chemická analýza používaných emailů; srovnej Zlámalová-Cílová et al. 2020). Z něho je možné poukázat zejména na katalogové číslo 50 (186–187) (obr. 12) z Muzea Louvre v Paříži představující aplikaci zdobenou jamkovým emaillem o výšce 295 mm a šíři 188 mm z let 1195–1210. Plastika Krista je několikanásobně větší než staroměstský kus a detailněji, suverénněji prokreslena s řadou doplňků. Přestože francouzský kus má mnohem intimnější výraz a kompaktnější, dynamičtější zpracování, lze mezi ním a kusem ze Starého Města najít po formální stránce řadu podobností.

Postavu vousatého, korunovaného Krista se splývajícími vlasy ztvárňuje i další aplikace ze sbírky v Louvru (obr. 13). Měděná, emaillem bohatě zdobená soška o výšce 277 mm a šíři 192 mm, datovaná do období 1190–1200 není však tentokrát oblečená v perizonium, ale dlouhé tunice (Taburet-Délahaye 1996; 184, kat. 49).

Analogii můžeme nalézt i ve scéně ukřižování ztvárněné v mědi na desce knižního kování zdobeného jamkovým emaillem (Taburet-Délahaye 1996, 330–331, kat. 114) ze sbírky Metropolitaního muzea v New Yorku, datované do období let 1200–1220 (obr. 14).

Další analogické nálezy ukazuje např. elektronická Wikimedia Commons⁶ (obr. 15), a to v podobě aplikace Ukřižovaného opět z kování knižních desek bible z islandského Grundu před rokem 1318. Týž zdroj uvádí např. i krucifix z počátku 13. století z fondu Walters Art Museum v Baltimoru (obr. 16). Impozantní dílo francouzského původu dosahuje výšky 434 mm, šíře 255 mm a hloubky 19 mm.

Závěr

Plastika ukřižovaného Krista z první poloviny 13. století z nálezů ze Starého Města, kaple Jana Křtitele je cenným a nepříliš častým dokladem práce patrně limogeských dílen z našeho území. V prostoru dnešního Uherskohradištska se jedná o jediný exemplář svého

Obr. 12. Korpus Krista z muzea v Louvru v Paříži. Podle: Taburet-Délahaye 1996; 186–187, kat. 50.

druhu. Byť se krucifixy s litou plastikou Krista a emailéřskou výzdobou těšily dobově značné oblibě, dochovaný počet exemplářů z našeho území je spíše skromný (srovnej Černý–Stehlíková 2006; Špaček 1971). Často se jedná o exempláře, jejichž akvizice je již staršího data (např. kusy z Ostrova, Bračíc). Exempláře získané během nových výzkumů bývají často poškozené či nekompletní (např. litoměřický kus). Také v případě staroměstského kusu se jedná o starší nález s adekvátně tomu zachovanými náleзовými okolnostmi. Jak ukazují publikované analogie, dochovala se z kříže patrně jen plastická figura Ukřižovaného. Torzovitě zachované kování kříže původně k celku patrně nepatřilo. Staroměstský korpus Krista je v souladu s dobou vzniku výrazně ovlivněn jak románským slohem, tak nastupující gotikou a jejími výrazovými prostředky. Kristova figura má disproporčně zvětšenou hlavu, dlaně a chodidla. Hlavu s pootevřenými ústy zdobily původně patrně oči vykládané skleněnými perlami či pastou, kte-

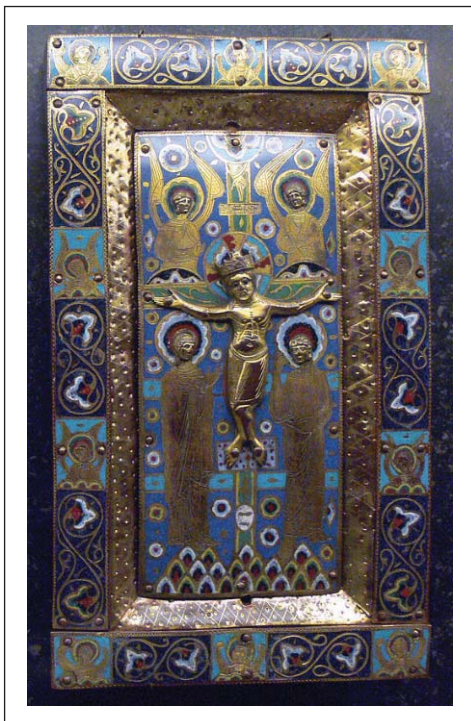
Obr. 14. Emailem zdobené Ukřižování z knižního kování ze sbírky Metropolitního muzea v New Yorku. Podle: Taburet-Délahaye 1996, 330–331, kat. 114.

Obr. 13. Korpus Krista z muzea v Louvru v Paříži. Podle: Taburet-Délahaye 1996; 184, kat. 49.

ré dodávaly obličejí charakteristický výraz. Zbytky emailů můžeme tušit i na perizoniu. Celkové pojetí postavy je však majestátně strnulé a schematické. Bez prvků dramatickosti, dynamiky či dokonce exaltovanosti. Jistý náznak pohybu můžeme tušit pouze v pokrčených nohách, které tělu dávají náznak esovitého prohnutí.

Jak dokládají zde publikované analogie, staroměstský křížek je nejspíše produktem francouzských limogeských dílen. Ve své době se tyto emaily těšily velké oblibě. S importy z Limoges se setkáme pod dobovým označením „Opus lemovicense“. Vrchol jejich produkce spadá do 12. a 13. století. Po technické stránce šlo o smalty na měděném podkladě. Rytina v kovu se vyplnila skelným práškem a pak vypálila na neprůsvitný opaktní email pěti (základních) kontrastních pastelových barev – červené, modré,

Obr. 15. Plastika Ukřižování z kování knižních desek Bible z islandského Grundu. Foto Christian Bickel.

Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Champlev%C3%A9_of_Europe#/media/File:07Kbh_Mus_Buchdeckel_Grundakirkja.jpg

Obr. 16. Krucifix z fondu Walters Art Museum v Baltimoru.

Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:French_-_Altar_Cross_-_Walters_44108.jpg

bílé, žluté a černé (Černý–Stehlíková 2006, 179–207; Taburet-Délahaye ed. 1996, 48–60). Porovnání detailů ve ztvárnění hlaviček a obličejových partií ukazuje, že limogeské plastiky byly vyráběny pomocí forem (Taburet-Délahaye ed. 1996, 49–52), a to převážně z měděné fólie o tloušťce jen 2–5 milimetrů, po sestavení aplikace došlo ke zlacení a nanášení smaltů. Také staroměstský kus (stejně jako další exempláře) je dutý a absence zadní strany sošky ukazuje pragmatičnost výrobního postupu.

Jak ukazují analogické nálezy, dochované kování staroměstského kříže patrně nebude původní. Již vizuálně patrné jiné složení kovu těla Krista a plechového kování bude do budoucna podrobeno analýze. Ta by se měla zaměřit i na zbytkový email, aby objasnila jeho chemické složení, které je z analýz limogeských kusů dobře známé (srovnej Taburet-Délahaye ed. 1996).

Výskyt patrně limogeského emailu v prostředí Starého Města můžeme dát do souvislosti se statusem místa ve 13. století, kdy se stalo hospodářským zázemím nově vznikajícího cisterciáckého kláštera. Tak, jako v případě analogického bračického exempláře, který je dáván do spojitosti s nedalekou komendou řádu německých rytířů v Drobovicích, která držela patronát nad bračickým kostelem, můžeme v případě Starého Města uvažovat o zprostředkování limogeského importu během počátku či první poloviny 13. století cisterciáky, jejichž mateřský klášter sídlil v Citeaux (v Burgundsku).

Poznámky:

- 1 Trhová ves Staré Město (označované jako Veligrad) patřila na počátku 13. století k majetku prvního cisterciáckého kláštera založeného na Moravě (sídlicího asi čtyři kilometry severozápadně v lokalitě, která následně získala označení Velehrad). V průběhu 13. století se Staré Město stalo jednou z ekonomicky nejdůležitějších lokalit klášterního panství (Pojsl 2000, 129). S činností cisterciáků se také spojuje přestavba kostela sv. Michala do podoby sálové stavby (Hrubý 1965, 212; 1967, 47) a další aktivity v lokalitě. Záznam povolení zřídit cisterciácký klášter nalezneme v usnesení generální kapituly v Citeaux (Burgundsko) již v roce 1204, k vlastní fundaci došlo o rok později. S ohledem na místo, kde se nacházel mateřský klášter cisterciáků (Citeaux), lze tak vyslovit hypotézu, že zprostředkování importu krucifixu z limogeských emailérských dílen souvisí právě s komunitou cisterciáků. Domněnku podporuje i fakt, že se jedná o nález ojedinělý, který nemá v regionu Uherskohradištska žádné dobové analogie.
- 2 Perizonium je bederní rouška (rouška čistoty), která sloužila k zakrytí nahoty Ježíše Nazaretského na kříži.
- 3 K názoru, že kování není původní, se kloní i PhDr. Dana Stehlíková (e-mailová korespondence, archiv autorky). Též badatelce také tímto děkuji za cenné rady a konzultace.
- 4 Vznik specializovaných dílen v období let 1100–1200 je spojen zejména s oblastí kolem Kolína nad Rýnem, belgického Lutychu a francouzského Limoges. Zlámalová-Cílová et al. (2020, 307) v této souvislosti poukazuje u plastiky z Oškobrhu na fakt, že označení „limogeského“ typu je poněkud diskutabilní, protože původ předmětu není explicitně doložen v písemných pramenech, a oblastí, kde se takové to typy předmětů vyráběly, bylo více. Na základě dobře ukotvených analogií (srovnej např. Taburet-Délahaye 1996 a zde i podrobné chemické rozborly složení limogeských emailů a proměnu jejich složení v čase) je však možné staroměstský exemplář k limogeským výrobkům s jistou mírou pravděpodobnosti zařadit. Větší míru jistoty by mohla přinést analýza prvkového složení staroměstského kusu.
- 5 Za zprostředkování nálezu děkuji kolegyni Mgr. Pavlíně Maškové, Ph.D., a Mgr. Milanu Sýkorovi. Speciální poděkování patří řediteli Oblastního muzea v Litoměřicích Mgr. Tomáši Wiesnerovi za souhlas s publikováním tohoto nálezu a Mgr. Kristíně Sedláčkové za zprostředkování informací o současném stavu krucifixu. Mgr. Pavlíně Maškové, Ph.D., vděčím také za upozornění na novější nález ze Sázavského kláštera a celou řadu dalších námětů ke studiu.
- 6 Více analogií je možné shlédnout také na odkazu: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Limoges_enamel. [online] [cit dne 17. 4. 2020].

Literatura:

- B e r g e r, Placidus, 1966. *Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbliturgie in Deutschland*. Münster.
- B e r n h a r d, Marianne, 1996. *Univerzální lexikon umění*. Praha: Grafoprint-Neubert. 491 s.
- B ö n i s h, Eberhard, 2006. Ein Limosiner Kruzifix aus der Holzkirche des 13. Jahrhunderts in Horno/ Niederlausitz. In: *Kirchen des Mittelalters in Brandenburg und Berlin. Archäologie und Bau-forschung. Publikation zur Fachtagung des Brandenburgischen Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologischen Landesmuseums, des Landesdenkmalamtes Berlin und der Archäologischen Gesellschaft in Berlin und Brandenburg e.V. in Zusammenarbeit mit den Landkreis Teltow-Fläming in Luckenwalde, 14. bis 16. November 2006*. Berlin, 156–183.
- Č e r n ý, Pavol a S t e h l í k o v á, Dana, 2006. Zlatnictví, emailérství a kovoilictví. In: Černý, Pavol a kol. *Du bon du coeur: poklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 179–207.
- D o u g l a s, James Dixon, ed. 1996. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů. 1243 s.
- F a s s b i n d e r, Stefan, 2003. *Wahlfart, Andacht und Magie: religiöse Anhänger und Medaillen: Beiträge zur neuzeitlichen Frömmigkeitsgeschichte Südwestdeutschlands aus archäologischer Sicht*. Bonn: Habelt.
- G a l u š k a, Luděk, 2000. Nejstarší dějiny Starého Města. In: Bezděčka, Pavel et al. *Staré Město v proměnách staletí*. Staré Město: Město Staré Město, 29–117.

- H r d l i č k a, Ladislav a R i c h t e r, Miroslav, 1974. Slovanské a středověké osídlení Oškobrhu u Poděbrad – Die slawische und mittelalterliche Besiedlung auf dem Oškobrhu bei Poděbrady. *Památky archeologické* 65, č. 1, 111–184.
- H r u b ý, Vilém, 1965. *Staré Město – Velkomoravský Velehrad*. Praha: Nakladatelství ČSAV. 467 s.
- H r u b ý, Vilém, 1967. Kostel sv. Michala ve Starém Městě. *Časopis Moravského Musea, vědy společenské* 52, 47–74.
- K u t a l, Albert, 1984. Gotické sochařství. In: Chadraba, Rudolf, ed. *Dějiny českého výtvarného umění I/1*. Praha: Academia, 216–283.
- P o j s l, Miloslav, 2000. Proměna Veligradu ve Staré Město. In: Bezděčka, Pavel et al. *Staré Město v proměnách staletí*. Staré Město: Město Staré Město, 119–140.
- Š p a č e k, Ladislav, 1971. Les émaux limousins médiévaux en Tchécoslovaquie. *Bulletin de la Société archéologique et historique du Limousin* 98, 173–185.
- T a b u r e t - D é l a h a y e, Elisabeth, ed. 1996. *L'Oeuvre de Limoges, Emaux limousins du Moyen Age*. Louvre Paris.
- V a š k o v ý c h, Miroslav, 2004. Archeologické výzkumy na katastru Starého Města. *Slovácko* 45, 2003, 109–155.
- Z e l n i t i u s, Antonín, 1941. II. Kostelík sv. Jana Křtitele ve Starém Městě. *Sborník Velehradský, Nová řada* 12, 77–85.
- Z e l n i t i u s, Antonín, 1942. Vykopané kříže a známky prvního křesťanství u nás. *Sborník Velehradský, Nová řada* 13, 19–20.
- Z l á m a l o v á - C í l o v á, Zuzana et al. 2020. Měděný korpus Krista ze zaniklého kostela sv. Petra a Pavla na Oškobrhu. In: Tomková, Kateřina a Venclová, Natalie, eds. *Krajinou archeologie, krajinou skla: studie věnované PhDr. Evě Černé*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 305–314.

Elektronické zdroje:

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Champlev%C3%A9_of_Europe#/media/File:07Kbh_Mus_Buchdeckel_Grundakirkja.jpg [online] [cit. dne 5. 12. 2019].

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Champlev%C3%A9_of_Europe#/media/File:French_-_Altar_Cross_-_Walters_44108.jpg [online] [cit. dne 5. 12. 2019].

Mgr. Dana M e n o u š k o v á (n. 1973), archeoložka Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se soustřeďuje především na uměleckořemeslné projevy středověku a možnosti uplatnění přírodovědných analýz za účelem lepšího poznání archeologických artefaktů a archeologických situací.

Opus lemovicense. A Cross with Romanesque Sculpture of Crucified Christ from Staré Město near Uherské Hradiště

Abstract

Corpus Christi from the first half of 13th century from the finding in Staré Město in Uherské Hradiště, the Chapel of St. John the Baptist is a valuable and rare proof of the work of Limoges workshops from territory of our state. Within the region of Uherské Hradiště it is the only specimen of its kind. Though the crucifixes with a casted sculpture of Christ and with enamel decoration were very popular in certain period and today they are often mentioned as batch-produced (Černý–Stehlíková 2006) the number of preserved specimens is rather low, and we often do not know the details of finding circumstances. The specimen from Staré Město also belongs to older findings with adequately preserved finding circumstances. And what is more, only a plastic figure of crucified Christ was preserved. Fragmentally preserved ironwork applications are not original. Corpus Christi from Staré Město is damaged, a large part of Christ's left arm is missing. Christ is pictured with a crown with three projections. His head is upright. His hair is falling freely to his shoulders. Christ's mouth is

decorated by shortly cut beard. Christ's facial expression is grave, and it lacks any individual features or depiction of emotions. His figure has a disproportionately magnified head, palms and feet. His head with slightly opened mouth was originally decorated by the eyes filled with enamel adding a specific expression to his face. The residues of enamel can be supposed on the perizoma as well. The general concept of the figure is majestic, stiff, and schematic without any elements of drama, dynamics or even exaltation. A certain hint of relaxation can only be guessed in bended legs adding an S-shaped bend. Corpus Christi from Staré Město is influenced in accordance with its origin by Romanesque style and by incoming Gothic and its typical features. The application is hollow and partly opened at the back (pic. 3).

As proved by analogies also published here the crucifix from Staré Město is probably the product of French workshops in Limoges. The comparison of the details of depiction of little heads in the beard, hair or for examples around the eyes suggests that three-dimensional sculptures from Limoges were produced with the use of moulds (Taburet-Délahaye eds. 1996, 49–52) made mainly from copper or copper foil 2–5 millimetres thick. Gold enamels were applied after the application was completed.

A lot crucifixes from production of Limoges workshops analogical to the one from Staré Město can be found in preserved collections of foreign institutions, not only American and French but also other ones (see e.g. Taburet – Délahaye eds. 1996, 184–187, 331). Findings from Bohemia or Moravia are not that numerous (pic. 5–7, 9–10).

Occurrence of Limoges enamel in the region of Staré Město near Uherské Hradiště can be connected with the status of the place in 13th century when it became the economic background of a newly emerging Cistercian monastery. In case of Staré Město we can suppose the import from Limoges mediated by Cistercian monks whose mother monastery was located in Citeaux in Burgundy as well as in the case of analogical specimen from Bračice which is connected with the nearby settlement of the Teutonic Order in Drobovice which was the patron of Bračice church.

Key words: Limoges enamels, crucifix, Staré Město near Uherské Hradiště, 13th century

Opus lemovicense. Ein kleines Kreuz mit romanischer Christusplastik aus Staré Město bei Uherské Hradiště

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts stammende Korpus Christi aus einem Fund in der Johanneskapelle von Staré Město bei Uherské Hradiště (deutsch Altstadt) ist ein wertvoller und nicht sehr häufiger Beleg der Arbeit von Werkstätten aus dem französischen Limoges auf tschechischem Gebiet. Im heutigen Landkreis Uherské Hradiště handelt es sich um das einzige Exemplar seiner Art. Obwohl sich Kruzifixe mit gegossener Christusplastik und Emailledekor zu jener Zeit erheblicher Beliebtheit erfreuten und man heute vom Seriencharakter ihrer einstigen Fertigung spricht (Černý-Stehlíková 2006), ist die erhaltene Anzahl von Stücken aus Tschechien eher bescheiden, nicht immer sind wir auch mit den Fundumständen gut vertraut. Ferner handelt es sich beim Kreuz aus Staré Město um einen älteren Fund mit dementsprechend weniger genau bekannten Fundumständen. Vom ursprünglichen Kreuz blieb lediglich die plastische Christusfigur erhalten. Die nur noch torsoartigen Applikationen in Form von Beschlägen sind offenbar nicht ursprünglich. Der *Corpus Christi* aus Staré Město ist beschädigt, es fehlt der größere Teil des linken Arms. Christus ist mit einer Krone mit drei Ausläufern dargestellt. Die Kopfhaltung ist aufrecht. Die Haare liegen frei auf den Schultern. Den Mund dekoriert ein kurz gestutzter Vollbart. Der Gesichtsausdruck ist ernst, es fehlen ihm individuelle Züge oder die Darstellung von Emotionen. Bei der Christusfigur sind Kopf, Hände und Füße unproportional vergrößert. Den Kopf mit leicht geöffnetem Mund verzierten ursprünglich offenbar mit Emaille ausgefüllte Augen, die dem Gesicht einen spezifischen Ausdruck verliehen. Emaillereste können wir auch am Lendenschurz ahnen. Das Gesamtkonzept der Gestalt ist majestätisch starr und schematisch. Ohne Elemente von Dramatik, Dynamik oder gar Exaltiertheit. Eine gewisse Andeutung

von Gelöstheit können wir nur in den angezogenen Beinen ahnen, die dem Körper die Andeutung einer S-förmigen Biegung verleihen. Der Korpus Christi aus Staré Město ist im Einklang mit seiner Entstehungszeit deutlich sowohl vom romanischen Stil als auch von der beginnenden Gotik und ihren Ausdrucksmitteln beeinflusst. Die Applikation ist hohl, von hinten teilweise offen (Abb. 3).

Wie auch die hier publizierten Analogien beweisen, ist das Kreuz aus Staré Město offensichtlich ein Erzeugnis der französischen Limoges-Werkstätten. Bei einem Vergleich der Details in der Gestaltung der Köpfe, bei den Bärten, Haaren oder zum Beispiel um die Augen zeigt sich, dass die dreidimensionalen Plastiken aus Limoges mit Hilfe von Formen hergestellt wurden (Taburet-Délahaye Hrsg. 1996, 49–52), und zwar überwiegend aus Kupfer beziehungsweise aus Kupferfolie von nur 2–5 Millimeter Stärke, nach dem Zusammensetzen der Applikation wurde sie vergoldet und die Emaille aufgetragen.

Zahlreiche Analogien zum Korpus Christi aus Staré Město finden wir in den Sammlungen von Erzeugnissen der Emailleurwerkstätten von Limoges, seien es nun französische, amerikanische oder andere Sammlungen (siehe z. B. Taburet-Délahaye Hrsg. 1996; 184–187, 331). Funde aus Böhmen und Mähren sind dagegen nicht so häufig (Abb. 5–7; 9–10).

Das Vorkommen von Limoges-Email in Staré Město bei Uherské Hradiště können wir in Zusammenhang mit dem Status des Orts im 13. Jahrhundert bringen, als er zum wirtschaftlichen Umfeld des neu entstehenden Zisterzienserklosters wurde. So wie im Fall des analogen Exemplars aus Bratčice, das in Verbindung mit der unweiten Kommende des Deutschen Ordens in Drobovice steht, die das Patronat über die Kirche von Bratčice innehatte, können wir bei dem Fund aus Staré Město an die Vermittlung eines Imports der Limoges-Ware zu Anfang oder in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts durch Zisterzienser erwägen, deren Mutterkloster seinen Sitz im burgundischen Cîteaux hat.

Stichwörter: Limoges-Email, Kruzifix, Staré Město u Uherského Hradiště, 13. Jahrhundert

Za Jiřím Pavelčíkem

V sobotu 25. dubna 2020 zemřel ve věku 86 let PhDr. Jiří Pavelčík, CSc., archeolog a etnograf, vysokoškolský pedagog. Narodil se 11. března 1934 v Brně, vysokoškolská studia archeologie a etnografie absolvoval na Filozofické fakultě v Bratislavě a v Brně. Poté dlouhodobě působil v opavské expozituře Archeologického ústavu ČSAV Brno, z toho v letech 1971–1990 jako vedoucí pracoviště. Na Opavsku také prováděl řadu zejména záchranný výzkumů. V letech 1992–1995 působil v Památkovém ústavu Ostrava a od poloviny devadesátých let do roku 1999 jako vedoucí archeologického oddělení ve Slovákém muzeu. Byl zakladatelem Československé společnosti archeologické a dlouholetým předsedou pobočky pro severní Moravu a Slezsko, rovněž odborné skupiny pro neolit a eneolit Moravy a Slezska. Jako externista přednášel na pedagogic-

kých fakultách v Ostravě a v Brně a na katedře historie Ostravské univerzity.

I v době opavského působení jsou s jeho jménem spojeny také archeologické výzkumy na Uherskohradištsku a Uherskobrodsku, z nichž uvedme kupř. v roce 1963 záchranu a zpracování druhé části tzv. drslavického pokladu, obsahujícího na pět set bronzových předmětů, anebo v sedmdesátých letech výzkum eneolitického sídliště Uherský Brod–Kyčkov a Havřice – cihelna.

V plně šíři mohl rozvinout archeologické aktivity na Slovácku v době svého působení ve Slovákém muzeu. Z významných mediálně sledovaných počinů připomeňme archeologický výzkum tzv. Králova stolu u Modré v roce 1996 a o rok později výzkum krypty uherskohradištského kostela sv. Františka Xaverského.

Výsledky desítek výzkumů publikoval vedle sborníku Slovácko v řadě dalších

odborných periodik, zejm. Přehledu výzkumů Archeologického ústavu AV Brno, Archeologických rozhledech, Archeologických studijních materiálech, Památkách archeologických, Pravěku a v mnoha dalších.

Jiří Pavelčík je rovněž nepřehlédnutelnou postavou slováckého národopisu, a to zejména jako organizátor a publicista. V Opavě stál u zrodu Svobodné slovácké obce Výhonek, což je podnes činné sdružení zájemců o slovácký folklor na Opavsku, v Uherském Brodě spoluzakládal Klub Štěpánů a byl dlouholetým členem jeho výboru a klubovým kronikářem, navštěvoval místa s živou lidovou tradicí a z bohatství svých vědomostí i prožitků čerpal ke svým statím po léta publikovaných zejména v časopise Malovaný kraj, jehož redakční rady byl dlouholetým členem, i v dalším regionálním tisku.

S Jiřím Pavelčíkem opustila Slovácko další ze vzdělaných a činorodých osobností, popularizátor, který dovedl vědu vyprávět jako zajímavý příběh a podněcoval tak zájem o poznávání minulosti u každého, kdo chtěl a uměl naslouchat.

Dodejme ještě, že pocházel z významného vlčnovského rodu. Jeho otcem byl RNDr. Jan Pavelčík, CSc. (1906–1990), antropolog, archeolog, etnograf a dlouholetý ředitel Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě, od jehož úmrtí 18. června uplynulo 30 let. Jiřího dědeček, otec Janův, Jura Pavelčík, plukovník rakouské armády, patřil v první polovině 20. století ke kruhu osobností soustředěných kolem uherskobrodského muzea a byl blízkým přítelem malíře Joži Uprky v době malířova působení ve Vlčnově. Otec tohoto Jury Pavelčíka, vlčnovský sedlák Šimon Pavelčík, pronajal v roce 1862 ve Vlčnově malíři Jožovi Uprkovi stodolu, v níž následujících pět let vznikal nejslavnější Uprkův obraz Jízda králů ve Vlčnově.

Jiří Jilík

Významné životní jubileum archeologa Ludka Galušky

Šedesátka je relativně často vnímána jako jakýsi bod zlomu, kdy se řada „nositelů“ tohoto čísla postupně loučí se svými profesionálními aktivitami a vzhlíží k následující fázi své životní pouti s nadějí na důstojný odpočinek se všemi k tomu náležejícími požitky a benefity. Tato vize, jakkoliv možná příjemná, se ovšem nijak netýká našeho jubilanta. Luděk, zrající jako víno, dokazuje, že věk není u něj rozhodujícím faktorem. Rodák z Uherského Hradiště (22. února 1960), bytostně spjatý s regionem Slovácka, jenž našel v archeologii své celoživotní poslání, je neustále činný jak v terénu, tak i v teoretickém bádání. Dovede totiž skloubit náročné a s patričnou akribií prováděné výzkumy (podpořené i výtvarnými předpoklady) s vysokou úrovní svých vědeckých výstupů; to není samozřejmostí, ne každý archeolog je toho schopen. Cesta k dosažení této mety však není jednoduchá, vyžaduje nezměrné úsilí, zápal pro věc, přející prostředí a v neposlední řadě i nadání. Myslím, že všechny uvedené základní atributy jsou pro Ludka signifikantní.

Láska k historii obecně a rodného kraje zvláště, jej po absolvování gymnázia v Uherském Hradišti přivedla na Univerzitu Komenského v Bratislavě, její Filozofickou fakultu, kde se v roce 1979 zapsal na obor archeologie v rámci katedry všeobecných dějin a archeologie. Bylo svým způsobem přirozené, že se zaměřil na rané středověké období, zejména pak problematiku Velké Moravy, jež se stala i tématem jeho diplomové práce jako podmínky pro úspěšné zakončení studia v roce 1983. Fenomén Velké Moravy v té době výrazně rezonoval jak v odborné, tak i laické veřejnosti a staroměstsko-uherskohradištská aglomerace, vedle jiných významných lokalit, nabízel v tomto směru opravdu velké možnosti. Pro mladého absolventa bylo úspěchem i štěstím, že byl ihned po promoci přijat na pozici archeologa do Moravského muzea

v Brně, kde po boku jednoho z nejvýznamnějších protagonistů velkomoravské epochy a dlouholetého vedoucího výzkumů ve Starém Městě Viléma Hrubého mohl pracovat na velkých projektech slovanské archeologie. Že to byl zdařilý kariéerní vstup, svědčí nejen jeho kvalitní publikační prvotiny, ale i skutečnost, že po náhlém odchodu svého mentora byl v roce 1986 jmenován vedoucím slovanského oddělení Archeologického ústavu Moravského muzea a v této pozici působí v podstatě dodnes.

Postupem doby se vypracoval v předního znalce a uznávaného odborníka v oblasti slovanské archeologie, sledujícího široké spektrum tematických okruhů od příchodu Slovanů až po období nastupujícího vrcholného středověku. Jeho práce jsou vyhledávány nejen domácí vědeckou komunitou, ale značný ohlas mají i v zahraničí, zejména pak ve středoevropském prostoru. Nelze na tomto místě vyjmenovat a sumarizovat všechny jeho publikační výstupy (články, studie, recenze, zprávy), zmínit však musíme alespoň některé významné monografie, mající nadčasový význam, v nichž postupně zhodnotil a prezentoval své dlouholeté badatelské úsilí. Nepochybně k nim náleží *Uherské Hradiště-Sady – křesťanské centrum říše Velkomoravské* (Brno 1996), *Slované – doteky*

předků. O životě na Moravě v 6. – 10. století (Brno 2004), *Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy* (Brno 2013) anebo *Slované – stopy předků. O Moravě v 6. – 10. století* (Brno 2017). Mimo to se podílel a i nadále podílí na celé řadě odborných projektů, redakci sborníků, pořádání konferencí, přednášek, výstav, expozic apod. Během této tvůrčí činnosti ovšem nezapomínal ani na svůj nezbytný a vyžadovaný vědecký růst. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně získal v roce 1993 titul kandidáta věd a v roce 2006 obdržel na základě habilitačního řízení na téže instituci docenturu; i to mu umožnilo podílet se na výuce v rámci Ústavu archeologie a muzeologie, kde se stal, stejně jako na Slezské univerzitě v Opavě, rovněž členem oborové komise doktorandského studia. Potřeby oboru vedly v roce 2015 vedení Moravského zemského muzea k rozhodnutí zřídit v Uherském Hradišti jako integrální součást svého Archeologického ústavu Centrum slovanské archeologie, jehož vedoucím se zákonitě nemohl stát nikdo jiný než milý jubilant. Tato jistá decentralizace mu umožnila být v přirozeném dotyku s regionem, který zkoumá, mít bezprostřední kontakt s archeologickým materiálem a v neposlední řadě mu poskytla i větší klid na vlastní teoretickou práci.

Luděk Galuška patří k badatelům majícím niternou potřebu sdělovat získané poznatky co nejširšímu spektru posluchačů. Jako rozený popularizátor dovede zaujmout, velmi dobře komunikovat a sdělnou formou prezentovat i složité vědecké problémy; to je pro zviditelnění archeologie věc nesmírně důležitá. Stál u zrodu dnes již proslulého Archeoskanzeny v Modré, participuje na televizních i filmových scénářích, rozhlasových relacích atd.; jeho aktivity směrem k různorodému publiku jsou skutečně udivující. Není tedy v žádném případě suchopárný vědec, ba naopak, je vynikající společník (mimo jiné i znamenitý hráč na kytaru a banjo) a vyhledávaný partner, zkrátka lidsky všestranně vyrovnaná osobnost, člověk,

jehož dlouholetého přátelství si velmi vážím. Jsem přesvědčen, že ve službách české a moravské archeologie (ale nejen jí) odvede ještě velký kus kvalitní práce (vím, že v současnosti připravuje zhodnocení jednoho z největších sběrných mladohradištních pohřebišť na Moravě kolem chrámového komplexu na Sadské výšině) a dočkáme se dalších stěžejních výstupů směřovaných k slovanské problematice. V tomto úsilí si mu dovoluji popřát nejen za sebe, ale jistě i za celou archeologickou obec stálé zdraví, neutuchající invenci, klid, pohodu a skvělé rodinné zázemí. Ludku, do budoucna jen vše dobré!

Mnogaja ljeta. Ad multos annos!

Pavel Kouřil

Stručné laudatio na Lumíra Poláčka

Dne 5. listopadu 2020 oslavil šedesáté narozeniny ředitel Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně, PhDr. Lumír Poláček, CSc.

Lumír Poláček je nejen badatel v oblasti archeologie, rozkročený mezi zájmem o Velkou Moravu a středověkou castellologii. Lumíra zajímá sport, obecná historie a vlastivěda, a také kultura a umění. Možná

právě proto jsme se už během jeho studia na gymnáziu a později na Filozofické fakultě tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně mohli s Lumírem seznámit jako s aktivním mladým badatelem, který na kopci nad Újezdem u Tišnova „vykopal“ svůj vlastní hrad. Slovo „hrádek“ se poté jeho přičiněním stalo jedním z klíčových pojmů vlastivědného kroužku gymnázia na Lerchově ulici v Brně, vedeného češtinářkou a latinářkou Janou Koudelkovou. Šlo o uskupení, díky němuž jsme v osmdesátých letech mohli společně procestovat celou řadu zajímavých historických lokalit v celé tehdejší republice. Vzhledem k různorodému zaměření členů uvedeného uskupení jsme navíc mohli již v mladém věku vstřebávat základní principy interdisciplinárního přístupu k badatelské činnosti. Není náhodou, že Lumír Poláček se postupně stal jednou z vůdčích osobností tohoto kroužku, jehož jádro se ostatně schází i v současnosti.

Ne všichni budoucí archeologové mají možnost si již během studia vykopat vlastní hrad. Výzkum drobného šlechtického sídla v Újezdu u Tišnova Lumíru Poláčkovi v osmdesátých letech 20. století otevřel okno do světa historické archeologie, kterou v té době na Moravě reprezentoval především Vladimír Nekuda a po něm například Zdeněk Měřínský. Nikoliv náhodou se jeho diplomová práce jmenovala „Nejstarší osídlení pravobřežního okolí horní Svatky“. Zároveň mu bylo umožněno výsledky své práce publikovat na stránkách odborných časopisů: Vlastivědného věstníku moravského a periodického sborníku *Archeologia historica*. Dobře poznat terénní práci archeologa mu umožnilo také několikaleté působení v muzeu v Třebíči, resp. v Moravských Budějovicích. Pohlédneme-li na bibliografii z té doby, je zřejmé, že měl Lumír Poláček v průběhu svého pobytu na západní Moravě možnost setkat se s velmi rozmanitými badatelskými úkoly. Zkoumal městskou profánní i sakrální architekturu, venkovskou sídelní architekturu i drobná feudální sídla, bádala

o mladohradištním osídlení, stejně jako o historii raněnovověkého zámku v Moravských Budějovicích. Podobně jako „újezdskou etapu“ uzavírala magisterská práce na filozofické fakultě, výzkumy na Třebíčsku a Moravskobudějovicku zúročil Lumír Poláček disertací „Vývoj mladohradištního osídlení jihozápadní Moravy“.

Politické proměny přelomu osmdesátých a devadesátých let umožnily Lumíru Poláčkovi také vyjet na zahraniční archeologické lokality. V Gars-Thunau na řece Kampu v Dolních Rakousích se v té době zkoumalo raně středověké slovanské sídliště. To již byl krok k jeho budoucímu zájmu o období Velké Moravy, který jej roku 1992 dovedl do Archeologického ústavu v Brně a konkrétně na starou archeologickou základnu na Valech u Mikulčic. Od této chvíle se zásadním způsobem mění předmět Poláčkova výzkumu. Pro první léta jeho působení v Mikulčicích bylo typické, že musel nejdříve náležitým způsobem definovat dosažený stav výzkumu a získat přehled o nálezové archeologické situaci i o interpretaci jednotlivých nálezů. Poté bylo zapotřebí provést revizi některých výzkumných lokalit a jejich výkladů. Oč intenzivněji se zde totiž po několika předchozích desetiletích kopal, o to pomaleji byly nálezy tříděny, dokumentovány a interpretovány. Své výzkumy z tohoto období Poláček vtiskl do několika řad převážně německojazyčných publikací, nesoucích názvy „Internationale Tagungen“, „Studien zum Burgwall von Mikulčice“ nebo „Flussarchäologie in Mikulčice“.

Pravděpodobně nejdramatičtější okamžik v Lumírově životě nastal v noci 25. září 2007, kdy došlo k požáru staré archeologické základny v Mikulčicích. Byl zmařen jeden lidský život a bylo nenahraditelně zničeno množství archeologických nálezů dokumentujících terénní výzkumy, které byly v těchto místech prováděny od roku 1954. Tragická událost však přece jen přinesla i některá pozitiva. Především se ukázalo, že ve snaze zachránit co nejvíce z předmětů, které byly

odkrývány na požářišti, mohou spolupracovat i instituce, které na sebe jinak pohlížejí s určitou nedůvěrou a nesmiřitelně soutěží o „rivové“ body a tím i o peníze ze státního rozpočtu. Ve snaze sanovat a konzervovat archeologické nálezy byly dokonce využity některé nové metody, ve velkém se pracovalo s digitalizacemi. Zanedlouho navíc začala vznikat nová archeologická základna na nedaleké „písečné duně“ v místech nazývaných Trapíkov, díky níž získal Archeologický ústav v Mikulčicích zázemí, jež je s tím původním zcela nesrovnatelné.

Budování výzkumného střediska v Mikulčicích-Trapíkově umožnilo Lumíru Poláčkovi a jeho týmu koncentrovat se na některé nové přístupy. Vedle klasických mikulčických témat, jakými po léta byla archeologie sakrálních staveb nebo výzkum sociální struktury velkomoravské společnosti na základě analýzy její hmotné kultury, se mikulčičtí kolegové začali ve větší míře zabývat říční archeologií, dendrologií, paleobotanikou nebo paleoekologií. Vedle toho se Poláčkova aktivita posunula i dalším směrem. Ojedinelá architektura výzkumného centra po jeho otevření v roce 2013 umožnila rozvinout četné kulturní činnosti, jež jsou charakterizovány archeologií, architekturou a hudbou a zosobňovány archeologem Lumírem Poláčkem, architektem Petrem Pelčákem a hudebníkem Janem Čižmářem. Zdejší večery Hudební archeologie již dávno přesáhly regionální ráz a do Mikulčic přivedly hudebníky ze všech koutů Evropy. Nezanikly ani poté, co se roku 2017 Lumír Poláček stal ředitelem Archeologického ústavu v Brně a svou pozornost proto musel kromě Mikulčic věnovat administrativě i dalším pracovištím řízeným ústavem. Názvy Poláčkových grantů i publikací z tohoto období navíc dosvědčují, že na prahu své šedesátky dospěl ke zralému syntetizujícímu pohledu nejen na lokalitu v Mikulčicích a její genius loci, nýbrž i na duchovní a kulturní kořeny naší země.

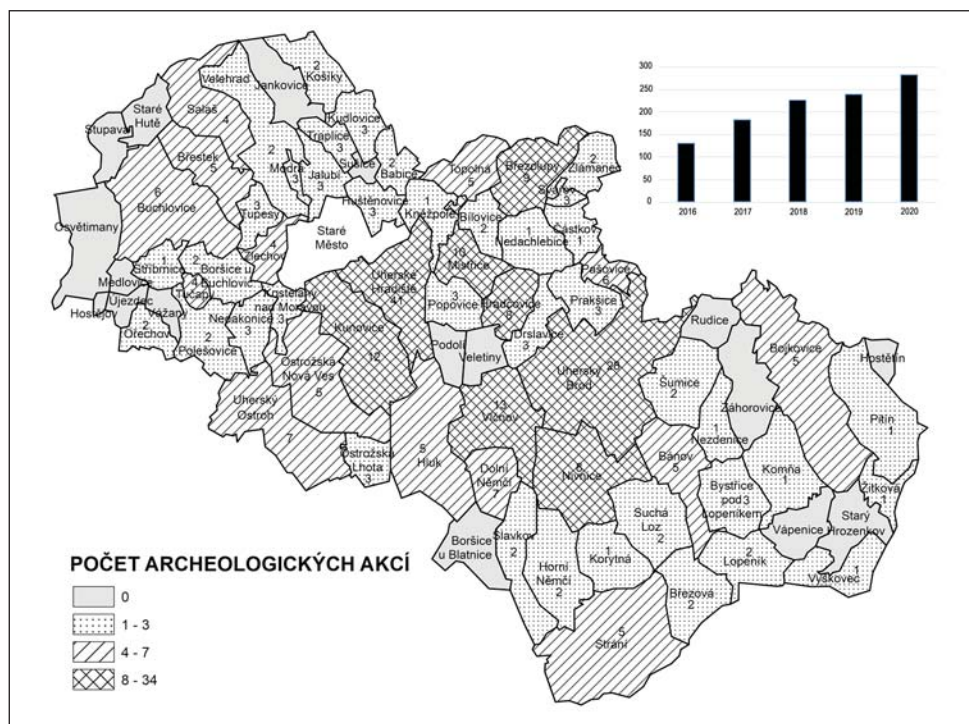
Tomáš Knoz

Záchranné archeologické výzkumy Slováckého muzea v roce 2020

Archeologické oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti je pověřeno Akademií věd ČR prováděním archeologických výzkumů a ochranou archeologických památek na okrese Uherské Hradiště. Pod územní působnost Slováckého muzea tedy spadá celkem 77 obcí v okrese Uherské Hradiště (s výzkumnou prioritou Moravského zemského muzea pro katastr Starého Města u Uherského Hradiště). V roce 2020 realizovalo Slovácké muzeum na základě ohlášení stavební činnosti na území s archeologickými nálezy celkem 283 archeologických akcí. Podle typu stavebníka lze archeologické akce rozdělit na dva základní typy, a to akce, kdy stavebníkem je právnická osoba nebo fyzická osoba podnikající, a akce, kdy stavebníkem je fyzická osoba. Tzv. neinvestičních akcí, kdy stavebníkem byla fyzická osoba, realizovalo Slovácké muzeum celkem 11, investičních akcí, jejichž stavební-

kem byla právnická osoba, bylo realizováno v roce 2020 celkem 271. Jedna akce proběhla v souvislosti se stavebními aktivitami Slováckého muzea. Stejně jako v minulých letech bylo největší množství akcí realizováno na území města Uherské Hradiště (celkem 41 akcí¹) a města Uherský Brod (celkem 28 akcí²). Průměrně vychází na jednu obec 3,7 realizované akce, v 17 obcích (tj. 22 %) nebyla realizována archeologická akce žádná.

Ve srovnání s rokem 2019 dochází k meziročnímu nárůstu celkového počtu akcí o 18 %. Tento trend převyšuje celostátní statistiku vývoje stavební produkce v roce 2019, která vykázala meziroční pokles o 7,7%. Z pohledu archeologické památkové péče vyznívá tento údaj podobně jako v loňském roce příznivě, neboť je dán zvyšujícím se poměrem ohlášených stavebních akcí na území s archeologickými výzkumy vůči realizovaným stavebním akcím. I přes příznivý stabilní nárůst počtu realizovaných akcí má současná situace k ideálnímu

Obr. 1. Přehled obcí okresu Uherské Hradiště s počtem archeologických akcí. Autor T. Chrástek.

poměru 1:1 stále daleko. Dalším poměrně negativním faktorem je klesající počet neinvestičních akcí, z aktuálních dat je patrné, že individuální výstavba rodinných domů není v okrese Uherské Hradiště téměř vůbec archeologicky evidována.

Z pohledu realizačního lze potom archeologické akce rozdělit na ty, jež proběhly formou archeologického dohledu (negativní) a při nichž bylo zjištěno porušení archeologických situací a bylo nutné přistoupit k vlastnímu záchrannému archeologickému výzkumu (akce pozitivní). Pozitivních akcí proběhlo v roce 2020 celkem 6.

Buchlovice „Loučky“

V roce 2020 pokračoval záchranný archeologický výzkum rozsáhlého sídliště kultury s lineární keramikou v poloze Buchlovice – „Loučky“, který vyvolala výstavba a zasíťování nového bytového komplexu „Zelený dvůr“. Výzkum navazoval na předchozí sezónu, při které byly dokumentovány zahloubené objekty a kulturní vrstva především v liniových výkopech pro kanalizaci a další inženýrské sítě (Bartík, Novotný 2020, 145–146). V roce 2020 pro-

běhl v prostoru severně od bytového komplexu také rozsáhlejší plošný odkryv realizovaný v souvislosti s výstavbou parkoviště (obr. 2). Na ploše o rozloze 868 m² se podařilo zdokumentovat dalších 10 zahloubených objektů. Po typologické stránce šlo o rozsáhlý hliník, zásobní jámu, čtyři sloupové jámy a dva sídlištní objekty bez bližší funkční specifikace. Částečně byly prozkoumány také dvě protáhlé stavební jámy orientované v ose SV–JZ, které obsahovaly větší množství archeologických nálezů. Na povrchu výplně jedné ze stavebních jam byla objevena i výrazná kumulace fragmentů keramických nádob. Přestože se zde pozůstatky po nadzemních konstrukcích dochovaly jen značně torzovitě, predikováno mohou být v tomto prostoru nejméně dva stavební komplexy. Profily dalších tří objektů byly zjištěny v SZ stěně odtěžených ploch (dvě sídlištní a jedna sloupová jáma). Poslední stavební aktivitou na lokalitě se stala v létě 2020 výstavba chodníků a nové příjezdové komunikace k bytovému komplexu. V rámci terénních úprav však došlo jen k minimálním skrývkám, a naopak k navázení terénu, díky čemuž nedošlo k narušení dalších objektů.

Obr. 2. Buchlovice – „Loučky“. Pohled na začištěné archeologické objekty v severní části lokality. Foto J. Bartík.

Buchlovice „ul. Masarykova“

Menší záchranný výzkum vyvolala výstavba parkovacího stání v zahradě domu čp. 592 na ul. Masarykova v Buchlovicích. Při kopání základů obvodových zdí zde došlo k narušení 45–60 cm mocného kulturního souvrství obsahujícího nálezy kultury popelnicových polí, reprezentované kromě fragmentů keramických nádob a ostatní kamenné industrie velkým množstvím do oranžova vypálených hrudek mazanice. Na základě zdokumentované stratigrafické situace bylo možné na profilech výkopů vyčlenit tři vrstvy s pravěkými nálezy. Nejbohatší byla jednoznačně prostřední, tmavě hnědošedá jílovitá vrstva, která obsahovala roztroušené hrudky mazanice s početnými otisky konstrukčních prvků, které místy tvořily i výrazné kumulace. Zahloubené objekty nebyly vzhledem k limitované ploše výzkumu, omezující se pouze na výkopy základových pasů, identifikovány. Přesto můžeme v blízkém okolí předpokládat existenci nadzemní stavby dřevohliněné konstrukce, která zanikla požárem a z jejíž destrukce pocházejí zmíněné nálezy mazanice. Pravěké osídlení nebylo v tomto prostoru doposud známo, a to i přesto, že se nachází v hustě zastavěné oblasti. Je vysoce pravděpodobné, že nově objevená poloha souvisí s již dříve doloženým pravěkým osídlením v zahradách rodinných domů na ulicích „K Buchlovu“ a „Helštýn“ (sdělení M. Žizlavský, J. Novotný).

Kostelany nad Moravou „Roztoky“

V souvislosti s rozšířením výrobní a skladovací haly společnosti LA FOOD s.r.o. proběhl v trati Kostelany – „Roztoky“ záchranný archeologický výzkum, při kterém se podařilo odkrýt část sídliště kultury s lineární keramikou. Odkryv navazoval na předchozí záchranný výzkum realizovaný před výstavbou původní výrobní haly v roce 2016, při které bylo doloženo osídlení z období kultury s MMK, KPP, doby laténské a raného středověku (Chrástek, Bartík,

Novotný 2017, 188). Archeologické doklady lidských aktivit jsou odtud známy ovšem už díky povrchovým sběrům V. Hrubého ze čtyřicátých let 20. století (Vaškových, Menoušková 2005, 114).

Před zahájením samotného archeologického výzkumu proběhla na zájmové ploše geofyzikální prospekce, jejímž cílem bylo ověřit v dotčeném prostoru výskyt anomálií interpretovatelných jako potenciální archeologické objekty a napomoci tak lépe naplánovat rozsah a postup prací. Na výsledném magnetogramu se potvrdila přítomnost více jak dvou desítek zřetelných anomálií (Tencer, Milo 2020). Na základě jejich plošné distribuce došlo následně k vytyčení celkem 12 sektorů (označeny písmeny A–L), v rámci nichž byla plocha blíže zkoumána (obr. 3) a kde se i charakter skrývky přizpůsobil výskytu archeologických situací. S ohledem na písčité charakter výplní objektů bylo přikročeno k jejich kompletnímu přesívání na katra s velikostí ok 8 mm. Aplikace této metody umožnila získat i předměty velmi drobných rozměrů, které by běžným překopáváním unikly.

Výzkumem v roce 2020 bylo zdokumentováno celkem 97 objektů. Po typologické stránce dominují především drobné kúlové jámy, které doplňuje několik rozměrnějších sloupových jam a menších i větších jam sídlištního rázu bez bližší funkční specifikace. Pouze v případě sektoru C lze u objektů 533–535 předpokládat, že mohly sloužit jako stavební jámy a byly tak součástí stavebního komplexu. Tomu by nasvědčovala i plošná distribuce povrchových nálezů jižně od zmíněných objektů, která v prostoru orientovaném v ose SV–JV nevykazuje na rozdíl od zbytku plochy žádnou koncentraci, a prostor je téměř prázdný (velikost cca 18×5,5 m). Tento jev může poukazovat na určitý systém v manipulaci se sídlištním odpadem a může zde indikovat existenci nadzemní stavby, v rámci které nebyl kumulován odpad. Kompletní půdorys dlouhého domu se zde ovšem nedochoval. S jeho

Obr. 3. Kostelany nad Moravou – „Roztoky“. Letecký snímek lokality v průběhu záchranného archeologického výzkumu. Foto T. Chrástek.

existenci můžeme teoreticky spojovat jen několik sloupových jam, a to především linii tvořenou trojicí jam 543, 545 a 570, která se nachází v jižní části volného prostoru. Z chronologického hlediska můžeme všechny zahloubené objekty obsahující archeologický materiál datovat do mladšího stupně kultury s lineární keramikou. S touto fází osídlení pak mohou souviset i některé další kůlové a sloupové jámy, které nebyly pro absenci materiálu blíže datovány.

Staré Město „Špitálky“

Mezi lety 1949–1950 provedl J. Poulík (1955) záchranný archeologický výzkum v poloze Staré Město – „Špitálky“, při kterém se mu podařilo prozkoumat ohrazený sakrální areál s pozůstatky velkomoravského kostela a menším kostrovým pohřebištem s více jak čtyřmi desítkami hrobů. Kostel a jeho bezprostřední okolí se posléze staly součástí národní kulturní památky. V souvislosti s její komplexní revitalizací zde provedli archeologové Slováckého muzea v roce 2020 nový zjišťovací výzkum, který se zaměřil na prostor severně od základů kostela (obr. 4). Výzkum prokázal, že církevní areál

Obr. 4. Staré Město – „Špitálky“. Pohled na nově odkrytou plochu po dokončení archeologického výzkumu. Foto J. Bartík.

ani pohřebiště tímto směrem nepokračují. Zdokumentovat se však podařilo intenzivní pravěké osídlení. Celkem bylo odkryto 214 zahloubených objektů a 5 rozměrnějších recentních zásahů vyplněných stavebním odpadem. Nejstarší doklady osídlení na nově prozkoumané ploše můžeme datovat do mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou. Doloženy zde byly dále aktivity z pozdního eneolitu reprezentované hrobem kultury se šňůrovou

keramikou (obr. 5) a také z doby popelníkových polí. Tento chronologický horizont reprezentuje několik sídlištních jam a mohly by s ním souviset i dva hypotetické půdorysy nadzemních staveb tvořené sloupovými jámami a žlabovitými objekty. Objeven byl také jeden jámový žárový hrob, který však neobsahoval kromě spálených lidských kostí žádné milodary, jež by umožnily jeho bližší datování. V souvislosti s komplexní revitalizací prostoru národní kulturní památky budou některé nově zjištěné struktury prezentovány široké veřejnosti nejen formou informačních panelů, ale i vyznačením přímo v terénu. Lokalitě se tak po mnoha letech dostane, s ohledem na její historický význam, náležitě míry ochrany a prezentace v celém jejím rozsahu.

Obr. 5. Staré Město – „Špitálky“. Jaroslav Bartík a Barbora Zrůnová při vyzvedávání keramických nádob z pozdně eneolitického hrobu. Foto T. Chrástek.

Uherské Hradiště, k. ú. Míkovice nad Olšavou „ul. Radovy“

Od podzimu 2019 do jara 2020 probíhala v centrální části Míkovic rekonstrukce kanalizační stoky a následně i povrchu silniční komunikace. V souvislosti s touto stavební aktivitou byly prováděny pravidelné dohledy liniových výkopů a skrývek, které vyústily i v menší záchranný výzkum. Pozitivní archeologické situace byly zjištěny v ulici Radovy, a to v prostoru mezi domy čp. 110 a 244. Na profilech výkopu pro kanalizaci

se podařilo zdokumentovat tři poškozené objekty zahloubené do podložní spraše. Jednalo se o sídlištní (obr. 6), zásobní a drobnou kůlovou jámu. Dva z objektů poskytly archeologický materiál v podobě drobných hrudek mazanice, zlomků zvířecích kostí a keramiky, která umožňuje jejich datování rámcově do mladšího stupně kultury s lineární keramikou.

Obr. 6. Míkovice – ul. Radovy. Pohled na jeden z porušených neolitických objektů. Foto J. Bartík.

Uherské Hradiště „ul. Jiráskova“

V souvislosti s výstavbou nového rodinného domu proběhl na jaře 2020 menší záchranný archeologický výzkum v centru Uherského Hradiště na ulici Jiráskova, čp. 312. Při bagrování jámy pro založení stavby došlo k narušení archeologických situací z období novověku. Výzkum byl zaměřen především na začištění profilů stavební jámy a dokumentaci stratigrafické situace. Na východním profilu se podařilo zachytit okraj rozsáhlé terénní deprese vyplněné vrstvami navážek a ve spodních partiích také sekvencí plastických jíílů se stopami po zavodnění. Profil deprese byl dokumentován do hloubky 2,5 m od aktuální úrovně terénu, dno deprese však nebylo identifikováno a pokračovalo níže pod úroveň základů stavby (obr. 7). Nálezovou situaci lze pravděpodobně interpretovat jako břeh laguny, která se nacházela v prostoru mezi středověkým a novověkým bastionovým opevněním města. Tato laguna vznikla postupným zánikem říčních ramen obklopujících původně celý

Obr. 7. Uherské Hradiště – ul. Jiráskova. Pohled na profil zasypané laguny. Foto J. Bartík.

ostrov sv. Jiří a vidět ji můžeme i na některých vedutách města. Uvedená říční ramena měla původně také fortifikační funkci, se slábnutím významu opevnění a rozšířením zástavby mimo historické jádro však docházelo v průběhu 18.–19. století k jejich postupnému zasypávání. Navážkové vrstvy v zásepu laguny obsahovaly stavební suť, fragmenty keramických i skleněných nádob a kachlů, zvířecí kosti a další běžné složky odpadu z výše uvedeného období. V severovýchodním rohu stavební jámy se podařilo zdokumentovat pozůstatky kvadratického objektu s výdřevou, který se zahluboval do již zasypané laguny. Objekt patrně sloužil jako jímka a posléze jako odpadní jáma. V jižním a západním profilu stavební jámy bylo objeveno ještě několik dřevěných zahrocených kůlů různé velikosti, které byly zaraženy do podložního plastického jílu. Nebyla však zjištěna žádná prostorová souvislost vykazující známky určitého druhu konstrukce, spíše se jedná o zbytky zpevnění břehu laguny či pilotáž předchozí zástavby.

Poznámky:

- 1 K. ú. Uherské Hradiště 21 akcí, k. ú. Jarošov 4 akce, k. ú. Mařatice 4 akce, k. ú. Míkovice 5 akcí, k. ú. Sady 5 akcí, k. ú. Věsky 3 akce.

- 2 K. ú. Uherský Brod 21 akcí, k. ú. Maršov 1 akce, k. ú. Těšov 4 akce, k. ú. Újezdec u Luhačovic 2 akce.

Literatura:

- B a r t í k, Jaroslav a N o v o t n ý, Jiří, 2020. Buchlovce (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 61(1), 145–146.
- C h r á s t e k, Tomáš, B a r t í k, Jaroslav a N o v o t n ý, Jiří, 2017. Záchrané archeologické výzkumy Slovákckého muzea v roce 2016. *Slovácko* 58, 187–190.
- P o u l í k, Josef, 1955. Nález kostela z doby říše velkomoravské v trati „Špitálky“ ve Starém Městě. *Památky archeologické* 47, 307–351.
- T e n c e r, Tomáš a M i l o, Peter, 2020. *Správa o geofyzikálním priekume. Geomagnetická prospekcia. Kostelany nad Moravou – „Roztoky“*. Zpráva č. 20004 uložená v archivu archeologického oddělení Slovákckého muzea.
- V a š k o v ý c h, Miroslav a M e n o u š k o v á, Dana, 2005. Doklady archeologického osídlení středního Pomoraví. Soupis nalezišť z katastrů obcí Babice, Huštěnovice, Jarošov, Kněžpole, Kostelany nad Moravou, Kunovice, Mařatice, Míkovice, Nedakonice, Ostrožská Nová Ves, Polešovice, Spytihněv, Topolná, Uherský Ostroh, Věsky. *Slovácko* 46, 109–141.

*Tomáš Chrástek, Jaroslav Bartík,
Dana Menoušková, Jiří Novotný*

HISTORIE

VOLIČI A „EXPERIMENT“ S PŘEDNOSTNÍM HLASOVÁNÍM V OBCENÍCH VOLBÁCH NA SLOVÁCKU V LETECH 1935–1938

Vojtěch Navrátil, Kroměříž

Prvními volbami po vzniku Československa byly volby do zastupitelstev obcí v roce 1919. Ty na celých dvacet let předznamenal, že voliči nemohli při volbě svých volených představitelů v meziválečném Československu nikterak měnit pořadí kandidátů na kandidátních listinách. Jedinou výjimkou z tohoto pravidla se staly po novele zákona z roku 1933 obecní volby, kdy voliči včetně těch na Slovácku dostali nově velmi limitovanou možnost zasáhnout do stranami stanoveného pořadí. Výsledky přednostního hlasování v obecních volbách ve druhé polovině třicátých let ve čtveřici slováckých okresů se zabývá předkládaný text.

Od prvních voleb po vzniku Československé republiky, jimiž byly v červnu 1919 obecní volby, nemohli voliči ve volbách nijak zasáhnout do stranami předem stanoveného pořadí kandidátů na kandidátních listinách. Václav Joachim, vedoucí legislativního odboru ministerstva vnitra a profesor práva, proto na počátku třicátých let ironicky konstatoval, že známo jest, „že *Montesquieu opíral republiku o ctnost, monarchii o čest, despotii o bázeň – naši republiku nejvýrazněji charakterizuje² duch vázaných kandidátních listin*“.³ Tento „diktát stran“, kdy měl volič dopředu závazně předurčeno pořadí kandidátů, a neochota velké většiny stran na tomto stavu cokoliv změnit patřil vedle některých dalších během dvacetiletého trvání meziválečné Československé republiky mezi hojně kritizované jevy. S prohlubující se dobovou krizí parlamentní demokracie v Evropě a s tím souvisejícím nástupem různých autoritativních a totalitních režimů se kritika tohoto stavu stupňovala.⁴ I v reakci na to ve snaze upustit v tomto ohledu trochu napětí došlo v roce 1933 v případě obecních voleb k jedinému a relativně málo známému zkušebnímu „experimentu“ v prvorepublikovém volebním zákonodárství, který prolomil jinak velmi striktní přísnou vázanost kandidátních listin a jenž v rozpravě v parlamentu označil poslanec Josef Mareš (Československá sociálně demokratická strana dělnická – ČSDSD) za jakýsi počátek, jenž měl ukázat „*jak dalece bude reagovati politická veřejnost na částečné uvolnění*“.⁵ Na jaře zmíněného roku předložil vládní kabinet vedený Janem Malypetrem (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu – RSZML) do parlamentu novelu volebního řádu pro obecní volby.⁶ V důsledku jejího schválení začala státní moc silně ingerovat do výkonu pravomocí samospráv, když došlo k velmi kontroverznímu prodloužení volebního období stávajících zastupitelstev ze čtyř na šest let,⁷ kdy v prvorepublikovém Československu se tak prodloužení volebního období zvolených zastupitelů v důsledku špatné vnitropolitické situace uskutečnilo již podruhé,⁸ bylo také zavedeno potvrzování volby starostů ve všech obcích státními orgány, kdy do této doby se tato povinnost týkala jen obcí statutárních,⁹ či nově musely obecní volby probíhat dle zásad poměrného volebního systému povinně ve všech obcích.¹⁰ Vedle těchto bodů ale text novely obsahoval i ustanovení, které umožnilo voličům nově činit limitované změny v pořadí na kandidátních listinách. Konkrétně tak nově v obecních volbách volič, dle výkladu ústavního výboru dolní komory parlamentu, mohl „*odevzdati tištěný hlasovací lístek nezměněný, nebo může hlasovati jen pro jednoho kandidáta tím, že zaškrtně číslici*

pořadí kandidáta [...] Zaškrtně-li¹¹ volič číslici pořadí více kandidátů, hlasuje tím pro kandidáta s přednějším pořadím podle kandidátní listiny“.¹² Předstížen na kandidátní listině nemohl být za žádných okolností kandidát na prvním místě, přednostní hlasy tak tedy mohly mít význam až v případě, jestliže kandidátní listina v dané obci získala minimálně dva zastupitelské mandáty. Tak trochu prorocky tento způsob řešení označil jako jediný možný v diskusi při projednávání volebního zákona pro obecní volby v parlamentu již v roce 1919 právě J. Malypetr. Ten tehdy pravil, že zasahování do pořadí kandidátů na kandidátních listinách by se mohlo umožnit pouze za alespoň částečného odstranění dekapitace vedoucích kandidátů. Toho mělo být dosaženo tak, že by pevně stanovený počet kandidátů, počínaje prvním, nesměl být přeskočen nebo by byl stanoven dle procenta voličů, kteří by přednostního hlasování nevyužili.¹³ Šance kandidátů posunout se z nevolitelného místa, zejména pak se vzrůstajícím počtem voličů, byly velmi ztíženy požadovanou výší podílu hlasů, které kandidát musel získat. Ten se rovnal volebnímu číslu, tedy počtu hlasů, které musela získat úspěšná kandidátní listina alespoň pro získání jednoho zastupitelského mandátu.¹⁴ V podstatě si ho tedy musel dotýčný kandidát získat sám, jelikož kdyby si založil vlastní kandidátní listinu a ve volbách ji podpořil stejný počet voličů, jako kolik by mu jich dalo přednostní hlas, tak by měl zastupitelský mandát jistý. Šanci na zvolení tak reálně měli kandidáti především z menších a nejmenších obcí. Dle hodnocení Josefa Klimenta, barvitě to osobnosti našich dějin,¹⁵ jenž byl docentem právních dějin, činovníkem Společnosti pro spravedlivé volby, jež se zasazovala o změnu volebního systému, sekretářem Nejvyššího správního soudu, později také prezidenta Emila Háchy a aktivním členem Ligy proti bolševismu, odsouzeným po válce za kolaboraci, byla změna ve volebním zákoně provedena tak, aby její dopady byly co nejmenší.¹⁶

Volební zákon a dobové dění

V porovnání s dnešní dobou se volební pravidla pro obecní volby ve třicátých letech minulého století v mnohých aspektech zásadně lišila. Aktivním volebním právem disponoval každý československý občan zapsaný ve stálém voličském seznamu aktualizovaném dvakrát ročně, jemuž v době aktualizace bylo minimálně 21 let a bydlel v obci alespoň rok, pasivním pak od 26 let. U obcí s více jak tisícem obyvatel obdržel volič legitimační lístek k prokázání totožnosti a opravňující jej k volbě, jehož prostřednictvím byl zároveň stručně informován i o způsobu volení. U menších obcí se pak v případě, kdy vznikla pochybnost o jeho totožnosti, volič musel vykazovat listinným dokladem anebo svědectvím dvou jiných voličů. Volební účast byla povinná, některé skupiny osob z ní měly např. z věkových, pracovních či zdravotních důvodů výjimku, volit nemohli příslušníci ozbrojených složek.¹⁷

Voliči mohli volit kandidátní listiny, na nichž od roku 1933, jak bylo výše zmíněno, mohli (různými způsoby) označit číslici u jednoho z kandidátů. Každou podanou kandidátní listinu, aby se mohla zúčastnit obecních voleb, musel podpořit svým podpisem stanovený minimální počet voličů, což byl důsledek toho, že s výjimkou zákona o rozpouštění politických stran z roku 1933,¹⁸ neznala tehdejší československá legislativa pojem „politická strana“ a ty tak neměly právní legitimitu.¹⁹ Jednotlivé spřízněné kandidátní listiny se mohly nejpozději osm dní před volbami sdružit dohromady pro povolební rozdělování mandátů, kdy se na ně pohlíželo, jako by se jednalo o jedinou společnou kandidátní listinu, a toto opatření napomáhalo zbytečnému propadnutí jejich hlasů, zatímco kandidátní listiny v politickém spektru izolovaných stran, se kterými nikdo nechtěl kooperovat, mohly v porovnání s jinou „sdruženou“ kandidátní listinou obdržet méně mandátů i přes získání více hlasů. Volby se nekonalý v důsledku podání pouze jediné kandidátní listiny či dohody stran, kdy

bylo podáno sice více kandidátních listin, ale na nich bylo však kandidováno pouze tolik kandidátů, kolik se rovnalo počtu členů zastupitelstva, a tito kandidáti tak byli zvoleni automaticky.²⁰ Počet členů zastupitelstev byl odvislý od počtu obyvatel dle posledního sčítání lidu²¹ a byl (krom Prahy) dělitelný třemi (9, 12, 15, 18, 24, 30, 36, 42, 60), jelikož na každé tři zastupitele připadal jeden člen rady. U obcí s počtem zastupitelů ne vyšším než osmnáct, což odpovídalo obcím do dvou tisíc obyvatel, měl starosta jednoho náměstka, u zbylých dva.²² Volební zákon pro obecní volby oproti dnešku také upravoval samotnou volbu vedení obce (starosty, jeho náměstka/ů a radních) a oproti nynější době, kdy je pouze na libovůli většiny členů zastupitelstva, které strany dosáhnou zastoupení v radě a vítězové „berou vše“, získávaly zastoupení v radě obce na základě poměrnosti všechny strany dle počtu jejich získaných zastupitelských mandátů, přičemž se opět mohly vzájemně sdružit, aby získaly vyšší zastoupení. Před volbou starosty se mohla minimálně třetina či čtvrtina zastupitelů, kteří věděli, že přináležejí v zastupitelstvu k menšině a nemají tak šanci na zvolení vlastního kandidáta na starostu (mohly se opět sdružit jednotlivé strany), přihlásit o post I., resp. II. náměstka starosty, přičemž tohoto pak zvolili sami většinově v rámci své skupiny. Starosta pak následně býval volen většinou (přítomných) zbylých zastupitelů. Pokud se žádná skupina nepřihlásila o post jednoho z náměstků starosty, tak post starosty a jeho náměstků se volil většinovou volbou ze všech (přítomných) zastupitelů. Po jejich volbě, když se tito zvolení nejvyšší představitelé obce započítávali do počtu radních poměrným způsobem přidělených jednotlivým stranám, si zastupitelé každé strany v rámci své skupiny většinovým způsobem zvolili počet jim přidělených „zbylých“ členů obecní rady.²³ Jak bylo zmíněno již výše, tak volba starosty musela být potvrzena státními orgány. U obcí, jež byly sídlem okresu (Hodonín, Kyjov, Uherské Hradiště, Uherský Brod), potvrzovalo hlavu obce ministerstvo vnitra, u zbylých obcí příslušný zemský úřad, v případě Slovácka se jednalo o Zemský úřad v Brně. Jestliže zastupitelstvo zvolilo státními orgány zamítnutého kandidáta i podruhé, bylo rozpuštěno a na jeho místo jmenována správní komise (kolegiální orgán) nebo vládní komisař (monokratický orgán).²⁴ (Rozpuštěno zastupitelstvo mohlo být ale i z jiných důvodů.) Ti úřadovali do zákonem neurčitě řečené „příhodné doby“, než došlo k vypsání nových obecních voleb,²⁵ přičemž v praxi se toto intermezzo mohlo protáhnout v extrémních případech i na velmi dlouhou dobu. Na Slovácku toho byl dokladem Hodonín, jehož rozpuštění zastupitelstva postihlo dokonce dvakrát, když podruhé bylo obecní zastupitelstvo v důsledku sporů mezi jednotlivými stranami Zemským úřadem v Brně rozpuštěno 20. dubna 1931 a nové obecní volby zde proběhly až 27. září 1935, tedy takřka až za čtyři a půl roku.²⁶

Pokud pomineme několik stovek z celkového počtu 15 770 československých obcí,²⁷ kde poslední obecní volby proběhly na přelomu dvacátých a třicátých let či tam bylo předtím úředně rozpuštěno zastupitelstvo a volby se tam tak odehrály v letech 1934–1936,²⁸ tak po již zmíněném prodloužení délky trvání mandátů dosavadních zastupitelů ze čtyř na šest let se měly obecní volby ve velké části obcí uskutečnit původně na jaře 1937, posléze na podzim téhož roku. Po incidentu v Teplicích-Šanově, kde poslanec Sudetoněmecké strany (Sudendeutsche Partei – SdP) Karl Hermann Frank napadl po stranickém mítinku několik policistů, byly ale již rozepsané volby vládou odloženy.²⁹ Agrárnický premiér Milan Hodža následně ještě na konci února 1938 předpokládal, že během tohoto roku volby vypsány nebudou a sdělil toto i německému velvyslanci,³⁰ ale nakonec tyto dlouho odkládané obecní volby byly vládou na konci dubna 1938 vypsány v 10 896 obcích ve třech etapách na 22. a 29. května a 12. června.³¹ Možnost volit si své zastupitele a pokusit se při tom i měnit pořadí kandidátů na kandidátních listinách, tak dostali voliči i v politických okresech (p. o.) Hodonín, Kyjov, Uherský Brod a Uherské Hradiště, kdy se ze zmíněné čtveřice okresů v obcích, kde proběhly

obecní volby, materiály s volebními výsledky dochovaly u 149 z nich (1935–1936 – 10, 1938 – 139) a platný hlas zde odevzdalo takřka 111 000 voličů. Z nich nejvíce u volebních uren podpořilo lidovce (Československá strana lidová – ČSL), pro které hlasovalo 31,8 % voličů, následovali je agráři s 22,1 % hlasů. Dvouciferného procenta získaných voličských hlasů dosáhli ještě sociální demokraté s 12,5 % hlasů, necelých deset procent hlasů získali národní socialisté (Československá strana národně socialistická – ČSNS) a komunisté (Komunistická strana Československa – KSČ), poslední relevantní stranou ve zdejších regionu byli živnostníci (Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská – ČŽOSS), které volilo 5,8 % voličů. Ostatní české strany, jako např. Národní sjednocení (Nsj.) či Národní obec fašistická (NOF), nemluvě ani o stranách etnických menšin, kdy židovské a německé strany kandidovaly pouze v šesti, resp. jediné obci, zde zůstaly z hlediska volební podpory takřka naprosto marginální.³² V desítkách dalších obcí volby odpadly, jelikož jednotlivé strany buď dohromady nominovaly pouze tolik kandidátů, kolik bylo členů zastupitelstva, či byla odevzdána jen jedna kandidátní listina, ve Veletinách (p. o. Uherský Brod) pak byly volby na poslední chvíli odvolány, když úřady zjistily až čtyři dny před volbami, že je před nimi na třech zdejších statcích zatajován výskyt slintavky a kulhavky,³³ kvůli jejíž epidemii byla např. v některých okresech na Hané a severu Moravy odvolána poslední – červenová – etapa voleb,³⁴ a z některých obcí se archivní materiály jednoduše nedochovaly. Za zmínku určitě ještě stojí uvést, že k dobovému koloritu v tehdejších etnicky českém prostředí patřilo také to, že i přes velmi rozdrobené stranické spektrum, což byl další z dobových kritizovaných jevů meziválečné republiky, se při obecních volbách v některých obcích jedna strana rozdělila ještě na několik kandidátních listin, ať už z důvodu personálních (ambice jednotlivců, antipatie části voličů k některým kandidátům), profesních či zájmových (rolníci, dělníci, živnostníci, odboráři apod.) či geografických (několik částí obce), aby se ale pro rozdělování zastupitelských mandátů opět sdružily a jejich hlasy tak byly počítány jako kdyby kandidovala jen jedna kandidátní listina. Tak např. v obecních volbách v Blatnici pod Svatým Antonínkem (p. o. Uherské Hradiště), kde v roce 1930 dle sčítání lidu žilo 2 129 obyvatel,³⁵ měli voliči 12. června 1938 na výběr mezi 20 kandidátními listinami (!), přičemž v reálu kandidovalo pouze šest stran, resp. pět, jelikož dvě z nich se spojily: devět kandidátních listin tak šlo za lidovou stranou (s přídomky „A“, „B“, „C“, „D“, „E“, „F“, „křesťanští dělníci“, „rolníci“ a „nezávislí občané“), sedm za agráři (vedle „oficiální“ ještě další s přídomky „1“, „2“, „3“, „domkáři a malorolníci“, „odborová jednota republikánských zaměstnanců“ a „republikánský autoklub“),³⁶ dvě za národními socialisty (druhá s přídomkem „skupina Ondřeje Vybírala“), jedna za živnostníky a komunisté se sociálními demokraty utvořili společnou koaliční kandidátní listinu.³⁷

Výsledky užívání přednostních hlasů

Byť se volby odehrávaly za značného vnitropolitického a mezinárodního napětí, kdy pozornost veřejnosti byla upnuta na naprosto jiné záležitosti, tak přesto byli voliči na možnost udělování přednostních hlasů před volbami vícero způsoby upozorňováni. Jak již bylo výše uvedeno, tak voliči, kteří bydleli v obcích s více než jedním tisícem obyvatel, obdrželi před volbami od úřadů legitimační lístky, jimiž ve volebních místnostech prokazovali svou totožnost a na nichž byly na druhé straně i pokyny, jak správně volit.³⁸ V každé volební místnosti musely být za plentou nově také k dispozici psací potřeby pro možnost označení čísla na lístku u některého z kandidátů. Pozadu nezůstával ani tisk, a to celostátní i regionální: např. v Národní politice zmíněný J. Kliment vyzýval voliče i přesto, že podmínky pro zasahování do pořadí kandidátů byly dle něj nevyhovující, aby nesouhlas s pořadím kandidátů

na kandidátních listinách vyjadřovali nikoliv neplatným hlasem, ale aby zaškrtnli některého z kandidátů. Dle jeho názoru „*vybrané osoby by pak určovaly politiku stran, nikoli naopak strany politiku zvolených osob*“.³⁹ V Lidových novinách v článku Josefa Jostena, stejně tak v regionálních lidoveckých Slováckých novinách, vyšel ve volebních pokynech také podrobný neutrální popis procedury udělování přednostních hlasů a jejich možných důsledků.⁴⁰ V Zájmech Slovače – donedávna oficiálním týdeníku NSJ. – anonymní autor konstatoval, že s přednostním hlasováním „*není dosud zvláštních zkušeností, protože změna provedena byla až po všeobecných volbách do obecních zastupitelstev a prakticky byla ještě poměrně málo využita*“.⁴¹ Přesto mnozí voliči nemuseli mít o možnosti udělování přednostních hlasů kandidátům vůbec ponětí, o čemž napovídá oběžník ministerstva vnitra rozeslaný jednotlivým okresním úřadům dva dny před první etapou těchto obecních voleb, v němž se konstatuje, že „*ministerstvo vnitra z dotazů o právních názorech a výkladech některých ustanovení volebního řádu do obcí seznalo, že obecní úřady a orgány povolané k provádění voleb obecních zastupitelstev, zejména místní a volební komise používají zastaralých knižních pomůcek a neznají nyní platného znění zákona, kterým se vydává řád volení v obcích, v důsledku čehož se dopouštějí podstatných vad volebního řízení*“.⁴²

Při samotných volbách zaškrtnlo či jinak označilo na volebním lístku číslovku u libovolného kandidáta celkem 10,9 % voličů (nejvíce na Kyjovsku, nejméně na Hodonínsku, které jako jediný okres především kvůli samotnému Hodonínu nedosáhlo dvojciferného počtu), což byl např. ve srovnání s hlavním městem takřka dvojnásobný počet.⁴³ Rozdílné roky konání voleb neměly na sledovanou aktivitu voličů výraznější vliv, jelikož v letech 1935–1936 využili voliči přednostního hlasování přibližně jen o 0,4 procentního bodu více (11,2 %) oproti roku 1938 i celkovému průměru.

<i>Okres</i>	<i>Obcí</i>	<i>Hlasů</i>	<i>Předn. hl.</i>	<i>Podíl</i>	<i>Mandátů</i>	<i>Zvol.</i>
Hodonín	26	28 751	2 587	9,0 %	537	8
Kyjov	29	18 610	2 342	12,6 %	498	9
Uherský Brod	53	27 833	2 947	10,6 %	864	19
Uherské Hradiště	41	35 766	4 207	11,8 %	804	10
Celkem	149	110 960	12 083	10,9 %	2 703	46

Tabulka č. 1. Využití přednostních hlasů v obecních volbách v letech 1935–1938 ve čtyřech slováckých okresech.

V celkem 29 obcích, které činily takřka pětinu z celkového počtu (19,5 %), ponechali všichni zdejší voliči volební lístky bez jakékoliv úpravy, největší z nich byly Halenkovice (p. o. Uherské Hradiště), kde bylo odevzdáno 1 217 platných hlasů.⁴⁴ V 11 obcích (7,4 %) využilo možnosti zaškrťování kandidátů do 1 % voličů, ve 21 obcích (14,1 %) 1–5 % voličů, v dalších 25 obcích (16,8 %) se pro některého z kandidátů vyjádřilo 5–10 % voličů, v 28 případech (18,8 %) zaškrtnlo libovolného kandidáta 10–20 % voličů, v devíti obcích (6,1 %) využilo přednostního hlasování 20–30 % voličů, rovněž tak v dalších devíti obcích (6,0 %) označilo některého kandidáta na svém volebním lístku 30–40 % voličů, v osmi obcích (5,4 %) totéž učinilo 40–50 % voličů, aby nakonec víc jak polovina místních voličů využila svého přednostního hlasu v celkem devíti spíše menších obcích (6,0 %). Naprosto ojedinělá situace se odehrála v Boršicích u Blatnice (p. o. Uherské Hradiště), kde z 583 voličů označilo číslicí u některého z kandidátů na volebních lístcích všech 583 voličů, tedy 100 % (!).⁴⁵ Kromě

Boršic u Blatnice patřil do tohoto výčtu obcí ještě Nechvalín (p. o. Kyjov – 71,8 %),⁴⁶ Blatnička (p. o. Uherské Hradiště – 65,1 %),⁴⁷ Josefov (p. o. Hodonín – 56,6 %),⁴⁸ Popov (p. o. Uherský Brod – 55,2 %),⁴⁹ Ostrovánky (p. o. Kyjov – 54,7 %),⁵⁰ Křekov (p. o. Uherský Brod – 53,7 %),⁵¹ Divnice (p. o. Uherský Brod – 51,5 %)⁵² a Polichno (p. o. Uherský Brod – 51,0 %).⁵³

Z hlediska velikosti obcí nejvíce procentuálně kandidáty zaškrtovali voliči v obcích s 1501–2000 obyvateli, kde tak učinil takřka každý pátý (19,6 %), přičemž v dalších třech velikostních kategoriích obcí od 201 do 1500 obyvatel využilo nabízenou možnost označit číslovku u některého z kandidátů rovněž nadprůměrných 13,1 – 16,6 % voličů. V kategorii obcí s dvěma až pěti tisíci obyvateli udělilo přednostní hlas 8,9 % voličů a v trojici obcí s více jak pěti tisíci obyvateli klesl tento podíl voličů takřka na minimum (0,4 %): v Hodoníně z 7 856 voličů tak učinilo jen 15 (0,2 %),⁵⁴ ve Starém Městě 11 z 3 033 (0,4 %)⁵⁵ a v Uherském Brodě 37 z 3 880 (1,0 %).⁵⁶ Více přednostních hlasů, a to i v absolutních číslech, udělovali oproti těmto třem největším obcím i voliči v obcích, jež měly několikanásobně méně voličů. V některých obdobně velkých či větších obcích v okolí byli voliči aktivnější: např. ve Vsetíně udělila přednostní hlas necelá dvacatina voličů (4,9 %),⁵⁷ v Přerově necelých sedm procent (6,84 %)⁵⁸ a v Holešově dokonce téměř každý pátý (18,1 %).⁵⁹ (Volici v obcích do 200 obyvatel udělili přednostní hlas v 3,6 % případech, ale jednalo se jen o dvě obce a velmi nízký počet voličů.) Nabízí se tedy jako možná interpretace to, že ve sledovaných obcích na Slovácku, ale bez jakékoliv ambice na nadregionální univerzálnost, přednostního hlasování užívali především venkovští voliči z menších a středně velkých obcí, jelikož zde také měli větší šanci poznat osobně jednotlivé kandidáty, zatímco od hranice dvou tisíc obyvatel se vzrůstajícím počtem obyvatel a anonymitou dané obce voliči využívali přednostních hlasů v omezenější a u těch největších už v naprosto marginální míře.

Úspěšnost kandidátů

Jen vcelku ve velmi omezené míře dokázali jednotliví kandidáti dosáhnout volebního čísla, konkrétně se to podařilo ve 42 obcích 61 kandidátům. Jelikož ale 15 z těchto kandidátů mělo takové postavení na kandidátní listině, že by byli zvoleni i bez pomoci přednostních hlasů, tak ke zvolení z nevolitelného místa na kandidátní listině pomohla tato voličská aktivita méně kandidátům, konkrétně se jednalo ve 37 obcích o 46 zvolených zastupitelů z celkového počtu 2 703 zastupitelů (1,7 %). Ve vzájemném porovnání let 1935–1936 a 1938 byl tento podíl o jeden procentní bod vyšší za první časové období, když v polovici třicátých let bylo zásluhou přednostních hlasů zvoleno pět z celkových 192 volených zastupitelů (2,6 %). Ze stranického hlediska 24 takto zvolených kandidátů reprezentovalo v jednotlivých obecních zastupitelstvech agrárníky, 16 lidovce, po dvou ČSDSD a různé místní občanské kandidátky a po jednom pak byli zvoleni kandidáti KSČ a NOF.

Jestliže se přesuneme na mikroúroveň obcí, tak nejvíce kandidátů (4) dosáhlo volebního čísla ve dvou obcích: ve „stoprocentních“ Boršicích u Blatnice, kde se volilo patnáctičlenné zastupitelstvo a na kandidátních listinách ČSL a RSZML z kandidátů, kteří dosáhli volebního čísla (37 hlasů), ale na původně nevolitelném (7.) místě figuroval pouze agrárník Josef Jestřábík.⁶⁰ V Josefově, kde ČSL získala osm mandátů, dosáhli volebního čísla její čtyři kandidáti, přičemž vzhledem k tomu, že mezi nimi byli kandidáti na šestém a sedmém místě a další dva byli na původně nevolitelných místech, tak mandát nezískal maloročník Jan Pospíšil, jenž figuroval původně na pátém místě, jež by mu jinak zaručovalo pohodlné zvolení.⁶¹ Ojedinelé nebyly i případy, že v obci všechny udělené přednostní hlasy (absolutně či takřka) byly uděleny jedinému konkrétnímu kandidátovi. Některým kandidátům, jako třeba rolníkovi Vincenci Malíkovi (ČSL) v Nechvalíně,⁶² pak chyběl ke zvolení jediný přednostní hlas.

Z jednotlivých okresů měli největší šanci na zvolení kandidáti na nevolitelných místech v Uherském Brodě (2,2 %), dále v Kyjově (1,8 %), Hodoníně (1,4 %) a nejméně v Uherském Hradišti (1,2 %). Co se týče velikosti jednotlivých obcí, tak nejvyšší podíl nových zastupitelů zvolených přednostními hlasy z původně nevolitelných míst bylo v obcích s 201–500 (2,9 %) a 1501–2000 obyvateli (2,7 %). V kategorii obcí s 501–1000 obyvateli voliči udělené přednostní hlasy pomohly k posunu na kandidátních listinách 2,0 % zvolených zastupitelů, u obcí s 1001–1500 obyvateli pak 1,2 %. Celkem šest kandidátů (0,8 %) bylo zvoleno v obcích s počtem obyvatel mezi dvěma a pěti tisíci, přičemž největší z nich byly Napajedla (p. o. Uherské Hradiště),⁶³ kde 178 z celkového počtu 2 572 voličů dopomohlo ke zvolení z 10. místa kandidátky ČSL katechetovi Inocenci Kuklovi, který překonal volební číslo ve výši 83 hlasů více jak dvojnásobně. (Vítězní lidovci zde získali 7 mandátů.)⁶⁴ Úskalí příliš vysoké vyžadované výše získaných přednostních hlasů, a především hlavně již zmíněného minimálního zájmu voličů o tuto záležitost se projevilo u nejlidnatějších obcí v regionu, kde přednostní hlasování nedopomohlo ke zvolení žádnému níže postavenému kandidátovi, resp. žádný z nich se k tomuto cíli ani vzdáleně nepřiblížil. V obcích, kde zaškrtnula některého z kandidátů méně jak desetina voličů, dopomohly i tak přednostní hlasy ke zvolení na kandidátní listině níže postavenému kandidátovi do zastupitelstva ve třech případech. Obcí s vůbec nejnižším celkovým podílem udělených přednostních hlasů, jež dostačovaly k tomu, aby alespoň jednoho kandidáta z nevolitelného místa dostaly do místního zastupitelstva, byly Prušánky (p. o. Hodonín – 5,4 %),⁶⁵ v případě devíti obcí, kde byli tímto způsobem zvoleni hned dva zastupitelé, se jednalo o Jestřabice (p. o. Kyjov – 20,0 %), když se zde o všech 74 přednostních hlasů s výjimkou dvou podělili na 7. a 9. místě kandidátní listiny RSZML Petr Keller a Jan Šebesta, přičemž agráři získali šest mandátů.⁶⁶ Na druhé straně ani výrazně nadprůměrná aktivita voličů ve výše zmíněných Divnicích a Popově nevedla vzhledem k značné diverzifikaci těchto přednostních hlasů mezi jednotlivé kandidáty k posunu na kandidátní listině žádného z nich.

<i>Počet obyvatel</i>	<i>Voličů</i>	<i>Přednostních hlasů</i>	<i>Podíl</i>	<i>Zvolených zastupitelů</i>	<i>Volených zastupitelů</i>
< 201	167	6	3,6%	0	18
201-500	7 211	1 200	16,6%	11	384
501-1000	26 461	3 459	13,1%	18	885
1001-1500	12 829	1 781	13,9%	4	324
1501-2000	11 012	2 160	19,6%	7	264
2001-5000	38 511	3 414	8,9%	6	720
> 5000	14 769	63	0,4%	0	108
Celkem	110 960	12 803	10,9%	46	2 703

Tabulka č. 2. Počty udělených přednostních hlasů a zvolených zastupitelů dle velikosti obcí v obecních volbách v letech 1935–1938 ve čtyřech slováckých okresech.

Michal Švec na chování pražských voličů v obecních volbách v roce 1938 vyzpozořoval, že v československé metropoli „více udíleli preference voliči stran občanských, méně stran socialistických a zcela minimálně voliči stran s tendencemi k totalitarismu“.⁶⁷ Jak to z hlediska

jednotlivých stranických uskupeních vypadalo v obecních volbách ve sledované čtveřici slováckých okresů? Odfiltrujeme-li zde voličsky marginální strany, pak se Švecovo „pražské schéma“ zde s jednou výjimkou potvrdilo. Neaktivnější byli voliči dvou stran označovaných za tzv. občanské, konkrétně nejvíce nějakým způsobem označili svůj lístek voliči, kteří volili agrárníky (17,8 %), když ti byli – nikoliv překvapivě, vzhledem k svému venkovskému voličskému zázemí – z voličů všech stran neaktivnějšími ve všech kategoriích obcí do dvou tisíc obyvatel, přičemž v poslední kategorii jedenácti obcí s 1501–2000 obyvateli z jejich voličů využilo přednostního hlasu vysoce nadprůměrných 35,8 %. S odstupem agrárnícké voliče následovali ti lidovečtí (11,1 %). Jedinou zmíněnou odlišností oproti Praze bylo, že možného přednostního hlasu užívali v průměru mírně o trochu více voliči sociálních demokratů (9,2 %) nežli ti, kteří hlasovali pro živnostníky (8,3 %). Druzí jmenovaní v rámci jednotlivých velikostních kategorií a politických stran v průměru nejčastěji zaškrtovali kandidáty v obcích nad dva tisíce obyvatel, byť rozdíl oproti lidovcům a agrárníkům byl celkem malý. U národních socialistů si přálo posunout některého z kandidátů na kandidátních listinách 7,6 % voličů. Vůbec nejnižší ochotu zasahovat do stranicky stanoveného pořadí pak zde na Slovácku z relevantních stran vykazovali voliči komunistů (3,5 %), ale i tak oproti Praze byl tento podíl přibližně trojnásobný.⁶⁸

Namísto závěru

V letech 1935–1938 využila v obecních volbách na Slovácku možnost udělit přednostní hlas přibližně jedna desetina voličů (především těch agrárníckých a také lidoveckých v menších a středně velkých obcích), což jej řadí ve světle autorova dosavadního soukromého výzkumu ve srovnání s jinými regiony na Moravě a ve Slezsku na přední pozici. Jaký by byl nejen na Slovácku další trend ve využívání přednostních hlasů, tedy zda by je po jejich „zaběhnutí se“ v paměti voličů ti udělovali ve stejné, vyšší nebo naopak nižší míře, nám mohly naznačit další obecní volby provedené dle těchto pravidel v příštích měsících a letech. Jelikož ale již za čtvrt roku došlo k vynucenému oddělení Sudet od Československa, následně ke zhroucení dosavadního stranickopolitického systému a nástupu autoritativního režimu, velmi záhy po necelém půl roce vystřídaném německou okupační mocí, tak k nim již nikdy nedošlo. Podle dřívějších pravidel, tedy bez možnosti ovlivnit pořadí kandidátů na kandidátních listinách, se pak po druhé světové válce odehrály znovu parlamentní volby v roce 1946,⁶⁹ kdy při projednávání v Prozatímním národním shromáždění pravil sociálnědemokratický zpravodaj osnovy zákona Oldřich John, že členové ústavního výboru podrobili „podrobné diskusi především otázku, zda by nebylo účelné oprostít naše kandidátní listiny od oné vázanosti, jež byla dříve příčinou mnohých kritik. Dospěli jsme však k názoru, že by nebylo vhodné experimentovat právě nyní“.⁷⁰ V těchto volbách tak volič zůstal opět bez možnosti jakkoliv zasáhnout do pořadí kandidátů a se zákazem obnovy agrárníků v jakékoliv podobě zmizela po válce také i strana, jejíž voliči byli na Slovácku ve druhé polovině třicátých let těmi, kteří možnosti udělovat kandidátům přednostní hlasy využívali v nejvyšší míře. Následně i na velmi dlouhou dobu zmizela vůbec možnost si své vedoucí představitele svobodně vybírat, jelikož tyto volby byly na dlouhá desetiletí posledními alespoň z části soutěživými volbami v naší historii.

Poznámky:

- 1 Výrazu obec je pro zjednodušení a účely této práce používáno jednotně pro všechny municipality.
- 2 V textu je při přímých citacích z dobových zdrojů zachována původní podoba některých výrazů i přesto, že neodpovídá dnešním jazykové a stylistické normě a mohla by být považována za chybu.
- 3 J o a c h i m, Václav. Duch vázaných kandidátních listin. *Časopis Svobodné školy politických nauk v Praze* 6, 1933–1934, č. 6, s. 157.
- 4 Bývalý poslanec a senátor Otakar Krouský poukázal v roce 1933 na to, že systému přísně vázaných kandidátních listin se v té době v Evropě používalo mimo Československa již jen v Německu, Polsku, Rakousku, Gdaňsku a autonomním litevském území Klajpedsku, ve kterých byl v té době parlamentarismus buď úplně rozvrácen, nebo v naprostém úpadku. K r o u s k ý, Otakar. *Volební reforma II: Volební zákonodárství v jiných státech a snahy o demokratickou reformu v Československé republice*. Praha: Svaz národního osvobození, 1933, s. 208. Dle důvodové zprávy Vládního návrhu zákona o změnách řádu volení v obcích k nim patřili ještě malodohodoví spojenci Jugoslávie a Rumunska, Antonín Klimek pak k tomu ještě přidává Lotyšsko a San Marino. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna, Poslanecká sněmovna Národního shromáždění Republiky československé (PS NS RČS) 1929-1935, tisk 2277* [online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2277_02.htm; K l i m e k, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XIV., 1929-1938*. Praha: Paseka, 2002, s. 215.
- 5 *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna, PS NS RČS 1929-1935, 286. schůze, 23. 6. 1933*. [online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/286schuz/s286003.htm>.
- 6 *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna, PS NS RČS 1929-1935, tisk 2277* [online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2277_01.htm.
- 7 Volby ve většině obcí proběhly na podzim 1931 a jaře 1932.
- 8 Poprvé se tak stalo v roce 1922, kdy bylo původně tříleté volební období obecních zastupitelů prodlouženo o rok, viz Zákon č. 253/1922 Sb. ze dne 14. července 1922, kterým se mění řád volení v obcích.
- 9 B a l í k, Stanislav. *Komunální politika: obce, aktéři a cíle místní politiky*. Praha: Grada, 2009, s. 14.
- 10 Pro obce do 700 obyvatel do této doby platil většinový volební systém, jestliže před volbami o poměrnou volbu nepožádala alespoň desetina obyvatel dané obce. S r o v, S c h e l l e, Karel. *Die Entwicklung der Organisation der modernen tschechischen öffentlichen Verwaltung (Czech Edition)*. München: Grin Verlag, 2009, s. 319; Č m e j r e k, Jaroslav, B u b e n í č e k, Václav a Č o p í k, Jan. *Demokracie v lokálním politickém prostoru: [specifika politického života v obcích ČR]*. Praha: Grada, 2010, s. 30.
- 11 Samotnou formu označení kandidáta zákon neřešil, ponechával to na libovůli případného voliče a uznána měla být takřka jakákoliv snaha o označení kandidáta. Ústavní výbor k tomu ve své zprávě uvedl: „Zaškrtnutím číslice pořadí (perem nebo tužkou) nerozumí se určitá přesná forma, jíž se musí hlas pro kandidáta vyznačiti, nýbrž každý takový způsob vyznačení hlasu u číslice pořadí, jímž jest dostatečně projeven úmysl voliče odevzdati hlas pro kandidáta. Nebude to tedy jen způsob obvyklý a pravidelně užívaný na př. v účetnictví, nýbrž i formy jiné, na př. podtrhne-li volič číslici pořadí, opíše-li kolem ní kruh, dá-li ji do závorky a pod. Aby nebylo pochybností, stanoví se, že je hlas pro kandidáta platně odevzdán, bylo-li vyznačení hlasu i neúplně provedeno.“ *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna, PS NS RČS 1929-1935, tisk 2305* [online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2305_01.htm.
- 12 *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna, PS NS RČS 1929-1935, tisk 2277* [online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2277_01.htm.
- 13 *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna, Revoluční Národní shromáždění Republiky československé 1918-1920, 24. schůze, 30. 1. 1919* [online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/024schuz/s024002.htm>.

- 14 Volební číslo se vypočítalo tak, že se vydělil počet odevzdaných platných hlasů počtem volených členů zastupitelů zvýšených o číslo jedna. Počet členů zastupitelstva byl v obcích do 200 obyvatel devět, do 500 obyvatel 12, do tisíce obyvatel 15, do 1500 obyvatel 18, do dvou tisíc obyvatel 24, do pěti tisíc obyvatel 30, do 20 tisíc obyvatel 36, do 50 tisíc obyvatel 42, do 100 tisíc obyvatel 48, přes 100 tisíc obyvatel 60, srov. Zákon č. 75/1919 Sb. ze dne 31. ledna 1919, kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé. Praze (100), Brnu (90) a Olomouci (60) určovaly počet členů zastupitelstva zvláštní zákony o Velké Praze, Velkém Brnu a Velké Olomouci, viz Zákon č. 213/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919 o sloučení sousedních obcí s Brnem, Zákon č. 214/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919 o sloučení sousedních obcí s Olomoucem a Zákon č. 116/1920 Sb. ze dne 6. února 1920 o organizaci a působnosti ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy a místních výborů.
- 15 K životu Josefa Klimenta viz jeho nedávno vydané obsáhlé paměti: Kl i m e n t, Josef. *U obětovného prezidenta: hořké paměti Háchova tajemníka*. Praha: Academia, 2019. 770 s.
- 16 Kl i m e n t, Josef. Právo svobodného voliče. *Národní politika* 56, 1938, č. 126, s. 4.
- 17 Vyhláška ministra vnitra č. 123/1933 Sb. ze dne 15. července 1933 o úplném znění zákona, kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé.
- 18 Zákon č. 201/1933 Sb. ze dne 25. října 1933 o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran.
- 19 W e y r, František. *Teorie práva*. Praha: Melantrich, 1937, s. 297; B a l í k, Stanislav, H l o u š e k, Vít, H o l z e r, Jan a kol. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 68.
- 20 Vyhláška ministra vnitra č. 123/1933 Sb.
- 21 Sčítání lidu v meziválečném období proběhla v letech 1921 a 1930.
- 22 Vyhláška ministra vnitra č. 123/1933 Sb.
- 23 Tamtéž.
- 24 Tamtéž.
- 25 Tamtéž.
- 26 P l a č e k, Miroslav a kol. *Hodonín: dějiny města do roku 1948*. Hodonín: Město Hodonín, 2008, s. 388, 392–393.
- 27 Státní ústav statistický. *Statistická ročenka republiky Československé*. Praha: Orbis, 1938, s. 288.
- 28 Viz např. D. K. Nejblíží úkoly a program vnitřní správy. *Lidové noviny* 42, 1934, č. 577, s. 2; Přesuny ve směru parlamentních voleb. *Lidové noviny* 43, 1935, č. 602, s. 2; Podrobné volební výsledky. *Pondělí Národních listů a Národa* 76, 1936, č. 23, s. 1–2.
- 29 K á r n í k, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*. Praha: Libri, 2003, s. 532. K samotnému incidentu podrobně viz M a ř í k o v á, Jana. *Teplý incident*. Bakalářská práce, Karlova univerzita: Pedagogická fakulta, 2011.
- 30 B r a n d e s, Detlef. *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Praha: Argo, 2012, s. 119.
- 31 Tamtéž, s. 119, 171. V dalších obcích se mělo volit na podzim.
- 32 Všechny v textu prezentované celkové výsledky hlasování vychází z těchto zdrojů: Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Hodonín, Archiv města (dále jen AM) Hodonín, Inventurní číslo (dále jen inv. č.) 514, karton (dále jen kart.) 17; Tamtéž, Okresní úřad (dále jen OÚ) Hodonín, inv. č. 1172–1178; Tamtéž, OÚ Kyjov, inv. č. 815–861, kart. 207–214; SOKA Uherské Hradiště, Archiv obce (dále jen AO) Jarošov, kart. 5; Tamtéž, AO Mařatice, kart. 11; Tamtéž, OÚ Uherský Brod, inv. č. 673, kart. 840–850; Tamtéž, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1585–1590.
- 33 SOKA Uherské Hradiště, OÚ Uherský Brod, inv. č. 673, kart. 849.
- 34 Volby do obcí 12. června nebudou. *Přehled* 8, 1938, č. 21, s. 1; z k. Do třetí etapy. *Moravský deník* 33, 1938, č. 132, s. 5; Nové překvapení. *Noviny z pod Radhoště* 16, 1938, č. 21, s. 1; Š u s t a l a, Pavel. *Obecní volby na Novojičínsku v roce 1938. Vlastivědný sborník Novojičínska* 68, 2018, s. 88.
- 35 B a r t o š, Josef, S c h u l z, Jindřich a T r a p l, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek VIII, Okresy: Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Kyjov*. Ostrava: Profil, 1982, s. 91.

- 36 Součástí konglomerátu organizací přidružených k RSZML byly i další odborové organizace jako Ústřední domovina domkářů a maloročníků či Československý domov majitelů domů a domků. D o s t á l, Vladimír V. *Agrární strana: její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1988, s. 124, 285–287; k odborovým organizacím RSZML a jejich vývoji např. Č a p k a, František. *Agrární odbory v českých zemích v letech první republiky*. In: Harna, Josef a Rašticová, Blanka, eds. *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2010, s. 127–136. Tyto organizace také kandidovaly jako „pobočné“ kandidátní listiny RSZML v některých obcích v obecních volbách, kdy Domovina, jež vznikla jako zájmová organizace zájemců o přiděl půdy v připravované pozemkové reformě, se vyskytovala především v menších obcích, zatímco Čs. domov, jenž do roku 1929 vystupoval jako samostatná strana velmi úzce kooperující s RSZML a následně se stal jednou z přidružených organizací strany, vzhledem ke koncentraci svého členstva, v těch středně velkých a největších. U h l í ř, Dušan. *Republikánská strana venkovského a maloročnického lidu 1918–1938: charakteristika agrárního hnutí v Československu a jeho organ. struktura*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988, s. 210.
- 37 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1588.
- 38 Vyhláška ministra vnitra č. 123/1933 Sb. ze dne 15. července 1933 o úplném znění zákona, kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé.
- 39 K l i m e n t, Josef. Právo svobodného voliče. *Národní politika* 56, 1938, č. 126, s. 4; T ý ž. Pro zdůraznění lidské osobnosti při volbách. *Národní politika* 56, 1938, č. 133, s. 4.
- 40 J o s t e n, J. O volbách, voličích a volených, *Lidové noviny* 46, 1938, č. 255, s. 3; Agitujte od osoby k osobě, aby vítězství čl. strany lidové 12. června bylo dovršeno! *Slovácké noviny* 55, 1938, č. 23, s. 2. O možnosti využívat přednostní hlasy a detailech tohoto informovaly i další celostátní listy.
- 41 O zaškrtování kandidátů. *Zájmy Slovače* 18, 1938, č. 19, s. 4.
- 42 SOKa Praha-východ se sídlem v Přemýšlení, OÚ Říčany, inv. č. 398, kart. 127.
- 43 V Praze udělilo přednostní hlas některému z kandidátů 5,7% voličů. Š v e c, Michal. *Komunální politika ve Velké Praze: obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923–1938*. Praha: Karolinum, 2012, s. 83.
- 44 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1590.
- 45 Tamtéž, inv. č. 752, kart. 1588.
- 46 SOKa Hodonín, OÚ Kyjov, inv. č. 854, kart. 213.
- 47 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1588.
- 48 SOKa Hodonín, OÚ Hodonín, inv. č. 1172.
- 49 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherský Brod, inv. č. 673, kart. 845b.
- 50 SOKa Praha, OÚ Kyjov, inv. č. 856, kart. 213.
- 51 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherský Brod, inv. č. 673, kart. 844.
- 52 Tamtéž, inv. č. 673, kart. 842.
- 53 Tamtéž, inv. č. 673, kart. 845b.
- 54 SOKa Hodonín, AM Hodonín, inv. č. 514, kart. 17.
- 55 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1586.
- 56 Tamtéž, OÚ Uherský Brod, inv. č. 673, kart. 848.
- 57 SOKa Vsetín, AM Vsetín, inv. č. 312, kart. 23.
- 58 -LSKÝ. Po obecních volbách v Přerově. *Haná* 29, 1938, č. 121, s. 1.
- 59 SOKa Kroměříž, OÚ Holešov, inv. č. 438, kart. 55.
- 60 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1588.
- 61 SOKa Hodonín, OÚ Hodonín, inv. č. 1172.
- 62 Tamtéž, OÚ Kyjov, inv. č. 854, kart. 213.
- 63 Vedle Napajedel se jednalo ještě o Ždánice (p. o. Kyjov), Prušánky (p. o. Hodonín), Blatnici p. Sv. Antonínkem (p. o. Uherské Hradiště), Bylnici a Luhačovice (p. o. Uherský Brod).
- 64 SOKa Uherské Hradiště, OÚ Uherské Hradiště I, inv. č. 752, kart. 1590.
- 65 SOKa Hodonín, OÚ Hodonín, inv. č. 1176.
- 66 SOKa Uherské Hradiště I, OÚ Kyjov, inv. č. 822, kart. 208.
- 67 Š v e c, Michal. c. d., s. 83.

68 Tamtéž.

69 Prezident Edvard Beneš, jenž daný volební zákon podepsal, zastával soukromý názor, že „*náš do-
savadní systém vázaných listin nemá zůstat v platnosti.*“ B e n e š, Edvard. *Demokracie dnes a zítra.*
Praha: Čin, 1948, s. 291.

70 *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Společná česko-slovenská digitální knihovna,
Prozatímní Národní shromáždění Republiky československé 1945-1946, 46. schůze, 10. 4. 1946.*
[online] [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: [http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/046schuz/
s046002.htm](http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/046schuz/s046002.htm).

*Mgr. Vojtěch N a v r á t i l (n. 1985), soukromě se badatelsky zajímá především o volby, politické
strany a komunální politiku v českých zemích v období(ch) demokracie.*

Voters and the Experiment with Preferential Voting in Municipal Elections in Moravian Slovakia in 1935–1938

A b s t r a c t

The impossibility of influencing the order of candidates on a ticket during elections was one of the heavily criticised phenomena in the Czech state between the two world wars. One of its less known historical chapters is the supplementary election bill from 1933 which enabled the voters in municipal election to tick one candidate on the ticket provided the leader of the ticket was not influenced by preferential voting (the ticket had to obtain at least two mandates in order to allow the results of preferential voting). If we just do not consider randomly organized elections in 1935–1936 then the only election in which this rule was applied was the election in 1938. In 149 municipalities of four districts in Moravian Slovakia with approximately 111,000 voters one candidate was ticked by 10.9% of voters which resulted in the election of 1.78% of representatives (not only in the smallest municipalities). In almost one fifth of municipalities none of the voters applied the right while in eight municipalities the right was applied by absolute majority of the voters including Boršice near Blatnice where the right was applied by all 538 voters. Across the political spectre the preferential voting was mainly applied similarly as in Prague by civil parties (mostly agrarians), followed by the voters of moderate parties and the voters of the Communist Party who applied it the least.

Key words: municipal elections, Moravian Slovakia, preferential voting, voters, 1938

Die Wähler und das „Experiment“ mit den Vorzugsstimmen bei den Gemeindewahlen 1935–1938 in der Mährischen Slowakei

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Unmöglichkeit, bei den Wahlen die Reihenfolge der Kandidaten auf den Wahllisten zu beeinflussen, war eine der stark kritisierten Erscheinungen in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit. Ein wenig bekanntes Kapitel ihrer Geschichte ist die Novelle des Wahlgesetzes von 1933, die den Wähler bei Gemeindewahlen gestattete, auf der Wahlliste einen Kandidaten anzukreuzen, wobei eine solche Vorzugsstimme nicht beim Führer der Kandidatenliste angewandt werden konnte (die Wahlliste musste also mindestens zwei Mandate für die Gemeindevertretung enthalten, damit die Vorzugsstimmenabgabe greifen konnte). Wenn wir die in den Jahren 1935–1936 lokal abgehaltenen Wahlen außer Acht lassen, so waren die einzigen Wahlen, bei denen landesweit nach diesen Regeln gewählt wurde, die Gemeindewahlen von 1938. In den 149 Gemeinden der vier Bezirke in der Mährischen Slowakei, die annähernd 111 Tausend Wähler besaßen, kreuzten 10,9% der

Wähler einen Kandidaten an und verhalfen damit 1,7% der Gemeindevertreter zur Wahl (nicht nur in den kleinsten Gemeinden). Fast in einem Fünftel der Gemeinden wurde dieses Recht von keinem der örtlichen Wähler in Anspruch genommen, während es in acht Gemeinden von der Mehrheit der Abstimmenden genutzt wurde, und zwar einschließlich von Boršice u Blatnice, wo dies alle 583 Wähler taten. Die meisten Vorzugsstimmen erteilten die Wähler in Gemeinden mit 1501–2000 Einwohnern, am wenigsten in den größten Gemeinden. Im Rahmen des Parteienspektrums nutzten das Institut der Vorzugsstimme ähnlich wie in Prag vor allem die Wähler der bürgerlichen Parteien (insbesondere die Agrarpartei), weniger dann die Wähler der gemäßigten Linken und am wenigsten die Wähler der Kommunisten.

Stichwörter: Gemeindewahlen, Mährische Slowakei, Vorzugsstimmen, Wähler, 1938

ZA TMY ZA OCEÁN – PŘÍBĚH JAROSLAVA F. STÁRY, ČECHA A AMERICKÉHO VĚDCE¹

Jiří Gregor, katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Studie o Jaroslavu F. Stárovi má za cíl představit jednoho z východomoravských emigrantů do USA, který se v nedobrovolném exilu stal významnou osobností na poli vědy i veřejného života. Emigroval jednoznačně kvůli nástupu komunismu v Československu. Komunisté totiž perzekuovali jeho rodinu, která podnikala v oblasti zemědělství, i Jaroslava samotného, protože se účastnil protestů proti komunistickým praktikám. Bylo mu tehdy devatenáct let. Utekl nelegálně přes Rakousko, kde se narodila jeho matka, nejdříve do Kanady. Tam několik let pracoval jako dřevorubec. Až později, na doporučení známých, především rodiny prvorepublikového poslance Leopolda Slívy, dostal studijní stipendium do USA, kde poté vystudoval hned několik amerických škol, včetně známé Harvardovy univerzity. Založil rodinu, měl aktivní společenský a veřejný život. Do Československa se už nikdy nevrátil.

Po pádu nacistického Německa čekaly Československo v roce 1946 nové volby. Ty opavovala komunistická strana a předsedou vlády se stal Klement Gottwald. Po státním převratu v únoru 1948 vystřídala teror nacistů z doby druhé světové války vláda komunistů, kteří velmi rychle a efektivně uzavřeli hranice. Začali také s perzekucí majetných lidí, sedláků nebo církve.² Mezi obyvateli Československa se ale našlo mnoho lidí, kteří s nastaveným režimem zastrašování nesouhlasili. Aby mohli svobodně pracovat a žít, museli zvolit nucenou emigraci, často s nasazením vlastního života. Cestu exilu tak zvolilo nezanedbatelné procento československé inteligence.³

Tato studie představí příběh Jaroslava Stáry, člověka, kterému osud nadělil do vínku utrpění, ale i cílevědomost, nezlomnou vůli a odvahu. A taky trochu toulavé boty, které mu pomohly dosáhnout svého amerického snu. Abych v tomto článku nastínil život Jaroslava F. Stáry, využil jsem mně dostupné prameny, převážně pak metodu orální historie. Díky tomu je možné referovat o Jaroslavově mládí, emigraci i životě v USA. Podařilo se mi bohužel kontaktovat pouze Jaroslavovy děti z prvního manželství. Jeho první žena spolupráci na příspěvku odmítla, stejně jako zprostředkovat kontakt na jeho druhou rodinu a děti.

Jaroslav vyrostl v demokratickém Československu. Jako student gymnázia zažil válku a nacistickou okupaci, a ani jako vysokoškolák neopustil své demokratické zásady a s nasazením vlastního života zvolil exil. Kuriózní je, že podobně jako další vědci v exilu, i on byl už jako občan Spojených států v roce 1967 pobízen komunisty, aby se vrátil do vlasti. Na něco podobného ale ani na chvíli nepomyslel. Jaroslav a jeho rodina měli s komunisty problém už kvůli událostem z doby druhé světové války. Jak vzpomínala paní Anna Prchlíková, Stárovi byli jedinými vzdělanými a německy mluvícími obyvateli Krhova a museli tak s německými vojáky spolupracovat. Za to je v následujících letech komunisté několikrát obvinili. Jaroslav tak putoval z extrému do extrému. Jako univerzitní student a demokrat nechtěl politickému vývoji své vlasti přihlížet, a proto emigroval. Bylo to rozhodnutí studenta, který musel opustit rodinu a bez jakýchkoli prostředků se vydat do míst, které znal jenom ze školní lavice.

Několik podrobností o Jaroslavově mládí známe z deníku jeho kamarádky Anny Prchlíkové.⁴ Ta byla Jaroslavovi velmi blízká, protože jeho otec František byl po smrti Annina otce jejím poručníkem. Deník dokončila až v roce 2010, ale věrně v něm zachycuje osud celé Stárovovy rodiny „*spjatý s Prchlíky v Krhově*“. Její memoáry se totiž zpravidla shodují i s vyprávěním Jaroslavových dětí z USA nebo se s jejich vzpomínkami logicky doplňují.

Díky rozhovorům s nimi vedených metodou tzv. orální historie známe většinu Jaroslavova dospělého života. V nové vlasti dosáhl na několik akademických titulů, založil dvě rodiny a stal se uznávaným vědcem, regionálním politikem a americkým občanem. Kromě vzpomínek jeho dětí z prvního manželství jsem čerpal i z několika novinových rozhovorů, článků a egodokumentů. Jaroslavův bohatý život bohužel netrval dlouho – zemřel v pouhých jednašedesáti letech.

Jaroslav Stára. Život, emigrace a kariéra v USA

„Moji rodiče se poprvé setkali na university of Georgia, matce bylo tehdy asi osmnáct let a byla prezidentkou spolku Alpha Omicron Pi. Otec anglicky moc neuměl. Domluvil se trochu německy, francouzsky a ruský, ale s jazykem nutným pro život v USA docela bojoval. Měl každopádně svůj neotřelý způsob, jak se dorozumět, a byl velmi odhodlaný se angličtinu naučit. Nějaké základy měl z Kanady, kde před příchodem do USA pracoval jako dřevorubec u kanadských drah. Často říkával – pokud neznáte slovo chleba v místním jazyce – nejíte.“⁵

Michael F. Stara, syn

Když se Jaroslav a Patricie na Univerzitě v Georgii setkali poprvé, asi jen těžko věděla, co všechno má muž, kterého si později vzala za manžela, už za sebou. O Jaroslavově mládí toho víme nejvíce z osobního deníku Anny Prchlíkové, policejních záznamů, jeho nekrologu publikovaném v novinách *The Cincinnati Enquirer*⁶ nebo nepublikovaných rozhovorů s jeho dcerou a synem z prvního manželství.⁷

Jaroslav se narodil 16. února 1925 a spolu s matkou bydlel několik měsíců v pražských Dejvicích.⁸ O rok později se oba přestěhovali do malé vesnice Krhov nedaleko Bojkovic. Tam jeho otec František zakoupil už před jeho narozením nemovitost a pozemky a začal se věnovat zemědělství, kterému se ostatně jeho rodina věnovala už po generace. Osud Jaroslavovi už v dětství naznačil, že jeho život nebude snadný. Jejich stavení zasáhl ničivý požár, který zničil většinu zemědělských prostor a zásob.⁹ Poté se statek s pozemky rozděl na Nový a Starý dvůr. Rodině Stárově připadl ten nazývaný Starý, který Jaroslavův otec velkou pílí a rozumnými investicemi do pěstování semen a píce obnovil a zvelebil. Díky vzpomínkám, které sepsala Anna Prchlíková, víme, jak jejich statek po obnově vypadal a co vše Jaroslavova rodina vlastnila. „*Dva koně, víc než dvě stě měřic půdy, v kotovicových chlévech chovali na dvacet krav, prasata, drůbež i holuby. Součástí statku byla velká otevřená budova pro zemědělské stroje – včetně traktoru.*“ V opravené budově byly dva byty – jeden pro kočí a deputáty, druhý obývali Stárovi. Na pohodlí rodiny Jaroslavův otec nijak nedbal – všechny vydělané peníze investoval do dalších strojů a do nákupu pozemků.¹⁰ František Stára se po smrti starosty Prchlíka stal poručníkem čtyř nezaopatřených Prchlíkových dětí, včetně autorky pamětí – Anny. Její další vzpomínky na Jaroslavovo mládí vedly až do doby protektorátu. Tehdy byli Stárovi jedinými vzdělanými obyvateli Krhova, kteří uměli německy. František Stára proto prováděl spolu s vojáky wermachtu součty obyvatel i hospodářských majetků a zvířat. Po válce za to byl obviněn z kolaborace podle tzv. *dekretů prezidenta republiky*.¹¹ Podle Anny Prchlíkové ale František Stára obyvatelům Krhova pomáhal a radil jim, kam a jak zvířata a drobný majetek schovat. Z nařčení z kolaborace se tak po válce očistil (netoliko mu to bylo

platné v roce 1951, kdy ho z kolaborace a neplnění dodávek mléka obvinili komunisté i Rudé právo a po vykonstruovaném procesu byl poslán na rok na nucené práce. Tam strávil díky svému věku pouhý týden a byl pak propuštěn).¹²

V prvních letech války bydlel tehdy šestnáctiletý Jaroslav u otce v Krhově.¹³ Na gymnázium do Uherského Brodu nastoupil následujícího roku a bydlel v ulici Předměstí v nájmu u paní Antonie Studeníkové.¹⁴ O rok později byl evidován ve Strážnici, odkud se zpět do Krhova vrátil až 17. května 1944. Chtěl se stát zvěrolékařem, a tak po konci války, přesně 12. listopadu 1945, nastoupil na Vysokou školu zemědělskou v Brně. První prázdniny ještě trávil doma na statku, kam se vrátil 1. července 1946. Po prázdninách se opět hlásil v Brně, kde 14. října 1946 začal semestr.¹⁵ Patřil k horlivým zastáncům demokracie. Odesl to vyloučením ze studia za účast na studentských protestech proti komunistickému puči – tzv. „Vítěznému únoru“ v roce 1948.¹⁶

Za své politické názory a kontakty s lidmi, kteří s nově nastoleným režimem nesouhlasili, byl v roce 1949 komunisty krátce vězněn. „*Zde (v Brně) jej bolševici zavřeli, vyšetřovali a trápili hladem. Při vyšetřování mu nabízeli řízky, cigarety – jenom aby z něj vymámili příznání. Využil toho času a snažil se utéct. Tu noc, ve které šel, neměl nic, jeden dolar, který jsem mu dala, a adresu mého známého ve Vídni, jemuž měl vyřídít můj vzkaz.*“¹⁷

Jaroslav měl v případě úspěšného přechodu hranic poslat Anně Prchlíkové vzkaz. Ten ale přišel pozdě a nestihl už varovat Jaroslavova bratrance Bábuňka a kamaráda Táborského z Bojkovic, které měl informovat, aby hranici nepřekračovali, protože se v místě přechodu střídalo. Oba kamarádi tak byli chyceni a posláni na nucené práce v dolech.¹⁸ Kudy přesně se Jaroslav za hranice dostal, nevíme, bylo to pravděpodobně v oblasti jižní Moravy – snad poblíž Břeclavi, která byla nejbližším městem na československo-rakouské hranici. Podle *Příhlášky trvalého pobytu občana* ale víme, že musel emigrovat až po 10. květnu 1949.¹⁹ Jaroslav úspěšně doputoval do Vídně. Rodině ale způsobil těžkosti, protože oba rodiče podrobili komunisté výslechu. Jeho otec František situaci dovedl zachránit – prý na policii v Brně řekl, že kdyby věděl, kdo jeho syna převedl, „*vyplatil by jej čekánem*“.²⁰ Ani na „*druhé straně*“ to Jaroslav neměl lehké – byl sám, bez dokladů i dokumentů o vzdělání. Měl štěstí, že ho matka, která se narodila ve Vídni, učila německy a rozdílové zkoušky tak mohl dokončit v rakouském Linci.²¹

Anna Prchlíková ještě věděla, že Jaroslav odjel z Rakouska do Kanady, „*kde těžil dřevo a dostal se pak do USA, kde se stal vědcem, vlastnil dům a s manželkou Patricií, původem Irkou, vychoval dvě děti – Michaela a Lory*“ (Lauren).²²

Podle Michaelových vzpomínek se jeho otec do Kanady vydal proto, že to bylo jednodušší než emigrovat přímo do USA – anglicky moc neuměl a se základní znalostí francouzštiny pro něj byla Kanada lepší první destinací. Úřady mu slíbily, že bude pracovat jako vrátný, ale nakonec ho poslali do kanadské divočiny jako dřevorubce ve službách CNR – kanadských národních drah.²³

Jak těžké musely být jeho začátky a jakou pomoc našel u svých krajanů, dokládají osobní vzpomínky druhého syna Leopolda Slívy, Jaroslava. Ten v rozhovoru s panem Navrátilem řekl, že četl dopis od jednoho českého rodáka žijícího v Americe, kterého Jaroslav prosil o šaty. O Jaroslavovi napsal: „*Co se týče toho hochy z Krhova, co jsi viděl na tej fotce ode mě, svrchník, šaty, košile, klobouk, vázanky a všechno jsem mu zaslal v koženém 50 dolarovém kufří, a dnes kdyby on potřeboval pomoc a já neměl peněz dost, pro něho já si je vypůjčím a pomůžu mu, protože on je čestný mladík a vděčný.*“²⁴

Z dalších pramenů známe Jaroslavovo zaměstnání v Kanadě, která měla pro emigranty příznivější azylovou politiku než USA. Původně přistál v Montrealu 13. září 1950, ale

v rámci práce cestoval tam, kde bylo potřeba těžít. V Kanadě strávil téměř dva roky. Díky rodině Slívově, která měla v USA zázemí, se v roce 1953 dostal z Montrealu do Buffala a pak New Yorku, odkud se vydal do Athens ve státě Georgia. Získal studentské vízum a byl zapsán na University of Georgia, kde plně rozvinul své předpoklady a začal druhou část své životní cesty. Aby mohl do Spojených států odcestovat, potřeboval někoho, kdo se za něj zaručí. Jeho garantem se stal František Slíva,²⁵ syn prvorepublikového poslance a sedláka Leopolda Slívy, který po bojích s nacismem i komunismem emigroval po roce 1948 do New Yorku.²⁶ Díky vzpomínkám Anny Prchlíkové se můžeme přiklonit k tomu, že se Jaroslavův otec František a Leopold Slíva – poslanec, odbojář, ale také sedlák a starosta nedalekých Šumic – znali.²⁷ Přirozeně tak Jaroslav rodinu Slívovu, která pomáhala i dalším emigrantům, kontaktoval. Díky Františku Slívovi tak mohl obdržet cestovní propustku a vydat se z Montrealu nejdříve do Buffala a pak do New Yorku, kde Slívovi žili a pracovali.²⁸ Aby Jaroslav mohl navázat na své studium v Československu, potřeboval ještě někoho, kdo se za jeho vzdělání zaručí – jeho garantem se stal podle vzpomínek syna Michaela „doktor Dvořák z Montrealu – jako ten známý skladatel, ale jistý si tím určitě už nejsem“.²⁹

Díky pomoci těchto lidí byl Jaroslav přijat na Univerzity of Georgia a nastoupil do třetího ročníku veterinárních studií. Brzy se stal předsedou spolku zahraničních studentů.³⁰ O jeho aktivitě víme například z novinového článku v *The Red and Black*, kde vyprávěl o situaci v Československu a negativně hodnotil komunistický režim.³¹ Stál za ním i *Rotary Club*, který jeho studia na University of Georgia pomáhal financovat – platil školné a literaturu.³² Zdá se až neuvěřitelné, jak se lidské osudy mohou proplést. Možná nejdůležitější Jaroslavův kontakt v USA byla rodina Martinova. Stárovi se s nimi znali zprostředkovaně a jen kvůli tragické náhodě. Na Stárovův pozemek totiž dopadl sestřelený americký bombardér. Nikdo z posádky pád nepřezil, ale jedním z padlých byl John Martin, jehož věci Stárovi schovali a podle adresy, kterou u nich našli, poslali po válce Johnovy věci s kondolencí jeho matce Helen. Ta byla Stárovým natolik vděčná, že Jaroslavovi v Americe významně pomáhala – podporovala ho finančně, a dokonce mu její rodina koupila automobil. „Pamatuji, že nám říkal, že od nich měl peníze na knihy a taky své první auto.“³³ Kontakt na rodinu Martinovu v USA ale potvrzuje ještě jeden důležitý závěr. Pokud se s nimi Stárovi znali, museli Jaroslavovi na ně dát kontakt ještě před jeho emigrací. To potvrzuje, že kromě Anny Prchlíkové věděl o Jaroslavově záměru emigrovat a o jeho situaci v USA alespoň jeden z rodičů. Víme také, že společně v dalších letech udržovali tajnou korespondenci, ve které se Jaroslav podepisoval jako Taras a poslal domů fotky jeho rodiny i majetku, který získal.³⁴

Ubytování a stravu Jaroslavovi financoval další člen *Rotary Clubu* – dr. Paul Pfuetze. Na to, aby mohl v USA zůstat a pracovat, to ale nestačilo – občanství mu tak zaručil až sňatek s Patricí. Ta byla tehdy mladší jedenadvaceti let a její rodina proto svatbu neschvalovala. Stejně stanovisko hájil i zákon státu Ohio. Mladí partneři tak utekli do Indiany, kde se nechali oddat. Na konci studií na University of Georgia se Jaroslav rozhodl, že nechce pracovat jako veterinář a na radu kamaráda se dále věnoval veřejnému zdravotnictví. Stipendium pro další studium ale bylo udělováno jen americkým občanům. Jeho občanství ještě nebylo oficiální a potřeboval tak zase pomoc. Tu mu nabídla organizace Commonwealth Fund z Bostonu. Zaplatila mu stipendium a umožnila získat další magisterský titul v oboru veřejného zdraví na Harvardově univerzitě.³⁵ Ve studiu ho podporovala i manželka Patrice, která v té době pracovala jako učitelka na základní škole v Beverly ve státě Massachusetts. Jaroslav práci v oboru nezískal hned – jeho kočovný život pokračoval do Macomb County,³⁶ kde pracoval jako veterinář. Zaměstnání v oblasti veřejného zdravotnictví získal až později na doporučení svých přátel.

Jeho kariéra stoupala vzhůru – najala ho americká hygienická služba, která mu zaplatila další magisterský titul v oboru toxikologie na University of Rochester.³⁷ Poté získal práci ve státě Albuquerque NM. Tam se narodila i jeho první dcera Jennifer. V Albuquerque rodina zůstala rok – pak se přestěhovala do Cincinnati, kde Jaroslav pracoval jako ředitel laboratoře US Environmental Protection Agency.³⁸ Vedl výzkum o vlivu kvality ovzduší na onemocnění rakovinou. Titul Ph.D. získal v chorvatském (tehdy jugoslávském) Záhřebu o čtyři roky později. Mohl se díky tomu naposledy setkat se svou matkou Zdeňkou. Jejich setkání a víza pro matku měl zprostředkovat rodinný známý Dinko Kello.³⁹ O jejich shledání píše na konci svých pamětí i Anna Prchlíková: „V roce 1967 dostala paní Stárová pas do Vídně, aby se sešla se svým synem s podmínkou, že jej přemluví k návratu. Když přijela vlakem na vídeňské nádraží a vystoupila z vlaku, v ústrety jí utíkal její syn s velikou kyticí červených růží.“⁴⁰ Poté se oba vrátili domů, paní Stárová komunistům řekla, že se její syn odmítl vrátit. Podobné kauzy se s blížícím pražským jarem 1968 objevovaly docela často. Motivace komunistů reformovat socialismus a přivést zpět inteligenci, která po roce 1948 ze země utekla, byla velká.⁴¹

Později se Jaroslav významně podílel na ustanovení úřadu pro Kritéria a hodnocení faktorů životního prostředí a tento institut se čtyřiceti pěti zaměstnanci vedl do roku 1979 jako ředitel. Jeho tým se tehdy skládal z toxikologů, chemiků, biologů, epidemiologů nebo vědců se zaměřením na životní prostředí a statistiku. Vrcholem jeho kariéry byla studie, která představila vliv životního prostředí na zdraví obyvatel a vypracování mnoha metod, které odhalovaly chemické látky znečišťující vodu. Pracoval také jako ředitel výzkumné laboratoře Agentury pro ochranu životního prostředí v Cincinnati, kde jako vedoucí laboratoře zkoumal vliv ionizujícího záření na potraviny. Za výsledky své práce byl mnohokrát oceněn, mimo jiné byl například členem italské vědecké kongregace Collegio Ramazzini.⁴²

Jaroslav za svou práci obdržel řadu ocenění, mezi nimi například cenu za vytvoření doporučení pro hodnocení rizika směsi chemických látek, cenu za vynikající činnost při řízení programu zdravotních rizik. Byl členem Akademie toxikologických věd Spojených států. Získal cenu za program zlepšení kvality vody, byl konzultantem Světové zdravotnické organizace (WHO) v Evropě a obdržel řadu medailí a dalších cen za vědeckou činnost. Byl činný v místní samosprávě v Clermont County. Byl dlouholetým prezidentem místní školní rady, člen Rotary Clubu a presbyteriánské církve, v místní a městské správě v Cincinnati pracoval jako předseda výboru zaměřeného na zlepšení zdravotnictví, školství a výstavby města.

Podle vzpomínek Jaroslavových dětí Michaela a Lauren bylo manželství jejich rodičů pravděpodobně i kvůli náročné práci a cestování dost specifické – Jaroslav prosazoval to, na co byl zvyklý z domova. Otec a manžel měl být hlavou rodiny, která se o něj stará. Žena měla zůstat v domácnosti, nebo pracovat na minimální úvazek. Patricie naopak ctěla v manželství rovné příležitosti a ve výchově autoritu obou rodičů. Byli manželé mnoho let – nakonec se ale rozvedli a Jaroslav si vzal podle Michaelových slov „ženu do domácnosti“. S ní pak měl další tři děti. Kontakt na Jaroslavovu druhou rodinu se mi bohužel nepodařilo získat. V kontaktu s jeho první rodinou totiž nejsou a viděli se pouze jednou na Jaroslavově pohřbu.⁴³

Jaroslav Stára zemřel 26. února 1987 v Baltimoru ve věku šedesát jedna let. Jeho nekrolog, který vyšel 28. února v The Cincinnati Enquirer, převzala i řada dalších amerických periodik. Lidé oceňovali především jeho aktivní život – to, že pracoval jako vědec federální vlády, byl aktivní v regionální politice a oddaný svým rodinám a přátelům. Nekrolog zmiňuje i jeho dosažené vzdělání a udělení amerického občanství v roce 1958.

S velkým zaujetím se věnoval mládeži – přímo na hřišti působil jako fotbalový trenér, rozhodčí a působil i ve skautské organizaci. Jeho rodina přijala čtyři svěřené děti a dopomohla jim ke vzdělání. Často přijímal i zahraniční studenty na pobyt v USA.

Život Jaroslava Stáry na závěr zhodnotil jeho přítel a kolega Steven D. Lutkenhoff:

„Ti, kteří měli možnost Jarka poznat a pracovat s ním, na něj nebudou vzpomínat pouze pro jeho vědecký přínos. Vzpomenou i na jeho oddanost, přátelství, schopnost vést a motivovat ostatní. Všechno dělal se zaujetím a hlubokým vztahem k nové vlasti – Spojeným státům americkým. Své úsilí věnoval lidem, nikoli ideálům. Byl pragmatický. Uměl definovat problémy a vyřešit je. Budeme na něj vzpomínat pro jeho vřelost a lásku, kterou věnoval ostatním.“⁴⁴

Závěr

Za jedenašedesát let svého života toho Jaroslav stihnul opravdu hodně. Jako student zažil časy první republiky. Narodil se do zaopatřené sedlácké rodiny, která měla kontakty i ve vyšších kruzích. Jeho rodiče byli respektovanými obyvateli Krhova a zaměstnávali několik lidí. Gymnázium Jaroslav přirozeně studoval co nejbližší domovu, ještě z jeho policejních přihlášek z konce války vidíme, že prázdniny trávil doma a pomáhal na statku. Po maturitě nastoupil na Vysokou školu zemědělskou v Brně, kde studoval na veterináře. Tam se začala projevovat jeho duše demokrata a příznivce volného trhu, vždyť jeho otec obchodoval s celou řadou zemědělských komodit. Protože se blížil rok 1948, zažil také první údery komunistů, byl přece syn kulaka, „třídní nepřítel číslo jedna“.

Je vidět, jak komunisté, kteří se drali k moci, s jemu podobnými nakládali. Kvůli účasti na protestech proti komunistickému převratu v Praze i Brně byl vyslýchán a stíhán. Jeho odvaha vydat se už v roce 1949 přes hranice do Rakouska a pak do Kanady a Spojených států amerických jen dokresluje jeho náuru a osobní charakter. Jeho útěk také dokresluje složitost překonání hranic s Rakouskem, které komunisté bedlivě hlídali, a jak vzpomínala Anna Prchlíková, lidi na útěku chytali, zavírali v dolech nebo rovnou střídali.

Povahu pravděpodobně zdědil po svých rodičích, kteří perzekuci komunistů čelili až do své smrti. Díky tomu zvládl i dřinu, která ho čekala v Kanadě, kde pracoval téměř dva roky jako dřevorubec. Poté, co se mu konečně podařilo dostat do USA, udržoval se svou rodinou tajnou korespondenci, ve které se podepisoval jako Taras.⁴⁵ Jaroslavova studia v Americe financoval a garantoval Rotary Club, jehož byl později sám členem, a také řada dalších institucí i soukromých osob. To, jakých vědeckých úspěchů v Americe dosáhl, jen dokresluje ztrátu, jakou Československo kvůli emigraci vědců kvůli komunistickému režimu utrpělo. Jaroslav Stára ale nebyl jen uznávaným vědcem. Podobně jako jeho otec se i on angažoval ve veřejném životě a byl respektovaným regionálním politikem. Tato krátká studie mohla vzniknout díky spolupráci s jeho dnes už dospělými dětmi z USA, které ochotně poskytly řadu materiálů a osobních vzpomínek na Jaroslava F. Stáru – emigranta, vědce a Čechoameričana, který nikdy neodpustil komunistům to, co jeho rodině i celému Československu provedli.

Poznámky:

- 1 Studie vznikla díky podpoře grantu KHI UPOL 2019 *Za tmy za oceán – příběh Jaroslava F. Stáry, Čecha a amerického vědce*.
- 2 O likvidaci sedláků např. Blažek, Petr, Jech, Karel a Kubálek, Michal. *Akce „K“: vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. V Praze: Pulchra, 2010. 635 s.

- 3 O emigraci vědců více např.: Štrbářová, Soňa a Kostlán, Antonín, eds. *Sto českých vědců v exilu: encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*. Praha: Academia, 2011. 607 s.
- 4 P r c h l í k o v á, Anna. *Život pana Františka Stáry, spojeného s Prchlíky v Krhově*. Osobní archiv Miroslava Navrátila, nepublikováno.
- 5 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaellem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 6 C u r t i s W., Betsy. *The Cincinnati Enquirer, 1 Mar 1987* [online] [cit. 12. 3. 2020], s. 19. Dostupné z: <https://www.newspapers.com/clip/41735690/obituary-for-jerry-f-stara-aged-61/>
- 7 Nepublikovaný text rozhovorů Jiřího Gregora s panem Michaellem F. Starou a jeho sestrou Lauren Starou. Orální historie, 18. 7. 2019.
- 8 Datum narození se na některých dokumentech liší – podle policejních přihlášek v ČSR je ale nepravděpodobnější datum uvedené v této studii, protože v USA si mohl věk podle potřeby upravit. Viz Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále SOKA Uherské Hradiště), fond ONV UB, inv. č. 486, karton 545.
- 9 Pamětní kniha obce Krhov, s. 7–8.
- 10 P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 4.
- 11 *Dekret presidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy*. [online] [cit. 3. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>.
- 12 Gregor, Jiří. Spor hospodáře Františka Stáry s Okresním národním výborem v Uherském Brodě v roce 1951. *Slovácko* 60, 2019, s. 221–229.
- 13 SOKA Uherské Hradiště, fond ONV UB, inv. č. 486, karton 545.
- 14 SOKA Uherské Hradiště, fond ONV UB, inv. č. 486, karton 545.
- 15 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaellem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 16 Výzva rektora Vysoké školy zemědělské, prof. Prokše z 25. 2. 1948, Osobní archiv Miroslava Navrátila, nepublikováno.
- 17 P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 18.
- 18 Táborskému se podařilo utéct, na útěku byl ale dopaden a zastřelen. P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 12.
- 19 SOKA Uherské Hradiště, fond ONV UB, inv. č. 486, karton 545. Na rubu *Přihlášky* je pak uvedeno „*uprchl v r. 1949 za hranice*“.
- 20 P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 18.
- 21 P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 19
- 22 P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 19.
- 23 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaellem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 24 N a v r á t i l, Miroslav. *Videozáznam s Jaroslavem Slívou, synem poslance Leopolda Slívy*. Nepublikováno. Použito s laskavým svolením autora.
- 25 V cestovní kartě *Manifest, 18. zaří 1952* je uvedeno *friend Frank Sliva*, osobní archiv Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020.
- 26 Osobní archiv Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020.
- 27 P r c h l í k o v á, Anna. c. d., s. 19.
- 28 K o n e č n ý, Karel. Leopold Slíva, odbojář, demokrat, vlastenec. In: Konečný, Karel a Motlíček, Tomáš, eds. *Emigrace: sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 68–76.
- 29 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaellem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 30 Tamtéž.
- 31 Nesignovaný sloupek: *Refugee discusses Communist practice for Demosthenians*. The Red and Black, 14. 11. 1952, s. 3. Osobní archiv Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020.

- 32 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaelem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 33 Tamtéž.
- 34 Podpisy na pohlednicích a v dopisech, které pro potřebu této práce laskavě poskytla Lauren Stara, osobní pozůstalost Lauren Stara, nepublikováno.
- 35 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaelem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 36 *Macomb County* je okres na jihovýchodě státu Michigan v USA.
- 37 Více například v nekrologu J. Stáry viz Curtis W., Betsy. *The Cincinnati Enquirer*, 1 Mar 1987 [online] [cit. 12. 3. 2020], s. 19. Dostupné z: <https://www.newspapers.com/clip/41735690/obituary-for-jerry-f-stara-aged-61/>
- 38 Agentura pro ochranu životního prostředí je agentura spadající pod Federální vládu Spojených států amerických, pověřená ochranou lidského zdraví a životního prostředí; vzduchu, vody a země. EPA začala fungovat 2. 12. 1970 po založení prezidentem USA Richardem Nixonem.
- 39 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaelem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 40 Prchlík v á, Anna. c. d., s. 20.
- 41 Více například: Pacner Karel, Houděk František a Kobská, Libuše. *Čeští vědci v exilu*. Praha: Karolinum, 2007. 359 s.
- 42 Collegium Ramazzini založené v roce 1982 je nezávislá mezinárodní výzkumná instituce působící ve více než třiceti zemích.
- 43 Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaelem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- 44 Curtis W., Betsy. *The Cincinnati Enquirer*, 1 Mar 1987 [online] [cit. 12. 3. 2020], s. 19. Dostupné z: <https://www.newspapers.com/clip/41735690/obituary-for-jerry-f-stara-aged-61/> a také *Výtah z nekrologu, vydaného agenturou pro ochranu životního prostředí Spojených států amerických dne 28. února 1987*. Česky, podepsáno Jaroslavovu druhou manželkou Sandrou Thomas Stara. Osobní archiv Miroslava Navrátila, nepublikováno, s. 1.
- 45 Podpisy na pohlednicích a v dopisech, které pro potřebu této práce poskytla Lauren Stara. Fotografie a ego dokumenty z osobního archivu Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020, nepublikováno.

Prameny:

- Cestovní karta do USA *Manifest*, 18. září 1952, osobní archiv Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020, nepublikováno.
- Fotografie a ego dokumenty z osobního archivu Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020, nepublikováno.
- Navrátil, Miroslav. *Videozáznam s Jaroslavem Slívou, synem poslance Leopolda Slívy*. Nepublikováno, osobní archiv autora.
- Nepublikovaný text rozhovoru Jiřího Gregora s panem Michaelem F. Starou, synem Jerryho F. Stary, roč. 1925. Orální historie, 10. 9. 2019 via Skype.
- Nesignovaný sloupek: *Refugee discusses Communist practice for Demosthenians*. The Red and Black, 14. 11. 1952, s. 3. Osobní archiv Lauren Stara, použito s laskavým svolením 14. 8. 2020.
- Pamětní kniha obce Krhov.
- Prchlík v á, Anna. Život pana Františka Stáry, spojeného s Prchlíky v Krhově. Osobní archiv Miroslava Navrátila, nepublikováno. 22 s.
- Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond ONV UB, inv. č. 486, karton 545.
- Výtah z nekrologu, vydaného agenturou pro ochranu životního prostředí Spojených států amerických dne 28. února 1987*. Osobní archiv Miroslava Navrátila, nepublikováno.
- Výzva rektora Vysoké školy zemědělské, prof. Prokše z 25. 2. 1948*. Osobní archiv Miroslava Navrátila, nepublikováno.

Literatura:

- Bl a ž e k, Petr, J e c h, Karel a K u b á l e k, Michal. *Akce „K“: vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlosti v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. V Praze: Pulchra, 2010. 635 s.
- J e c h, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. 331 s.
- K o n e č n ý, Karel. Leopold Slíva, odbojář, demokrat, vlastenec. In: Konečný, Karel a Motlíček, Tomáš, eds. *Emigrace: sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 68–76.
- Š t r b á ň o v á, Soňa a K o s t l á n, Antonín, eds. *Sto českých vědců v exilu: encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*. Praha: Academia, 2011. 607 s.

Elektronické zdroje:

- C u r t i s W., Betsy. *The Cincinnati Enquirer, 1 Mar 1987* [online] [cit. 12. 3. 2020], s. 19. Dostupné z: <https://www.newspapers.com/clip/41735690/obituary-for-jerry-f-stara-aged-61/>
- Dekret presidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy*. [online] [cit. 3. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>

Mgr. Jiří G r e g o r (n. 1990), doktorand katedry historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Vě svém odborném zájmu se zabývá hospodářskými dějinami a dějinami vědy.

Across the Ocean in the Dark – the Story of Jaroslav F. Stára, Czech American, Patriot and a Scientist

A b s t r a c t

This story is about the fate of Jaroslav F. Stára since he was a student, through emigration up to his successful life in the American exile. In the US he became an important personality in the field of science and in public life. He definitely emigrated because of the beginning of communism in Czechoslovakia. First, he took part in the protests against communist practices and then he decided to leave the republic. He was only nineteen years old. He left the country illegally via Austria where his mother was born. Initially, he went to Canada. There he was working as a logger for a couple of years. Later he received a scholarship in the United States of America where he graduated from several schools including the famous Harvard University on the recommendation of his acquaintances, mainly of the important family of the first republic representative Leopold Slíva. Because of his emigration both his mother Zdenka and his father František were heavily persecuted by communists. But Jaroslav was well off in the United States. He started a family and lead active public life working in many scientific institutions and he never returned to Czechoslovakia.

Key words: emigration, emigrant, Jerry F. Stara, USA, science, scientist, communism, Czechoslovakia, student

Im Finsternen über den Ozean – die Geschichte von Jaroslav F. Stára, eines amerikanischen Tschechen, Patriot und Wissenschaftlers

Z u s a m m e n f a s s u n g

Diese Geschichte stellt das Schicksal von Jaroslav F. Stára von seinen Studentenjahren, über die Auswanderung bis zum erfolgreichen Leben im amerikanischen Exil vor. Dort wurde er zu einer bedeutenden Persönlichkeit auf dem Feld der Wissenschaft und des öffentlichen Lebens. Er emigrierte

eindeutig aufgrund des Machtantritts des Kommunismus in der Tschechoslowakei. Zuerst nahm er an Protesten gegen die kommunistischen Praktiken teil, dann entschloss er sich, das Land zu verlassen. Damals war er neunzehn Jahre alt. Illegal floh er über Österreich, dem Geburtsland seiner Mutter, nach Kanada. Dort arbeitete Stára mehrere Jahre als Holzfäller. Erst später, auf Empfehlung von Bekannten, vor allem der bedeutenden Familie des Abgeordneten aus der ersten tschechoslowakischen Republik Leopold Slíva, erhielt er ein Studienstipendium für die USA, wo er gleich mehrere amerikanische Hochschulen absolvierte, einschließlich der bekannten Harvard University. Wegen seiner Auswanderung verfolgten die Kommunisten den Vater František und die Mutter Zdenka hart. Jaroslav jedoch erging es in den USA gut. Er gründete eine Familie, führte ein aktives gesellschaftliches und öffentliches Leben, war in zahlreichen wissenschaftlichen Institutionen tätig und kehrte nie mehr in die Tschechoslowakei zurück.

Stichwörter: Auswanderung, Emigrant, Jerry F. Stara, USA, Wissenschaft, Wissenschaftler, Kommunismus, Tschechoslowakei, Student

Jiří Mitáček a kol. Vážany: dějiny a život obce. Vážany: obec Vážany, 2020. 414 s.

Obec Vážany vydala poprvé za dobu své existence knihu, která díky erudované skupině odborníků pojednává o životě obyvatel Vážan od doby prehistorické až do současnosti. Monografie obsahuje studie z oblasti prehistorie, historie, přírodovědy, kunsthistorie, národopisu a dalších vědních oborů, sepsané na vysoké odborné úrovni. I když by se zdálo, že by nebylo o malé obci Vážany se 438 obyvateli co psát, opak je pravdou.

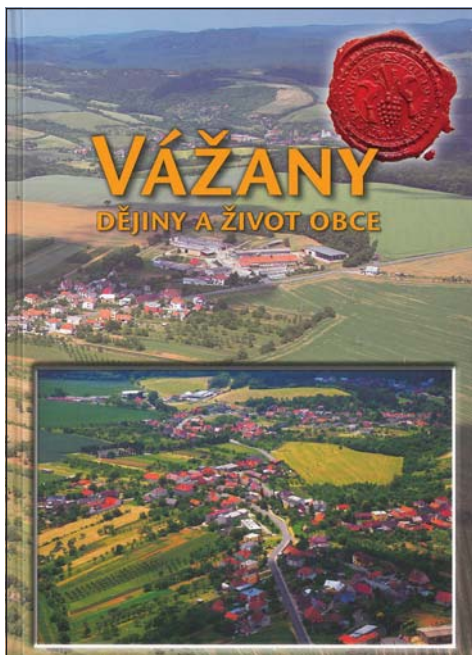
Publikace se zaměřila na zajímavá pojednání z oblasti geologie, ale dotýká se i přírody, její fauny i flóry i celé krajiny. Velká část je věnována i období pravěku, popsaného do podrobností na základě archeologických výzkumů. Zajímavé je zamyšlení nad jménem Vážany s vyslovenými hypotézami, stejně jako první zmínka o založení vsi ve spojení s velehradským klášteřem. Zaujme i část pojednávající o pěstování vína ve středověku, stejně jako statě o době předhusitské, husitské a česko-uherských válkách. Vážany patřily od roku 1220 k majetku velehradského klášteřa až do jeho zrušení v roce 1784; zde autor uvádí systém řízení v čele s úředníky velkostatku a samosprávou obce s ukázkou obecní pečeti a jejím stavebním a hospodářským vývojem až do roku 1848.

Pozoruhodné je pojednání o obci od vzniku občanské společnosti v roce 1848 do roku 1918. Nové pořádky přinesly i nové povinnosti a práva. V obci se vytvořila samospráva, právo volit měli všichni občané, byly postaveny výjimečné stavby – hotel, škola, mlýn či kaple, začaly vznikat spolky, řešila se zástavba i komunikace obce. Zdárný vývoj obce narušily požáry, epidemie různých chorob, ale především první světová válka. Vznikem první republiky byla zavedena nová pozemková reforma, záhy byly zorganizovány volby a vznikla nová samospráva.

Život občanů a jejich strasti, se vzpomínkou na zahynulé občany, popisuje část věnovaná období německé okupace. Období od roku 1946 do současnosti vyřešili autoři výpisem z obecních kronik, čímž se vyhnuli mnohým složitým, často těžce popsatelným událostem. Celá historická část je doplněna kvalitními fotografiemi a kresbami s podrobnými popisy.

Podobně jako každá obec měly i Vážany řadu osobností ze světské, ale i z duchovní sféry. V části duchovních dějin Vážan popisuje autor nejen historii kostela sv. Petra a Pavla v Polešovicích, ke kterým Vážany patří farou, ale vzpomíná i kněze, kteří ve farnosti sloužili anebo odtud pocházeli, stejně jako rodačky řeholnice (14). I když Vážany neoplývají množstvím stavebně-uměleckých památek, najde se v terénu i řada křížů, z nichž památkově chráněný je z roku 1885, stejně jako kaple sv. Josefa.

Část o lidové kultuře zahrnuje všechny základní informace o životě v obci, její

výroční i rodinné zvyky a obyčeje, nářečí či oblékání do kroje. Národopisná část je doplněna dobovými i současnými fotografiemi, vždy s popisem a udáním data. K udržování folklorních tradic napomáhá mužský sbor Chlapi z Vážan založený v roce 2010 a dětský folklorní soubor Děcka z Vážan, jejichž činnost se datuje od sedmdesátých let 20. století. Bohatá je i spolková činnost dobrovolného sboru hasičů, jenž vznikl v roce 1925, stejně jako myslivecké sdružení po roce 1948. Dodnes jsou činní i zahrádkáři, členové skautingu, stejně jako organizovaný sport, který začal po roce 1958 – především fotbal a stolní tenis.

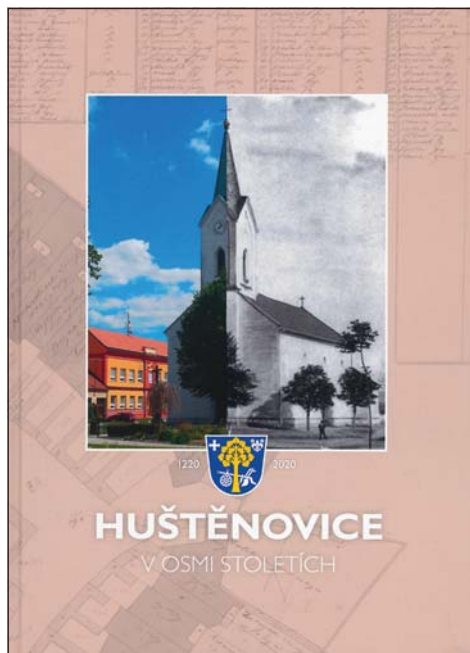
V představené monografii pokládám za velmi záslužnou část v závěru knihy, která přináší výběrovou literaturu – monografie, novinové a časopisecké články o obci Vážany do roku 2019.

Ten, kdo se bude chtít obohatit anebo vědět více, než je v textu obsaženo, má po stranách každé kapitoly poznámkový aparát, který informaci upřesní anebo odkáže na další odborná pojednání. Stejně výstižné barevné i černobílé fotografie jsou důsledně datované s přesným popisem místa a uvedením autora. Vydaná monografie obce Vážan může být svým podrobným a přehledným zpracováním příkladem pro další obce na Uherskohradištsku.

Ludmila Tarcalová

Alena Bazalová, Jakub Veselý. Huštěnovice v osmi stoletích 1220–2020. Huštěnovice: obec Huštěnovice, 2020. 272 s.

K řadě monografií obcí z Uherskohradištska, které v roce 2020 vyšly, se přiřadila i další, vydaná k osmistému výročí obce Huštěnovice. Ve srovnání s monografiemi, které v posledních letech vyšly v odborné redakci Jiřího Mitáčka, se kniha liší jak vnitřním uspořádáním, přístupem zpracování i grafickou úpravou. Kniha je sepsaná místní kronikářkou obce Alenou Bazalovou a Jaku-

bem Veselým na přání občanů a pro občany. Cílem knihy bylo opublikovat co nejvíce nashromážděných zajímavostí, událostí, informací, ale podle autorky však nejde pouze o prepis kroniky.

První čtvrtina knihy popisuje historii obce od jejího založení do období první republiky, poté je zde zachycen život v nové republice v období po roce 1918. Následuje přelom 20. a 21. století a s tím spojené vnitřní záležitosti obce, jako je zavedení insignií obce – znaku a praporu, sčítání místních obyvatel a soupis jejich příjmení, výčet veskeré propagace věnované obci.

Pojednání o památkách patří k dokumentačně cenným částem knihy. Autoři vyjmenovávají a popisují památky obce – památné stromy, sakrální stavby, pomníky, sochy a kamenné kříže, vždy s popisem a fotografií; i když nejsou objekty památkově chráněné, jsou všechny zrenovované. K historickým památkám patří i pamětní desky, jež byly věnovány významným občanům obce – legionáři Antonínu Smětákoví, akademickému malíři Antonínu Sládkovi, generálu Rudolfovi Králíčkovi či řádové

sestře Vojtěše Hasmandové. Z důležitých stavebních památek zmiňují autoři nejstarší památky lidových staveb čp. 84, 7, 86, 87, 36, 323 a 32 a také kulturní dům a místní knihovnu. V malé kapitole o školství sepsané velmi podrobně Vladimírou Šobáňovou je shrnutá historie základní školy od jejího založení v 18. století a také mateřské školy, která byla otevřena v roce 1939.

Kapitolu pojednávající o životě ve farnosti můžeme považovat za komplexně zpracovanou a nejpřínosnější. Zde jsou popsány nejen dějiny farnosti a historie kostela sv. Anny, ale velká část je také věnována kněžím sloužícím v Huštěnovicích, a především řádovým sestřím a kněžím, kteří se zde narodili. Ze všech uvedených osobností autoři vyzdvihli kněze, historika, spisovatele Jindřicha Erazima Vitáska (1817–1897), který sepsal *Nástin dějin obce Huštěnovské na Moravě*, vydaný v Uherském Hradišti v roce 1878, jenž patří k nejstarším tištěným historickým pramenům obce. Jeho práce je otištěna v příloze na závěr publikace. K významným místním rodákům patří i sestra boromejka Antonie S. M. Vojtěcha Hasmandová. Za její výjimečný řeholní život a její skutky oběti začalo v roce 1996 Boží kanonizační řízení pro její blahorečení a svatořečení. Občany, kteří se jakkoliv zasloužili o věhlas své obce, vzpomínají autoři monografie v celkem čtrnácti biografiích, ke kterým jsou připojeny jejich fotografie a ve třech případech i jejich vzpomínky nebo úryvky jejich díla (legionáře Antonína Smětáka, spisovatelky Fanny Hasmandové, majora Hynka Býčka).

Bohatá část nazvaná *Kulturní a společenský život* dotvrzuje, že v Huštěnovicích se dodnes kulturně, společensky i spolkově žije. Muzeum otevřené před deseti lety vzniklo na základě darů místních, ale i přespolních občanů; je dokladem jejich života, umu a pracovitosti huštěnovských občanů. K desátému výročí muzea byl vydán i kalendář roku 2021 zachycující zbudované muzeum a jeho expozice. Na závěr je popsána

činnost místních spolků, mezi které patří místní skupina červeného kříže, myslivecká společnost, Český zahrádkářský svaz, Sbor požární ochrany, Tělovýchovná jednota Sokol, sportovní klub v letech 1932–1948 a od roku 1948 TJ Sokol. K nově zavedeným se řadí dětský soubor *Marenka* a od roku 2012 také tradiční setkávání rodáků – jubilantů.

Autorka Alena Bazalová vydala samostatně knížku o hodech v roce 2003, kde podrobně popsala průběh hodů a oblékání do kroje. Škoda že místo opakovaného textu o hodech v knize raději nepopsala život v obci, výroční a rodinné obyčeje, které připomínají jen čtyři fotografie fašanku. Zcela nelogicky je pak zařazeno povídání o zemědělství z pera Jaroslava Králíka a ovocnářství Antonína Adamíka. Uvedení autora v pojednání o vodních plochách v seznamu použité literatury chybí.

Celá publikace je doplněna velkým počtem barevných fotografií, a především cennými jednobarevnými historickými snímky, z nichž však některé nejsou datovány. V příloze je otištěna satební smlouva z roku 1787, pronájem obecního hostince z roku 1829 a přetisk publikace J. E. Vitáska. Na závěr knihy je přiřazen seznam použité literatury. Je na škodu celé monografie, že k poslední korektuře si autoři nepřizvali alespoň některého z odborníků, který by poradil především se správnými citacemi literatury. Při vydání tak obsáhlé a obsahově cenné knihy tyto formální nedostatky snižují její úroveň.

Knih *Huštěnovice v osmi stoletích* je psána s láskou pro svou obec, mnohdy s podrobnostmi, o kterých se Huštěnovičtí dozví právě jenom díky této publikaci. Vydání monografie je velký počín, na kterém mají zásluhu nejen autoři, ale i vedení obce. Všem patří vřelý dík.

Ludmila Tarcalová

Hana Jordánková, Ludmila Sulitková.
Předbřlohorské Brno: hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel.
Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2020. 358 s.

Zásluhou statutárního města Brna a Archivu města Brna vyšla v roce 2020 monografie dvou předních brněnských historiček pod názvem Předbřlohorské Brno. Ve své obsáhlé práci si daly za úkol zmapovat městskou ekonomiku jednoho z nejvýznamnějších královských měst na Moravě, materiální postavení jednotlivých obyvatel a jejich sociální postavení v městské komunitě v období prvního století raného novověku.

V úvodní části publikace se autorky věnují topografii města, zdejší vodohospodářským poměrům, z nichž vychází poměrně rozsáhlá síť vodních mlýnů, dále rozsahu a charakteru městských předměstí, kde nás např. zaujme užívání pečeti v jednotlivých předměstských ulicích či charakter zdejší vegetace, především vinic, které byly permanentní složkou majetkové držby měšťanů. Následuje rozbor demografických a národnostních poměrů brněnského městského obyvatelstva, kdy vedle obyvatel moravských měst a městeček byly za měšťany přijímáni také měšťané z rakouských zemí či severní Itálie. Určující podmínkou vývoje města bylo samozřejmě také zdejší městské právo a z něho vycházející kategorie měšťanů, respektive neměšťanů, tedy osob, které neměly status měšťana, ale byli součástí městské komunity.

Hlavní přínos publikace spočívá ve dvou následujících kapitolách – Možnosti obživy jednotlivců v městském prostředí a jejich sociální situace a Hospodaření města jako celku. V první z nich se autorky věnují profesní struktuře zdejších obyvatel, přičemž využily nejen známé berní prameny, ale také další relevantní úřední městské knihy, městské i soukromé písemnosti a samozřejmě písemnosti cechovní. To jim umožnilo zodpovědněji zařadit zdejší ře-

mesla do skupin, tak jak byly vytvořeny do-
savadním bádáním na poli městských dějin.
Naopak berní prameny, sledované v delším
časovém horizontu, se jim staly indikátorem
hlavních vývojových trendů v předbřlo-
horském období. Vedle cechovního zřízení
měl na ekonomický a sociální život města
a jeho obyvatel zásadní vliv zdejší obchod
a trhy, včetně obchodu zahraničního a s ním
spojeného výběru mýta. S postavením měš-
tanů byly také nerozlučně spojeny koupě
a prodeje domů. V samostatné podkapitole
proto autorky vysvětlují splátkový systém,
který se uplatňoval při koupích městských
domů, zaznamenávaných v jedné z kapitol
tzv. rychtářských knih. Přínosem k rozboru
sociálních poměrů ve městě je pak bezespo-
ru část věnující se cenám a mzdám či odrazu
majetkového zázemí měšťanů a dalších oby-
vatel v testamentárních pořízeních.

Hospodářství města Brna jako celku bylo
tvořeno především kuřimským a deblín-
ským panstvím, kde se vedle zemědělské
výroby mohlo město v okolí Deblína zapojit
na základě panovníckých privilegií i do důl-

ního podnikání, a to při těžbě stříbra. Zdejší specifikem byla však skutečnost, že už v 16. století bylo možno na městském velkostatku pozorovat rozvoj režijní výroby, přičemž se město jako vrchnost snažilo využívat více námezdních sil na úkor tradičních robotních povinností. Celkový obraz podnikání a ekonomického vývoje města v daném období je pak v publikaci prezentován jak na základě městských finančních knih, tak berních knih či písemností příslušných hospodářských a dohlížecích úřadů města.

Přínosem dané monografie je zvláště metodický příspěvek k využití finančních a berních pramenů a oceňování městských domů. Na základě podrobného rozboru pramenů upřesňuje sociální rozvrstvení městského obyvatelstva v 16. až 17. století, ukazuje na hlavní zdroje příjmů města (pivovar, šenk vína a piva, mýto) i jeho výdajů (daňové povinnosti, spojené zejména s válečnými událostmi).

Vedle kvality vlastní práce zmíněných kapitol musíme na monografii ocenit i úvodní stať, věnující se rozboru dosavadních znalostí městských dějin, a to nejen v České republice, ale i na území okolních zemí Německa, Rakouska, Polska, Slovenska a Maďarska. Součástí knihy jsou i edice některých pramenů z Archivu města Brna, a to vybraných mýtních rejstříků z předbělohorské doby, kupeckých knih Mikuláše Wunderleho, statut kožešníků 1615 a kordováníků 1614, dále smlouvy a obligace mezi věřiteli zesnulého obchodníka Františka Polona a jeho pozůstalými dědici z roku 1568 a rovněž map deblínského panství (1504) a kuřimského panství (1589). Knihu též doplňuje bohatý dokumentační a ilustrační materiál (mj. veduta Uherského Hradiště z dvacátých let 18. století, s. 27), anglické a německé resumé, seznam použitých zkratk, pramenů a literatury, seznam obrazových příloh a spojený rejstřík osob a zeměpisných názvů.

Jiří Čoupek

DĚJINY UMĚNÍ

CYRIL MANDEL – K ŽIVOTU A PŘEDČASNĚ UKONČENÉ MALÍŘSKÉ TVORBĚ

Josef Maliva, Olomouc

Studie přibližuje nešťastný životní osud, pozitivní charakterové hodnoty a často opomíjené malířské dílo Cyrila Mandela, který žil a tvořil na Slovácku. Umělecká kvalita jeho tvorby překračovala regionální význam, neboť sledovala již pokročilejší tvůrčí mety než dílo jeho staršího kolegy a přítele Joži Uprky. Studie zmiňuje též obsáhlou Mandelovu monografii vydanou Galerií výtvarného umění v Hodoníně.

Významnou součástí obrazové sbírky Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti jsou díla malíře Cyrila Mandela. Galerie mezi jinými umělcovými obrazy vlastní nejen jeden z jeho největších obrazů zachycující dva výměnkáře sedící na sluníčku, ale též jeden z nejpůvabnějších malířových akvarelů, zobrazující mladou ženu oděnou v barevně působivém kroji, označený autorem: Anča Ondrejčíčka, Stará Myjava. Dosud nejrozsáhlejší výstava Mandelových prací proběhla v Uherském Hradišti po premiéře v Hodoníně v roce 1965.

Cyril Mandel byl blízkým přítelem malíře Joži Uprky. Byl obdařen mimořádným talentem a již jako student pražské výtvarné akademie spolupracoval s Uprkou při výzdobě zasedací síně radnice v Uherském Hradišti. Na Uprkovu žádost, dle jeho návrhu, realizoval i rozměrnou oponu divadelního sálu sokolovny v Tišnově. Ve vlastní tvorbě kráčel však zcela samostatnou, od tvorby svého staršího přítele odlišnou, bezmála protikladnou tvůrčí cestou. Leč osud mu nedopřál, aby své výtvarné nadání plně rozvinul a jeho předčasně ukončená malířská ouvertura upadala časem namnoze v zapomnutí.

Cyril Mandel spatřil světlo světa v odlehlé hornácké obci¹ v Kuželově, kde se 23. října 1873 narodil v rodině drobného zemědělce (s polnostmi kolem 8,5 ha). Ještě před dovršením deseti let ho rodiče poslali studovat na vyšší české státní gymnázium do Valašského Meziříčí, odkud po čase přešel na soukromé české gymnázium v Uherském Hradišti. Již v jedenácti letech mu zemřela matka a počátkem roku 1888 i otec.² Jeho výtvarný talent se projevil záhy již ve škole, proto mu jeho profesor kreslení doporučil další studium na uměleckoprůmyslové škole v Praze, kam nastoupil v roce 1889. Odtud po roce přešel na pražskou uměleckou akademii k prof. Františku Sequensovi. Jeho studium asi dvakrát přerušila choroba, a tak studium ukončil již ve druhé polovině školního roku 1893/1894. Jeho frekventanční vysvědčení podepsal již prof. Vojtěch Hynais, jehož umělecký vliv zanechal v časně tvorbě mladého umělce jisté stopy.³

Povinnou vojenskou službu vykonával malíř u rakouského 3. pěšího pluku zprvu v hodnosti svobodníka, později kaprála, patrně ve Vídni a později v Kroměříži v letech 1894 až 1897.⁴ Zřejmě ani na vojné výtvarně nezahálel; z roku 1896 se dochoval jeho olej *Chlapec v beranici*, podobizna malého Jana Nálepky oděného ve slovácké, vyšíváním zdobené haleně. Je to zcela profesionálně uchopená malba, ve které se malíři zdařilo vystihnout nejen barevné odstíny chlapcovy dětské tváře, ale i jeho psychiku a osobní charakter. Jemné fluidum Hynaisova luminismu, které jsme shledali na této podobizně, lze nalézt i na několika dalších dětských portrétech, například o něco pozdější dětské podobizně nazvané *Dívěnka*. Z obrazu k nám promlouvá především dokonale harmonický souzvuk narůžovělých tónů dívčinych, krajkovým límcem zdobených městských šatiček a žlutavě zelenavého pozadí malby.

Stejně nás zaujme i bohatství valérů pleti dívčiny tváře. Na obraze si rovněž povšimneme malířovy schopnosti zachytit i materiálová specifika a odlišné haptické kvality například šatů, krajková, vlasů či pleti a vyjádřit dosud nevyhraněnou psychiku dítěte.

Již první malby, kterými se Cyril Mandel spolu se svými přáteli na výstavách v jiho-moravském regionu představil, se rozprostřely do několika tematických okruhů. Na klíčové hodonínské výstavě v roce 1902, na níž vystavovali i slovenští malíři, zveřejnil mladý malíř asi dvacet čtyři svých prací, mezi nimiž byly nejen portréty, ale rovněž krajinomalby a žánry.⁵ Jeho finanční úspěch na výstavě mu umožnil týdenní studijní pobyt v Mnichově, kde ho doprovázel slovenský malíř Jaroslav Augusta.⁶ Při Rodinově návštěvě Slovácka v květnu roku 1902 se Mandel seznámil s řadou pražských uměleckých osobností, především s malířem Milošem Jiránkem, s nímž ho pojily společné malířské zájmy. V následujícím roce v srpnu 1903 byl Cyril Mandel zastoupen na Krajské výstavě v Třebíči mezi výraznými uměleckými osobnostmi – Z. Braunerovou, A. Frolkou, R. Havelkou, Fr. Kavánem, A. Kalvodou, S. Lolkem, A. Muchou, M. Švabinským a J. Uprkou. Početné bylo rovněž Mandelovo zastoupení na proslulé celomoravské umělecké výstavě pořádané německým spolkem přátel umění v roce 1904 v Olomouci.⁷ Již o rok dříve se malíř přestěhoval ze své rodné obce do Velké nad Veličkou, kde měl větší kontakt s veřejností. Nicméně nadále zůstával ve stínu staršího, úspěšnějšího a populárního malíře Joži Uprky, jehož obrazy byly pro veřejnost svou barevnou pestrostí i líbivými folkloristickými náměty přitažlivější. Cyril Mandel výtvarně netěžil z pestrosti lidových krojů a vnější líbivosti námětů. V jednom dopise přiznával: „Mnohému jsem byl sám vinen, že jsem i málo pracoval, ale toho také nelituju, více jsem – myslél. [...] Já nedělám pro svět, ač musím od světa žít, ale dělám – co mě se líbí a co miluji a co chci dělat, do toho se musím zamilovat, ať je to cokoli, třeba stará roztrhaná chalupa.“⁸ Mladý malíř byl značně introvertní povahy. Jeho známí ho popisovali jako člověka neprůbojného, uzavřeného, který se stranil společenskému ruchu a povrchních zábav, byl však přátelský, dobrosrdečný a silně citově založený.⁹

V posledním roce života v květnu roku 1907 vystavil Cyril Mandel na hodonínské výstavě umělců sdružených v později založeném spolku sedm obrazů, z nichž čtyři prodal. O několik měsíců později však nečekaně zemřel. Závěr umělcova života byl obestřen různými fámami (od otravy jídlem či jedem až po sebevraždu). Pravdou je, že asi týden před náhlým skonek měl zavázaný krk, neboť se mu vytvořil vřed, který mu řezal lékař. 16. srpna 1907 ráno volal z okna kuchyňky, kde bydlel, sousedku, že je mu zle, a chtěl, aby mu „teta“ (posluhovačka) uvařila kmínovou polévku. Když obě ženy přišly, ležel mrtvolně bledý mezi nábytkem, o nějž se zranil. Než přišel lékař, byl již mrtev. Příčinou úmrtí dle lékařské diagnózy byla „nervová mrtvice z koliky“.¹⁰ Malíř se již nedočkál vernisáže výstavy později ustaveného spolku Sdružení výtvarných umělců moravských, kterou obeslal několika svými obrazy. Stal se tak členem spolku in memoriam.

Od prvních let své malířské tvorby se Mandel věnoval nejen portrétu, ale rovněž krajinomalbě a žánrovému malířství. K jeho nejstarším krajinářským pracím patří drobný obraz *Krajina se stromy*, spočívající dosud ve sféře plenéristické tvorby. Na malbě se setkáváme s bohatou škálou odstínů zelené barvy, harmonicky souznívajícími s odstíny žlutavých a hnědavých okrů. Prostá, do široka rozevřená krajinná scénérie travnatého terénu s dominantním stromem vlevo od středu obrazu, v pozadí uzavřená hradbou keřů a stromů, je zastřena jemným atmosférickým oparem, charakteristickým pro krajinnou tvorbu v závěru 19. století. Názorově pokročilejší byly již umělcovy malby z okolí Tišnova, které vznikly v roce 1898, kdy umělec asi dva nebo tři měsíce pobýval v městě při práci na zmíněné tamní jevištní oponě. Dnes snad jediný známý olej *Skála u Tišnova* nám svou lehkostí a bezpro-

středností malířského provedení i výtvarnou kultivovaností může připomenout Chittussiho pozdní díla z jižních Čech, která Cyril Mandel bezpochyby spatřil v době pražského studia na umělcově posmrtné výstavě roku 1892.

Snad prvním žánrovým obrazem Cyrila Mandela je větší obraz *U kolébače* ve sbírce Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Na jeho časnou dataci poukazuje dosud klasická, důsledná kompoziční vyváženost malby, její statičnost, zejména až naturalistická věcnost a popisnost, vedoucí k zobrazení nepodstatných detailů, jako je zátiší se džbánem a hmoždířem umístěné na peci i další předměty zaplňující interiér venkovské světnice. K staršímu pojetí žánrové scény se přiklání i jistá fabulační stránka scény, na níž babička při kolébání vnoučete usnula a v rukou dosud drží stuhu vedoucí k zavěšenému kolébači. Statičnost i literární podtext výjevu překonal – patrně poněkud mladší – obraz *Dva Slováci z Horňácka*, zvaný též *Rozmluva*. Jakkoliv autor užil na malbě splyvavou rukopisnou traktaci, pro scenerii dvou diskutujících mužů zvolil již exteriér, dvorek staré venkovské chalupy, prosycený slunečním svitem kontrastujícím hlubokým stínům. Tuto zřetelnou známku Mandelova nastupujícího impresionistického vnímání reality doprovází mžitkový okamžik záběru, na němž profilově zobrazený a poněkud zastíněný muž stojící vlevo sděluje svému protějšku zprávu, kterou jeho partner přijímá s výrazem překvapení, až s podtextem mírné nedůvěry.

Příklon Cyrila Mandela k estetice impresionismu nastal patrně krátce před rokem 1902, kdy malíř v přírodním terénu vytvořil akvarel *Veterán* opatřený tímto datem, dílo prosycené prudkou sluneční září, zaznamenávající poloviční postavu vysloužilce s válečnými medailemi na hrudi. Po právu bývá již k roku 1901 přiřazován osobitý olej *Výměnkáři*. Je to malba dvou v kožiších oděných starců sedících s hůlkami a s dýmky v ústech na dvorku staré chalupy se zanedbanou doškovou střechou. Na malbě, kde sluneční svit soupeří s hlubokými stíny, se setkáváme s rozostřenými konturami jednotlivých, sumárně podaných motivů i s uvolněným malířským rukopisem. Jakkoliv i zde je v popředí umělceva zájmu estetická stránka malby, zejména koloristická harmonie bohatých valérů, zdá se, že základem malířovy inspirace bylo jeho soucítění s životem starců na odpočinku a jeho hluboká empatie.

Vedle klasicky formulovaného impresionismu ovlivnil tvorbu Cyrila Mandela i náladový odstín impresionismu, který postupoval rovněž časnou tvorbou některých českých malířů, jako byl Antonín Hudeček nebo Alois Kalvoda. Ti čerpali výtvarné podněty z tvorby Roberta Macaulay Stewensona (1854–1952), skotského malíře měsíčních nocí a idylických krajín zastřených jemným vzdušným oparem, i z malby jiných členů skupiny Glasgowských hochů, jejichž díla se v Praze objevovala již v závěru 19. století, anebo z prací členů worpswedské skupiny, která v Praze vystavovala na podzim roku 1903. Náladová malba (Stimmungsimpressionismus) byla aktuální již v poslední čtvrtině 19. století i ve Vídni, kde k jejím nositelům patřil i moravský rodák Eugen Jettel (1845–1901). Mandelovy náladové malby se zpravidla oprošťovaly od idyličnosti a sentimentality, nejednou se spojovaly s drsnou realitou venkova, mívaly sociální podtext, sdělovaly hluboké prožitky a obsahovaly až existenciální příděch. Patřily k nim především zimní scenerie s venkovskými domky obestřené mlžným závojem vzdušného oparu, často byly naplněné melancholií, nostalgií, tklivou náladou a smutkem (*Zima ve Velké* ze sbírky hodonínské galerie i stejnojmenný obraz z Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti, *Zima* též *Alegorie zimy* ze soukromého majetku v Praze nebo secesně laděný obraz *Podzimní navečer*). Zejména obraz *Zima ve Velké* z hodonínské galerie, při pohledu na dvojici, muže v beranici a za ním spěchající ženy s vlnákem přehozeným přes ramena, evokuje v divákovi pocit osamocení, zimního chladu a nepohody. Tísňovou náladu malby zvyšuje mdlý svit měsíce a sporé světlo linoucí se z malých okének

Obr. 1. Skála u Tišnova,
25×33 cm, olej, lepenka,
signováno CM,
privátní sbírka.

Obr. 2. U kolébače, olej na plátně,
70×56 cm, nesignováno.
Galerie Slovákého muzea
v Uherském Hradišti, U 1972.
Foto T. Heřmánek.

Obr. 3. Dva Slováci z Horňácka, olej na plátně, 45×66 cm, nesignováno. Muzeum umění v Olomouci, O 419. Foto Z. Sodoma.

Obr. 4. Výměnkáři, Olej na plátně, 43×51,5 cm, signováno C. Mandel. Galerie výtvarného umění v Hodoníně, O 163. Foto J. Fantura.

Obr. 5. Zima ve Velké, olej na lepence, 29×32 cm, nesignováno. Galerie výtvarného umění v Hodoníně, O 550. Foto J. Fantura.

Obr. 6. Podvečer s kupkami sena, olej na lepence, 32×30 cm, signováno Mandel, privátní sbírka.

Obr. 7. O žních, olej na plátně, 66×76 cm, signováno C M, privátní sbírka.

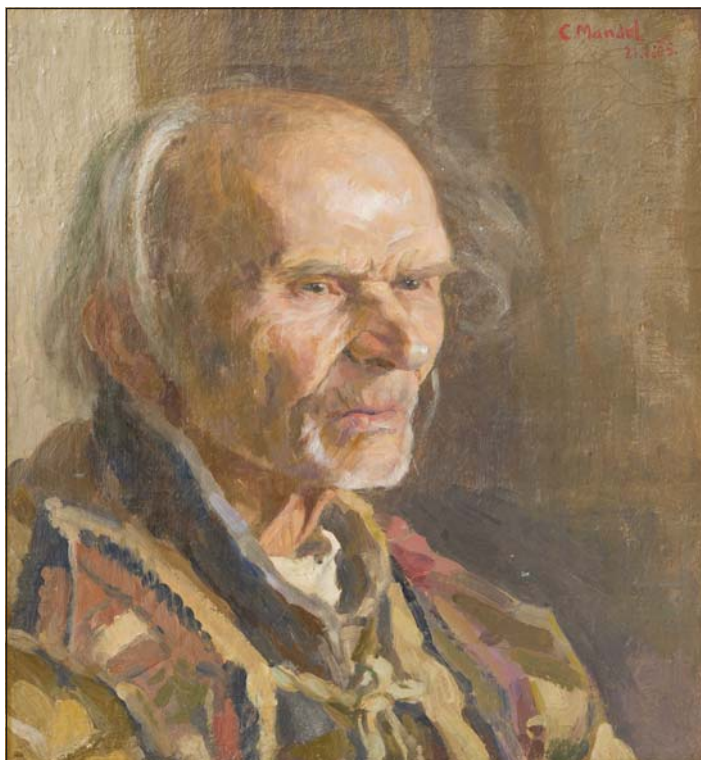
Obr. 8. Sekáči, akvarel, papír, 24 x 32 cm, signováno C. Mandel, Velká 905, Galerie Slovák-
kého muzea v Uherském Hradišti, U 6852. Foto T. Heřmánek.

Obr. 9. Slepec, akvarel, papír, 30×20 cm,
signováno C. Mandel, Velká 906.
Galerie výtvarného umění v Hodoníně,
G 2649. Foto J. Fantura.

Obr. 10. Slepý hudec, olej na plátně,
54×73 cm, signováno CM, privátní sbírka.

Obr. 11. Hlava starce, olej na plátně,
39×34,8 cm, signováno a datováno
C. Mandel 21. I. 05. Galerie Slovákého
muzea v Uherském Hradišti, U 1366.
Foto T. Heřmánek.

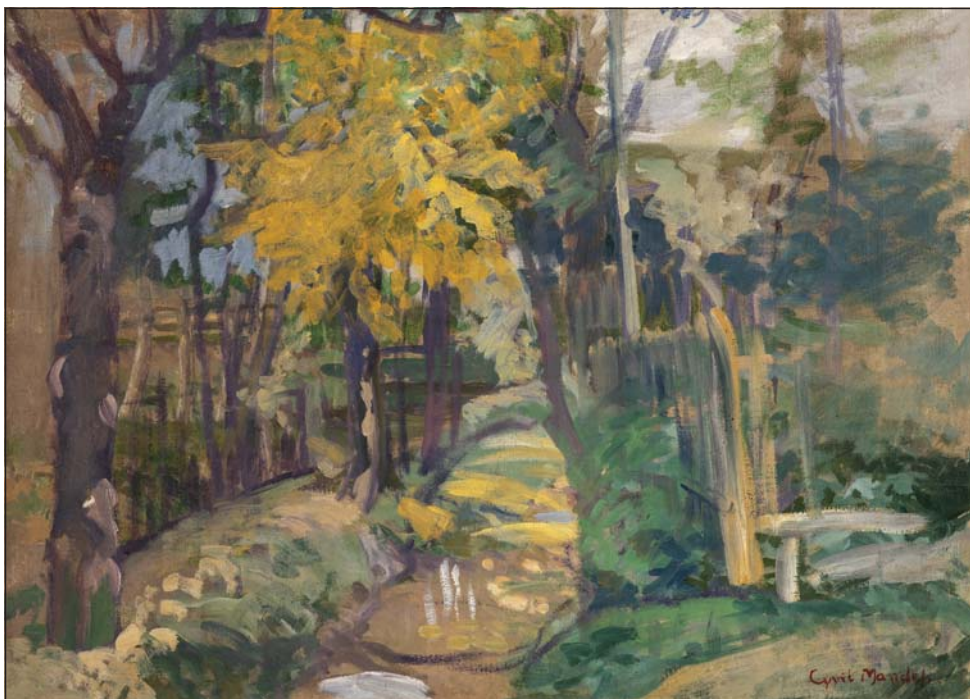
Obr. 12. Babička, olej na plátně,
26×18,5 cm, signováno C M.
Galerie výtvarného umění v Hodoníně,
O 31. Foto J. Fantura.

Obr. 13. Děvče z Velké
(Portrét ženy v kroji), olej na plátně,
53×40 cm, signováno C. Mandel.
Galerie výtvarného umění v Hodoníně,
O 164. Foto J. Fantura.

Obr. 14. Seno v kopcích ve Velké,
olej na lepence, 22×25 cm, nesignováno,
Galerie Slovákckého muzea v Uherském
Hradišti, U 661. Foto T. Heřmánek.

Obr. 15. Na hrázi, olej na plátně, 44×61 cm, signováno Cyril Mandel, privátní sbírka.

Obr. 16. U Veličky, olej na plátně, 76,5×61 cm, signováno C. Mandel. Galerie výtvarného umění v Hodoníně, O 667. Foto J. Fantura.

přízemní chalupy v ztichlé obci. Tyto skličující fenomény malby přehlušuje však estetická složka díla; tichá melodie decentně voleného koloritu a nádhera kultivovaného přednesu jemných valérů, které vstupují do vzájemného harmonického souladu. Řadu Mandelových obrazů, jako je obsahově bohatá malba *Podvečer s kupami sena*, barevně působivá zimní scénérie *Seníky a kupy*, významově tajemná *Zima u Hrubé Vrbky* nebo drobná, ale v barevných odstínech nádherná malba *Krajina*, zvaná též *Večerní červánky*, provází secesní barevnost, někdy i symbolistní podtext.

Druhou rozsáhlou skupinu Mandelových obrazů tvoří jeho malby pracovních a venkovských žánrů, spadajících do umělcovy názorově pokročilejší tvorby z doby kolem poloviny prvního decennia 20. století. Pracovní scénérie jsou namnoze spojeny s krajinou, aby tak vyjadřovaly jednotu lidské práce, člověka a přírody. Mnohé figurální malby této tematické skupiny zachycovaly starší osoby, lidi již na odpočinku, nebo v obci známé osobité postavy. Staly se pravdivou výpovědí malíře o jejich niterných stavech a pocitech. Mladého malíře nevábily náměty lidových či církevních slavností, rušné trhy, bujaré taneční zábavy. Jeho malby nabádaly k zamýšlení a ke kontemplaci. Mandel své malířské lásky často zaznamenal velice skromně, bez halasu v obrazech malých rozměrů, často v úzké barevné škále, ale v bohaté stupnici jemných valérů. Jeho největším pracovním žánrem se stal obraz nazvaný *O žních* nebo též *Kosci obilí*, na němž převažuje barva dozrálého obilí a v popředí dominuje postava tradičně oděného kosce se svým společníkem, v pomíjivé chvílce, kdy stojící muž přebrušuje již otupenou kosu. Jeho tvář je zastřena stínem, neboť smyslem malby není osoba, ale dar přírody a lidská práce. Stejně výrazným motivem v popředí levé části obrazu je motiv vysoké rostliny, snad bodláku, který se zelenavou barvou odlišuje od nažloutlého lánu obilí zabíhajícího hluboko do pozadí, za nímž se zdvihá úzký pás kopcovité krajiny. Nad vysokým horizontem krajiny se klene letní bezmračná obloha. Podobnou tichou ódou na dary přírody a lidskou práci jsou i další obrazy sklizně obilí či krmiva pro dobytek, jako je malba ze sbírky hodonínské galerie *Sekáči*, zlínský obraz *Kosci na Vojšicách*, barevně působivá menší malba *Sekáč* s dominantním motivem rudé stuhy sekáčova klobouku, nebo rokem 1905 datovaný akvarel ze sbírky Galerie Slováckého muzea nazvaný *Sekáči*, malovaný Cyrilem Mandelem ve Velké nad Veličkou.

Pracovní činnost zaujala malíře i na obraze *Domácí práce* ze sbírky pražské Národní galerie, na němž se setkáváme s výrobcem doškových tašek, na akvarelu Moravské galerie v Brně *Muž v kožuchu*, kde pracovní činnost s pilou tomuto výjevu předcházela nebo bude následovat. S pracovním žánrem setkáme se i v četných Mandelových kresebných studiích i dokončených kresbách, jako je uhlokresba *Přástky* ze sbírky Galerie výtvarného umění ve Zlíně nebo uhlokresba *Vaření trnek*, známá i pod názvem *Venkovská idyla*. Stejným pracovním motivem se zabývala rovněž studie *Od vaření trnek*, kresba tužkou ze sbírky Muzea umění v Olomouci.

Do oblasti Mandelovy žánrové tvorby patří též drobná a nenápadná malba *Gazdina*, nazývaná rovněž *Čtenářka*. Na obraze vidíme starší ženu, která před svou postelí, vysoko zastlanou peřinami, patrně ve večerních hodinách, než se uloží ke spánku, čte s brýlemi na nose v tlusté staré knize, bezpochyby v modlitební knize či bibli. Námět obrazu je shodný se známým dílem významného moravského rodáka, malíře Adolfa Hölzela, s olejem *Domácí pobožnost (Hausandacht)*. O autorovi skromného a drobného dílka lze vyslovit totéž, co bylo řečeno o Hölzelovi, že svým štetcem „vyjádřil osobní vztah k prostým venkovským lidem, kteří svůj život zasvětili víře, práci a všedním starostem, myšlenkám, které vyslovuje neokázale, v tichosti a s pokorou“. Tyto ideje sděluje i větší a často citovaný Mandelův obraz *Písmák*, který se původně, když byl v roce 1904 zveřejněn na rozsáhlé výstavě současných

moravských malířů, nazýval *Studium bible*. Autor obrazu byl věřícím křesťanem, který ctil a dodržoval morální principy Desatera, nebyl mu však blízký klerikalismus a nepatřil k bigotním věřícím. Přikláněl se k názorům křesťanské moderny a svými kresbami přispíval již od roku 1899 do měsíčníku *Nový život* (vydáváném známým představitelem katolické moderny, Karlem Dostálem Lutinovem /1871–1923/), kde se záhy objevila i Mandelova kresba *Ve slově božím*, která předcházela zmíněné olejomalbě. Název *Písmák* má i kresba perem, na níž spatříme staršího muže s poněkud rozčuchanými vlasy sedícího před rozevřenou knihou. Zmíněný olej *Písmák* je v majetku Jihomoravského muzea ve Znojmě a jeho barevnou reprodukcí spatříme v katalogu výstavy *Moravské galerie v Brně Výtvarné umění Moravy 1880–1920* z roku 1994. Postava muže, sedícího v selské světnici před rozevřenou knihou, nám sugeruje pocit, že jsme přítomni psychickému napětí a mužova plného soustředění. Malíř tak divákům sděluje, že i prostý zbožný venkovan na chudobném Horňácku nepostrádá hlubších duchovních sfér a zájmů o hledání pravdy a smyslu života. Zobrazený interiér je charakteristickým dokladem podoby vybavení venkovské chalupy s masivním vyřezávaným nábytkem, vkusně malovanými bočnicemi postelí i jiného nábytku a s výzdobou stěn lidovými obrazy malovanými na rubové straně skla. Celá malba se rozvíjí v citlivě odstupňovaných valérech bohaté škály hnědé barvy, jen delikátně akcentované pestřejšími tóny barvy rudě pruhovaných lůžkovin. Dílo se stalo věrohodným svědectvím autorova malířského mistrovství i širších duchovních rozměrů jeho výtvarných prací.

Obsáhlý myšlenkový obsah spočíval i v malbách ze závěrečných let umělcova života. Nalezeme jej i v akvarelu hodonínské galerie datovaném rokem 1906 nazvaném *Slepec*. Obraz vypovídá o tíživém osudu slepotou postiženého člověka. Nejde však o smyšlenou postavu jako na obraze malíře Antonína Hudečka, ale o reálnou a v regionu známou osobu oděnou v hornácké haleně, která se v místním prostředí pohybuje, tápaje pravíci po zdi domu a s holí v levé ruce. Scéna je zachycena za ostrého denního světla a využívá jen mdlých našedlých barevných tónů, patrně proto, aby diváka neodváděla od významové podstaty díla. Se silnou empatií přistoupil Mandel i k malbě obrazu *Slepý hudec*. Byl to známý místní houslista Jiří Mímochodek (1877–1944), zvaný Nymochodek, kterého často doprovázela jeho sestra. Autor díla vytvořil obraz velice úsporně nemnoha jistými a ráznými tahy štětce, aniž by dokončoval krajové partie obrazu i bez snahy o dopracování detailů, které pro podstatu výtvarného sdělení nebyly zásadní. Myšlenkový obsah malby spočívá v existenciálním pocitu člověka postiženého slepotou a v citovém rozechvění tklivými melodiemi, které prožívala slepčova společnice. Z malby vyvěrá umělcova schopnost malířsky vyjádřit soucit se situací postiženého člověka. V Mandelových očích to nebyl ubožák očekávající milodary hozené do klobouku, jakého spatříme na Frolkových či Ehrenhaftových kresebných záznamech, ale člověk hodný úcty a obdivu. Není bez zajímavosti, že v pozůstalosti Františka Kretze se nachází fotografie tohoto potulného slepého hudece, kterou na velehradské červencové pouti vytvořil saský umělecký dvorní fotograf Erwin Raupp (1863–1931).¹² Mandelovo dílo malované spontánně, bez dodatečných doplňků a přemaleb, zůstává svědectvím o autorově malířské jistotě a jeho schopnosti malířsky sdělit to, co je slovy nesdělitelné.

Cyril Mandel nebyl jen malířem žánrů a krajinářem, ale rovněž portrétistou. Podobiznami se nezabýval pouze v nejranějším tvůrčím období, ale rovněž v pozdějších letech. Jeho malby postav a jejich tváří odrážely psychickou složkou jejich nitra, stávaly se zrcadlem jejich duše. Zachycovaly autorovu impresi – jeho dojem z pohledu na tváře jednotlivých modelů. Malíř jakoby četl z jejich tváří. Nacházel v nich pozitivní vztah k životu, ale i únavu, lhostejnost a rezignaci. Z očí starců a stařenek četl stopy letitých zkušeností, starostí a těžké fyzické práce, moudrost a životní nadhled, jindy též vyčerpání, prázdnotu a vyprahlost nitra.

Snad k nejpůsobivějším Mandelovým podobiznám patří obrazy zachycující tvář Jana Kaňúrka (1819–1907) z Velké nad Veličkou. Jeho podobiznu *Hlava starce* ze sbírky Slovákčého muzea vytvořil malíř v době, kdy jeho dílo již dosahovalo nejvyšší profesionality. Malba zpodobuje sebevědomého staršího muže vrásčité tváře s delšími bílými vlasy, který na nás hledí soustředěným, ostře zaměřeným a živým pohledem. Kolorit malby setrvává v úzké barevné stupnici převážně světlých okruž a temnějších teplých hnědí rozvinutých zejména v partiích mužova oděvu v široké škále valérů. Řešení neutrálního pozadí přispívá k zvýraznění mužovy tváře a díky místy pastózně nanášeným barvám na mužově oděvu i výrazným kontrastům světla a stínů působí dílo bezprostředně a živě. Přípravnou studií malby byla křídová kresba z majetku pražské Národní galerie nazvaná *Hlava kopaničáře*, na níž je zobrazena tatáž podobizna v zrcadlovém obrácení. Stejnou osobu zachytil malíř i na obraze *Dědinský filozof* ze sbírky hodonínské galerie. Malba vznikla v exteriéru před dřevěným plotem zahrady. Muž má na hlavě klobouk a sklání se v zadumání nad rozevřenou knihu, kterou drží v rukou. Postava je osvětlena jen z levé strany a celá scéna se noří v nevýrazném bezmála monochromním koloritu a malířsky je vybudovaná v široké tonalitě hnědavých odstínů, snad aby do popředí vystoupila především myšlenková podstata malby.

Jinou všeobecně známou postavou v obci byla stará žebračka Juda, jejíž podobizna nazvaná *Babička* je součástí expozice hodonínské galerie. K zpodobení její tváře přistupoval Mandel láskyplně a s porozuměním. Do tváře ji vtiskl živý a bystrý pohled, který nám sděluje, že svůj jistě nelehký život vnímá s pocitem smíření a z nadhledu. Pastózními vrstvami barvy ji malíř doslova vymodeloval svaštělou pleť tváře, ze které vyčteme, že v mládí byla pohlednou ženou. Delikátními odstíny barev pokrývky stařenciny hlavy, jejího oděvu i kožešiny kolem krku malíř drobné dílko obohatil a podobiznu společensky opomíjené osoby proměnil v barevný skvost. Podobnou oslavou všednosti a prostoty je v hodonínské galerii rovněž drobný olej *Dědáček*, portrét staříckého dědy Čambala z Velké.

V umělcově portrétním repertoáru nechyběly ani mladé osoby, dívky i chlapci, mezi něž patří většinou etnograficky laděné podobizny oděné ve slovákčých krojích, jako je *Portrét mladé dívky* a mužský portrét *Francek* ze zlínské galerie nebo některé podobizny z privátního majetku. Většího formátu dosahuje poprsí *Děvče z Velké* z majetku hodonínské galerie, uváděný pod názvem *Portrét ženy v kroji*. Podobizna mladé ženy je zobrazena před šedavým nazelenalým pozadím, jehož barva harmonicky souznívá s šedomodrým zimním pláštěm a hnědavými až okrovými tóny límce. Obraz oživuje i rudá barva v ornamentice šátku uvázaného kolem krku a v úvazku kolem hlavy. Diváka nejvíce zaujme umělcova věrohodná charakteristika rozdílné haptické povahy materiálů oděvu a hebké pleti. Podle výrazu tváře, zachycené malířem z čelní pozice a nevinného pohledu temných očí, se zdá, že se jedná o osobu bezelstnou, nevýbojnou a plachou. Zcela odlišný povahový rys vtiskl malíř do výrazu tváře na podobizně dívky ze sbírky zlínské galerie nazvané *Maruša*, oděné v slavnostním slovákčém kroji. Její tvář působí smyslně a zvidavý pohled jejích bystrých očí naznačuje, že povaze děvčete je blízký rušný a veselý život.

Již z těchto několika příkladů je patrné, že podobně jako v žánrových obrazech i v portrétech se Cyril Mandel nesoustředil jen na vystižení vnějších, estetických a ryze výtvarných složek malby, ale hledal adekvátní výraz i pro niternou, duchovní složku lidské osobnosti.

V závěrečném tvůrčím období Mandelovy nedlouhé malířské tvorby dostaly se do popředí umělcova zájmu malby krajin, případně krajin s figurálním komparzem. Jsou to malby, ve kterých se někdy již objevují jisté expresivní podněty a díla, jejichž jemná tonalita a prosvětlení barev vede k značnému stupni odhmotnění reality. Ve výběru námětů se malíř

zaměřil na své bezprostřední okolí, všední venkovské prostředí, intimní zákoutí a odlehlá, slunečním svitem prostoupení místa v povodí říčky Veličky. Nevyhledával atraktivní motivy a vyhýbal se pestré barevnosti. Dával přednost námětům všedním, prostým a neatraktivním, těm, které byly blízké jeho skromné, tiché a nevýbojné povaze. Spatřoval krásu tam, kde ji jiní neviděli.

Motiv obrazu *Seno v kopcích* ve Velké z obrazové sbírky Slováckého muzea v Uherském Hradišti promlouval k umělci i hlubším obsahovým významem. Kupy sena lze vnímat jako výsledek práce dělného hornáckého lidu, věž veleckého kostela dominující středu obrazu může být chápána jako symbol duchovního života zdejšího prostého venkovana a malířovu srdci blízký se zdá i pohled na kopcovitou krajinu umělcovy domoviny, který se rozevívá ve vzdáleném pozadí malby. Dynamicky, temperamentně a živě, ráznými tahy štětce, místy i pastózně je pojednané popředí obrazu. Převažují v něm chladné šedomodré odstíny barev harmonicky souznívajících s prosvětleným, teplým, převážně hnědočerveným a žlutavým zbarvením kup sušeného sena a s ostatními sluncem ozářenými partiemi díla. Celý vzhled krajinné scenerie navozuje v divákovi pozitivní náladu a vzbuzuje silný umělecký prožitok.

Odlehlým místem, zapomenutým koutem obce, který malíř posvětil svou láskou a oživil štětcem a který mladého umělce přitahoval svou prostotou i nekonvenční krásou, bylo přírodní zákoutí zvěčněné na obraze *Na hrázi*. (Na barevné reprodukci katalogu vydaném nadací Moravské Slovácko k výstavě Cyrila Mandela v roce 2013 bylo dílo nazvané *Na příkopu*.) Malba žije širokým rejstříkem barevných tónů, mezi nimiž dominuje okrově žluté zbarvení sluncem prozářené koruny mladého stromku, stojícího na nízkém břehu kalné vodní hladiny příkopu. Za ním spatříme starý dřevěný plot. Na druhém břehu si divák povšimne svěží zelení zbarveného travnatého porostu a stejně tónovaného keříku. Nepřeborné množství dalších barevných odstínů je na plátno kladeno v širších ploškách, skvrnách a spontánních úderech štětce celého plošně utvářeného obrazového prostoru. I na tomto díle vzdoroval Cyril Mandel tradičním výtvarným konvencím. Uměleckou krásu malířského díla proklamativně povýšil a převedl do sféry čiré tvarové rozmanitosti a harmonie barevných tónů, fenoménů později běžných v nefigurativní tvorbě.

Ke kulminačnímu bodu své malířské tvorby dospěl mladý tvůrce v závěru svého života v poněkud rozměrnějším oleji *U Veličky*. Obrazem nás autor zavádí do malého úseku povodí říčky Veličky v době letního parna. Malba je prosycena slunečními paprsky, které barvy jednotlivých krajinných motivů projasňují a celou scenerii tak odlehčují a zbavují pocitu hmotnosti. Značnou roli sehrává barva pískově světlých partií říčních břehů, blankytně modrá bezmračná obloha a podobné zbarvení vodní hladiny. V ní se zčásti odráží hradba keří a stromoví oddělující rozlehlé popředí od vzdáleného, mezi stromovím probleskujícího pozadí. Pro Mandelovu tvorbu je charakteristický široký rejstřík valérů zelené barvy, v němž nechybí ani světlé odstíny tyrkysové barvy. Drobnou, nicméně výraznou barevnou dominantou obrazu je rudý šátek, který spatříme v rukou dívky stojící na břehu říčky v pravé části malby. O něco výše na opačné straně obrazové plochy motiv kompozičně vyvažuje žlutavě okrově zbarvení několika kup sena. S nadlehčenou barevnou stupnicí tohoto působivého impresionistického díla se o něco později setkáváme na Jirákových proslulých obrazech písařů. Umělcova kouzelná paleta bohužel osiřela právě v době, kdy mladý malíř vstupoval na výtvarnou scénu se všemi předpoklady, že se přidruží k předním českým krajinářům a navíc je předčí myšlenkově obsáhlou tvorbou figurální. Cyril Mandel „... zemřel v mužném věku, aniž si byl jen jednu minutu uvědomoval, že se stal právě dokonalým umělcem“.¹³

Předpokládáme, že na podzim roku 2021 proběhne v Galerii výtvarného umění v Hodoníně výstava Cyrila Mandela (kurátorkou výstavy je PhDr. Ilona Tunklová). Hodonínská

galerie vydala k umělcově tvorbě obsáhlou publikaci s početným souborem barevných reprodukcí, soupisem známých obrazů a písemnými dokumenty.¹⁴

Poznámky:

- 1 Hornácko se rozprostírá na úpatí Bílých Karpat, na moravsko-slovenském pomezí pod kopcem Javořinou. Patří k němu devět obcí: Hrubá Vrbka, Javorník, Kuželov, Lipov, Louka, Malá Vrbka, Nová Lhota, Suchov a Velká nad Veličkou. Region se vyznačuje jistými odlišnostmi od ostatního slováckého nářečí a tradicemi v oblasti lidového stavitelství, oděvu i některých zvyklostí. Od roku 1381 bylo Hornácko součástí strážnického panství.
- 2 M a l i v a, Josef. *Cyril Mandel: katalog výstavy*. [Hodonín]: Dům umění, 1965, nestránkováno; Těž. J e ž, Štěpán. Osmdesát let od narození Cyrila Mandela. *Umění* 2, 1954, č. 1, s. 77.
- 3 Ukončení studia na pražské akademii dokládá rektorátem vystavené frekventantní (sic/ vysvědčení školy ze 14. července 1894, kde se uvádí, že Mandel „co řádný žák na Malířské akademii v Praze imatrikulován jest, a ústav ten počínaje školním rokem 1890/91 až do konce prvního pololetí 1892/93 a po přestáté nemoci po druhé pololetí 1893/94 navštěvoval, a tudíž předepsané tříleté s náležitým prospěchem absolvoval. Mravně chování jmenovaného žáka předpisům akademie úplně vyhovělo.“ Vysvědčení je opatřeno kolkem a razítkem školy. Je podepsáno prof. V. Hynaisem a prorektorem prof. F. Sequensem.
- 4 vojenský archiv v Praze, Haupt – Grundbuchsblatt roč. 1894, list č. 663. Německý text uvádí nástup Cyrila Mandela k vojenské prezenční službě 1. října 1894, jeho osobní údaje a tělesné znaky, služební postup a veškeré podrobnosti průběhu jeho tříleté vojenské služby včetně jeho povolání k záložním cvičením.
- 5 Výstava nazvaná Umělecká výstava slovenská se konala v Hodoníně od 4. do 25. května 1902. V 1. vydání katalogu výstavy byla uvedena Mandelova vystavená díla: č. 6 *Děda Balás*, olej, č. 8 *Vyšíváčky*, akvarel, č. 22 *Cikánská bouda*, č. 25 *Chalupa z Lipova*, č. 31 *Zimní krajina*, olej, č. 37 *Vrby u zátoky*, olej, č. 39 *Zimní večer*, č. 42 *Dolněmčan*, č. 62 *Výminkáři*, č. 63 *Anička z Tasova*, majetek Ferdinanda Štáblý, č. 70 *Staré vrby*, č. 73 *Děti v žúdrě*, č. 74 *Děda Ševečka*, pastel, č. 77 *Dvory v zimě*, č. 78 *Západ*, č. 86 *Pradlika*, č. 92 *Studie z Tasova*, č. 97 *Hrající si děti*, č. 98 *Baba Maláčka*, č. 101 *Kosec* (skica), č. 102 *Evička Mandelová*. Ve 2. vydání katalogu kromě odlišného číslování a změn některých názvů se objevují i tři další díla: č. 75 *Vyšíváčka*, kresba, č. 106 *U struhy*, č. 124 *Před bouří*.
- 6 O umělcově studijní cestě do Mnichova se dovídáme z nedatovaného dopisu, adresovaného malíři Ludvíku Ehrenhaftovi, kde čteme: „*Já jsem v neděli dojel z Mnichova a Prahy, byl jsem týden (jen) pryč, ale jsem taky rád, s Augustou jsem nejvíc chodil. Teď mám chuť do práce.*“ Dopis ze soukromého archivu rodiny Ehrenhaftovy.
- 7 Výstavu Moravští umělci současnosti (Mährens Künstler der Gegenwart) pořádal olomoucký spolek přátel umění (Gesellschaft der Kunstfreunde in Olmütz) jako svoji IX. výstavu ve dnech 30. 4. – 5. 6. 1904 v sálech olomoucké městské střelnice. K výstavě byl vydán 19. stránkový katalog a expozicí prošlo na 3000 platících diváků, kteří tu zhlédli na 200 vystavených prací. Na výstavě byli zastoupeni němečtí i čeští umělci v počtu asi 59 autorů. Cyril Mandel vystavil osm svých prací a sedm prací i jeho vrstevník a přítel Ludvík Ehrenhaft. Mandel jako své bydliště uvedl obec Velkou (Velká nad Veličkou).
- 8 Neuvedený autor. Akademický malíř Cyrill Mandel zemřel. *Ruch* 4, č. 34, 20. 8. 1907.
- 9 P a v l i c a, František. Cyril Mandel: k 70. výročí jeho úmrtí. *Malovaný kraj* 13, 1977, č. 4, s. 6–7.
- 10 Snad nejautentičtější je údaj publikovaný MUDr. Františkem Pavlicou, profesorem patologické anatomie, v roce 1977: O smrti Mandelově vypráví očitá svědkyně paní učitelka Pellarová z Velké následovně: „*Asi týden před smrtí nosil Mandel zavázaný krk. Lékař mu řezal na šiji „vřed“.* Ve čtvrtek 16. ráno volal k nám Mandel, bydlel vedle, okénkem ze své kuchyňky, abych mu poslala tetku, že je mu zle, a abych mu uvařila kmínové polévky. Posluhovačka se vrátila s tím, že pan Mandel má veliké „bolení“ a křeče. Šla jsem s posluhovačkou k němu a našly jsme jej ležet na zemi mezi nábytkem. V obličejí byl mrtvolně bledý. Zvedla jsem mu hlavu a pravila k posluhovačce, aby podala víno, které stálo na sporáku a aby se trochu napil. Otevřel ještě oči, ale ihned je obrátil v sloup a byl mrtev.“ MUDr. Pavlica dále pak formuluje hypotézu, že příčinou úmrtí Cyrila Mandela mohla být sepsa.

- 11 M a l i v a, Josef. Dvě připomínky malíře Adolfa Hölzela v Olomouci. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2000, s. 110–126.
- 12 M a r t y k á n o v á, Marie. Erwin Raupp – obrázky ze Slovácka. *Slovácko* 42, 2000, s. 309–317.
- 13 R i t t e r, William. La Passion de l'art en Moravie, notes de voyage (été 1908). *Bibliothèque universelle et Revue suisse*. Lausanne, 1912.
- 14 M a l i v a, Josef. *Cyril Mandel: 1873–1907: tichá řeč jemných valérů malířovy palety*. Hodonín: Galerie výtvarného umění v Hodoníně, 2020. 207 s.

Doc. PhDr. Josef M a l i v a (n. 1931), historik umění, emeritní ředitel galerie v Hodoníně, později vysokoškolský pedagog na Univerzitě Palackého v Olomouci a na FAVU VUT v Brně. Jeho hlavním profesním zájmem je renesanční skulptura na Moravě a malířská tvorba, zejména německy hovořících umělců 20. století v českých zemích.

Cyril Mandel – to the Life and Untimely Finished Painting Production

A b s t r a c t

South Moravian Painter Cyril Mandel (1873–1907) graduated from Prague Art Academy and then he worked as an artist in his native region of Moravian Slovakia. He was extraordinarily talented, introvert and strongly emotionally oriented artist. He was one the friends of well-known Czech painter Joža Úprka, but in his own work he followed his own totally independent path: he became a genre figure painter, landscape and portrait painter. From a painter of a plain-air school through atmospheric paintings with some Art Nouveau features he aimed towards impressionist dematerialized reality. His figural painting did not lack a spiritual substance and broader thought content.

Key words: impressionism, atmospheric impressionism, Art Nouveau, Hornácko, Moravian Slovakia, portrait painting, urban genre, landscape painting, SVUM in Hodonín

Cyril Mandel – sein Leben und sein vorzeitig beendetes malerisches Schaffen

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der südmährische Maler Cyril Mandel (1873–1907) absolvierte 1894 die Prager Akademie der Bildenden Künste und war dann bis zu seinem vorzeitigen Tod in seiner Heimatregion – der Mährischen Slowakei – künstlerisch tätig. Er war ein außergewöhnlich begabter, introvertierter und stark gefühlbetonter Künstler. Mandel gehörte zu den Freunden des bekannten tschechischen Malers Joža Úprka, dennoch schlug er in seinem Schaffen eine eigene, völlig selbstständige schöpferische Bahn ein. Er wurde zu einem Genre- und Figuralmaler, Landschaftsmaler und Porträtisten. Von der Pleinairmalerei über von Jugendstilmotiven begleiteten Stimmungsgemälden beschritt er seinen Weg bis zur impressionistischen Dematerialisierung der Realität. Sein Figuralschaffen vermisste weder eine geistliche Natur noch breitere gedankliche Bedeutungen.

Stichwörter: Impressionismus, Stimmungsimpressionismus, Secessionsstil, Subregion Hornácko, Mährische Slowakei, Porträtschaffen, Pleinairmalerei, Landschaftsmalerei, SVUM (Vereinigung der mährischen bildenden Künstler) in Hodonín

JANO KÖHLER A DOMINIK FEY U ZRODU PRVNÍCH ŘEZANÝCH KERAMICKÝCH MOZAIK NA MORAVĚ

Vladislava Říhová, *Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice*

Studie je věnována keramickým mozaikám malíře Jano Köhlera. Pomocí archivních pramenů sleduje tři jeho nejstarší realizace v moravském prostředí, které vznikly z podnětu a ve spolupráci s architektem Dominikem Feyem. Jako první to byly ciferníky pro radnici v Napajedlích (1903–1904), posléze výzdoba průčelí realky v Litvli (1904) a soubor mozaik pro Feyův vlastní dům Na Tůni v Uherském Hradišti (1905–1906). Tyto mozaiky představují první spolupráci moravských tvůrců s rakovnickou šamotkou, která dobovou novinku – keramickou řezanou mozaiku – začala produkovat v roce 1903.

Úvod

Jméno malíře Jano Köhlera (1873–1941) je dnes vnímáno téměř jako synonymum řezané keramické mozaiky. Výtvarná technika, která vznikla na počátku 20. století v továrně na výrobu dlaždic, obkladaček a šamotového zboží v Rakovníku, bývá někdy označována přímo za Köhlerův vynález. Ačkoliv existují desítky keramických mozaik vzniklých podle jeho návrhů, je nutné podobná nepřesná tvrzení uvést na pravou míru. Pokusíme se o to v následující studii sledující nejstarší Köhlerovy mozaiky v moravském prostředí.

Mylná informace zřejmě vyplynula z nedávno publikovaných záznamů rakovnického pamětníka Ladislava Hanzlíčka. Ten popisuje historii a výrobu v šamotce a soustředí se i na umělecké zakázky: „Byly tu také zhotovovány velké obrazové kompozice dle návrhů Jana Köhlera, který tu uplatnil myšlenku aplikovati techniku malovaných katedrálních oken na keramické provedení. Olovo oken nahradil spárami, sklené části nahradil obkladačkami do žádaného tvaru přirezanými v surovém stavu, které po vypálení byly pokládány barvami. Jeho myšlenku podchytil pan Sommerschuh, dal ji provést a zdokonaliti, mistr Köhler ji pak i malířsky zjednodušil a rozčlenil na plošky dané kresbou, aby teprve při náležitém odstupu působil obraz jednotlým dojmem. Myšlenku si dal pan Sommerschuh patentovati, patent řezaná mozaika.“¹ Údaj převzali následující badatelé, ačkoliv přímo u Hanzlíčka najdeme i další informaci, která předchozím řádkům odporuje – na jiném místě se dozvídáme, že první keramickou mozaikou vyšlou z Rakovníka měla údajně být *Panna Marie Hrádecká* určená pro kapli Na Hrádku u Vlašimi a navržena profesorem pražské uměleckoprůmyslové školy Janem Benešem.²

Aktuální výzkum keramických mozaikových děl ukazuje, že Jan Beneš byl opravdu osobností, která stála u zrodu techniky. Novinový článek komentující díla vystavená na výstavě spolku Mánes jej v roce 1903 označuje za vynálezce, který si „zadal o patent“ majolikové mozaiky vyznačující se „důmyslným a přesným provedením“.³ Beneš pracoval na nejstarších datovaných dílech, většinou vegetabilních ornamentálních kompozicích se silnou secesní stylizací, jaké známe např. z interiéru restaurace na hlavním nádraží v Praze. Patent na řezanou mozaiku nakonec podal vlastník rakovnické šamotky Emil Sommerschuh v roce 1905.⁴

Jano Köhler, malíř specializovaný od počátku své kariéry na spolupráci s architekty, pracoval v různých monumentálních výtvarných technikách. Jeho výhodou byla nejen

schopnost dílo navrhnout, ale také podílet se na prováděcích pracích. Strávil tak podstatnou část svého profesionálního života mimo ateliér na lešení a sám se ironicky označoval za zedníka.⁵ Známe jej jako autora nástěnných maleb v interiérech i exteriérech budov, sgrafitové výzdoby⁶ nebo mozaik převedených do skleněného materiálu.⁷ Řezané keramické mozaiky jsou však dodnes v jeho *oeuvre* zřejmě těmi nejznámějšími realizacemi, a to především díky cyklu Křížové cesty v areálu poutního místa na Hostýně.

Hostýnským mozaikám byla v posledních letech věnována čilá badatelská pozornost, protože prochází náročným restaurátorským, resp. rekonstrukčním zásahem.⁸ Vznikaly mezi lety 1912–1933, tedy v době, kdy už byl Jano Köhler v technice dostatečně zbláhý a na základě znalosti materiálu a výrobních postupů měl vyvinutu schopnost dokonale přizpůsobit návrh zamýšlenému výsledku co do kompozice, barevnosti i struktury. Dovednost získal při realizaci řady předchozích zakázek, v nichž můžeme sledovat tříbení návrhů tak, aby byly vhodné pro převedení do keramického materiálu.

Postupné zdokonalování mohou dokumentovat tři Köhlerovy nejstarší keramické mozaiky na Moravě, které shodou okolností dobře známe i z archivních pramenů. Nalezené písemnosti osvětlují nejen chronologii návrhů a provedení děl, ale odkrývají také prvotní motivace, které vedly k jejich vzniku, vazby na zadavatele či zprostředkovatele zakázek. Právě zprostředkovatelé, většinou architekti budov, byli pro Köhlerovu tvorbu velmi důležití. Jak vysvítá ze zachované korespondence, iniciační roli v propojení mladého malíře a rakovnické šamotky sehrál architekt a stavitel Dominik Fey (1863–1950).⁹ Köhlera oslovil v roce 1903 v souvislosti s dokomponováním svého návrhu fasády věže radnice v Napajedlích. O rok později jej prosadil jako autora scén z historie města Litovle na průčelí novostavby tamního reálného gymnázia, a nakonec si jeho dílo objednal i pro vlastní obytný dům Na Tůni v Uherském Hradišti.

Archivní rešerše vytěžila velké množství informací především z pozůstalosti architekta Dominika Feye. Ta je badatelům přístupná ve fondech Státního okresního archivu v Uherském Hradišti. V minulosti ji při monografickém zpracování Feyova portfolia využil Ivan Bergmann.¹⁰ Z téhož zdroje čerpal také David Valůšek v rámci zpracování historie radnice v Napajedlích.¹¹ Pro naši studii jsme využili plánovou dokumentaci a knihy *otisků* (resp. kopií) obchodní korespondence. Fey si vyměňoval dopisy s investory, prováděcími firmami, řemeslníky, obchodníky a také s kolegy v oboru. Díky kopiím můžeme den po dni sledovat prakticky řešené záležitosti a také role, které staviteli v souvislosti s Köhlerovou mozaikovou tvorbou postupně připadly. Při stavbě napajedelské radnice byl jak autorem návrhu architektury, tak provádějícím stavitelem, v Litovli organizoval stavbu reálného gymnázia podle plánů brněnského kolegy architekta Josefa Bertla a při realizaci svého vlastního domu byl autorem návrhu budovy, provádějícím stavitelem i investorem v jedné osobě.

Radnice v Napajedlích 1903–1904

V roce 1903 si Jano Köhler ke svému domu v Nenkovicích přistavěl ateliér a na počátku zimy se těšil na práci v něm: „*Připadám si letos jako před rozhodnou metou a vážně se připravuji k něčemu, o čem myslím, že bude rozhodné pro mne. [...] Mám nyní ateliér, kde mohu nerušeně pracovat v naprostém klidu a bezstarostnosti, a myslím si, že skutečně k té své práci se dostanu.*“¹² Letní sezónu měl naplněnou dvěma velkými realizacemi (pracoval v Luhačovicích na průčelí Augustiniánského domu a v Brně na velkoplošných obrazech české realky), proto zřejmě nespěchal, když ho v září poprvé Dominik Fey oslovil ve věci návrhu „*ciferníku se vhodným figurálním neb ornamentálním orámováním věžních hodin nové radnice v Napajedlech. Vše má být z keramických šamotových ploten sestaveno. Bližší Vám*

udám, jakmile přijedete“.¹³ O měsíc později architekt malíře upomínal, aby na návštěvu nezapomněl,¹⁴ v prosinci již byli oba smlouveni na spolupráci a Köhler odevzdal náčrt, který Fey poslal do rakovnické šamotky i s vysvětlujícím dopisem odhalujícím pozadí zakázky: „Vyzvání v příčině zhotovení barevného ciferníku stalo se na můj podnět, viděl jsem totiž u prof. České techniky v Brně Bertla některé ukázky Vašich majolikových mosaik. Náčrtek zhotovil pan Jano Köhler, absolvent uměl. průmysl. školy v Praze a bývalý žák Zeniškův na akademii, na Moravě již dosti známý překrásnými návrhy sgrafit pro Prostějov, Brno, Olomouc atd. Náčrtek se mně rozhodně zamlouvá a jsem toho mínění, že lze jej vaší technice s malými změnami přizpůsobit tak, aby se podle něho dala věc provést. Změny ty by se provedly dle Vašich pokynů a přání při vynášení ve velkém měřítku, kteroužto práci ovšem by musel provádět pan Köhler an tohoto nelze jako autora návrhu pominout.“¹⁵ V dalších řádcích architekt žádal vedení šamotky o slevu, protože zasláný rozpočet se napajedelské městské radě zdál příliš vysoký. Motivací mělo pro firmu být uvedení keramické mozaiky v moravském prostředí: „Je těžko zde s novou věcí prorazit, a proto prosím byste laskavě věc umožnili tím, že rozpočet, pokud Vám možno, snížíte. Vždyť Vám to snad přinese jinak užitek, ano stane se Vaše firma známou v kraji, který dnes ještě ve všem zcela visí na vídeňské práci.“¹⁶ Zároveň Fey psal i o tom, že by mozaiku, pokud by byla levnější, doporučil také na výzdobu litovelské reálky, jejíž stavbu aktuálně řídí. Továrna původní cenu opravdu snížila a otevřela tak cestu ke své první moravské realizaci. Fey proto psal Köhlerovi o dalším postupu prací: „Jedná se nyní o dvojí: Buď Vy by jste laskavě do Rakovníka dojel a karton tam zhotovil, aneb že by jste svolil k tomu by dle Vaší skizzy umělec pro továrnu pracující karton zhotovil. První bylo by mně rozhodně milejší.“¹⁷ Jano Köhler si zvolil práci přímo na místě. Definitivní potvrzení objednávky dostal od rady města Napajedel na konci prosince a úvodní schůzku v šamotce realizoval nejspíše na konci ledna 1904.¹⁸

Oba mozaikové ciferníky se zachovaly na věži radnice dodnes. Jsou signované jménem autora i provádějící firmy – v pravém dolním rohu je napsáno KOEHLER, v levém 1904 Rakovnická šamotka. Ciferník hodin provedený v kombinaci bílého a modrého pozadí s černými římskými číslicemi provází v horních cviklech chlapecké postavy. Svými atributy představují alegorie ročních období – na jihovýchodní straně věže obrácené do náměstí je to jaro s květinami a léto se srpem a snopem obilných klasů, na jihozápadním ciferníku

Obr. 1. Reklamní papír rakovnické šamotky, 1905. Foto V. Říhová.

Obr. 2. Mozaikový ciferník věže radnice v Napajedlích s alegoriemi jara a léta, 1904. Foto V. Říhová.

směřovaném do ulice Na Kapli potom podzim s lesním rohem a zima, kterou představuje chlapec přidržený si teplý kabátek.

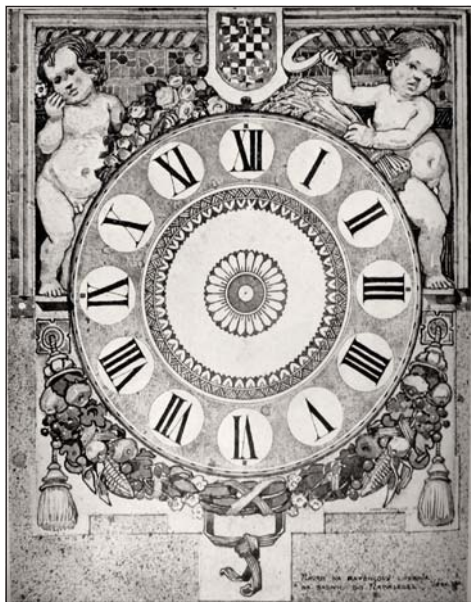
Návrh (v původním označení „skica“) ciferníku s kompozicí jara a léta byl dříve publikován.¹⁹ Jeho srovnání s hotovou realizací ukazuje praktické změny nutné pro zdárné vyhotovení zakázky. Finální pole s mozaikou má kompaktnější tvar, spodní hrana kompozice je rovná, nikoliv zalamovaná. Úpravy doznala také partie s vegetabilním závěsem, který je na mozaice více stylizovaný, a zjednodušení provedené v keramice je patrné i v lištách za hlavami putti, jež byly v návrhu kroucené, ale v hotové realizaci využívají dobře sestavitelných rovných zalamovaných plošek. Centrální část ciferníku zůstala proti návrhu beze změn. Od počátku vhodně odpovídala záměru provedení v materiálu, protože v ní Köhler využil typických malovaných ornamentů odečtených z moravské lidové keramiky. V návrhu se objevila ještě jedna změna týkající se znaku – na obou cifernících je dnes uprostřed horního okraje štítek s heraldickým znamením města Napajedel. Na původní skice však vidíme na tomto místě moravský zemský znak v podobě šachované orlice. Ten musel být vyměněn za napajedelský, což osvětlil Fey Köhlerovi v dalším listu: „[...] protože zemský [znak] bez povolení prý užití nesmíme...“²⁰

Hotová mozaika byla osazena v červnu 1904. Samotný architekt komentoval její definitivní vzhled poněkud nelibě v dopisu kolegovi: „Ciferníky jsou již osazeny, ale nedělají ten efekt, který jsem si od nich sliboval. Ztrácí se ty barvy na dálku. Z blízka ovšem to dost dobře vypadá.“²¹

Reálka v Litovli 1904

Lehké rozčarování nad výsledkem napajedelské práce nebránilo další zakázce na průčelí litovelské reálky. Spolupráce Feye a Köhlera zde byla započata ostatně už o půl roku dříve, než mohl architekt zhodnotit hotové ciferníky. Architektonický návrh školy vypracoval Josef Bertl, profesor České vysoké školy technické v Brně. Z pozice autora jednal s městskou radou, s rakovnickou šamotkou a také s Köhlerem. Dominik Fey byl v Litovli Bertlovou pravou rukou, prováděcím stavitelem, který jeho projekt rozpracovával do detailů a stavbu organizoval. Z Feyovy korespondence je patrné, že se oba architekti na řezané mozaice domluvili předem a s jejím použitím počítali už od počátku prosince 1903,²² zbývalo pouze přesvědčit radu města. Po konzultaci obsahové stránky výzdoby a snížení ceny u rakovnické šamotky byla zamýšlená realizace odsouhlasena.

Vstupní jednání s malířem představuje Bertlův dopis z 22. ledna 1904. Jsou v něm upřesněny rozsah a náplň výzdoby: „... vypracování náčrtků čtyř dekorativních paneaux pro průčelí [...] látku k nim bylo by snad možno vzít z dějin města Litovle dle přiloženého návrhu.“²³

Obr. 3. Návrh na mozaiku ciferníku věže radnice v Napajedlích, 1903. Reprofoto z: Pelikán, Jaroslav. *Jano Köhler. Výstava k 100. výročí umělceva narození*. Hodonín, 1973.

Obr. 4. Průčelí budovy reálky v Litovli, 1904. Foto V. Říhová.

Libreto výzdoby podepsané Dr. Janem Smyčkou, litovelským radním a muzejníkem, obsahovalo následující body, jichž se Köhler při komponování bezvýhradně přidržel: „I. doba – Přemysl Otakar II. zakládá střední město litovelské, jakožto novou osadu na německém právu (asi kolem roku 1250). Král Václav II. povyšuje osadu tu na trhovou ves a uděluje jí první vzácná privilegia s milovým právem trhovým a sladování i vaření piva (kolem 1291); kvetlo zde rybářství a pivovarnictví; II. doba – Král Jan Lucemburský povyšuje trhovou ves Litovel na město královské s vlastním soudnictvím a s milovým právem pro všechna řemesla (roku 1327); kvetla všechna řemesla, najmě soukenictví, tkalcovství, řeznictví; III. doba – Král Jiří Poděbrad věnuje městu Litovli královské pozemky kolem města a dává tím základ ku velkostatku litovelskému a ku zlaté době Litovle (r. 1461); všechna řemesla v největším rozkvětu, v městě bohatství a blahobyť; IV. doba – Úpadek německé správy a přejítí správy města pod správu českou (r. 1900), rozkvět českého školství.“²⁴

V únoru 1904 Fey ponoukal korespondenčním lístkem Köhlera, aby na skicách pracoval,²⁵ v březnu již Bertl se zástupci šamotky řešil detaily provádění zakázky.²⁶ Z Rakovníka požadovali, aby Köhler své detailní kartony zpracoval přímo v továrně: „Nehodíť se každý návrh ku zpracování řezané mosaiky“, a zároveň si na zpracování zakázky vyhrazovali pět měsíců kvůli velkému zájmu o export řezaných mozaik do zahraničí. Rakovnická továrna se za paušál 2250 K zavázala provést a dodat: čtyři vlysy (396×100 cm, autor návrhů Jano Köhler), dvě menší kompozice (165×90 cm, autor návrhu Jano Köhler), osm malých lunet (60×50 cm, autor návrhu Jan Beneš) a čtrnáct štítků s mosaznými rámečky (30×20 cm, autor

Obr. 5. Mozaiková kompozice Václav II. povyšuje Litovel na trhovou ves, 1905. Foto V. Říhová.

Obr. 6. Mozaiková kompozice Jan Lucemburský udílí Litovli práva městská, 1905. Foto V. Říhová.

Obr. 7. Návrh na mozaiku Úpadek Litovle a přejítí správy do českých rukou, 1904. Foto V. Říhová.

Obr. 8. Variantní návrh na mozaiku Úpadek Litovle a přejítí správy do českých rukou, 1904. Foto V. Říhová.

návrhu Jan Beneš). Benešova secesní vegetabilní pole tak v architektuře doplnila Köhlerovy figurální práce.

Reprezentativní východní průčelí budovy reálky je ve střední části opatřeno dvěma rizality, které rámuje vstup do budovy. Tato partie je pod korunní římsou pročleněna řadou dvanácti vpadlých polokruhových polí, v nichž se střídají okénka a dekorativní mozaiky s květinovými motivy od Jana Beneše. Centrální pasáž doplňují heraldická znamení (zemské znaky a znak města) dle návrhu téhož autora. Köhlerovy figurální kompozice jsou umístěny v parapetním pásu pod okny třetího podlaží a jsou ve středu pod obrazy označeny vždy keramickými štítky s nápisy, které osvětlují jejich význam. Boční fasády mají méně náročnou výzdobu – do průčelí jižního křídla byla zasazena polopostava Františka Palackého a severní bylo dotvořeno polopostavou malíře Karla Škréty.²⁷

29. června 1904 poslal Köhler do Litovle účet za své návrhy a kartony, polovinu honoráře měl dostat po odevzdání hotových skic do továrny a zbytek až po kolaudaci díla na místě. Rakovnická šamotka se musela za dílo zaručit na delší dobu, takže z ujednané ceny jí město Litovel vydalo polovinu po dokončení obrazů, další čtvrtinu po třech měsících a zbytek po půl roce. Záruka na dílo platila dva roky od kolaudace.²⁸ Samotné osazení kompozic nemáme v pramenech dosud zachyceno. Snad proběhlo až na podzim roku 1904, ve slavnostním spisku k vysvěcení budovy v září 1904 nacházíme snímek školy ještě s fasádou bez mozaik.²⁹ Kvůli pozdní objednávce se už nedalo počítat s původním fasádním lešením, takže litovelští kalkulovali s lehkými, z oken vyloženými lešenářskými konstrukcemi.

Samotná prezentace hotového díla na fasádě byla jen jednou z možností, jak se o Köhlerových keramických mozaikách mohli dozvědět objednatelé. Další byly specializované

Obr. 9. Mozaika Genius Slovanstva žehná obrozené české Litovli, 1904. Foto V. Říhová.

výstavy a veletrhy, na nichž byly v rámci prezentace šatovky vystaveny i originály návrhů, případně jejich fotografie. Už na podzim 1904 si Köhlerovy skicy k figurálním scénám u autora vyžádal továrník Emil Sommerschuh, aby je dal pro potřeby své firmy reprodukovat. Köhler jej prosil, aby návrhy nerozděloval, protože je považoval za jeden celek, a poznamenal též, že normálně návrhy zůstávají u projektanta. Zároveň si vymínil, aby mu byly zapůjčovány na jeho autorské výstavy.³⁰ O rok později se návrhy vrátily do Litovle³¹ a v roce 1908 z Rakovníka opět žádali o jejich zapůjčení pro výstavu v Praze.³² Litovelští se v této souvislosti začali shánět po originálech a psali ve věci též Köhlerovi. Jeho roztrpčená odpověď nám odkrývá některé detaily provádění keramických mozaik: „Kreslil jsem a maloval pouze dvojí: Náčrty (Skizy) barevné, které Vám odevzdány byly rakovnickou továrnou a dále kartony, které dle mé informace při technické manipulaci vzaly za své. Byly kresleny uhlem. Náčrty barevné (čili miniatury) jak je rače nazývati Vy, máte v rukou a kartony jsou je odeslal z domu ani jsem okem neshlédl. [...] rače se obrátiti na rakovnickou továrnu, která Vám poví, jak to s těmi kartony bylo. Neboť manipulací velice trpí ona schematická kresba úplně čísly jednotlivých glazur popsaná.“³³

Kartony se nezachovaly, ale původní návrhy figurálních kompozic scén z dějin města dosud existují uložené ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci. Oproti skice napajedelského ciferníku je na nich dobře patrný pokrok ve snaze přizpůsobit návrh budoucímu provedení v materiálu. Skici jsou provedeny tužkou a posléze kolorovány akvarelovými barvami. Jsou rozčleněny do menších, rovnými liniemi ohraničených ploch „dlaždiček“, resp. budoucích prvků mozaikové skladby, které Köhler v kompozici odděluje liniemi, v nichž prosvitá podklad. Jeho členění díla nakonec nebylo řemeslníky do detailů provedeno, mohl je ostatně změnit sám autor při navazující výrobě uhlového kartonu v měřítku 1:1.

Obr. 10. Mozaika s postavou malíře Karla Škréty na bočním průčelí budovy reálky v Litovli, 1904. Foto V. Říhová.

Návrhy jsou signované občasnou Köhlerovou značkou v podobě větrného mlýna³⁵ a jsou datovány květnem a červnem 1904. Zachovaly se jen pro obdélná pole s historickými náměty. Nakonec byly realizovány s drobnými, především barevnými změnami, které výsledné dílo posouvají z tradiční do expresivnější polohy. Je však otázkou, zda byly tyto posuny autorem návrhu vítané, či nikoliv. Většina hotových mozaik respektuje návrhy, vyjma chronologicky poslední kompozice *Úpadek Litovle a přejetí správy do českých rukou*, pro niž se ve sbírkách zachovaly dokonce dvě varianty. Jedna poněkud konfliktnější představovala ve středu tři postavy přivracené doprava ke geniovi Slovanstva. Na levém okraji byla doplněna zády otočeným odcházejícím mužem s cylindrem, který zřejmě prezentoval „německý živel“, jenž ztratil vládu nad městem. Tři centrální portréty mužů v dobovém odění nejspíše znázorňují soudobé osobnosti ve vedení města, které měly vztah k prosazení budování české realty. S větší jistotou můžeme identifikovat Václava Sochu, který byl prvním českým starostou Litovle, a již zmiňovaného Dr. Jana Smyčku (Sochova náměstka a autora libreta výzdoby).³⁶ Další postavy se určují hůře. Jeden muž doprovází oba radní a další stojí mírně v pozadí na levém okraji. Právě on ve variantě kompozice nahradil „odcházejícího Němce“. Při definitivním provedení mozaiky však také zmizel, byl vyměněn za jiný portrét, snad dalšího z litovelských radních, který měl na realce podíl, Richarda Schönhöffera. Ostatně změna nastala i v názvu díla – na fasádě je původní označení kalkulujiící se slovem „úpadek“ nekonfliktně transformováno do nápisu *IV. Genius Slovanstva žehná obrozené české Litovli*.

Dům Na Tůni v Uherském Hradišti 1905–1906

Po skončení litovelské spolupráce získal Dominik Fey Jana Köhlera pro další zakázku, návrhy mozaik pro fasádu vlastního domu. Nárožní činžovní dům se skladištěm byl nepochybně zamýšlen jako reprezentativní ukázka sociálního postavení investora, ale zároveň, vzhledem k povolání majitele, hrál i důležitou reklamní roli při prezentaci schopností Feyovy firmy. Do kompozice fasády byla programově zasazena monumentální výzdoba v kom-

Obr. 11. Dům Dominika Feye v Uherském Hradišti, kolem roku 1920. Fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti, FA 19641.

Obr. 12. Jižní průčelí domu Dominika Feye v Uherském Hradišti, nedatováno. Fotoarchiv Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, FA 3490.

binaci dvou technik – figurální scény byly provedeny v keramické mozaice, dekorativní část výzdoby s vegetabilním ornamentem a nápisy byla zhotovena sgrafitovou technikou. Jak se sám majitel vyjádřil, záměrem bylo postavit „domek, který není tuctovým“.

Fey o Köhlerově spolupráci uvažoval už v červnu 1905, během léta potom řešil se šamotkou možnost poskytnutí slevy a s malířem materiály, protože se ukázalo, že celý mozaikový vlys plánovaný pod korunní římsu vychází příliš drahoo. Nakonec se po dohodě rozhodli pro kombinaci sgrafita a mozaiky³⁷ a jak dokresluje korespondence, zakázka postupně krystalizovala do podoby ornamentálního pásu, který přerušovaly figurální scény v obdélných rámečcích představující alegorie dvanácti měsíců v roce. Fey až později usoudil, že návrhu „něco schází“, což osvětlil v říjnovém dopisu malíři: „Vzpomínám, že v obrázkách pro můj domek není nikde nijakého nápisu. A přece bych tam rád někde měl něco česky napsáno, aby pro ten případ, že by se Vaše dílo s nějakou řadou let děle než je nyní obyčejno zachovalo. Z nápisu jasně bylo vidět, že to dělal Čech. Snad do ornamentálních políček na arkýři mohly by dva nápisy přijít. Co? Přenechávám Vám. Snad suché poznamenání, že to bylo v tom a tom rozestavěno, snad nějaký „šprůch“. Jedná se mně jen o to, aby tam bylo něco česky psáno.“³⁸

Obr. 13. Alegorie měsíce října – mozaika osazená druhotně na jižním průčelí Slovákckého muzea, 1906. Foto V. Říhová

Prvních pět kompozic přišlo Feyovi po mnoha urgencích až na konci listopadu. Zpět do Nenkovic poslal odpověď, která dokresluje jeho vnímání díla: „Poslal jste mě 5 obrázků k posouzení. Užívám laskavosti Vaší a posuzuji. Snad to unesete a řeknuli někde nějakou hloupost a mně filistrovi odpustíte. Začnu březnem, ten jedním slovem je výtečně podařený. Ne že bych byl národopisem posedlý. Až to v Rakovnicce uvidíte, budou Vám závidět. Stejný s ním je Váš portrét v mumraji únor. Na tom hřích by bylo něco měnit. Leden se mně rovněž zamlouvá. Jen si tak myslím, že by ten sníl se měl víc skvíť bělostí. Duben z blízka je skvostný, mám však obavy, že nahoře bude málo ostrý. Totéž si myslím i o soumraku května. Je tam trochu moc náladové osvětlení pro fačadu. Ono se mně zdá, že fačada snese jiskřivější barvy. A zde jsou tóny lomené tak jako patinou přešlé. Ostatně ponechávám to Vám.“³⁹

Jano Köhler na návrzích pracoval v listopadu. 2. prosince 1905 psal svému příteli Karlu Dostálu-Lutinovi „robotím pro architekta Feye alegorii 12 měsíců“⁴⁰ o dva dny později již měl schůzku s Dominikem Feyem při prezentaci závěrečné fáze návrhu⁴¹ a po pár dalších dnech byla první část hotových návrhů odeslána do Rakovníka: „Potvrzuji s dílem příjem obou kartonů jejichž lapidární tvary se mně velice líbí. Posílám je [...] do rakovnické továrny s písemným doprovodem, že každá úchyłka v dělení, v barvě, kresbě je naprosto vyloučena.“⁴² Ve stejném duchu psal i do šamotky: „Zasílám v příloze dopis p. J. Köhlera a dva kartony pro řezanou mozaiku pro dům na Tůni v Uh. Hradišti se slušnou žádostí by mozaika dle návrhů a postupů mistra Köhlera byla minuciosně prováděna bez nejmenší úchyłky i co do rozdělení kousků, barev a vyškrobávání. Nákrasy počítají se 7% smršěním.“⁴³

Obr. 14. Hlava děvčete – mozaika osazená druhotně na jižním průčelí Slovákého muzea, 1906. Foto V. Říhová.

V červnu teprve s rakovnickou továrnou řešil vyslání montérů, resp. kladečů, kterých bylo podle jeho názoru málo – měli osazovat mozaiku a obklady fasády a také dlažbu⁴⁵ v interiéru domu: „Dlaždič jeden je naprosto nedostatečný a nutno nejméně dva poslati. Rovněž jeden dělník na mosaiku nestačí. Dle postupu práce na Napajedelské radnici soudě, pracoval by jeden mosaikář na domě do podzimku.“⁴⁶

Na fasádě se nakonec uplatnilo čtrnáct menších mozaik. Dvanáct obdélných s alegoriemi měsíců bylo umístěno ve vlysu pod korunní římsou. Výzdoba začínala na západním průčelí a pokračovala na jižním. V nároží ji přerušoval pětiboký arkýř, který byl doplněn dvěma téměř čtvercovými mozaikovými kompozicemi s hlavami děvčete a šohaje v krojích, které nejspíše poukazovaly na dobově oblíbené folklorními motivy, jimiž se jihočeský rodák Fey snažil lépe integrovat v místě svého bydliště v srdci Slovacka. Rozvržení děl známe z pohledů, které jsou součástí plánové dokumentace domu zachované v architektově pozůstalosti,⁴⁷

případně z mladších fotografií domu, který dnes již nestojí. Byl demolován při rozšiřování křižovatký v roce 1981. Mozaiky byly transferovány a po třech letech umístěny na boční fasádu jižního křídla Slovákého muzea.⁴⁸ Na této jinak nečleněné části funkcionalistické budovy jsou obdélné kompozice osazeny vždy po třech vedle sebe ve čtyřech řadách nad sebou. Dvě drobnější čtvercové kompozice z arkýře zaujaly nejspodnější pátou řadu. Obdélné mozaiky dodržují původní řazení a při čtení shora zleva doprava představují Köhlerem navržený sled alegorií měsíců v roce. Leden má podobu mladého korunovaného krále v pravém poloprofilu, který vládne zasněžené krajině, únor představuje blázen odkazující k masopustu,⁴⁹ březen je prezentován sedlákem v klobouku s barevnou stuhou, který ořezává stromy, duben zastupuje muž s deštníkem reagující na aprílové počasí, květen loutnistka a červen dívka s věncem květů. Červenec identifikuje dívka v šátku, která má přes rameno přehozen snop obilí a v ruce drží srp, měsíc srpen tvoří její mužský protějšek vybavený kloboukem se širokou krepou, cepem a džbánkem na vodu. Na zářijovou sklizeň upozorňuje dívka s mísou ovocných plodů a na říjnovou loveckou sezónu nimrod s fajfkou a puškou na rameni. Listopad má podobu elegána v cylindru, přidržujícího si plášť před větrnou smršť, která strhává listí ze stromů, a prosinec zastupuje důstojná postava shrbeného krále se šedivými vousy, který trůní ve scénérii se sněhovou pokrývkou.

Závěr

K monumentální práci na výzdobě budov přivedl Jano Köhlera jeho profesor architekt Kamil Hilbert.⁵⁰ První léta malíř pracoval ve spolupráci s ním, případně s Hilbertovým asistentem stavitelem Jindřichem Grünerem. V roce 1900 se těžiště Köhlerovy monumentální výtvarné činnosti přeneslo z Čech na Moravu, kde zhotovil sgrafitový plášť prostějovského zámku. Obnovu budovy navrhl brněnský architekt Vladimír Fischer, s nímž malíř zůstal i v dalších letech v úzkém pracovním kontaktu.⁵¹ Těsná spolupráce s architektky budov byla pro monumentální výtvarné realizace logickou nutností. Z naší studie plyne, že nepochybnou roli iniciátora, který provázal tvorbu Jano Köhlera s keramickou mozaikou, musíme přičíst Dominiku Feyovi. Dosud však není jasná původní motivace, s níž architekt malíře oslovil. Mohla to být znalost jeho dosavadních realizací, především prostějovských sgrafit, které vznikaly v letech 1900–1901, nebo praktická nutnost využít nějakého spolehlivého tvůrce z blízkého okolí. Městská rada v Napajedlích totiž vyvíjela ve věci uměleckých a řemeslných objednávek tlak nejen na nízkou cenu, ale také na původ dodavatelů. Např. u štukatur na průčelí radnice nebylo Feyovi dovoleno objednat kvalitní a osvědčené pražské firmy, protože „peníze musejí zůstat doma na Moravě“. Na fasádě se pak objevily akanty, které k lýtosti architekta vypadaly spíše jako petržel.⁵² Jano Köhler byl moravský (resp. přímo slovácký) malíř, což jistě městské radě plně vyhovovalo. Jeho „strategickou“ volbu by mohla potvrzovat i slova dopisu zasláného Feyem rakovnické šamotce: „*Stavím českou školu reálnou v Litovli a také tam ve srozumění s panem prof. Bertlem zamýšlel jsem Vaši mosaiku užít. Ale i tam by se opakovala táž obtíž jako v Napajedlech. Návrh nutno objednat od zdejšího některého umělce, opět snad od p. Koehlera.*“⁵³

Možná na začátku stála naznačená taktika, ve výsledku však musel Fey Köhlerovu práci zcela docenit, když si jí ozdobil vlastní dům. Dokonce by se dalo tvrdit, že se spolupracovníci postupně sprátelili. V dopisu ze 7. ledna 1906 už je patrný familiérnější tón, jímž Fey Köhlera uklidňuje a zároveň vyřizuje i pozdravy jeho nejbližším a chválí proviant, který dostal z Nenkovic: „*Klobásky byly výtečné. Uzené si ještě schovávám, ale musím se též do něj pustit, aby nevyschlo.*“⁵⁴ Ostatně architekt se na malíře obracel i dál, v roce 1906 např. se záležitostí výzdoby průčelí školy v Otrokovicích. Po dohodě se zadavatelem zvolil Fey jako

nejvhodnější kompozici nad portál hlavního vstupu Köhlerova Cyrila a Metoděje, byl však omezen prostředky, proto je, ke své lítosti, v tomto případě nemohl nechat vyrobít v řezané keramické mozaice.⁵⁵

Stejně jako Fey se i samotný Köhler v těchto raných letech snažil novou techniku pro-sazovat a doporučovat objednavatelům. V Prostějově např. pro výzdobu západního štítu farního kostela. Původně zamýšlené sgrafito tam dle jeho názoru nemělo šanci odolat po-větrnosti, ale: „*Snad by se to dalo provést novou technikou mozaikovou, jako v život uvádí rakovnická šamotová továrna.*“⁵⁶ Štít kostela se sice nakonec nerealizoval, ale adresát dopisu, prostějovský farář Karel Dostál Lutinov, který byl o Köhlerových mozaikách dobře informo-ván, na tuto techniku nadále myslel a zřejmě ponoukl umělce, aby o podobné materiálové variantě uvažoval při návrzích dekorování interiéru farního kostela. Z Köhlerovy reakce je patrné, jaký měl na věc názor: „*Dlaždičky – bohužel malovat na ně nejde, jak jste mně líst-ku psal, neboť ani v Poštorné nejsou na to zařízení. Mozaiku (tu co dělám jen v Rakovníku) jich naučit nemohu, neboť by to žádalo mnoho experimentování a za druhé, je to specialita rakovnické šamotky, zákonem chráněná, a za třetí, považoval bych to za nečestné, techniku rakovnickou jiné továrně sdělit.*“⁵⁷

Spolupráce s rakovnickou šamotkou (později firmou RAKO) zůstala Köhlerovi životním osudem. Na předchozích řádcích jsme měli možnost sledovat linii počátku tohoto příběhu. Zároveň můžeme v závěru zhodnotit i samotnou výtvarnou stránku prvních Köhlerových mozaik. Návrh pro Napajedla je ještě zcela nepoučený prací s materiálem a jeho hotová mozaika se blíží spíše malířskému dílu. Litovelské mozaiky už sice počítají i v návrzích s členěním na keramické části, to se však posléze mění, stejně jako barevnost díla. Třetí soubor mozaik pro Feyův dům v Uherském Hradišti je zajímavý mj. tím, že Köhler ještě stále pracuje s keramickými ploškami tak, že je nechává malovat a stínovat v glazuře štětcem, nikoliv rytím. Jeho charakteristický styl se ještě musel vyvíjet. Od roku 1906 tvořil v řezané mozaice jednodušeji stylizovaná díla, která měla obličejové partie na jednolitém tělovém podkladu jen s hnědými stíny kontur očí, úst či linie obočí a vlasů.⁵⁸ Tento způsob mizí kolem roku 1912, kdy začal pracovat na křížové cestě pro Hostýn. První tamní kompozice (XI. zastavení) ještě nese stopy hledání možnosti přechodu mezi jednotlivými glazurami, které prostupují pomocí šrafování. V následujících mozaikách vznikajících další dvě dese-tiletí byly už plochy jednotlivých glazur typicky pevně sevřené v jasných tvarech⁵⁹ a tento způsob práce malíř aplikoval i na menší díla rozetá na různých místech Moravy i Čech.⁶⁰

Studie vznikla v rámci grantu MK ČR v Programu na podporu aplikovaného výzkumu a ex-perimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) v projektu DG16P02M056 Restaurování mozaik tzv. české mozaikářské školy ze skla a kamene.

Poznámky:

- 1 H a n z l i č e k, Ladislav. *Příspěvek k dějinám „RAKO“ závodů v Rakovníku*. Rakovník: [s. n.], 2003, s. 18.
- 2 Tamtéž, s. 65.
- 3 Výstava spolku „Manes“. *Plzeňský obzor*, 30. 9. 1903, s. 4–5.
- 4 P a ř í k, Vojtěch a P a ř í k o v á, Anežka. Keramická řezaná mozaika RAKO – znovuoobjevení zaniklé technologie. *Zprávy památkové péče* 77, 2017, č. 3, s. 244–253 (zde s. 244).
- 5 K a v i č k a, Karel. I. Jano Köhler život a dílo. In: Kavička, Karel Antonín, Malíková, Silvie, Pařík, Vojtěch a Parik, Passionaria. *Jano Köhler*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2018, s. 35–79 (zde s. 55).

- 6 B a t ů š e k, Stanislav, K o h o u t, Štěpán, M a r e k, Pavel a S v o z i l, Oldřich. *Korespondence k Katolické moderny: dopisy Jana Köhlera a Karla Dostála-Lutinova z let 1902–1923*. Rosice: Gloria, 2010, s. 25. „Umění sgrafita a fresky se naučil u Kamila Hilberta, od roku 1899 vedoucího stavitele Svatovítské katedrály v Praze.“
- 7 K ř e n k o v á, Zuzana a Ř í h o v á, Vladislava. Skleněné mozaiky od konce 19. do poloviny 20. století – příspěvek k umělecké topografii Moravy. *Zprávy památkové péče* 77, 2017, č. 3, s. 207–218; M a l í k o v á, Silvie. *Jano Köhler: 1873–1941: s láskou k umění a Bohu: Galerie výtvarného umění v Hodoníně* 11. 9. – 3. 11. 2013. Hodonín: Galerie výtvarného umění, 2013, s. 18–19.
- 8 P a ř í k, Vojtěch a P a ř í k o v á, Anežka. c. d.; P a ř í k, Vojtěch a P a ř í k, Passionaria. V. Jano Köhler a Svatý Hostýn. In: Kavička, Karel Antonín, Malíková, Silvie, Pařík, Vojtěch a Parík, Passionaria. c. d., s. 213–247.
- 9 Dominik Fey pocházel z Písku, v Uherském Hradišti se usadil v roce 1892 po studiích na C. a k. české vysoké škole technické v Praze. Od roku 1902 zde vedl samostatný podnik navrhující a zároveň provádějící stavby.
- 10 B e r g m a n n, Ivan. *Architekt a stavitel Dominik Fey (katalog díla)*. Diplomová práce, Slezská univerzita v Opavě. Opava, 2004 (strojopis je dostupný např. v badatelně Státního okresního archivu v Uherském Hradišti).
- 11 V a l ů š e k, David. *Radnice v Napajedlích*. Napajedla: Město Napajedla, 2012, s. 12–14.
- 12 B a t ů š e k, Stanislav, K o h o u t, Štěpán, M a r e k, Pavel a S v o z i l, Oldřich. c. d., s. 26.
- 13 Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále SOKA UH), fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 10, kt. 4, *Kniha otisků od 18. května 1903 do 8. února 1904*, f. 260, dopis z 18. 9. 1903. Archiválie ve vztahu k zakázce částečně publikoval David Valůšek. c. d., s. 12–14.
- 14 Tamtéž, f. 300, dopis z 15. 10. 1903.
- 15 Tamtéž, f. 434–436, dopis z 8. 12. 1903.
- 16 Tamtéž.
- 17 Tamtéž, f. 450, nedatovaný dopis (cca 8.–14. 12. 1903).
- 18 Tamtéž, f. 456, dopis z 18. 12. 1903; f. 525, dopis z 12. 1. 1904.
- 19 P e l i k á n, Jaroslav. *Jano Köhler. Výstava k 100. výročí umělcova narození*. Hodonín, 1973.
- 20 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 10, kt. 4, *Kniha otisků od 18. května 1903 do 8. února 1904*, f. 482, dopis z 28. 12. 1903.
- 21 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 11, kt. 4, *Kniha otisků od 9. února 1904 do 31. července 1904*, f. 380, dopis z 14. června 1904; V a l ů š e k, David. c. d., s. 14 – autor přepisuje chybně slovo barvy jako horny.
- 22 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 11, kt. 4, *Kniha otisků od 9. února 1904 do 31. července 1904*, f. 434–436, dopis z 8. 12. 1903.
- 23 Státní okresní archiv Olomouc (dále SOKA Olomouc), fond Archiv města Litovel, inv. č. 2390, kt. 978, dopis z 22. 1. 1904.
- 24 Tamtéž.
- 25 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 11, kt. 4, *Kniha otisků od 9. února 1904 do 31. července 1904*, f. 24, nedatovaný dopis.
- 26 SOKA Olomouc, fond Archiv města Litovel, inv. č. 2390, kt. 978, dopis z 16. 3. 1904.
- 27 Obraz byl posléze využit ještě jednou při výzdobě domu čp. 1194 ve Škrétově ulici v Plzni.
- 28 SOKA Olomouc, fond Archiv města Litovel, inv. č. 2390, kt. 978, dopis z 21. 4. 1904.
- 29 N e r a d, František a S m y č k a, Jan. *Slavnostní spis vydaný při slavnosti svěcení budovy školy reálné v Litovli ve dnech 10. a 11. září 1904*. Litovel: A Smetana, 1904, nestr.
- 30 SOKA Olomouc, fond Archiv města Litovel, inv. č. 2390, kt. 978, dopis z 4. 11. 1904.
- 31 Tamtéž, dopis z 6. 11. 1905.
- 32 Tamtéž, dopis z roku 1908. Jednalo se zřejmě o Jubilejní výstavu, na které měla firma RAKO svůj keramický pavilon.
- 33 Tamtéž, dopis z 16. 4. 1908.
- 34 Vlastivědné muzeum v Olomouci, sbírka Umělecký průmysl, UP 10677, UP 10678, UP 10679, UP 10680, UP 10681.

- 35 K a v i č k a, Karel. c. d., s. 53, srov. Köhlerův znak s větrným mlýnem.
- 36 N e r a d, František a S m y č k a, Jan. c. d., nestr.
- 37 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 13, kn. 4, *Kniha přepisní. Započato dne 23. června 1905. Dokončeno dne 23. února 1906*, f. 38–40, dopisy z 7. 7. 1905.
- 38 Tamtéž, f. 245, dopis z 4. 10. 1905.
- 39 Tamtéž, f. 344–345, dopis z 30. 11. 1905. Nápis nakonec zněl: DEJ BŮH ŠTĚSTÍ DOMU TOMU POSTAVIL JSEM NEVÍM KOMU. KDO V NĚM BUDE PŘEBÝVATI TOMU PÁN RAČ POŽEHNATI 1906.
- 40 B a t ů š e k, Stanislav, K o h o u t, Štěpán, M a r e k, Pavel a S v o z i l, Oldřich. c. d., s. 49, dopis z 2. 12. 1905.
- 41 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 13, kn. 4, *Kniha přepisní. Započato dne 23. června 1905. Dokončeno dne 23. února 1906*, f. 348, dopis z 1. 12. 1905.
- 42 Tamtéž, f. 368, dopis z 12. 12. 1905.
- 43 Tamtéž, f. 370, dopis z 12. 12. 1905.
- 44 Tamtéž, f. 584, dopis z 3. 3. 1906.
- 45 Fey si z rakovnické šamotky objednal také různé druhy obkladů, dlaždic, kamen a sporáků.
- 46 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 14, kn. 5, *Kniha otisků od 1. března 1906 do 2. října 1906*, f. 263.
- 47 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 145, ukl. j. 17, *Obytný dům „Na Tůni“ v Uh. Hradišti*.
- 48 M a l í k o v á, Silvie. *Monumentální dílo a osobnost Jano Koehlera (1873–1941)*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc, 2011, s. 76–78.
- 49 Tato postava je zároveň Köhlerovým autoportrétem. Jako blázen se portrétoval často, viz M a l í k o v á, Silvie. *Jano Köhler: 1873–1941*, c. d., s. 9, 46.
- 50 M a l í k o v á, Silvie. *Jano Köhler 1873–1941*, c. d., s. 10–12.
- 51 Tamtéž.
- 52 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 11, kt. 4, *Kniha otisků od 9. února 1904 do 31. července 1904*, f. 380, dopis z 14. 6. 1904.
- 53 Tamtéž, f. 434–436, dopis z 8. 12. 1903.
- 54 Tamtéž, f. 414–416, dopis z 7. 1. 1906.
- 55 SOKA UH, fond Dominik Fey, Ing. (1870–1944), inv. č. 14, kt. 5, *Kniha otisků od 1. března 1906 do 2. října 1906*, f. 420. Kompozice se zachovala osazená v interiéru Městského úřadu v Otrokovicích, Náměstí Míru 1340.
- 56 B a t ů š e k, Stanislav, K o h o u t, Štěpán, M a r e k, Pavel a S v o z i l, Oldřich. c. d., s. 33, dopis z 23. 1. 1905.
- 57 Tamtéž, s. 54, dopis z 25. 4. 1906 při řešení výzdoby interiéru kostela v Prostějově.
- 58 Např. mozaiku pro vstup do gymnaziální kaple v Kyjově (1906) nebo pro štít fary v Poštorné (1910).
- 59 P a ř í k, Vojtěch a P a r í k, Passionaria. c. d., s. 218.
- 60 S mozaikářským dílem Jano Köhlera je možné se seznámit prostřednictvím databáze České mozaiky, dostupné on-line: <https://ceskemozaiky.cz>.

Mgr. Vladislava Ř í h o v á, Ph.D. (n. 1978), Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, historička umění. Věnuje se stavebněhistorickému průzkumu, archivnímu průzkumu jako podkladu pro restaurátorské zásahy a topografii mozaikových děl.

Jano Köhler and Dominik Fey at the Birth of Cut Ceramic Mosaics in Moravia

Abstract

The study is based on the analysis of archive sources. It deals with ceramic mosaics made by Jano Köhler (1873–1941). It follows three oldest ceramic mosaics made in Moravian environment and it is focused on Köhler's collaboration with an architect Dominik Fey (1863–1950).

Their mosaics first appeared on clock face of the town hall tower in Napajedla (1903–1904) and then as the decoration of the frontage of grammar school in Litovel (1904) and then as an assemblage of mosaics on Fey's own house Na Tüni in Uherské Hradiště (1905–1906).

These mosaics represent the very first collaboration of Moravian artists with a fireclay brickyard in Rakovník (later called RAKO). Some older sources mistakenly state that the cut mosaic was invented by Jano Köhler. This idea has been successfully refuted. The oldest mosaic was created in 1903 and it was designed by the professor of the school of applied arts Jan Beneš. Jano Köhler got to know the technique thanks to an architect Dominik Fey who chose this type of decoration for his own design of the town hall in Napajedla. The architect also carried out the building of the grammar school in Litovel which was designed by architect Josef Bertl. Both architects enforced the idea that Jano Köhler's ceramic mosaics were used on the façade. They represent four seasons of the year in the history of the town and two historical personalities – painter Jan Škréta and historian František Palacký. On the façade they are complemented with floral mosaics by Jan Beneš.

The decoration of Dominik Fey's own house in the street Na Tüni in Uherské Hradiště was an important order for Jano Köhler. He designed fourteen compositions for the frieze above the cornice of the house twelve of which represent allegory of months in the year. The house was pulled down in 1981 and the mosaics were moved to the building of Moravian Slovak Museum.

Key words: cut ceramics, ceramic mosaic, Jano Köhler (1873–1941), Dominik Fey (1863–1950), Rakovník Fairclay Brickyard, RAKO

Jano Köhler, Dominik Fey und das Entstehen der ersten geschnittenen Keramikmosaiken in Mähren

Zusammenfassung

Die Studie geht vor allem von einer Analyse der Archivreihen aus. Sie widmet sich den Keramikmosaiken des Malers Jano Köhler (1873–1941), verfolgt die drei ältesten in Mähren entstandenen Keramikmosaiken und konzentriert sich auf Köhlers Zusammenarbeit mit dem Architekten Dominik Fey (1863–1950).

Als erstes wurden damit die Zifferblätter am Rathausurm in Napajedla verziert (1903–1904), es folgten die Schmückung der Frontfassade der Realschule in Litovel (1904) und eine Mosaikgruppe für Feys Wohnhaus Na Tüni in Uherské Hradiště (1905–1906).

Diese Mosaiken stellen die überhaupt erste Zusammenarbeit mährischer Künstler mit dem Schamottewerk in Rakovník (dem späteren Unternehmen RAKO) dar. In der älteren Literatur heißt es oft irrtümlich, dass Jano Köhler das geschnittene Keramikmosaik erfunden habe. Es gelang, diese Behauptung zu widerlegen. Das älteste Mosaik entstand bereits 1903 und wurde vom Professor an der Prager Kunstgewerbeschule Jan Beneš entworfen. Jano Köhler machte sich mit dieser Technik dank dem Architekten Dominik Fey bekannt, der diese Ausschmückungsart für seinen Entwurf des Rathauses in Napajedla wählte. Der Architekt führte auch den Bau der Realschule (des heutigen Gymnasiums) in Litovel aus, die vom Brüner Architekten Josef Bertl entworfen wurde. Beide Architekten setzten durch, dass auch hier die Fassade mit keramischen Mosaikkompositionen von Jano Köhler bestückt wird. Diese stellen vier Abschnitte in der Stadtgeschichte und zwei historische Persönlichkeiten dar – den Maler Karel Škréta und den Historiker František Palacký. An der Frontseite werden sie durch Mosaiken mit Pflanzenornamenten von Jan Beneš vervollständigt.

Ein wichtiger Auftrag war die Verzierung von Feys Wohnhaus Na Tůni in Uherské Hradiště. Jano Köhler entwarf für den Fries unter dem Gesims des Hauses 14 Kompositionen, von denen 12 Allegorien der Monate darstellen. Das Haus wurde 1981 abgerissen und die Mosaiken am Gebäude des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště installiert.

Stichwörter: Schnittmosaik, Keramikmosaik, Jano Köhler (1873–1941), Dominik Fey (1863–1950), Schamottewerk in Rakovník, RAKO

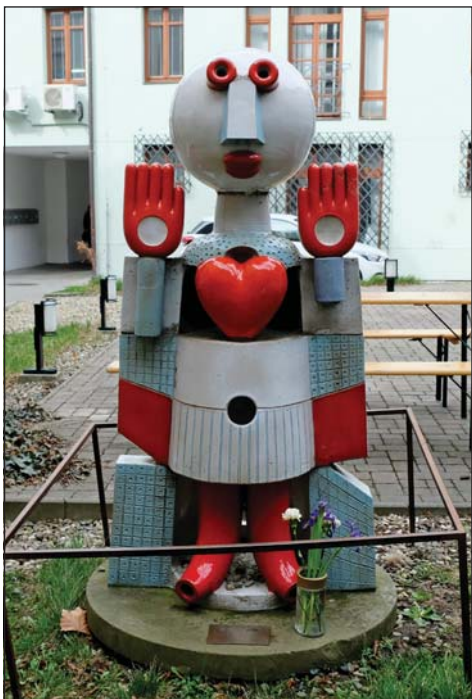
(NE)ZAPOMENUTÁ DÍLA MANŽELŮ VACULKOVÝCH

Tereza Habartová, Ministerstvo kultury ČR

Ida a Vladislav Vaculkovi jsou neodmyslitelně spjati s Uherským Hradištěm a uměním druhé poloviny 20. století. Vladislav proslul svými obrazy a plastikami, Ida se výrazně zapsala v oblasti keramiky. Navzdory nepřízní osudu tito manželé vytvořili také díla, která můžeme potkat nejen ve výstavních sálech galerií, ale také na místech, kterými možná běžně procházíme. Od konce padesátých let až do let osmdesátých totiž vznikala pod jejich vedením díla pro architekturu, která dodnes stojí tak trochu na okraji jejich umělecké tvorby.

Letos tomu bylo 100 let od narození jedné z nejvýznamnějších umělekyní spjatých s Uherským Hradištěm. Ida Vaculková (1920–2003) se v Uherském Hradišti narodila a seznámila se zde i se svým budoucím manželem Vladislavem Vaculkou. Oba studovali v Praze, ale nakonec se usadili právě v srdci Slovácka. Vladislava Vaculku (1914–1977) máme spojeného především s malbou, ale věnoval se rovněž grafice, plastice a v závěru života také šperku. Ida Vaculková, rozená Čermáková, studovala původně kresbu a malbu, ale od konce čtyřicátých let se jejím výhradním uměleckým prostředkem stala keramika. Na pomyslném okraji tvorby obou umělců stála a dodnes stojí díla, která byla určena pro architekturu. Tato díla manželé tvořili od konce padesátých let, Vladislav do konce svého života a jeho manželka až do konce minulého režimu. Můžeme na nich tedy sledovat umělecký vývoj obou autorů. Přestože jsou Vaculkovi spojeni především s rodným Slováckem, jejich díla pro architekturu byla rozeseta po celé zemi.

Vladislav Vaculka tuto kapitolu započal v roce 1958, a to textilní tvorbou, když byl osloven k vytvoření návrhu ke gobelínu *Jízda králů*.¹ Vaculkův cit pro stylizaci v malbě se pro tyto návrhy osvědčil, a proto byl v roce 1959 osloven ke zhotovení návrhů pro gobelíny pro foyer Slováckého divadla – soubor *Smrtka* (obr. 2), *Tanec, Láska*, jejichž náměty vycházely z lidových tradic.² O pár let později vytvořil návrhy ke gobelínům *Maryša* a *Její Pastorkyňa* pro Divadlo Pracujících v Gottwaldově (dnes Městské divadlo Zlín).³ V padesátých letech bylo autorovi zakázáno volně tvořit a vystavovat, realizace pro architekturu tak představovaly možnost tvorby i prezentace a rovněž tyto zakázky pro manžele znamenaly možnost výdělků.⁴ Kromě gobelínů řadíme do Vaculkovy monumentální textilní tvorby také několik art protisů⁵

Obr. 1. Ida Vaculková, *Kouzelník*, 1982, glazovaná keramika, nádvoří domu Portal, Uherské Hradiště. Foto autorka, 2019.

Obr. 2. Vladislav Vaculka, Smrtka (Vynášení smrtky), 1959, gobelín, Slovákcké divadlo, Uherské Hradiště. Foto autorka, 2019.

nebo například soutěžní návrh na oponu.⁶ Pro veřejný prostor umělec vytvořil také několik bronzových děl, z nichž můžeme opět jmenovat dílo pro Slovákcké divadlo – *Masku* umístěnou na budově Malé scény SD (obr. č. 3).⁷ V sochařské tvorbě Vaculka využíval metodu odlévání do ztraceného vosku, díky čemuž mohl na plastikách zpracovávat i detailnější prvky. Jedním z posledních bronzových děl byla geometricky pojatá plastika pro pietní síň v Bílovci u Opavy,⁸ ve které autor uplatnil šperkařský cit pro detail, a zároveň využil keramického podkladu na zdi, díky čemuž dosáhl komplexního působení díla (obr. 4). Krom plastik vytvořil Vaculka pro veřejný prostor také několik kovových mříží, váz, vitráží či například jednu skleněnou mozaiku s názvem *Strom života* na fasádu prodejny Dílo v Gottwaldově (dnešním Zlíně). Nejrozsáhlejší kapitolu však tvoří nástěnná keramická díla, která vytvářel technikou řezaných kachlů, což vyžadovalo krom výtvarného nadání, prostorového citění i zvládnutí náročné technologie. Na těchto realizacích proto spolupracoval s hrnčířskými mistry Ladislavem Znojem či Václavem Kohoutkem, se kterými se seznámil díky Ústředí lidové umělecké výroby (ÚLUV).⁹ Vaculka ve svém díle vycházel především z lidových motivů, tradic, ale také přírody i současného moderního světa, vždy podle místa určení. V mozaikách stejně jako u gobelínů vycházel ze svých maleb, a proto podstatným prvkem byla právě práce s barvou. Mezi nejvýznamnější patřily keramické mozaiky *Nakupující* pro obchodní dům Předvoj/Prior v Gottwaldově, reliéfní mozaiky *Létání*, *Apollo na slunečním voze* a *Ptáci* pro letištní halu v Holešově¹⁰ či keramické mozaiky *Elektrárna* a *Radostný život* pro Střední školu elektrotechnickou

Obr. 3. Vladislav Vaculka, Divadelní maska, 1971, plastický emblém z bronzu, malá scéna Slovákckého divadla v Uherském Hradišti. Foto autorka, 2019.

Obr. 4. Vladislav Vaculka, plastika Věčný oheň, 1976, bronz, glazovaná keramika, pietní síň Bílovec u Opavy. Foto autorka, 2019.

ve Vsetíně (obr. 12).¹¹ Právě u nástěnných keramických realizací došlo také k výjimečnému spojení umělecké tvorby obou manželů, a to na realizacích pro kulturní dům ve Šternberku (obr. 15), ubytovací zařízení v Rožnově pod Radhoštěm (obr. 5) či nástěnném reliéfu pro kavárnu Bohéma v Janáčkově divadle v Brně (obr. 16). Jak bylo zmíněno výše, nástěnná keramická díla tvořili pomocí řezaných kachlů, u společných realizací manželé kombinovali tzv. černou/zakuřovanou keramiku s keramikou glazovanou, a to v červených a hnědých tónech.

Ida Vaculková se k tvorbě pro architekturu dostala o trochu později než její manžel a stejně jako v její volné tvorbě se pro ni výhradním prostředkem stala keramika. Tuto keramiku upravovala glazováním, často v kontrastním používání barev, významnou roli přitom hrály barvy – rudá, bílá a modrá. Od šedesátých let tvořila z takzvané zakuřované keramiky, jejíž techniku znovuobjevil mistr Ladislav Znoj a jež se postupně stala charakteristickou pro autorčinu tvorbu, které dodávala na magičnosti.¹² Prvotně tuto černošedou matnou keramiku využívala při tvorbě malých figurek, ale posléze ji uplatnila i v monumentálních realizacích. S oblibou ji často kombinovala s keramikou glazovanou, se kterou taktéž experimentovala, když při pálení glazur používala redukci, díky které dosahovala neobvyklých tónů – například temně červených a měděných odstínů (tzv. listrové glazury). Pro tvorbu Idy Vaculkové byla charakteristická poetičnost, fantazie, hravost, pohádkovost. Ve svých plastikách se inspirovala nejen folklorem, jako tomu bylo u Vladislava, ale také přírodou a mytologií, která ji uchvátila při zahraničních cestách. V díle se tak objevují například bájní kentauři z Kréty a jiní fantazijní tvorové, ale často také čertíci a různá zvířata – ptáci, myši, kohouti, sovy a kočky. Figurky modelovala z elementárních tvarů, válečku, krychle a koule, které na sebe různě skládala. Kompozice monumentálních reliéfů pak skládala rovněž z těchto tvarů s tím rozdílem, že je umísťovala do plochy. Často také využívala talířů vytáčených na kruhu, které následně využívala jako hlavy zvířecích i lidských postav. Vyobrazení skládala přímo do sádry na zdi a uzavírala rámem z keramických kachlů nebo osazovala do dřevěného rámu, který byl zavěšen na zeď. V porovnání se svým manželem tvořila tyto realizace více plasticky nežli malířsky. V pozdějších letech dotvářela jednotlivé kompozice krom barevností také rýhami, vrypy a prořezáváním, čímž zvyšovala kontrast a výrazovost.

Obr. 5. Ida a Vladislav Vaculkovi, Radostný život – detail, 1977, zakuřovaná a glazovaná keramika, ubytovací zařízení Rožnov pod Radhoštěm. Foto autorka, 2019.

Pro hravost svého výtvarného vyjádření byla Ida Vaculková často oslovována pro monumentální realizace v budovách škol či školek. U těchto realizací nejčastěji zobrazovala stylizované postavy dětí při hře či sportu a zvířata, přičemž pracovala výhradně s barevnými glazurami. Tyto kompozice můžeme pro svou poetičnost a harmonické ladění barev přirovnat k malbám Paula Kleeho. Vytvořila tak díla pro školu v Přerově, Přelouči, Sezemicích nebo také pro novou budovu gymnázia v Uherském Hradišti.¹³ Podílela se však také na zakázkách pro hotely, divadla

Obr. 6. Ida Vaculková, *Dětská hra*, 1977, glazovaná keramika, MŠ Odry. Foto autorka, 2019.

či restaurace. Například první realizací pro architekturu byl na počátku šedesátých let keramický obklad a vazy pro brněnský hotel International. Krom realizací v interiéru na-

Obr. 8. Ida Vaculková, *Záření vesmíru/Magnus Sator*, 1983–84, keramická plastika, Nemocnice Prostějov, před pavilonem F. Foto autorka, 2019.

Obr. 7. Ida Vaculková, *Keramické hodiny – Kohout*, 1979/1982, glazovaná keramika v kombinaci s kovem, fasáda Domu služeb, sídliště Kopaniny, Přerov. Foto autorka, 2019.

jdeme také jednu z jejich mozaik v exteriéru, a to keramické *hodiny Kohout*, které byly vytvořeny pro Dům služeb na sídlišti Kopaniny v Přerově roku 1979, osazené v roce 1982 (obr. 7). Hravého kohoutka vytvořila autorka z glazované keramiky, kterou doplnila ciferníkem a ručičkami z kovu. Poslední skupinou děl pro veřejný prostor potom tvořily volně stojící plastiky, na kterých autorka spolupracovala s Oldřichem Baranem.¹⁴ Takovou realizací byl například *Kouzelník*,

kterého dnes můžeme potkat na nádvoří domu Portal v Uherském Hradišti, plastika *Magnus Sator* neboli *Záření vesmíru* pro nemocniční areál v Prostějově z let 1983/1984 (obr. 8) a poslední exteriérová plastika *Dívka s mašlí* z roku 1989 pro učiliště Meopta v Přerově (obr. 9).¹⁵ Tyto konstruktivisticky laděné postavy vycházely z autorčiných menších figurek, jež vytvářela během šedesátých let a u nichž uplatňovala skládání elementárních geometrických objektů s domodelovanými prvky, čímž vznikaly také průhledy skrze i dovnitř plastik. Plastika *Magnus Sator*, které dominuje zlatá koule, stojí nejvíce na pomezí figury a abstrakce.

Co se stalo s díly pro veřejný prostor?

V posledních letech se zvedl zájem o umělecká díla ve veřejném prostoru a také o jejich ochranu. Díla vznikala v období spojeném s komunismem, což byl a je často důvod k jejich nepřijímání ze strany veřejnosti. Druhým důvodem pak bývá jejich neurčitost, nepochopení nebo také nízká umělecká kvalita, způsobená množstvím zhotovených děl. V letech 1945–1989 u nás vzniklo na tisíce realizací pro architekturu, aby se staly součástí běžného života veřejnosti. S nastolením nového režimu byla tato díla buď zničena spolu s budovami, které zdobila, nebo zůstala nepovšimnutá napospas osudu. Tento fenomén začal budit zájem nejen kunsthistoriků, ale také veřejnosti, díky čemuž vznikaly různé iniciativy zaměřené na mapování těchto děl. Jednu z prvních iniciativ započal Pavel Karous, který v roce 2001 založil občanské sdružení *Vetřelci a volavky*.¹⁶ Tento projekt poté následovaly další iniciativy a rovněž některá města začala s mapováním umění ve veřejném prostoru, jehož úkolem není jen realizace identifikovat, ale rovněž na jednotlivá díla upozornit veřejnost a případně díla chránit. Nejnovějším počinem je pak projekt *Sochy a města*, který mimo jiné věnuje pozornost restaurování konkrétních uměleckých technik, kterými byla díla vytvářena.¹⁷

A jak je to s monumentálními díly manželů Vaculkových? Díla z jejich dílny nebyla vázána na režim ani se nedají považovat za neurčitá, protože oba umělci si i v monumentální tvorbě udrželi svůj jedinečný rukopis. Přesto ne všechny realizace byly zachovány na svém původním místě a také ne všechny byly identifikovány jako díla této dvojice. Většina děl Idy Vaculkové byla vytvořena pro školy, jídelny nebo hotely. Právě realizace pro hotely a ubytovací zařízení často podlely nešťastnému osudu poté, co se objekty dostaly do rukou soukromých vlastníků. První realizací pro architekturu byl kachlový obklad a vázy pro hotel International v Brně, z čehož se ani jedno dílo nedochovalo, přestože hotel funguje dodnes. Stejný osud potkal i keramické terče pro hotel Koliba v obci Všemina u Zlína.¹⁸ Společně se manželé podíleli na výzdobě ostravského hotelu Palace, pro který v roce 1969 vytvořili „*tři dekorativní keramické mříže a keramické obložení v hotelovém baru Boccacio*“.¹⁹ Tento hotel, stejně tak jako bar, už nefunguje. Podobně jako zlínský hotel a společenské

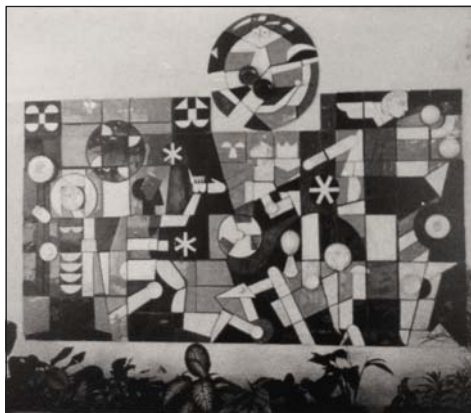

Obr. 9. Ida Vaculková, *Dívka s mašlí*, 1989, glazovaná kamenina, Střední škola technická, Přerov. Foto autorka, 2019.

centrum Družba, na jehož výzdobě se podíleli opět oba manželé.²⁰ Podobný osud postihl i další ostravské dílo, tentokrát od paní Idy, a to reliéf s názvem *Noc a den/Jihočeský motiv* z roku 1976 pro interiér Jihočeské restaurace. Tento reliéf byl při rekonstrukci v roce 2016 překryt sádkkartonem.²¹ Pro hotel Flora Olomouc vytvořila Ida Vaculková v roce 1980 dva glazované reliéfy s názvy *Květinová slavnost* a *Zahradní slavnost/Radost z květin*. Dnes se v interiéru hotelu nachází jen jeden z reliéfů, a to *Květinová slavnost*. Reliéf o velikosti 120×380 cm je umístěn ve vstupní hale hotelu, druhý z reliéfů se nedochoval, odstraněn byl při jedné z rekonstrukcí (obr. 10.).²²

Naproti tomu mezi zachovaná díla patří většinou realizace pro školy či školky. Dodnes tedy najdeme reliéf *Děti v přírodě* o velikosti asi 226×175 cm v Přerově, reliéf ve školní jídelně v Přelouči, nástěnné dílo z vytáčených tvarů ve školní jídelně v Sezemích v Pardubickém kraji nebo signovaný modročervený reliéf s názvem *Dětská hra*, který je i po rekonstrukci umístěn na chodbě mateřské školy v Odrách (obr. 6). Rovněž volně stojící plastiky *Magnus Sator/Záření vesmíru a Dívka s mašlí* najdeme na svých původních místech. Bohužel pro své exteriérové umístění jsou tyto realizace nejvíce ohroženy povětrnostními podmínkami, proto nejsou v dokonalém technickém stavu (ulomené kousky, popraskaná glazura, mech). Stejně tak trpí exteriérové *Keramické hodiny – Kohout* v Přerově (obr. 7). Hodiny také zůstaly na původním místě, ale bohužel už nefungují a kovové prvky jsou ve špatném stavu.

Zajímavý příběh se váže ke keramické mozaice, kterou vytvořila Ida Vaculková pro kancelář ředitele *Telekomunikačních montáží, závod 04, Gottwaldov – Louky* v letech 1971–1972.²³ Podnik v devadesátých letech zanikl, ale shodou okolností areál odkoupili manželé, kteří zde pracovali celý život. Přestože byla snaha reliéf Idy Vaculkové sundat a odvézt spolu s dalším vybavením do Prahy, nakonec byl pravděpodobně díky pevnému zavěšení a také nejspíš celkové hmotnosti ponechán na místě. Manželé Zlobičti jej přemístili do jiné kanceláře, než pro kterou byl vytvořen, ale svou funkci neztratil a visí zde dodnes. Toto dílo kombinující zakuřovanou keramiku s listovou glazurou patří zároveň k mála signovaným realizacím (obr. 13).

Obr. 10. Ida Vaculková, *Radost z květin/Zahradní slavnost*, 1980, reliéf, glazovaná keramika, hotel Flora Olomouc. Zdroj: Peter Spielman a kol. Ida Vaculková: *Bilder-Keramik*. Bochum: Museum Bochum, 1990.

Obr. 11. Vladislav Vaculka, *Tanec, Slunce*, 1976, glazovaná keramika, Dům služeb Hodonín. Zdroj: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, fond Kartotéka Díla Gottwaldov (Zlín), uložena v knihovně instituce.

Obr. 12. Vladislav Vaculka, Elektrárna, 1961, krájená keramická mozaika, Střední průmyslová škola strojnická Vsetín. Foto autorka, 2019.

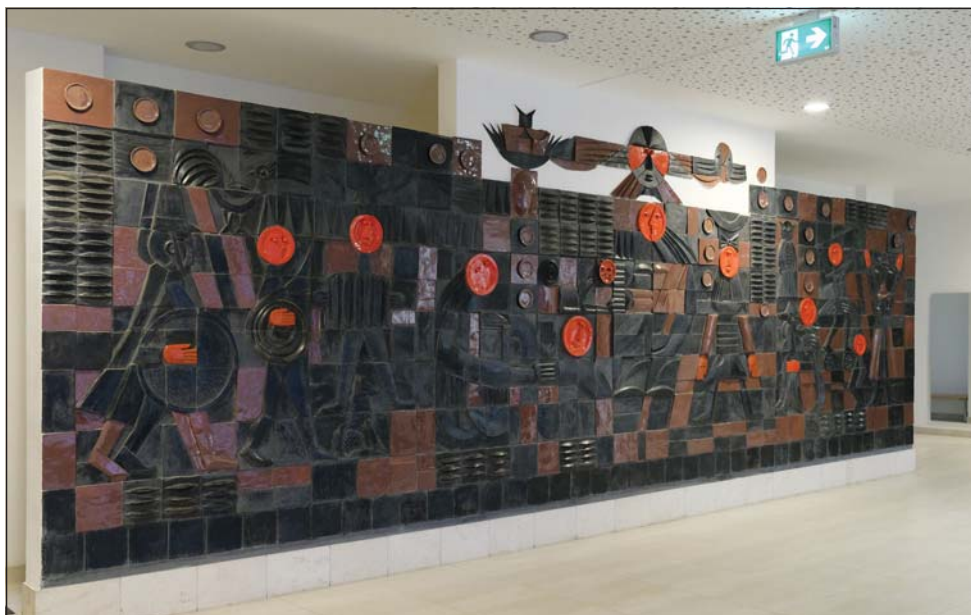

Obr. 13. Ida Vaculková, Reliéf, 1972, zakuřovaná keramika, částečně glazovaná měděným listem, Zlín-Louky. Foto autorka, 2019.

Obr. 14. Vladislav Vaculka, Keramické mozaiky pro obchodní dům Předvoj – Nakupující, 1960, kráje-
ná mozaika, Zlín, nové umístění v exteriéru. Foto autorka, 2019.

Několik realizací potkal také šťastný osud, a nejenže nebyly zničeny, ale dostalo se jim pozornosti v podobě restaurování, nebo dokonce nového umístění, což svědčí o umělecké kvalitě těchto děl. Prvním takovým dílem je lokálně nejbližší a také poměrně medializované restaurování reliéfní mozaiky *Nakupující* ve Zlíně od Vladislava Vaculky. Tato mozaika ovlivněná tzv. bruselským stylem a odrážející moderní konzumní společnost byla v rámci rekonstrukce obchodního domu Prior sejmuta, restaurována a v roce 2019 umístěna do exteriéru obchodního domu (obr. 14).²⁴ Péče se rovněž dostalo plastickému reliéfu, který je umístěn v kulturním domě ve Šternberku.²⁵ Jedná se o asi největší reliéf z dílny Vaculkových a je zároveň jedním z jejich společných počínů zhotovených před smrtí Vladislava. V letech 2014–2017 proběhla kompletní rekonstrukce kulturního domu a dílo manželů Vaculkových bylo pro svou výtvarnou hodnotu zahrnuto i do jeho nové podoby. V roce 2016 byl reliéf restaurován a ponechán na svém původním místě, restaurování provedla Jitka Tláskalová z Olomouce.²⁶ Velikost tohoto reliéfu je 280×850 cm a je vyhotoven ze zakuřované keramiky v kombinaci s červeně a hnědě glazovanými detaily. Námět reliéfu není jednoznačný, v kompozici se objevuje několik stylizovaných postav a motivy či symboly z díla obou autorů. Najdeme zde například harmonikáře, ženu v klobouku, ale také kohouta, slunce a sovu. Původně byl interiér vestibulu obložen dřevem v tmavém odstínu, dnes je prostor prosvětlen, což podtrhuje nejen barevnost díla, ale také více zdůrazňuje jeho dominantní postavení naproti vchodu, kde jej každodenně míjí stovky lidí (obr. 15). Mezi šťastné případy patří také nástěnný reliéf, který spolu manželé zhotovili pro Janáčkovo divadlo v Brně.²⁷ Toto dílo, které se mělo nacházet v kavárně Bohéma, bylo dlouhá léta skryto, jelikož z původního klubu byly vytvořeny komerční prostory. Při nedávné rekonstrukci Janáčkova divadla byl reliéf odkryt a bylo rozhodnuto o novém umístění, a to v prostorách u zákaznického centra a večerní kavárny, kde je od loňského roku viditelný i pro veřejnost. Reliéf byl tedy sejmut ze stěny, restaurován a poté umístěn na nové místo (obr. 16).²⁸ Plastická reliéfní mozaika

Obr. 15. Ida a Vladislav Vaculkovi, Reliéf, 1977, zakuřovaná a glazovaná keramika, Kulturní dům Šternberk. Foto autorka, 2019.

o velikosti 120×380 cm je vytvořena ze zakuřované keramiky, doplněná o listrovou glazuru s kovovými odlesky. Dominantou námětu jsou postavy „fauna“ a dívky, jež oklopují menší výjevy, například trojice dívek, slunce a zvířecí motivy (ryby, ptáci, kráva, pes). Výsledná kompozice působí díky námětu i barevnosti poeticky a tajemně zároveň.

Posledním dílem, jež by bylo vhodné zmínit v tomto pojednání, je pamětní deska, kterou najdeme opět v Uherském Hradišti. Tato plasticky pojatá upomínka byla osazena v roce 2014, tedy sto let od narození Vladislava, na dům, ve kterém Vaculkovi prožili většinu života. Autorem desky je akademický sochař Otmar Oliva, žák a také přítel Vaculkův, který do desky promítl charakteristické prvky z díla obou autorů.²⁹ Nápis na desce zní:

„V tomto domě žili od roku 1957 manželé Ida a Vladislav Vaculkovi. Výtvarníci inspirovaní lidovým uměním, vytvořili moderní díla trvalé hodnoty.“

Obr. 16. Ida a Vladislav Vaculkovi, Reliéf v kavárně Bohéma, 1965, zakuřovaná keramika s listrovou glazurou, kombinovaná s kovem, Kavárna Bohéma v budově Janáčkova divadla v Brně. Foto autorka, 2019.

Závěr

„Síla umění manželů Vaculkových je v jeho osobitosti, původnosti. Že se v něm ozývají hlasy tradice, že je v něm něco z magie pradávných dob a něco z lidových svátečních obyčejů, že se v něm pojí pradávná lidská víra i pověra s výtvarnou ušlechtilostí a výrazem naší doby, že jejich umění roste z lidovosti věky pěstované a vypěstované – v tom je jeho síla. A jeho obsahem jsou: láska, veselost, tajemnost, tj. lidský život ve svých vrcholech nejvyšších. Slovácko je úsměv, výskot, radost. Vaculkovi jsou jejich výmluvnými tlumočníky.“³⁰

Ida Vaculková se svým manželem Vladislavem bývají považováni především za regionální umělce. Proto se může zdát překvapivý velký rozptyl realizací pro architekturu po našem území. Tento fakt, vzhledem k jejich politickému postavení, dokazuje, že talent dvojice daleko přesahoval náš region. Oba autoři se v této tvorbě dokázali navzdory okolnostem prosadit a navázat spolupráci s architekty, jež ocenili jejich talent pro prostorové řešení zakázek. Manželé tak velkou měrou přispěli k vytvoření prostředí pro každodenní život a bylo jim touto cestou umožněno promlouvat k lidem. Přestože jim byly zadávány spíše zakázky menší povahy, dokázali si uchovat svůj osobitý rukopis a neskouznout k pouhé dekorativnosti. Ve svých realizacích vycházeli z rodného kraje Slovácka, jehož motivy zpracovávali moderním stylem. Jejich dílo tak stojí na pomezí lidového umění, moderny a oficiální tvorby. Autoři nepodlehli dobovým trendům a dokázali přinést do výtvarného vývoje také svůj podíl, například oživením zapomenutých technik, jakou byla zakuřovaná keramika, díky čemuž povýšili lidové řemeslo na uměleckou úroveň.

Mnoho realizací zaniklo a nenajdeme bohužel ani jejich fotografie, protože nebyla potřeba taková díla fotit. Mnohé k nám však promlouvají dodnes a nalezneme je například při návštěvě divadla či školy. Ztracená díla náležela nejčastěji rekreačním zařízením, hotelům, restauracím, které se dostaly do vlastnictví soukromých majitelů, kteří se často měnili a budovy buď přestavěli, nebo nechali zchátrat. Nejlepšího zacházení se potom dostalo dílům, která byla vytvořena pro kulturní zařízení – divadla, kulturní domy či školy. V některých případech byla dílům dokonce věnována poměrně velká pozornost a péče při restaurování. K těmto případům patří příběh reliéfů ve Zlíně, ve Šternberku nebo v brněnském Janáčkově divadle. Tyto příklady samy o sobě vypovídají o tom, že i dnes k nám Vaculkovi dokážou promlouvat a jejich realizace nejsou jen dekorativním artefaktem minulého režimu, ale naopak hodnotnými ukázkami výtvarného umu této dvojice. Věřme, že podobné přístupy nebudou výjimečnými a díky většímu povědomí o tomto typu děl, bude odkaz manželů Vaculkových zachován. Nepřehlédněme proto umění, které potkáváme ve veřejném prostoru.

Poznámky:

- 1 J ů z a, Vilém. *Vladislav Vaculka: monumentální tvorba 1958-1962*. Hodonín: Dům umění, 1962.
- 2 Náklady za jednotlivá díla: Smrtka 24 000 Kčs, Láska 27 926 Kčs, Podšable 14 627 Kčs. Viz Archiv Slováckého divadla v Uherském Hradišti.
- 3 H o r ů á k o v á, Ladislava. Architektonické a výtvarné řešení Divadla pracujících. In: Mikulová, Iva a Sladkowski, Marcel. *Městské divadlo Zlín: 70 sezon*. Zlín: Městské divadlo, 2015, s. 69–73. V této publikaci je gobelín *Její pastorkyňa* uváděn jako námět z *Jánošíka* – premiéra divadla 8. prosince 1967. Ibidem, s. 71.
- 4 J ů z a, Vilém. c. d., nestr.
- 5 Art Protis neboli umění progresivní tapiserie byl název nových československých nástěnných textilií, vytvořených inovativní technologií, která vznikla ve Výzkumném ústavu vlnářském v Brně pod vedením Františka Pohla v ateliérech Vlněna Brno. Původně průmyslová technika se stala novým výtvarným prostředkem využívaným k interiérovým dekoracím, a to jako závěsné obrazy nebo také textilní tapety. Princip techniky spočíval v kladení barevných vlněných roun, které byly

- následně prošly na speciálním stroji. Vladislav Vaculka vytvořil v této technice několik realizací, v roce 1967 Art Protisy *Červený kůň* a *Dvě hlavy*, který vzbudil úspěch na výstavě EXPO v Montreалу. Dále dílo s názvem *Triga* a soubor art protis do Vídně s názvy *Strom I*, *Strom II*, *Triga* a *Verai-kon*, v roce 1970 Art Protis *Triga* a v roce 1971 *dílo Siesta*.
- 6 Návrh opony pro Státní divadlo v Brně s názvem *Kořeny Janáčkovy hudebnosti* z let 1959–1960, který získal druhé místo v soutěži. Viz U h d e, Milan. Hledání současné opony. In: Valenta, Jiří Valenta, ed. *Malované opony divadel českých zemí*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu v Praze, 2010, s. 328–329.
 - 7 M a r t y k á n o v á, Marie. *Vladislav Vaculka: život a dílo*. Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 1996, s. 59.
 - 8 Spolupráce výtvarníka s architektem, přehled prací za rok 1976, Praha 1976, s. 142.
 - 9 H a b a r t o v á, Tereza. Spolupracovníci. In: *Vladislav a Ida Vaculkovi: realizace ve veřejném prostoru*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2019, s. 43–44.
 - 10 Š v á b, Jan. Letiště a kultura cestování. *Československý architekt: čtrnáctideník architektů* 11, 1965, č. 6, s. 2.
 - 11 J ů z a, Vilém. c., d., nestr.
 - 12 Ladislav Znoj pro Vaculkovou vytáčel jednotlivé komponenty a také ji zasvětil do tradičních keramických technik. Především do tzv. zakuřované neboli černé keramiky, o jejíž zachování a obnovení se ÚLUV zasloužil. Tato keramika se vypalovala v polní peci, kdy se při nedokonalém, redukčním spalování usazovaly saze do pórů hlíny. Pec na černou keramiku postavil Znoj v letech 1962–1963 v Jarošově, kde ji využíval spolu s oběma manželi. Vaculková se na rekonstrukci této technologie podílela a později začala také zkoumat její možnosti a kombinace. Nejprve z ní vytvářela malé plastiky a posléze ji uplatnila také v monumentálních realizacích.
 - 13 Reliéfní mozaika z glazované keramiky s názvem *Hoch s Míčem*, umístěná ve vestibulu nové budovy gymnázia.
 - 14 H a b a r t o v á, Tereza. c., d., s. 44.
 - 15 K u n d e r a, Ludvík et al. *Ida Vaculková: Bilder-Keramik: Bochum 24. 11. 1990 – 6. 1. 1991: [Katalog]*. Bochum: Museum, 1990.
 - 16 K a r o u s, Pavel. *O projektu: Vetřelci a volavky*, <http://www.vetrelciavolavky.cz/o-projektu>, [online] [cit. dne 25. 9. 2020]. K a r o u s, Pavel. *Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968-1989)*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2013. 459 s.
 - 17 *Projekt Sochy a města*, <https://sochymesta.cz/#cile>, [online] [cit. dne 5. 9. 2020].
 - 18 Tři keramické terče pro halu, keramika, 1989. Spolupráce výtvarníka s architektem, přehled prací za rok 1989, Praha 1989, s. 89.
 - 19 Databáze uměleckých děl v architektuře a veřejném prostoru města Ostravy, *Ostravské sochy*, <http://www.ostravskesochoy.cz/dilo/251>, [online] [cit. dne 23. 8. 2020].
 - 20 *Spolupráce výtvarníka s architektem*, přehled prací za rok 1987, Praha 1987, s. 27.
 - 21 Ida Vaculková. Noc a den/Jihočeský motiv. In: <http://ostravskesochoy.cz/dilo/1211-Noc-a-den-Jihocesky-motiv>, [online] [cit. dne 20. 9. 2020].
 - 22 Sdělení paní Mgr. Evy Hruškové, ředitelky hotelu Flora Olomouc, ze dne 27. 7. 2019.
 - 23 *Spolupráce výtvarníka s architektem*, přehled prací za rok 1972, Praha 1972, s. 66.
 - 24 Š e v č í k o v á, Kristýna. Ve zlínském obchodním domě transferují reliéf z 60. let, *Pro památky. info*, <https://www.propamatky.info/cs/zpravodajstvi/zlinsky-kraj/zpravy-z-regionu/ve-zlinskem-obchodnim-dome-transferuji-relief-z-60-let/3797/>, [online] [cit. dne 15. 9. 2020].
 - 25 *Spolupráce výtvarníka s architektem, přehled prací za rok 1976-1977, II. díl*, Praha 1977, s. 279. Tento reliéf bývá uváděn, také pod heslem *Reliéf pro KD Šumperk*. Takto je uveden v několika textech viz F r o l c o v á, Milada a kol. *Vaculkovi: umění čistého srdce*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum: 2014, s. 142, zde je uváděna jako autorka pouze Ida Vaculková. Stejně tak jako v práci: M a t ě j k o v á, Marcela. *Ida Vaculková – keramická tvorba*. Diplomová práce, Katedra dějin umění Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2001, s. 181. Chyba nejspíše vychází z katalogu z roku 1982, kde je reliéf uveden jako reliéf pro kulturní dům v Šumperku, zde je jako spoluautor uveden

- Vladislav Vaculka, viz *G a b r i e l o v á*, Bronislava a *N o v o t n á*, Jarmila. *Ida Vaculková – keramika: Dům umění města Brna, květen 1982: Galerie výtvarného umění Hodonín, srpen – září 1982: Horácká galerie Nové Město na Moravě, únor – březen 1983*. Hodonín: Galerie výtvarného umění, 1982.1 sv. (nestr.).
- 26 Sdělení paní Mgr. Jany Kameníčkové, Městský úřad Šternberk, ze dne 17. 10. 2019.
- 27 Z historie Národního divadla Brno, *Národní divadlo Brno*, <http://www.ndbrno.cz/o-divadle/budovy/historie-budovy-janackova-divadla>, [online] [cit. dne 28. 8. 2019].
- 28 Sdělení pana Marka Fruhvíta, správce budovy Janáčkova divadla v Brně, ze dne 30. 8. 2019.
- 29 Vytvoření desky inicioval Ing. Ladislav Šupka, předseda Muzejního spolku a bývalý starosta Uherského Hradiště. Tento krok podpořilo a také zaštitilo město Uherské Hradiště. *K o h e l o v á*, Eliška. Pamětní deska Idě a Vladislavu Vaculkovým. *Místní kultura*, <http://www.mistnikultura.cz/pametni-deska-ide-a-vladislavu-vaculkovym>, [online] [cit. dne 23. 11. 2019].
- 30 *P e č í r k a*. Jaromír. *Ida a Vladislav Vaculkovi – obrazy a keramika. Květy* 13, č. 28 (11. 7. 1962), s. 20.

SEZNAM REALIZACÍ PRO VEŘEJNÝ PROSTOR

Vladislav Vaculka

Textilní tvorba

- **Jízda králů**, 1959, gobelín, KGVU Zlín.
- **Slovácká svatba**, 1959, vyšívaná opona, 300×400 cm, pro KD v Korytně.
- **Láska**, 1959, gobelín, 200×180 cm, Slovácké divadlo Uherské Hradiště.
- **Pod šable (Tanec)**, 1959, gobelín, 200×180 cm, Slovácké divadlo Uherské Hradiště.
- **Smrtka (Vynášení smrtky)**, 1959, gobelín, 200×180 cm, Slovácké divadlo Uherské Hradiště.
- **Její pastorkyňa**, 1964, gobelín, 200×250 cm, Městské divadlo Zlín.
- **Maryša**, 1964, gobelín, 200×250 cm, Městské divadlo Zlín.
- **Kohouti**, 1968, gobelín, 145,5×346,5 cm, pro Jídelny a restaurace Uherské Hradiště, dnes archiv Česká pojišťovna, a.s., Uherské Hradiště, Česká pojišťovna.
- **Siesta**, 1972, gobelín, 495×160 cm, pro ONV v Hodoníně, dnes Muzeum Žarošice.
- **Šťastná budoucnost**, 1975, gobelín, Dělnický dům Odry.
- **Hudba a tanec**, 1977/1979, 140×240 cm, nedohledáno.
- **Červený kůň**, 1967, art protis, pro světovou výstavu EXPO v Montrealu, nedohledáno.
- **Dvě hlavy**, 1967, art protis, 110×140 cm, soukromá sbírka.
- **Triga**, 1968, art protis, vlna, 180×105 cm, GUV Hodonín.
- **Strom I, Strom II, Triga, Veraikon**, 1968, art protis do Vídně, nedohledáno.
- **Siesta**, 1970, art protis, soukromá sbírka.

Reliéfy, mozaiky a vitráže

- **Valašský tanec**, 1958, krájená keramická mozaika, 400×350 cm, rekreační středisko Miloňov, Velké Karlovice, nedohledáno.
- **Dvě keramické mozaiky pro obchodní dům Předvoj – Nakupující**, 1960, krájená mozaika, 240×220 cm, 260×120 cm, obchodní dům Předvoj/Prior ve Zlíně. Původně v interiéru, 2017 sejmuto a restaurováno, 2019 umístěno ven.
- **Voda – země – slunce**, 1961, krájená keramická mozaika, 350×400 cm. Základní škola Šenov u Ostravy.
- **Elektrárna, Radostný život**, 1961, krájené keramické mozaiky, cca 350×450 cm, Střední průmyslová škola strojnická Vsetín.
- **Jízda králů, Podšable, Šohaji, Siesta**, 1962, vitráže, barevné sklo v olovu, Zámecká vinárna ve Strážnici, nedochováno.
- **Mozaika pro foyer Závodního klubu pracujících**, 1964, keramická mozaika, spolupráce s Pavlem Hanzelkou, Uherský Brod, nedochováno.

- **Mozaika v kavárně a restauraci Domu služeb**, 1964, keramická mozaika, spolupráce s Janem Habartou a Idou Vaculkovou, sídliště Pod Vinohrady, Uherský Brod, nedochováno.
- **Dekorativní reliéfní vlys**, 1964, kámen, výškový dům blok č. I/64, sídliště Pod Vinohrady, Uherský Brod.
- **Siesta**, 1964, zakuřovaná a glazovaná keramika, 96×122 cm, Klub kultury Uherské Hradiště, Reduta.
- **Létání, Apollo na slunečním voze, Ptáci**, 1964, trojdielná reliéfní mozaika ze zakuřované a glazované póroviny, letištní hala Holešov, nedochováno.
- **Strom života**, 1964, barevná mozaika, 200×150 cm, fasáda prodejny Dílo v Gottwaldově/Zlíně.
- **Radost ze života**, 1965, krájená keramická mozaika, 200×150 cm, pro KD Družba v Gottwaldově/Zlíně, nedochováno.
- **Keramický reliéf v hale Chemických závodů**, 1966, Přerov, nedochováno.
- **Siesta, Muzikant**, 1968, mozaika ze zakuřované póroviny a glazované keramiky, Závodní klub Tesly v Lanškrounu, nedochováno, zaniklo při rekonstrukci budovy v roce 2016.
- **Výzdoba vinárny U Slunce**, 1973, spolupráce s Kamilou Planerovou a Karlem Wolfem, Gottwaldov/Zlín, nedochováno.
- **Koloběh Života**, 1975, nástěnné dílo, 250×700 cm, MNV Odry, nedochováno.
- **Tanec, Slunce**, 1976, glazovaná keramika, Dům služeb Hodonín, nedochováno.
- **Reliéf pro středisko Geodézie**, 1976, glazovaná keramika, hlavní autor Václav Kohoutek, Středisko Geodézie ve Vyškově, nedochováno, zaniklo při rekonstrukci budovy v roce 2011.

Plastiky a práce z kovu

- **Keramické vázy**, 1958, glazovaná majolika s rytým a malovaným dekorem, interiér zámecké restaurace v Gottwaldově/Zlíně, nedochováno.
- **Kovaná mříž pro panelovou školu Lesní čtvrť**, 1962, Gottwaldov/Zlín, nedohledáno.
- **Kovová mříž, venkovní a nástěnná plastika, žardiniéry a květinový poutač**, 1964, spolupráce s Mojmírem Čelou, výzdoba obchodního domu u přehrady na Lipně, nedohledáno.
- **Kovaná mříž Ptáci**, 1964, kov v kombinaci se sklem, pro KD Družba v Gottwaldově/Zlíně, nedohledáno.
- **Keramické žardiniéry**, 1965, prodejna Pramen v Suché Vrbné, nedohledáno.
- **Vzkvétání/Rašení**, 1967/1968, nerezová ocel, 200 cm, pro VÚGPT ve Zlíně, 1974 restaurování plastiky, od roku 1977 socha umístěna v části Podhoří-Malenovice, **model k plastice**, nerezová ocel, v-70 cm, Nadace Portal pro umění Idy, Vladislava a Bety Vaculkových Uherské Hradiště.
- **Divadelní maska**, 1971, plastický emblém z bronzu, v-120 cm, Slovácké divadlo Uherské Hradiště.
- **Sochařská výzdoba pohřební síně ve Starém Městě**, 1971, dekorativní plastika – symbol trnová koruna, svícen z bronzu, nedochováno.
- **Reliéf Panny Marie Sedmiboletné**, 1971, pro Památník přátelství u pramene Veličky pod Javořinou (na pilíři: LÁSKA, SVORNOST, VĚRNOST), spolupráce s Otmarem Olivou.
- **Náhrobní plastika pro Viléma Jůzu**, 1971, bronz, Tovačov, soukromá sbírka.
- **Hlava Krista**, 1972, bronz, náhrobní plastika, rodina Malinova a Maňáskova, Bílovice.
- **Mříž pro pietní síň v Kroměříži**, 1973, spolupráce na výzdobě pietní síně spolu se Šebestiánem Zelinou, Otou Drábkem, Františkem Niklem, Kamilou Planerovou a Svatoplukem Slovenčíkem, nedochováno.
- **Plastika věčná hmota**, 1976, tepaný bronz a glazovaná keramika, Bílovec u Opavy.

Ida Vaculková

Reliéfy, mozaiky

- **Hotel International v Brně**, 1961–1962, glazovaná keramika, 400×250 cm, hotel International v Brně, nedochováno.
- **Reliéf v kavárně Bohéma**, 1965, zakuřovaná keramika s listovou glazurou, kombinovaná s kovem, 120×380 cm, spolupráce s Vladislavem Vaculkou, kavárna Bohéma v budově Janáčkova divadla v Brně, restaurováno a přemístěno v roce 2019.

- **Reliéf**, 1967, zakuřovaná keramika, 142×85 cm, konferenční místnost, Fatra Napajedla, nedochováno.
- **Dekoratívni keramické mříže a obklad baru**, 1969, zakuřovaná a glazovaná keramika, spolupráce s Vladislavem Vaculkou, bar Boccaccio v hotelu Palace v Ostravě, nedochováno.
- **Děti v přírodě**, 1969, barevně glazovaná majolika, 250×200 cm, hala ZDŠ Prostějov, ZŠ Jana Železného Prostějov, ul. Jungmannova.
- **Reliéf pro kancelář ředitele Montážních spojů**, 1972, zakuřovaná keramika, částečně glazovaná měděným listem, 203×96 cm, Montážní závod spojů Praha, závod 04 Gottwaldov-Louky.
- **Reliéf pro Pozemní stavby Gottwaldov/Zlín**, 1975, zakuřovaná keramika s listy, 600×230 cm, nedochováno.
- **Noc a Den/Jihočeský motiv**, 1976, zakuřovaná a glazovaná keramika, 80×420 cm, interiér Jihočeské restaurace v Ostravě, nedochováno, v roce 2016 překryto.
- **Radostný život**, 1977, zakuřovaná keramika glazovaná, 230×510 cm, spolupráce s Vladislavem Vaculkou, ubytovací zařízení Rožnov pod Radhoštěm.
- **Reliéf**, 1977, zakuřovaná keramika glazovaná, 280×850 cm, spolupráce s Vladislavem Vaculkou, Kulturní dům Šternberk, restaurováno v roce 2016.
- **Dětská hra**, 1977, glazovaná keramika, 130×215 cm, MŠ Odry.
- **Hoch s míčem**, 1978, glazovaný keramický reliéf, 110×100 cm, gymnázium, Velehradská třída 218 Uherské Hradiště.
- **Symposion**, 1979, zakuřovaná keramika s listy, 500×200 cm, Základní devítiletá škola v Pardubicích, nedochováno.
- **Keramické hodiny – Kohout**, 1979, osazeno 1982, glazovaná keramika v kombinaci s kovem, cca 150 cm, fasáda Domu služeb, sídliště Kopaniny, Přerov.
- **Květinová slavnost, Radost z květin**, 1980, reliéf, glazovaná keramika, 120×380 cm, 190×340 cm, Hotel Flora Olomouc, Květinová slavnost zachována, Radost z květin zanikla.
- **Reliéf**, 1981, barevně červeně a modře glazovaná keramika, kompozice z točených tvarů, jídelna ZDŠ Sezemice (Pardubický kraj), zachovány dva reliéfy z původních tří.
- **Díptych**, 1983, zakuřovaná glazovaná keramika, 130×121 cm, hotel Fontána v Přelouči.
- **Plašení ptáků/Bohulibá činnost**, 1986, zakuřovaná keramika, hotel Družba v Gottwaldově/Zlíně, nedochováno.

Plastiky

- **Keramické vázy pro hotel International v Brně**, 1962, glazovaná keramika, nedochováno.
- **Keramické vázy pro halu Chemických závodů**, 1966, glazovaná keramika, Přerov, nedochováno.
- **Hořící keř**, 1974–1975, plastika, zakuřovaná keramika glazovaná, v–151 cm, obřadní síň Odry, dnes Muzeum Oderska.
- **Kouzelník**, 1981–1982, glazovaná keramika, od roku 2000 umístěno na nádvoří domu Portal, Uherské Hradiště.
- **Dívka s mašlí**, 1989, glazovaná kamenina, 305×95 cm, pro učiliště Meopta, dnes Střední škola technická, Kouřilková 8, Přerov.
- **Dekoratívni terče**, 1989, glazovaná keramika, penzion Koliba, JZD Slušovice, nedochováno.
- **Záření vesmíru**, uváděno také */Magnus Sator/*, 1983–1984, glazovaná keramika, 220×140 cm, spolu s Oldřichem Baranem, Nemocnice Prostějov, před pavilonem F.

Mgr. Tereza H a b a r t o v á, (n. 1993), absolventka dějin umění na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, v současnosti působící na Ministerstvu kultury ČR. Její odborný zájem je zaměřen především na umění 20. století, otázky památkové péče a přibližování umění veřejnosti.

(Un)forgotten Works of Mr and Mrs Vaculka

A b s t r a c t

The article deals with the works of Ida and Vladislav Vaculka whose artistic production took place in 20th century. It is mainly oriented on the realizations in public space on which Mr and Mrs Vaculka were working since the end of 50s until the end of 80s. These works are considered marginal up to these days. The first part of the article deals with techniques which the couple used and to the examples of realizations as well. Vadislav Vaculka was a painter and ceramicist, graphic artist, and jeweller. For architecture he made designs for goblins and art-protises, sculptures and wall mosaics. Ida Vaculková was primarily a ceramicist producing both free and applied ceramics. She made tens of wall reliefs, but she also made several free sculptures which can still be found in public places. The second part of the article delineates a contemporary approach towards the realizations and it also shows various fates of the realizations of Mr and Mrs Vaculka.

Key words: Ida Vaculková, Vadislav Vaculka, monumental art, public space, ceramics

(Un)vergessene Werke des Ehepaars Vaculka

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag widmet sich dem künstlerischen Werk von Ida Vaculková und Vladislav Vaculka, deren Schaffen in die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts fällt. Konkret konzentriert er sich auf ihre Werke im öffentlichen Raum, an denen das Ehepaar seit Ende der 50iger bis Ende der 80iger Jahre arbeitete. Dieses Schaffen bleibt bis heute am Rand des Werks beider Eheleute. Der erste Teil des Textes widmet sich den Urhebern, den Techniken, in denen sie arbeiteten, sowie Beispielen ihrer Werke. Vladislav Vaculka war Maler, Keramiker, Bildhauer, Grafiker und Schmuckgestalter. Für die Architektur schuf er zum Beispiel Entwürfe zu Wandtapisserien, Art protis, Plastiken und Wandmosaikern. Ida Vaculková widmete sich vorwiegend der Keramik, und zwar sowohl der freien Funktion als auch der Gebrauchskeramik. Für die Architektur schuf sie Dutzende Wandreliefs, doch erstellte sie auch einige freie Plastiken, die sich bis heute an öffentlichen Orten befinden. Im zweiten Teil des Beitrags wird die derzeitige Haltung zu diesen Werken skizziert und an einigen Beispielen werden die verschiedenen Schicksale der Kunstwerke beider Eheleute aufgezeigt.

Stichwörter: Ida Vaculková, Vladislav Vaculka, Monumentalkunst, öffentlicher Raum, Keramik

Pomník Marie Terezie v Praze od Jana Kováříka a Jana Proksy

Dvacátého října 2020 byl v parku Marie Terezie na pražských Hradčanech v Praze 6 u příležitosti 280. výročí jejího převzetí vlády nad habsburskou monarchií slavnostně odhalen pomník Marie Terezie. Projekt vznikl přes sedm let.

Výtvarnou soutěž na návrh pomníku císařovny a české královny Marie Terezie vyhlásila Praha 6 v prosinci roku 2013. Dne 28. března 2014 pak proběhlo hodnocení zaslaných návrhů. Předsedou osmičlenné poroty byl prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D., tehdejší generální ředitel Národní galerie v Praze, dále v ní zasedali Ing. arch. Bohumil Beránek – místopředseda poroty, Mgr. Veronika Vymětalová, Ing. René Pekárek, PhDr. Magdalena Juříková, PhDr. Ivana Kyzourová, ředitelka Odboru památkové péče Kanceláře prezidenta republiky, MgA. Dominik Lang a Ing. arch. Ondřej Šefců. Porota hodnotila

19 soutěžních návrhů, které splnily všechny podmínky přijetí do soutěže. Porota sice finančně ohodnotila pět nejlepších návrhů, nevyhlásila však žádné z prvních tří míst a žádný z návrhů také nebyl doporučen k realizaci. Soutěžní návrhy byly představeny veřejnosti v Galerii Chodník ve Skleněném paláci na náměstí Svobody v Praze 6.

Radnice Prahy 6 se nakonec rozhodla realizovat nejlépe hodnocený návrh sochaře Jana Kováříka¹ a architekta Jana Proksy,² jejichž návrh získal v soutěži o jeden hlas více než druhý nejlépe hodnocený návrh od sochaře Martina Zet. Realizovaný návrh pomníku tak představuje světle šedou, pět a půl metrů vysokou a šest tun vážící abstrahovanou figuru vladařky bez tváře. *„Chtěli jsme vyzdvihnout čistou esenci toho, co je spojováno s velkou panovnicí: vznešená přítomnost, vysoké postavení a závažné společenské poslání. To vše v přísně tvarově redukovaném, avšak výstižném pojetí. Věřím, že jsme dosáhli nadčasového archetypu, který je schopen*

Model pomníku Marie Terezie v měřítku 1:1 v ateliéru. Foto archiv autora.

promlouvat k lidem v širších souvislostech,“ přiblížil autorský záměr Jan Kovářík.

Socha vznikala od kresebných skic k modelu 1:10. Následoval model 1:5, 1:2 a nakonec model 1:1. Ten se postupně zaformoval na zhruba 80 dílů. Samotná socha se kromě hlavy odlévala přímo na místě technikou ručního dusání. Nepočítaje nutné přípravy, samotný proces dusání zabral zhruba padesáti lidem přibližně šestnáct hodin nepřetržité práce. Odlévání sochy probíhalo postupným přikládáním prstenců formy a dusáním geopolymerní směsi do osm centimetrů široké mezery mezi formou a jádrem, které v soše zůstalo. Před rozděláním formy bylo potřeba nechat směs deset dnů zrát. Nakonec se pomocí jeřábu nasadila hlava sochy, která jako jediná byla odlita v ateliéru. Byly provedeny retuše a dokončovací práce na bezprostředním okolí sochy a vypískování nápisu na spodní části pomníku. Nakonec byla socha ošetřena ochranným povrchovým antigraffiti nátěrem. Socha je zhotovena z umělého kamene na bázi geopolymerního betonu. Na jeho vývoji (samotné směsi a po-

měrech jednotlivých frakcí v ní) spolupracoval Jan Kovářík s Ing. Pavlem Roubíčkem z ČLUZ a.s. a doc. Ing. Evou Vejmelkovou, Ph.D., z Katedry materiálového inženýrství a chemie z Fakulty stavební ČVUT v Praze. Tam se materiál v experimentálním ústavu cyklováním testoval na rozpínavost a odolnost vlivem počasí. Prodělal zhruba 250 cyklů totálního namočení, rychlého zmražení a následného rychlého rozehrívání. Tento materiál autoři zvolili kvůli jeho pevnosti, odolnosti a houževnatosti. Také do něj nebylo nutné vkládat ocelovou výztuhu a umožnil zhotovit sochu takové velikosti o celkové váze pouze šesti tun, což představovalo výhodu z důvodu váhového omezení realizace kvůli podzemním garážím situovaným pod pomníkem. Samotná směs pak také představuje poloviční zátěž na životní prostředí oproti výrobě klasickému cementu. Celková cena realizace, kterou Praha 6 zaplatila za pomník včetně jeho podstavce umístěného pod sochou, se pohybovala kolem čtyř milionů korun.

Pomník Marie Terezie v parku Marie Terezie na pražských Hradčanech. Foto archiv autora.

Poznámky:

1 **MgA. Jan Kovářik**, sochař

* 28. 3. 1980 (Kyjov)

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti (1994–1998, obor: výtvarné zpracování keramiky), AVU Praha (1998–2002, sochařský ateliér prof. Jindřicha Zeithammla), AVU Praha (2002–2003, intermediální ateliér prof. Milana Knížáka), AVU Praha (2004–2005, sochařský ateliér prof. Jindřicha Zeithammla).

Výstavy / samostatné (výběr): 2013 Uherské Hradiště, Galerie Slovákého muzea, Na zdi a na zemi / Patrik Hábl / Jan Kovářik; 2014 Brno, Slévárna Vaňkovka, Statuofilia: obsese formou; 2016 Praha, Topičův salon, Statuofilia; 2017 Kutná Hora, GASK, XUSHI – HMOTA PRAZDNOSTY; 2018 Kroměříž, Galerie Orlovna, 3 principy; 2018 Olomouc, Galerie Caesar, D-M-UF; 2018 Říčany, Galerie Kotelna, PO_CHOUTKY; 2019 Pardubice, Art Space NOV, MAGNIFICENT MYCELIUM; 2020 Praha, GHMP – Zámek Trója, COLORBOND.

Výstavy / kolektivní (výběr): 2009 Zlín, Zlínský salon mladých; 2008 Hodonín, GVU, Mladé setkání; 2012 Praha, Mánes, Art Prague; 2018 Kutná Hora, GASK, Alej světců; 2019 Pardubice, Východočeská galerie v Pardubicích, Doba plastová; 2019 Uherské Hradiště, Galerie Slovákého muzea, NÁVRATY (V).

2 **Dipl.-Ing. Jan Proksa**, architekt

* 3. 3. 1982 (Hodonín)

Studia: Fakulta architektury ČVUT v Praze (2001–2004, obor: architektura a urbanismus), Helsinki University of Technology (2004–2005, obor: architektura a urbanismus), Technischen Universität Wien (2006–2007, obor: architektura).

Ocenění: 2017 Česká cena za architekturu – finalista, Dům v cihlové zahradě; 2019 Big SEE – Architektonický festival Ljubljana, Dům v cihlové zahradě.

Soutěže (výběr): 2008 2. cena – Cena Petra Parléře – Vinice pro Svatobořice-Mistřín (společně s Lucíí Vencelidesovou); 2012 Základní škola Riethüsli v St. Gallenu, Švýcarsko; 2015 Wien Museum Neu – Karlsplatz Vídeň (společně s Ursulou Knapplovou, Yvonne Bieringovou, Ludovicem Marxem, Christophem Köhlerem); 2015 Soutěž na řešení expozic, výstavních prostor a návštěvnického provozu v historické a nové budově Národního muzea v Praze (společně s Katrin Dielacherovou, Karlem Hausenblasem); 2019 Parkovací dům Ostrava (společně s Felixem Siegristem); 2019 Národní úřad pro kybernetickou a informační bezpečnost: Brno – Černá Pole (společně s Felixem Siegristem); 2019 Tři společenské domy pro přístavní město Hamburk (společně s Felixem Siegristem a Ludovicem Marxem); 2020 Kulturní dům Slavie v Českých Budějovicích (společně s Chaix et Morel et associés, CA Pichler GmbH).

Lukáš Malina

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2020

VÝROČNÍ ZPRÁVA

Ivo Frolec, Iveta Mátlová, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

ÚVOD

CHARAKTERISTIKA ORGANIZACE

Slovácké muzeum patří mezi nejvýraznější regionální muzea v České republice. Instituce byla založena v roce 1914. Jejím hlavním posláním je činnost sbírkotvorná a péče o sbírky, činnost vědecko-výzkumná a metodická a činnost kulturněvýchovná. Působnost této organizace není omezena na Zlínský kraj, ale zasahuje celou národopisnou oblast Slovácko (tedy i část Jihomoravského kraje). Muzeum je zařazeno do řady národních a mezinárodních programů, v jejichž rámci plní např. funkci Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Základní údaje:

- a) *právní forma: příspěvková organizace*
- b) *zřizovatel: Zlínský kraj*
- c) *objekty ve správě muzea:*
 - Slovácké muzeum – hlavní budova, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Galerie Slováckého muzea, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Památník Velké Moravy, Staré Město (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 90 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 93 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Konzervační pracoviště, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje);

- Národní kulturní památka Uherské Hradiště – Sady (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Národní kulturní památka Staré Město – Špitálky (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Národní kulturní památka Modrá u Velehradu (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Archeologické pracoviště s přednáškovým centrem, fotoateliérem, depozitáři, Uherské Hradiště (majetek Zlín. kraje).
- d) *Objekty ve správě jiných subjektů, využívané Slováckým muzeem k expozičním účelům:*
- Archeoskanzen Modrá (majetek obce Modrá);
 - Muzeum lidových pálenic Vlčnov (majetek obce Vlčnov, expozice majetek Zlínského kraje);
 - Jezuitská kolej v Uherském Hradišti (majetek města Uherské Hradiště);
 - Reduta v Uherském Hradišti (majetek města Uherské Hradiště).

Základní poslání organizace

Kulturní bohatství Zlínského kraje spočívá v jedinečném historickém dědictví živé i hmotné kultury pocházejícím z několika výrazných etnografických základů souvisejících s rozmanitostí přírodního prostředí. V teritoriálním rozsahu své působnosti, tedy národopisné oblasti Slovácko, Slovácké muzeum toto specifické kulturní prostředí odborně uchovává, moderně zužitkovává, otevírá novým pozitivním vlivům a na vzájemném průsečíku těchto snah vytváří nové kulturní hodnoty evropského formátu. K dosažení tohoto cíle používá instituce prostředky zejména ve smyslu zákona

č. 122/2000 S., o ochraně sbírek muzejní povahy, a s jejich podporou získává, shromažďuje, trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává sbírky muzejní povahy, umožňuje jejich veřejné užívání, zkoumá prostředí, z něhož jsou předměty získávány a poskytuje služby výchovné a vzdělávací pro studijní i vědecké účely.

Základní cíle instituce

- a) Odborné uchovávání kulturního dědictví na území národopisné oblasti Slovácko (např. sbírkotvorná činnost a péče o sbírky, budování knihovny se specializovaným knihovním fondem, provádění vědeckého výzkumu v oborech své působnosti /etnografie, archeologie, historie, dějiny umění/, metodická činnost, správa vybraných památkově chráněných objektů apod.).
- b) Citlivé využívání kulturních statků a hodnot k plnohodnotnému životu občanů kraje a k rozvoji cestovního ruchu na území kraje (např. prezentace sbírkových předmětů prostřednictvím stálých expozic a výstav, vlastní publikační a přednášková činnost a další kulturněvýchovné aktivity určené pro nejširší veřejnost se zvláštním zřetelem na děti, mládež, seniory a občany se zdravotním postižením, vydávání a veřejné šíření periodických a neperiodických publikací a propagačních materiálů, pořádání odborných konferencí, symposií a seminářů, kulturních a vzdělávacích programů pro odbornou i laickou veřejnost apod.).

Strategické směry instituce 2010–2025

- a) **Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy**
 - vybavení centrálního depozitáře muzea v bývalém kasárenském objektu moderní regálovou technikou a měřením klimatických podmínek;
 - přístavba depozitáře v areálu památek lidového stavitelství Topolná pro rozměrné zemědělské nářadí;

- navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů;
- zrestaurování starých tisků a rukopisů;
- získání nových depozitářů pro archeologické sbírky formou přístavby Památníku Velké Moravy ve Starém Městě – výstavba Cyrilometodějského centra.

b) Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

- vybudování stálé expozice „Lidových pálenice na moravsko-slovenském pomezí“ v areálu památek lidového stavitelství Vlčnov;
- vybudování a zprovoznění pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby typu Krásná jizba v hlavní budově muzea (v návaznosti na vládní „Konceptci účinnější péče o tradiční lidovou kulturu);
- výstavba nové stálé multimediální národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea;
- rekonstrukce stávajícího objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě včetně nové stálé multimediální expozice;
- Revitalizace archeologických lokalit – národních kulturních památek ve správě instituce včetně přípravy výstavby;
- intenzivní činnost a naplňování cílů „Dětského centra Slováckého muzea“.

c) Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

- aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu;
- aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu východní Moravy a Regionem Slovácko;
- spolupráce při vytváření Mezinárodní kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje;
- zvyšování kvality interní koncepce propagace instituce a její naplňování v praxi.

d) Provázání činnosti instituce se školstvím

- vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“;
- úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru.

e) Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

- intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče a tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně poskytování metodické podpory odborné i laické veřejnosti.

f) Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

- aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce;
- získání podpory zřizovatele (zejména metodické prostřednictvím příslušných odborů) při zajišťování vícezdrojového financování.

g) Členství a zastoupení v profesních či zájmových sdruženích a orgánech (asociace, společnosti, státní správa apod.)

- International Council of Museums;
- Národní rada pro tradiční lidovou kulturu České republiky – poradní orgán ministra kultury;
- Asociace muzeí a galerií České republiky;
- Rada galerií České republiky;
- Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán;
- Vědecká rada Národního muzea v příro-

dě – Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm – poradní orgán;

- Historická společnost Starý Velehrad;
- Muzejní spolek v Uherském Hradišti;
- Společnost přátel slivovice České republiky;
- Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici;
- Česká národopisná společnost;
- Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech;
- Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky.

Činnost organizace v roce 2020

Rok 2020 byl pro organizaci obdobím zcela výjimečným a velmi problematickým. Díky pandemii COVID-19 bylo muzeum od jarních měsíců až na krátkodobé výjimky uzavřeno pro veřejnost, což mělo negativní vliv na jeho návštěvnost, realizaci výstav a doplňkových kulturních akcí. S návštěvníky bylo komunikováno prostřednictvím elektronických médií, především pak sociálních sítí. V souladu s vládními opatřeními proti šíření viru zaměstnanci nemalou část sledovaného období vykonávali vybranou práci doma (home office), což nepokrylo veškeré potřeby organizace. Přes zmíněné epidemiologické problémy se podařilo v souladu s harmonogramem a finančním plánem realizovat hrubou stavbu Cyrilometodějského centra ve Starém Městě i revitalizační práce na archeologických lokalitách – národních kulturních památkách ve správě Slováckého muzea v rámci projektu IROP.

1. ČINNOST SBÍRKOTVORNÁ A PÉČE O SBÍRKOVÉ FONDY

1.1. Akvizice

- **I. stupněm** bylo v průběhu roku evidováno celkem 5 250 ks sbírkových předmětů, z toho etnografie 631 ks, archeologie 2 644 ks, historie 1 933 ks, umění

42 ks; z toho 284 ks nákupem, 3 434 ks sběrem, 3 kusy převodem a 1 529 darem. Odborná knihovna zaevidovala celkem 205 nových přírůstků.

- **Sbírkové předměty – celkový počet** činí 379 292 ks, z toho archeologie 304 666 ks, umění 7 484, etnografie 40 761 a historie 26 381 kusů.

1.2. Evidence

- **Evidence II. stupně** – celkem 7 096 ks sbírkových předmětů, z toho etnografie 631 ks, historie 1 933 ks, archeologie 4 482 ks, umění 50 ks. Reevidence stávajících karet II. stupně – 1 049 celkem, z toho reevidence 975 karet archeologie a 74 karet umění. Přepis starých karet do PC celkem 2 036 ks karet oddělení etnografie. V ESSP bylo aktualizováno celkem 5 290 karet, z toho etnografie 3 679 ks karet a umění 1 611 karet.
- **Odborná knihovna** zaevidovala výběrem z odborných časopisů 77 nových článků, v rámci reevidence bylo 282 záznamů převidováno (doplněna detailnější klíčová slova a byla sjednocena některá klíčová slova), do Souborného katalogu ČR – Portál Caslin bylo odesláno 104 záznamů (v SKČR je celkově nyní 3 135 záznamů evidovaných knihovnou SM). V prosinci byla odborná knihovna převedena na nový knihovní systém Tritius.
- Pokračovala evidence v novém **systému ESSP**, který vyvinul Krajský úřad ve spolupráci s firmou Inqool. Bohužel tento systém stále trpí chybovostí, což znesnadňuje práci s ním.

1.3. Inventarizace

- **Inventarizováno** bylo celkem 12 206 ks sbírkových předmětů, z toho etnografie 2 615 ks, archeologie 8 784 ks, historie 133 ks a umění 674 ks. O inventarizaci byly vyhotoveny protokoly včetně všech náležitostí.

1.4. Depozitáře

- Všechny **depozitáře** jsou zajištěny EZS a EPS, odpovědní pracovníci pravidelně prováděli kontrolu všech depozitářů a expozic, o kontrolách byly pořizovány zápisy, průběžně vedeny knihy návštěv ve všech depozitářích. Veškerá evidence byla v závěru roku předložena ke kontrole řediteli. Stav klimatických podmínek v centrálním depozitáři je sledován pomocí elektronického systému sledování a vyhodnocování klimatických podmínek s dálkovým přístupem na PC v příslušných odborných odděleních, v ostatních depozitářích byla prováděna kontrola nejméně jedenkrát měsíčně včetně příslušných záznamů.

1.5. Pohyb sbírek – zápůjčky a výpůjčky

- **Pohyb sbírek** – v průběhu roku bylo pro výstavní účely uzavřeno 33 smluv pro 1 378 předmětů – z toho 6 výpůjčních pro 78 ks předmětů a 27 zápůjčních pro 1 300 ks sbírkových předmětů.

1.6. Konzervace, restaurování, další činnosti

- **Konzervováno a restaurováno** celkem 857 ks sbírkových předmětů: z toho etnografie 104 ks, archeologie 600 ks, umění 4 ks a historie 149 ks; z toho bylo restaurováno 67 ks. Konzervátoři se dále podíleli na přípravě výstav, expozic, výukových programů pro školy a akcí pro veřejnost výrobou kopií sbírkových předmětů, kostýmů a dekorací.

1.7. Informace o zajištění přístupu a přechodu na elektronický systém Centrální evidence sbírek muzejní povahy MK (CES on-line)

- Pravidelné hlášení změn ve Sbírce Slovákého muzea (MUH/002-05-10/179002) bylo odesláno v červnu. V říjnu byla provedena komparace inventárních čísel v CES se záznamy v ESSP, při které byla

nalezena množina nesprávně zapsaných inventárních čísel u podsbírkky Historie a Výtvarné umění. Tato nesrovnalost vznikla nesprávným zápisem formátu inventárního čísla a bude odstraněna v prvním pololetí roku 2021.

2. VĚDECKO-VÝZKUMNÁ A ODBORNÁ ČINNOST

2.1. Vlastní odborné aktivity

- **Odborná oddělení řešila celkem 32 výzkumných úkolů**, z toho:
- **Umění 11** (Zlínská škola umění a Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti – obor oděv, obuv, malba; výzkum insignie města; krajinomalba oblasti JV Moravy; Ida Vaculková; podklady pro stálou expozici Umění JV Moravy – téma člověk a společnost I.; Lubomír Typlt; BLACK; Petr Včelka a Petr Bulava; Jiří Načeradský; F 16; Práce na papíře).
- **Historie 1** (Muzeum totalitních režimů – dokumentace současného stavu věznic).
- **Etnografie 9** (Tradiční rukodělná výroba – výzkum a vypracování návrhů na ocenění titulem Mistr tradiční rukodělné výroby ZK, Cena V. Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby v regionu a Nositel tradice lidových řemesel; Výzkum slováckých košťů slivovice a pálenic; Dokumentace a výzkum zděných a roubených zvoníc na Uherskobrodsku, moravských Kopanicích a luhačovickém Zálesí; Fotodokumentace a výzkum lidové kultury – obyčejová tradice, rukodělná výroba; Digitální mapa tradiční kultury – výzkum a zpracování tří lokalit po stránce informací o hudebním projevu, tanečním projevu a lidovém oděvu; Zlínský kraj v lidové písni – II. Okres Zlín; Výzkum textilií na předních sukních ženského kroje na Slovácku).
- **Archeologie 11** (Exploatace kameniných surovin na Moravě; Detektorové prospekce v okrese UH; Neolit ve střed-

ním Pomoraví; Opevnění města UH; Halštatské osídlení povodí Okluky; Modelace sídelní strategie mikrореgionu Okluky; Středohradištní období v Čechách; Problematika germánských kostrových hrobů; Halštatský depot Bánov; Staré Město – Špitálky – terénní výzkum; Opus lemovicense). **Archeologické oddělení v průběhu roku vykonalo 319 archeologických výzkumů a dohledů**, z toho 4 pozitivní (Kostelany – Roztoky; Buchlovice – Zelený dvůr, UH – Hradební – sodovkárna, Nedakonice – obec NN), celkem ukončeno 281 akcí.

2.2. Spolupráce s externími badateli a jinými subjekty

- **Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala při řešení výzkumných a odborných úkolů s celkem 24 externími badateli a institucemi**, z toho:
- **Etnografie 7** (VŠ Hotelová – Tradiční gastronomie na Slovácku; Západoslovenské múzeum v Trnavě – provázení a metodická pomoc muzejníkům; NPÚ – podmalby na skle; R. Benech – fotografická pozůstalost J. Látalové; J. Hanzal – kovářské výrobky – Gänsespeil; UTB – spolupráce na výzkumném úkolu materiál na přední sukni na Slovácku; Česká televize – spolupráce na natáčení pořadu o hodech).
- **Archeologie 10** (Evropská kulturní stezka sv. Cyrila a Metoděje – vymezení stezky v evropském kontextu; AÚ AV ČR Praha: PhDr. Naďa Profantová, CSc., PhDr. Jan Frolík, CSc. – zpracování výsledků archeologických výzkumů středohradištního období ze středních Čech; ÚAPP středních Čech: PhDr. Michal Lutovský – Velká Morava a Čechy; AÚ Brno: Ing. Petr Škrdla, Ph.D. – Paleolitické osídlení Moravy; ÚAPP Brno-Kroměříž: Mgr. Miroslav Popelka – sídliště Lnk – Zlín Malenovice; UPOL: Mgr. Martin Golec, Ph.D. – Halštatský depot

Bánov; ARUB: Mgr. Balázs Komoroczy, Ph.D. – Germánský hrob z UB; Muzeum Vysočiny Jihlava: Mgr. Aleš Hoch, Ph.D. – středověké kožené artefakty; Město UH – Encyklopedie města UH).

- **Umění 7** (GVU Hodonín: dr. Tunklová – příprava výstav J. Uprky ve Znojmě, výběr obrazů C. Mandela pro výstavu; Středočeské muzeum v Roztokách: dr. L. Váchová – příprava výstavy Hedviky Zaorálkové; GMU Hradec Králové: Mgr. P. Příkazská – projekt Originál, Falsum, kopie...; projekt TAČR: řešitel Petr Halas – Vcházení do obrazů, krajinomalba JV Moravy; MG Brno: řešitel Mgr. Zdeněk Kazlepka, Ph.D. – umělecká sbírka MUDr. Rajmunda Tománka a sbírka Fišerová; řešitel PhDr. Blanka Rašticová: sepulkrální plastika na hřbitově v Mařaticích).

2.3. Vědecké konference, semináře, sympozia – vlastní

- Slovácké muzeum plánovalo uspořádat v červnu pracovní seminář Obyčejové komise MKKK, z důvodu šíření onemocnění covid-19 byl seminář zrušen.

2.4. Vědecké konference, semináře, sympozia – účast na akcích pořádaných jinými subjekty

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem 15 vědeckých online konferencí a seminářů, z toho etnografie 4, archeologie 2, historie 4, knihovnice 2, konzervace 1, umění 2. Na konferencích přednesli celkem 3 odborné příspěvky, z toho knihovna 1, archeologie 2.

3. METODICKÁ A EDUKAČNÍ ČINNOST

3.1. Spolupráce se školami

3.1.1. Speciální programy pro školy, spolupráce se školami

- **Celkem 14 programů k aktuálním výstavám pro 285 účastníků**, z toho 263 dětí a 22 dospělých (9× Modrobílý svět, 4× Sametová revoluce, 1× Tradiční rukodělná řemesla). Vzhledem k epidemické situaci a uzavření muzea i škol z důvodu vyhlášení nouzového stavu, nebylo možné realizovat více programů.

3.1.2. Pravidelné programy pro školy

- Celkem se uskutečnilo **17 pravidelných programů pro 442 účastníků**, z toho 402 dětí a 40 dospělých, z toho 13 v expozici Slovácko (4× Fašanku, fašanku už je řa na mále; 1× Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi; 1× Hody milé hody; 1× Čekání na příchod Spasitele; 6× Ten vánoční čas), 3 v Památníku Velké Moravy (3× Mojslav) a 1 v expozici věznice. Z důvodu epidemické situace zrušily školy v průběhu roku 18 rezervovaných programů. Další programy se neuskutečnily z důvodu uzavření muzea v důsledku vyhlášení nouzového stavu. Díky této vzniklé situaci byla nabídka výukových programů rozšířena o 5 speciálních výukových programů seznamujících s expozicemi SM, se kterými lektorky Slováckého muzea navštívily 4 školy (ZŠ Sportovní v UH, ZŠ Zlechov, ZŠ Boršice u Blatnice a ZŠ Záhorovice).

3.1.3. Pomoc odborných pracovníků studentům SŠ a VŠ

- Odborní pracovníci se v průběhu roku věnovali celkem 23 studentům: z toho poskytli opakovaně konzultace 17 studentům při zpracování středoškolských, bakalářských, magisterských a doktorských prací: archeologie 9 VŠ a 1 SŠ, historie 1 VŠ, etnografie 4 VŠ, umění 1 VŠ, muzejní lektory 1 VŠ. V průběhu roku byla poskytnuta odborná praxe 6 studentům středních a vysokých škol: oddělení dokumentace a archeologie 4× Střední škola průmyslová, hotelová a zdravotnická Uherské Hradiště, konzervace 1×

Vyšší odborná škola v Turnově, etnografie 1× Ústav evropské etnologie Masarykova univerzita Brno.

3.2. Metodika vůči jiným subjektům

3.2.1. Metodika a spolupráce se subjekty s obdobnou náplní činnosti v regionu

- Odborní pracovníci se zúčastnili jednoho jednání poradních sborů pro sbírkotvornou činnost – nákupní komise Vlastivědného muzea v Kyjově. Ostatní jednání byla z důvodu pandemie zrušena.

3.2.2. Metodika a spolupráce s ostatními kulturními subjekty

- Spolupráce probíhala s celou řadou subjektů: Obecní úřad Stříbrnice, Střední škola uměleckoprůmyslová v Uherském Hradišti, město Uherské Hradiště, Klub kultury Uherské Hradiště, Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana, Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, Česká národopisná společnost, Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, Asociace muzeí a galerií České republiky, Komise pro udělení ceny V. Boučka, Rada galerií České republiky, Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán, Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky, Programová rada Vlčnovské jízdy králů, Programová rada Slováckých slavností vína a otevřených památek, Region Slovácko, Centrála cestovního ruchu Východní Moravy, Městské informační centrum Uh. Hradiště, Správní rada o.p.s. Park Rochus, Muzejní spolek v Uherském Hradišti, Historická společnost Starý Velehrad, Umělecká rada SUPŠ UH, Vědecká rada Cyrilometodějské stezky, Slovanská unie, Sbor pro jízdu králů ve Strážnici, hodnotící komise Tradiční výrobek Slovácka, hodnotící

komise Zlínského kraje pro výběr Lidová stavba Zlínského kraje, Česká tisková kancelář, Asociace českých filmových klubů, Městský úřad Ostrožská Nová Ves, Městský úřad Dolní Němčí, Místní knihovna Babice, obce: Ořechov, Březolupy, Místřice, Vážany, městys Polešovice, místní část Vésky, farní úřad Bánov.

- V rámci plnění vládního usnesení „Konceptce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci s těmito obdobně zaměřenými krajskými institucemi:
- kraj Jihočeský – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích;
- kraj Jihomoravský – Masarykovo muzeum v Hodoníně;
- kraj Karlovarský – Krajské muzeum Cheb;
- kraj Královéhradecký – Muzeum východních Čech v Hradci Králové;
- kraj Liberecký – Muzeum Českého ráje v Turnově;
- kraj Moravskoslezský – Muzeum Těšínska;
- kraj Moravskoslezský – Muzeum Novojičínska;
- kraj Olomoucký – Vlastivědné muzeum v Olomouci;
- kraj Pardubický – Soubor lidových staveb Vysočina v Hlinsku;
- kraj Plzeňský – Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech;
- kraj Středočeský – Regionální muzeum v Kolíně;
- kraj Ústecký – Regionální muzeum v Teplicích;
- kraj Vysočina – Muzeum Vysočiny Třebíč;
- kraj Praha – Muzeum hlavního města Prahy.

V roce 2020 byla tato spolupráce negativně poznamenána pandemickou situací.

3.2.3. Pomoc odborných pracovníků jiným subjektům

- Jednotlivá_odborná oddělení spolupracovala či poskytovala metodickou pomoc celkem 90 badatelům, institucím, obcím, skupinám a souborům. Z toho pracovníci oddělení umění určily a posoudily 25 výtvarných děl pro soukromé majitele. Knihovna poskytla metodickou pomoc celkem 70 badatelům, z toho knihovnu navštívilo 51 badatelů, kteří realizovali 364 badatelských návštěv. Všem badatelům bylo poskytnuto 1 451 výpůjček (793 absenčních, 629 prezenčních; prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby bylo vyřízeno 29 požadavků). Prostřednictvím e-mailu byla poskytnuta 19 badatelům metodická pomoc. Fotoarchiv spolupracoval celkem s 62 badateli, z toho fotoarchiv navštívilo 26 badatelů, prostřednictvím e-mailu poskytnuta metodická pomoc 22 badatelům, zapůjčeno ke studiu v dokumentaci 13 918 fotografií. Odborní pracovníci realizovali 21 návštěv, prostřednictvím e-mailu poskytnuta metodická pomoc 14 pracovníkům, zapůjčeno 4 058 fotografií.
- **Pomoc poskytnuta celkem 222 badatelům, institucím, obcím, skupinám a souborům.**

3.2.4. Spolupráce s AMG ČR a RG ČR

- Odborní pracovníci pracovali v 5 komisích Asociace muzeí a galerií ČR (z toho 3 jako aktivní členové výboru komise), dále v Senátu Rady galerií, komoře odborných pracovníků RG a Zlínské regionální archeologické komisi.

3.3. Školení a kurzy

3.3.1. Školení a kurzy vlastní

- Pracovníci se účastnili povinných školení BOZP, PO, žádné další vlastní školení a kurzy nebyly pořádány.

3.3.2. Školení, semináře a kurzy pořádané jinými subjekty

- Pracovníci muzea se zúčastnili celkem 4 školení, seminářů a kurzů pořádaných jinými subjekty (kvalifikované seznámení s knihovním systémem Tritius, seznámení s novými funkcionalitami ESSP – 2x, online seminář k problematice osvětlení expozic).

4. KULTURNĚ VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

4.1. Expozice

- Organizace spravovala celkem 12 expozic přístupných veřejnosti: Slovácko, Lidové bydlení (Topolná čp. 90), Lidové bydlení (Topolná čp. 93), Vesnické kovářství (Topolná čp. 90), Památník Velké Moravy ve Starém Městě, Velká Morava (Uherské Hradiště-Sady), Velká Morava (Staré Město-Špitálky), Velká Morava (Modrá u Velehradu), Muzeum lidových pálenic ve Vlčnově, Expozice dějin města – Uherské Hradiště – město královské v objektu bývalé jezuitské koleje, expozice Věžnice Uherské Hradiště – v prostorách uherskohradištské Reduty. Stálá expozice Výtvarné umění jihovýchodní Moravy / Člověk a společnost I. instalovaná v Galerie Slováckého muzea prošla proměnou – počítá s dvouletými cykly, kdy se bude expozice zásadně měnit tak, aby chom návštěvníkům mohli co nejvíce přiblížit náš sbírkový fond. První díl nese název Člověk a společnost I., v němž se soustředíme jen na několik témat. Jednak je to víra, která člověka ovlivňuje a provází od počátku věků, dále portrét nebo společenský život (hudba, tanec, hra). Umění zde není prezentováno jako něco historicky uzavřeného, ale jako živé svědectví, které je schopno nás bezprostředně oslovovat bez ohledu na časový odstup, kulturní nebo národní odlišnosti. Koncem roku byla dokončena hruhá stavba Cyrilometodějského centra

ve Starém Městě, kde budou instalovány v letech 2021–2022 dvě stálé expozice a další krátkodobé výstavy.

4.2. Výstavy

- **Slovácké muzeum uspořádalo celkem 19 výstav, z toho 15 vlastních, 2 převzaté a 2 v jiných objektech včetně kooperačních.**

A) Výstavy vlastní

Slovácké muzeum

1. Modrobílý svět. Modrotisková tvorba Antonie Dostálkové (31. 10. 2019 – 16. 2. 2020)
2. Sametová revoluce v Uherském Hradišti (14. 11. 2019 – 15. 3. 2020)
3. Když ruce pracují srdcem (25. 5. 2020 – 3. 1. 2021)
4. Karel Cudlín / Izrael (7. 8. – 1. 11. 2020)
5. Střelecké terče (10. 12. 2020 – 28. 3. 2021)

Galerie Slováckého muzea

6. Návraty V, výstava absolventů SUPŠ Uh. Hradiště (4. 10. 2019 – 5. 1. 2020)
7. Umění módy (13. 2. – 13. 9. 2020)
8. Denisa Prošková, ilustrace (13. 2. – 30. 8. 2020)
9. Jitka Štenclová, obrazy, kresby (13. 2. – 30. 8. 2020)
10. Ida Vaculková (1920–2003) / keramika (12. 9. 2020 – 5. 4. 2021)
11. Archiv – SUPŠ / malba/ studenti (8. 10. 2020 – 5. 4. 2021)

Památník Velké Moravy

12. Vampyrismus (1. 1. – 31. 12. 2020)
13. Velká Morava a Pražský hrad (13. 9. 2019 – 26. 1. 2020)
14. Top 10 nejzajímavějších archeologických nálezů poslední dekády (27. 2. – 16. 8. 2020)
15. Velká Morava a Čechy (17. 9. 2020 – 28. 3. 2021)

B) Výstavy převzaté

16. Slovácké muzeum: Podoby vína – Ateliér hmatového sochařství (12. 3. – 26. 7. 2020)

17. Slovácké muzeum: Intervence #23 Křik kohouta (7. 8. – 27. 9. 2020)

C) Výstavy vlastní a kooperační mimo objekty muzea

18. Jaroslav Kovanda (Archlebov, diamantový sál vinařství Spielberg) (20. 6. 2020 –)
19. Vánoční světlo (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy (9. 12. 2020 – 31. 1. 2021).

Z důvodu šíření nemoci covid-19 bylo 10 výstav zrušeno, z toho 4 se podařilo přesunout na rok 2021 (Tajný život medvídků; Petr Bulava a Petr Včelka / kresba, socha, malba; FF 16 a Karel Prášek; Alois Klimo, Tamara Klimová, Vojtěch Kolenčík), 6 bylo zrušeno bez náhrady termínu (Příběh malovaný na skle; výstava k LFŠ; Klauzury SUPŠ; Paměť světa UNESCO: Rusko; Práce na papíře a Africké cesty Berchtoldů).

4.3. Přednášky pro veřejnost

- **Organizace uspořádala celkem 4 odborné přednášky pro 170 osob, z toho 79 dospělých a 91 dětí a mládeže. Z toho odborní pracovníci uskutečnili celkem 2 odborné přednášky pro 94 osob, z toho 91 dětí a mládeže.**

A) Přednášky v objektech vlastní instituce byly celkem 2 pro 76 osob.

B) Mimo objekty vlastní instituce byly uspořádány celkem 2 přednášky pro 94 posluchačů, z toho 3 dospělých a 91 dětí a mládeže.

4.4. Odborné výklady ve výstavách a expozicích

- Ve výstavách a expozicích uspořádali odborní pracovníci celkem **13 odborných výkladů** pro 262 posluchačů, z toho 36 dětí a mládeže a 226 dospělých.

4.5. Doplnkové kulturní akce a programy

- Muzeum uspořádalo celkem **14 doplnkových a kulturních akcí pro 1 976 osob**, z toho 1 429 dospělých a 547 dětí:

(2× Tvoříme v muzeu; Pravoslavná liturgie; Dny evropského dědictví, Mezinárodní den muzeí; 2× Zvídákové, vzhůru do muzea; 3× Toulky se Slováckým muzeem; Dílničky pro levé ručičky, Kreativní dny v SM, Indiánské loučení s prázdninami, Centrum svaté Sály – tvořivé dopoledne s výkladem na PVM).

4.6. Zájmové aktivity (kluby, spolky)

- Ve spolupráci s Muzejním spolkem v Uherském Hradišti byla uspořádána 1 přednáška „Západ USA a Havaj“ pro 45 osob.

4.7. Spolupráce se zahraničím

- Slovácké muzeum spolupracovalo celkem se **4 zahraničními partnery** ze Slovenska (Občanské sdružení Trienále textilu bez hranic v Bratislavě, Centrum tradičnej kultúry v Myjave, Vysoká škola výtvarných umění v Bratislavě, Západoslovenské múzeum v Trnavě).

4.8. Spolupráce s jinými kraji

- Slovácké muzeum spolupracovalo s **24 institucemi v celkem 8 krajích** (Jihomoravský kraj: Archaia Brno, Archeologický ústav AV, Moravské zemské muzeum Brno, Technické muzeum Brno, Muzeum města Brna, Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov, GVU Hodonín, Jihomoravské muzeum ve Znojmě, Moravská galerie v Brně, NÚLK Strážnice; Zlínský kraj: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, Muzeum J. A. Komenského Uh. Brod, SOkA Uherské Hradiště, Region Slovácko, Muzeum Kroměřížska, Muzeum regionu Valašsko, KGVÚ Zlín; Praha: Archeologický ústav, AV ČR, Praha, v.v.i.; Středočeský kraj: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, VŠ hotelová Praha; Kraj Vysočina: Muzeum Vysočiny v Jihlavě; Hradecký kraj: Galerie Moderního umění v Hradci Králové; Liberecký kraj: OGL Liberec; Plzeňský kraj: Záp-

adočeská galerie v Plzni).

- V rámci plnění vládního usnesení „Koncepte účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci s obdobně zaměřenými institucemi ve všech 14 krajích.

4.9. Spolupráce kulturních PO Zlínského kraje

- Spolupráce se všemi krajskými kulturními organizacemi včetně průběžné konzultační činnosti byla realizována jak při pořádání výstav, tak v rámci projektu Evidenční systém sbírkových předmětů, Evropské kulturní stezky svatých Cyrila a Metoděje a v rámci pověřeného pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje. Knihovny paměťových institucí se zapojily do společného projektu implementace nového knihovního systému Tritius, jehož výsledkem je funkční souborný Katalog knihoven paměťových institucí ZK dostupný na adrese: <https://knihovny.zlkraj.cz/>.

4.10. Návštěvnost muzea

A) Celková návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – 22 197 osob,

z toho:

- návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – **20 051 osob**, z toho: návštěvnost výstav Slováckého muzea v jiných objektech – 944 osob
- návštěvnost kulturně výchovných a doprovodných akcí Slováckého muzea – **2 146 osob**,

z toho:

- přednášky (zahrnuje i přednášky se spolky) – 170 osob
- doprovodné programy k výstavám – 989 osob
- doplňkové akce – 987 osob

B) Celková návštěvnost kulturních akcí s podílem Slováckého muzea – z důvodu vládních nařízeních proti šíření koronaviru se v roce 2020 nekonala žádná z akcí s podílem Slováckého muzea.

Oproti roku 2019 se vlivem pandemie snížila návštěvnost muzea na 29,2 % (propad činí 70,8 %).

Pozn. Neuvádí se ve výkazu NIPOS.

5. EDIČNÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST

5.1. Vlastní ediční činnost

- Slovácké muzeum v roce 2020 vydalo 1 publikaci – časopis Slovácko 2019 a 1 číslo Lihových novin ve spolupráci se Společností přátel slivovice ČR.

5.2. Odborné texty do publikací a periodik vydaných jinými subjekty

- Odborná oddělení publikovala výsledky svých výzkumů a odborné činnosti celkem ve **35 příspěvcích**, z toho v časopise Slovácko 7, v publikacích vydaných jinými subjekty 9 a 19 článků v odborném tisku.

5.3. Medializace instituce – propagace výstav a doplňkových akcí

- Odborná oddělení, pracovník public relations a muzejní fotograf propagovali výstavy a doplňkové kulturní akce celkem v **911 příspěvcích**, z toho 283 tisk, 11 TV, 15 rozhlas, 560 příspěvků internet a 42 videoklipů na FB. Aktivity muzea byly nově propagovány i přes Instagram – zřízeny dva účty, jeden pro Galerii SM a jeden pro Slovácké muzeum. V době uzavření muzea se odborní pracovníci více soustředili na propagaci a představení své činnosti širší veřejnosti prostřednictvím fotografií a krátkých videoklipů.

5.4. Spolupráce s odbornými a jinými periodiky (redakční rady)

- Členstvím a účastí na redakčních radách spolupracovala odborná oddělení celkem s 8 periodiky, z toho se 3 internetovými portály (Digitální mapa tradiční kultury, eBadatelna Zlínského kraje, Encyklopedie Uherského Hradiště) a 5 periodiky (Národopisný věstník, Zpravodaj města UH, Acta musealia, Archeologie výzkumů na Vysočině a časopis ZVUK), celkem 10 jednání redakčních rad.

6. ROZVOJOVÉ AKTIVITY

6.1. Zapojení do evropských (nejen strukturálních) fondů

- V roce 2020 nebyla organizace zapojena do strukturálních fondů.

6.2. Dotace jiných subjektů (např. ministerstva)

Celkové dotace od jiných subjektů – v našem případě MK ČR byly získány ve výši 693 000 Kč,

z toho:

- dotace MK ČR „Mistři TRV a Nositelé tradic lidových řemesel ze ZK“ 40 000 Kč
- dotace MK ČR na projekt „Digitální mapa tradiční lidové kultury“ 100 000 Kč
- dotace MK ČR instalace expozice „Umění JHV Moravy“ 520 000 Kč
- dotace MK ČR výstava „Tajný život medvídků“ 33 000 Kč

6.3. Dary

- Darem získalo muzeum ve sledovaném období celkem 1529 sbírkových předmětů.

6.4. Finanční pomoc sponzorů

- V roce 2020 nezískalo Slovácké muzeum žádný finanční sponzorský dar.

6.5. Příprava projektů a koncepcí

- Realizace projektu „Revitalizace národních kulturních památek Velké Moravy“ s přístavbou Památníku Velké Moravy ve Starém Městě:

- celkové náklady projektu činí 123 715 tis. Kč, spolufinancování projektu z IROP a SR je ve výši 89 575 tis. Kč.
- v hodnoceném období již byla realizována 2. platba uskutečněných nákladů projektu z prostředků IROP a SR. Slovácké muzeum obdrželo **23 798 604,40 Kč** investičních prostředků.
- dne 6. 1. 2020 byla zahájena přístavba Cyrilometodějského centra a revitalizace venkovních archeologických lokalit. Zhotovitelem stavby je firma Zlínstav, a.s. Zlín.
- v roce 2020 bylo celkově prostavěno **41 785 000 Kč.**
- celkové náklady na realizaci celého projektu akce od jeho zahájení, včetně přípravných prací (PD, VZ, studie apod.) dosáhly výše **60 772 845,16 Kč.**

6.6. Plán rozvoje (investiční akce, neinvestiční akce)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracován dokument – Koncepce činnosti a rozvoje organizace, který je každoročně aktualizován. Z tohoto materiálu vyjímáme nejdůležitější rozvojové akce na období let 2008–2028 včetně již realizovaných:

Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy.

6.6.1. Preventivní ochrana sbírkových předmětů před nepříznivými vlivy – vybavení nových i stávajících depozitářů monitorovací technikou a zařízením pro úpravu klimatických podmínek (zejména vzdušné vlhkosti).

Náklady: 1,2 mil. Kč

Finanční zajištění: vlastní zdroje, ZK

Partneři: -

Termín: 2008–2009

Stav: splněno

6.6.2. Záchrana – restaurování starých tisků a rukopisů

Náklady: 4,7 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK, EU

Partneři: -

Termín: 2010–2025

Stav: probíhá

6.6.3. Navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů

Finanční zajištění: ZK, MK ČR, dlouhodobý finanční propad, plněno částečně

6.6.4. Vybudování depozitáře v areálu lidových staveb Topolná

Náklady: 2 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: 2017

Stav: splněno

6.6.5. Dostavba dílny konzervačního oddělení

Náklady: 0,5 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: 2017

Stav: splněno

6.6.6. Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

6.6.6.1. Vybudování Muzea lidových pálenic na moravsko-slovenském pomezí ve Vlčnově.

Náklady: 1,8 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK, EU

Partneři: obec Vlčnov, Trenčianské múzeum, Centrum tradičnej kultúry Myjava

Termín: 2008–2010

Stav: splněno

6.6.6.2. Vybudování a zprovoznění Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s předváděcím centrem, expozicí a výběrovou prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby a řemesel.

Náklady: 3,6 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK, EU

Partneři: -

Termín: 2009–2011

Stav: splněno.

6.6.6.3. Vybudování nové moderní stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea včetně jejího vybavení multimedialní technikou (slavnostní otevření k 100. výročí založení muzea).

Náklady: 20 mil Kč

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: 2010–2014

Stav: splněno

6.6.6.4. Vytvoření lektorského oddělení s náplní vzdělávacích a tvořivých programů pro děti i dospělé pověřeného propagačním stykem s veřejnými sdělovacími prostředky, školstvím a širokou veřejností. Cílem je zpracovávání, nabízení a realizace programů pro nejrůznější věkové kategorie a skupiny (např. rodinného typu) s nezbytnou dokumentací, prezentací, propagací a vyhodnocováním.

Náklady: mzda pro dva pracovníky VŠ a ŠS pedagogického směru

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: od 2009

Stav: splněno

6.6.6.5. Rekonstrukce Památníku Velké Moravy (I. etapa), výstavba nové multimedialní expozice (II. etapa) a přístavba Evropského centra sv. Cyrila a Metoděje (III. etapa).

Náklady: 150 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK, EU, Norské fondy

Partneři: -

Termín: 2008–2022

Stav: I. a II. etapa dokončena, III. etapa v přípravě – podána žádost IROP, získána dotace, zahájena příprava výběrových řízení na dodavatele. Začátek stavby leden 2020.

6.6.6.6. Vybudování stálé vstupní expozice v Leteckém muzeu Kunovice.

Náklady: zatím nevyčísleny – investorem bude Město Kunovice

Finanční zajištění: město Kunovice, EU

Partneři: Slováký aeroklub

Termín: 2010–2016

Stav: zpracována úvodní studie, partner zrušil smlouvu o spolupráci, muzeum převedeno na Aeroklub Kunovice, z.s., zrušena smlouva o provozování

6.6.6.7. Příprava a realizace výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti – Sadech.

Náklady: 200 mil. Kč

Finanční zajištění: město Uh. Hradiště, EU

Partneři: -

Termín: 2010–2025

Stav: v plnění, zpracována základní studie, vybudována přístupové komunikace, osazení informačním systémem v roce 2014, dokončovací práce na lokalitě v roce 2017, dílčí úpravy v letech 2019–2028 z programu IROP.

6.6.6.8. Příprava a realizace výstavby Muzea v přírodě Rochus.

Náklady: 150 mil. Kč

Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU

Partneři: soukromé společnosti

Termín: 2007–2020

Stav: zhotoven ideový záměr, studie a studie proveditelnosti, probíhá intenzivní projektová příprava, zahájena výstavba, první část otevřena v roce 2016. Probíhají postupné dostavby objektů, muzeum je plně v provozu.

Stav: splněno

6.6.6.9. Vybudování požárního únikového východu z výstavních sálů hlavní budovy.

Náklady: 1,5 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: 2007

Stav: splněno

6.6.6.10. Vytvoření koncepce prezentace a propagace Slováckého muzea a její aplikace v praxi.

Náklady: 120 tis. Kč / první rok

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: od 2008

Stav: splněno, každoročně aktualizováno

6.6.6.11. Rekonstrukce recepce a přízemního výstavního sálu Galerie Slováckého muzea s novou stálou expozicí a prodejnou.

Náklady: 6 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: 2021–2023

Stav: v přípravě

6.6.7. Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

6.6.7.1. Vybudování Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje včetně jejího pilotního pracoviště (informačního centra) a obnovy jednotlivých archeologických lokalit.

Náklady: 14 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK, EU

Partneři: Zlínský kraj, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj, Olomoucký kraj, Trenčínský samosprávný kraj (Slovensko) a další zahraniční partneři, správci jednotlivých archeologických lokalit

Termín: 2010–022

Stav: v přípravě, zhotovena studie, zažádáno o dotaci, dotace IROP obdržena, realizace v letech 2019–2022

6.6.7.2. Aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu.

Náklady: běžné provozní

Finanční zajištění: ZK

Partneři: KÚ ZK, subjekty cestovního ruchu

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně

6.6.7.3. Aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy.

Náklady: běžné provozní

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně

6.6.7.4. Zvyšování kvality prezentace a propagace instituce a její naplňování v praxi.

Náklady: běžné provozní

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně

6.6.7.5. Vytvoření nové interaktivní webové prezentace Slováckého muzea.

Náklady: 0,1 mil. Kč

Finanční zajištění: ZK

Partneři: -

Termín: 2021

Stav: splněno v roce 2007, v roce 2009 došlo k další modernizaci prezentace, tato spuštěna v únoru 2010. Nyní již zastaralá, nový web opět nutností. Zatím nerealizováno z důvodu nedostatku finančních prostředků.

6.6.8. Provázání činnosti instituce se školstvím

6.6.8.1. Vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“.

Náklady: 0,2 mil. Kč/ročně

Finanční zajištění: ZK

Partneři: školská zařízení

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně v rámci omezených finančních prostředků

6.6.8.2. Úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru.

Náklady: běžné provozní

Finanční zajištění: ZK

Partneři: školská zařízení

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně

6.6.9. Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

6.6.9.1. Intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně metodické podpory odborné i laické veřejnosti.

Náklady: 0,5 mil Kč/ročně

Finanční zajištění: ZK, MK ČR

Partneři: Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, Moravské zemské muzeum v Brně, Asociace umělců medailérů Praha, Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně

6.6.10. Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

6.6.10.1. Aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce.

Náklady: běžné provozní

Finanční zajištění: ZK

Termín: průběžně

Stav: plněno průběžně

6.7. Plán rozvoje organizace (kulturně výchovné činnosti)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracovány dokumenty – Koncepti činnosti a rozvoje organizace a Koncepti prezentace a propagace, které jsou každoročně aktualizovány. Tyto materiály obsahují rovněž dlouhodobější i roční plány kulturně výchovné činnosti, která je následně implementována do elektronického plánu a kontroly činnosti jednotlivých úseků organizace.

7. STATISTICKÉ UKAZATELE ROZVOJE ORGANIZACE PRO OBDOBÍ LET 2015–2024

7.1. Výkaz o muzeu (NIPOS)

Údaj	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Objekty – pobočky, detašovaná pracoviště (NIPOS ř. č. 0103)	11	11	12	12	12	12
Sbírkové předměty (NIPOS ř. č. 0901)	365 987	366 931	368 825	371 255	374 042	379 292
Počet zapsaných přírůstků za sledovaný rok (NIPOS ř. č. 0905):	3 400	944	1 894	2 430	2 787	5 250
- z toho přírůstky získané koupí	359	127	135	391	30	284
- z toho přírůstky získané darem	211	17	71	23	11	1529
- z toho přírůstky získané sběrem	2 830	800	1 688	2 016	2 746	3 437
Počet knihovních jednotek (NIPOS ř. č. 0603)	25330	25677	26 048	26 391	26 702	26907
Počet stálých expozic (NIPOS ř. č. 0107)	12	12	13	12	12	12
Počet výstav (NIPOS ř. č. 0201):	21	34	28	32	23	19
- z toho v zahraničí (NIPOS ř. č. 0205):	0	1	1	0	0	0
Počet kulturně výchovných akcí pro veřejnost (NIPOS ř. č. 0231 - č. 236/2020):	97	110	130	92	79	18
Celková návštěvnost expozic a výstav, kulturně výchovných akcí (NIPOS ř. 0218 + ř. 0232) = (NIPOS ř. 0218 + ř. 0237/2020)	82 248	83 866	69 955	85 014	76 111	22 197

a) Výkaz o muzeu a galerii (v souladu s NI-POS Kult (MK) 14-01 a hodnocenými indikátory Konceptce rozvoje organizací Zlínského kraje v oblasti kultury pro období let 2015 až 2024)

Poznámky:

* *Hodnoty uvádíme dle skutečnosti k 31. 12. příslušného kalendářního roku v souladu metodickými vysvětlivkami dostupnými na http://www.cz-museums.cz/web/deni_v_oboru/statistika-muzejnictvi a <http://www.nipos-mk.cz/?cat=88>.*

** *Jednotky vychází ze sledovaného ukazatele (uvádí se celá čísla).*

*** *Ukazatele, které nejsou sledovány v rámci ročního výkazu o muzeu a galerii Kult (MK) 14-01, knihovně Kult (MK) 12-01 nebo hvězdárně Kult (MK) 16-01 jsou vykazovány z interních statistických evidencí, výročních zpráv či přehledu hospodaření.*

**** *Údaje nejsou uváděny kumulovaně. Každá organizace vyplňuje samostatně – za muzeum, galerii, knihovnu i hvězdárnu, i v případě, že vykonává muzejní i hvězdárenskou činnost.*

7.2. Souhrnná zpráva o stavu plnění/dosažení indikátorů

Činnost organizace se řídila v roce 2020 daným plánem, který byl veden a průběžně kontrolován jak v listinné, tak elektronické podobě (síťové aplikaci). Vlivem pandemie covid-19, uzavření objektů SMUH pro veřejnost v délce trvání téměř 9 měsíců, nebylo možné tento plán splnit v řadě parametrů.

8. OSTATNÍ ČINNOSTI

8.1. Řídící a kontrolní činnost

Řídící a kontrolní činnost prováděna prostřednictvím operativních a periodických porad vedení (ředitel, vedoucí oddělení a samostatní pracovníci). Velmi účinným nástrojem řízení a kontroly je elektronický síťový podrobný plán činnosti instituce s přesným zadáním úkolu, termínu splnění a odpovědnosti, který je průběžně kontrolován po celý rok.

Ilustrativní stránka elektronického plánu a kontroly činnosti SM UH.

- prováděl aktualizaci a rozšiřování stávajících webových stránek Slováckého muzea, podílel se na přípravě stránek nových;
- prováděl zálohování důležitých dat SM UH;
- prováděl kontrolu integrity databází programů BACH, spolupracoval při zavádění a testování nového evidenčního systému ZK.

Počítačová síť je vybudována v hlavní budově, v galerii, na detašovaném pracovišti Hradební a v objektu přednáškového centra s archeologickým oddělením. Internetové připojení hlavní budovy a přednáškového centra s archeologickým oddělením je zajištěno optickým vláknem, galerie a pracoviště

Hradební je připojeno pomocí radiových spojů v pásmu 70/80 GHz. Instituce provozuje webové stránky s doménou www.slovackemuzeum.cz, elektronickou odbornou knihovnu s adresou <http://knihovna.slovackemuzeum.cz> a speciální oborové stránky www.medaile-uh.blog.cz. Má rovněž zastoupení na Facebook. Každý z pracovníků muzea má vlastní e-mailovou schránku. Ve všech pokladnách instituce je zavedena technologie PC pro prodej a tisk vstupenek a ostatního zboží.

Webové stránky www.slovackemuzeum.cz navštívilo v roce 2020 celkem 38 567 návštěvníků. Facebooková stránka Slováckého muzea dosáhla výše 9 848 přihlášených uživatelů a Společnosti přátel slivovnice ČR 5 624 uživatelů.

9. PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ

Pracovníci Slováckého muzea v Uherském Hradišti v roce 2020

poř. číslo	jméno a příjmení	pracovní pozice/pozn.	v organizaci od roku
1	Bartík Jaroslav, Mgr.	archeolog	2015
2	Berková Kateřina, Bc.	konzervátor	2007
3	Čevelová Květoslava	uklízečka	2004 do 30. 4. 2020
4	Číhal Petr, Mgr.	etnograf	2011
5	Dudová Magda	pokladní (Galerie Slováckého muzea)	1997
6	Frolcová Milada, PhDr.	historik umění	1985
7	Frolec Ivo, PhDr.	ředitel	1991
8	Heřmánek Tomáš, BcA.	fotograf	Od 3. 2. 2020
9	Hodonská Marie	uklízečka	2009
10	Chrástek Tomáš, Mgr.	archeolog, vedoucí oddělení	2009
11	Chvalkovský Ladislav	fotograf	1977 do 31. 1. 2020
12	Chvalkovský Ladislav	technik EZS, EPS, PTV	2000 do 31. 1. 2020
13	Jordán Michal	správce počítačové sítě, technik archeologie	1999
14	Jordán Michal	referent GDPR (od 1. 6. 2018)	2018
15	Káčer Jan, Mgr.	etnograf	2012

16	Kašpaříková Zdenka	pokladní (Slovácké muzeum)	2014
17	Kolečkářová Radka	dokumentátor archeologického oddělení	1999
18	Kondrová Marta, Mgr.	etnograf, vedoucí oddělení	2001
19	Kostečková Renáta	uklízečka	2010
20	Malina Lukáš, MgA.	historik umění	2017
21	Malina Michal, MgA.	výtvarník	Od 1. 7. 2020
22	Marholtová Jolana	účetní	2005
23	Martykánová Marie, Mgr.	historik umění	1976 do 30. 6. 2020
24	Mátlová Iveta, Mgr.	knihovnice, zástupce ředitele	1995
25	Menoušková Dana, Mgr.	archeolog	1998
26	Mour Ondřej, DiS.	konzervátor, vedoucí oddělení	2010
27	Musilová Jana	pokladní (Galerie Slováckého muzea)	2011
28	Novotný Jiří, Mgr.	archeolog	2015
29	Olšák Ladislav	údržbář, výstavář	2011
30	Olšák Ladislav	bezpečnostní pracovník	2011
31	Olšáková Ilona	uklízečka Galerie SM*	Od 1. 10. 2019
32	Pohlová Irena	pokladní (Památník Velké Moravy)	1995
33	Portl Pavel, Mgr.	historik	2005
34	Princ Pavel	public relation	2015
35	Směřičková Gabriela, Mgr.	etnograf	2013
36	Sovišová Dagmar	účetní	1994
37	Strachotová Eva	uklízečka (archeologické oddělení)	1996
38	Stýskal Zdeněk	údržbář, výstavář	2004
39	Stýskal Zdeněk	referent BOZP, PO, CO	2004
40	Šebková Veronika	pokladní (Slovácké muzeum)	1994
41	Šlemendová Jana	uklízečka	2010
42	Taláková Zdeňka	provozní, asistentka ředitele	2005
43	Tománková Petra, MgA.	programový pracovník	2017
44	Turečková Alexandra, Mgr.	programový pracovník	Od 1. 1. 2020
45	Zemánková Helena	dokumentátor	1982
46	Zpěváková Jitka	ekonom, vedoucí oddělení	1994
47	Zrůnová Barbora, DiS.	konzervátor	Od 1. 1. 2020
48	Žižlavský Martin, Bc.	pokladní (Památník Velké Moravy)	2015

*) zástup za dlouhodobou nemoc

CENA VLADIMÍRA BOUČKA ZA ZACHOVÁNÍ A ROZVOJ LIDOVÉ UMĚLECKÉ VÝROBY V UHERSKÉM HRADIŠTI A KRAJSKÉ OCENĚNÍ MISTR TRADIČNÍ RUKODĚLNÉ VÝROBY ZLÍNSKÉHO KRAJE 2020

Romana Habartová, Krajský úřad Zlínského kraje

Dědictví lidové kultury je jednou z největších cenností, kterou vůbec můžeme jako společnost mít. Každý z nás je nositelem kulturního dědictví, které díky neutuchající činnostem, vědomí jeho přítomnosti a podstaty, a především pak prolínáním a vzájemným obohacováním jednotlivých generací přetrvává mezi námi a dělá náš svět kulturnější.

Cena Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby v regionu Uherskohradištsko a celokrajské ocenění *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje* jsou ohodnocením a oslavou lidí, kteří ve svých činnostech právě z dědictví lidové kultury vycházejí. V posledních dvou letech byly obě ceny předávány na jednom místě a v jeden čas. Také ve složitém roce 2020 se rozhodli představitelé města Uherské Hradiště a Zlínského kraje pro společné předávání cen v jednom celku. Slavnostní fanfára města

už tradičně otevírá oficiální a významné okamžiky dění ve městě, a ne jinak tomu bylo na svátečním aktu konaném 21. září 2020 ve velkém sále Reduty v Uherském Hradišti. Pozvaní hosté měli příležitost sledovat natočené medailony přímo z dílen nominovaných osobností s vlídným průvodním slovem Terezy Habartové a neodmyslitelnou součástí takových okamžiků je také lidová hudba. Tentokrát se o hudební doprovod postarala cimbálová muzika Špica ze Starého Města pod vedením Radima Snopka.

První část programu představila osobnosti uherskohradištského regionu, které brilantně ovládají své řemeslo a současně ho s obrovským nasazením prezentují mezi veřejností. I tyto aspekty jsou jedny z podstatných kritérií při udělení Ceny Vladimíra Boučka, kterou od roku 2005 jednou ročně na návrh odborné komise uděluje zastupitelstvo města Uherské Hradiště. Touto cenou

Ocenění výrobci titulem Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje a Cenou Vladimíra Boučka při slavnostním předání v uherskohradištské Redutě dne 21. září 2020.

se do roku 2020 může pochlubit čtyřicet osobností, mezi nimiž jsou také dva manželské páry. Součástí Ceny Vladimíra Boučka je rovněž předávání čestných ocenění, jichž za uvedený čas získalo za celoživotní přínos v oboru deset tvůrců. V roce 2020 bylo nominováno pět osobností: **Vítězslav Bobčík** za práci s kovem – kovářství, **Leoš Křížka** za práci s přírodními pletivy (pletení z proutí a pedigu), **Josef Míšek** byl nominován za práci s textiliemi (těžká krojová krejčovina, šití krojových součástek), **Soňa Kölblová** za práci s textiliemi (šití, a především zdobení tradičního lidového oděvu) a **Gabriela Mahdalová**, která byla nominována za krojovou krejčovinu, šití a zdobení tradičního lidového oděvu. Zastupitelstvo města Uherské Hradiště rozhodlo 18. května 2020 o udělení ceny **Vítězslavu Bobčíkovi** a **Leoši Křížkovi**, čestné uznání za významný přínos v oblasti krojové textilní tvorby bylo uděleno **Josefu Míškovi**. Všechny tvůrce ocenili představitelé města Uherské Hradiště, starosta Stanislav Blaha a místostarosta Ivo Frolec.

Také Zlínský kraj přistoupil už v roce 2012 k oceňování lidových tvůrců ve svém regionu. Devět let uděluje titul *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje*. Za tuto dobu je to do dnešního dne 37 talentovaných tvůrců, kteří na území Zlínského kraje žijí, rozvíjejí mimořádný tvůrčí potenciál, vytvářejí mistrovská díla, která obohacují všední i sváteční chvíle našeho života či zpřijemňují potřeby našich domácností. Rok 2020 se složitou pandemickou situací byl právě pro tyto tvůrčí osobnosti, jejichž výdělek je zcela závislý na konání nejrůznějších festivit, na vlastní prezentaci a prodeji zboží na trzích, jarmarcích a festivalech, obzvláště náročný. Kulturní a společenské akce se nekonalý, tvůrci neměli proč ani komu nabízet a prodávat... Je dokonce možné, že někteří z nich budou muset své řemeslo tzv. pověšit na hřebík. Pro ty, kdo v minulosti obdrželi národní titul *Nositel tradice lidových řemesel*, připravilo aktuálně Ministerstvo kultury

a jeho odbor regionální a národnostní kultury v čele s ředitelkou Zuzanou Malcovou dotační titul *Stipendium ze státního rozpočtu na tvůrčí nebo studijní účely* na rok 2020 právě pro držitele ministerského ocenění jako podpůrný krok k podpoře jejich řemesel.

Zlínský kraj titulem *Mistr tradiční rukodělné výroby* navazuje na státní oceňování a rovněž představuje veřejné uznání osobností, které udržují, prezentují, rozvíjejí a předávají tradiční rukodělné techniky v regionu. S vědomím nezbytnosti podpory těchto křehkých hodnot v regionu naplňuje vládní usnesení z roku 2003 o Koncepti účinnější péče o tradiční lidovou kulturu. Návrhy na ocenění definuje Statut, který je uveden na webových stránkách Zlínského kraje a Slováckého muzea v Uherském Hradišti, pověřeného regionálního pracoviště s názvem Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje. Každoročně v době od 1. října do 28. února mohou návrhy předkládat vědecké a odborné instituce, muzea, občanská sdružení, neziskové a zájmové organizace, fyzické osoby působící v daném oboru, orgány státní správy a samosprávy. Řádně doručené návrhy jsou zde zpracovávány do nominačních listů, které Odbor kultury a památkové péče Zlínského kraje předkládá k posouzení odborné hodnotící komisi. Doporučení odborné komise k udělení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje konkrétním osobnostem je následně předloženo ke schválení Radě Zlínského kraje.

Titul každoročně mohou obdržet maximálně tři tvůrci, ale v roce 2020 se rada kraje rozhodla rozšířit počet osobností na všechny výrobce ze Zlínského kraje, kteří již v minulosti získali ocenění ministerské. Odborná komise posuzovala 15 nominací zaslaných fyzickými osobami, spolky, městy i obcemi, kterým záleží na tom, aby se široká veřejnost dozvěděla o šikovnosti a umu „svých mistrů“ a doporučila Radě Zlínského kraje ocenit 13 nominovaných. Ta na svém červnovém jednání schválila udělení titu-

lu osobám, jejichž výstižné medailony jsou součástí tohoto příspěvku. Jsou jimi **Marie Bilíková**, která se věnuje práci s přírodními pletivy, figurální plastice a tkaním výrobků z kukuřičného šustí, **Pavel Číp**, který se věnuje výrobě historických hudebních nástrojů, brusič skla **Pavel Horák**, kovářský mistr **Josef Hruška**, košíkářka **Romana Jablunková**, **Jana Juřicová**, která pracuje s textiliemi, konkrétně se věnuje bílé výšivce, **Eva Kašparová** se zabývá těžkou a lehkou krojovou krejčovinou, hudebník **Vít Kašpařík** vyrábí historické hudební nástroje, kolářství skvěle reprezentuje **Augustin Krystyník**, **Gabriela Mahdalová** uspěla se svými textiliemi – těžkou krojovou krejčovinou, **Jiří Ondřej** zhotovuje březové metly, **Dana Ptáčková** je mistryní v oboru košíkářství, **Petr Stoklasa** ovládá práce se dřevem – řezbářství a výrobu štípaných holubiček. Krajští laureáti a noví nositelé titulu *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje* následně z rukou člena Rady Zlínského kraje Miroslava Kašného a vedoucí odboru kultury a památkové péče Romany Habartové obdrželi finanční i věcné dary a rovněž vyjádření díky a přání do další tvůrčí činnosti v nelehké době.

Marie Bilíková (1951), Babice

Práce s přírodními pletivy – drobná figurální plastika a tkané výrobky z kukuřičného šustí

Marie Bilíková se narodila v roce 1951 v Uherském Hradišti. K rukodělné činnosti měla vlohy od dětství, ale na počátku její skutečné tvůrčí aktivity stálo zdobení kraslic polepováním slámou, které zhotovovala po roce 1980 pro Ústředí lidové umělecké výroby. Od roku 1982 pracovala jako dokumentátorka ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti. Tady se pro ni otevřely nové možnosti studia různých technik rukodělné výroby z přírodních materiálů. Nejvíce ji zaujaly výrobky v podobě drobné figurální tvorby z kukuřičného šustí od Ludmily Kočíšové z Vnorov a výrobky tkané z kukuřičného šustí od Rozálie Blažkové (1941–2017)

Marie Bilíková.

z Osvětiman. Jako samouk se snažila zdokonalovat svou práci v těchto technikách, proto se zařadila jako frekventantka do rukodělných kurzů pořádaných muzeem. V roce 2007 absolvovala kurz pletení z kukuřičného šustí, poté navštěvovala kurz výroby kukuřičných panenek pod vedením Františky Snopkové (1948) z Uherského Hradiště. Svou práci soustavně precizuje a prezentuje na akcích věnovaných tradiční rukodělné výrobě nejen na Uherskohradištsku, ale také za hranicemi regionu. Její tvorbu představují drobné figurky z kukuřičného listí, které zhotovuje osobitým způsobem. Jsou to soubory postaviček, které vycházejí z výročního zvykosloví: betlémy, mikulášská obchůzka, jarní a velikonoční téma, motivy zaměřené na řemesla, pracovní náměty, život na vesnici i skupinky postav prezentující lidovou hudbu a tanec. Sortiment námětově tvoří více než sedmdesát druhů postaviček, z nichž každá je originálem. Oporou a pomocníkem je pro ni manžel Alexandr Bilík, který sám tvoří nejraději ze dřeva a přírodních pletiv, vyrábí košíky, hrábě, píšťalky, misky, soudky a kádě.

Tkaní z kukuřičného šustí (nazývají se tak suché listy kukuřičných klasů) patří mezi starobylé a náročnější techniky. Toto tkaní se zajímavě rozvinulo na počátku 20. století. U nás se technika ručního tkaní rozšířila až s pěstováním kvalitní kukuřice s velkými klasy. Základem práce je sběr vhodného kukuřičného šustí, které není běžně dostupné. Vysušené a tzv. odrhnuté zralé světlé listy kukuřice se před vlastní prací musí spařit horkou vodou. Ždímáním je zajištěno polámání a změknutí vláken listů, které umožní jejich pružnost. Následuje příprava proužků, které si autorka trhá z listu ručně. Stejná hustota listu určuje pravidelnost proužku, který při stáčení získává jednotnou sílu. Práce spočívá v tom, že se stáčí natrhané proužky kukuřičných listů do motouzu (provázku), kterým se obtáčí hřebíčky na speciálních dřevěných formách podle naučených geometrických vzorů. K tkaní jsou vhodné velmi jemné listy průměrné hrubosti a dostatečné délky, nelze použít silnější drsné listy, které jsou výsledkem špatného počasí při růstu kukuřice, ale ani jemné křehké listy. K práci slouží vlhké sestříhnuté proužky šustí, dřevěné formy a rámy, kladívko na srovnávání hřebíků na formě, pevný

Betlém z kukuřičného šustí.

Prostírky, ošatky a stojánky tkané z kukuřičného šustí.

kalený háček s kulatým očkem k protahování motouzu-provázku (pletacího vlákna přes osnovu) a nůžky. Pletení z kukuřičného šustí se lidově říká *šúlání*, motání ze *šústa*. Díky této technice vzniká pod rukama Marie Bilíkové nepřeborné množství bytových užitečných předmětů a doplňků (misky, košíky, dózy, stojánky na ubrousky, podložky, prostírky, ale i rohožky, kabely, sotůrky). Marie Bilíková se po odchodu do důchodu

v roce 2010 naplno věnuje oběma rukodělným technikám, ve kterých se neustále zdokonaluje. Vytváří stále technicky propracovanější tkané výrobky i originálně pojaté náměty pro figurální tvorbu z kukuřičného šustí, kterým dává námětovou pestrost precizně zhotovenými miniaturními rekvizitami i dalšími doplňky. Autorka se pravidelně věnuje zájemcům o uvedené tradiční technologie. V rámci pracovních seminářů, workshopů a předváděcích akcí zasvěcuje do této práce zájemce a obdivovatele z řad široké veřejnosti bez rozdílu věku. Velmi ráda pracuje s dětmi ve školách, v muzeích, na jarmarcích a přehlídkách na Uherskohradištsku. Dělá jí radost, když se může o své zkušenosti podělit a svůj um a energii předávat dál. Výroba figurek z kukuřičného šustí a tkaní z téhož materiálu se stalo pro Marii Bilíkovou součástí jejího života. Její výrobky získaly ochrannou známku Tradiční výrobek Slovácka a za svou mimořádně nápaditou a technicky propracovanou práci s přírodninami získala v roce 2016 Cenu Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby v regionu. V roce 2020 byla poctěna oceněním své práce ministrem kultury České republiky, titulem Nositel tradice lidových řemesel a cenou Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje, jakož i všichni následující.

Pavel Číp (1944), Zubří

Výroba historických hudebních nástrojů

Pavel Číp se narodil v roce 1944 v obci Zubří na Valašsku. Zpracování dřeva bylo zpočátku jeho koníčkem, později druhým zaměstnáním, když začal do sítě ÚLUV dodávat soustružené dřevěné nádoby a hračky. Za jejich kvalitní zpracování obdržel v roce 1975 titul Mistr lidové umělecké výroby. Zájem o lidové hudební nástroje jej jako nadšeného muzikanta provázal od mládí, v čemž ho výrazně podporoval dlouholetý přítel Josef Ország Vranec ml. (1913–1977). S jeho přispěním se pustil do prvních oprav a začal

uvažovat o konstruování dud. S předčasným úmrtím Josefa Országa k tomu však nedošlo. K této práci se vrátil díky osobnosti Josefa Režného, kdy zúročil dosavadní zkušenosti s opracováváním a zdobením dřeva. Musel si však osvojit mnohé nové techniky, které souvisejí se stavbou a harmonií hudebních nástrojů. Cenné rady mu v tomto směru poskytli přední odborníci na lidové a historické nástroje: Jaroslav Markl, Ludvík Kunz a Emanuel Kuksa, s nimiž se dlouhá léta stýkal. Od roku 1988 vlastní dílnu na zakázkovou výrobu lidových a historických dechových hudebních nástrojů, provádí restaurování nástrojů. Kromě českých a moravských dud (gajd) se zabývá stavbou kopií i rekonstrukcí několika typů historických dud, píšťal s měchuřinou, píšťal ze zvířecího rohu, dechových nástrojů s plátkem (kornamusa, vzdušnicová šalmaj, klarinet in C). V roce 1995 zahájila jeho dílna jako první v České republice výrobu dřevěných zobcových fléten. V současnosti pracuje se svými syny Miroslavem a Petrem, kteří pokračují v rodinné tradici, ve vlastní firmě Pavel Číp & synové v Zubří. Dudy patří k starým

Pavel Číp ve své dílně v Zubří.

Píšťaly ze zvířecích rohů.

Moravské gajdy v ladění G a D.

hudebním nástrojům rozšířeným nejen v našich zemích, ale po celé Evropě. Základním a nejdůležitějším materiálem k výrobě dud je dřevo. Z něj je melodická i basová píšťala, nafukovací trubice a dmýchák. K jejich výrobě se používá především masiv z domácí dřeviny s hustým a tvrdým dřevem bez výrazné textury, jaké má například hruška či javor. Pouze tam, kde je povrch dřeva ozdoben cínovou intarzií, vykládáním pásky kovu, kosti či perletí, a není ho tudíž možné mořit, se používá přirozeně hnědé dřevo

švestky. Budoucí píšťala se nejprve vyvrtá a posléze se na soustruhu opracuje do požadovaného tvaru. Do polotovaru se též předvrtají hmatové a ladící otvory. Podobným způsobem se postupuje při výrobě basové píšťaly. Povrchová úprava spočívá jednak v moření a v umístění výzdobných prvků. Již tradičně se uplatňuje profilování dřeva soustružením či vrubořezem a také zdobení povrchu vybíjením pásky kovu, vyléváním cínem, vykládáním perletí, kostí či rohovinou. Konce obou píšťal jsou doplněny roztruby – huky, které se vyrábějí z dobytčích rohů a mosazného plechu. Na něm se opět hojně uplatňuje zdobení povrhu rytím, razením a cizelováním, což zvyšuje celkový estetický dojem nástroje. Neodmyslitelnou součástí dud je také vzduchový zásobník – měch. Dnes se nevyrobí ze psí kůže, ale s úspěchem se používá vyčiněná koží kůže. Mimo základní fáze stavby dud ovládá Pavel Číp i jeho synové několik historických výrobních postupů: moření dřeva, bělení, odmašťování a čištění dřeva před mořením, impregnaci kůže zvyšující její neprodyšnost, přípravu a opracování kosti, ohýbání rohoviny. Velmi cenné informace o historii a stavbě dud shrnul v obsáhlé publikaci *Dudy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, kterou vydal společně s Rudolfem F. Klapkou v roce 2006. Z rodinné dílny vzešla v průběhu let celá řada nových originálních nástrojů a stejně početné by bylo zastoupení těch, kterým vrátil hlas, nebo je podrobil kompletní rekonstrukci. Mistr se pravidelně zúčastňuje akcí pořádaných Národním muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde předvádí řezbu součástek k dudám, aktivně zpívá a hraje na dudy i moravské gajdy. Je častým hostem v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici, na Mezinárodním dudáckém festivalu ve Strakonici. Hru na dudy prezentoval doma i v zahraničí. V současnosti jejich firma nemá nouzi o zakázkovou výrobu a servis historických hudebních nástrojů. V roce 2008 byl Ministerstvem kultury České republiky oceněn titulem Nositel tradice lidových řemesel.

Pavel Horák (1968), Karolinka

Práce se sklem – broušení skla

Pavel Horák se narodil v roce 1968 ve Vsetíně. Žije v Karolince, kde provozuje sklenářství a brusičskou dílnu. Broušení skla vystudoval na Střední průmyslové škole sklářské v Železném Brodě, kde v roce 1986 úspěšně vykonal maturitní zkoušku. Profesionálně se tomuto řemeslu věnuje po celý svůj život. Cenné zkušenosti získal jak doma, tak v zahraničí (USA). V roce 1999 si pak otevřel vlastní dílnu. Broušení skla má v rodině Pavla Horáka dlouhou tradici. Už jeho prastrýc začínal jako brusič skla v Karolinině huti u firmy Salomon Reich (zakladatel sklárny), poté zde pracoval i jeho otec, jenž lásku ke sklu předal i svému synovi Pavlovi, který se věnuje broušení skla tzv. matným brusem. Na práci Pavla Horáka je zajímavá skutečnost, že brousí na starých broušicích strojích („CAJK“) s datem výroby 1930–1950, které jsou poháněny plochými řemeny z hovězí kůže a proti proklouznutí jsou mazané kalafunou. Tato technika je spojena s českým a moravským lidovým sklem od začátku 18. století. Ve své tvorbě autor často vychází z archivních materiálů a ze starých ikonografických předloh, např. při dekorování skleněných dveřních výplní, sklenic a lahví. Vedle replik historického skla vytváří vlastní originální autorská díla, inspirovaná původními vzory, ale rozvíjená vlastním talentem, kreativitou a fantazií. Sklo pro svou výrobu nakupuje v českých sklárnách (Nový Bor, Květná, Holicе, Vizovice). Ke zdobení sklenic používá klasický brus „MATBRUS“, který se používal už v samých začátcích broušení skla, a to s ručním leštěním, bez použití kyseliny. Z důvodů velké pracnosti a finanční náročnosti brusů využívá vlastní dekory, které uplatňoval i dříve. Pro nové dekorování a zdobnost se inspiroval autentickými historickými kusy, studiem pramenů a literatury, inspiraci hledá v historických návrhářských a katalogových knihách, které sbírá. Pavel Horák si otevřel vlastní dílnu

Pavel Horák ve své prodejně a při předvádění broušení skla.

a spolu s prodejnou a malou expozicí historie skla ji provozuje v objektu bývalé dílny, která byla postavena na tomto místě jeho dědečkem v roce 1936. Obchůdek s dílnou je zařízen v historickém stylu, což zákazníkům zprostředkovává přímý dotek s minulostí. Návštěvníci zde mohou zhlédnout sbírku historického skla, knihy, návrhové listy, dobové fotografie, pohlednice a věci spjaté se sklem, sklárnami Salomona Reicha a vesnicí Karolinina huť. Mistr Pavel Horák předává svůj um synům, kteří si už v mladém věku vybudovali k rukodělné práci a sklářskému

Vzorčky brusů pohárků.

řemeslu hluboký vztah a umí sklo brousit skoro stejně jako jejich otec. Toto řemeslo je u Horáků vnímáno jako rodová tradice. Mistr vyrábí mj. nová fazetová a matovým brussem zdobená skla do starých lamp ke koňským kočárům. Výrobky brousí na starých kotoučích, aby byl výsledek co nejpodobnější původním sklům. Vyrábí skleněné vložky do starých kovových, měděných, cínových nebo stříbrných montáží, s následným zdobením okrajů fazetou a matbrusem. Zaobírá se výrobou ledovaného skla, kterým bylo původně zdobeno ploché sklo. V současnosti se tuto starobylou a zapomenutou technologii snaží udržet a přenést i na dekorování užitečného skla. S velkým nadšením a erudicí předvádí a zasvěcuje zájemce do historie tohoto řemesla na specializovaných řemeslných jarmarcích (Národní muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Muzeum kočárů v Čechách pod Kosířem, Karlovské muzeum Velké Karlovice, Muzeum skla Karolinka). Pro tyto aktivity si upravil starý brousicí stroj, aby byl přenosný a bezpečný pro práci zájemců z řad laiků. Na něm si návštěvníci mohou z blízka prohlédnout broušení skla a sami vyzkoušet broušení vlastního dekoru, čímž mají příležitost zjistit, jak je toto řemeslo pracné a obtížné. Pavel Horák byl v roce 2019 oceněn ministrem kultury ČR titulem Nositel tradice lidových řemesel.

Josef Hruška (1941), Valašské Meziříčí

Práce s kovem – tradiční a umělecké kovářství

Josef Hruška se narodil v roce 1941 v Ostravě-Zábřehu, ale celý život žije ve Valašském Meziříčí. Jeho otec František, také kovář, pocházel z Vysočiny, ale s manželkou Annou se v roce 1933 přistěhoval do Valašského Meziříčí, kde se jeho rodina trvale usadila. V otcově dílně se Josef vyučil kovářem a podkovářem. Výuční list získal na Zemědělské učňovské škole v Rokycanech v roce 1957, poté dostal doporučení ke studiu na Uměleckoprůmyslové škole v Turnově, kam však z rodinných důvodů nenastoupil. Po vyučení krátce pracoval s otcem v soukromé dílně, v roce 1958 však byla jejich kovárna znárodněna a přešla pod Okresní stavební podnik ve Valašském Meziříčí. Zde byl Josef zaměstnán jako kovář a zámečnický až do roku 1989. Přes různá omezení daná dobou se na základě povolení městského úřadu od roku 1976 ve svém volném čase věnoval kovářskému řemeslu v nové vlastní dílně. V ní mohl zdokonalovat své pracovní postupy i experimentovat s novými možnostmi, věnovat se klasické i umělecké kovářině. Po ukončení pracovního po-

Josef Hruška ve své dílně.

měru v Okresním stavebním podniku v roce 1989 začal pracovat sám ve své kovářské dílně, kde působí dodnes. Jeho snahy o profesní růst vyvrcholily přezkoušením odborné zdatnosti v Ústředí uměleckých řemesel a v roce 1988 mu byl přiznán titul Pracovník uměleckého řemesla – obor umělecký kovář. Je členem Společenstva uměleckých kovářů a zámečníků, kovářů a podkovářů Čech, Moravy a Slezska se sídlem v Brně. Vedle uživatelské části řemeslné práce se postupně začal zaměřovat na uměleckořemeslnou výrobu. Nejprve to byly varianty ozdobného dveřního kování, kované zámky, kliky, krbové nářadí, mříže, později se snažil o vlastní osobitý styl a formu. V jeho práci můžeme nalézt stopy trvalých kontaktů s mistrem uměleckého kovářství Alfredem Habermanem. Ovlivnila jej spolupráce s řadou výtvarníků a architektů. Podle návrhů sochaře Ambrože Špetíka a architekta Jaroslava Paláta vytvořil kovové prvky a mříže v kostele sv. Jakuba ve Valašském Meziříčí, v klášteře dominikánů v Olomouci, na zámku Kinských i zámku Žerotínů ve Valašském Meziříčí a v mnoha kostelích, např. ve Velkých

Losinách, v Zábřehu na Moravě, Sviadnově, a dalších místech u nás i v zahraničí. S kovem také experimentoval. Především s výrobou damascénské oceli, z níž pak vytvářel puškové hlavně, dýky a nože. Autorova práce a zručnost se stala námětem k několika dokumentárními filmům, které natočil Krátký film Praha a Česká televize, např. Dědicové starých řemesel, Tajemství damascénu či Kouzla s ohněm. Josef Hruška patří ke generaci kovářů, která ještě měla možnost vyučit se tradiční podobě řemesla. Přestože své znalosti již nemohl v běžné praxi uplatnit, snažil se alespoň o jejich transformaci a využití při výrobě uživatelských předmětů a kovaných bytových doplňků. Významnou měrou přispěl nejen k zdomácnění kovářské práce v interiéru bytů a veřejných budov, ale také k uchování technologických znalostí a postupů. Ve vhodné chvíli pak umožnil mladé generaci řemeslníků čerpat z těchto mimořádných zkušeností. Práce kováře byla v minulosti do velké míry ovlivňována konkrétními zakázkami a prostředím, v němž působil. V zemědělském prostředí

Kovaná mříž pro budovu muzea ve Valašském Meziříčí.

vesnic a malých měst to byla především výroba náradí a nástrojů pro obdělávání půdy a podkování koní. Pouze u zkušenějších se postupně prosazovaly i opravy strojů a zařízení, k nimž však bylo zapotřebí moderní technické vybavení, které si nemohl dovolit každý. V době, kdy Josef Hruška v otcově dílně sbíral první zkušenosti, musel ještě každý kovář zvládat obojí. Základem jeho práce proto byla výroba a opravy zemědělského náradí (motyky, sekery, vidle, kované řetězy, nakování ostří radlice, stočení ráfu a okutí kola), stejně tak jako jednotlivé kovářské technologie, počínaje svařováním v ohni přes probíjení, klínování, nýtování až po tzv. balení ocelové duše do ostří seker. Obdobně rozsáhlou škálu znalostí zahrnuje i jeho podkovářská praxe. Díky své vstřícnosti, ochotě, pílí, pracovitosti, rozsáhlým odborným znalostem a zkušenostem patří autor k uznávaným osobnostem v oboru.

Kovářské řemeslo, zvuk kovadliny, žár výhně a vůně rozžhaveného železa jsou jeho celoživotní láskou, o čemž vypovídá jeho ochota předávat znalosti a zkušenosti kovářství mladým zájemcům i amatérům, ať už v jeho domácí dílně, nebo na kovářských setkáních na hradě Helfštýně (Hefaiston) či v areálu Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Kovářská sobota, v současnosti Dny řemesel a další). Na Hefaistonu získal dvakrát ocenění za nejlepší práci na veřejnosti (zhotovení výrobku před zraky diváků, prezentace kovářského řemesla). V roce 2006 převzal Josef Hruška ministerský titul Nositel tradice lidového řemesla.

Romana Jablunková (1977), Morkovice-Slížany

Práce s přírodními pletivy – košíkářství

Romana Jablunková se narodila v prosinci roku 1977 v Kroměříži do rodiny s bohatou košíkářskou tradicí. Je dcerou Dany Ptáčkové z Morkovic-Slížan, Nositelky tradice lidových řemesel, proto měla Romana od malička k oboru blízko a setkávala se

Romana Jablunková při práci.

s ním každodenně. V košíkářské rodině, kde se obor dědí z generace na generaci, se začala o materiál na pletení zajímat v útlém věku. Plést uměla dříve, než nastoupila do učebního oboru. Po vyučení začala pracovat v rodinné firmě matky, kde se zdokonalovala v tvarosloví svých výrobků. V současnosti vede vlastní maloobchodní prodejnu s drogistickým zbožím a zakázková košíkářská výroba představuje hlavní doplňkovou činnost.

Kvalita košíkářské práce závisí na dovednostech košíkáře, ale i na kvalitě materiálu a jeho úpravě. Proto ke košíkářskému minimum patřila znalost o zakládání, pěstování a ošetřování prutníků. Za jednu z nejlepších vrb je pokládána vrba konopina a od konce 19. století vrba americká. Proutí obou vrb se dobře loupe a lze je upotřebit na všechny košíkářské práce. Vrba konopina se hodí i na štípání na šěny. Nejvhodnější dobou pro sklizeň proutí je zimní období. Nařezané proutí svázané do otepi se postupně tzv. mizuje – proutí se staví buď do vykopané ploché nádrže s vodou, nebo do umělých bazénů,

Opletený demižon se skleničkami.

Koš s pevným dnem a rukojetí z pedigu.

kde se nechá tak dlouho, než vyraší první lístky, a pruty bude možné loupat. Snadněji lze loupat proutí vařené, které tím získá načervenalou barvu. Každé proutí se musí loupat rychle po vyjmutí z bazénu nebo z kotle, protože už po hodině začíná kůra opět přisychat. Naloupané proutí se suší venku. Aby však zůstalo pěkně bílé, musí se chránit před deštěm i před prudkým sluncem. Autorka plete jak z proutí celého, tak štípaného. Štípaní prutů umožňuje košíkářům vytvářet jemnější druhy galanterie, neboť štípaný prut je elastičtější než celý. Díky odstranění vnitřní dřeviny je upletený výrobek lehčí. Při štípaní si pomáhá kolíkem zvaným štípák, který má tři nebo čtyři šikmé zářezy. Prut vezme u špičky a seřízne do místa, odkud už jej lze dělit. Nožem nařízne na tři nebo čtyři díly, do nichž vloží štípák a rychlým pohybem od tenčího začátku k silnějšímu konci se prut rozštípně. Poté se ještě protáhne přes ostří nože. Takto naštípaným prutům se říká šény. Základním úkolem pro začátek pletení košíku je zhotovení základního kříže, který podle počtu tzv. kolíků určuje počet osnovních prutů budoucího koše. Kříž se zafixuje opletením a osnovní kolíky se postupně vyhýbají do paprskovitého tvaru dna. Po zhotovení kříže si pletář připraví vhodné pruty na začátek pletení. Před ukončením pletení dna je nutné vsunout vedle kolíků z každé strany osnovní pruty tvořící osnovu budoucí stěny košíku. Má-li dno 16 osnovních kolíků, má stěna koše 32 osnovních prutů. Po vypletení do potřebné velikosti se

dno ukončí opletením ze dvou prutů, osnovní pruty se ohnou vzhůru a konce se sváží. Stěny koše lze vyplétat různým způsobem, protože každý proutek se proplétá s každým, a lze proto vytvořit mnoho variant. Osnovu lze oplétat několika způsoby, ale nejčastějším způsobem pletení vrstvy je opletek čtyřmi přes dvě a za dvě osnovy. Dále se plete vrstva se stejným počtem útků, jako je osnova. Po upletení počátečního opletku se založí postupně vedle každého osnovního prutu po jednom útkovém proutku a proplete se způsobem přes jeden za jeden, kolem celé kostry koše. Ukončená vrstva musí být zpevněna opletkem. Je to pletení několika proutky přes několik osnov, proutky jsou navzájem provázány a jsou skutečným zpevněním koše. V Morkovicích se tento okraj nazývá závěrka, nejčastěji třípárová. Obloukové ucho koše je buď zachyceno od počátku pletení ve dně, nebo se zaplétá do stěny koše tak, že na místě, kde bude zasazeno, se zaplétá po každé straně po jednom pomocném kolíku. Po upletení stěn koše se kolíky vytáhnou a do takto připravených otvorů se zarazí silný prut, který se pak oplete.

Romana Jablunková své dovednosti předává svým dětem a zájemcům o pletení z proutí na veřejných kurzech, které pořádají pravidelně se svou maminkou v Morkovicích-Slížanech, na jarmarcích po celé České republice, prodejních výstavách doma, za hranicemi regionu i státu. Svou tvorbu prezentovala rovněž v České televizi (Toulavá kamera, Folklorika, Náš venkov).

Jana Juřicová (1953), Vigantice

Práce s textiliemi – bílá výšivka

Jana Juřicová, rozená Bělunková, se narodila v roce 1953 v Čeladné. Má rodové kořeny v obci Zubří, která se proslavila více než sto let trvajícím tradicí jemné bílé výšivky. Je pokračovatelkou rodinné tradice, kterou založila její babička Františka Holišová (1902–1979), žačka učitelky ručních prací Amálie Gregorové, od roku 1968 nositelka titulu Mistryně lidové umělecké výroby v oboru bílá výšivka. Vyšívat naučila svou dceru Miladu Bělunkovou i vnučku Janu. Je absolventkou Gymnázia v Rožnově pod Radhoštěm. S vyšíváním začala v roce 1973 u své babičky, v čase své první mateřské dovolené. Když F. Holišová v roce 1979 zemřela, zůstala po ní nedokončená práce – závěsné panó o délce 300 cm pro obřadní síň s motivem stromu a ptáčků, které navrhla výtvarnice ÚLUV Eva Vítová; po dohodě s nimi práci své babičky zdárně dokončila. Prostřednictvím zakázky ÚLUV se poprvé setkala se skutečnou tradiční bílou výšivkou. Byla požádána o zhotovení repliky vzorníku ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně pro publikaci *Malované jehlou* (Praha 1985) Marty Jánosové. Dílo nabídla do sbírek Valašského muzea v přírodě. Vzorník byl pro svou mimořádnou kvalitu zakoupen do fondu a prezentován v roce 1981 na výstavě *Kouzlo lidové výšivky* v Uherském Hradišti, kde J. Juřicové přinesl 2. místo v kategorii bílá výšivka. Až do roku 1981 vyšívala ve vedlejším pracovním poměru rozměrné práce, ale vzhledem k rozsahu a náročnosti dokončila ročně maximálně tři díla. V roce 1983 obdržela v soutěži *Moravská lidová výšivka* ve Veselí nad Moravou 1. cenu a Osvědčení odborné způsobilosti, neboť titul *Mistr lidové umělecké výroby* jí nemohl být udělen z důvodu krátké praxe. V té době se seznámila s tehdejší kurátorkou sbírky textilu Valašského muzea v přírodě a znalkyní rožnovské bílé výšivky Marií Salichovou, která jí zprostředkovala

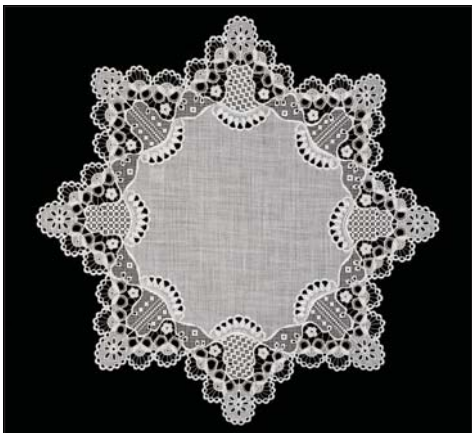

Jana Juřicová.

Jana Juřicová při vyšívání.

studium v muzejní sbírce výšivek a nabádala ji k tomu, aby si osvojila jiný, starší typ rožnovského vyšívání, s použitím stehů, které už zuberská výšivka opustila. Rožnovský typ bílého vyšívání ji svou propracovaností a tvarovým bohatstvím zaujal a v pozdější tvorbě, již zcela samostatně, z něho čerpala a čerpá doposud. V roce 1994 se osamo-

Podstříhovaný vzor na pokrývce, průměr 35 cm, vlastní návrh, pracnost asi 130 hodin.

Podstříhovaný vzor na pokrývce, velikost 45×35 cm, kombinovaný se sítím s katry, vyšito podle vzoru M. Schoberové, pracnost asi 200 hodin, byla vyšita na objednávku obce Zubří pro prezidenta Václava Havla v roce 2002, další kus zhotoven do soukromé sbírky v Opavě.

statnila a do roku 2004 pracovala na základě živnostenského listu. Tvořila podle vlastních návrhů, které jsou inspirovány starší formou bílé rožnovské výšivky a jejími typickými motivy. V té době hotovila velké práce pro náročné zákazníky, toužící po ojedinelém interiérovém doplňku. Proto mezi jejími výtvoři převažovaly náročně zpracované rozměrné pokrývky. Nově začala vyšívat figurální motivy na mlynářském hedvábí, kde rovněž uplatnila motivy rožnovského vyší-

vání. Při tvorbě návrhů na realizaci se zprvu inspirovala malířskou tvorbou Emy Srncové, později pracovala samostatně, neboť nenašla návrháře, který by byl schopen užít linku jako nosný prvek pro uplatnění v tradiční výšivce a umožnil by využití všech tvůrčích schopností vyšívачky. V současné době se i v seniorském věku výšivkou zabývá. Bílá výšivka je její zálibou a příležitostným přivýdělkem. V její tvorbě dnes převažují menší práce, dekorativní pokrývky různých tvarů a kapesníčky s uplatněním dokonale provedených a kompozičně vyvážených motivů. Jen vzácně se věnuje výšivce pro krojové rekonstrukce a vlastní autorské tvorbě obrázků (adjustovaná výšivka).

Jana Juřicová poskytuje odborné konzultace a poradenství začínajícím zájemcům o tento typ vyšívání, neboť používá celou škálu stehů tradiční výšivky, jako je výšivka plná, dírková, podhazovaná, vytahovaná síťka s mřížkováním a šitou krajkou (pavoučci). Z motivů nejčastěji uplatňuje kroužky, girlandy, florální motivy v tradičním pojetí – ostré lístky, hřebíčky, pomněnky, klásky, konvalinky, listy révy vinné. Motivicky jsou její práce velmi bohaté s přesně vyznačenými kružbami, které naznačují její dřívější technické zaměření. Je v trvalém kontaktu s vyšívачkami, které mají již vybudovány určité návyky a zručnost, stále hledá inspiraci a nové podněty pro svou vlastní tvorbu. Vedle účasti na specializovaných pořadech věnovaných rukodělným technikám a tradiční řemeslné výrobě navštěvuje aktivně řemeslné dny. Její práce jsou zastoupeny ve sbírkách Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, v Muzeu Zubří, v Galerii Nositelů tradice v Chanovicích, v Muzeu Dr. Hostaše v Klatovech, její výšivky zdobí soukromé sbírky a řadu interiérů. V roce 2002 jí byl udělen ministerský titul Nositel tradice lidových řemesel v oboru bílá výšivka, od roku 2013 je držitelkou ochranné známky Pravé valašské v oboru „Bílá zuberská výšivka“.

Eva Kašparová (1962), Valašská Senice

Práce s textiliemi – těžká a lehká krojová krejčovina

Eva Kašparová se narodila v roce 1962 ve Slavičíně, žije a pracuje ve Valašské Senici. Vyučila se dámskou krejčovou na Středním odborném učilišti Vizovice pro oděvní družstvo Styl Holešov. Po vyučení pracovala dva roky v kožešnictví ve Zlíně, poté v provozovně ve Valašských Kloboukách. Zde poprvé přišla do styku s šitím tradičního lidového oděvu. Od roku 1994 provozuje Eva Kašparová živnost zaměřenou na šití krojového oděvu. Věnuje se jak těžké, tak lehké krojové krejčovině. První krojové zakázky realizovala pro Národopisný soubor Klobučan. V roce 2004 započala její úzká spolupráce s etnografkou Blankou Petrákovou z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzea luhačovického Zálesí, na historických rekonstrukcích tradičního oděvu na Zálesí a jižním Valašsku. Za patnáct let spolupráce vznikla řada historických rekonstrukcí krojových celků pro obce, folklorní soubory, skupiny a jednotlivce v oblasti jižního Valašska, Zlínska, Rožnovska, Vsetínska a luhačovického Zálesí. Realizované kroje jsou součástí výstav muzea i stálých obecních expozic. Kopie historických krojových sou-

Eva Kašparová.

částek zaniklých krojových celků jsou součástí sbírky lidového textilu muzeí ve Zlíně a v Uherském Hradišti. Při své práci rekonstruuje postupy krojových krejčích na Valašsku a většinu krejčovské práce provádí ručně. Věnuje se krejčovské práci při šití plátných krojových součástí i těžké krejčovině při hotovení mužského i ženského tradičního oděvu, např. halen, župic a kabátků

Krojové rekonstrukce Evy Kašparové, kroje z Vlachovic, Štítné nad Vláří a Podhradí na výstavě Muzeum staré jako Československo v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2018.

z těžkých materiálů, sukna a houně. Díky své přípravě v kožešnické dílně šije i kožešnické součástky. Ctí stříhové typy původních vzorů a celkovou strukturu kroje, pečlivě vybírá materiál, dbá na jeho kvalitu, barevnost a výzdobu, aby rekonstrukce odpovídala historickému vzoru, včetně nejmenších detailů. Sama konstruuje stříhy. Provádí šňůrování a krejčovskou výšivku na soukenných součástkách valašského lidového oděvu. V případě potřeby svépomocně dobarvuje materiál, aby co nejlépe odpovídal původní barevnosti.

Při realizaci krojových celků spolupracuje s řadou dalších řemeslníků, z nichž k nejbližším patří vyšivačka Marie Manová z Poteče, nositelé titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje Lenka Macečková z Nového Hrozenkova se síťovanými součástkami ženského kroje, Jiří Hýža ze Zlína s koženými opasky, manželé Petr a Zlatuše Hejdovi z Hluku, kteří se věnují výrobě krojové kožené obuvi. Dále jsou to Jaroslav Kolínek z Valašských Klobouk, který vyrábí soukennou valašskou obuv, Eva Homolová, která zhotovuje klobouky valašského kroje, a další tvůrci. Výrobu ručně rytých knoflíků a gombíků pro ni zajišťuje Josef Danihlík, tkaním vzorovaných tkanic k ženskému kroji se zabývá Veronika Provodovská z Březové. Barvení temně modrého plátna na sukne a zástěry jihovalašských krojů a výrobu modrotisku zajišťují Nositelé tradic František Joch a Josef Danzinger z modrotiskových dílen ve Strážnici a v Olešnici. Eva Kašparová se účastní předvádění výroby na výročních jarmarcích ve Valašských Kloboukách, při programech v Muzeu luhačovického Zálesí, na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici apod. Předává své zkušenosti dalším generacím a neustále se vzdělává ve svém oboru. Pravidelně se účastní semináře Rekonstrukce slavnostního lidového kroje v Hustopečích. Podílela se na vydání publikace Lidový oděv ve Štítné nad Vláří-Popově, pro kterou zhotovila krojové celky v šesti variantách a stříhová schémata oděv-

ních součástek ženského a mužského kroje. Největší přehlídkou její práce byla výstava „Muzeum staré jako Československo“ v Luhačovicích v roce 2018.

Vít Kašpařík (1970), Velké Karlovice

Výroba lidových hudebních nástrojů

Vít Kašpařík se narodil v roce 1970 v Brně, pochází z Blažovic u Brna. Vystudoval slévárenskou průmyslovku a vyučil se kovářem. Navštěvoval lidovou hudební školu, kde se učil hrát na klavír a později také na klarinet. Než začal podnikat v oboru výroby dřevěných hudebních nástrojů, prošel několika zaměstnáními, kde si vyzkoušel, o jaký sortiment výrobků by mohl být zájem. Později přesídlil do Velkých Karlovic, kde v tradici založené svým otcem pokračuje dodnes.

Díky jeho zkušenostem a praxi je nabídka jeho výrobků v oblasti dřevěných hudebních nástrojů široká. Neomezuje se pouze na již zavedené píšťaly. Velká škála hudebních nástrojů začíná u koncovek různého ladění, třídírkových fujarek, velkých slovenských

Vít Kašpařík ve své dílně.

fujar různého ladění, fléten bezjádrových až po japonskou flétnu „šakuhači“. Mezi výčet výrobků je nutné zařadit také Panovy flétny, příčné flétny, píšťaly dvojačky, flétny jádrové šestidírkové, různé flétny laděné pro historickou hudbu, flétny kostěné (například handrlácké). Dalšími nástroji jsou plátkové šalmajky z rákosu a dudy dechové s měchem z kozí kůže. V sortimentu jeho výrobků nechybí bezové klarinety různého ladění, které se naučil vyrábět od svého otce, nebo různé dlouhé pastýřské trouby.

Jako vyučený kovář dokáže vyrobit starobylé zvukové nástroje, např. kované drmler-grumle. Výčet končí u nástrojů strunných, např. jednoduché dlabané husličky (ochlebkky), basičky nebo různé fidule (předchůdce dnešních houslí). Původně vyráběl jednoduché aerofony, a to tradičním způsobem (bez použití moderních nástrojů), za použití ostrého nožíku a nebozezů. S velkým množstvím zakázek od tradičního postupu ustupuje. Dřevo na nástroje vysychá na půdě jeho domu a hotové výrobky se přizpůsobují pokojové teplotě v domě na trámech u stropu.

K výrobě píšťal používá dřevo černého bezu, méně javoru. Na jádra pruty různých druhů vysušeného dřeva (např. lískové, javorové, bukové). Dřevo hledá a řeže na podzim a v zimě z keřů rostlých v lesích, jejichž pruty jsou dlouhé a rovné. Čerstvé pruty uskladní a píšťaly vyrábí z již vyschlého dřeva. Zda budoucí píšťala bude s kůrou nebo bez, rozhoduje výrobce, ale také kvalita vysušeného prutu. Kůra zůstává na píšťale jen tehdy, pokud se jedná o rustikální typ, který je dnes sice oblíben, ovšem vysušit bezový prut tak, aby kůra nepovolila a neodloupala se, je náročné.

Vít Kašpařík uznává starý princip ladění, kdy píšťala ladila s druhou, zhotovenou výrobcem. Takové píšťaly byly laděny podle citu výrobce, a jelikož podobně byly laděny i jiné lidové nástroje, malá odchylka nebyla na závadu. Dnes si takový postup autor dovolit nemůže, i když by sám ladil raději

Píšťala dvojačka.

pomocí hudebního citu. Aby mohl píšťaly prodávat, musí při jejich ladění postupovat stejným způsobem, jakým jsou laděny dnešní hudební nástroje, tedy profesionální ladičkou při teplotě 20 °C. Poté je teprve píšťala připravená k prodeji.

Mistr svůj um a dovednost předává svým pěti synům, z nichž čtyři už dovedou sami vyrobit různé píšťaly a píšťalky. Kromě toho se věnuje praktickým seminářům a školením pro zájemce.

Pravidelně se účastní řemeslných jarmarků, pořadů v Národním muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm nebo přímo ve Velkých Karlovicích. Jako lektor se podílí na organizaci a výuce hry na lidové flétny, např. v Praze v Paláci Kinských, v Židlochovicích, na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci nebo na Waldorfské škole v Příbrami.

Jeho ukázkový hudební sortiment je zastoupen ve sbírkách Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, jeho výrobky jsou také ve fondu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti i jinde. V roce 2009 převzal z rukou ministra kultury ČR titul Nositel tradice lidového řemesla.

**Augustin Krystyník (1952),
Nový Hrozenkov**

Práce se dřevem – kolářství

Augustin Krystyník se narodil v roce 1952 v Novém Hrozenkově. V jeho rodině mělo zpracování dřeva dlouhou tradici. Kolářem se vyučil již otec a ten k řemeslu přivedl i své dva syny, kteří se pohybovali v dílně, pozorovali otce při práci a postupně získávali vědomosti o použití různých druhů dřeva, výrobních postupech i správném zacházení s nářadím a stroji. Rodina provozovala v Novém Hrozenkově kolářskou dílnu reprezentující typ provozu, který se ustálil v období první poloviny 20. století. V ní se opravovalo a vyrábělo hospodářské nářadí, dřevěné vozy a jejich loukoťová kola. Pro autora je charakteristický velký respekt k tradičním výrobním postupům, které ale uskutěčňuje pomocí moderních průmyslových strojů. Ty mu pomáhají zmírnit velkou část namáhavé ruční práce. Ve svých pracovních postupech uplatňuje i prvky truhlářské vý-

roby. Namísto opracování bloku dřeva používá řezané fošny, truhlářskou stolicí a poříz nahrazuje hoblovkou s protahem a pásovou pilou. Ve značné míře používá také mechanické frézy a vrtačky. Přestože se může zdát, že podíl strojní práce na výrobku je značný, základem jeho výroby jsou tradiční postupy s dlouholetými zkušenostmi výrobce, bez nichž by žádné kolo nemohlo vzniknout. Získané znalosti autor uplatnil už v Zemědělském učilišti v Horním Benešově, kde

Vozy a trakaře z dílny Augustina Krystyníka.

Augustin Krystyník ve svém dílně.

v roce 1970 zakončil studium složením učňovské zkoušky v oboru kolář. Po vyučení nastoupil do nábytkářské výroby družstva Beskyd. Natrvalo pak zakotvil ve stolárně vsetínské Zbrojovky. V roce 1989 se osamostatnil a obnovil činnost stolářské dílny v Novém Hrozenkově. Zvýšený zájem o provoz, a především opravy historických kočárů, bryček a jejich loukoťových kol byl příčinou, že v dílně obnovil kolářskou výrobu, v níž pokračuje doposud. Konstrukce a postup stavby loukoťového kola v sobě odráží několik tisíc let starou historii. V pracovních postupech se proto skrývá ne jeden odkaz na dobu, kdy se zpracování dřeva odehrávalo pouze za pomoci sekery a pořizu; výrobce v co největší míře využíval přirozených tvarů i vlastností dřeva. Základem kola, jako nejvíc namáhané části podvozku (proto se mu musí věnovat velká pozornost výběru materiálu), je středová část zvaná hlava, uvnitř opatřená vyvrtaným otvorem, jenž se nasazuje na nápravu, na níž se otáčí. Do hlavy, většinou z tvrdého a odolného dubu či jilmu, jsou začepovány paprsky z pružného jasanu, na nichž sedí bukové loukotě, okované železným ráfem. Ten celé kolo zpevňuje a drží pohromadě.

Kolář si dřevo vybírá podle svých zkušeností přímo v lese, vhodné stojaté kmeny nechává porazit a v dílně je podle potřeby štípe na půlky či čtvrtky, které srovnané do hraní musí být ponechány 4 až 5 let na proschnutí. Hlava kola se soustruží na soustruhu, při kterém se dodržují stanovené rozměry, neboť na nich závisí funkce celého kola. Poté se po obvodu hlavy vyvrtnají otvory pro paprsky-špice. Otvory se přesekají stěnovým dlátem, aby byly hranaté. Paprsky se po naformátování a zhotovení čepu podle otvoru v hlavě dotvarují do konečného tvaru v otočných podpěrácích na hoblici pomocí pořizu, hoblíku a vlašťovky, nebo mohou být vytvarovány na kopírovacím stroji. Na dřevěné nabíjecí stoličce se do hlavy narážejí špice, kde se hlídá jejich výklon. Ten je velmi důležitý pro správnou funkci kola.

Podle průměru kola se špice vykrátí a na jejich koncích se zhotoví válcový čep, na který se nasazují loukotě. Ty se vyřezávají z fošny tak, aby jejich délka byla vždy přes dvě špice, na konci jsou spojeny kovovým nebo dřevěným trojúhelníkem. Pouze na kola, která jsou součástí historických vozidel, se loukotě ohýbají. Augustin Krystyník spolupracuje se Střední školou nábytkářskou v Bystřici pod Hostýnem a s učilištěm v Jaroměři. Pravidelně se účastní setkání kolářů v Národním muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm během různých akcí zaměřených na ukázkou tradičních lidových a uměleckých řemesel, je zván do Polska či na Slovensko. Za svou práci získal několik ocenění, např. zápis do Guinnessovy knihy rekordů za zhotovení největší hokejky, titul Nositel tradice lidových řemesel v roce 2010. Zúčastnil se třikrát soutěže Živnostník roku Zlínského kraje, kde jednou skončil na druhém místě a jednou získal místo první. V roce 2019 získal v této soutěži první místo, díky kterému postoupil do celorepublikového finále. Zde zvítězil a získal titul Živnostník roku 2019 České republiky.

Gabriela Mahdalová (1973), Nivnice

Práce s textiliemi – těžká krojová krejčovina, šití a zdobení tradičního lidového oděvu

Gabriela Mahdalová, rozená Křížová, se narodila v roce 1973 ve Velkém Meziříčí, pochází z obce Černá u Měřína. V roce 1987 začala studovat Střední průmyslovou školu textilní v Jihlavě-Heleníně, obor oděvnictví, kde v roce 1991 maturovala. Jeden rok pracovala v šicí dílně ve firmě Steilman v rakouském Hornu, zde měla možnost vyzkoušet si šití ve velkém provozu. Po roce firma ukončila svou činnost a převedla výrobu do Čech. Tehdy získala Gabriela Mahdalová cenné zkušenosti u své tety Bohumily Dobrovolné, která se věnovala šití oděvů z usní. Od roku 1995 provozovala v centru Jihlavy samostatnou zakázkovou činnost zaměřenou na malbu na hedvábí, vzápětí založila

zakázkové krejčovství a obchod s konfekcí pod značkou Genové (podle křestního jména babičky). Tuto značku používá dodnes. Hlavním inspirátorem se pro Gabrielu Mahdalovou stala babička Genovéfa Pelikánová, rozená Laciaková (1927–2000), která vnučku naučila techniku richelieu, pletení, háčkování. Právě ona jí zakoupila první šicí stroj a byla její věrnou zákaznicí. Zlom v její práci nastal v roce 2010, kdy se vážně začala zabývat krojovou tvorbou. Tehdy k ní přišel Vítězslav Zálesák ze souboru Kohůtek z Bánova. Potřeboval ušít pro soubor mužské kabátky-lajble, ručně vyšíváné a lemované kůží podle starého vzoru. Do výšivky si tehdy netroufla, zakázku vyšívala Anna Gorošová ze Suchova. Byla dalším jejím učitelem, který ji v práci zásadně posunul. Naučila se od ní řadu regionálních typů vyšívání. V současné době spolupracuje s vyšivačkou Jitkou Bartošovou z Horního Němčí a Alžbětou Mezírkovou z Hroznové Lhoty. Vedle ruční výšivky se věnuje i strojové výšivce, která v dnešní době řeší především finanční ná-

Gabriela Mahdalová ve své dílně.

kladnost ruční práce. Cifrovanou výšivku se naučila od Marie Straňákové z Nivnice, spolupracuje s Marií Ježkovou z Dolního Němčí, s Ludmilou Halíkovou z Boršic u Blatnice.

V konstrukcích krojů je samoukem s profesionální znalostí konfekčního šití. Snaží se důsledně respektovat krojovou skladbu jednotlivých obcí včetně stříhů, materiálového složení (preferuje české výrobce), barevnosti i způsobů výzdoby konkrétních krojových součástí. Autorka se seznamuje s odbornou literaturou, konzultuje svou práci s mistry řemesla, kolegy z oboru, s etnografy, výtvarníky. Vede si vzornou písemnou i fotografickou dokumentaci. Orientuje se v textilní krojové práci jako celku, dokáže ušít a vyzdobit v podstatě vše – specializuje se především na oblast Uherskobrodsko a Uherskohradištska, ale není jí cizí žádná práce, každá zakázka je pro ni velkou výzvou. Její tvorba je známá na Moravě, v Čechách i na západním Slovensku. Zabývá se těžkou (práce se sukny, vlnou) i lehkou (práce s lehkými materiály) krojovou krejčovinou. Do jejího textilního sortimentu patří komplexní šití mužského, ženského

Rekonstrukce ženské vestičky – kordulky z roku 1900, Bánov, 2019.

i dětského tradičního oděvu (spodní košile, rubáče a spodničky včetně jejich správného naškrobení, hotovení zadních i předních sukní a zástěr, rukávce, košile, kalhoty, vesty, svrchní oděvy). Naučila se skládat ručně zadní sukně – šorce z klotu technikou tzv. přes dráty, stejně jako u výroby rukávců. Nemalé zkušenosti má s výrobou krojových pokrývek hlavy (klobouky, ženské čepce nebo věnečky používané k prvnímu svatému přijímání). Za nejtěžší práci považuje preciznost, komplexnost a skvělé ovládnutí krejčovského řemesla se znalostí místních odlišností kroje. Věnuje se i výšivkám, šije a vyšívá všechny součásti ženského a mužského kroje. Pro výšivky a zdobení využívá bavlněné a lněné příze, pravé hedvábí, porty, šňůrky, bavlnky a mulinky. Sutašky a tresy jako šňůrky ke zdobení převážně mužských oděvních kusů si sama dobarvuje, aby získala požadované tóny odstínů. Řadu textilních galanterních detailů si sama vyrábí pletením, splétáním, kroucením nebo dalšími individuálními postupy z příze, hedvábí, vlny a dalších materiálů. Pokud jde o výšivky, nejvíce se věnuje výšivkám na sukních, stuh, tzv. tráčků/štruplí.

Gabriela Mahdalová navštěvuje muzejní sbírky, výstavy a expozice, zapojuje se do zajímavých projektů, k nimž v poslední době patřila příprava a realizace několika kompletů pro projekt Krojové inspirace napříč Slováckem, který v roce 2019 připravila etnografka Romana Habartová. S ní léta spolupracuje a čerpá odborné znalosti. V rámci tohoto projektu uskutečnila Gabriela Mahdalová několik workshopů, kde jako lektorka předváděla a vyučovala speciální textilní pracovní postupy (Kyjov, Kunovice, Uh. Hradiště, Uh. Ostroh). Svou práci prezentovala v projektu Řemeslo jak vyšíté, které v roce 2018 připravilo Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě. V současné době připravuje s krojovou dílnou v Uherském Ostrohu cyklus workshopů, kde bude jako lektorka předvádět a vyučovat speciální textilní pracovní postupy.

Ženský svrchní kabátek – lajbl, Újezdec u Luhačovic, 2019.

Jiří Ondřej (1959), Zubří

Práce s přírodními pletivy – výroba březových metel

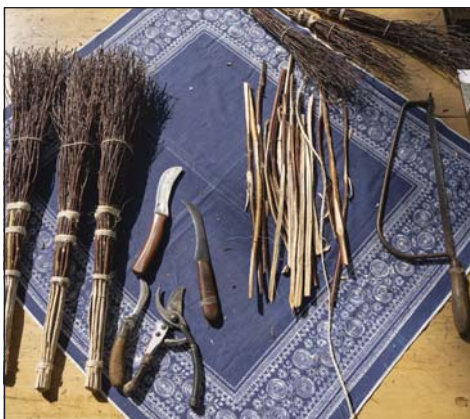
Jiří Ondřej se narodil v roce 1959 v Čeladné, ale od dětství žije trvale v obci Zubří, která se vedle zuberské bílé výšivky proslavila právě výrobou březových metel. Absolvoval střední odborné učiliště strojní a pracuje jako nástrojař. Jiří Ondřej pokračuje v rodové tradici, doložené nejméně po čtyři generace. Je prasnynovcem Barbory Holišové, známé tzv. metlářky, která v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století často předváděla výrobu březových metel na pořadech Valašského muzea v přírodě a její práce je zachycena v dokumentárním filmu Barborčin bochník z roku 1986. Výrobě březových metel se naučil od svého otce Josefa, jemuž od dětství pomáhal při dílčích přípravných pracích (třídění proutí, kroucení lipového lýka). S přibývajícím věkem si postupně osvojil celý výrobní postup. Svými produkty

zásobila rodinná výroba mnohá JZD na Valašsku, Hané a Slovácku až do roku 1990, kdy se produkce metel ekonomicky nevyplácela. Jiří Ondřej však vedle svého hlavního zaměstnání dále hotovil březové metly pro vlastní potřebu i zájemce na objednávku. Tuto dovednost předváděl na tradičních trzích v Zubří, Frenštátě pod Radhoštěm, nejčastěji při programech ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kterých se účastní dodnes.

Mistr dodržuje tradiční technologický postup, včetně drobných detailů, jak se to naučil od svého otce. K výrobě potřebuje jen jednoduché nářadí a pomůcky – nůž, pilku, provaz a desku. Proutí na výrobu metel se získává z mladých stromků břízy v jarním a podzimním období, kdy bříza nemá list. Strom se ořeže jen natolik, aby mohl dále růst. Proutí se provazem nebo houžví svazuje do otýpek, které se ukládají doma k vyschnutí. Před vlastní výrobou se materiál roztřídí – kratší a rozvětvenější proutí na tzv. duše, delší proutí na střední a svrchní část metly. Ořezají se nadbývající postranní proutky a výrostky, upraví se délka a ořezem se sníží tloušťka horních částí dlouhých prutů, které posléze obepínají tzv. hikel. Jde o dřevěný kolík, který se používá k vyztužení prodloužených prutů tvořících držadlo metly. Proutí se svazuje tradičně s použitím lipového lýka, které se připravuje z větví mladých lip odloupením kůry a oddělením vlastního lýka od vnější části – tzv. korunky. Lýko se pak čistí nožem a přidržováním palcem u nohy se kroutí do jednoduchého pevného provázku. Celá metla se během skládání postupně svazuje lýkem, v současnosti někdy nahrazovaným jutovým či jiným provázkem. K pevnému stažení svazku se používá provaz. Ten se nahoře uchytí v očku stropního trámu, obtočí se kolem metly a dole navleče na příslapnou desku, tzv. stahovačku. Sešlápnutím desky vlastní vahou dochází k pevnému stažení proutí, které se ihned svazuje lýkem. Nejprve se vyrobí polotovar – tzv. dvě samostatné

Jiří Ondřej.

Březové metly různých velikostí.

hlavy tvořené kratším proutím s přibližně sedmi delšími vnějšími pruty, které tvoří držadlo. Tyto dva svazky se složí dohromady, mezi ně se pak vloží vyztužovací kolík – hikel a celek se pevně sváže na několika místech. V závěru postupu seřeže přesahující proutí na konci držadla a zarovná na dolním konci metly – tzv. hlavě, na shodnou délku. Nožem se poté oloupe kůra svrchních prutů

tvořících držadlo. Jiří Ondřej byl jedním z iniciátorů Metlářského jarmarku, který se od roku 1999 koná pravidelně v Zubří poslední víkend v květnu a je spojen se slavností kácení máje. Každoročně se jej účastní a zájemce seznamuje s celým výrobním postupem. Pravidelně se účastní pořadů Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, zvláště těch, kde se prezentují zapomenutá řemesla, nebo na dalších jarmarcích a folklorních programech v okolí (Velké Karlovice, Halenkov, Nový Hrozenkov atd.). Jeho výrobky jsou zastoupeny ve sbírkách Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně, Muzea Zubří, Muzea lidových řemesel v Chanovicích a Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Jeho výroba březových metel byla několikrát zfilmována, v roce 2004 byl natočen dokument Březová metla. Dovednost Jiřího Ondřeje byla představena v pořadu České televize, např. Folklorika, i v dokumentu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. V roce 2005 byl oceněn ministerským titulem Nositel tradice lidových řemesel v oboru výroba březových metel.

Dana Ptáčková (1950), Morkovice-Slížany
Práce s přírodními pletivy – košíkářství

Dana Ptáčková se narodila v roce 1950 v Majetíně u Olomouce. Rodina se záhy přestěhovala do Pavlovic u Kojetína. Pletařskému řemeslu se vyučila v Morkovicích, v Kroměříži navštěvovala odbornou učňovskou školu. Po vyučení pracovala pro podnik Zádrev a od roku 1973 se stala zaměstnankyní Ústředí lidové umělecké výroby (ÚLUV). Po roce 1990 začala spolu se svým manželem pracovat na živnostenský list v oboru košíkář. V první polovině devadesátých let založili Ptáčkovi rodinnou firmu, která měla patnáct zaměstnanců, ale v roce 1995 došlo k zániku firmy vlivem rozpadu distribuční sítě a neodebíráním smluvních zakázek zrušením podniku ÚLUV. V roce 1997 se

Dana Ptáčková ve své dílně.

manželé Ptáčkovi navrátili k provozování živnosti s kombinací výpomoci dalších rodinných příslušníků. V závěru devadesátých let a po roce 2000 se Ptáčkovi věnovali běžné produkci, ale i zakázkové výrobě. Autorka ve své práci vědomě navazuje na dědictví morkovických košíkářů a snaží se o uchová-

ní tradičních vzorů, výrobních technologií a vysoce estetického tvarosloví, velmi pozitivně hodnotí péči etnografů a výtvarníků o řemeslné obory i organizování oborových soutěží, které přispívaly k rozvoji řemesel a k navrhování nového zboží. Při práci uplatňuje vlastní zkušenosti a invenci na předmětech z vlastní tvorby. Sem patří různé cestovní nádoby a oplétání lahví a skleniček velmi jemným loupáním proutím nebo pedigem. Mezi její zajímavé zakázky patřila realizace proutěných nosítek pro Státní operu v Praze do opery Turandot, výplet košatiny korby vozu pro folklorní soubor, upletení repliky postranního motocyklového vozíku nebo výplet stěn seníku (objektu pocházejícího z roku 1854) v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici. Velmi překvapivá byla i zakázková výroba ekologické pletené rakve zadaná holandským zákazníkem. V současné době se věnuje jemnějším druhům práce, kterými jsou misky a košíky, převažují zdobenější a drobnější práce či oplétání skleněných nádob. Košíkářství patří mezi nejstarší řemesla, ale kvůli pomíjivosti materiálu se zachovalo málo dokladů historického vývo-

je této dovednosti. Kvalita košíkářské práce závisí na dovednostech košíkáře, ale i na kvalitě materiálu a jeho úpravě. Proto ke košíkářskému minimu patřila znalost o zakládání, pěstování a ošetřování prutníků. Nařezané proutí svázané do otepi se postupně „mízují“. Proutí se staví buď do vykopané ploché nádrže s vodou, nebo do umělých bazénů a ponechá se zde tak dlouho, než vyraší první lístky a pruty je možné loupat. Každé proutí musí mistr loupat urychleně po vyjmutí, aby kůra nepřischla. Pletení je možné z proutí celého i štípaného. Štípaní prutů umožňuje košíkářům vytvářet jemnější druhy v celé šíři sortimentu, neboť štípaný prut je elasticitější než celý, díky odstranění vnitřní dřeviny je upletený výrobek lehčí. Své zkušenosti a dovednosti předává Dana Ptáčková při výukových rukodělných kurzech, jarmarcích i muzejních prezentačních akcích České republiky. V minulosti spolupracovala s ústavy zaměřenými na péči o slepé i částečně nevidomé spoluobčany. V roce 2001 jí udělil Český národní podnik, spol. s.r.o zvláštní ocenění v designerské soutěži „Malý úložný prostor pro 21. století, inspirace

Cestovní nádoby s víkem pletené z pedigu.

tradiční lidovou tvorbou“. Je členkou Sdružení lidových řemeslníků a výrobců ustanoveného po zániku ÚLUV. Za významnou je považována její výstava „Proutěný svět Dany Ptáčkové“, kterou v roce 2001 pořádalo Masarykovo muzeum v Hodoníně. Od roku 2007 jsou její výrobky vystaveny ve stálé expozici Galerie Nositelů tradice lidových řemesel v Chanovicích. V roce 1983 získala autorka u této organizace titul zasloužilý pracovník, v roce 1990 titul Mistr umělecké výroby, udělovaný ministerstvem kultury. Za pozoruhodnou košíkářskou činnost, uchovávání tradičních vzorů a výrobních technologií, předávání znalostí následovníkům získala Dana Ptáčková v roce 2006 ministerský titul Nositel tradice lidových řemesel.

Petr Stoklasa (1962), Velké Karlovice

Práce se dřevem – řezbářství a výroba štípaných holubiček

Petr Stoklasa se narodil v roce 1962 ve Velkých Karlovicích, v rodině, kde má zpracování dřeva dávnou tradici. Otec se věnoval výrobě hraček a vynalezl vlastní způsob výroby štípaných holubiček. Své výrobky dodával na základě smlouvy do obchodní sítě ÚLUV. V této práci mu byl nápomocen i jeho syn Petr, který se postupně naučil celou výrobní technologii. Dlouho však zůstávalo u pouhého koníčku, kterému se věnoval během studií na Střední průmyslové škole, Vysoké škole lesnické a poté i při zaměstnání. Změna nastala v roce 1990, kdy získal živnostenské oprávnění na výrobu drobných dřevařských výrobků, v čemž pokračuje doposud. Hlavní součástí výrobního sortimentu autora představují štípané holubičky (patří mezi staré zvykoslovné předměty, jejichž funkce není dosud zcela jednoznačně vyložena) a drobné hračky ze dřeva. Vedle toho příležitostně vyrábí i figurky do betlémů a vlastní výraz hledá v rozměrných reliéfních řezbách. Materiálem pro jeho výrobu je lipové, javorové, osikové, jedlové, vrba-rokyta a především smrkové dřevo. To štípe

na nevelká prkénka, která máčí v bylinném roztoku, jenž mu dodává větší pružnost. Štípané holubičky ze Stoklasovy dílny se již na první pohled odlišují od celé řady jiných obdobných výrobků. Hlavní odlišnost spočívá v jedinečné znalosti charakteru a vlastností dřeva, která dovoluje štípání a skládání

Petr Stoklasa ve své dílně; zpracování dřevěného materiálu na dřevěné přichycovací stoličce zvané *strýc* pomocí pořízu.

křídel a ocasu bez nutnosti provazovat je nití. Za zmínku stojí, že si štípané holubičky odváželi vystěhovalci do Nového světa, kde jejich výroba existuje do současnosti. Zájmu se těší především jako nápadité a technicky zdařilé suvenýry, což bylo jistě jedním z důvodů jejich dlouhodobého přežívání. Výtvarníci ÚLUV se pokusili tuto oblibu podchytit. Proto výrobci navrhli další výrobní vzory, jako je páv s rozevřeným ocasem, labuť, rozcestník či dvě holubičky spojené zobáčkem.

Na výrobu štípaných holubiček používá více druhů dřeva – lípu, javor, osiku, jedli, smrk. Pro svou dostupnost je nevhodnější smrk. Musí to být dřevo poslušné-levotočivé nebo kolné, dřevo vybírané ze stromů rostoucích osamoceně na chudých půdách, které mají hustší a tenčí letorosty. To se pozná tak, že se sloupne vlákno pod kůrou a to jde mírně doleva nebo ideálně rovně. Takové dřevo pak mistr štípe na destičky, ze kterých vyřeže pomocí pořizu a dřevařské stoličky zvané *strýček* polotovary. Ty poté namáčí podle velikosti holubičky do vody a bylinek po dobu tří až pěti dnů. Půlkulatým dlátkem se tzv. nazubují drážky. Pérka nařeže kolmo po létech tlakem proti speciálnímu noži. Takto nařezané a nazubované dřívko pak tzv. vyohýbá. Asi 1/3 použije na ocásek holubičky, 2/3 na křídla. Pro skládané holubičky se postup ohýbání pérek na křídlo a ocas mění. Po vyohýbání holubičky se tato natvaruje a suší dle kvality dřeva tři až čtyři dny. Po usušení se nakonec práce zakončuje vypálením očička holubičky a přidáním závěsné nitě. U větších holubic používá Petr Stoklasa dva křížem spojené kusy, z nichž jeden dává vzniknout hlavičce a ocasu, druhý pak křídům. U menších si však při výrobě vystačí s jedním kusem širšího prkénka. Na tesařské stoličce si pomocí pořizu upraví základní tvar, který nožem opracuje do podoby hlavičky. Zadní část v několika protilehlých zářezích probere širokým dlátem. Poté se prkénko tlakem proti čepeli nože rozřezává na jednotlivá léta – pera. Následuje

Štípané holubičky

„vylamování“ a zasunování jednotlivých per do sebe, čímž v dolní části vzniká ocas holubičky a v horní části pak vějíř křídel.

Znalosti o výrobě a výrobní postup se Petr Stoklasa naučil od svého otce. Své znalosti a um zachovává i generacím budoucím výukou na doprovodných programech v muzeích v přírodě, ale především zaučným svých dětí, vnuků a vnuček. Svou zručnost a cit pro materiál předvádí při celé řadě příležitostí, doma i v zahraničí (USA, Švýcarsko, Německo). Téměř domovskou adresou mu je areál Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm či Karlovského muzea ve Velkých Karlovicích. Setkat se s ním však můžeme i v jiných muzeích v přírodě, kde se pravidelně účastní přehlídek tradičních řemesel. Za své řemeslné umění byl v roce 2003 oceněn ministerským titulem Nositel tradice lidových řemesel.

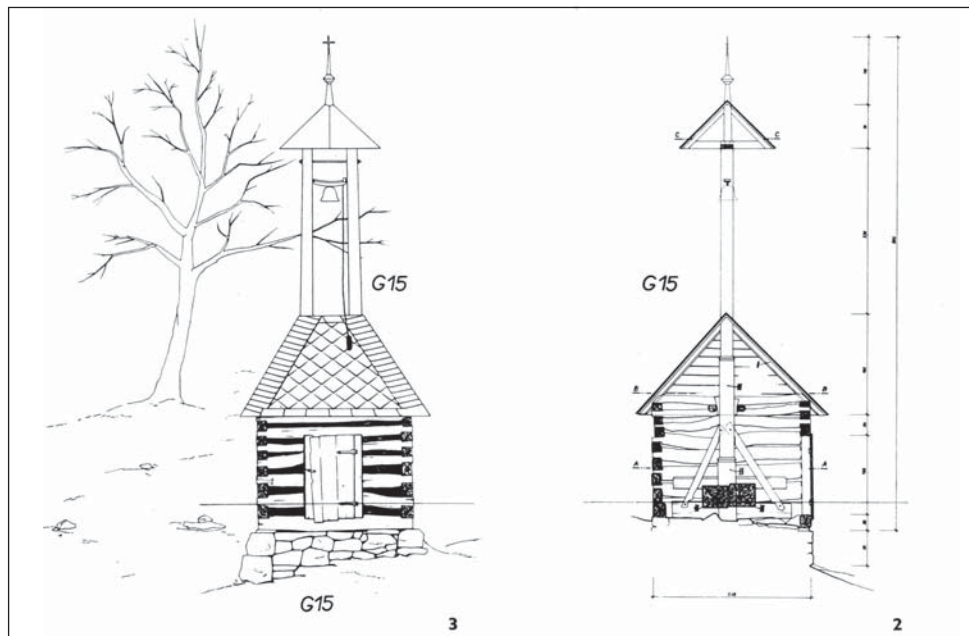
Fotografie z archivu tvůrců, Slovákého muzea v Uherském Hradišti, Zlínského kraje, Martiny Zapletalové a Romany Habartové.

ZDĚNÉ A ROUBENÉ ZVONICE NA LUHAČOVICKÉM ZÁLESÍ

Jan Káčer, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

Pro další terénní výzkum věnovaný drobným památkám lidového stavitelství zvonícím na luhačovickém Zálesí jsem si vymezil prostor mezi obcemi Bohuslavice u Zlína – Dobrkovice – Bojkovice-Přeckovice – Vlachovice-Vrbětice – Loučka. To zahrnuje převážnou většinu obcí na tomto území rozkládajícího se na území Vizovických vrchů, které na severu ohraničuje území Podřevnicka, na východní straně sousedí s Uherskohradištskem, na jihu s Uherskobrodskem, které postupně na východ přechází v Bojkovicko a jižní Valašsko. Výzkum byl prováděn návštěvou vybrané lokality, vytvořením podrobné fotodokumentace, základním zaměřením objektů a získáním všech dostupných informací (historické mapy, historické fotografie, rozhovory s pamětníky, studium kro-

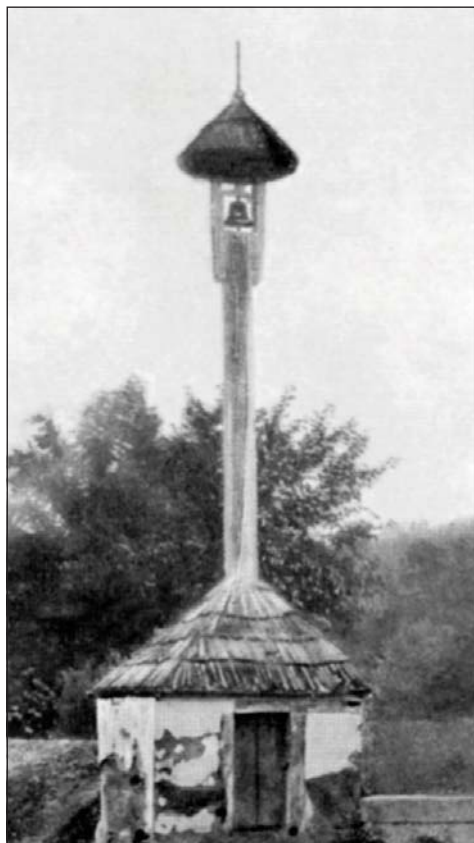
nik či pamětních knih obcí a jiné). Postupně v předem vybraných 19 lokalitách byly dokumentovány samostatně stojící či zaniklé zvonice v obcích: Bohuslavice u Zlína, Bojkovice-Přeckovice, Dobrkovice, Dolní Lhota, Doubravy, Haluzice, Kaňovice, Kelníky, Kladná-Žilín, Lipová, Loučka, Ludkovice, Ludkovice-Pradlisko, Podhradí, Rudimov, Sehradice, Slavičín-Nevšová, Slopné a Vlachovice-Vrbětice. Na hraničním území se nacházejí i další obce z luhačovického Zálesí, které však byly popsány již v minulých příspěvcích, na Uherskohradištsku to byl především Svárov, na Uherskobrodsku Maršov. V ostatní obcích pak stojí buď větší či menší kaple, nebo samotné kostely, které nebyly předmětem terénního výzkumu.

Průčelí a příčný řez zvonice v Doubravách při zaměření v roce 1946. Zdroj: Kurial, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 1., Okres Gottwaldov*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1978, s. 36.

Bohuslavice u Zlína

Původní roubená zvonice se v Bohuslavicích u Zlína nacházela v místech současné kaple Navštívení Panny Marie, ve středu obce v mírném kopci vedle silnice směřující přes obec Salaš do Malenovic. Pocházela ze začátku 19. století a zbourána byla ve třicátých letech 20. století, kdy funkci zvonice nahradil zvoncový nástavec nad nově postavenou budovou hasičské zbrojnice. Zvonice byla usazena na kamenném základě z lomového pískovce na líci opracovaném. Čtyřboká dubová konstrukce objektu o půdorysném rozměru přibližně 210×210 cm obepínající a zároveň ztužující sochu zvo-

Původní roubená zvonice v centru Bohuslavic u Zlína, 1917–1929. Zdroj: Václavík, Antonín. *Luhačovské Zálesí: příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovnice: Musejní společnost, 1930, s. 699, obr. 42.

nové stolice byla vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky. V severní straně byl prolomen otvor s trámovými zárubněmi pro jednoduché prkenné dveře. Celý srub byl omítnut několika vrstvami hliněné omítky a olíčen vápnem, což je patrné z dochované fotografie, kde můžeme vidět i samotnou degradaci povrchu. Socha zvonové stolice byla zapuštěna do základového roštu z mohutných trámových kleští a vyztužena jedním párem šikmých vzpěr. Socha byla ještě zpevněna uklínováním mezi dvě kleštiny v pravém úhlu oproti základovému roštu v úrovni horního trámového věnce srubu. To celé kryla stanová střecha, kterou původně kryl došek, později štípaný dřevěný šindel položený ve čtyřech řadách. V jejím vrcholku vycházela socha – hrubě hraněný dlouhý čtyřstranný trám (přibližně 7,5 m), v jehož vrcholku byla rozšířena do dvou trámů (štenýřů). Zajímavostí těchto jedno-sochových dřevěných zvonů je právě toto rozšíření. Pokud se v terénu nenašla samostatná dřevěná vidlice – rozsocha, která by splňovala svou velikostí možnost závěsu vahadla se zvonem, přistoupilo se k tesařské práci. Podélné spoje se často vázaly na čep a dlab s kolmým nebo šikmým čelem, často doplněný o plnou rybinu, kterou ještě jistily dřevěné kolíky nebo příčná a mnohdy zdvojená tyčovina se závitkem a kovanými čtyřstrannými matkami. Pro silnější upevnění těchto dřevěných spojů neváhali stavitelé/tesaři použít kované železné kramle či svázání pomocí pásoviny se šroubem a maticí, jak bude uvedeno u dalších zvonů. Ve štenýřích bylo usazeno vahadlo se zvonem, ze kterého pomocí ramena byl spuštěn provaz do zvonice. Vrchol stavby kryla jednoduchá široká kuželová stříška se dvěma řadami štípaného šindele a ve vrcholku doplněná dřevěným křížem, později nahrazenou vyřezávanou malou bání se sloupkem. Je velká škoda, že si obec nezachovala tuto památku drobného lidového stavitelství v nejzápadnější části regionu luhačovického Zálesí a při její demolici nedošlo k detailní dokumentaci.

Bojkovice-Přečkovice

Přečkovice, byt jsou místní částí města Bojkovice, historicky patří do regionu luhačovického Zálesí, čemuž odpovídalo nejenom původní lidové stavitelství. Stavba samostatně stojící zděné výklenkové kapličky Panny Marie s patrovým dřevěným zvonicevým nástavcem je situována uprostřed návsi vedle domu čp. 27 a pochází z poloviny 18. století. Kaplička od doby svého vzniku byla několikrát opravována a doplněna zvonicevým nástavcem. Půdorys obdélníkové stavby je 256×280 cm. Je vyzděná z pálených cihel a omítnutá se zvýrazněnou podrovnávkou. Zděná konstrukce představuje hlavní část, která je rozdělena na dvě části. Zadní s vchodem do obslužné části samotné zvonice a přední část stavby s výklenkovou kapličkou. Zděnou konstrukci kryje sedlo-

Zděná kaplička se zvonicevým nástavcem na návsi v centru obce Přečkovice, místní částí města Bojkovice, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti (dále Fotoarchiv SM UH).

vá střecha krytá pálenou taškou bobrovkou doplněnou okapem. Štít kapličky, směřující na východ ke komunikaci do prostoru návsi, je stavebně pojat poněkud honosně a vytváří dojem honosného portálu. Po dvou malých schodech se otevírá prostor otevřené výklenkové kapličky. Na bocích jsou vyzděné patice, z nichž vystupují kulaté sloupy držící segmentově zaklenutý vyzděný štít s šikmou vynesenu, jednoduše provedenou římsou. Stěna kapličky má mělce zaklenutou, segmentově zakončenou niku, v níž je umístěna soška Panny Marie na kamenném oltáři, nad kterou visí na stěně malovaný obraz svatého. Hřeben střechy je doplněn pozlaceným křížem. Plochy stavby jsou barevně zvýrazněny – podrovnávka a římsy vídeňskou šedí, sloupy a výklenek kaple světle modrou a ostatní části bílou. Ze sedlové střechy, přibližně ve 2/3 její plochy, vystupuje dřevěný zvonicevým nástavec, který je složen z rámové konstrukce čtyř nosných rohových sloupů. Ty jsou v několika místech délky svázané v rámy a doplněny středovými trámy. Plášť nástavce kryje vodorovně kladené překrývající se laťování. V horní části nástavce je usazena zvonová stolice se dvěma zvony. Opláštění je zakončeno ze všech čtyř stran otevřenými dvojími otvory segmentově zakončenými, které kryjí napevno usazené zvonicevé žaluzie. Nástavec kryje stanová střecha s námětky krytá plechem, ve vrcholku doplněná plechovou špičí s malou bání. Objekt není památkově chráněný.

Dobrkovice

Uprostřed široké návsi obce Dobrkovice stojí původní roubená zvonice, která je datována vročením na trámu 1832. Na svém původním místě, kde ji dříve kryla čtveřice vzrostlých lip, stojí dodnes v téměř nezměněné podobě. Vedle zvonice se nachází liti-
nový kříž na pískovcovém podstavci a naproti zvonice je situována kaple Panny Marie, Pomocnice křesťanů. Půdorysný rozměr zvonice je 235×235 cm.

Vročení na sloupku u vstupu do zvonice v Dobrkovicích, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

Roubená zvonice v Dobrkovicích, 1917–1929. Foto A. Václavík. Fotoarchiv Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále MJVM Zlín).

Čtyřboký dubový srub obepínající a zároveň ztužující dvouštenýřovou konstrukci zvonové stolice je vázán na úhel jednoduchými zámky v polštářovém a pozednicovém věnci. Usazen je na kamenném základu, který by si zasloužil opravu. Jediné nároží však tvoří začepovaný sloupek, do kterého jsou ve žlabu začepovány jednotlivé horizontální trámy, a tvoří jednu část vstupního otvoru do konstrukce. Druhý sloupek s vročením je umístěn na šířku prkenných

Roubená zvonice na návsi v centru obce Dobrkovice, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

dveří objektu na severozápadní straně. Srub kryje jednoduchá stanová střešní konstrukce s přesahem, kterou původně kryl došek, později štípaný šindel, který byl nahrazen plechem.

Jak původní sochová, tak i současná dvouštenýřová zvonová stolice je zapuštěna do základového roštu z mohutných trámových kleští a vyztužena dvěma páry šikmých vzpěr. Štenýřové dvojce je ještě zpevněno uklínováním mezi kleštiny v úrovni horního trámového věnce srubu. V prostřední části jsou štenýře svázány dvěma zkříženými začepovanými příčkami a jejich spoje jsou zakolíkované. Na vrcholu štenýřů je posazena na vazném kříži jednoduchá sedlová stříška, která kryje vahadlo se zvonem a motor. Původní krytinou stříšky zvonice byl štípaný šindel později nahrazen plechem. V roce 1935 byla zvonice opravena, při ní byl menší poškozený zvon z roku 1860 nahrazen větším zvonem a původní jednoduchá sochová stolice byla nahrazena dvouštenýřovou

konstrukcí. V roce 2014 proběhla poslední rekonstrukce objektu, kdy specializovaná firma zvonici vyčistila a vybavila novou dubovou hlavou a nedatovaným zvonem s klasickým srdcem z bílé slitiny zinku o hmotnosti 37 kg. Zvon byl zprovozněn na elektrický pohon s lineárním motorem. Pravidelné zvonění je spínané spínacími hodinami a nahodilé zvonění je ovládané dálkovým ovládáním s dosahem 600 m. Je velká škoda, že zvonice není památkově chráněná, protože by si to určitě zasloužila nejenom díky stáří, ale také pro uchování dalším generacím, jelikož je jednou z posledních staveb tohoto typu.

Dolní Lhota

Původní roubená zvonice z konce 18. století byla situována do středu obce Dolní Lhota, do mírného svahu nad usedlost čp. 33 v těsné blízkosti později postavené bývalé hasičské zbrojnice, která měla ve své střeše dřevěný nástavec, který sloužil jako zvonice a sušárna hadic. Jde o první variantu

Roubená zvonice v Dolní Lhotě, okolo roku 1930. Foto A. Václavík. Zdroj: Václavík, Antonín. *Luhačovské Zálesí: příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930, s. 781, obr. 285.

Roubená zvonice v Dolní Lhotě, 1917–1929. Foto A. Václavík. Fotoarchiv MJVM Zlín.

zaznamenané zvonice v této obci. Zvonice byla samostatně stojící, roubená atypická pětiboká stavba usazená na precizně vyzděném kamenném základě o půdorysném rozměru přibližně 200×250 cm. Konstrukce stavby, obepínající a zároveň ztužující zvonovou stolicí složenou ze čtyř sloupů svázaných v rám, byla vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky. Lze uvažovat, že zvonová stolice nebyla zapuštěna čepy do základového polštáře, ale vystupovala z kleštin usazených v trémovém korunovém věnci srubu, do kterého byla začepována. Z dochované fotografie můžeme přibližně určit výšku srubu na 2 m, z něž vystupují sloupy zvonové stolice o délce asi 2,5 m tesársky svázaných v pravých úhlech v horní části do dvou řad nad sebou, doplněných o přeplátované zavětrovací trámky jištěné dřevěnými kolíky. Zde byly dvě příčky závěsu, které nesly samotné vahadlo se zvonem. Nad srubem se vypínala pětistranná stanová střecha a zvoniceový nástavec kryla stanová

střecha doplněná o vyřezávanou dřevěnou špiči. Původní krytinu došek později nahradil štípaný šindel.

Druhá varianta zvonice zachycená na další archivní fotografii datované přibližně z konce třicátých let 20. století ji zobrazuje z jiného úhlu. Konstrukce pětistranného srubu zůstala zachovaná, dva sloupky ohraničují vstupní prostor dveří situovaný v jižní straně. Změn doznala konstrukce střechy nad srubem, která byla vyměněna pomocí svazujících krokviček od sloupů stolice, kde se mohlo nacházet dodatečné patro či příčka. Stejně tak byla zvýšena stanová stříška nad zvonicevým nástavcem a doplněna námětky. Krytinu opět tvořil štípaný šindel, kterým byl částečně opláštěn i zvonicevým nástavec (ve spodní i horní části dvěma řadami). Zvonilo se ručně pomocí provazu, který visel z ramena vahadla zvonu. Čas zániku této roubené zvonice se mi nepodařilo zjistit. Je však jisté, že po výstavbě nové hasičské zbrojnice těsně vedle zvonice pod svahem vedle usedlosti čp. 33 byl zvon přenesen do věžovitého dřevěného nástavku na střeše.

Při bourání hasičárny byla zbudována nejnovější varianta dřevěné sloupkové zvonice přímo vedle na svém původním místě. Jednalo se o zvonovou stolicí složenou ze čtyř sloupů (asi 6 m dlouhých) tesařsky svázaných do polštářového věnce posazeného na betonové základně (dodnes se dá na místě najít) ve tvaru uříznutého jehlanu. Po celé délce byla dvakrát svázána v rám. Spodní příčka určovala výšku vstupu do zvonice z východní strany z ulice a druhá příčka místo otevřené zvonicevých lucerny. Ve vrcholu konstrukce byly začepovány dvě příčky, které nesly jednoduchou sedlovou střechu. Jako krytina byla zvolena pálená taška bobrovka s hřebenáči a štíty stříšky byly pobity svisle kladenými půlkuláči. Pod stříškou byly v pravém úhlu usazeny dvě příčky, které tvořily závěs pro vahadlo se zvonem. Celý plášť zvonice kryly horizontálně pobité půlkuláče, později nahrazované impregnovanými deskami. Kolem zvonice vznikl nízký plaňkový

Hasičská zbrojnice s dřevěným zvonicevým nástavcem, okolo roku 1970. Zdroj: Kronika obce Dolní Lhota.

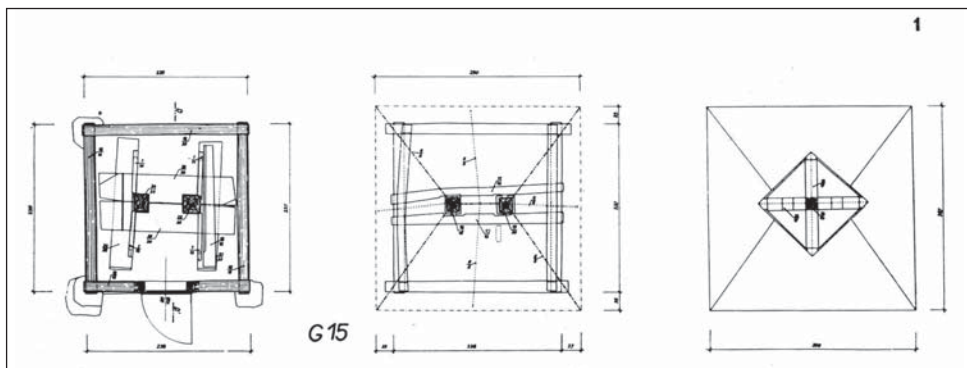

Stavba poslední dřevěné zvonice v těsném sousedství hasičské zbrojnice, okolo roku 1980. Zdroj: Kronika obce Dolní Lhota.

plot, který celou stavbu ohraničoval. Kdy tato zvonice definitivně zanikla, nelze přesně určit, ale je možné spojení s výstavbou nového kostela Panny Marie Karmelské se zděnou zvonicevou věží (začátek stavby v roce 2006, vysvěcen v roce 2014).

Doubravy

Na návsi v centru obce Doubravy ve svahu pod přístupovým chodníkem mezi domy čp. 31 a čp. 33 je umístěn objekt čtyřboké roubené zvonice s dvouštenýřovou zvonovou stolicí. Po požáru vesnice v roce 1848

Půdorys srubu a krovů zvonice v Doubravách při zaměření v roce 1946. Zdroj: Kurial, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 1., Okres Gottwaldov*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1978, s. 36.

byla na návsi sroubena zvonička a na ni přenesen zvon, zatímně umístěný na blízké lípě. Až do roku 1927 se ze zvoničky vyzvánělo „proti krúpám“. Od té doby byla několikrát opravena (např. v roce 1932, 1946, kdy byla zaměřena, a v roce 1982).¹

Původní zvon ze zvonoviny byl za okupace vyměněn. Čtyřstěnný dubový srub o půdorysném rozměru 240×240 cm, obepínající a zároveň ztužující konstrukci zvonové stolice z dvoustraně přitesaných trámů s hladkými čely, je vázán na úhel jednoduchými rybinovými zámky. Jednotlivé trámy roubení jsou v průčelní stěně osazeny na svlak a opatřeny značkami římských číslic. V zárubni je osazena svlaková jednokřídlá dveřní výplň. Leží na kamenné podezdívce z lomového, na líci opracovaného kamene. Ve zděném základu na čelní straně je osazen kámen se sekaným letopočtem 1982. Konstrukce je zakryta stanovou střechou s krátkým hřebenem na čtyřech nárožních krokách opřených o štenýře stolice a osedlaných na horním trámovém věnci srubu.

Původní došková krytina byla nahrazena šindelem a nedávno eternitem (následně zpět vyměněn za šindel). Dvouštenýřová zvonová stolice je zapuštěna do základového roštu z mohutných trámových kleští a vyztužena dvěma páry šikmých vzpěr. Štenýřové dvojce bylo ještě zpevněno uklínováním mezi kleštiny v úrovni horního trámového

Roubená zvonice na návsi v Doubravách, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

věnce srubu. Na vrcholu štenýřů je diagonálně posazena na vazném kříži jednoduchá stanová stříška, která kryje vahadlo se zvonem. Ve vrcholku je doplněna dřevěným křížem. Zvon je umístěn na vodorovném břevnu, upevněném na svlak s otáčivou stolicí. Původní došková krytina byla vyměněna za tvrdou eternitovou, později vyměněna

Závěs zvonu na zvonici v Doubravách, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

Nová zvonice v Doubravách u kaple sv. Vojtěcha, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

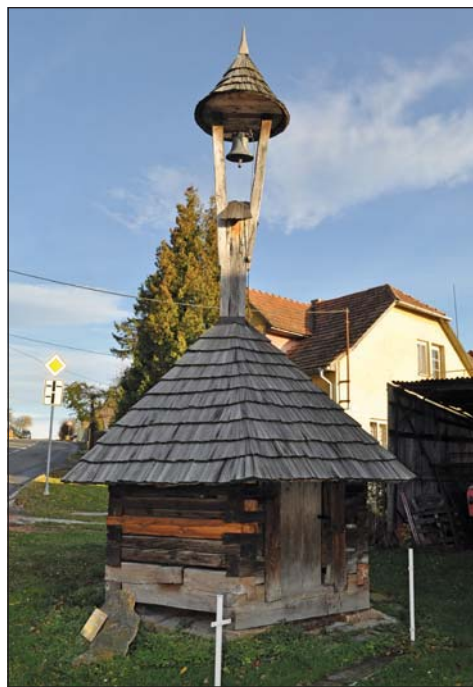
za štípaný šindel. V devadesátých letech 20. století byla provedena elektrifikace zvonění s vedením v umělohmotných lištách plochy pohledově pravého pilíře. Zvonice je památkově chráněna od roku 1962.

Na druhém konci návsi se nachází i druhá novodobá zvonice u kaple sv. Vojtěcha. Dřevěná kaple byla vystavěna v letech 2008–2011 z prostředků místních obyvatel i obce.

Kapli postavili místní řemeslníci z materiálu, který pochází z okolních lesů. Byla vysvěcena v roce 2011. Vedle ní je postavena zděná, samostatně stojící zvonice z páleného zdiva o půdorysném rozměru 320×320 cm. Precizně provedený kamenný obklad ve spodní části evokuje původní materiál, z něhož se v Doubravách mimo nepálené cihly stavělo. Stavba je rozčleněna do tří částí oddělených valbovými stříškami krytých břidlicí. Třetí, horní část zvonice lucerny je složena ze čtyř dřevěných sloupů svázaných v rám, kterou kryje stanová střecha doplněná bání a křížem.

Haluzice

Roubená zvonice šestiúhelníkového půdorysu s rozsochou v Haluzicích je situována na návsi mimo hlavní prostor vedle komunikace za domem čp. 21. Tento polygonální typ zvonice můžeme časově zařadit na přelom 18. a 19. století. Spodní nosná část zvonice z hrubě hraněných čtyřstranných

Roubená zvonice v Haluzicích, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

tesaných trámů je usazena téměř na terénu s místy vyšší izolační kamennou podezdívkou z kamenných kvádrů i lomového kamene. Roubení je provedeno hákovitým přeplátováním se zámky s nepravidelnostmi tvaru čela, vyvolané nestejným tvarem jednotlivých trámů. Na čelní straně jsou v masivním ostění, upevněných k přiléhajícím trámům začepováním, osazeny jednokřídlé dveře z dřevěného masivu. Každá ze stran má různou délku, která se pohybuje v rozmezí 125–160 cm, výška roubení je okolo 175 cm, nad kterým se zvedá drobný krov stavby. Ten tvoří jednoduché, ručně tesané krokve začepované do středové dřevěné sochy a osedlané přes nároží srubové konstrukce. Socha zvonové stolice je zapuštěna čepem do základového roštu z mohutných trámových kleští ve tvaru kříže, které jsou přeplátovány do polštářových trámů srubové konstrukce. Je vyztužena dvěma páry šikmých vzpěr. Navíc stabilitu sochy zajišťují ještě krokve.

Socha je tvořena hrubě hraněným, asi 3,5 m dlouhým čtyřstranným trámem, v jehož vrcholku je rozšířena do dvou trámů (štenýřů). Jejich podélné spoje, které začínají přibližně ve výšce 1,5 m, jsou vzájemně začepovány a zakolíkované. Pevnost spoje je zvýšena příčným spojením na celou šíři materiálu pomocí tyčoviny se závitem a kovanými čtyřstrannými maticemi ve třech místech. V místě rozdvojení je vrcholek sochy kryt šindelem proti zatékání do spojů. Ve vrcholu štenýřů je usazeno vahadlo se zvonem, ze kterého se pomocí ramena a obslužného drátu provlečeného přes očko a otvor ve střeše zvoní – plní funkci táhla. Vrchol stavby kryje jednoduchá široká podbitá kuželová stříška se čtyřmi řadami štípaného šindele a ve vrcholku doplněná malou vyřezávanou dřevěnou špicí. Šindel je použit i jako krytina šestistranné střechy nad srubem. Celková výška zvonice je 4,5–5 m. Zvonice byla v roce 2007 kompletně rozebrána a spodní trámy, rozsocha a krytina, které už dosloužily, byly vyměněny za nové,

Detail interiéru zvonice v Haluzicích, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

ručně tesané. Tato obnova si vyžádala skoro dva roky a na konci roku 2008 byla postavena zpět na svém místě. Památkově chráněná roubená zvonička významným způsobem oživuje prostranství návsi a je nejvýznamnější památka v obci.

Kaňovice

Původní dřevěná zvonice v Kaňovicích stávala ve středu návsi v těsném sousedství dnešní kaple zasvěcené Panně Marii Prostřednici všech milostí, která byla občany postavena v letech 1951–1952. Na fotografii z dvacátých let 20. století od profesora Antonína Václavíka je vidět v těsném sousedství zvonice také obrázek – poklonu a kolorovaný pískovcový kříž, který stojí dodnes u kaple. Lze jen odhadovat, kdy zvonice v zachycené podobě vznikla, ale zřejmě půjde o začátek 19. století. Z kroniky obce Kaňovice lze vyčíst pouze jeden jediný údaj týkající se staré dřevěné zvonice, a to ten, že dne 31. října 1943 se obecní zastupitelstvo usneslo zbourat starou zvonici vedle kaple. Čtyřstěnná rámová konstrukce zvonice o půdorysném rozměru přibližně 200×200 cm, obepínající a zároveň ztužující konstrukci zvonové stolice, byla vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky v polštářovém a pozednicovém věnci. Ležela na kamenné podezdívce a byla zakryta sedlovou střechou krytou pálenou dvoufalcovou střešní taškou s hřebenáči. Plášť i štítů byly pobity svislým

Původní dřevěná zvonice na návsi v Kaňovicích, 1917–1929. Foto A. Václavík. Fotoarchiv MJVM Zlín.

laťováním a do zvonice se vstupovalo bočními dveřmi. Lze usuzovat, že půdní krytinu došek mohl později nahradit štípaný šindel nebo břidlice. Jednosochová zvonová stolice byla zapuštěna do základového roštu z mohutných trámových kleští a vyztužena dvěma páry šikmých vzpěr. Socha – hrubě hraněný dlouhý otesaný čtyřstranný trám (přibližně 6,5 m, v jehož vrcholku byl rozšířen do dvou trámů/štenýřů řezbářsky opracovaných) – byla ještě zpevněna uklínováním mezi kleštiny v úrovni horního trámového věnce rámové konstrukce stavby. Navíc byla ještě celá vysoká socha podepřena z jedné strany opěrným trámem z opracované kulatiny pro větší stabilitu. Na vrcholu štenýřů byla posazena pomocí dvou kusů pásovinu a příčné latě jednoduchá sedlová stříška, která kryla vahadlo se zvonem, zřejmě po opravách už krytá plechem.

Kelníky

Původní roubená zvonice z konce 18. století byla situována do středu návsi obce Kelníky. Stála v místech dnešního vstupu do kaple sv. Zdislavy. Návés ve stejné ose doplňoval kamenný kříž (stojící dodnes) a objekt kovárny, místního národního výboru, později také sídlo dobrovolných hasičů obce a místní knihovna (vše v jedné stavbě).² Zvonice byla samostatně stojící roubená čtyřboká stavba usazená na precizně vyzdřeném kamenném základě z přesných kusů o půdorysném rozměru přibližně 210×210 cm. Konstrukce stavby obepínající a zároveň ztužující zvonovou stolicí složenou ze čtyř sloupů byla vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky. V západní straně byl prolomen otvor s trámovými zárubněmi pro jednoduché prkenné dveře. Zvonová stolice byla zapuštěna čepou do dvou větších trámů – roštů, které byly svázány s polštářovým věncem. Z dochovaných materiálů se nedá určit, jestli začepované čtyři sloupky o výšce přibližně 4 m byly ještě vyztuženy šikmými vzpěrami či svázány kleštinami v úrovni horního věnce srubu. Jistou vaznost tvořila konstrukce krovu stanové střechy nad srubem, kterou původně kryl došek, později plech, z níž vystupovaly sloupy. Ty byly ve svém

Roubená zvonice na návsi v Kelníkách, okolo roku 1956. Fotoarchiv SM UH.

vrcholu tesařsky sroubeny v rám, pod kterým byly začepovány dvě příčky, které nesly samotné vahadlo se zvonem, od kterého pomocí ramene vedl provaz do zvonice. Vrchol kryla jednoduchá stanová střecha složená ze čtyř krokviček krytá plechem a ve vrcholku doplněna malou špicí. Ač patřila obec Kelníky vždy k těm menším, toužili někteří občané postavit si v obci kapličku. Sbírkou uskutečněnou ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století však nepřinesly očekávané množství finančních prostředků. V době druhé světové války, kdy měl být zvon z obce odvezen německou armádou, umístili občané na zvonici asi dvoumetrovou kolejnici a zvon schovali. Zvoník ze žebře kladivem oznamoval ráno, poledne i večer a také úmrtí občanů a jejich pohřeb. Zvon se v roce 1947 vrátil, ale stará zvonice se při zvonění celá chvěla. Zejména v šedesátých letech už hrozilo nebezpečí, že zvonice spadne. Znovu se ozývaly hlasy postavit kapličku, avšak v té době to nebylo možné. Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století byla na jedné stěně stavby umístěna i vývěsní tabule s informacemi pro občany obce. Zvonice byla památkově chráněná, zapsaná na seznam v roce 1958, avšak v roce 1972 byla ze seznamu vyškrtuta a definitivně zbourána, aby ustoupila stavbě nové kaple, která sloužila jako márnice. Kaple byla v letech 1998–1999 zrekonstruována a zasvěcena sv. Zdislavě. Dosud v ní slouží původní zvon Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého z roku 1782, který byl původně umístěn na zvonici.

Kladná-Žilín

Roubená zvonička z konce 19. století je situována na návsi v Kladné před domem čp. 6. Čtyřstranná roubená stavba má obdélný půdorys o rozměrech 230×293 cm usazený na kamenném základě z lomového pískovce. Spodní nosná část zvonice z hrubě hraněných čtyřstranných tesaných trámů je vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky. Ze tří stran je srub omítnut několika vrstvami hliněné omítky a oličen vápnem.

Roubená konstrukce zvonice na návsi v Kladné, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

Pouze podélná strana otočená k sousednímu domu je ponechána obnažena, s viditelnými dřevěnými trámy.

Vstup do zvonice je prolomen v jedné z krátkých štítových stran (otočená na západ), dveře jsou deskové, pravoúhlé. Boční fasáda, otočená do návsi, je členěna jedním malým čtvercovým oknem. Interiér je oličen

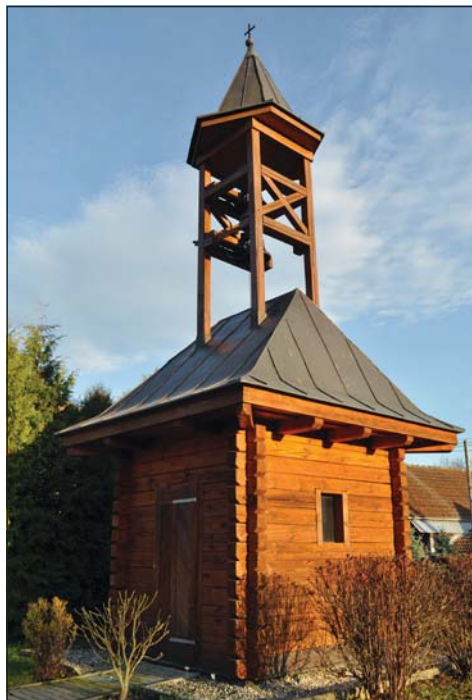
Zvonice na návsi v Kladné, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

vápenným mlékem, podlaha zanechána hliněná. Střešní sedlová konstrukce je tvořena čtyřmi páry krokvi osedlaných na posledních trámech. Laťování má přesah na šíři tašky a je podbito ze štítových stran. Štíty jsou svisle bedněné. Krytinu tvoří tažená dvoudrážková rovná pálená taška doplněná hřebenači. Původně střechu kryl došek a sedlovou stříšku šindel, celá stavba byla omítnuta, obílená, doplněna podrovnávkou zvýrazněnou okrovou barvou i v lizénách kolem okna, dveří a v nároží. Zhruba vprostřed střechy prochází dřevěná rozsocha ze samorostu nesoucí sedlovou stříšku, pod níž je zavěšen zvon. Rozsocha je zakotvena v interiéru v betonovém základě a podepřena párem dřevěných vzpěr v podélném směru opřených do kamenných patek. Zajištěna je i dvojicí ocelových lan ukotvených před a za zvoníčkou, což není vzhledově nejšťastnější. Zvoní se pomocí uchyceného ocelového drátu přes otvor ve střeše. Zvonice je udržovaná, ale potřebovala by generální rekonstrukci. Štít nevchodové strany a zadní část hřebene střechy byly narušeny procházejícím zpevňovacím lanem. Nevhodně vypadá také plechové zakrytí otvoru pro rozsochu ve střeše. Plechová stříška kryjící zvon je silně zkorodovaná a nevhledná. Okolí zvonice by si zasloužilo větší péči – je nevhledně rušeno situováním kontejnerů na směsný a recyklovatelný odpad přímo v centru návsi. Památkově chráněná zvonice je jedním z mála dochovaných příkladů tohoto architektonického druhu na luhačovickém Zálesí. Zároveň vytváří pohledovou dominantu drobné návsi a odkazuje na původní vesnickou roubenou zástavbu.

Lipová

Původní zvonice, která stávala na místě současné, byl drobný zděný objekt z kamene a pálených cihel o půdorysném rozměru přibližně 260×260 cm. Přístup do zvonice byl kryt jednoduchými jednokřídlými dveřmi v dubové rámu. Světlo do přízemního prostoru pronikalo pouze jedním okenním

otvorem, který byl prolomen ve stěně, která byla orientovaná směrem k současnému parkovišti u zvonice. Objekt kryla valbová krovová konstrukce s mírným přesahem, původně krytá šindelem, později nahrazená plechem. Ze střechy vystupovaly vertikálně čtyři trámy, které byly ve vrcholcích spojeny ve dvojitý rám, kde se nacházely závěsy dvou zvonů. To celé kryla šestiboká jehlanová stříška krytá plechem a zakončená na špici s malou plechovou bání a křížem. V roce 2009 obec přistoupila ke stavbě nové zvonice na původním místě. Zděný objekt byl zbořen a nahrazen novou dřevěnou roubenou stavbou. Projekt nové zvonice vypracoval Ing. Jiří Pešat. Konstrukce má půdorysný rozměr 260×290 cm, vstup do objektu kryjí řemeslně vypracované dveře a světlo do prostoru přízemí vniká pomocí dvou zasklených okenních otvorů v bočních stěnách. Konstrukci valbové střechy vynášejí stropní trámy do značného přesahu, kterou

Nová zvonice na návsi v Lipové, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

kryje plech. Z ní pak vystupují čtyři trámy, které jsou ve svých vrcholcích spojeny v rám a nesou usazené dva ocelolitinové zvony o hmotnosti 50 kg a 35 kg ulité R. Manouškem a spol. v Brně v roce 1918. Zvony jsou zavěšeny na nových dubových hlavách s kováním a klasickými srdci opatřenými na pěstích bronzovými úderníky. Zvony byly zprovozněny novými elektrickými pohony s lineárními motory. Pravidelné zvonění spínají hodiny řízené radiovým signálem DCF a nahodilé zvonění je spínané ručními vypínači a dálkovým ovládním. Celou zvoniceovou konstrukci kryje šestiboká jehlanová stříška pokrytá plechem a doplněna na špičce malou plechovou bání a křížem. Nová zvonice v Lipové dokazuje, že i moderní budování zvonice na původních místech citlivými konstrukcemi má smysl a slouží svým původním účelům.

Loučka

První zvonice, respektive zvoniceový nástavec, se objevuje v obci Loučka až v roce 1873 při stavbě druhé školní budovy z nepálených cihel krytých šindelem, jak se zmiňuje kronika obce. V roce 1893 byla na školu dána nová vazba (střešní konstrukce), šindel byl vyměněn za pálenou tašku a věžka se zvonice, která stála uprostřed budovy (zvonilo se z chodby), byla přestavěna na severní stranu nad byt učitele. Po první světové válce byla zvonice přemístěna ze školní budovy (z pozdější radnice) na střechu obecního domku čp. 44, který byl postaven v roce 1913 původně pro chudé a zároveň sloužil jako hasičská zbrojnice. V roce 1942 se začaly pro válečné účely odebírat z kostelů a zvonice. Tak padl za obět i zvon ze zvonice, který měl 60 kg a byl původně pořízen za starostování Jana Mikulky z čp. 58 v roce 1897. Na konci roku 1958 si členové místního hasičského sboru postavili sušárnu na hadice, která po generální opravě v roce 1985 sloužila do roku 2015. V jejím vrcholu byla umístěna zvonice. Posledním zvoníkem byl Josef Kozubík starší z čp. 14.³ Podle

dochované fotografie sušárny na hadice se zvonice za hasičskou zbrojnicí můžeme objekt popsat. Šlo o rámovou konstrukci o půdorysném rozměru přibližně 200×200 cm složenou ze čtyř sloupů začepovaných do polštářového věnce, který byl dobře kotven k betonovému základu. Výška sloupů byla více než 10 m a byly v několika místech svázány začepovanými příčkami a zavětrováním. Plášť konstrukce pokrývalo příčné laťování z desek. V polovině výšky objektu byly prolomeny na všechny strany větrací otvory kryté šikmou mřížkou z drobných latí. Také poslední metr ve vrcholu rámové konstrukce nebyl pobit deskami, ale krylo jej šikmé mřížkování. Ve vrcholu rámové konstrukce byly začepované příčky, z nichž vycházely další menší čtyři sloupky, které tvořily tělo zvoniceového nástavce. Plynulý přechod v tomto předělu zajišťovala zvalbená plechová stříška s mírným přesahem. Část zvoniceového nástavce byla pokryta také příčným deštěním a v jejím vrcholu se nacházelo vahadlo se zvonem, obsluhované

Dřevěná sušárna hadic se zvonice v Loučce za hasičskou zbrojnicí, 2012. Fotoarchiv OÚ Loučka.

pomocí dlouhého provazu, později elektrifikováno. Vrchol kryla jednoduchá stanová střecha s námětky krytá plechem a ve špici doplněná malou bání, praporcem a kovovým křížem. Pod zvonickým nástavcem se nacházela kladka pro vytahování sušáku hadic a v celé výšce konstrukce sloužil k obsluze dřevěný žebřík. Do objektu se vstupovalo dřevěnými dveřmi orientovanými k hasičské zbrojnici. Objekt byl zbořen v roce 2014, kdy stavba technicky dosloužila.

Nová zvonice, která se nachází v prostoru návsi před budovou obecního úřadu, byla vysvěcena 25. října 2015. Stavbu navrhl Ing. arch. Petr Zámečník. Zvonice má půdorysný rozměr 255×255 cm a je vyzděna přibližně do dvou metrů ze ztraceného bednění, které je omítnuté. Do objektu se vstupuje dvoukřídlými dřevěnými dveřmi situovaných k obecnímu úřadu. V nároží se zvedají zděné sloupy, ze kterých pomocí kotvení vystupují čtyři dřevěné sloupy, které jsou ke zdivu přišroubovány. Celá konstrukce je

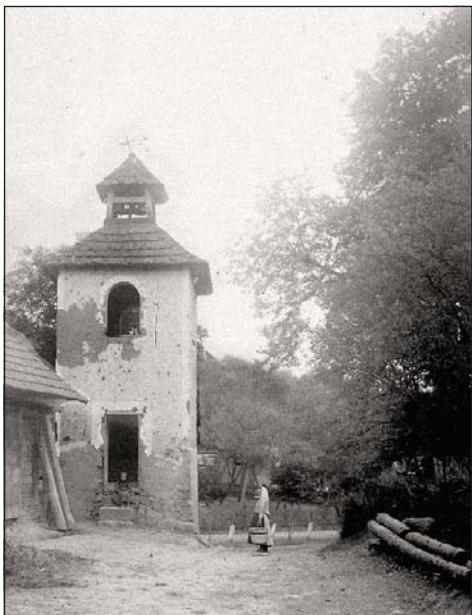
Nová zvonice v Louče před obecním úřadem, 2020. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

ztužena křížovými zavětrovacími trámy, které v plášti kryje příčné laťování. Ve vrcholu horního věnce je pak pomocí dvou příčných trámů zavěšen zvon. Ten je napojen na elektroinstalaci. Celou konstrukci kryje vyšší sedlová střecha s falešnými vikýři, které kryje svislé deštění stejně jak ve štítech střechy. Plechovou krytinu střechy ve vrcholu hřebene doplňuje ocelový kříž. Zvon z původní zvonice o váze 35 kg, na kterém je napsáno „Zbudováno na náklady farníků léta páně 1926“, tak dál slouží svému účelu.

Ludkovice

Stavba samostatně stojící patrové zvonice v Ludkovicích je situována uprostřed obce před domem čp. 88. Podle dochované archivní fotografie a archaické podoby stavby můžeme odhadnout, že pochází z poloviny 18. století. Půdorys hranolové stavby je 322×310 cm, převládající cihlové zdivo je usazeno na kamenném základu do výšky asi 120 cm nad terén a celá stavba je omítnutá. Původně byla stavba omítnuta hliněnou omítkou a olíčena vápnem. Průčelí je otočeno k domu čp. 88 a je prolomeno pravoúhlým vchodem ve špaletě. Dveře do objektu jsou sbity z desek. Výše situovaný vchod byl dříve přístupný po čtyřech schodech z kamenných bloků, které později po rekonstrukci nahradilo šest vyzděných stupňů krytých cementovým povrchem. Zvonické patro je prolomeno po jednom půlkruhově zaklenutém otevřeném okně z každé strany.

Stavbu kryje stanová střecha s větším přesahem bez vrcholku. Z ní vystupuje dřevěný zvonický nástavec složený ze čtyř hraněných sloupů začepovaných do vazných trámů krovu a v horní části tesařsky svázaných v rám. Zde jsou zavěšeny dva zvony napojené na elektromotor. Zvonice kryje stanová střecha s přesahem doplněná plechovou špicí zakončenou rovnoramenným křížem jetelového zakončení ramen. Původní krytinou střechy byl štípaný šindel položený v několika řadách nad sebou. Po rekonstrukci byl nahrazen plechem

Zděná zvonice v Ludkovicích, 1917–1929. Foto A. Václavík. Fotoarchiv MJVM Zlín.

Současná podoba zvonice v Ludkovicích, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

a okapem. Podlaha v interiéru zvonice je vyložena pálenými cihlami a po dřevěném žebříku přístupné patro. Jednoduchá účelová stavba tvoří dominantu obce, avšak není památkově chráněná. Poslední necitlivě provedená rekonstrukce zvonice stavbě spíše uškodila. Zděné schody, vápenocementová omítka a plechová střecha by se daly při další opravě provést citlivě a navrátily by zvonici původní ráz, který by mohl zajistit památkovou ochranu objektu.

Ludkovice-Pradlisko

Původní roubená zvonice v Pradlisku stávala u cesty mezi Ludkovicemi a Provodovem nedaleko usedlosti čp. 18. Díky výzkumným cestám profesora Antonína Václavíka se nám dochovaly tři archivní snímky této malebné drobné zvonice, která bohužel zanikla ještě před druhou světovou válkou. Pocházela ze začátku 19. století a byla situována do mírného svahu nad komunikací na kamenném základě z lomového pískovce. Čtyřboká dubová konstrukce objektu o půdorysném rozměru přibližně 210×210 cm, obepínající a zároveň ztužující sochu zvonové stolice, byla vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky. V jižní straně byl prolomen otvor s trámovými zárubněmi pro jednoduché prkenné dveře. Celý srub byl omítnut několika vrstvami hliněné omítky a olíčen vápnem, což je patrné z dochované fotografie. Socha zvonové stolice byla zapuštěna do základového roštu z mohutných trámových kleští a nebyla vyztužena pomocí vzpěr. Socha byla ještě zpevněna uklínováním mezi dvě kleštiny v úrovni horního trámového věnce srubu v jedné ose se vstupem do objektu. To celé kryla stanová střecha, kterou původně kryl došek, později štípaný dřevěný šindel položený v šesti řadách nad sebou s přeloženým nárožím.

V jejím vrcholku vycházela socha – hrubě hraněný, nepřilíš vysoký čtyřstranný trám (přibližně 4 m), v jehož vrcholku byla rozšířena do dvou trámů (štenýřů). Podélné spoje těchto řezbářsky opracovaných

Původní roubená zvonice v Pradlisku, 1917–1929. Foto A. Václavík. Fotoarchiv MJVM Zlín.

Zvonice za hasičskou zbrojnicí v Pradlisku, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

bočních trámů na čep a dlab s kolmým čelem doplněné zakolíkovaním. Celá tato vazba trámů je svázána pomocí železné pásoviny stažené šroubem a matkou. Ve štenýřích bylo usazeno vahadlo s větším zvonem, ze kterého pomocí ramena byl spuštěn provaz do zvonice otvorem ve střeše. Vrchol stavby kryla jednoduchá sedlová střecha usazená na začepovaných trámčích krytá dvěma řadami šindele. Kdyby se tato zvonice dochovala do dnešních dnů, určitě by si zasloužila transfer do muzea v přírodě, případně zhotovení její vědecké kopie na původním místě. Se stavbou místní hasičské zbrojnice v roce 1955 se uvažovalo o zbudování zvonicevého nástavce. V roce 1997 byla dokončena přestavba hasičské zbrojnice s novou věžovitou zvoničkou a slavnostně vysvěcena. Zvonice má tvar zděné asi 2 m vysoké věžice s plasticky zvýrazněnou bosází obkladu v barvě přírodního světlého kamene v nároží a doplněnou v každé straně mělkou nikou, kterou ve dvou protějších stranách zdobí obklad

ve tvaru kříže. Niky jsou provedeny v barvě bílé, zbytek stěn ve světle žluté. Ze zděné části vystupuje dřevěná čtyřstranná trámová zvonicevá lucerna, která je v přechodu konstrukce zvýrazněna malým zvalbením jednou řadou štípaného šindele. Lucernový nástavec je svázán prvním trámovým věncem nad zvalbením a pak ve vrcholku. Nároží je doplněno zavětrovacími trámkami, pod kterými je umístěno zvonicevé lože vahadla. Zde je pomocí ocelové konstrukce uchycen zvon a připojen přes kolo pomocí řetězu k asynchronnímu elektromotoru. Celý dřevěný zvonicevý nástavec je ve vrcholu doplněn jednou řadou šindele a celý kryje vnesená stanová střecha s šesti řadami štípaného šindele. Špičí střechy kryje malé oplechování, ze kterého vystupuje železný kříž. Do stavby se vstupuje pomocí nízkých dveří v zadní straně stavby.

Podhradí

Dřevěná roubená zvonička v Podhradí je situována v mírném kopci u hlavní komunikace přibližně v polovině zástavby obce. O původním roubeném objektu z 19. století, o kterém se zmiňuje profesor Václavík v monografii, se nepodařilo nic zjistit. Víme jenom, že původní objekt byl čtyřstranný srub krytý stanovou stříškou, pokrytý doškem, v jehož špicí vycházela socha se zvonkem, kterou kryla kuželovitá stříška. Současnou podobu dokumentované zvonice nám uvádí vyřezané vročení s letopočtem 1908. Roubená čtyřboká stavba o půdorysném rozměru 240×190 cm je usazena na mírně vyzděném základu z lomového kamene v příkrém svahu. Jednotlivé vazné trámy opracované tesáním ze čtyř stran jsou vázány v pravém úhlu na spoj rybiny s pečlivě opracovanými čely. Na čelní straně nalevo je stavba otevřena vchodem pravoúhlé zárubně s jednokřídlou svlakovou dveřní konstrukcí na křížových závěsech s jednoduchou závorou.

Roubená zvonice v Podhradí, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

Objekt je završen sedlovou střechou s šindelovou krytinou a štítů střechy jsou svisle obedněny. Ve štítě směřujícím ke komunikaci je zavěšen zasklený obrázek (poklona) s klečícím andělem u Panny Marie. Socha zvonice vystupuje z hřebene střechy srubu, v němž je usazena v betonovém loži a vyztužena čtyřmi šikmými vzpěrami opírajícími se o polštářový věnec stavby. Socha se nad střechou rozděluje do dvou štenýřů (rozsochy), v jejichž vrcholku je osazeno vahadlo se zvonem. Tesařské spoje trámů jsou ztuženy železnými kramlemi. Vrchol kryje malá stanová střecha krytá šindelem doplněná ve vrcholku dřevěnou špicí. Zvoní se pomocí provazu visícího z kovového ramene vahadla otvorem ve střeše. Celková výška zvonice je přibližně 4,5 m. Během první světové války byl zvon zrekvírován a nový současný zvon byl pořízen až po ukončení války. V šedesátých letech 20. století byl zvon odcizen, ale posléze nalezen a znovu nainstalován. Zvonice prošla několika opravami – v roce 1993 jí byla navracena původní šindelová střecha a dřevo opatřeno konzervací. V roce 2012 byla provedena celková rekonstrukce objektu. Mezi zvoníky patřila rodina Mlčkova z domu čp. 24 do roku 1993, pak krátce Josef Hetmer z domu čp. 8, František Vavruša z čp. 9 a od roku 1997 rodina Vavrysova z čp. 23.⁴ V současnosti je zvonění v roubené zvonici nahrazeno elektrickým zvoněním v kapli sv. Zdislavy v centru návsi Podhradí. Roubená zvonice ohlašuje už jen umíráček. Stavba je krásným příkladem lidového stavitelství a také památkově chráněná. Památkové hodnoty spočívají v dochovaném rozsahu původního materiálu, dokumentujícího techniky stavby, členění v původní lokaci a celkovém pohledovém působení. Zvonice je přirozenou pohledovou i prostorotvornou dominantou obce.

Rudimov

Roubená zvonička šestibokého půdorysu je situovaná ve svahu nad návší ve středu obce Rudimov. Objekt byl postaven

nákladem obce již před rokem 1780 (značena již před tímto datem) a je příkladem šestibokého srubu s šindelovou střechou, v regionu ojediněle dochovanou. Vesměs se dochovaly zvonice na půdorysu čtverce. Současná podoba objektu koresponduje se stavem z druhé poloviny 19. století, kdy byla patrně opravena. Zvonice byla postavena na pozemku obce parc. č. 68. Tuto parcelu odkoupil v roce 1926 bez břemena pan Josef Dulík z čp. 77. Tím byla obec donucena přemístit zvonici na soukromý pozemek parc. č. 287 se souhlasem majitele Josefa Víceníka z čp. 17. Písemná dohoda mezi obcí a vlastníkem je archivovaná ve Státním okresním archivu v Klečůvce.

Spodní nosná část zvonice z hrubě hranečných čtyřstranných tesaných trámů je usazena téměř na terénu s nízkou izolační kamennou podezdívkou z kamenných kvádrů i lomového kamene. Roubení je provedeno podle rybinového typu s nepravidelnostmi tvaru čela, vyvolané nestejným

Šestiboká zvonice v Rudimově, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

Detail závěsu zvonu ve vrcholu sochy zvonice v Rudimově, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

tvarem jednotlivých trámů. Jednotlivé trámy nesou na vnější straně římské číslice pro rozlišení řazení od spodních k horním. Na čelní straně jsou v masivním ostění, upevněných k přiléhajícím trámům čtyřmi kovovými kleštinami, osazeny jednokřídlé dveře z dřevěného masivu šikmo řazených lišt vnějšího plochého rámového pokryvu. Každá ze stran má různou délku, která se pohybuje v rozmezí 150–165 cm, výška roubení je 172 cm, nad kterým se zvedá drobný krov stavby. Ten tvoří jednoduché ručně tesané krokve začepované do středové dřevěné sochy, která byla původně usazena v zemi. Dnes je posazena na betonové základně, která brání její degradaci. Krokve osedlané z každého rohu zajišťují stabilitu středové sochy. Ta je z jednoho kusu samorostu rozšířeného do dvou kleští ve tvaru písmene „V“. Na jejich vrcholcích jsou pak příčně začepované dva trámký, které spolu se středovým vazným trámkem tvoří konstrukci jednoduché sedlové střechy kryté štípaným šindelem. Hřeben stříšky je doplněn malou plechovou bání a křížem. Zvonice je osazena zvonem z roku 1780 s nápisem: IN HONOREM S FLORIANI E.F.S. JOAN NEPOMUC, FUSA VOLEGANGO STRAYB OLOMOCY 1780. Šestiboká střecha nad roubením je pokryta také šindelem. Celková výška zvonice je okolo 4,5 m a zvoní se pomocí zavěšeného řetízku jdoucího od ramene vahadla dírou ve střeše. Opravou

střešní krytiny a náhradou za dnešní šindel došlo k její památkové rehabilitaci. Ta proběhla v roce 2006 nákladem obce Rudimov s příspěvím fondu kultury Zlínského kraje na opravu památek. Zvonice je památkově chráněná a její hodnoty spočívají v uplatněné materiálové skladbě, dokumentující způsobu opracování, stavební postupy a technologie.

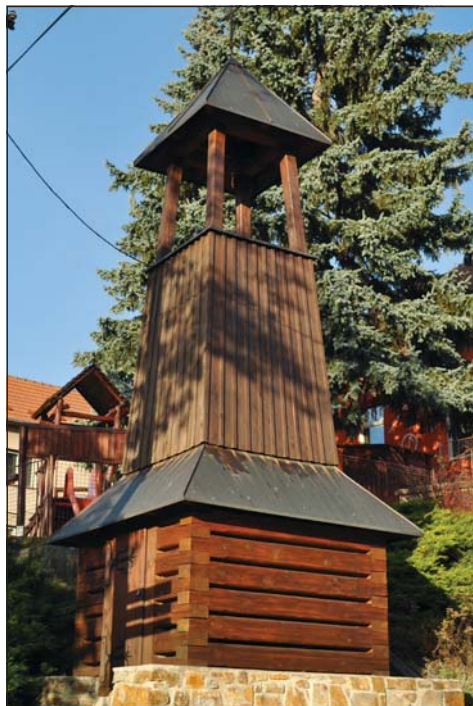
Sehradice

Původní dřevěná zvonice v Sehradicích pocházela z roku 1727, datována podle vnitřního vročení. Stála ve středu obce na návsi v místech dnešní hlavní komunikace za obecním úřadem, kde cesta zatáčí k mostku přes potok. V současné době se zde nachází lavičky a vývěsní deska kousek od autobusové zastávky. Zvonice původní archaické podoby byla umístěna na vyzděném kamenném soklu z přesných kamenných bloků a byla doplněna čtyřmi stromy a v jejím těsném sousedství stál kamenný kříž, u kterého se odbývaly veškeré náboženské události v obci.

Původní zvonice v Sehradicích, 1917–1929. Foto A. Václavík. Fotoarchiv MJVM Zlín.

Konstrukce zvonice složená ze čtyř dřevěných sloupů svázaných v pravých úhlech do rámu byla začepována do polštářového trémového rámu s přesahy na celou šíři kamenného soklu. Sokl měl rozměry přibližně 260×260 cm a strany těla zvonice 160×160 cm. Rámová konstrukce byla přibližně v polovině její výšky zpevněna začepovanými příčkami, které byly vevnitř kryté deskami a tvořily patro zvonice přístupné po krátkém dřevěném žebříku. V severní straně zvonice byl prolomen otvor, který kryly kazetové dveře přístupné po čtyřech kamenných schodech. Horní část zvonice konstrukce byla zpevněna zavětrovacími trámky, pod kterými byly začepovány dvě příčky, přes které byl v pravém úhlu položen závěs pro vahadlo se zvonem. Zvonilo se ručně pomocí dlouhého provazu. Konstrukci kryla osmiboká kuželovitá stříška krytá čtyřmi řadami štípaného šindele, doplněná ve vrcholu dřevěnou vyřezávanou špicí s kovovým křížkem. U základny zvonice byla konstrukce zpevněna a zkosena pomocí námětků a krokviček a překládaným vodorovným pobitím deskami opláštěna ze všech stran, což celou konstrukci zpevnilo a zajistilo stabilitu při zvonění. Pouze horní zvoniceová lucerna zůstala volná. Ve třicátých letech 20. století došlo k poslední větší opravě zvonice. Lucerna byla doplněna laťovým mřížováním, ozdobnými lištami, šindel na stříšce vystřídal plech a celý plášť byl vyměněn za svisle kladené desky. Zvonice byla chráněnou kulturní památkou a krátce po druhé světové válce na začátku padesátých let 20. století byla přemístěna z centra návsi na nové současné místo do rohu školní zahrady na nově vyzděný kamenný sokl. Kamenný kříž na návsi byl také odklizen a na jeho místě postaven nový ze švédské žuly před domem čp. 9 u autobusové zastávky. Původní zvonice po přesunu na nové místo nebyla staticky opravena, a tak do několika let technicky dosloužila, spodní dřevěné části uhnily. Fotografie z obecní kroniky dokládají samovolné spadnutí na konci

Nová zvonice v centru Sehradic před obecním úřadem, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

padesátých let.⁵ Na jejím místě vznikla nová zvonice. Ta je odlišná od původní. Tvoří ji čtyřstěnný dřevěný srub o půdorysném rozměru 220×220 cm, který je svázán na pravý úhel jednoduchými rybinovými zámky. Ve východní straně byl prolomen otvor s trámovými zárubněmi pro jednoduché prkenné dveře doplněné kovanými panty. Ten obepíná čtyřsloupovou konstrukci zvonice, která je napevno začepována do polštářového věnce, a v horní části, která se lichoběžníkově zužuje, je svázána ho horního věnce. Závěs vahadla se zvonem zajišťují dva příčné trámy osazené v horním vazném věnci. Plášť konstrukce je pobit svislými deskami, které ve spárách kryjí menší latě. Přejech mezi pláštěm zvonice a srubem zajišťuje valbová plechová střecha. Na vrcholu konstrukce je usazena stanová střecha krytá plechem na plném bednění ve špici doplněna kovaným křížem. Zvoní se ručně zevnitř zvonice pomocí ocelové tyče.

Slavičín-Nevšová

Drobná zděná zvonice z roku 1907 je situovaná u potoka v centru obce Nevšová, která je dnes místní částí města Slavičín, a tvoří její přirozenou historickou dominantu. Jedná se o kvalitní příklad lokální architektonické produkce s řadou původních prvků. Jde o drobnou sakrální stavbu. Spodní část objektu je zděná, čtvercového půdorysu o rozměrech 285×285 cm. Je vybudována z pálených cihel, líce zdiva jsou omítány (šířka zdiva je okolo 50 cm). V ose hlavního průčelí jsou situovány v obloukové zárubni dřevěné jednokřídlé dveře, které jsou kazetové s původním kovaním. Nad nimi je pak drobný mělký výklenek obdélného tvaru s uskočeným polokruhovým záklenkem. V pravé stěně se nachází drobné obdélné okénko, které je zasklené a neotvíravé. Koruna zděné spodní části je tvořena jednoduše členěnou římsou ve světle žluté barvě. Dřevěné prvky jsou hnědočervené,

Zvonice ve Slavičíně-Nevšové, 2019. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

nad římsou se nachází prostá valbová stříška pokrytá falcovaným plechem, z ní pak vyrůstá dvojice dřevěných dubových trámů (štenýřů) s okosenými hranami. Ty jsou začepovány v příčných kleštinách přeplátovaných na pozednicích krovové konstrukce a ztuženy dvěma páry začepovaných vzpěr a krokve. Na jednom z trámů je vyřezán letopočet 1907. Na těchto trámech je nahoře nasazena menší stanová stříška, kterou kryje opět falcovaný plech, završená makovicí s kovaným křížkem. Pod stříškou je zavěšeno vahadlo se zvonem, ze kterého vystupuje kovové rameno. Z něj je spuštěn dlouhý kožený pásek ke zvonění, který prostupuje střechu a podbití vnitřního prostoru zvonice. Podlaha vnitřního prostoru stavby je vložena nasucho plochými kameny a doplněna malým mobilním oltářem. Před zvonicí je situovaný kamenný kříž a vedle vzrostlá lípa. Tato drobná sakrální stavba je památkově chráněná od roku 2011.

Slopné

Původní roubená zvonice ve Slopném se nacházela ve středu obce u čp. 86 u budovy školy, která byla zřízena v této usedlosti v roce 1850, což je první písemný doklad, o kterém se zmiňuje kronika obce. Podle archaičnosti ji můžeme datovat na přelom 18. a 19. století, nejpozději však na začátek 19. století. Zvonice byla usazena na kamenném základě z lomového pískovce. Čtyřboká dubová konstrukce objektu z hrubě hraněných čtyřstranných tesaných trámů o půdorysném rozměru přibližně 200×200 cm obepínající a zároveň ztužující sochu zvonové stolice byla vázána na úhel jednoduchými rybinovými zámky. Na čelní straně zvonice byly v masivním ostění, upevněných k příléhajícím trámům čtyřmi kovovými kleštinami, osazeny jednokřídlé svlakové dveře z dřevěného masivu svisle deštěné. Avšak už při fotodokumentaci profesorem Antonínem Václavíkem chyběly.

Socha zvonové stolice byla zapuštěna do základového roštu z mohutných

Původní roubená zvonice ve Slopném, 1917–1927. Foto A. Václavík. Fotoarchiv MJVM Zlín.

Zvonicový nástavec na hasičské zbrojnici ve Slopném, 2020. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

trámových kleští a vyztužena jedním párem šikmých vzpěr. Socha byla ještě zpevněna uklínováním mezi dvě kleštiny v pravém úhlu oproti základovému roštu v úrovni horního trámového věnce srubu. To celé kryla sedlová střecha, kterou původně pokrýval došek, později štípaný dřevěný šindel položený v pěti řadách nad sebou. Štíty stříšky byly na obou stranách svisle odeštny z hrubých desek. Ve středu hřebene střechy vycházela socha – hrubě hraněný, 5 m dlouhý čtyřstranný trám, v jehož vrcholku byla rozšířena do dvou trámů (štenýřů). Jejich podélné spoje byly vzájemně začepovány a zakolíkovány. Pevnost spoje byla zvýšena zatlučením železných kramlí z obou stran. Ve štenýřích bylo usazeno vahadlo se zvonek, ze kterého pomocí ramena byl spuštěn provaz do zvonice. Vrchol stavby kryla jednoduchá široká kuželová stříška se třemi řadami štípaného šindele a ve vrcholku doplněná malou vyřezávanou dřevěnou bání se špicí. Je velká škoda, že si obec nezachovala tuto památku drobného lidového stavitelství v nejzápadnější části regionu luhačovického Zálesí a při její demolici nedošlo k detailní dokumentaci. Zvonice podle kroniky zanikla v roce 1927, kdy funkci zvonice nahradil zvonicevý nástavec nad nově postavenou budovou hasičské zbrojnice. Čtyřstranný jednoduchý dřevěný nástavec vystupuje z hřebenu střechy a kryje jej stanová střecha krytá plechem. Ve vrcholku je osazena špicí s otáčivou korouhví, v níž je datace 1927. Povrch nástavce je svisle odeštný a doplněn imitací podélných žaluzií a oplechováním. Lucerna zvonice je otevřená do všech čtyř stran.

Vlachovice-Vrbětice

V obci Vlachovice-Vrbětice, konkrétně ve Vrbětících ve středu obce v prostoru nepravidelné návsi, se nachází památkově chráněná dřevěná zvonice neobvyklého šestibokého tvaru s úplně nejjednodušší formou konstrukce pro zavěšení zvonu. Objekt pochází ze začátku 19. století. V současnosti

Dřevěná zvonice na návsi ve Vrbětících, 2020. Foto J. Káčer. Fotoarchiv SM UH.

má i mladší přesnou kopii z roku 1968, která je umístěná v areálu Valašské dědiny v Národním muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Podle záznamů v kronice se dozvídáme, že než byla přesunuta do muzea v přírodě, byla opravena v letech 1900 a 1965. Původně šlo o spojení dvou stejně velkých opracovaných kulatin z dostupného materiálu, které byly usazeny v zemi. Každá stojka byla opatřena třemi podpůrnými vzpěrami, které byly také zhotoveny z tenčí opracované kulatiny z místních zdrojů, byly taky zapuštěné do země a sloužily především ke stabilitě konstrukce při zvonění. Avšak působením klimatických podmínek dřevo začalo u země uhnívat, a tak bylo přikročeno k menší opravě. Při zachování rozměrů byl položen z tří přitesaných kuláčů spodní práh přímo na zemi, později podložen kamenným základem, který tvořil pevnou základnu stavby. Ve středu příčného delšího trámu jsou v pravém úhlu přeplátovány dva kratší podélné trámy, v jejichž středech jsou

začepovány stojky, které doplňují na každou stranu začepované vzpěry. Půdorysně vzniklý šestiúhelník je v každé straně pláště, vyjma poloviny jedné nejužší strany, rovinně pobit širokými dubovými fošnami, které celou konstrukci šestibokého jehlanu pevně vážou. Celý plášť byl a i v současnosti je pokrytý štípaným šindelem. Ve vrcholku konstrukce (stojek) je stavba ukončena kuželovitou stříškou s kovaným křížem (nahrazen vyřezávanou špicí) a krytá šindelem. Pod ní je usazeno vahadlo se zvonem. Původně z něj trčící rameno na provaz pro zvoníka nahradil digitální elektromotor i s dálkovým ovládním. V čelní straně prolomený pravouhlý vchod dostal rám, do kterého byly usazeny dveře, které se zamykají. Rozměry delších stran jsou 225 cm a užší 95 cm. Zvonice ve Vrbětčích je ojedinělý dochovaný typ drobné památky lidového stavitelství se specifickým půdorysným a konstrukčním řešením.

Zvonice objevujeme také jako součást kaplí či novodobých hasičských zbrojnic ve formě zvoniceových nástavců. To se týká mnoha neuvedených obcí ve zkoumaném vymezeném území, kde navíc v posledních třiceti letech vyrostlo mnoho nových kostelů a kaplí či prošlo generální opravou. Ty však nebyly v zájmu výzkumu. Dominantní převaha dřevěných roubených zvonice, se kterými se můžeme setkat především na Valašsku, je jednoznačná. Zděné zvonice nalezneme pouze ve čtyřech lokalitách, byť jich bylo původně více.

Poznámky:

- 1 K u r i a l, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 1., Okres Gottwaldov*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1978, s. 36.
- 2 D ž o g a n i k, Zdeněk. *650 let obce Kelníky*. Kelníky: Obec Kelníky, 2012. 45 s.
- 3 P e t r ů, Josef. *Historie hasičského sboru v Loučce: historie obce Loučka*. Loučka: Obec Loučka, 1998, s. 42.
- 4 M á č a l a, Pavel. *Podhradí 1563-2013*. Praha: Portál, 2013, s. 226.

- 5 Ž á č e k, František, ed. *Sehradice: historie obce od roku 1131-2001*. Sehradice: Obec Sehradice, 2001, s. 47.

Literatura:

- B á č o v á, Marie et al. *Obnova okenních výplní a výkladců*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010. 147 s. Odborné a metodické publikace; sv. 38.
- B r o u č e k, Stanislav a J e ř á b e k, Richard, eds. *Lidová architektura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nákl. Mladá fronta, 2007. 3 sv.
- D i r l a m, Martin. *Stavební truhlářství: tradice z pohledu dneška*. Praha: Grada, 2013. 112 s. Stavitel.
- D ž o g a n i k, Zdeněk. *650 let obce Kelníky*. Kelníky: Obec Kelníky, 2012. 45 s.
- F r o l e c, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974. 399 s.
- F r o l e c, Václav a V a ř e k a, Josef. *Lidová architektura: encyklopedie*. Praha: Grada, 2007. 427 s.
- H r d o u š e k, Vít. *Lidová architektura jihovýchodní Moravy: obrazový průvodce od Chřibů po Bílé Karpaty, od Břeclavi ke Zlínu*. Modrá u Uherského Hradiště: Škola vesnice, 2001. 100 s.
- K o u ř i l, Jan a B u b e n, František. *Truhlářství: tradice z pohledu dneška*. Praha: Grada, 2003. 250 s. Stavitel.
- K o v á ř ů, Věra. *Kamenný dům: (doprovodná publikace ke stejnojmennému filmovému dokumentu)*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2005. 50 s. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice; II. řada – díl III.
- K u č a, Karel. *Zvonice českých venkovských kostelů*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1994. xxi–xl.
- K u č a, Karel. *České, moravské a slezské zvonice*. Praha: Libri, 2001. 379 s.
- K u r i a l, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 1., Okres Gottwaldov*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1978. 77. [1] s.
- K u r i a l, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 5., Okres Uherské Hradiště*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1986. 58 s.

- K u r i a l, Antonín a K o v á ř ů, Věra. *Katalog lidové architektury. Část 7., Okres Hodonín*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2007. 120 s.
- L u n g a, Radek a S o l a ř, Jaroslav. *Kostelní věže a zvonice: kampanologie, navrhování, poruchy, rekonstrukce a sanace*. Praha: Grada, 2010. 172 s. Stavitel.
- M á č a l a, Pavel. *Podhradí 1563-2013*. Praha: Portál, 2013. 375 s.
- M á č e l, Otakar a V a j d i š, Jaroslav. *Slovácko: architektonický vývoj vesnice*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1958. 236 s. [120] s. obr. příl. Česká architektura. Velká řada; sv. 2.
- M e n c l, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980. 630 s. [32] s. barev. obr. příl.
- N i e d e r l e, Lubor. Ves, obydlí a dvůr. In: Niederle, Lubor, ed. *Moravské Slovensko. Svazek II*. Praha: Nákladem Národopisného Musea Československého, 1922, s. 41–96.
- P e t r ů, Josef. *Historie hasičského sboru v Loučce: historie obce Loučka*. Loučka: Obec Loučka, 1998. 73 s.
- S c h u b e r t, Alfréd. *Péče o výplně historickýchokenních a dveřních otvorů*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2004. 93 s. Odborné a metodické publikace; sv. 29.
- Š i m š a, Martin, K a l á b o v á, Petra a kol. *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy: průvodce muzejní expozicí*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2006. 283 s.
- Š k a b r a d a, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003. 395 s.
- T i t s c h e r, Franz. *Stavitelství: tradice c. k. stavebnictví*. Praha: Grada, 2002. [300] s.
- V á c l a v í k, Antonín. *Luhačovské Zálesí: příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930. 671 s.
- V o n d r u š k o v á, Alena a V o n d r u š k a, Vlastimil. *Vesnice*. Praha: Vyšehrad, 2014. 199 s. Průvodce českou historií.
- Ž á č e k, František, ed. *Sehradice: historie obce od roku 1131-2001*. Sehradice, 2001. 92 s.

CENTRUM PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU ZLÍNSKÉHO KRAJE V ROCE 2020

Jan Káčer, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti jako regionální pracoviště pověřené naplňováním vládního usnesení Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu ve Zlínském kraji dlouhodobě přistupuje k realizaci projektů zaměřených na identifikaci a dokumentaci jevů tradiční lidové kultury, vyhlašovaných a preferovaných Ministerstvem kultury ČR.

Ke stěžejním významným projektům patřily úkoly v oblasti tradičního lidového stavitelství a architektury, jež pověřené pracoviště koncepčně dlouhodobě řeší. V roce 2020 byla pozornost věnována dalším vybraným objektům z Uherskohradištska, Zlínska, okresu Hodonín, ale především zděným a roubeným zvonickým na luhačovickém Zálesí (viz příspěvek na s. 325–348). Výzkum je spojen i s prací s dostupnými archivními dokumenty ve státních okresních archivech. Pro rok 2021 se připravuje odborná spolupráce s Masarykovým muzeem v Hodoníně a jeho pobočkami Městským muzeem ve Veselí nad Moravou a Vlastivědným muzeem v Kyjově na dokumentaci vybraných objektů lidového stavitelství a drobných sakrálních památek a zvoníc. Badatelský tým se vyslovil i v otázce aktualizace výzkumu tradičního stavitelství v okrese Zlín a s tím i spojené rozšířené vydání publikace *Lidové stavby známé neznámé. Zlínsko II. Záměr a financování navrhovaného projektu* bude konzultováno s oddělením kultury Zlínského kraje.

K hlavním činnostem Centra péče o tradiční lidovou kulturu patřila v roce 2020 i dokumentace tradiční lidové výroby (práce s přírodními pletivy – košíkářství, práce z textilních vláken, práce s kovem), ale i fotodokumentace zvyků výročněobčejového cyklu na Slovácku.

Oceňování lidových tvůrců

Každoročně, již od roku 2005, uděluje město Uherské Hradiště titul **nositel Ceny Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby**. V roce 2020 se seznam nositelů tohoto titulu po schválení zastupitelstvem města ze dne 18. května 2020 rozšířil o další tři výrazné osobnosti: **Vítězslava Bobčíka** (*1979) z Podolí za práci s kovem – tradiční a umělecké kovářství a **Leoše Křížku** (*1970) z Březolup za práci s přírodními pletivy – pletení z proutí a pedigu, košíkářství. Spolu s nimi získal **Josef Míšek** (*1951) z Hluku čestné uznání za celoživotní práci v oboru práce s textiliemi – těžká krojová krejčovina/šití krojových součástek. Slavnostní předání Ceny Vladimíra Boučka se uskutečnilo v pondělí 21. září ve velkém sále uherskohradištské Reduty. Programem provázela Terezie Habartová, o hudební vstupy se postarala cimbálová muzika Špica ze Starého Města.

V tentýž den a ve stejných prostorách se uskutečnilo slavnostní předání dalšího ročníku titulu **Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje**, již potřetí společně s udílením Ceny Vladimíra Boučka. Již podeváté oceňoval Zlínský kraj dovednosti tvůrců, kteří zachovávají původní řemeslné postupy, pracují s přírodními materiály, pletivy, dřevem, textilem a jinými přírodninami a svým umem dokáží přetvářet výchozí surovinu v mistrovský řemeslný výrobek. Hostitelské role se ujalo město Uherské Hradiště společně se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti. Zlínský kraj přistoupil ve smyslu usnesení vlády České republiky z roku 2001 k aktualizaci Strategie účinnější státní podpory kultury a s respektem k usnesení vlády České republiky z roku 2003 o Konceptu účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice a v souladu s výzvou

UNESCO „Žijící lidské poklady“ k oceňování lidových tvůrců s vědomím nutnosti podpory uchování a dalšího rozvoje těchto hodnot ve svém regionu. Návrhy na udělení titulu mohou na základě Statutu uveřejněném na internetových stránkách Zlínského kraje a Slovákckého muzea od 1. října každého roku do 28. února roku následujícího předkládat vědecké a odborné instituce, muzea, občanská sdružení, jiné neziskové a zájmové organizace, fyzické osoby, působící v daném oboru, orgány státní správy a samosprávy. Návrhy musí být v písemné a elektronické formě včetně obrazové dokumentace zaslány Slovákckému muzeu, které vypracovává kompletní nominační listy. Ty poté posuzuje jmenovaná odborná komise, kterou svolává předseda Kulturní komise Rady Zlínského kraje, jež svá doporučení na udělení titulu předkládá Radě Zlínského kraje.

V roce 2020 byli navrženi na ocenění tyto tvůrci: Marie Bilíková z Babic – v oboru práce s přírodními pletivy – drobná figurální plastika a tkané výrobky z kukuřičného šustí, Pavel Číp ze Zubří – v oboru výroba historických hudebních nástrojů, Pavel Horák z Karolinky – v oboru práce se sklem – broušení skla, Josef Hruška z Valašského Meziříčí – v oboru práce s kovem – tradiční a umělecké kovářství, Romana Jablunková z Morkovic-Slížan – v oboru práce s přírodními pletivy – košíkářství, Jana Juřicová z Vigantic – v oboru práce s textiliemi – bílá výšivka, Eva Kašparová z Valašské Senice – v oboru práce s textiliemi – těžká a lehká krojová krejčovina, Vít Kašpařík z Velkých Karlovic – v oboru výroba lidových hudebních nástrojů, Soňa Kölbllová z Uherského Ostrohu – v oboru práce s textiliemi – šití a zdobení tradičního lidového oděvu, Augustin Krystyník z Nového Hrozenkova – v oboru práce se dřevem – kolářství, Gabriela Mahdalová z Nivnice – v oboru práce s textiliemi – těžká krojová krejčovina, šití a zdobení tradičního lidového oděvu, Josef Míšek z Hluku – v oboru práce s textiliemi – těžká krojová krejčovina, Jiří Ondřej ze

Zubří – v oboru práce s přírodními pletivy – výroba březových metel, Dana Ptáčková z Morkovic-Slížan – v oboru práce s přírodními pletivy – košíkářství a Petr Stoklasa z Velkých Karlovic – v oboru práce se dřevem – řezbářství a výroba štípaných holubiček.

Na základě doporučení Odborné komise pro tradiční lidovou kulturu Rada Zlínského kraje schválila na svém jednání 8. června 2020 udělení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje za rok 2020 celkem výjimečnému počtu třinácti laureátů, a to z toho důvodu, že deset oceněných již dříve získalo ministerský titul Nositel tradice lidových řemesel za dokonalé ovládnutí dovedností, postupu technologie tradiční rukodělné výroby a za předávání těchto zkušeností budoucím generacím. Z rukou členů Rady Zlínského kraje pro oblast kultury, památkové péče, církví, mládeže a sportu Mgr. Miroslava Kašného a vedoucí odboru kultury a památkové péče Zlínského kraje PhDr. Romany Habartové převzali titul Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje za rok 2020: **Marie Bilíková** (*1951) z Babic – v oboru práce s přírodními pletivy – drobná figurální plastika a tkané výrobky z kukuřičného šustí, **Pavel Číp** (*1944) ze Zubří – v oboru výroba historických hudebních nástrojů, **Pavel Horák** (*1968) z Karolinky – v oboru práce se sklem – broušení skla, **Josef Hruška** (*1941) z Valašského Meziříčí – v oboru práce s kovem – tradiční a umělecké kovářství, **Romana Jablunková** (*1977) z Morkovic-Slížan – v oboru práce s přírodními pletivy – košíkářství, **Jana Juřicová** (*1953) z Vigantic – v oboru práce s textiliemi – bílá výšivka, **Eva Kašparová** (*1962) z Valašské Senice – v oboru práce s textiliemi – těžká a lehká krojová krejčovina, **Vít Kašpařík** (*1970) z Velkých Karlovic – v oboru výroba lidových hudebních nástrojů, **Augustin Krystyník** (*1952) z Nového Hrozenkova – v oboru práce se dřevem – kolářství, **Gabriela Mahdalová** (*1973) z Nivnice – v oboru práce s textiliemi – těžká

krojová krejčovina, šití a zdobení tradičního lidového oděvu, **Jiří Ondřej** (*1959) ze Zubří – v oboru práce s přírodními pletivy – výroba březových metel, **Dana Ptáčková** (*1950) z Morkovic-Slížan – v oboru práce s přírodními pletivy – košíkářství a **Petr Stoklasa** (*1962) z Velkých Karlovic – v oboru práce se dřevem – řezbářství a výroba štípaných holubiček.

Slovácké muzeum pro rok 2020 podalo dvě nominace na titul **Nositel tradice lidových řemesel**, kterou uděluje Ministerstvo kultury České republiky. Nominovaná byla **Marie Bilíková** (*1951) z Babic za práci s přírodními pletivy – drobná figurální plastika a tkané výrobky z kukuřičného šustí a **Marie Vlčková** (*1949) z Uherského Ostrohu v oboru drobné zvykoslovné předměty – kraslice batikované a zelové. Oběma nominovaným byl tento titul udělen. Na konci roku 2020 Slovácké muzeum nominovalo na toto ocenění **Romanu Jablunkovu** (*1977) z Morkovic-Slížan za práci s přírodními pletivy – pletení z proutí a pedigu, košíkářství.

Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Zlínského kraje

Seznam v současnosti obsahuje celkem šest statků: Valašský odzemek (zapsán v roce 2014), Jízda králů v Hluku, Kunovicích a ve Vlčnově (2016), Slovácký verbuňk (2016), Tradiční hody s právem na Uherskohradištsku (2018), Výtvarné navrhování a tkaní tapiserií, koberců a jejich restaurování v Moravské gobelínové manufaktuře (2019) a Ruční výroba umělých květín, vonic a vínků (drobné zvykoslovné předměty) (2019).

V roce 2020 na Seznam nepřibyl žádný statek. Avšak odborní pracovníci Slováckého muzea v Uherském Hradišti (Mgr. Marta Kondrová a Mgr. Gabriela Směříčková) společně s PhDr. Pavlem Popelkou začali připravovat nominaci fašankových obchůzek v Bystřici pod Lopeníkem, Komni a ve Strání nazvanou Masopustní mečové tance

na Uherskobrodsku, kterou podají v roce 2021.

Digitální mapa tradiční kultury

Společný projekt Centra tradiční kultury v Myjave a Slováckého muzea v Uherském Hradišti jako krajského pověřeného pracoviště – Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje, financovaný z Evropského fondu regionálního rozvoje v rámci Operačního programu přeshraniční spolupráce SR – ČR 2007–2013. Projekt byl realizován v časovém období od 1. 8. 2014 do 30. 4. 2015 a v následujících letech byl pravidelně doplňován. Hlavním cílem projektu je zpřístupnit široké laické veřejnosti vybrané jevy tradiční lidové kultury – lidový oděv, hudební i taneční projev vybraných lokalit moravsko-slovenského pomezí na území Zlínského, Jihomoravského a Trenčianského kraje. Slovácké muzeum v první fázi projektu v roce 2015 zpracovalo lokality: Bílovice, Staré Město, Strážnice, Velká nad Veličkou, Strání, Nivnice, Vlčnov, Starý Hrozenkov. V roce 2016 byla mapa doplněna o Bystřici pod Lopeníkem, Hluk, Veselí nad Moravou a Újezdec u Luhačovic, v roce 2017 o Březovou, Dolní Němčí a Kunovice, v roce 2018 o Boršice u Blatnice, Částkov a Suchov, v roce 2019 o Polešovice, Prackšice a Uherský Brod. V roce 2020 přibýly lokality Horní Němčí, Korytná a Ořechov.

Dokumentace valašského odzemku a slováckého verbuňku

Epidemie covid-19 v roce 2020 a s ní spojené vládní restrikce nedovolily organizátorům Mezinárodního folklorního festivalu Vsetínský krpec uskutečnit soutěž o nejlepšího tanečníka valašského odzemku. Kromě soutěže se nekonal ani folklorní festival ve Vsetíně. Každoročně se střídá na pořadatelství této soutěže město Vsetín (MFF Vsetínský krpec) a Rožnov pod Radhoštěm (Rožnovské slavnosti).

Stejně jako odzemek dopadla i soutěž o Nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku, která se měla uskutečnit v rámci Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Ten se bohužel, také jako řada ostatních festivalů, v roce 2020 vůbec nekonal. Neproběhla ani žádná předkola této soutěže, kterou odborní pracovníci každoročně dokumentují. V rámci mírného rozvolnění vládních nařízení však organizátoři Slováckého verbuňku uspořádali soutěž 5. září 2020 v amfiteátru Zahrada ve Strážnici. Soutěž se konala v netradičním termínu a za netradičních podmínek. Podobu soutěže tanečníků verbuňku řešili pořadatelé přibližně od konce května, kdy se opatření začala uvolňovat. Oslovili tanečníky, zda by o uspořádání soutěže v náhradním termínu a mimo festival měli zájem. Reakce byla pozitivní jak od tanečníků, tak od diváků.

Soutěž však proběhla výrazně jinak než předchozí ročníky. Namísto tisíců diváků tvořilo publikum na venkovním stadionu pouhých 500 držitelů vstupenek. Pořadatelé byli do poslední chvíle v napětí, zda akci nezakážou hygienici. I samotný průběh soutěže byl odlišný. Zatímco v minulých letech z oblastních kol postupoval vítěz rovnou do odpoledního finálového kola a pět dalších účastníků do kola dopoledního, letos mohlo z každé oblasti po nominaci porotou postoupit do finále šest tanečníků. Ne všechny oblasti ale takové množství tanečníků vyslaly, ve finále tak nakonec soupeřilo 25 tanečníků verbuňku.

Nejlepším tanečníkem slováckého verbuňku se stal Marek Salay z Charvatské Nové Vsi. Na druhém místě skončil Pavel Vařecha z Lipova, třetí místo obsadil Petr Pěcha z Kunovic, čtvrté místo patřilo Petru Poláchovi z Kunovic a páté místo patřilo Danielu Krausovi z Prahy. Tanečníky doprovodily cimbálové muziky OLiNa a Burčáci. Tradiční soutěž tak o letošní ročník nepřišla.

Doprovodné programy

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pokračovalo v roce 2020 v přípravě tvořivých interaktivních programů pro děti i širokou veřejnost zaměřených na rukodělnou výrobu nazvaných **Tvoříme v muzeu**, z něhož se v průběhu roku vzhledem k epidemii covid-19 uskutečnil pouze jeden program dne 7. března pod názvem *Výšivka na výřez – Uherskohradištsko III.*, a to na přání účastníků kurzů z předešlého roku zaměřených na výšivku na výřez. Byl určen jednak stálým účastníkům loňských kurzů, kteří se chtěli zdokonalit, ale i novým zájemcům (podmínkou byla alespoň základní zkušenost s vyšíváním). Noví účastníci se seznámili se základy výšivky nazývané jako výřezová. Zkušená vyšivačka Jarmila Kraváčková z Babic prakticky předvedla rozvržení výšivky na ploše i jednotlivé typy stehů a účastníci se pod jejím vedením naučili samostatně výšivku rozpracovat a používat okrajové typy stehů. Dokončení výšivky, barevné zákonitosti a pokrytí plochy výřezovým stehem mělo být náplní navazujícího kurzu *Výšivka na výřez – Uherskohradištsko IV.*, který měl proběhnout v sobotu 21. března 2020. Bohužel se však už nemohl uskutečnit. Zájemců o kurz je i nadále tak velké množství, že se v něm Slovácké muzeum rozhodlo pokračovat i v dalších tvořivých programech v následujícím roce 2021, pokud to epidemiologická situace dovolí.

VÝBĚROVÝ PŘEHLED PUBLIKACÍ VYDANÝCH V ROCE 2020

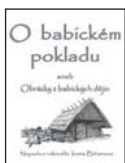
BARTOŠÍKOVI, Alena a Lubomír. *Kluci z Lapače.* Brno: Tiskárna Didot, 2020. 173 s. ISBN 978-80-87298-09-1.

V příběhu hrdiny Lubora Jalovce zpracovali autoři Alena a Lubomír Bartošíkovi téma dětských her a malých dobrodružství, které v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století prožívaly děti vyrůstající a hrající se v jedné ulici. Krátké příběhy dávno opomenutých dětských her doprovází ilustrace Ivana Křemečka.

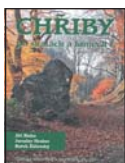
BAZALOVÁ, Alena a VESELÝ, Jakub. *Huštěnovice v osmi stoletích. Huštěnovice: Obec Huštěnovice, 2020. 272 s.*

Vlastivědná monografie pojednávající o historii obce, jejích památkách, farnosti, školství, významných osobnostech i kulturním a společenském životě. Texty doplňují četné fotografie. Součástí přílohy je otisk knihy Jindřicha Erazima Vitáska Nástin dějin obce Huštěnovské na Moravě z roku 1878.

BIČANOVÁ, Ivana. *O babickém pokladu aneb Obrázky z babických dějin. Babice: Místní knihovna Babice, 2020. 27 s.*

Brožurka vyšla k výročí 800 let od první písemné zmínky o obci Babice. Autorka prostřednictvím svých ilustrací a krátkých textů seznamuje s historickými milníky obce.

BLAHA, Jiří, HRABEC, Jaroslav a ŽIŽLAVSKÝ, Bořek. *Chříby: po skalách a lomech.* První vydání. Boršice: Buchlov, 2019–2020. 2 svazky (115; 103 stran). *Chříby záhadné a mytické; sv. 14, 15.* ISBN 978-80-906524-7-7.

Další z edice publikací, které čtenáře přivádějí do chříbských lesů, charakterizují zajímavé skály a lomy. Popisy lokalit jsou uvozeny odborným úvodem zaměřujícím se na geologickou stavbu a přírodní zajímavosti Chříbů. Nechybí ani poetické verše a současné i archivní fotografie.

BROŽEK, Petr. *Platněřství. První vydání. Praha: Grada Publishing, 2021. 167 s. Řemesla, tradice, technika.* ISBN 978-80-271-0528-1.

Knih zabývající se především evropským uměním platněřské výroby. Klade si za cíl seznámit čtenáře s různými technologickými postupy – a jejich rekonstrukcemi – při výrobě plátové zbroje od raného středověku do 17. století.

ČOUPEK, Jiří et. al. *Popovice: Slovácká obec v letech 1220–2020. Popovice: Obec Popovice, 2020. 264 s.* ISBN 978-80-270-8853-9.

Vlastivědná monografie vydaná u příležitosti 800. výročí nejstarší nalezené písemné zmínky o Popovicích. Publikace se snaží uceleným způsobem zachytit uplynulá staletí v životě a díle předků.

DOUBEK, Jan, KOČ, Břetislav a URBÁNEK, Radim. *Co roztácel vítr: historie a současnost větrných mlýnů, mlýnků a čerpadel*. První vydání. Brno: Ivo Šperát, 2020. 341 s. ISBN 978-80-87542-30-9.

Svým rozsahem jedinečná publikace o větrných mlýnech uceleně popisuje jejich historii a současnost v České republice a zohledňuje nová zjištění. Tematika je zpracována od počátků drčení obilí v dějinách lidstva přes typologii, historii, konstrukci větrných mlýnů i jejich detailů po popisy dochovaných větrných mlýnů včetně jejich zbytků v krajině. Obsahuje abecední seznam objektů s jejich popisem i GPS lokalizací. V knize jsou vůbec poprvé knižně zpracovány informace o větrných mlýncích s turbínou a větrných čerpadlech. Publikace je ilustrována dobovými i aktuálními fotografiemi, nákresey a schématy.

DRÁPALA, Daniel, ed. a TICHÁ, Jana, ed. *Tuto se všelike památky...: památeční záznamy autorů z okruhu Vranečkovy kroniky*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2020. 143 s. Paměť lidí a míst. Ethnologica. ISBN 978-80-210-9598-4.

Edice Vavrečkovy kroniky, která podává historická svědectví o událostech a běžném životě na rožnovsko-krásenském panství v 18. století, valašském kantorovi Janu Bartoloměji Vranečkovi, Františku Demlovi i kulturním dědictví.

DUPALOVÁ, Jaroslava. *Kristián Gottfried Hirschmentzel (1638–1703): osudy a dílo velehradského barokního literáta*. První vydání. Boršice: Milan Železník – Nakladatelství Buchlov, 2020. 125 s. ISBN 978-80-906524-9-1.

Monografie seznamující s životem a dílem velehradského cisterciáka, spisovatele a polyhistora Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla. Poznatky autorka čerpala z knih, časopisů, análů a některých vybraných Hirschmentzlových rukopisů, které jsou dnes součástí historických fondů kulturních institucí.

ELSCHEK, Oskár. *Slovenské ľudové hudobné nástroje včera a dnes: rukoväť európskych ľudových hudobných nástrojov*. V Bratislave: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2020. 387 s. Tradícia dnes. ISBN 978-80-89639-67-0.

Jedná se o autorův slovenský překlad původně německy psané knihy vydané v Lipsku v roce 1983 pod názvem Die slowakischen Volksmusikinstrumente jako druhý díl rozsáhlého etnoorganologického díla o tradičních hudebních nástrojích v Československu. Slovenské vydání je oproti původní německé verzi doplněno o aktuální informace za posledních čtyřicet let. Autor aktualizoval informace o vybraných nástrojových typech s ohledem na rychlý vývoj v oblasti výroby, společenských funkcí, geografického rozšíření i hudebního využití lidových hudebních nástrojů.

FROLCOVÁ, Věra. *Velikonoce v české lidové kultuře.* Vydání druhé. V Praze: Vyšehrad, 2020. 287 s. ISBN 978-80-7601-280-6.

Druhé vydání tematické práce, ve které autorka na základě sebraného a prostudovaného materiálu popisuje velikonoční lidové zvyky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od dob národního obrození až do současnosti. Zabývá se časovým úsekem od Květné neděle do Velikonočního pondělí a u každého dne rozebírá zachované i zaniklé zvyky, obyčeje i pověry. Vše je doplněno ukázkami lidové poezie, velikonočních her, dále mnoha kresbami i reprodukcemi maleb na skle a kraslic.

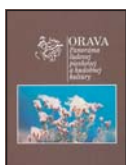
GAJDOŠ, Antonín Anton. *Od Moravy k Dunajsku.* Velehrad: nákladem vlastním, 2020. 134 s.

Autobiografické vzpomínání Antonína Gajdoše na život, který zasvětil folkloru a lidové písni. Popisuje své dětství, kdy se rozhodoval, zda z něj bude fotbalista, nebo folklorista. Zaznamenává chvíle ve folklorních souborech Hradišťánek, Dolina a Armádním uměleckém souboru Víta Nejedlého i léta s cimbálovými muzikami. Vzpomíná na spolupráci a setkání s mnoha významnými osobnostmi nejen české kulturní scény. Nechává nahlédnout do svého bohatého pracovního života.

GALUŠKA, Jan a kol. *Sto let fotbalu v Uherském Ostrohu: 100: 1920–2020.* Uherský Ostroh: FK Uherský Ostroh, z. s., 2020. 75 stran, 22 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-270-7697-0.

Publikace vycházející u příležitosti stého výročí založení kopané v Uherském Ostrohu vznikla jako poděkování těm, kteří se tomuto sportu v obci věnovali. Cílem autorů je připomenout z dávné a téměř zapomenuté historie jména a tváře těch, kteří již nežijí.

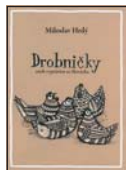
GRUSKA, Viliam Ján a STRAČINA, Svetozár. *Orava: Panoráma ľudovej piesňovej a hudobnej kultury.* [Bratislava]: Feeling v spolupráci s Občianskym združením Archív Viliama Jána Grusku, 2020. 74 s. + 2 CD.

Nové exkluzivní vydání legendárního alba „Orava“ ve formátu knihy obsahuje originální remastrované nahrávky na dvou CD a booklet s fotografiemi a originálními texty. Nové vydání je věnováno památce Viliama Jana Grusky a Svetozára Stračiny, kteří byli hlavními sestavovateli původního vydání v roce 1978. Je doplněno texty Juraje Dubovce – hudebního redaktora a folkloristy, Vladimíra Kyselá – dramaturga, režiséra a zakladatele Centra pre tradičnú ľudovú kultúru a etnomuzikoložky Alžběty Lukáčové.

HOCH, Aleš, ed. *Svět středověkých her: katalog výstavy.* První vydání. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 2020. 157 s. ISBN 978-80-7247-164-5.

Katalog stejnojmenné výstavy konané v Muzeu Vysočiny Jihlava si klade za cíl představit zájemcům o problematiku středověkých her ukázky hmotných dokladů jejich konkrétních typů a variant nalezených na našem území. Do výčtu nejsou zahrnuty všechny tehdy známé a oblíbené hry, ale pouze ty, které po sobě zanechaly hmatatelné důkazy v podobě artefaktů.

HRDÝ, Miloslav. *Drobníčky, aneb, Vyprávění ze Slovácka: a také o strašidlech a figurkách obcí Kudlovice, Sušice, Jalubí, Traplice, Košíky, Jankovice, Modrá, Velehrad, Salaš, Babice, Spytihněv, Huštěnovice*. První vydání. Boršice: Buchlov – Milan Železník, 2020. 161 s. ISBN 978-80-906524-8-4. Soubor drobných vyprávění ze života předků z nejsevernější části Dolňácka. Drobníčky, tvořené dosud nepublikovanými záznamy vyprávění, jsou doplněny jednoduchými zprávičkami z knihy Moravské Slovensko, vydané v roce 1919. Sbíрка je doplněna ilustracemi Františka Valera z Jalubí.

JUROVATÝ, Ladislav. *Velká kniha drátenictví*. Překlad Božena Musilová. První vydání. Praha: Grada Publishing, 2020. 182 s. ISBN 978-80-247-3188-9.

Nedávnou historii drátenického řemesla představuje autor prostřednictvím života a tvorby rodin slavných dráteníků. Seznamuje s různými materiály, náradím a technologickými postupy práce. Obsahuje návody na výrobu výtvarných děl z drátu a plechu. Na závěr představuje tvorbu současných uměleckých dráteníků a výtvarníků.

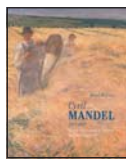
KOŠUTKOVÁ, Romana. *Apolenka z modrotisku*. Vydání první. Hodonín: Galerie výtvarného umění v Hodoníně, 2020. 46 nečíslovaných stran. ISBN 978-80-85015-79-9.

Pohádkový příběh přibližující dětem technologii tradiční výroby modrotisku doplněn ilustracemi Veroniky Vlková a Jana Šrámků.

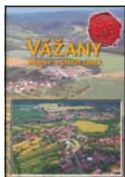
KUSÁK, Antonín. *Kniha Novoveských vinohradů 1574-1663*. Vydání první. Uherský Ostroh: vlastním nákladem, 2020. 293 s. ISBN 978-80-270-7446-4.

Přepis rukopisu Kniha vinic 1574-1663, který je uložen v Moravském zemském archivu v Brně a lze jej dohledat v Soupisu pozemkových knih II. díl, obsahuje cenné informace o držitelích novoveských vinohradů, které jsou rozděleny do čtyř tratí: Psinky, Koruny, Kolébky a Staré hory. Po úvodu, kde autor seznamuje s edicí díla, následuje kapitola, jež je krátkým exkurzem do dějin Ostrožské Nové Vsi 16. a 17. století. Mimo zmíněný popis vinohradů obsahuje kniha četné přílohy v podobě soupisů poddaných a jejich majetku, úředníků apod.

MALIVA, Josef. *Cyril Mandel: 1873-1907: tichá řeč jemných valérů malířovy palety*. [Hodonín]: Galerie výtvarného umění v Hodoníně, 2020. 207 s. ISBN 978-80-85015-80-5.

Historik umění doc. PhDr. Josef Maliva přibližuje a odborně hodnotí malířské dílo Cyrila Mandela, který patřil k výrazným osobnostem moravského umění přelomu 19. a 20. století. Kromě líčení životního příběhu představuje tvorbu Cyrila Mandela v kontextu soudobého malířství. Samostatná kapitola je věnována ohlasům na malířovo dílo zejména v dobovém tisku. Kniha je doplněna bohatou obrazovou dokumentací, soupisem autorových malířských prací a přehledem výstav.

MITÁČEK, Jiří et al. *Vážany: dějiny a život obce*. Vydání I. Vážany: obec Vážany, 2020. 414 s. ISBN 978-80-270-7647-5.

První souhrnně zpracovaná monografie o obci podrobně seznamuje s její historií, přírodou a krajinou, ale také s duchovními dějinami, lidovou kulturou, tradicemi, stavebními a uměleckými památkami, spolkovým životem i osobnostmi.

NĚMCOVÁ, Františka a BATŮŠEK, Vojtěch. *120 let kostela v Babicích*. Babice: Obec Babice, 2020. 96 s. ISBN 978-80-270-7815-8.

Autoři se rozhodli zmapovat historii babického farního kostela sv. Cyrila a Metoděje od prvotní myšlenky přes stavbu kaple až po vznik farnosti. Seznamují nejen s duchovními, kteří v Babicích sloužili nebo zastupovali, ale také s těmi, kteří se v obci narodili. Nechybí ani výčet řeholníků pocházejících z farnosti a seznam lidí pečujících o kostel. Závěrem je připojena bohatá obrazová příloha.

PERUTKOVÁ, Marie, PIPPALOVÁ, Eva a SKOČÍKOVÁ, Zuzana. *Blatnické budy, vlnaři a vinohrady*. 1. vydání. Blatnice pod Svatým Antonínkem: vydala Obec Blatnice pod Svatým Antonínkem, 2020. 311 s. ISBN 978-80-87298-07-7.

Kniha mapuje historii vinařství v Blatnici pod Svatým Antonínkem, jednotlivé budy, vinaře, odrůdu Blatnický roháč a vůbec veškerou kulturu s vínem spatou. Vše doplněno fotografiemi.

PLAČKOVÁ, Marie. *Pověsti a vyprávěnky z Hluku*. Vydání první. Hluk: město Hluk v nakladatelství František Šalé – Albert, 2020. 132 s. ISBN 978-80-7326-312-6.

Sbírka jak klasických pověstí, tak příběhů z doby nedávné je ukázkou toho, co se v Hluku vyprávělo během podzimních a zimních večerů. Celý text, doplněný ilustracemi Františka Pavlici, je psaný nářečím proto, aby navždy nezanikla jadrná mluva našich předků.

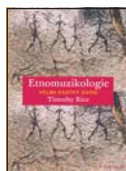
POLOUČEK, Oto. *Babičky na bigbitru: společenský život na moravském venkově pozdního socialismu*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2020. 167 stran, 16 nečíslovaných stran obrazových příloh. Etnologické studie; 24. ISBN 978-80-210-9681-3.

Název knihy odkazuje na prolínání archaických a inovativních prvků ve společenském životě na venkově. Dotýká se faktorů socializace – sledování televize i např. oficiálních slavností. Analyzuje nejen taneční zábavy jako nadčasový pilíř venkovského socialismu a organizované i neformální setkávání v rámci i vně institucí, ale také alternativní kulturu. Autorovým cílem je sledování kontinuit i procesů modernizace při studiu proměn společenského života na venkově v pozdním socialismu.

RAPANT, Jan. *Janko Rapant. Primáš ze Žitkovej.* Starý Hrozenkov: František Šalé – ALBERT, 2020. 127 s. ISBN 978-80-7326-316-4.

Biografické vzpomínání kopaničářského primáše Jana Rapanta na rodinu, dětství spojené s dodržováním církevních a lidových tradic, studijní léta a vojnu. Nechybí ani zážitky prožité ve folklorních souborech, především v Olšavě a Kopaničáru. Vzpomínky jsou doplněny četnými fotografiemi.

RICE, Timothy. *Etnomuzikologie: velmi krátký úvod.* Překlad Vít Zdrálek. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. 150 s. ISBN 978-80-246-4596-4.

Jedná se o první úvod do etnomuzikologie v českém jazyce. V knize je přehledným a uceleným způsobem představeno, jak etnomuzikologie zkoumá fenomén hudby a lidské hudebnosti v nejrůznějších kulturních, sociálních a historických kontextech. Předmětem zájmu zdaleka není jen takzvaná tradiční hudba, ale veškeré současné podoby hudby, včetně populární.

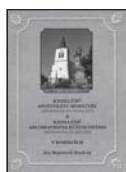
SLAVÍČEK, Jaromír. *Obloha – úkazů jeviště.* Uherský Brod: Eltisk, 2020. 103 s. ISBN 978-80-88116-97-4.

Chodíme krajinou, kocháme se její krásou, ale nestálo by za to podívat se vzhůru k obloze? Tuto otázku si položil autor, který prostřednictvím fotografií a krátkých textů představuje jednotlivé druhy oblaků. Rozjímá nad krásou nejen halových jevů, ale i úkazů na obloze. Část publikace se věnuje pranostikám.

SLAVÍČEK, Jaromír. *Památné stromy kraje Komenského.* Uherský Brod: Eltisk, 2020. 84 s. ISBN 978-80-88116-98-1.

Útlá monografie mapující památné stromy na Uherskobrodsku se nesoustředí jenom na jejich pouhý výčet a popis. Autor věnuje pozornost působení jednotlivých druhů stromů na duši člověka.

STUDENÝ, Jan Nepomuk. *Kniha údu apoštolátu modlitby: (založená dne 16. června 1875); a, Kniha údu arcibratrstva růžencového: (založená dne 28. září 1879) v Boršicích.* První vydání. Boršice: Milan Železník – Nakladatelství Buchlov, 2020. 26 s. ISBN 978-80-906524-6-0.

Dobový doklad o životě předků v boršické farnosti. Jedná se o doslovný, byť gramaticky opravený a mírně upravený přepis dvou knih, a to „Knihy údu apoštolátu modlitby“ z roku 1875 a dále „Knihy údu arcibratrstva růžencového“ z roku 1879. Součástí je i celkem 68 vyslyšených modliteb.

ŠILER, Jaroslav. *Zaslechli volání.* Havlíčkův Brod: Auricon, 2020. 232 s. ISBN 978-80-907258-4-3.

Monografie přibližující životy 44 kněží pocházejících z farnosti Kunovice. Cílem publikace není jednotlivé kněze hodnotit, nýbrž uceleně shrnout vše, co se doposud podařilo o jejich životě zjistit. Úvodní část knihy charakterizuje církevní správu na našem území, věnuje se kněžskému stavu a udělováním svěcením v katolické církvi. Nechybí ani kapitola zaměřená na historii farnosti.

TAUBEROVÁ, Monika. *Lidové kroje. 1. díl, Čechy. 1. vydání. Praha: Národní muzeum, 2020. 479 s. ISBN 978-80-7036-652-3.*

Kniha představuje české lidové kroje z etnografické sbírky Národního muzea. Více než 20 regionů je zde zastoupeno krojovými celky či alespoň nějakou krojovou součástí. Nechybějí ani dětské kroje. Bohatý fotografický doprovod dává vyniknout vzorům látek a barevným výšivkám.

UHLÍKOVÁ, Lucie, ed., ČÍHAL, Petr, ed. a KÁČER, Jan, ed. *Zlínský kraj v lidové písni. II, Okres Zlín. První vydání. Zlín: Zlínský kraj ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, v.v.i., 2020. 1 zpěvník, 219 s. ISBN 978-80-87833-36-0.*

Druhý díl edice obsahuje lidové písně z většiny lokalit okresu Zlín, jež jsou zapsané v rukopisných materiálech uložených ve fondu Etnografického ústavu AV ČR. Vybrány byly ty, které nebyly doposud publikovány. Až na výjimky k písním neexistují zvukové záznamy, které by dokumentovaly zpěvní projev původních lidových nositelů.

ZLÍNSKÝ, Antonín. *Z historie folklóru a tvrže v Hluku. Vydání první. Hluk: město Hluk, 2020. 35 s.*

Informační publikace je věnována historii hluckého kroje a keramiky, folkloru a renovaci hlucké tvrže. Vychází ze zápisků pamětníků a sběratelů lidové tvořivosti. V první části jsou uvedeny vzpomínky národopisce Vavřince Mitáčka, druhá část obsahuje psaní o historii tvrže od pana Matouše Dufky. Přílohou jsou erby všech panovníků tvrže.

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2020

HLAVNÍ BUDOVA

Velký sál

Sametová revoluce	14. 11. 2019 – 15. 3. 2020
Když ruce pracují srdcem: <i>Mistři tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje a Nositelé tradice lidových řemesel ze Zlínského kraje</i>	25. 5. 2020 – 3. 1. 2021

Malý sál

Modrobílý svět, modrotisková tvorba Antonie Dostálkové	31. 10. 2019 – 16. 2. 2020
Podoby vína – Ateliér hmatového sochařství	12. 3. – 26. 7. 2020
Karel Cudlín / Izrael	7. 8. – 1. 11. 2020
Střelecké terče	10. 12. 2020 – 28. 3. 2021

Expozice Slovácko

Intervence #23 Křik kohouta	7. 8. – 27. 9. 2020
-----------------------------	---------------------

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Přízemní sál

Návraty VI, výstava absolventů SUPŠ Uh. Hradiště	4. 10. 2019 – 5. 1. 2020
Denisa Prošková, ilustrace	13. 2. – 30. 8. 2020
Ida Vaculková (1920–2003) / keramika	12. 9. 2020 – 5. 4. 2021

Velký sál

Návraty VI, výstava absolventů SUPŠ Uh. Hradiště	4. 10. 2019 – 5. 1. 2020
Jitka Štenclová, obrazy, kresby	13. 2. – 30. 8. 2020
Archiv – SUPŠ / malba/ studenti	8. 10. 2020 – 5. 4. 2021

Malý sál

Návraty VI, výstava absolventů SUPŠ Uh. Hradiště	4. 10. 2019 – 5. 1. 2020
Jitka Štenclová, obrazy, kresby	13. 2. – 30. 8. 2020
Archiv – SUPŠ / malba/ studenti	8. 10. 2020 – 5. 4. 2021

Ondřejský sál

Umění módy	13. 2. – 13. 9. 2020
------------	----------------------

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY

Vampyrismus	1. 1. – 31. 12. 2020
Velká Morava a Pražský hrad	13. 9. 2019 – 26. 1. 2020
Top 10 nejzajímavějších archeologických nálezů poslední dekády	27. 2. 2020 – 16. 8. 2020
<i>Výstava k 10. výročí rekonstrukce PVM</i>	
Panelová výstava z cyklu „Velká Morava a Čechy“	17. 9. 2020 – 28. 3. 2021

VÝSTAVY MIMO PROSTORY MUZEA

Jaroslav Kovanda	
<i>Archlebov, diamantový sál vinařství Spielberg</i>	20. 6. 2020 – 31. 8. 2020
Vánoční světlo	
<i>Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy</i>	9. 12. 2020 – 31. 1. 2021

NABÍDKOVÝ LIST PUBLIKACÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI

MONOGRAFIE

VLASTIVĚDA UHERSKOHRADIŠŤSKO

Vydal: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci se Slováckým muzeem v roce 1992, jako druhé upravené vydání 63. svazku v souboru Vlastivědy moravské.

Rozsah: 855 stran

ISBN 80-85048-39-6

C e n a: 69 Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie a FROLCOVÁ, Milada.

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Vydal: Slovácké muzeum v roce 1999

Rozsah: 107 stran

ISBN 80-861185-05-2

C e n a: 46 Kč

SLOVÁCKÉ MUZEUM

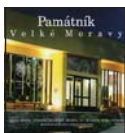
Sestavil a redakčně upravil: Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 152 stran

ISBN 80-86185-09-5

C e n a: 161 Kč

GALUŠKA, Luděk; VAŠKOVÝCH, Miroslav a MENOŠKOVÁ, Dana.

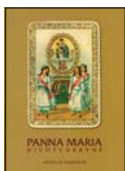
PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2016

Rozsah: 167 stran

ISBN 978-80-87671-29-0

C e n a: 180 Kč

ŠTAJNOCHR, Vítězslav. **PANNA MARIA DIVOTVŮRKYNĚ**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 326 stran, 298 obr.

ISBN 80-86185-10-9

C e n a: 403 Kč

ČOUPKOVÁ, Magdalena.

NEJSTARŠÍ UHERSKOHRADIŠŤSKÁ MĚSTSKÁ KNIHA

Vydal: Státní okresní archiv a Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 159 stran

ISBN 80-86185-16-8

C e n a: 58 Kč

Kolektiv autorů. **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ. ZLÍNSKÝ KRAJ – VSETÍNSKO**

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2010 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

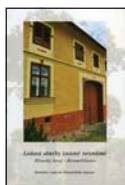
Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 199 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-92-7

C e n a: 0 Kč

Kolektiv autorů. **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ. ZLÍNSKÝ KRAJ – KROMĚŘÍŽSKO**

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2011 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011

Rozsah: 247 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-96-5

C e n a: 0 Kč

PROTI PROUDU ČASU: 100: [1914-2014].

Obrazová publikace vydaná u příležitosti 100. výročí založení Slováckého muzea provází dějinami muzea i města Uherské Hradiště.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

Rozsah: 199 stran, barevné a černobílé obrázky

ISBN 978-80-87671-17-7

C e n a: 250 Kč

FLORIÁNOVÁ, Olga et al. **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ: ZLÍNSKÝ KRAJ – UHERSKOHRADIŠŤSKO II.**

Druhé rozšířené vydání.

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a Zlínský kraj v roce 2017

Rozsah: 299 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-87671-32-0

C e n a: 0 Kč

KATALOGY K VÝSTAVÁM

ŠTAJNOCHR, Vítězslav. **SVATÁ TROJICE**
Katalog ze sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2005
Rozsah: 99 stran
ISBN 80-86185-44-3
C e n a: 253 Kč

TARCALOVÁ, Ludmila. **MAPA KROJŮ NA SLOVÁCKU**
Kresby: Petra Kalábová
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006
Rozsah: 1 mapa
ISBN 80-86185-53-2
C e n a: 40 Kč

FLORIÁNOVÁ, Olga; HABARTOVÁ, Romana a KONDROVÁ, Marta.
KERAMICKÁ VÝROBA VE ZLÍNSKÉM KRAJI
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006
Rozsah: brožura (46 stran, barev. il.) + 1 mapa
ISBN 80-86185-53-2
C e n a: 80 Kč

FROLCOVÁ, Milada a PELIKÁN, Jaroslav. **MEZINÁRODNÍ SYMPOZIUM LITÉ MEDAILE, PLAKETY A DROBNÉ PLASTIKY. UHERSKÉ HRADIŠTĚ 1988-2009**
Katalog je obrazovým ohlédnutím za deseti ročníky symposia lité medaile.
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009
Rozsah: 112 stran, barevné a černobílé obr.
ISBN 978-80-86185-84-2
C e n a: 0 Kč

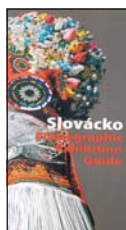

Kolektiv autorů: **OPUS VELEHRADENSIS – ZNAMENÍ NADĚJE**
Katalog k výstavě plastik akademického sochaře Otmara Olivy a fotografií MUDr. Jiřího Rohela.
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009
Rozsah: 127 stran, barevné a černobílé foto
ISBN 978-80-86185-80-4
C e n a: 219 Kč

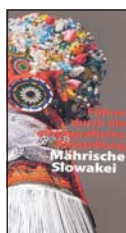
PRŮVODCE

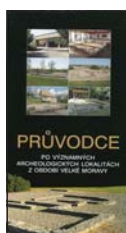
TARCALOVÁ, Ludmila a KONDROVÁ, Marta. **PRŮVODCE NÁRODOPISNOU EXPOZICÍ SLOVÁCKO**
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2014
Rozsah: 46 stran
ISBN 978-80-87671-11-5
C e n a: 20 Kč

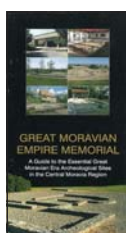
TARCALOVÁ, Ludmila a KONDROVÁ, Marta. **SLOVÁCKO ETHNOGRAPHIC EXHIBITION GUIDE**
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2014
Rozsah: 46 stran
ISBN 978-80-87671-14-6
C e n a: 20 Kč

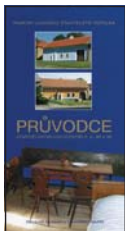
TARCALOVÁ, Ludmila a KONDROVÁ, Marta. **FÜHRER DURCH DIE ETHNOGRAFISCHE AUSSTELLUNG MÄHRISCHE SLOWAKEI**
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2014
Rozsah: 46 stran
ISBN 978-80-87671-13-9
C e n a: 20 Kč

VAŠKOVÝCH, Miroslav. **PRŮVODCE PO VÝZNAMNÝCH ARCHEOLOGICKÝCH LOKALITÁCH OBDOBÍ VELKÉ MORAVY**
Vydal: Slovákcké muzeum a Zlínský kraj v roce 2002
Rozsah: 14 stran
ISBN 80-86185-21-4
C e n a: 15 Kč

VAŠKOVÝCH, Miroslav. **GREAT MORAVIAN EMPIRE MEMORIAL: A GUIDE TO THE ESSENTIAL GREAT MORAVIAN ERA ARCHEOLOGICAL SITES IN THE CENTRAL MORAVIA REGION**
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2005
Rozsah: 10 stran
C e n a: 15 Kč

TARCALOVÁ, Ludmila
PRŮVODCE ZEMĚDĚLSKÝMI USEDLOSTMI Č.P. 90 A 93
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003
Rozsah: 10 stran
ISBN 80-86185-22-2
C e n a: 15 Kč

FROLEC, Ivo
PRŮVODCE STÁLOU EXPOZICÍ VESNICKÉHO KOVÁŘSTVÍ
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003
Rozsah: 21 stran
ISBN 80-86185-23-0
C e n a: 15 Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie
PRŮVODCE GALERIÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005
Rozsah: 13 stran
ISBN 80-86185-45-1
C e n a: 15 Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie a FROLCOVÁ, Milada.
A GUIDE TO THE GALLERY OF THE SLOVÁCKÉ MUSEUM
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005
Rozsah: 13 stran
ISBN 80-86185-49-4
C e n a: 15 Kč

GALUŠKA, Luděk; FROLEC, Ivo a VAŠKOVÝCH, Miroslav.
PRŮVODCE EXPOZICÍ VELKÁ MORAVA
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009
Rozsah: 28 stran
ISBN 978-80-86185-85-9
C e n a: 15 Kč

STUDIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

ZVYKY A OBYČEJE SOCIOPROFESIONÁLNÍCH SKUPIN

Studie Slováckého muzea č. 10/2005
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006
Rozsah: 251 stran
ISBN 80-86185-48-6
C e n a: 81 Kč

DARY A OBDAROVÁNÍ

Studie Slováckého muzea č. 12/2007
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007
Rozsah: 246 stran
ISBN 978-80-86185-60-6
C e n a: 115 Kč

TĚLO JAKO KULTURNÍ FENOMÉN: JÁ NEJSEM DŘEVO, JSEM DUCH A TĚLO

Studie Slováckého muzea č. 14/2010
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010
Rozsah: 196 stran
ISBN 978-80-86185-89-7
C e n a: 173 Kč

AGRÁRNÍ STRANA A JEJÍ ZÁJMOVÉ, DRUŽSTEVNÍ A PENĚŽNÍ ORGANIZACE

Studie Slováckého muzea č. 15/2010
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010
Rozsah: 226 stran
ISBN 978-80-86185-90-3
C e n a: 0 Kč

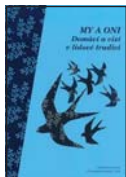
REGIONÁLNÍ ZVLÁŠTNOSTI POLITIKY AGRÁRNÍ STRANY V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Studie Slováckého muzea č. 17/2012
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2012
Rozsah: 245 stran
ISBN 978-80-87671-01-6
C e n a: 0 Kč

LÉČENÍ A LÉČITELSTVÍ V LIDOVÉ TRADICI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2015
Rozsah: 335 stran
ISBN 978-80-87671-22-1
C e n a: neprodejné

MY A ONI: DOMÁČÍ A CIZÍ V LIDOVÉ TRADICI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2019

Rozsah: 318 stran

ISBN 978-80-87671-39-9

C e n a: neprodejně

SLOVÁCKO – SPOLEČENSKOVĚDNÍ RECENZOVANÝ ČASOPIS PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO 2000, ročník XLII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 332 stran

ISBN 80-86185-13-3

C e n a: 46 Kč

SLOVÁCKO 2001, ročník XLIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2002

Rozsah: 292 stran

ISBN 80-86185-17-6

C e n a: 58 Kč

SLOVÁCKO 2002, ročník XLIV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

Rozsah: 392 stran

ISBN 80-86185-20-6

C e n a: 81 Kč

SLOVÁCKO 2003, ročník XLV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2004

Rozsah: 331 stran

ISBN 80-86185-28-1

C e n a: 81 Kč

SLOVÁCKO 2004, ročník XLVI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

Rozsah: 364 stran, barev. obr.

ISBN 80-86185-41-9

C e n a: 115 Kč

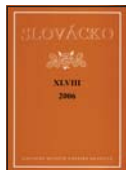
SLOVÁCKO 2005, ročník XLVII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 380 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-50-8

C e n a: 115 Kč

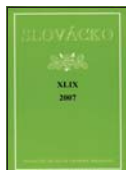
SLOVÁCKO 2006, ročník XLVIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007

Rozsah: 360 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-37-0

C e n a: 115 Kč

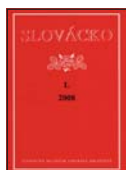
SLOVÁCKO 2007, ročník XLIX

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 404 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-62-0

C e n a: 115 Kč

SLOVÁCKO 2008, ročník L

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 432 stran, černobílé a barevné obr.

ISBN 978-80-86185-75-0

C e n a: 161 Kč

SLOVÁCKO 2009, ročník LI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 377 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-86-6

C e n a: 161 Kč

SLOVÁCKO 2010, ročník LII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011

Rozsah: 356 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-91-0

C e n a: 161 Kč

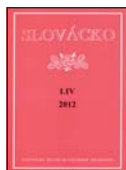
SLOVÁCKO 2011, ročník LIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2012

Rozsah: 423 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-99-6

C e n a: 161 Kč

SLOVÁCKO 2012, ročník LIV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2013

Rozsah: 413 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-87671-05-4

C e n a: 173 Kč

SLOVÁCKO 2013, ročník LV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

Rozsah: 423 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-87671-15-3

C e n a: 175 Kč

SLOVÁCKO 2014, ročník LXVI
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2015
Rozsah: 423 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-87671-21-4
C e n a: 175 Kč

SLOVÁCKO 2015, ročník LXVII
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2016
Rozsah: 339 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-87671-28-3
C e n a: 175 Kč

SLOVÁCKO 2016, ročník LXVIII
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2017
Rozsah: 383 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-87671-31-3
C e n a: 175 Kč

SLOVÁCKO 2017, ročník LIX
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2018
Rozsah: 375 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-87671-35-1
C e n a: 175 Kč

SLOVÁCKO 2018, ročník LX
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2019
Rozsah: 383 stran, barevné obr.
ISBN 978-80-87671-38-2
C e n a: 175 Kč

SLOVÁCKO 2019, ročník LXI
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2020
Rozsah: 359 stran, barevné obr.
ISBN 978-80-87671-40-5
C e n a: 190 Kč

TECHNICKÉ POKYNY REDAKCE PRO PUBLIKOVÁNÍ V ČASOPISU SLOVÁCKO

- příspěvek je nutné odevzdat v elektronické podobě v textovém editoru Word
- fotografická příloha: v elektronické podobě nejlépe ve formátu JPG (rozlišení alespoň 300 dpi), případně originál fotografie v papírové podobě (redakce zajistí naskenování či přefocení)
- písmo: Times New Roman
- název příspěvku: velikost 12 tučně, verzálkou
- jméno, příjmení, název instituce: velikost 12 kurzíva
- anotace příspěvku: česky několika větami před článkem
- text: velikost 12
- odstavce: zarovnání vlevo, řádkování 1,5
- poznámky, seznam literatury a prameny: za článkem
- forma bibliografické citace viz www.slovackemuzeum.cz/doc/107/
- autobiografický údaj za studií: kurzívou titul, jméno a příjmení, rok narození, pracoviště a odborný zájem
- popis foto: popiska, místo, datace, autor foto či kresby (vzor): Hodový průvod, Staré Město 1999. Foto L. Tarcalová.
- maximální rozsah studie 36 000 znaků (včetně mezer)
- maximální rozsah zprávy 10 000 znaků (včetně mezer)
- české resumé v rozsahu do 1800 znaků (včetně mezer)

PŘEJEME VÁM
PEVNÉ ZDRAVÍ
A HODNĚ ŠTĚSTÍ
V NOVÉM ROCE.

 Slováké muzeum
v Uherském Hradišti

